

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK
MAGYARORSZÁGON

2004

ARCHAEOLOGICAL
INVESTIGATIONS IN HUNGARY
2004

7. századi bronzgyűrű Ósztopánból
(Fotó: Hack Róbert)

Régészeti kutatások
Magyarországon 2004

Archaeological Investigations
in Hungary 2004

Budapest, 2005

Régészeti kutatások Magyarországon 2004
Archaeological Investigations in Hungary 2004

Budapest 2005

Az első borítón: Szentendre, *Ulcisia Castra* római tábor, Minerva bronzszobra, Kr. u. 2. sz., M= 14 cm.

(Fotó: Gajzágó Jolán)

Front cover: Szentendre, the Roman fort *Ulcisia Castra*, Minerva's bust, 2nd c. AD, H=14 cm.

(Photo: Jolán Gajzágó)

A hátsó borítón: Somogyvámos, középkori templom romjai (Fotó: Miklós Zsuzsa)

Back cover: Somogyvámos, ruins of the medieval church (Photo: Zsuzsa Miklós)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Editorial Board:

Bencze Zoltán

Lőrinczy Gábor

Mráv Zsolt

Rezi Kató Gábor (elnök)

Tomka Gábor

Wollák Katalin

Szerkesztő: Kisfaludi Júlia

Edited by Júlia Kisfaludi

Fordítás: Simán Katalin

Translated by Katalin Simán

© Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Nemzeti Múzeum 2005

Felelős kiadó: Dr. Varga Kálmán

ISSN 0133-6746

Nyomdai előkészítés: Intruder Kft.

Tördelés: Kaposvári Franciska

Megjelent 36,75 (A/5) ív terjedelemben

Készült a CIER-PRINT Bt. nyomdájában

Tartalom • Contents

Straub Péter:

Karoling-kori település Nagyrécsén (Zala megye)	5
<i>Settlement from the Carolingian period at Nagyrécsé (Zala county)</i>	5

Gergely Balázs:

Árpád-kori házak Székely határában	25
<i>Houses from the Árpadian Period at Székely</i>	25

Terei György:

Előzetes jelentés a Kőérberek–Tóváros-lakópark területén folyó Árpád-kori falu feltárásáról	37
<i>Preliminary report on the excavation of a village from the Árpadian Period on the territory of the Kőérberek-Tóváros residential district</i>	37

Lászlai Judit – Papp Adrienn:

Régészeti feltárás és falkutatás a Rudas fürdőben	73
<i>Archaeological excavation and wall exploration in Rudas bath</i>	73

Fekete Csanád – Honti Szilvia – Horváth Friderika – Jankovich B. Dénes – Korom Anita – Költő László:

Terepjárások Somogy megyében 1999–2004	91
<i>Field walkings in Somogy county 1999–2004</i>	91

Czajlik Zoltán:

Légi fényképezéses régészeti kutatások Magyarországon 2004-ben	121
<i>Aerial photographic archaeological investigations in Hungary in 2004</i>	121

Miklós Zsuzsa:

Légi régészeti kutatások 2004-ben	143
<i>Aerial archaeological investigations in 2004</i>	143

Rövid jelentések /Short Reports	159
---------------------------------------	-----

Korszakmutató /Index of Periods	313
---------------------------------------	-----

Szerzők névmutatója /Index of Authors	317
---	-----

Térképek /Maps	321
----------------------	-----

Straub Péter

Karoling-kori település Nagyrécsén (Zala megye)

Az M7-es autópálya építését megelőző feltárások keretében nyílt lehetőség – az előzetes terepbejárások eredménye alapján¹ – a Nagykanizsa és Zalakomár közti szakasz részeként a Nagyrécsé, Baráka-dűlő (Z-716) lelőhely megelőző feltárására (1. kép 1–2.), melyet 2004. március 29. és július 27. között Kvassay Judit vezetésével végeztek el.² A 13 400 m²-t érintő feltárás több különböző korú őskori (Balaton-Lasinja, bádeni kultúra, urnamezős kultúra), valamint számos késő népvándorlás kori és néhány középkori (Árpád-kor, késő középkor) objektumot hozott felszínre. A 9. század telepjelenségeiből (gödrök, kemencék) negyvenöt látott napvilágot, melyek három területen koncentráálódtak (1. kép 3.). A település korántsem mondható teljesen feltártnak, hisz a gödrök a nyomvonal széle felé sűrűsödtek, ezért valószínű, hogy számos objektum maradt a hatvanöt méter széles ásatási területen kívül, és a településhez tartozó temető sem került elő.

A lelőhely öt kilométerre északkeletre fekszik Nagykanizsától, a 7-es főút északi oldalán, attól háromszáz méterre, Nagyrécsé déli határában. A Bakónaki-patak nyugati oldalán egy észak–déli dombháton folyt a feltárás, melynek területét keleti irányba a patak határolta le. Nagyrécsé földrajzilag kapcsot jelent a lelőhelyekben feltűnően sűrű és évtizedek óta intenzíven kutatott Kis-Balaton környéke és a Mura-vidék Karoling-kori lelőhelyei közt, a köztes területről eddig ugyanis lényegében csak szórvány leletekről tudtunk.³

Formájukat tekintve az objektumok négy csoportra oszthatók. A legkisebb méretűek azok az ovális vagy kerekded cölöplyukak, melyek elszórva, rendszer nélkül jelentkeztek a lelőhelyen. A nagyobb számban talált nyújtott téglalap alakú, párhuzamos oldalú, lekerekített sarkú sekély gödrökhöz hasonlóakat (2. kép) több közeli településen is sikerült már dokumentálni, melyeket állattartó földlaknak tartanak,⁴ mélyebb változataikat pedig terménytároló veremként értelmezik.⁵ Elhelyez-

Péter Straub

Settlement from the Carolingian period at Nagyrécsé (Zala county)

Within the frames of excavations preceding the construction of highway M7, we could unearth the Nagyrécsé Barátka-dűlő site (no. Z-706) in the stretch between Nagykanizsa and Zalakomár following the results of the preliminary field walkings¹ (Fig. 1. 1–3). Judit Kvassay conducted the excavation between March 29 and July 27, 2004.² The excavation extended on a surface of 13 400 m², where features from various prehistoric periods (Balaton-Lasinja, Baden culture, Urnfield culture), numerous features of the late Migration Period and a few features from the Middle Ages (Árpadian Period, late Middle Ages) were uncovered. Forty-five of the settlement phenomena (pits and ovens) came from the 9th century, which clustered in three areas (Fig. 1. 3). The settlement is far from being entirely unearthed since the distribution of the pits became denser toward the edge of the track. It seems probable that many features have been left uninvestigated outside the 65 m wide excavation territory and we have not found the cemetery of the settlement either.

The site can be found south of Nagyrécsé, three hundred metres north of route no. 7, and 5 km northeast of Nagykanizsa. The excavation was conducted on a north-south oriented hill ridge on the western side of Bakónaki stream and it was bordered by the stream in the east. Nagyrécsé is a geographical link between the extremely thickly distributed sites of the Small Balaton region, which have been investigated for decades, and the Carolingian sites of the Mura region. Up to now, only a few scattered finds were reported from the territory between these two regions.³

The features can be divided into four morphological groups. The smallest ones are oval or round postholes, which appeared scattered in the site without showing any pattern. Oblong-shaped shallow pits with parallel sides and rounded corners occurred in a larger number (Fig. 2). Similar ones were documented in several nearby settlements. They were interpreted as earthen sheds,⁴ while the deeper variants were identified as crop storage pits.⁵

1 Régészeti kutatások Magyarországon 2003, 258. A terepbejárások eredményei alapján nagy kiterjedésű, észak–déli irányúnak feltelezhető lelőhely középső részét szeli keresztül az autópálya nyomvonala (1. kép 2.).

2 Ezúton is köszönöm fejezem ki Kvassay Juditnak (Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg) a 9. századi leletanyag publikálásának lehetőségéért. Az ásatás anyaga a nagykanizsai Thúry György Múzeum gyűjteményébe került. A kerámiaanyag restaurálása a becsehelyi ásatási központban történt, a fémtárgyak restaurálását Kóta Veronika végezte. A fotókért és a képtáblák szerkesztéséért Bicskei Józsefnek, a tárgyrajkokért Soós Gábornak tartozom köszönettel.

3 Szőke 1994, 4. térkép

4 MÜLLER 1992, 311; Szőke 1992, 135.

5 TOMKA 1998, 48.

1 Régészeti kutatások Magyarországon 2003, 258. According to the field walkings, the track of the highway intersects the central part of a large, probably north-south oriented site (Fig. 1. 2)

2 Here I express my gratitude to Judit Kvassay (Directorate of Museums of Zala County, Zalaegerszeg) for ceding the find material from the 9th century for publication. The excavation material is deposited in the Thúry György Museum in Nagykanizsa. The ceramic material was restored in the excavation centre at Becsehely and Veronika Kóta restored the metal objects. I owe my thanks to József Bicskei for the photos and the compilation of the picture plates and to Gábor Soós for the drawings of the objects.

3 Szőke 1994, map 4

4 MÜLLER 1992, 311; Szőke 1992, 135

kedésükben és hossz tengelyük irányában nem figyelhető meg következetesség, nagyságuk (h.: 180–395 cm, sz.: 40–160 cm, m.: 15–55 cm) összességében a Nagykanizsa környéki avar-szláv telepeken talált hasonló objektumok méretdatáival. A Nagyrécsén talált hosszúkas gödrök betöltése is nagyrészt patikos-faszenes, s nagyon gyakori bennük a változatos formájú és méretű homokkődarab.⁶ Mivel aljuk többségében egyenetlen, s környezetükben nem találni karó- vagy cölöpnymokat, e gödrök funkciója bizonytalan.

Az előkerült tűzhelyek különböző típusokat képviselnek. A 4. számú objektum (3. kép 1.) felszínre épített kemencéjét a szántás sajnos megsértette, oldalának felmenő fala, illetve boltozata, ha volt is, így nem maradt meg. A megközelítőleg kerek, 110 cm átmérőjű vékony sütőfelület egy részét több – a restaurálás során részben sikeresen összeillesztett – kerámiadarabbal rakták ki. Egy másik, ovális sütőfelületű kemencét (3. kép 2.) az agyagba vágtak bele, a kemencéhez nyugatról lépcsővel rövid lejárattal vezetett. Platnija 100×45 cm méretű, a kemence legnagyobb mérhető belmagassága 40 centiméter, fala 5–10 centiméter vastagon égett át. A 100. objektum (2. kép 3.) esetében hasonló méretű ovális kemencét egy 210 cm hosszú, 55 cm mélyre ásott hosszúkas gödör nyugati felébe építettek, a felszín alá mélyítve azt.

A fél tucat nagyobb méretű amorf gödör közül a legnagyobb mélysége sem haladja meg a 90 centimétert, forma és kiképzés alapján csupán egy határozható meg munkagödörnek. A határozott folttal jelölt 52. objektum (3. kép 3.) északi feléből kerek előtér és lankás részszerű vezetett a talajba mélyített négyszögletes térbe. A több rétegben feltöltődött gödör metszetalában, alja felett 2 centiméterrel gyengén átégett réteget lehetett dokumentálni. Az erősen faszenes-patikos betöltésű gödörből nagyszámú kerámia került elő.

Földbe mélyített épület nyoma nem került elő, de a 9. századi objektumok három, területileg jól elkülönülő csoportja felveti annak a lehetőségét, hogy esetleg köztük felszíni építményekkel számoljunk.⁷

A Karoling-kori Pannónia telepkerámiáját főként az Alsó-Zala-völgyi ásatásokból ismerjük, bár az anyag kis része került még csak közlésre.⁸ Az egyes típusok nagyfokú hasonlatosságot mutatnak a sírokból ismert példányokkal, de a kivitelben és a formák változatosságában

No system could be observed in their distribution and the direction of their longitudinal axes. Their measurements (l: 180–395 cm, w: 40–160 cm, d: 15–55 cm) match those of the similar features discovered in Avar-Slav settlements around Nagykanizsa. The filling of the elongated pits of Nagyrécsé also consisted mostly of daub and charcoal and they often contained sandstone fragments of diverse shapes and measurements.⁶ As their bottom was usually uneven and no posthole or stake-hole could be found in their vicinity, the function of these pits is uncertain.

The uncovered hearths represent various types. Feature no. 4 (Fig. 3. 1) is an overground oven. Regrettably, it was injured by the plough and the vertical walls and the dome, if there was any, were not preserved. A part of the approximately round, thin baking surface of a diameter of 110 cm was paved with shards, which could partly be refit in the restoration workshop. Another oven of an oval baking surface (Fig. 3. 2) was cut into the clay and it could be reached from the west on a short stepped descent. The baking surface measured 100 cm × 45 cm. The largest measurable interior height was 40 cm and the wall was burnt to a thickness of 5–10 cm. The oval oven of a similar size (feature no. 100, Fig. 2. 3), was built into the western part of a 210 cm long elongated pit dug to a depth of 55 cm, and it was sunk into the surface.

The depth of even the deepest of the half a dozen large, amorphous pits did not surpass 90 cm, and only a single one can be determined as a working pit from its shape and elaboration. From the northern part of feature no. 52, which appeared as a sharply outlined discolouration (Fig. 3. 3), a round foreground and a mild slope led to a sunken quadrangular area. A slightly burnt layer could be documented 2 cm above the bottom in the cross-section of the multi-layered filling of the pit. The filling contained charcoal and daub and many ceramic fragments.

No trace of a semi-subterranean building was found yet the three territorially separated groups of features from the 9th century suggest that overground buildings could stand between them.⁷

The settlement ceramics of the Carolingian period is known especially from excavations in the Lower Zala valley, although only a small portion of the material has been published.⁸ The individual types show a great

6 A telep anyagából, leszámítva egy újkori – másodlagosan 9. századi cserepeket is szolgáltató – árkot, valamint a három tűzhelyet, az objektumok közel hatvan százalékából került elő homokkő. A különböző anyagú fenékövek gyakori leletek a Zalavár környéki férfisírokban, ld. Szőke 1996, 86.

7 Hasonlót feltételez Müller Róbert is (Müller 1995, 97).

8 Lelőhelyeiről összefoglalóan ld. Szőke 1996, 129–134. Csúpan a kisebb feltárások anyaga között részletesebben (Börzönce, Garabonc, Nagykanizsa-Práter halom, Zalaszent Zsolt-sziget, Zalavár-Kövecses), miként a kelet-alpi Lajta-Fertő csoport hazai telepásatásából is meglehetősen kevés az összehasonlítható anyag.

5 TOMKA 1998, 48

6 Disregarding a modern trench, which yielded shards from the 9th century in a secondary position, and three hearths, about 60 percent of the features contained sandstone. Whetstones of diverse raw materials are frequently found in the graves of men around Zalavár, see Szőke 1996, 86

7 Róbert Müller supposed the same (Müller 1995, 97)

8 A summary of the sites see in Szőke 1996, 129–134. Only the materials of the minor excavations have been published (Börzönce, Garabonc, Nagykanizsa-Práter halom, Zalaszent Zsolt-sziget, Zalavár-Kövecses), and there are relatively few reference materials from the Hungarian settlement excavations of the Lajta-Fertő group of the Eastern Alpine region as well.

különbség figyelhető meg⁹ – a változatos formavilág jó minőséggel párosul –, ami a nagyrécei telep esetében is érvényesül. A Karoling-kori sírok nagy részében gyakori az edénymelléklet, melyet általában az elhunyt lábához tettek, vagy a temetési szertartás során a sír befedése közben a gödörbe helyeztek. A korszakból számos edényt ismerünk az esztergályhorváti (86 sír), a sopronkőhidai (57 sír), a balatonszentgyörgyi (26 sír) és a garabonci I (25 sír) temetőkből¹⁰ – esetenként egy sírból kettőt, hármat is –, melyek a palackoktól a változatos formájú és méretű fazekakon keresztül a tálakig széles skálán mozognak, de néhány poharat is dokumentáltak temetkezésekben. A korszak kerámiaanyagában egy jellegzetes fazéktípus dominál, melynek ismértve, hogy a szájmérő nagyobb, mint a fenékmérő, s a felület nagy részét vonal- és hullámvonalalkötegek, illetve azok kombinációi díszítik. Kisebb méretű példányai (bögrék, szilkék és csuprok) főként sírmellékletként gyakoriak.¹¹ A nagyrécei anyagban is ennek az ún. Karoling fazéktípusnak a különböző méretű és formájú változatai szerepelnek legnagyobb számban, de néhány ritka, illetve a közölt hazai anyagban eddig ismeretlen forma is elkülöníthető.¹²

Az avar hagyatékra tekintett kerekded forma nem jelentkezik, inkább a lapított gömbös edénytípusra találni több példát (4. kép 1–2.). A legnyúlankabb fazekakat a tojásdad alak képviseli (4. kép 3.), a magasabb edények többsége gyaníthatóan ebbe a csoportba tartozik, a töredékek közül azonban csak nagyon kevés rekonstruálható. A dunántúli kerámiaanyag legmarkánsabb csoportját alkotó széles szájú, erős vállú, szűk aljú fazekak és a lágy S profilú edények különböző méretű változatai (4. kép 4–6.) a leggyakoribbak Nagyrécén is. A gyermeksírok mellékletként, vagy kiegészítő edénymellékletként ismert behúzott peremű táltypust (5. kép 7.) szintén megtalálni a telep anyagában, de virágcserep alakú, meredek oldalú tál (5. kép 6.) is került elő. A sírleletekben is kuriózumnak számító csészéknek és poharaknak szintén találni megfelelőit (5. kép 2., 9. kép 4–5.), mint ahogy a palackforma sem hiányzik a telep anyagából (9. kép 7.). Igaz, hogy ez utóbbi nem a Zalavár kör-

similarity to the items known from graves but a difference can be observed in the execution and the diversity of the shapes:⁹ the varied shapes are finely executed, which is evident in the Nagyréce settlement as well. Vessels are frequent grave-goods in the majority of the graves of the Carolingian period. They were usually placed to the feet of the deceased or into the filling of the grave shaft during the funeral ceremony. Numerous vessels are known from this period from the Esztergályhorváti (86 graves), the Sopronkőhida (57 graves), the Balatonszentgyörgy (26 graves) and the Garabonc I (25 graves) cemeteries,¹⁰ sometimes two or three items in a grave, which range from flasks and pots of diverse shapes and sizes to bowls and even a few tumblers have been mentioned from graves. A characteristic pot type dominates in the ceramic material of the period. At this pot, the mouth diameter is larger than the bottom diameter and the larger part of the surface is decorated with bunches of lines and wavy lines and their combinations. Smaller representatives of the type (cups, mugs and jars) frequently occur especially as grave-goods.¹¹ Various shapes and sizes of the variants of this so-called Carolingian pot type dominate in the Nagyréce material as well. Besides, a few rare shapes and ones that have not yet been published from Hungarian materials could also be determined.¹²

The rounded shape, which is considered to be the legacy of the Avars, did not occur. There are more representatives of the flattened globular vessel type (Fig. 4. 1–2). The ovoid shape represents the slenderest pot type (Fig. 4. 3), and the majority of the high vessels seem to belong into this type although only a few can be reconstructed from the fragments. The different size variants of the wide-mouthed pots with stressed shoulders and narrow bottoms and the vessels of a mild S profile (Fig. 4. 4–6), which compose the most emphasised groups of the ceramics in Transdanubia, occur the most frequently at Nagyréce as well. The bowl type of inverted rims, which is known as a grave-good or a complementary vessel grave-good in the graves of infants (Fig. 5. 6), can also be found in the material of the

9 MÜLLER 1994, 80.

10 MÜLLER 2004; TÖRÖK 1973; BAKAY 1989; SZŐKE 1992b. A legtöbb edény a Keszthely-fenékpusztai erőd déli fala előtti temetőből került elő, az 1951–1952-es ásatás során közel félszáz, ld. Cs. Sós 1961. A későbbi feltárások (1970–1971, 1976–1980, 2000) és leletmentések alkalmával talált edények száma hasonló nagyságrendű, azok nagyrészt azonban közöletlenek. A templom körüli nagy sírszámú temetőben (Zalavár-Vársziget, Szent Adorján templom; Zalaszabar-Borjúállás-sziget) a keresztény rítus sokkal erősebben érvényesült, így azokban feltűnően ritka az edénymelléklet.

11 SZŐKE 2000, 324.

12 A teljes egészében kiegészíthető edények száma kevés, így a térfogatarányok vizsgálatából nem vonható le messzemenő következtetés. Az azonban szembetűnő, hogy alig találni a sírokban megszakított edényeknél lényegesen nagyobb méretűek töredékeit.

9 MÜLLER 1994, 80.

10 MÜLLER 2004; TÖRÖK 1973; BAKAY 1989; SZŐKE 1992b. The largest number of vessels was discovered in the cemetery in front of the southern wall of the Keszthely-Fenékpuszta fort: nearly fifty items were recovered during the excavations in 1951–1952, see Cs. Sós 1961. A similar number of vessels was recovered during the subsequent excavations (1970–1971, 1976–1980, 2000) and rescue excavations as well but most of them have not yet been published. In the large churchyards (Zalavár-Vársziget, Szent Adorján church, Zalaszabar-Borjúállás Island) Christian rite manifested itself with a greater emphasis and vessels were remarkably rarely placed in the graves.

11 SZŐKE 2000, 324.

12 There are very few vessels that could be entirely completed thus the analysis of the capacity of the vessels could not bring serious results. It is remarkable, however, that barely any fragment came from significantly larger vessels than the ones put in the graves.

nyéki sírokból ismert polírozott sárga díszkerámia, s feltűnő azok erősen kavicsos soványítása is.

Újdonságot jelent azonban az eddigi publikált dunántúli sír- és telepanyagban a lapos tányérok számos változata (5. kép 1., 3–5.),¹³ melyek magassága nem éri el a 3 centimétert, vöröses- és szürkésbarna színűek, csillámos homokkal soványítottak. Méretüket és formájukat illetően azok a 7. századi Kárpát-medencén kívüli szláv anyagból már jól ismert típusok köszönnek vissza,¹⁴ melyek a kora avar kori dunántúli szláv emlékkörből egyelőre még hiányoznak.¹⁵

A ferdén, néha vízszintesen kihajló vékonyabb és vastagabb peremek egy részén egyaránt látható enyhe tagoláshoz (karnis), ritkábban kifejezetten jól felismerhető horonyhoz (fedővájat) tartozóan eddig nem közölték a hazai anyagban fedőket.¹⁶ Nagyrécsén előkerült két olyan meredek profilú töredék, melyek pereme kiszélesedik, korongolásuk nyomát nem sikerült teljesen el-tüntetni. Mivel a mély tálak esetében a nagyrécei anyagban nem találni hasonló peremformát, a kisebbik átmérőjű darabról (9. kép 8.) elképzelhető, hogy kúpos fedő része lehetett. A nagyobbik, kisserkeszthető mérete alapján (9. kép 9.) azonban egy olyan parázsborító edény aljaként is elképzelhető, mely oldalának fenék-részéhez közeli része gyakran háromszög alakban lyukas.¹⁷ Egy téglaszínű, vaskos gombban végződő edénydarab (9. kép 6.) funkciója kétséges, mivel nem ismert jó formai analógiája a korszakból, csak feltételezen tarthatjuk fedő részének, de elképzelhető esetleg az is, hogy egy különösen ritka formájú pohár vagy kehely talpa volt.

A hasonló korú telepek és temetők kerámiájával összhangban a nagyrécei anyagban is szinte kizárólag kézikorongon készült darabok kerültek elő – olykor az utólagos formázás nyomaival –, közepesen vagy jól ki-égetettek, több kitűnő minőségű vékony edénydarabot is találni. Színük a barna és a szürke különböző árnyalatai közt változik, a redukált égetésű darabok és a vöröses színűek száma csekély. Anyaguk finom homokkal erősen soványított, ritkább esetben apró szemű kavicsot is találni, a durvább darabok praktikus okból inkább az edények alján gyakoribbak. Pár esetben az égetés során a kavicszúzalék kiégett, minek következtében a kerámia felülete porózussá, lyukacsossá vált. Bár a polírozott kerámia hiányzik az anyagból, a fazekasáru magas színvonalú, az ismert díszítésformák – vonal(köteg)- és

settlement, and vase-shaped bowls of steep sides (Fig. 5. 6) were also recovered. Cups and tumblers, which rarely occur in graves, are also represented (Fig. 5. 2, Fig. 9. 4–5) and the flask shape can also be found in the settlement material (Fig. 9. 7). This latter one, however, is not the polished yellow ornamental ceramics known from graves around Zalavár, and their strongly pebbly tempering is also conspicuous.

The many versions of flat plates is a novelty in the published cemetery and settlement materials in Transdanubia (Fig. 5. 1, 3–5),¹³ which are no higher than 3 cm. They are reddish and greyish brown and they were tempered with micaceous sand. Regarding their shape and size, they resemble the types well known from the 7th century Slav materials outside the Carpathian Basin,¹⁴ which are yet missing from the Transdanubian Slavic materials of the early Avar period.¹⁵

Up to now, no lids were published in the Hungarian materials that could belong to the slight articulation or rarely the well emphasised groove (lid groove) on some of the obliquely or sometimes horizontally outverted thinner and thicker rims.¹⁶ At Nagyrécsé, two steeply profiled fragments were found, the rims of which widen and the traces of the potter's wheel could not entirely be disguised. As no similar rim shapes can be found on the deep bowls in the Nagyrécsé material, the item of the smaller diameter (Fig. 9. 8) seems to have belonged to a conical lid. The reconstructed size of the larger item (Fig. 9. 9) suggests that it was the bottom of an ember-cover, the wall of which is often perforated in a triangle pattern close to the bottom.¹⁷ The function of a brick-coloured shard ending in a bulky knob (Fig. 9. 6) is dubious since no matching morphological analogue is known from the period. It is conditionally interpreted as a lid although it could also be the foot of a tumbler or a beaker of an extremely rare shape.

Similarly to the ceramics of settlements and cemeteries of the same age, nearly all the items of the Nagyrécsé material were made on a slow wheel, which sometimes preserved the traces of secondary shaping. They are medium or thoroughly fired, and a number of high quality thin-walled shards were also found. Their colour ranges between the diverse shades of brown and grey and there are only a few items of reduced firing

13 A Morva és alsó-ausztriai anyagban is jól ismert formához ld. DOSTÁL 1975, Tab. 104. 1–4; CÉCH 1991, Abb. 9.

14 Összefoglalóan legújabbán ld. GUŠTIN–TIEFENGABER 2002, 49; FUSEK 2004, Karte 4.

15 SZŐKE 2000a, Taf. 6–9.

16 Szőke B. Miklós tesz csupán említést fedőkről a hazai anyagban a közöletlen zalavár-várszigeti ásatások köréből (SZŐKE 2002, 99). Az ásató szíves közlése szerint azok egészen kisméretű, polírozott felületű töredékek.

17 A zalavári anyagban rekonstruálható darabokra Szőke B. Miklós hívta fel a figyelmet, tájékoztatását ezúton is köszönöm.

13 On the shape, which is well-known from the Moravian and the Lower Austrian materials as well, see DOSTÁL 1975, Tab. 104. 1–4; CÉCH 1991, Abb. 9.

14 In a summary form recently see GUŠTIN–TIEFENGABER 2002, 49; FUSEK 2004, Karte 4.

15 SZŐKE 2000a, Taf. 6–9.

16 Only Miklós B. Szőke mentioned lids in the Hungarian materials from the unpublished materials of the excavations at Zalavár-Vársziget (SZŐKE 2002, 99). According to the kind oral communication of the archaeologist, they were very small fragments of polished surfaces.

17 Miklós B. Szőke called my attention to the reconstructed items in the Zalavár material. I am grateful for his help.

hullámvonal(köteg), illetve azok különböző kombinációi – szinte mindegyikére találni példát. A sopronkőhidai telep(részlet)hez hasonlóan a minták közt Nagyrécsén is egyértelműen a hullámvonalköteg dominál.¹⁸ A szimpla hullám-, illetve vonaldísz (csigavonal) ritka. Az érdekesebb egyedi megoldások közül kiemelendő a szalagfonat (7. kép 1.), a farkasfog vagy fordított V vonalvezetési (7. kép 8.) és az átlós bekarcolás (7. kép 7.), az egészen magas amplitúdójú hullámsor (7. kép 2.), a több sorba bebökdösött apró díszítés (5. kép 7.), vagy a rövid, különálló elemekből felépített minta (7. kép 5.).¹⁹ A vonalkötegek folytonossága olykor megszakad, amikor is a friss agyagba bekarcolt mintát a fazekas ujjhegyének elhúzásával (7. kép 4.), vagy más mintával (7. kép 3.) tagolta, néhány esetben az is megfigyelhető, hogy a díszítés nem fut körbe az edényen, a vonal- vagy hullámminta félbemarad. Egy nagyobb oldalt Blučina típusú karcolat borít (7. kép 9.).²⁰ Mintegy fél tucat esetben az edények belső pereme is díszített, egynél belül síkzott kiképzésre is találni példát. Általánosságban elmondható, hogy a minták nem korlátozódnak az edény felső kétharmadára, azok többségében az egész felületet kitöltik. A mintasort a nyak, illetve a váll vonalán túlnyomó többségében hullám(köteg) vezeti fel, legalul viszont szinte mindig vonalköteg zárja. Az egyes fazékformák peremét a rövid nyakból különböző mértékben kihajló, megvastagodó, ferdén vagy vízszintesen levágott formák jellemzik, a szélesebb darabokat karnis, ritkábban fedővázat tagolja. A lekerekített peremek száma minimális, mint ahogy a tölcseres vagy kehelyszerű peremkiképzés is ritka (6. kép).

A fenékbélyegek a kerámiaanyag mennyiségéhez képest egyáltalán nem mondhatók gyakorinak, az értékelhető aljtöredékek kis százalékán szerepel csupán valamilyen jegy (8. kép). Többségük kopott vagy töredékes, nincs domináns típus, nagy részük a sírkerámiák révén többé-kevésbé már ismert forma (kereszt, három- és többágú minták változatai, delle nyoma).

A munkaeszközök köréből orsókarikák és vaskések egyaránt kerültek elő. Előbbiek főként női sírokból ismertek, finoman iszapolt bikónikus formák, díszítetlenek (9. kép 1–3.). A késtöredékek közül legépebben megmaradt példány esetében (9. kép 10.) a keskeny nyél hossza a pengéhez képest azt feltételezi, hogy az eredetileg az esztergált agancsnyéllel díszített kések körébe tartozhatott.²¹

A 23. objektumból egy, a korszakban rangjelzőnek tartott lemezes szíjbefogójú vassarkantyú került elő (10. kép 2.). A 18 cm hosszú és 9,6 cm széles darab U alakú szára enyhén aszimmetrikus, a rövid kúpos tövisről és a korrodálódott, lapát alakú 2,2×1,4 cm méretű szíjbe-

and red colour. The raw material was strongly tempered with fine-grained sand. It rarely contains small pebbles. The rougher pieces usually came from the bottom of the vessel due to practical reasons. In a few cases the pebble fragments burnt out in the course of firing and the surface of the vessel became porous and hollowed. Although polished ceramics are missing from the material, the vessels represent a high quality and nearly all the known decorative patterns, (bunches of) lines and (bunches of) wavy lines and their various combinations, are present. Bunches of wavy lines dominate at Nagyrécsé similarly to the settlement (fragment) unearthed at Sopronkőhida.¹⁸ Simple wavy lines and spiral lines rarely occur. Interlaced lines (Fig. 7. 1), incised rick-rack or inversed V-shaped lines (Fig. 7. 8) and diagonal incisions (Fig. 7. 7), waves of a very high amplitude (Fig. 7. 2), tiny stabbed patterns in subsequent rows (Fig. 5. 7) and patterns composed of small separate elements (Fig. 7. 5) can be found among the interesting individual solutions.¹⁹ The bunches of lines are sometime interrupted where the potter segmented the pattern with a sweeping motion of the tip of the finger (Fig. 7. 4) or another pattern (Fig. 7. 3). In a few cases the ornament does not run all around the vessel, the linear or wavy pattern is broken. A larger wall is covered with a Blučina type incised pattern (Fig. 7. 9).²⁰ In about six cases, the interior of the rim is also decorated and one was even faceted. In general, the decoration is not restricted to the upper two-thirds of the vessel, it usually covers the entire surface. Dominantly, (a bunch of) wavy lines start the pattern series on the neck or the shoulder line, and a bunch of lines closes it at the bottom on nearly all the vessels. The rims of the individual pot types are characteristically outverted, obliquely or horizontally cut and they thicken to various degrees. The wider items are segmented by a notch or a groove for the lid. There are only a few rounded rims and funnel-shaped or beaker-like rim shapes are also rare (Fig. 6).

Potter's stamps are far from being frequent as compared to the quantity of the ceramic material. Only a small proportion of the valuable bottom fragments bear a mark (Fig. 8). Most of them are worn or fragmentary. There is no dominant type. The majority are the same shapes that are known from the grave ceramics (variants of crosses, three or four-branched patterns and the trace of a delle).

From the number of tools, spindle whorls and iron knives came to light. The former ones are known especially from the graves of women. None of them belong to the finely levigated biconical, decorated type (Fig. 9.

18 TOMKA 1998, 52.

19 Főként a kisalföldi és az alsó-ausztriai kerámiaanyagban népszerű, több sorban ferde fésűszerű beszúrkálásokra nem találni példát, ld. SZŐKE 1992, 141–142.

20 DOSTÁL 1994, Abb. 5. 4; POLÁČEK 1995, Abb. 10. 33.

21 SZŐKE 1982

18 TOMKA 1998, 52

19 The comb-like stabbed ornament arranged in oblique rows, which was popular in the ceramic materials in the Small Hungarian Plain and in Lower Austria, is not represented, see in SZŐKE 1992, 141–142

20 DOSTÁL 1994, Abb. 5. 4; POLÁČEK 1995, Abb. 10. 33

fogóról a rézbetét szinte teljesen kikopott. A rögzítő szegecspár már alig látszik, a szár folytatásának vonalában a szíjbefogón végigfutó keskeny él is erősen elkopott, de még kitapintható. A másik száron a szíjbefogó eredeti alakja már nem ismerhető fel. A darab a különböző sarkantyútípusok egyik ritkább változatába tartozik,²² annak jól körülhatárolható elterjedési területén belül²³ a nagyrecsei példány a Karoling Oriens tartományban pillanatnyilag a legdélebbi lelőhely.

Az ásatás legfontosabb lelete a 48. objektumból előkerült öntőforma fele (10. kép 1.). A lelőhely északi szélén határozott folttal jelentkező, erősen faszenes és paticsos betöltésű, közel négy méter hosszú, egyenletesen szűkülő oldalú sekély gödörből (2. kép 2.), nagy mennyiségű kerámia társaságában került elő. Az őskortól a középkorig a különböző korszakokban és kultúrákban a fémöntéshez változatos anyagú öntőformákat használtak, kő esetében értelemeszerűen valamilyen puha kőzet (zsírkő, palakő, homokkő stb.) szolgált alapként.²⁴ A Nagyrecsén előkerült darab halványzöld színű talk palából²⁵ készült, a téglalap alakúra faragott negatív öntőforma három sarka lekerekített, mindkét oldalán hegyes eszköztől származó karcolásnyomok láthatók. Figyelemre méltó, hogy a hazai őskori anyagban öntőformaként a homokkő felhasználása gyakoribb,²⁶ a népvándorlás- és középkori anyagban viszont a palakő dominál. Különbséget jelent továbbá az is, hogy míg az őskori öntőformák szinte minden esetben égés- és hevítésnyomok láthatók, a korban fiatalabb darabokon ezek hiányoznak, ami más öntéstechnikai eljárásra utalhat.

Az 55 gramm súlyú kő hossza 5,8 cm, szélessége 3,8 cm, vastagsága 1 cm. Másik felével való rögzítésére két kúpos furatú csaplyukat (Ø: 2,8 mm) mélyítettek az előlapba, hátoldalán az ellentétes sarkokban két nagyobb átmérőjű és mélyebb furat (Ø: 3,5 mm) van. Tölcséres beöntőnyílása V metszetű, hasonló de hosszabb véset a hátoldalán is látható, a beöntőnyílás felőli szél erős kopottsága és töredezettsége az öntőforma intenzív használatát feltételezi. Miután beöntőnyílás és csaplyuk két oldalon is van, feltehetőleg mindkét felületbe akartak egy-egy formát mélyíteni, de csak az egyik készült el.²⁷ Az öntőformához kapcsolható tégely²⁸ nem került elő sem a gödör, sem a telep anyagából.

1–3). On the most completely preserved iron knife (Fig. 9. 10), the proportion of the narrow handle in relation to the length of the blade suggests that it belonged among the knives that were originally fitted with a turned antler handle.²¹

Feature no. 23 contained an iron spur with a lamellate strap holder (Fig. 10. 2), which is considered to be a rank indicator in this period. The U-shaped arm of the 18 cm long and 9.6 cm wide item is slightly asymmetrical, and the copper inlay has nearly entirely been worn off from the short conical spike and the corroded, spade-shaped, 2.2 cm × 1.4 cm large strap holder. The pair of rivets can barely be seen and the narrow ridge along the strap holder in the line of the arm is strongly worn although it can still be felt by the hand. The original shape of the strap holder cannot be made out on the other arm. It belongs into a rare variant of the various spur types,²² and the Nagyrecse item is the southernmost occurrence in the Carolingian Oriens province within its well-defined distribution area.²³

The most important find of the excavation is the half of a mould (Fig. 10. 1) from feature no. 48. The nearly four metres long gradually narrowing shallow pit appeared as a sharply outlined discolouration at the northern edge of the site. It was filled in with charcoal and daub and contained a large number of shards (Fig. 2. 2). Moulds of various raw materials were used for metal casting in the different cultures from the prehistoric times to the Middle Ages. The stone moulds were logically made of some kind of a soft rock (steatite, schist, sandstone etc.).²⁴ The Nagyrecse item was made of light green talk schist.²⁵ Three corners of the oblong-shaped mould are rounded and scratches left by a sharp tool can be seen on both faces. It is remarkable that sandstone was the most frequently used raw material for moulds in Hungary,²⁶ while schist dominated in the Migration period and the Middle Ages. Another difference is that traces of burning and heating can be discovered on prehistoric moulds, which do not appear on younger items, and this supposes a different casting technology.

The 5.8 cm long, 3.8 cm wide and 1 cm thick stone weighs 55 grams. Two conical mortise holes (Ø: 2.8 mm) were made in the averse to fix it to the other half, and two larger and deeper perforations (Ø: 3.5 mm) can be found on the backside in the opposite corner. The funnel-shaped casting hole has a V-shaped cross-section and a similar but longer groove can be seen on the backside

22 Bialeková-féle V. B. illetve Hrubý-féle II. csoport.

23 Szőke 1996, 93–95.

24 A kora középkori öntőformákról és technikákról összefoglalóan ld. ARMBrUSTER 2001.

25 A meghatározásért Szakmány Györgynek (ELTE TTK Közettan-Geológia Tanszék) tartozom köszönettel.

26 Péterdi 2000, 17. A Magyar Nemzeti Múzeum százharminc megvizsgált bronz- és vaskori öntőformájából csupán egyetlen készült palából!

27 Korban és földrajzilag a legközelebbi kétoldalas öntőforma Sziszeke-ről (Sisak) ismert, ld. Vinski 1970, Tab. III. 1–4.

28 KRABATH et al. 1999, 432–434.

21 Szőke 1982

22 Bialeková's group V. B. and Hrubý's group II.

23 Szőke 1996, 93–95

24 On early medieval moulds and casting technologies in a summary form see ARMBrUSTER 2001

25 For the determination I am grateful to György Szakmány (ELTE Department of Petrology-Geology).

26 Péterdi 2000, 17. Only a single item was made of schist from the one hundred and thirty Bronze Age and Iron Age moulds examined in the Hungarian National Museum!

A Karoling-kort megelőző és követő évszázadokból nagyon kevés öntőformát ismerünk a Kárpát-medencéből,²⁹ s egyelőre az öntőminták száma sem sokkal több.³⁰ Valamennyi avar kori darab női ékszerek előállítására szolgált, az ékszerek és az övveretek közti ötvözetbeli különbség³¹ alapján utóbbiak viaszveszejtéses eljárással készülhettek, aminek során az öntőforma megsemmisült, ezért nem ismerjük azokat.³² A nagyrecsei sablon olyan fülbevaló alsó tagjának előállítására szolgált, amelynek 2,7 cm hosszú, kiszélesedő alsó részét három rovátkolás díszíti, a 8 milliméter átmérőjű gömbcsüngő oldalain keskeny bordák futottak körbe, széleit pedig aprógömbök díszítették.³³ Az öntött csüngőjű fülbevalók ritkák a hazai Karoling-kori anyagban, nagyobb arányban leginkább az úgynevezett nyitrai típusú ékszerek közt találni ilyen technikával készült függőket.³⁴ Formailag a típus a függők ún. Bommelohrring csoportjával mutat hasonlóságot, melyek eredetileg főként bajor, részben alemann területen voltak különösen népszerűek. A forma tulajdonképpen a korai avar gömbcsüngős fülbevalóból fejlődött ki a 7. században,³⁵ s idővel a díszes kőbetétes és filigrándíszes préselt arany és ezüst változatokat az egyszerűbb bronz példányok váltják fel, melyeknél az egyre hosszabb kónikus csüngőtaghoz mind kisebb gömbdísz tartozik.³⁶ A nagyrecsei öntőformán készíthetőhöz hasonló nem találunk a hazai anyagban, leginkább a letenyei 4. sírban előkerült tömör, tagolt fülbevalócsüngő hozható párhuzamba (Ø: 6 mm),³⁷ az azonban karikával összekötő egészen rövid tagja miatt eredetileg más típusba tartozhatott.

A 9. század első feléből a Bommelohrring-ek Dunántúlról ismert változatai formájukban és technikájukban egyaránt eltérnek az öntőformán előállíthatótól,³⁸ jobb analógiát jelentenek – bár nem öntöttek – azok a Morva-anyagban előforduló későbbi variánsok,³⁹ melyek oszlopszerű csüngőjét granulációk tagolják, a hazai anyagban ritka típus pár darabja Zalasabaron került elő.⁴⁰ Ugyan tipológiai különbségek felfedezhetők (kúpos

as well. The strongly worn edge at the casting hole and its fractured condition suggest that the mould was intensively used. As casting and mortise holes can be found on both sides, probably negatives were intended to be carved into both surfaces but only one was prepared.²⁷ The melting-pot that could be linked with the mould²⁸ was not found either in the pit or in the settlement.

Very few moulds are known in the Carpathians Basin from the centuries before and after the Carolingian period,²⁹ and the number of dies is just as low³⁰. All of them were used to prepare female jewellery in the Avar period. The differences between the alloys of the jewellery and the belt mounts³¹ reveal that the latter ones were made with the lost-wax method when the mould was destroyed so they cannot be found.³² In the Nagyrecse mould, the lower part of an earring could be produced. The 2.7 cm long, widening lower part of the object was decorated with three grooves. Narrow ribs ran around on the sides of the globular pendant, which measures 8 mm in diameter, while small globules ornamented its edges.³³ Earrings with cast pendants rarely occur in the Hungarian materials of the Carolingian period. Pendants prepared with this technology can more frequently be found among the so called Nitra type jewellery.³⁴ Morphologically, the type resembles the so-called Bommelohrring group of earrings, which were originally popular first of all in the Bavarian and partly in the Alaman territory. The form actually developed from the early Avar earrings with globular pendants in the 7th century.³⁵ After certain time, the decorative pressed gold and silver variants with stone inlays and filigree ornaments were replaced by simpler bronze items where smaller and smaller globule ornaments were attached to the more and more elongated conical pendant element.³⁶ We could not find any item in the Hungarian material that resembles the one produced in the Nagyrecse mould. The solid, segmented earring pendant uncovered in grave no. 4 at Letenye seems to be the closest analogue (Ø: 6 mm),³⁷ which,

29 Középső és késő avar kori darabot sírból Átokháza-Bilisicsből (CSALLÁNY 1957, 28. tábla) és Vác-Kavicsbányából (TETTAMANTI 1977, 4. kép) ismerünk, Székelykeresztúrról telepátás leletként (SZÉKELY 1971, 3. kép 2-2a), Jász-Nagykun-Szolnok megyéből (MADARAS 2001, 18. kép) pedig szórványként tudni egy-egy példányról. Az Árpád-kori darabokat tárgyalja ÓDOR 1998, 123–128.

30 WINTER 1996

31 KÖLTŐ 1982, 31.

32 A kérdéssel részletesen foglalkozik BÜHLER 1999, 441–442; HEINRICH-TAMÁSKA 2002, 246–253.

33 Mivel nem került elő az öntőforma párja, nem ismerjük a csüngő másik oldalát. Amennyiben abban nem szerepelt véset, úgy a csüngő egyoldalas, hátulján lapos volt.

34 CHROPOVSKÝ 1962, 211–212.

35 FREEDEN 1980, 389; STRAUB 1998, 332.

36 FISCHER 1993, 44.

37 H. KERECSENYI 1973, 3. ábra 5.

38 SZÓKE 1992a, 857–860.

39 DOSTÁL 1966, Obr. 10, 6–14.

40 MÜLLER 2002, 47.

27 The geographically and chronologically closest two-sided mould is known from Sziszek (Sisak), see VINSKI 1970, Tab. III. 1–4

28 KRABATH et al. 1999, 432–434

29 Items from the Middle and the Late Avar periods are known from graves at Átokháza-Bilisics (CSALLÁNY 1957, plate 28) and Vác-Kavicsbánya (TETTAMANTI 1977, fig. 4), from a settlement unearthed at Székelykeresztúr (SZÉKELY 1971, fig. 3. 2-2a), and a few items were recovered as stray finds in Jász-Nagykun-Szolnok county (MADARAS 2001, fig. 18). ÓDOR 1998, 123–128 discusses the items of the Árpadian Period.

30 WINTER 1996

31 KÖLTŐ 1982, 31

32 BÜHLER 1999, 441–442; HEINRICH-TAMÁSKA 2002, 246–253 deal with the problem in details.

33 As the pair of the mould was not found, we do not know what the other side of the pendant looked like. If the missing half was not carved the pendant was single-faced with a flat backside.

34 CHROPOVSKÝ 1962, 211–212

35 FREEDEN 1980, 389; STRAUB 1998, 332

36 FISCHER 1993, 44

37 H. KERECSENYI 1973, fig. 3. 5.

helyett hengeres csüngő, gazdagabb díszítés), mégis leginkább e típus köznépi változatainak sorozatgyártására szolgálhatott a Nagyrécsén talált öntőforma.⁴¹

Az autópálya nyomvonalán feltárt településrészlet a Mosaburg központtal Alsó-Pannoniában szerveződött grófság területének régészeti lelőhelyeit gyarapítja, melyek az írott források és a régészeti összefüggések alapján nem keltezhetők a 840-es éveknél korábbra. Mivel a sír- és telepkerámia-anyag finomabb keltezése a 9. század második fele és a 10. század legeleje közt egyelőre még kidolgozatlan, inkább az összességében már több ezer feltárt temetkezés egyes lelettipusai szolgálnak támpontul a keltezésben. Ezek közül is az egyik leg részletesebben feldolgozott típus a sarkantyú, a 23. objektumban talált tausirozott darab a típusra kidolgozott kronológia alapján a klasszikus Morva-időszak jellemző lelete.⁴²

however, probably belonged to another type because of the very short element that connected it with the ring.

The variants of the Bommelohrring that occurred in Transdanubia in the first half of the 9th century are different from the one produced in the mould both in their shape and their technology.³⁸ The later variants in the Moravian material are closer analogues, although they are not cast ones³⁹. On these earrings, the column-like pendant is segmented by granulations. A few representatives of the type, which rarely occurs in the Hungarian material, was found at Zalasabar.⁴⁰ The mould found at Nagyrécsé could be used for the mass production of the common version of this type despite the typological differences (cylindrical pendant instead of the conical one and a richer ornamentation).⁴¹

The settlement fragment unearthed in the track of the highway enriches the archaeological sites of the territory of the county organised in Lower Pannonia with Mosaburg in its centre, which cannot be dated from earlier than the 840's according to the written sources and the archaeological context. As the fine chronology of the grave and the settlement ceramics between the second half of the 9th century and the very beginning of the 10th century has not yet been elaborated, the individual find types of the thousands of the uncovered burials can provide clues in the dating. From these types, spurs are analysed the most accurately. The embossed item found in feature no. 23 is the characteristic find of the classical Moravian period according to the chronology set up from this type.⁴²

41 Bár az öntőformák célja, hogy azok ékszerek tömeges előállítására szolgáljanak, nem ritka, hogy a formán készült dísz vagy az öntőminta megfelelőjét nem találni meg az adott korszak fennmaradt régészeti emlékeiben. Közismert például, hogy a skandináv Helgö szigetén talált óriási műhelyközpont több ezer öntőmintájának késztermékként alig került elő megfelelője.

42 BIALEKOVÁ 1977, 138.

38 SZŐKE 1992a, 857–860.

39 DOSTÁL 1966, Obr. 10, 6–14

40 MÜLLER 2002, 47

41 Although moulds were used for the mass production of jewellery, it often happens that the items made on these moulds cannot be found in the preserved archaeological material of the given period. It is a well-known fact that very few products made with the thousands of the moulds of the huge workshop centre on Helgö Island in Scandinavia have been found.

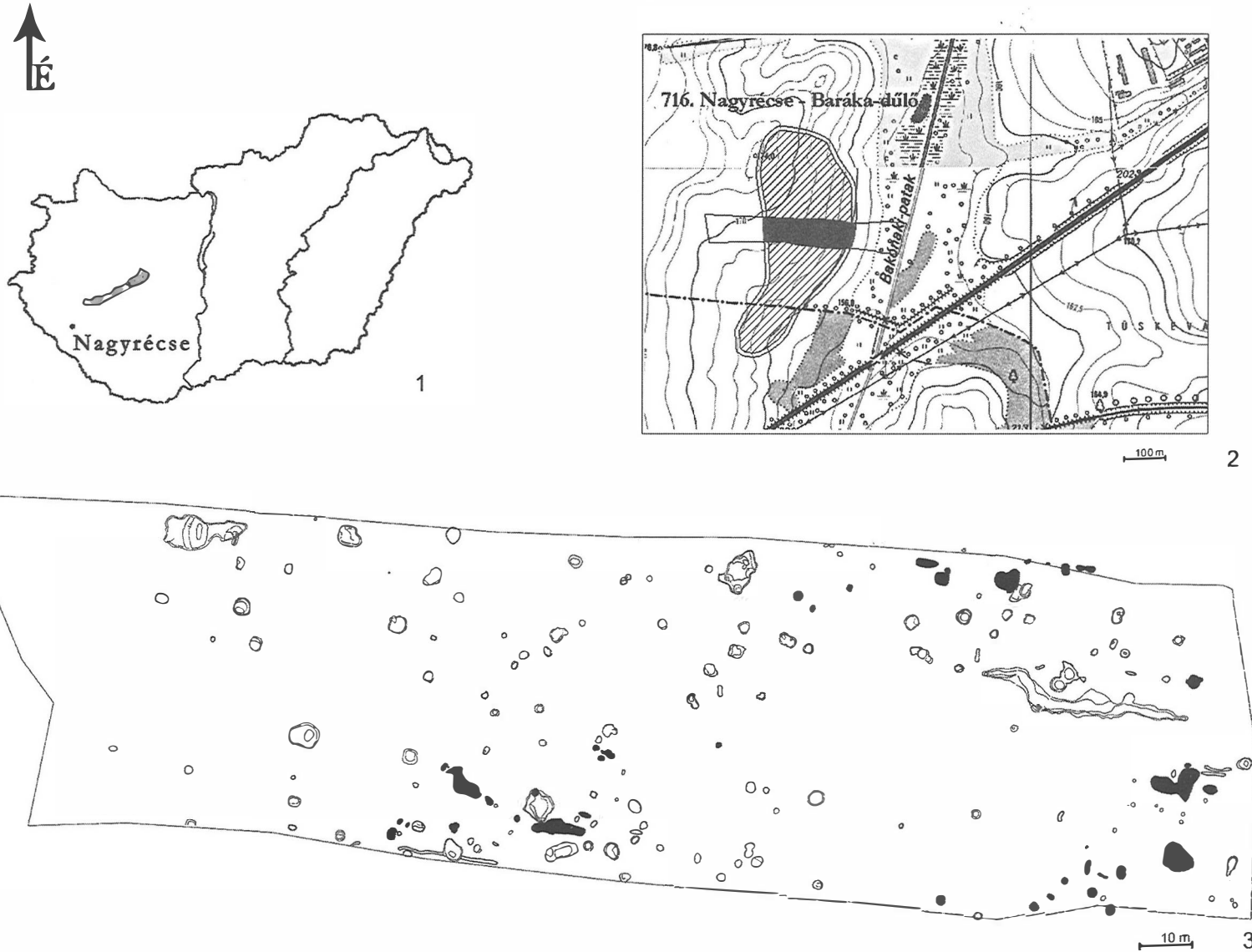
42 BIALEKOVÁ 1977, 138

Irodalom • References

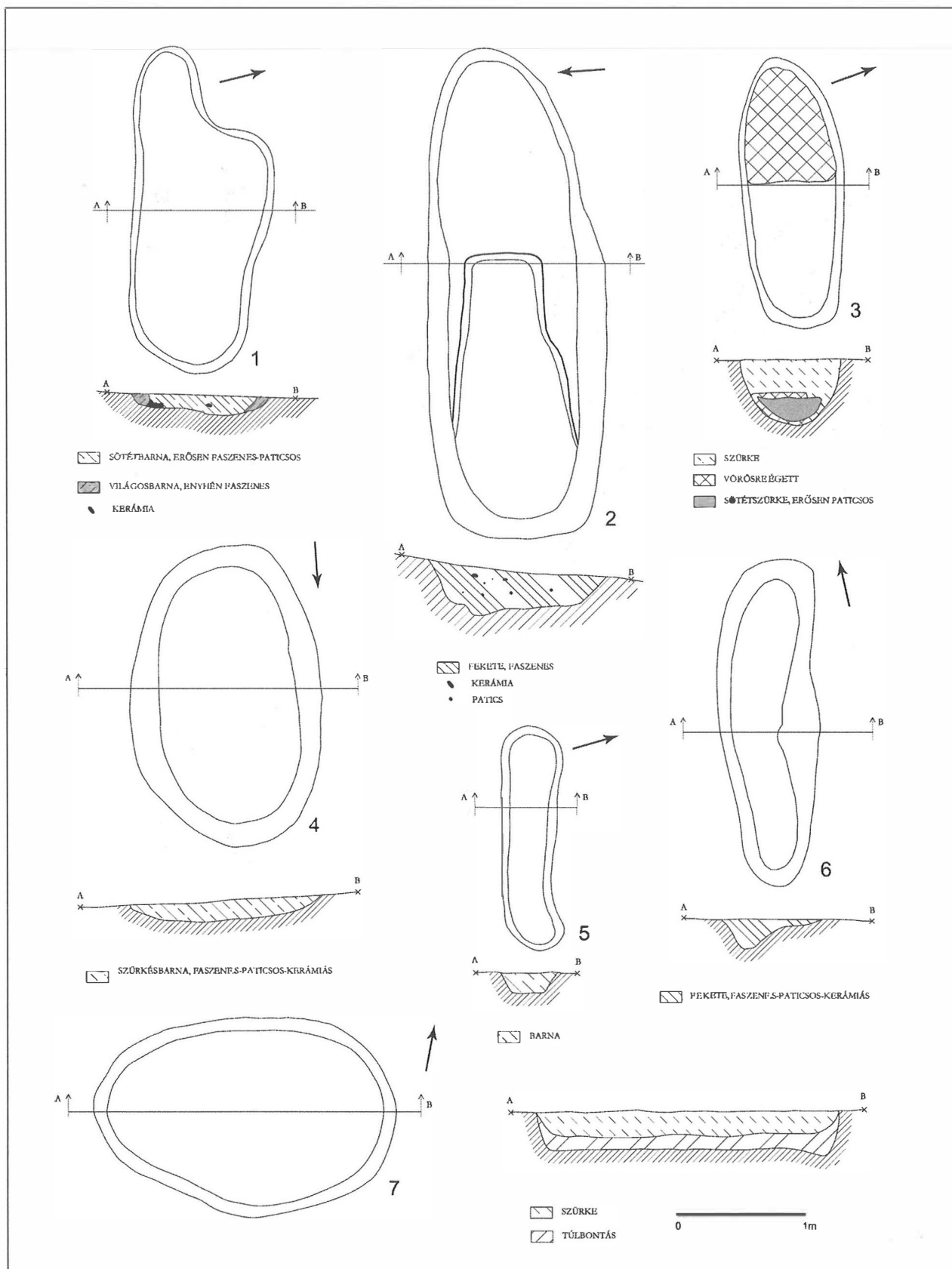
- ARMBRUSTER 2001 ARMBRUSTER, B.: Metallguß. RGA 19 (2001) 622–642.
- BAKAY 1989 BAKAY K.: Feltárul a múlt? A múlt jövője. Budapest 1989.
- BIALEKOVÁ 1977 BIALEKOVÁ, D.: Sporen von slawischen Fundplätzen in Podebim (Typologie und Datierung). SlovArch 25 (1977) 103–160.
- BÜHLER 1999 BÜHLER, B.: Untersuchungen zu Guss, Oberflächenbearbeitung und Vergoldung an frühmittelalterlichen Bunt- und Edelmetallgegenständen. ArchAust 82–83 (1998–1999) 1999, 429–478.
- CECH 1991 CECH, B.: Die keramischen Funde der slawische Wallanlage in Thunau am Kamp (NÖ) (Ein Beitrag zur Gliederung slawischer Keramik). ZsMúz 3 (1991) 57–72.
- CHROPOVSKÝ 1962 CHROPOVSKÝ, B.: Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke. – Das slawische Gräberfeld in Nitra auf Lupka. SlovArch 10 (1962) 175–240.
- CSALLÁNY 1957 CSALLÁNY D.: Az átokháza-bilisicsi avarkori sírleletek. – Grabfunde aus der Awarenzeit von Átokháza-Bilisics. MFMÉ 1957, 109–132.
- DOSTÁL 1966 DOSTÁL, B.: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha 1966.
- DOSTÁL 1975 DOSTÁL, B.: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. – Břeclav-Pohansko IV. Grossmährischer Herrenhof. Brno 1975.
- DOSTÁL 1994 DOSTÁL, B.: Die frühmittelalterliche Keramik aus Břeclav-Pohansko. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Hrsg.: Staňa, Č. Brno 1994, 219–232.
- FISCHER 1993 FISCHER, T.: Das bajuwarische Reihengräberfeld von Staubing. Studien zur frühgeschichte im bayerischen Donauraum. München 1993.
- FREEDEN 1980 FREEDEN, U. v.: Merowingerzeitliche Ohrringe bei den Alemannen. BRGK 60 (1979) 1980, 227–441.
- FUSEK 2004 FUSEK, G.: „Slawen“ oder Slaven? Eine polemische Auseinandersetzung über eine wertvolle Monographie. SlovArch 52 (2004) 161–186.
- GUŠTIN–TIEFENGABER 2002 GUŠTIN, M. – TIEFENGABER, G.: Oblike in kronologija zgodnesrednjeveške lončenine na Novi tabli pri Murski Soboti. – Formen und Chronologie frühmittelalterlicher Keramik in Nova tabla bei Murska Sobota. In: Zgodnji Slovani. Zgodnesrednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp. – Die frühen Slawen. Frühmittelalterliche Keramik am Rand der Ostalpen. Hrsg.: Guštin, M. Ljubljana 2002, 46–62.
- HEINRICH-TAMÁSKA 2002 HEINRICH-TAMÁSKA O.: Megjegyzések a kora avar kori ötvösművészethez a fogazással díszített leletek kapcsán. – Bemerkungen zur Feinschmiedetechnik der Frühawarenzeit am Beispiel der zahnschnittverzierter Fundstücke. MFMÉ–StudArch 8 (2002) 245–282.
- H. KERECSENYI 1973 H. KERECSENYI E.: IX. századi sírok Letenyén. – Gräber aus dem 9. Jahrhundert in Letenye. FolArch 24 (1973) 135–151.
- KÖLTŐ 1982 KÖLTŐ L.: Avar kori bronztárgyak röntgenemissziós analízise. – X-ray Emission Analysis for Bronze Objects from the Avar Age. SMK 5 (1982) 5–67.
- KRABATH ET AL. 1999 KRABATH, S. et al.: Die Herstellung und Verarbeitung von Buntmetall im karolingerzeitlichen Westfalen. In: 799. Kunst und Kultur der Karolingerzeit. Karl der Große und Papst Leo III in Paderborn. Hrsg.: Stiegemann, Ch.–Wemhoff, M. Mainz 1999, 430–437.
- MADARAS 2001 MADARAS L.: VII–VIII. századi avar temetőrészlet Berekfürdőnél. – Der awarische Friedhofsteil aus den 7–8. Jahrhundert in Berekfürdő. Tisicum 12 (2001) 173–196.
- MÜLLER 1992 MÜLLER, R.: Gräberfeld und Siedlungsreste aus der Karolingerzeit von Zalasabardézsősziget. In: Die Karolingerzeit im unteren Zala. Gräberfelder und Siedlungsreste von Garabonc I–II und Zalasabardézsősziget. Hrsg.: Szőke, B. M. Budapest 1992, 271–336.
- MÜLLER 1994 MÜLLER, R.: Keramikformen des 9–10. Jahrhunderts in der Gegend Keszthely–Zalavár. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Hrsg.: Staňa, Č. Brno 1994, 63–82.
- MÜLLER 1995 MÜLLER, R.: Ein karolingerzeitlicher Herrenhof in Zalasabardézsősziget (Ungarn, Komitat Zala). SPFFBU 40 (1995) 91–100.
- MÜLLER 2002 MÜLLER, R.: Die Karolingerzeit im unteren Zala-Tal und am westlichen Ende des Plattensees. In: Germanen am Plattensee (Ausstellungskatalog). Red.: Windl, H. Traismauer 2002, 46–47.

- MÜLLER 2004 MÜLLER R.: Régészeti összefoglaló az Esztergályhorváti-Alsóbárándpusztán feltárt Karoling-kori temetőről. – Archäologische Zusammenfassung des karolingerzeitlichen Gräberfeldes von Esztergályhorváti-Alsóbárándpuszta. In: Karoling-kori emlékek (Régészet és antropológia). Szerk.: Tóth G. Szombathely 2004, 9–31.
- ÓDOR 1998 ÓDOR J. G.: Anjou-kori öntőforma Majsról (Adatok a 13–15. századi viselet történetéhez). – Gußform aus der Anjouzeit von Majs (Angaben zur Tracht des 13–15. Jahrhunderts). ComArchHung 1998, 123–137.
- PÉTERDI 2000 PÉTERDI D.: Bronzkori és vaskori öntőformák petrográfiai vizsgálata (Kézirat). Budapest 2000.
- POLÁČEK 1995 POLÁČEK, L.: Altes Gliederungssystem der Mikulčicer Keramik. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Hrsg.: Poláček, L. Brno 1995, 131–202.
- Cs. Sós 1961 Cs. Sós, Á.: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Keszthely-Fenékpuszta. Acta ArchHung 13 (1961) 247–305.
- STRAUB 1998 STRAUB P.: A sivašovkai 3. kurgán 2. sírjának faragott mintájú nyírfakéreg tegeze. – Der Birkenrindenköcher mit geschnitztem Muster aus dem Grab 2 des Kurgans 3 von Sivašovka. MFMÉ-StudArch 4 (1998) 325–342.
- SZÉKELY 1971 SZÉKELY, Z.: Slavii și populația băștinașă în sud-estul Transilvaniei. – A szlávok és az őslakosság Dél-Kelet Erdélyben. Aluta 3 (1971) 129–139.
- SZŐKE 1982 SZŐKE, B. M.: Ein charakteristischer Gebrauchsgegenstand des ostfränkischen Grenzgebietes: das Eisenmesser mit Knochengriff. ActaArchHung 34 (1982) 23–32.
- SZŐKE 1992 SZŐKE, B. M.: Daskarolingerzeitliche Gräberfeld von Sárvár-Végh Mühle. ComArchHung 1992, 125–158.
- SZŐKE 1992a SZŐKE, B. M.: Die Beziehungen zwischen dem oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentrachtzubehör und Schmuck). In: Awarenforschungen. Hrsg.: Daim, F. Wien 1992, 841–968.
- SZŐKE 1992b SZŐKE, B. M.: Karolingerzeitliche Gräberfelder I-II von Garabonc-Ófalu. In: Die Karolingerzeit im unteren Zalat. Gräberfelder und Siedlungsreste von Garabonc I-II und Zalasabar-Dezsősziget. Hrsg.: Szőke, B. M. Budapest 1992, 41–203.
- SZŐKE 1992c SZŐKE B. M.: 7. és 9. századi településmaradványok Nagykanizsán. – Siedlungsreste aus dem 7. und 9. Jahrhundert in Nagykanizsa. Zalmúz 4 (1992) 129–167.
- SZŐKE 1994 SZŐKE B. M.: A népvándorlás kor és a korai középkor története Nagykanizsán és környékén. – History of the Migration Period and Early Middle Ages in Nagykanizsa and its surroundings. In: Nagykanizsa története. Szerk.: Rózsa M. Nagykanizsa 1994, 145–214.
- SZŐKE 1996 SZŐKE, B. M.: Das birituelle Gräberfeld aus der Karolingerzeit von Alsórajk-Határi tábla. In: Archäologie und Siedlungsgeschichte im Hahóter Becken, SW-Ungarn. Hrsg.: Szőke, B. M. Budapest 1996, 61–146.
- SZŐKE 2000 SZŐKE B. M.: A keresztény térítés kezdetei Pannóniában a Karoling-korban (A petőházi Cundpald-kehely és a sopronkőhidai temető helye és szerepe). SopSzem 54 (2000) 310–342.
- SZŐKE 2000a SZŐKE, B. M.: Das archäologische Bild der Slawen in Südwestungarn. In: Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze. – Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese. Hrsg.: Bratož, R. Ljubljana 2000, 477–503.
- SZŐKE 2002 SZŐKE B. M.: Mosaburg/Zalavár. In: Központok a Zala mentén. A Göcseji Múzeum állandó kiállítása. Főszerk.: Vándor L. Zalaegerszeg 2002, 89–100.
- TETTAMANTI 1977 TETTAMANTI S.: Avar kori öntőminta Vácról. – Awarenzeitliche Gussform aus Vác. ArchÉrt 104 (1977) 79–85.
- TOMKA 1998 TOMKA P.: A sopronkőhidai 9. századi település. – The settlement from the 9th century in Sopronkőhida. Arrabona 36 (1998) 45–84.
- TÖRÖK 1973 TÖRÖK Gy.: Sopronkőhida IX. századi temetője. – The cemetery of Sopronkőhida in the 9th century. Budapest 1973.
- VINSKI 1970 VINSKI, Z.: O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku. – Zur Frage des Bestehens von Schmuckwerkstätten aus altkroatischer Zeit in Sisak. Vjesnik 3 (1970) 45–92.
- WINTER 1996 WINTER, H.: Die Buntmetallbearbeitung bei den Awaren. In: Reitervölker aus Osten. Hunnen + Awaren. Hrsg.: Daim, F. Eisenstadt 1996, 355–358.

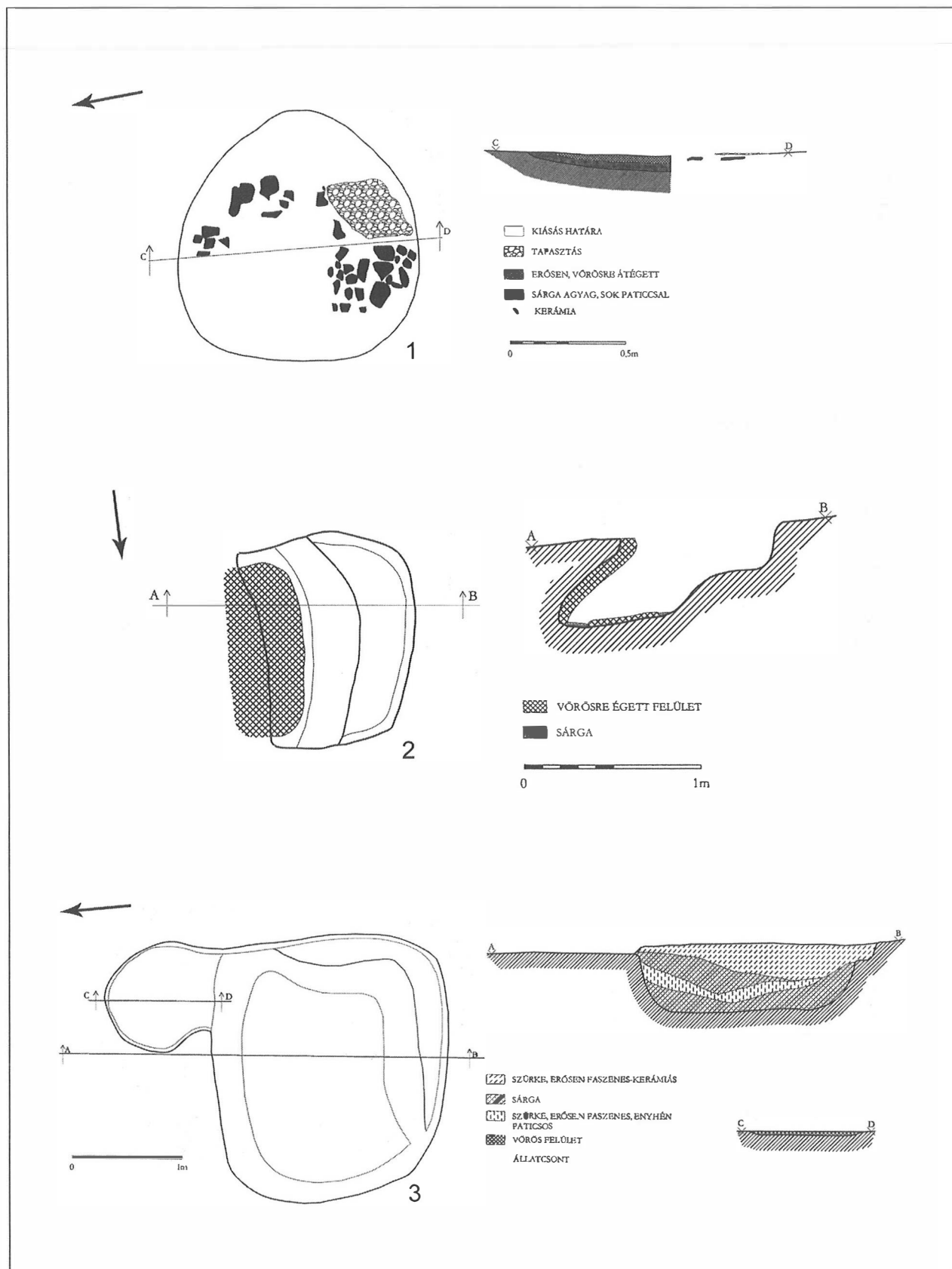

1. kép: 1-2: Nagyrécse, Baráka-dűlő. A lelőhely földrajzi elhelyezkedése; 3: A feltárás összesítő térképe, feketével jelölve a 9. századi objektumok
 Fig. 1: 1-2: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Geographical position of the site; 3: Complex map of the excavation, black marks the features of the 9th century

2. kép: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Nyújtott téglalap alakú objektumok alap- és metszetrajza. 1: 5. obj.; 2: 48. obj.; 3: 100. obj.; 4: 123. obj.; 5: 139. obj.; 6: 124. obj.; 7: 181. obj.

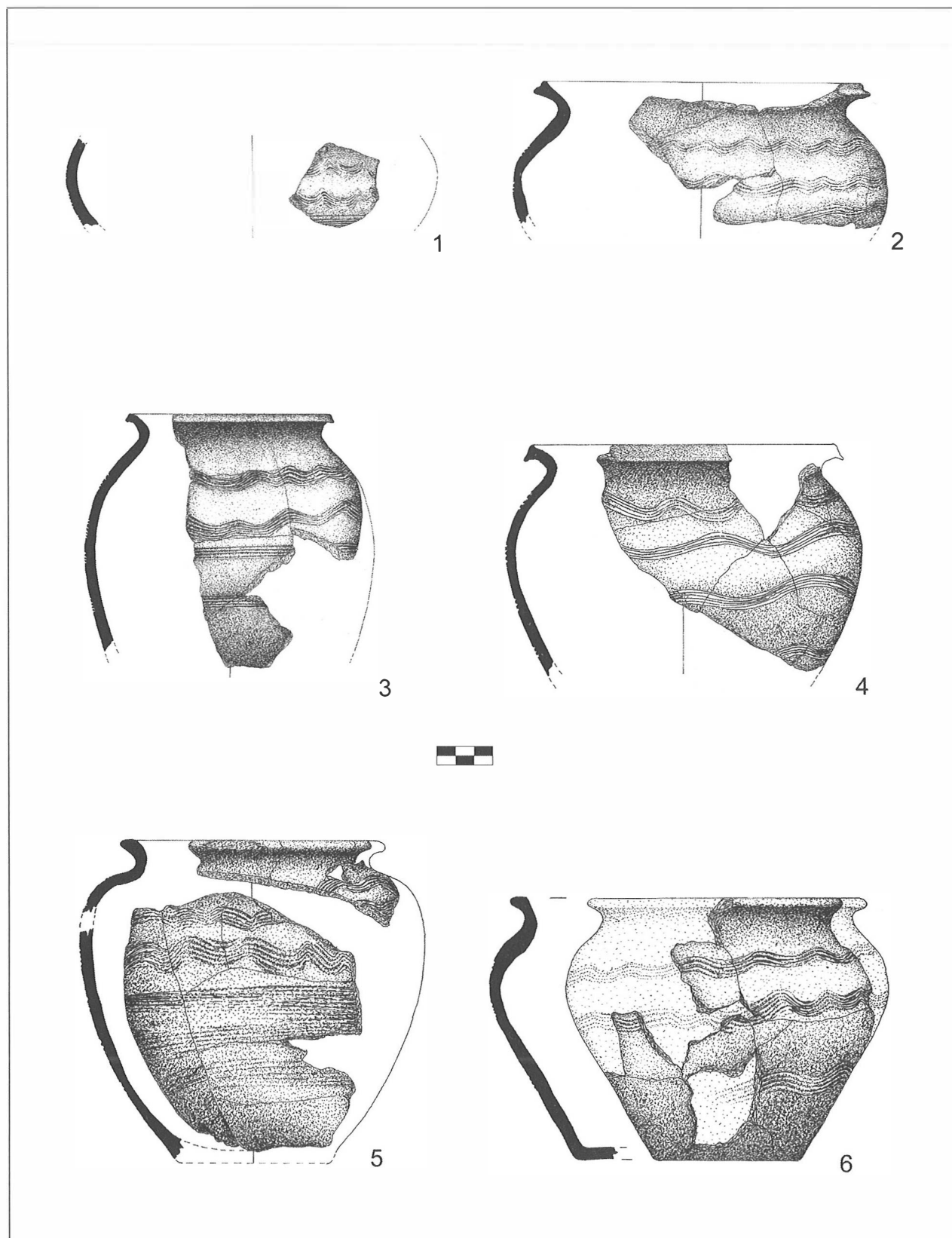
Fig. 2: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Ground plan and section drawing of the elongated oblong-shaped features. 1: feature no. 5; 2: feature no. 48; 3: feature no. 100; 4: feature no. 123; 5: feature no. 139; 6: feature no. 124; 7: feature no. 181

3. kép: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Kemencék, munkagödör. 1: 4. obj.; 2: 58. obj.; 3: 52. obj.

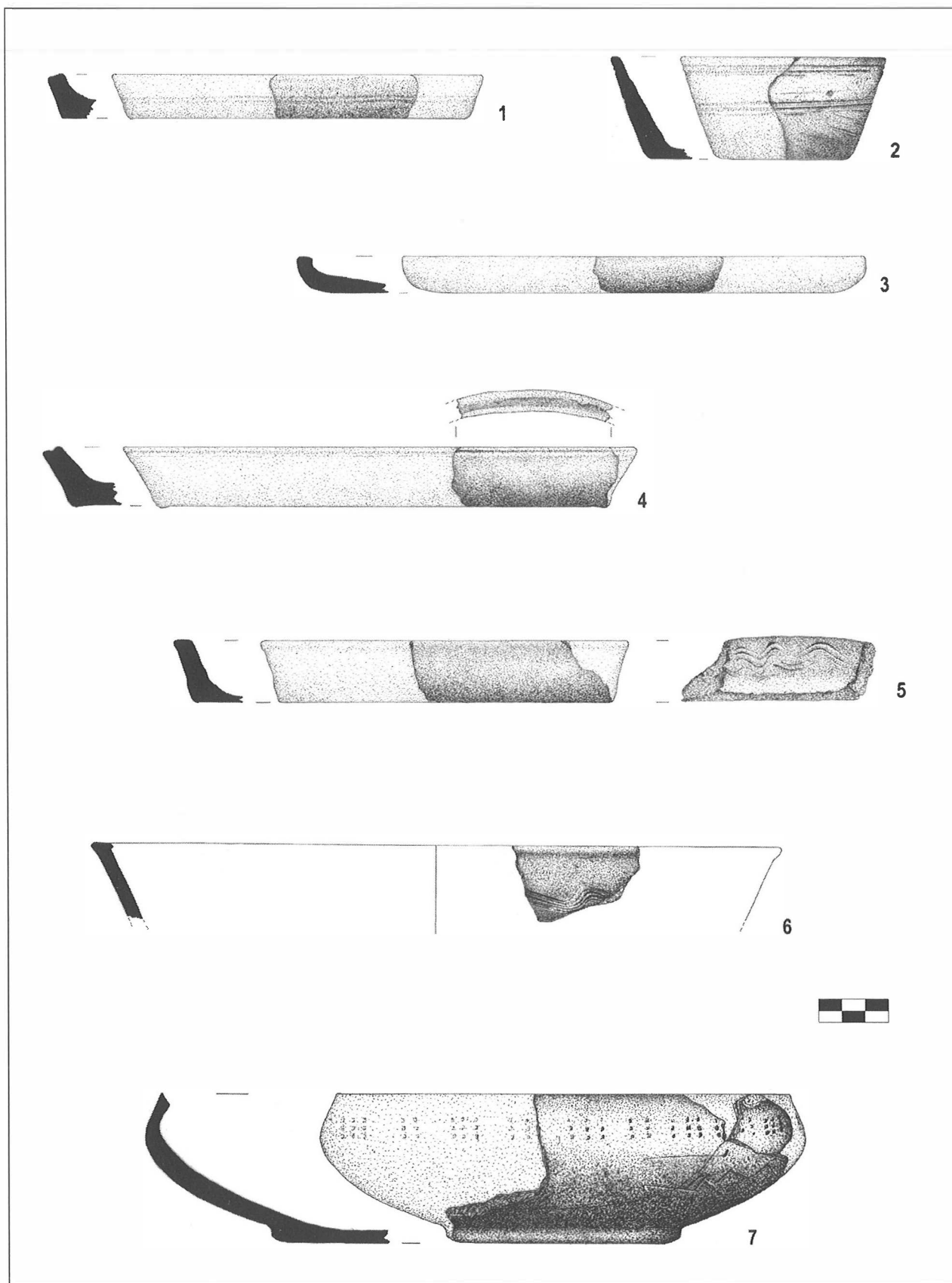
Fig. 3: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Ovens, working pit. 1: feature no. 4; 2: feature no. 58; 3: feature no. 52

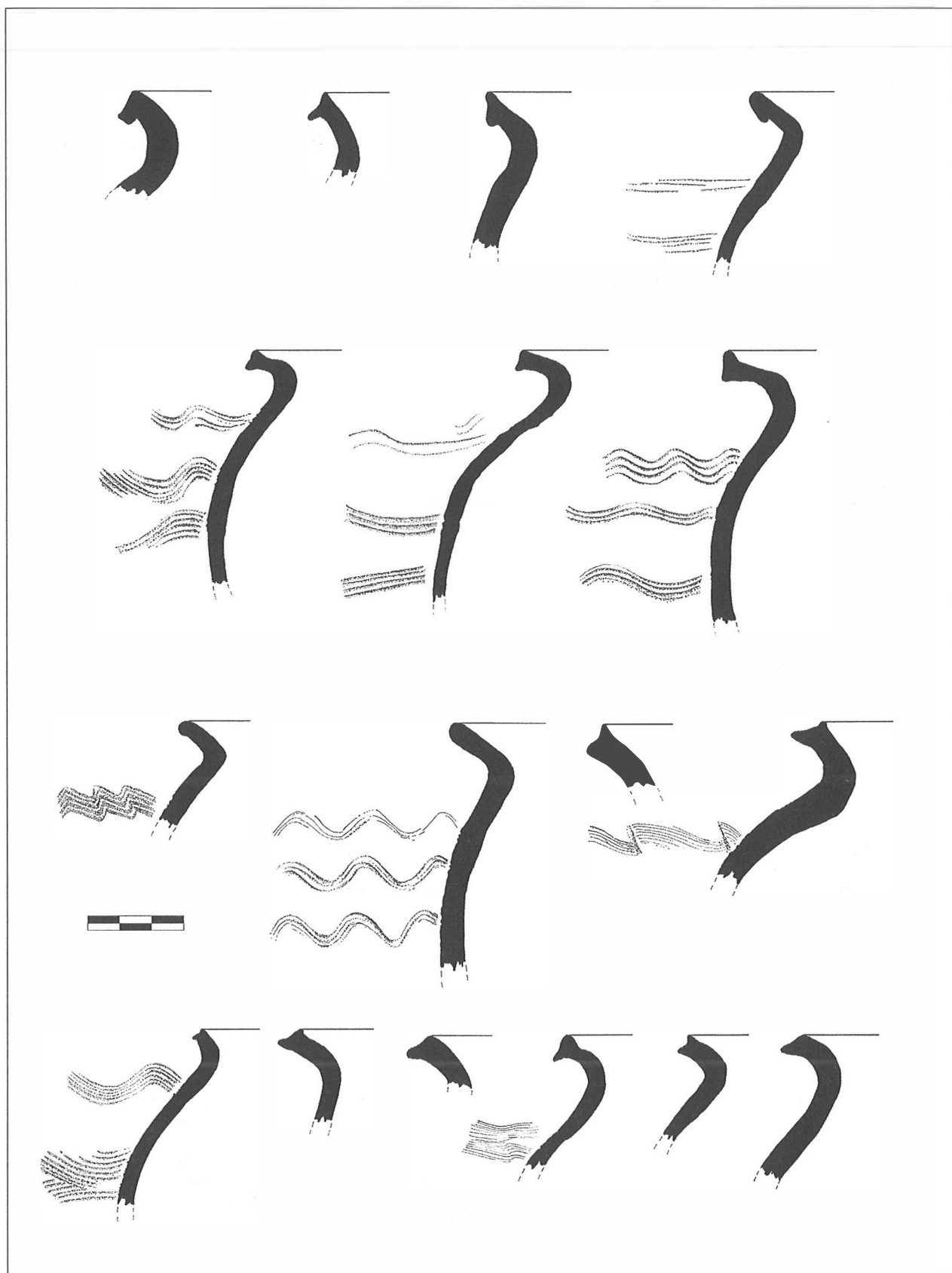
4. kép: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Fazék- és bögre típusok. 1: 106. obj.; 2-3: 23. obj.; 4: 105. obj.; 5: 148. obj.; 6: 20. obj.

Fig. 4: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Pot and cup types. 1: feature no. 106; 2-3: feature no. 23; 4: feature no. 105; 5: feature no. 148; 6: feature no. 20

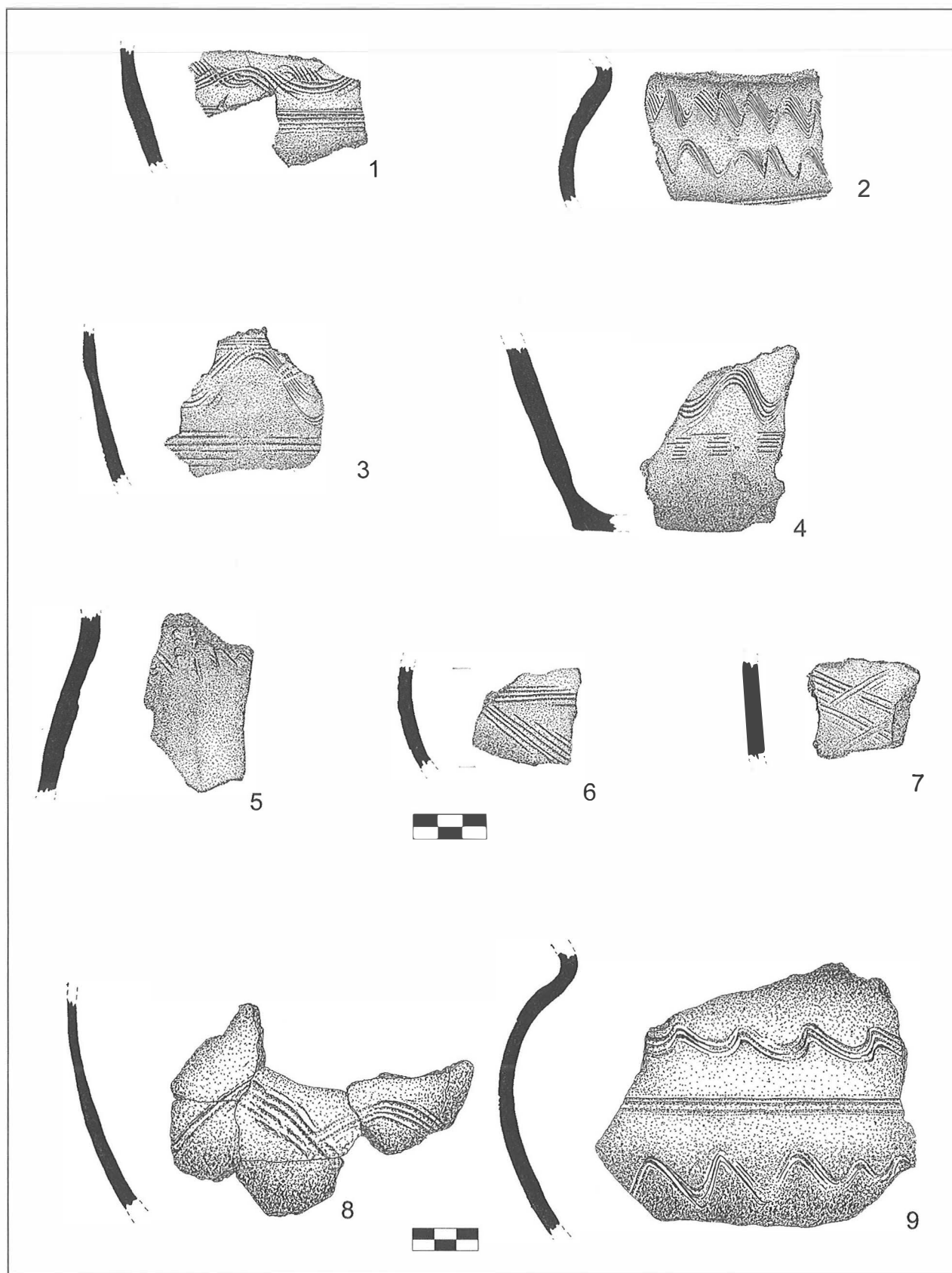
5. kép: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Tálak, tányérok, csésze. 1, 5: 105. obj.; 2: 135. obj.; 3: 53. obj.; 4: 190. obj.; 6, 7: 132. obj.

Fig. 5: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Bowls, plates, cup. 1, 5: feature no. 105; 2: feature no. 135; 3: feature no. 53; 4: feature no. 190; 6, 7: feature no. 132

6. kép: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Főbb peremprofilok díszítésükkel

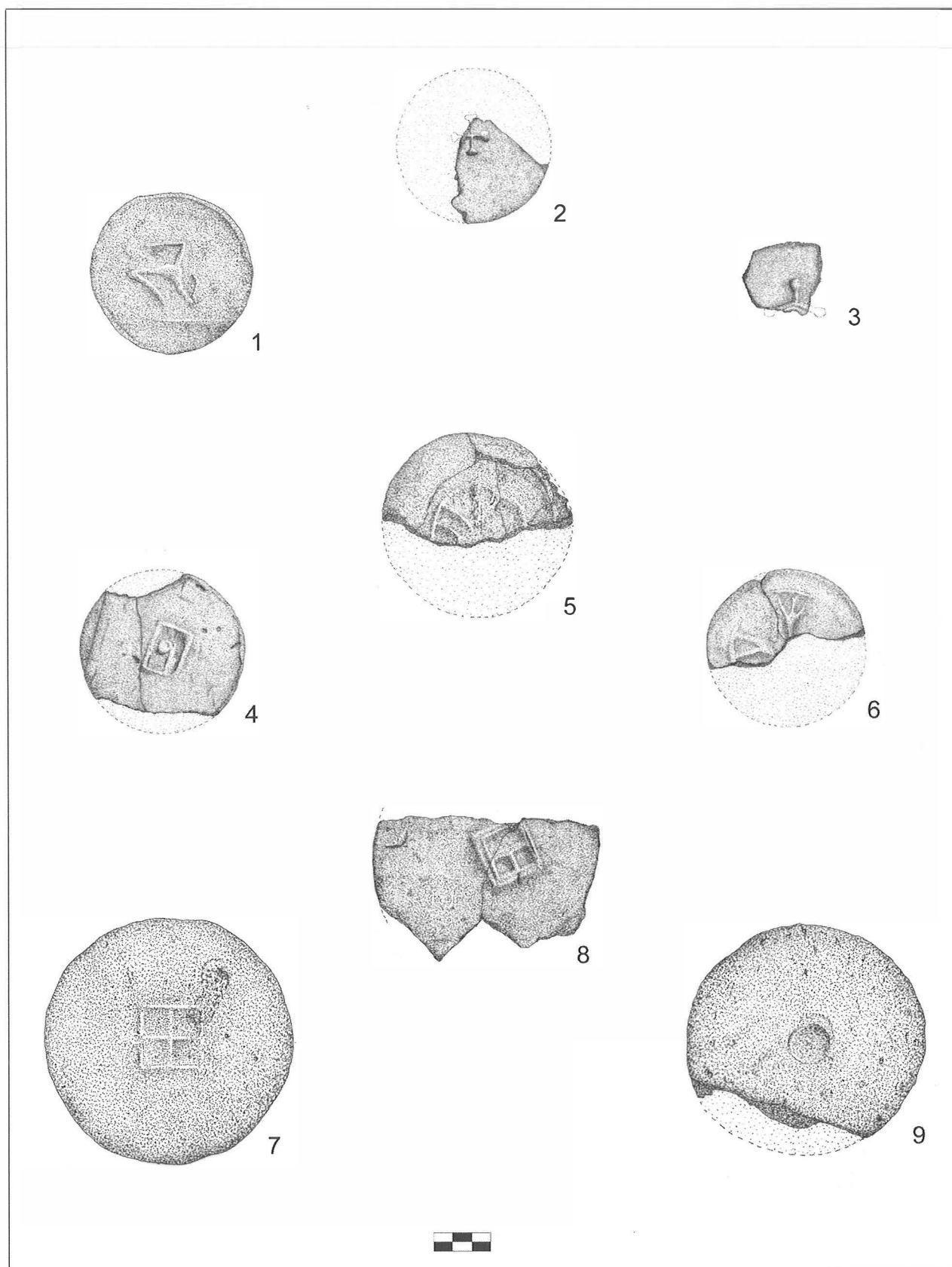
Fig. 6: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Main rim profiles with the ornaments

7. kép: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Egyedi, illetve ritka díszítőminták. 1, 3, 5: 135. obj.; 2, 6: 20. obj.; 4, 7: 53. obj.; 8: 175. obj.; 9: 108. obj.

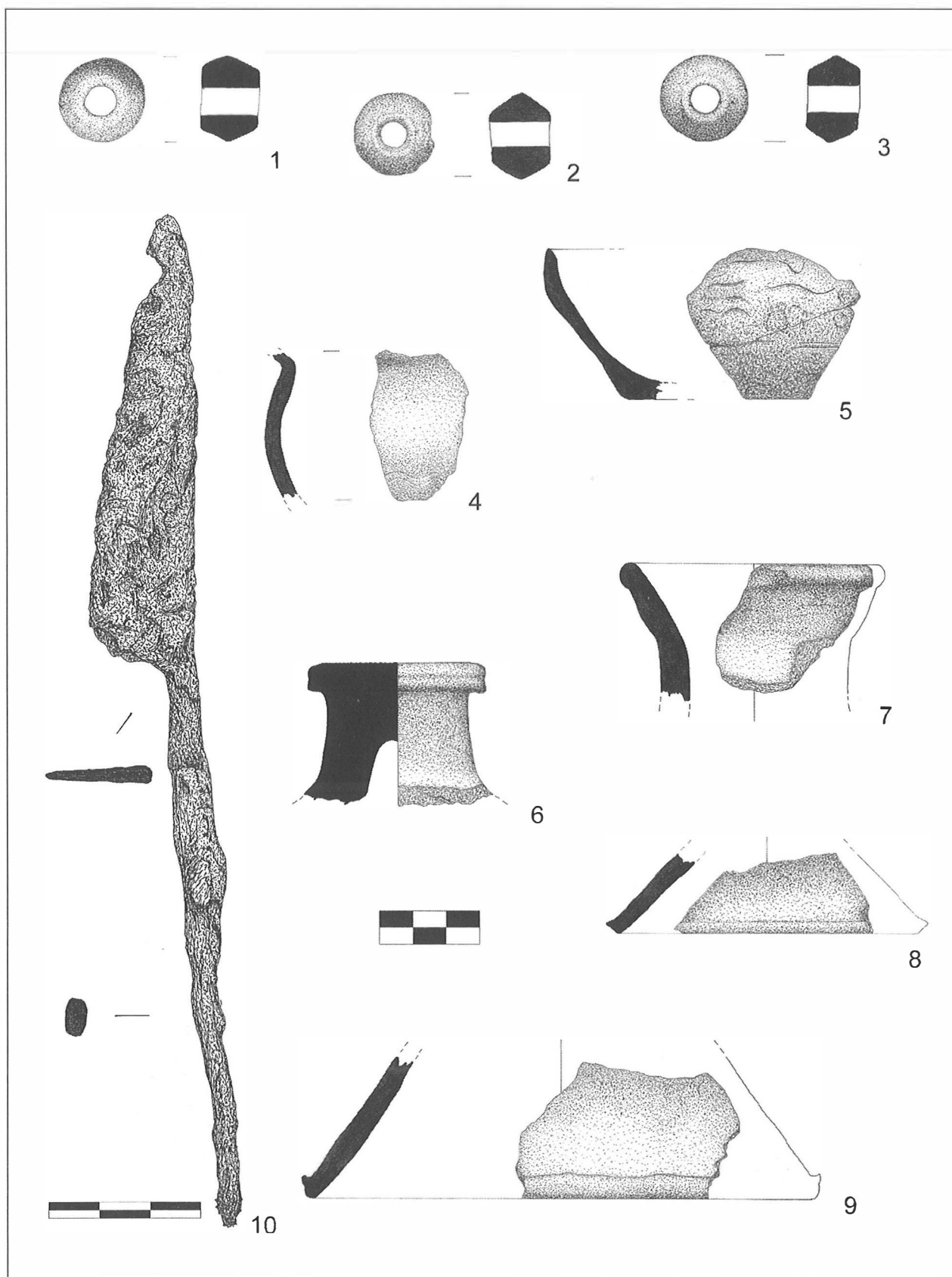
Fig. 7: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Individual and rare ornamental patterns. 1, 3, 5: feature no. 135; 2, 6: feature no. 20; 4, 7: feature no. 53; 8: feature no. 175; 9: feature no. 108

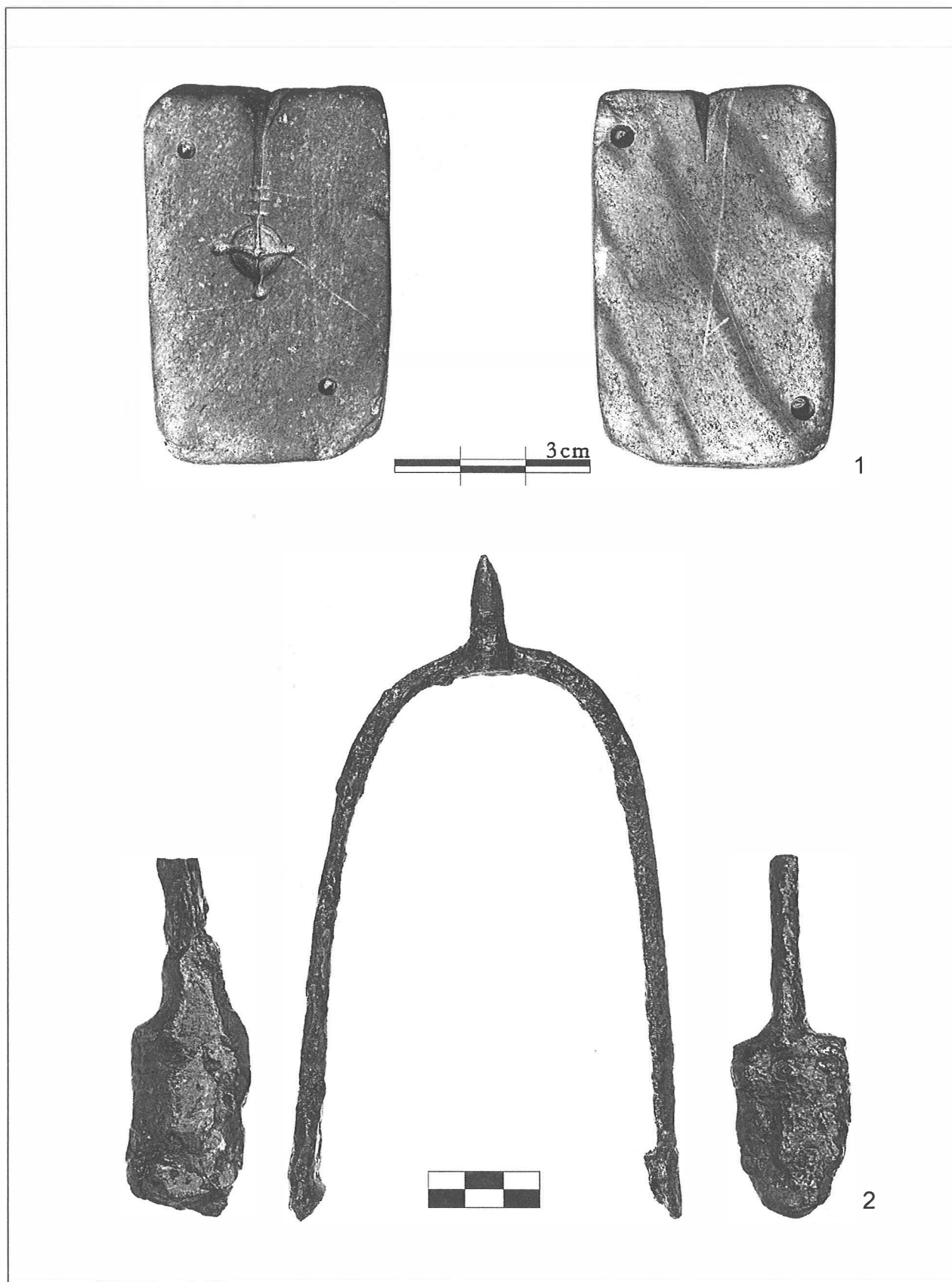
8. kép: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Fenékbélyegek. 1: 110. obj.; 2-4: 190. obj.; 5: 125. obj.; 6: 105. obj.; 7: 52. obj.; 8: 135. obj.; 9: 108. obj.

Fig. 8: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Bottom stamps. 1: feature no. 110; 2-4: feature no. 190; 5: feature no. 125; 6: feature no. 105; 7: feature no. 52; 8: feature no. 135; 9: feature no. 108

9. kép: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Palack, poharak, fedők, orsógombok, vaskés. 1, 10: 48. obj.; 2, 6: 52. obj.; 3: 135. obj.; 4, 5: 149. obj.; 7, 8: 190. obj.; 9: 105. obj.

Fig. 9: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Flask, tumblers, lids, spindle whorls, iron knife. 1, 10: feature no. 48; 2, 6: feature no. 52; 3: feature no. 135; 4, 5: feature no. 149; 7, 8: feature no. 190; 9: feature no. 105

10. kép: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Öntőforma, vassarkantyú. 1: 48. obj.; 2: 23. obj.

Fig. 10: Nagyrécse, Baráka-dűlő. Mould, iron spur. 1: feature no. 48; 2: feature no. 23

Gergely Balázs

Árpád-kori házak Székely határában¹

2004. május 18-tól június 22-ig dr. Németh Péter szakmai konzulens közreműködésével a 4. sz. út Székelyt elkerülő szakaszának megelőző feltárását végeztük a település határában. A Székelyt Demecserrel összekötő műút keleti oldalán, Ny-K irányban egy 180 m hosszú és 30 m széles sávban gépekkel humusztoltattunk, és a korábbi terepbejárás eredményének megfelelően egy kora középkori település nyomaira bukkantunk (1. kép). Az ásás során tizenhat veremházat és más típusú földbe mélyített építményt, négy külső kemencét, öt árok-részletet, illetve ötvennyolc más régészeti objektumot (kút, gödör stb.) sikerült feltárnunk, és dokumentálnunk, tisztázva ezzel a település keleti, nyugati és valószínűleg a déli határát. Az előkerült leletanyagot a nyíregyházi Jósza András Múzeumba szállítottuk, ahol restaurálása és leltározása folyamatban van. Dolgozatomban a település Árpád-kori házait mutatom be (2. kép).²

51. objektum: Csaknem szabályos négyzet alakú, lekerekített sarkú ház, DK-i sarkában kemencével (3. kép).³ A lakógödör mérete 330×362 cm, mélysége a nyelés szintjétől számítva 19 cm. Oldalainak tájolása É-D és K-Ny irányú. Betöltése egynemű sötétbarna, a kemence fölött a nyeléskor jelentkező paticsrögökkel. Tapasztott padlója nem volt, a keményre taposott járószint jól elvált a betöltés laza földjétől. Cölöplyukakra utaló foltokat a lakógödörben nem figyeltünk meg. Az ÉNy-i saroktól pár cm-re egy 75 cm átmérőjű sötétbarna, kerek folt jelentkezett (3. kép. 3.). Az íves aljú gödör mélysége 32 cm volt, leletanyagot nem tartalmazott. A DK-i sarokban megtaláltuk az agyagból épített kemencét, melynek teteje beomlott, megmaradt falának legmagasabb pontját a padlószinttől 18 cm-re mértük (3. kép. 4.). Belsejét megtöltötte a beomlott falak vörösre égett törmeléke. Alattuk jelentkezett az 55 cm átmérőjű, keményre égett sütőfelület, melyben kerámiatöredéket vagy állatcsontot nem leltünk. A kemence szája Ny felé nézett, vele szemben a lakógödör falára merőlegesen alakították ki a ház szellőzését, és a tűz oxigénellátását biztosító 35 cm széles és 130 cm hosszú kürtőt, melynek felső íve beomlott, vagy elnyeste a gép. A lakógödörből előkerült állatcsontok és Árpád-kori cseréptöredékek zöme a padlószintről származik.

Balázs Gergely

Houses from the Árpadian Period at Székely¹

Between May 18 and June 22 2004, we conducted excavations preceding the construction of the bypass stretch of route no. 4 at Székely with Péter Németh archaeologist consultant's co-operation. On the E side of the route that connects Székely with Demecser, the humus was mechanically removed from a 180 m long and 30 m broad surface in a W-E direction and, as it had been anticipated after the results of the preceding field walking, we found the traces of an early medieval settlement (Fig. 1). Sixteen semi-subterranean houses and other pit constructions, four outdoor ovens, five trench fragments and eighty-eight other archaeological features (wells and pits etc.) were uncovered and documented. We also clarified the eastern, the westerns and probably also the southern border of the settlement. The finds were transported to the Jósza András Museum in Nyíregyháza, where the restoration of and the registering of the material has been being carried out. In the present paper the houses of the Árpadian period will be described (Fig. 2).²

Feature no. 51: A nearly regularly square-shaped house with rounded corners and an oven in the SE corner (Fig. 3).³ The pit measured 330 cm × 362 cm, and it was 19 cm deep from the scraped surface. The sides had a N-S and an E-W orientation. The filling is uniformly dark brown and daub lumps appeared in it above the oven during scraping. The floor of the house was not plastered, yet the hard-trodden floor level could easily be separated from the loose earth of the filling. No traces of postholes were found inside the semi-subterranean house. A dark brown round spot of a diameter of 75 cm appeared a few cm from the NW corner (Fig. 3). The 32 cm deep pit had an arched bottom. It did not contain finds. The clay oven was found in the SE corner. Its dome has collapsed and the highest point of the preserved vertical wall was 18 cm from the floor level (Fig. 3. 4). It was filled in with the fragments of the collapsed wall, which were burnt to a red colour. Under the filling we found the baking surface. Its diameter measured 55 cm and it was baked hard. Neither shards nor animal bones were found in it. The mouth of the oven opened in the W. The 35 cm wide and 130 cm long flue that secured the ventilation of the house and the oxygen supply for the fire was prepared opposite the oven, perpendicu-

1 A lelőhely pontos elnevezése: 4-es sz. út Székelyt elkerülő szakasza, 07. lelőhely, Hosszúföld.

2 Köszönet illeti Veszprémi László geodétát, aki a lelőhely digitalizálását végezte.

3 A rajzokat Király József, Benke Zsolt és Gergely Balázs készítette.

1 The exact name of the site is: the Székely bypass of route no. 4, site no. 07, Hosszúföld.

2 I owe my thanks to László Veszprémi geodetic engineer who digitised the site.

3 József Király, Zsolt Benke and Balázs Gergely prepared the drawings.

Leletanyaga: 1. Peremtöredék (6. kép 1.). Szürke színű, néhol kormos, réteges törésfelületű, finom homokkal soványított, kézi korongon készült, vékony falú, ívesen, majdnem vízszintesen kihajló peremű fazék töredéke, vállán és testén körbefutó elmosódott fogaskerék mintás díszítéssel (ltsz.: 2004.152.2.). 2. Oldaltöredék (6. kép 2.). Szürke, homokkal soványított, kézi korongon készült, vékony falú edény töredéke, ferdén fésűsen bekarcolt hullámvonal és vízszintes vonal díszítéssel (ltsz.: 2004.152.4.). 3. Peremtöredék (6. kép 3.). Sötét-szürke színű, apró kavicsal soványított, kézi korongon készült, vékony falú, enyhén kihajló peremű edény töredéke, fésűsen bekarcolt egyenes, és kissé ferde hullámvonal díszítéssel (ltsz.: 2004.152.2.). 4. Oldaltöredék (6. kép 4.). Szürke, homokkal soványított, kézi korongon készült, vékony falú edény töredéke, vízszintesen körbefutó, apró fogaskerék mintás díszítéssel (ltsz.: 2004.152.6.). 5. Peremtöredék (6. kép 5.). Szürke, homokkal soványított, kézi korongon készült, vékony falú, ívesen kihajló, vágott peremű edény töredéke, apró fogaskerék mintás díszítéssel (ltsz.: 2004.155.2.). 6. Orsókarika (6. kép 7.). Egyik oldalán téglaszínű, másik oldalán szürke, réteges törésfelületű, homokkal soványított (ltsz.: 2004.154.1.).

52. objektum: Négyzetes, lekerekített sarkú ház, DK-i sarkában kemencével (4. kép). A lakógödör mérete 350×365 cm, mélysége a nyelés szintjétől számítva 24 cm. K-i oldalának tájolása 15°-kal tér el az É-től K-i irányba. A gödör betöltése egynemű sötétbarna. Padlója nem volt kitapasztva, de keményre taposott felülete jól elvált a betöltés laza földjétől. Padlószintjén, az oldalak közepe mellett négy cölöplyukra utaló foltot figyeltünk meg. Bontása során a nagyobb méretű Ny-i és K-i gödörrel bizonyosodott be, hogy valóban e célt szolgálta (4. kép 5–6.), az É-i és D-i bemélyítések funkciója bizonytalan, de szabályos formájuk, és szimmetrikus elhelyezkedésük miatt biztosan kizárható, hogy rágcsálók által kivájt járatok lennének. Az utóbbi kettő félig rá volt ásva a lakógödör oldalára. Az ÉNy-i sarokban az 51. házhoz hasonlóan egy 72 cm átmérőjű sötétbarna, kerek folt jelentkezett (4. kép 3.). A befelé ívesen szűkülő gödör mélysége 34 cm volt, egy állat (kutya?) combcsontja került elő a betöltéséből, de nem közvetlenül az aljáról. A veremtől DK-re, a padló szintjén egy kutya koponyáját, és csontvázának néhány darabját bontottuk ki, nagy valószínűséggel az említett femur is innen kerülhetett a gödörbe. A DK-i sarokban megtaláltuk az agyagból készített kemence maradványait (4. kép 4.). Az épen maradt falrészlet legmagasabb pontja 17 cm, a keményre átégett platni átmérője 70 cm volt. Alatta ez esetben sem találtunk kerámiatörmelék, vagy más hőtartó töltőanyagot. A kemence szája ez esetben is Ny felé nézett, és vele szemközt, akárcsak az 51. objektum esetében, itt is megtaláltuk a ház szellőzését biztosító 36 cm széles és 29 cm hosszú járat alsó ívét. A lakógödörből állatcsontok és Árpád-kori cseréptöredékek kerültek elő, nagy többséggel közvetlenül a padlószint fölül.

lar at the wall of the semi-subterranean house. Its upper arch collapsed or was destroyed by the machine. The majority of the animal bones and the shards of the Árpadian Period were found on the floor level.

Find material: 1. Rim fragment (Fig. 6. 1). It is grey and sooty in spots. The fracture surface is laminated. The raw material was tempered with fine-grained sand. It was prepared on a slow wheel. The thin walled rim of the pot is outverted first in an arch, then horizontally. A dim cog-wheel pattern runs around the shoulder and the body. (inv. no: 2004.152.2). 2. Wall fragment (Fig. 6. 2). It is grey. The raw material was tempered with sand. The thin-walled vessel was prepared on a slow wheel. It was decorated with an obliquely incised combed wavy line and a horizontal line (inv. no: 2004.152.4). 3. Rim fragment (Fig. 6. 3). It is a dark grey fragment. It was tempered with small pebbles. The thin-walled vessel of a slightly outverted rim was made on a slow wheel. It was decorated with a combed incised straight and a slightly slanting wavy line. (Inv. no: 2004.152.1). 4. Wall fragment (Fig. 6. 4). The grey fragment was tempered with sand. The thin-walled vessel was made on a slow wheel. A small cog-wheel pattern runs horizontally around it (inv. no: 2004.152.6). 5. Rim fragment (Fig. 6. 5). It is the fragment of a grey, thin-walled vessel. It was tempered with sand and prepared on a slow wheel. The rim is cut and outverted in an arch. It was ornamented with a small cog-wheel pattern (inv. no: 2004.155.2). 6. Spindle-whorl (Fig. 6. 7). It is brick-coloured on one side and grey on the other one. The fracture surface is laminated. The clay was tempered with sand (inv. no: 2004.154.1).

Feature no. 52: A square-shaped house with rounded corners and an oven in the SE corner (Fig. 4). The pit measured 350 cm × 365 cm, its depth was 24 cm from the scraped surface. The orientation of the eastern wall diverges from N toward E by 15°. The filling of the pit is uniformly dark brown. The floor was not plastered but the hard-trodden surface could easily be separated from the loose filling. Spots of four postholes could be observed on the floor level in the middle of the sides. The larger W and E holes proved to be postholes during the cleaning (Fig. 4. 5–6), while the function of the N and S ones is uncertain. They had a regular shape and a symmetrical arrangement so they were certainly not the holes of burrowing animals. The latter two were partly dug into the side of the pit of the house. A dark brown, round spot of a diameter of 72 cm appeared in the NW corner just like in feature no. 51 (Fig. 4. 3). The depth of the pit, which downwards narrowed in an arch, measured 34 cm and the thighbone of an animal (dog?) was found in it but not on the bottom. SE of the pit, the skull and a few bones of the skeleton of a dog were uncovered and probably the femur got into the pit from this skeleton. The remains of a clay oven were found in the SE corner (Fig. 4. 4). The highest point of the preserved wall fragment was 17 cm, the diameter of the

Leletanyaga: 1. Fazék töredéke (6. kép 6.). Szürke, néhol kormos, réteges törésfelületű, homokkal soványított, kézi korongon készített, vékony falú, ívesen kihajló peremű fazék töredéke, fogaskerék mintás díszítéssel (ltsz.: 2004.156.2.). 2. Peremtöredék (6. kép 8.). Téglaszínű, szürke foltos, réteges törésfelületű, finom homokkal soványított, kézi korongon készült, vékony falú edény ívesen kihajló töredéke, fésűsen bekarcolt hullámvonal és vízszintes vonaldíszítéssel (ltsz.: 2004.156.1.). 3. Oldaltöredék (6. kép 9.). Sötétszürke, homokkal soványított, kézi korongon készült, vékonyfalú edény oldaltöredéke, vízszintes bekarcolással (ltsz.: 2004.156.5.). 4. Oldaltöredék (6. kép 10.). Sötétszürke, néhol kormos, homokkal soványított, kézi korongon készült, vékony falú edény töredéke, fogaskerék mintás díszítéssel (ltsz.: 2004.156.9.).

64. objektum: Bizonytalan körvonalú, nagyjából négyzetes foltként jelentkezett. Tengelyei nagyjából É-D és K-Ny-i tájolásúak. ÉK-i sarkában a nyesés szintjén nagyszámú kerámiatöredéket találtunk (5. kép). A lakógödör mérete kb. 450×380 cm, mélysége a nyesés szintjétől számítva átlagosan 7 cm. Körülhatárolását, és bontását megnehezítette, hogy ráásták a 65. ház korábban feltöltődött gödrére, és betöltésük színe nem vált el egymástól, mindkét esetben egynemű sötétbarna volt. A padló itt sem volt kitapasztva, de kitaposott felülete elvált a betöltéstől. A lakógödör DNy-i felén két cölöplyuknak tűnő foltot bontottunk ki, de a gödrök rendeltetése mindkét esetben bizonytalan maradt (5. kép. 3–4.). Az ÉK-i sarokban kibontottuk a nyesés szintjén észlelt, kb. 50 cm átmérőjű területet elfoglaló Árpád-kori cseréptöredékeket, melyek eredetileg a kemence sütőfelülete alatt lehettek.

Leletanyaga: 1. Edény töredéke (7. kép 1.). Téglaszínű, sötétszürke foltos, réteges törésfelületű, homokkal soványított, kézi korongon készült, vékony falú edény függőleges peremű töredéke, nyakán és vállán bekarcolt hullámvonal, testén egyenes vonal díszítéssel (ltsz.: 2004.169.5.). 2. Fazék töredéke (7. kép 2.). Téglaszínű, néhol kormos, finom homokkal soványított, kézi korongon készült, vékony falú, egyenesen kihajló peremű edény töredéke, vállán és testén bekarcolt hullámvonal-köteg díszítéssel (ltsz.: 2004.169.6.). 3. Edény töredéke (7. kép 3.). Téglaszínű, kormos, réteges törésfelületű, homokkal soványított, kézi korongon készített, vékony falú, ívesen kihajló, vágott peremű edény töredéke, bekarcolt hullámvonalköteg és egyenes vonal díszítéssel (ltsz.: 2004.169.8.). 4. Fazék töredéke (7. kép 4.). Téglaszínű, sötétszürke foltos, homokkal soványított, kézi korongon készített, vékony falú, élesen kihajló peremű edény töredéke, vállán bekarcolt enyhe hullámvonallal, testén páros, spirális vonaldíszítéssel (ltsz.: 2004.169.9.). 5. Peremtöredék (7. kép 5.). Téglaszínű, réteges törésfelületű, finom homokkal soványított, kézi korongon készült, vékony falú ívesen kihajló, tagolt peremtöredék, elnagyoltan és szabálytalanul bekarcolt hullámos díszítéssel (ltsz.: 2004.169.12.). 6. Peremtöredék (7. kép 6.). Szürke,

hard-burnt baking surface measured 70 cm. We could not find shards or other heat storing material under it. The mouth opened in the W and, just like in house no. 51, the lower arch of the 36 cm wide and 29 cm long ventilation flue was found. Animal bones and shards of the Árpadian Period were recovered from the semi-subterranean house, most of them on the floor level.

Find material: 1. Fragment of a pot (Fig. 6. 6). It is the fragment of a thin-walled, grey pot with sooty spots. The fracture surface is laminated. The raw material was tempered with sand. It was made on a slow wheel. The rim is outverted. It was decorated with a cogwheel pattern (inv.no. 2004.156.2). 2. Rim fragment (Fig. 6. 8). The thin-walled vessel is brick-coloured with grey spots. The fracture surface is laminated. The raw material was tempered with fine-grained sand. It was prepared on a slow wheel. The rim is outverted in a mild arc. It is decorated with a combed incised wavy line and a horizontal line (inv.no: 2004.156.1). 3. Wall fragment (Fig. 6. 9). The wall fragment of a thin-walled vessel is dark grey. It was tempered with sand and made on a slow wheel. It is decorated with a horizontal incision (inv. no: 2004.156.5). 4. Wall fragment (Fig. 6. 10). The thin-walled vessel is dark grey with sooty spots. The raw material was tempered with sand. It was prepared on a slow wheel and ornamented with a cog-wheel pattern (inv. no: 2004.156.9).

Feature no. 64: It appeared as a more-or-less square-shaped, dimly outlined discolouration. The orientation of the axes is approximately N-S and E-W. A large number of shards were found in the NE corner on the scraped surface (Fig. 5). The pit of the house measured 450 cm × 380 cm, its depth was 7 cm in average from the scraped surface. It was difficult to clean the house along the original borders since it was dug into the earlier already filled-in pit of house no. 65 and the colour of the two fillings was identically uniform dark brown. The floor was not plastered but the trodden surface could easily be separated from the filling. Two spots resembling postholes appeared in the SW part of the house but the function of the holes remained uncertain (Fig. 5. 3–4). The shards of the Árpadian Period observed on the scraped surface were uncovered on a surface of about 50 cm in the NE corner. Originally, they must have been under the baking surface of an oven.

Find material: 1. Fragment of a vessel (Fig. 7. 1). The fragment of a thin-walled vessel is brick-coloured with dark grey spots. The fracture surface is laminated. The raw material was tempered with sand. It was prepared on a slow wheel. The rim is vertical, the neck and the shoulder were decorated with an incised wavy line, and a horizontal line decorates the body (inv. no: 2004.169.3). 2. The fragment of a pot (Fig. 7. 2). The thin-walled vessel is brick-coloured with sporadic sooty spots. The raw material was tempered with sand. It was prepared on a slow wheel. The rim is outverted in a straight line, the shoulder and the body are decorated with a bunch of

homokkal soványított, kézi korongon készült, vékony falú, ívesen kihajló, tagolt peremű edénytöredék, spirálisan bekarcolt egyenes vonaldísszel (ltsz.: 2004.169.13.). 7. Peremtöredék (7. kép 7.). Szürke, réteges törésfelületű, finom homokkal soványított, kézi korongon készített, vékony falú, ívesen kihajló, enyhén tagolt peremű edény töredéke, vízszintes sorokba rendezett félköríves benyomkodásokkal (ltsz.: 2004.169.16.). 8. Peremtöredék (7. kép 8.). Barnásszürke, kormos, réteges törésfelületű, homokkal soványított, kézi korongon készített, vékony falú, ívesen kihajló, vágott peremű edény töredéke, nyakán egy sor bekarcolt hullámvonallal, vállán és testén fogaskerek mintás díszítéssel (ltsz.: 2004.169.17.). 9. Oldaltöredék (7. kép 9.). Téglaszínű, réteges törésfelületű, finom homokkal soványított, kézi korongon készült palack egész felületén bordázott oldaltöredéke (ltsz.: 2004.169.18.).

A három ház szerkezeti szempontból különböző, de megállapítható, hogy az 51. és 52. mind tájolásában, mind sarkos elrendezésében nagy hasonlóságot mutat egymással. Mindkettőben hasonló a kemence felépítése, az üllögödör, és a szellőzést biztosító kürtő. A házak analógiáját Zsidódról ismerjük.⁴ Szerkezeti szempontból a két ház közötti egyetlen különbség az 51-esből hiányzó cölöpszerkezet. Valószínűnek tűnik, hogy az 52. ház lakógödörbe állított ágásfás-szelemenés szerkezettől eltérő módon, az 51. ház tetejének tartószerkezetét a lakógödörön kívülre helyezték. Ezzel állhat összefüggésben a szellőztető kürtők hosszúságában felfedezhető különbség. A 64. ház szerkezetére csak a biztosan meghatározható belső cölöplyukak hiányából, a lakógödör sekélységéből, és a tűzhely elhelyezéséből következtethetünk. Ezek alapján valószínű, hogy az építmény alig volt a földbe mélyítve, tetejének tartószerkezete pedig a sekély lakógödörön kívül állhatott. Kerámiával feltöltött kemecealjja és szerkezete alapján feltételezhetően ez a legkésőbbi a három ház közül.

A bemutatott házak, és a feltárt településrészlet pontos kronológiai behatárolására e dolgozat keretei között nem vállalkozva, használatukat a 10–12. század közé helyezem. A korai datálást támaszthatja alá a 64. házból előkerült bordázott palack (7. kép 9.).⁵ A cserépbográcsok hiánya a házak használatának felső határát jelezheti.⁶

incised wavy lines (inv. no: 2004.169.6). 3. The fragment of a vessel (Fig. 7. 3). The thin-walled vessel is brick-coloured, the fracture surface is laminated. The raw material was tempered with sand. It was prepared on a slow wheel. The rim is cut and outverted in a straight line. It was decorated with a bunch of incised wavy lines and a straight line (inv. no: 2004.169.8). 4. The fragment of a pot (Fig. 7. 4). The thin-walled vessel is brick-coloured with dark grey spots. The raw material was tempered with sand. It was prepared on a slow wheel. The rim is sharply outverted, the shoulder is decorated with a mild wavy line, and a pair of spiral linear ornaments decorated the body (inv. no: 2004.169.9). 5. Rim fragment (Fig. 7. 5). The fragment of a thin-walled vessel is brick-coloured, the fracture surface is laminated. The raw material was tempered with sand. It was prepared on a slow wheel. The rim is outverted and segmented. A coarse and irregularly incised wavy pattern ornaments it (inv. no: 2004.169.12). 6. Rim fragment (Fig. 7. 6). The thin-walled fragment of a vessel is grey. The raw material was tempered with sand. It was prepared on a slow wheel. The rim is outverted in an arch and segmented. It is decorated with a straight line incised in a spiral line (inv. no: 2004.169.13). 7. Rim fragment (Fig. 7. 7). The thin-walled vessel fragment is grey, the fracture surface is laminated. The raw material was tempered with sand. It was prepared on a slow wheel. The rim is outverted in an arch and slightly segmented. It is decorated with semicircular impressions arranged in a horizontal row (inv. no: 2004.169.16). 8. Rim fragment (Fig. 7. 8). The thin-walled fragment of a vessel is brownish grey and sooty. The fracture surface is laminated. The raw material was tempered with sand. It was prepared on a slow wheel. The rim is outverted in an arch and cut. A row of incised wavy lines decorate the neck and a cogwheel pattern can be found on the shoulder and the body (inv. no: 2004.169.17). 9. Wall fragment (Fig. 7. 9). The flask fragment is brick-coloured, the fracture surface is laminated. The raw material was tempered with sand. It was prepared on a slow wheel. The entire surface is decorated with ribs. (inv. no: 2004.169.18).

The three houses are different from a structural aspect yet it can be established that houses nos. 51 and 52 show similarities both in their orientation and in the angular arrangement. The ovens have a similar structure as well, and both have a sitting pit and a ventilation flue. The analogue of the houses is known from Zsidód.⁴ The only structural difference between the two houses is manifested in the lack of the posts in house no. 51. It seems probable that, unlike the prop-and-purlin construction in the pit of house no. 52, the support of the roof of house no. 51 was constructed outside the

4 MOLNÁR 2001, 109–127.

5 TAKÁCS 1993, 216–217.

6 WOLF 2003, 102.

4 MOLNÁR 2001, 109–127

pit. The difference observed in the length of the flue can originate from this structural difference. The structure of house no. 64 can be judged only from the lack of the certainly identifiable interior posts, the shallowness of the pit and the location of the oven. Accordingly it seems probable that the house was only slightly sunken and the support of the roof stood outside the shallow pit. The bottom of the oven filled in with shards

and its structure suggest that this was the latest of the three houses.

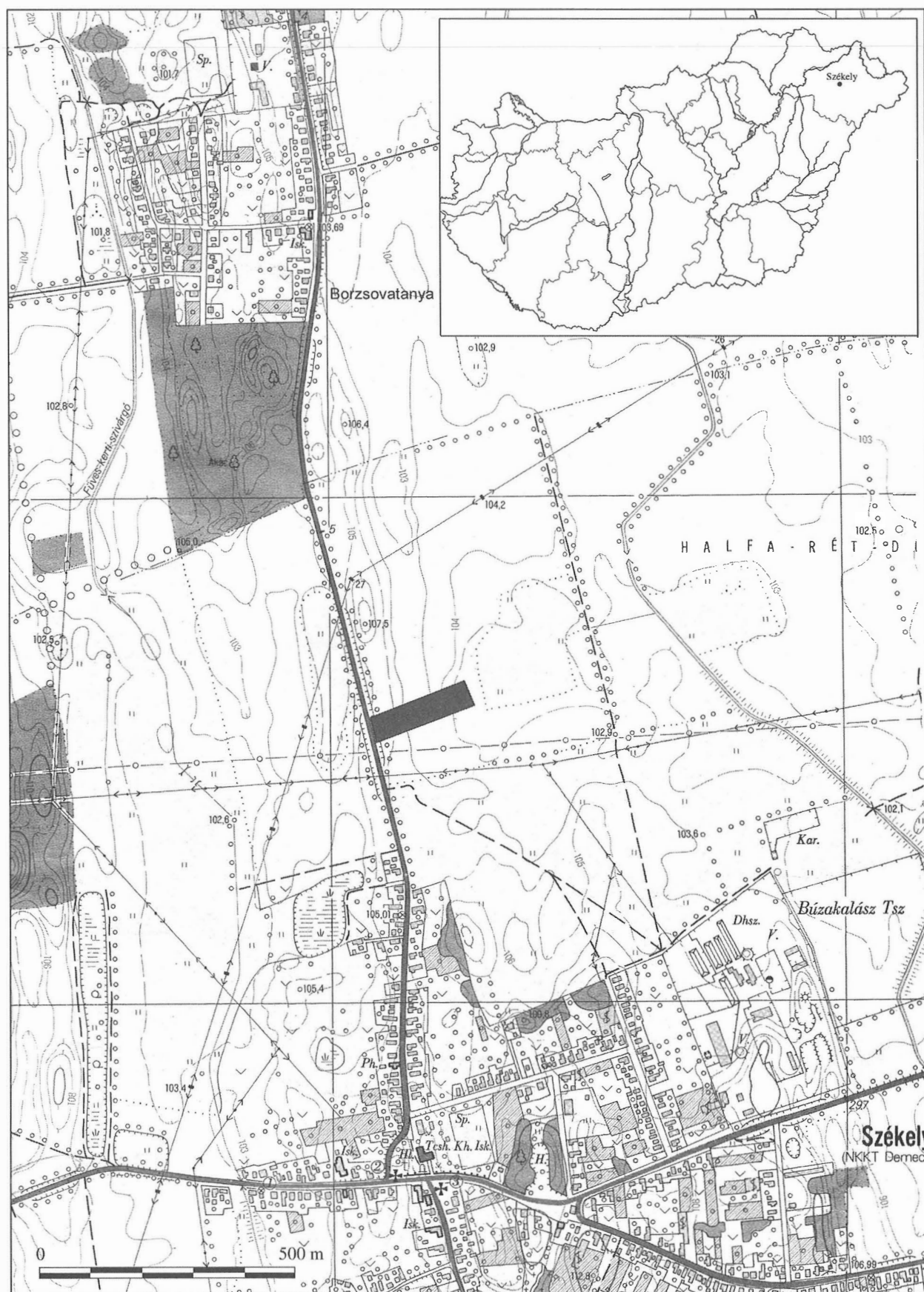
The exact dating of the illustrated houses and the unearthed settlement fragment is outside the scope of the present paper. They were used between the 10th-12th centuries. The ribbed flask found in house no. 64 (Fig. 7.9) is in favour of an early dating.⁵ The lack of clay cauldrons can indicate the upper limit of the use of the houses.⁶

5 TAKÁCS 1993, 216–217

6 WOLF 2003, 102

Irodalom • References

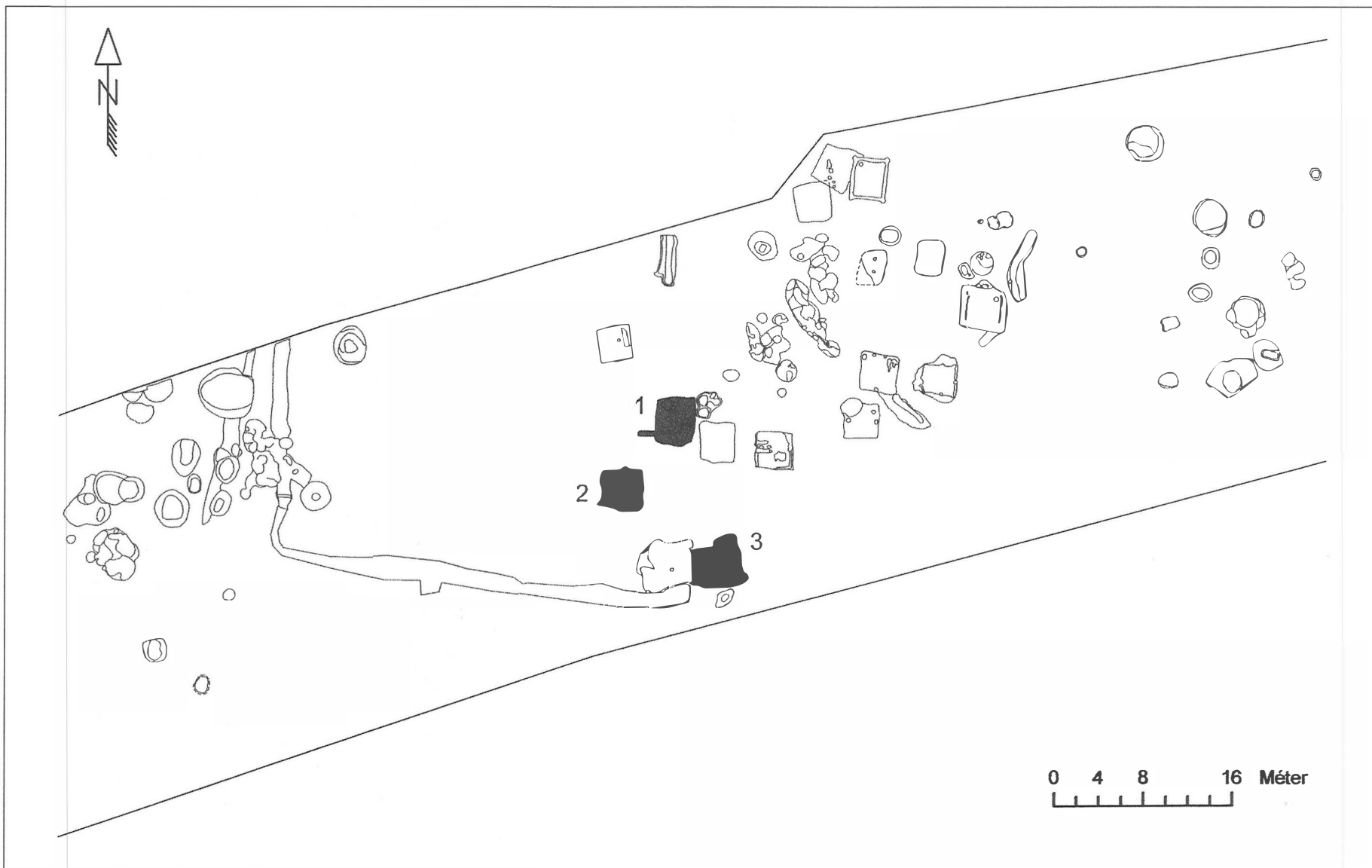
MOLNÁR 2001	MOLNÁR E.: Esztergom-Zsidód Árpád-kori település lakóházai. Szentendre–Szolnok 2001, 109–127.
TAKÁCS 1993	TAKÁCS M.: Árpád-kori településrészlet Kajárpecér-Pokolfadombon. ComArchHung 1993, 201–228.
WOLF 2003	WOLF M.: Adatok 10. századi edényművességünkhöz. A borsodi leletek tanúságai. HOMÉ 52 (2003) 85–108.

1. kép: Székely, Hosszúföld. A lelőhely földrajzi elhelyezkedése

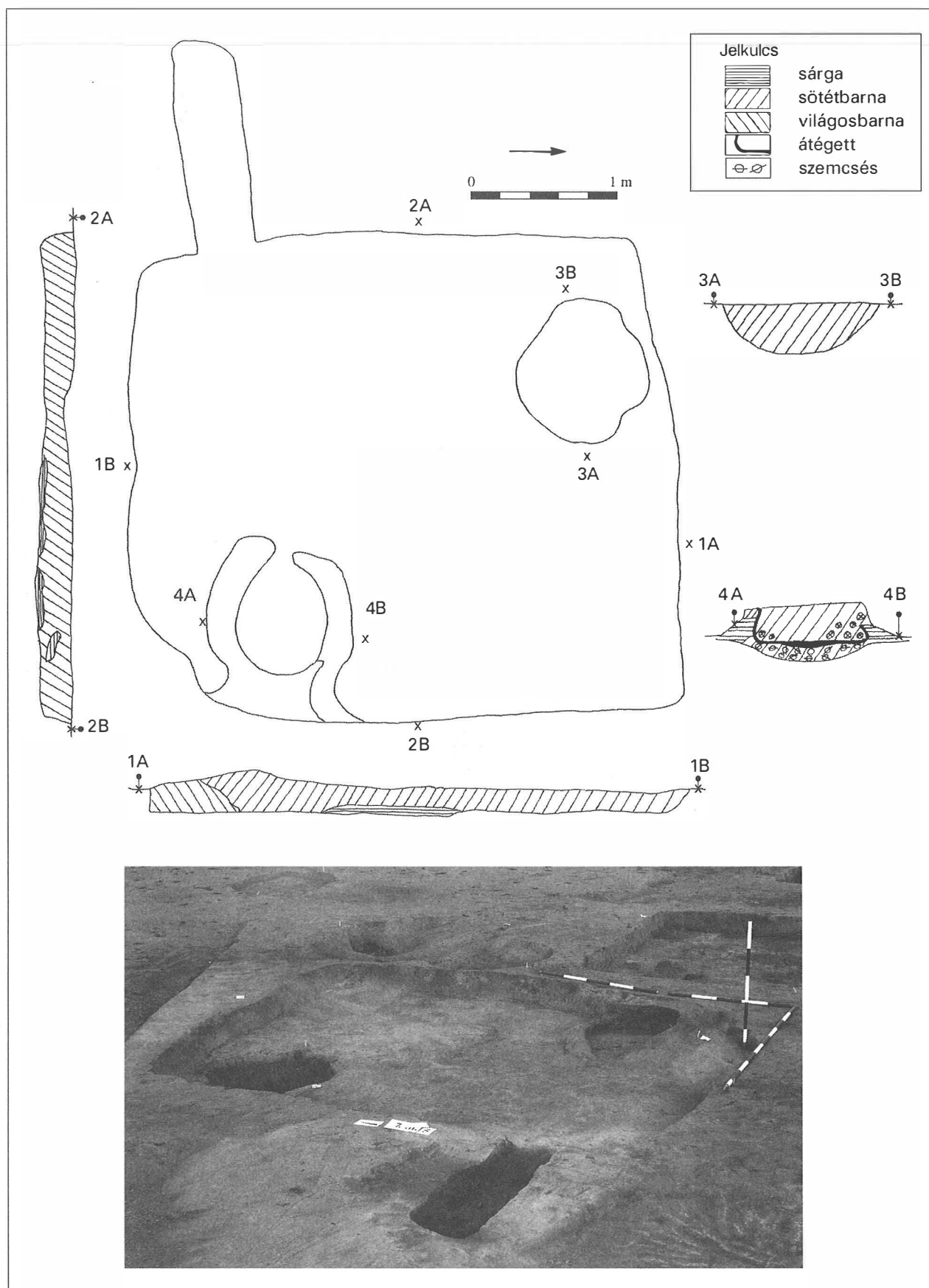
Fig. 1: Székely, Hosszúföld. Geographical location of the site

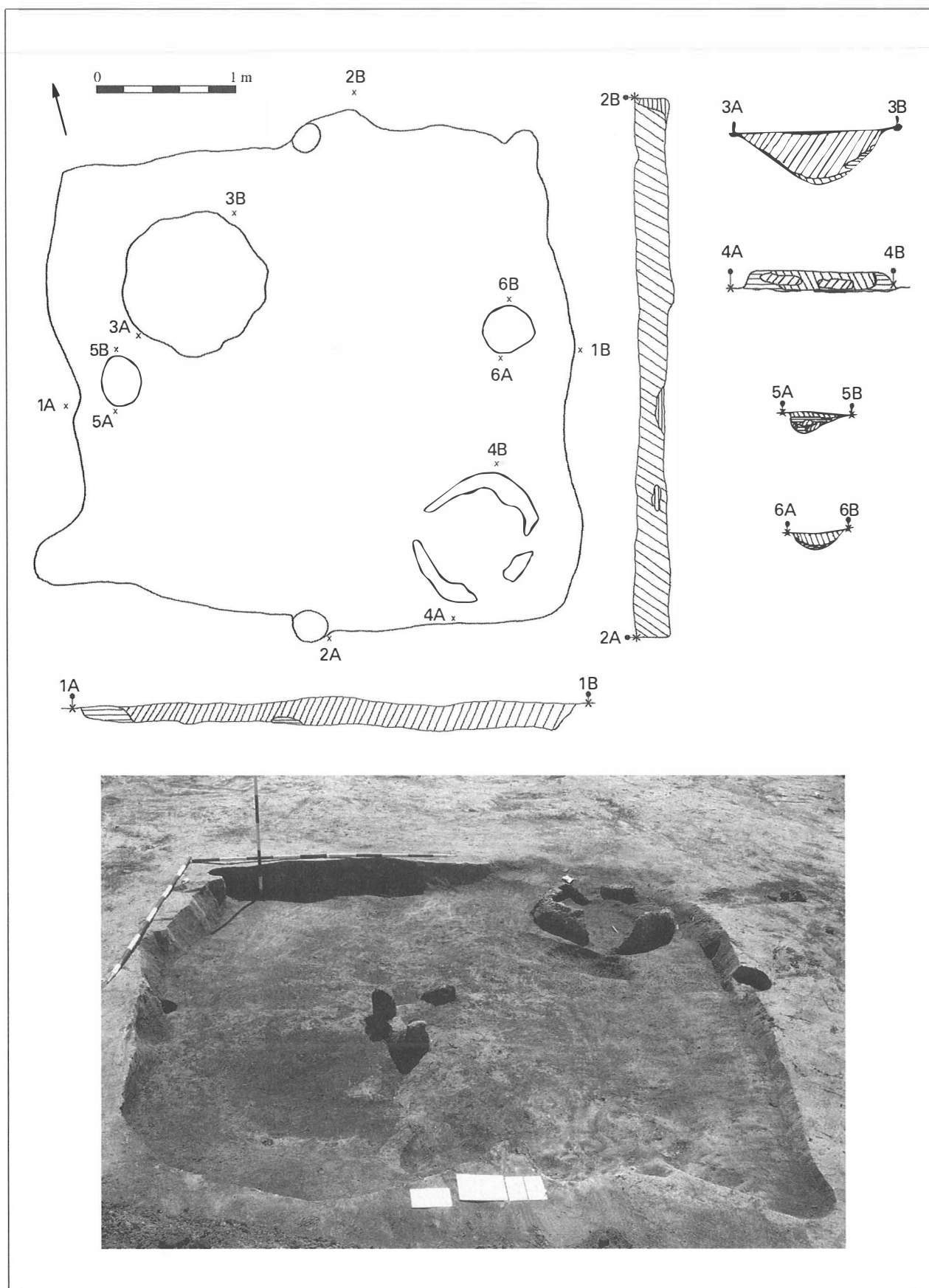
2. kép: Székely, Hosszúföld. A feltárt régészeti objektumok

Fig. 2: Székely, Hosszúföld. The unearthed archaeological features

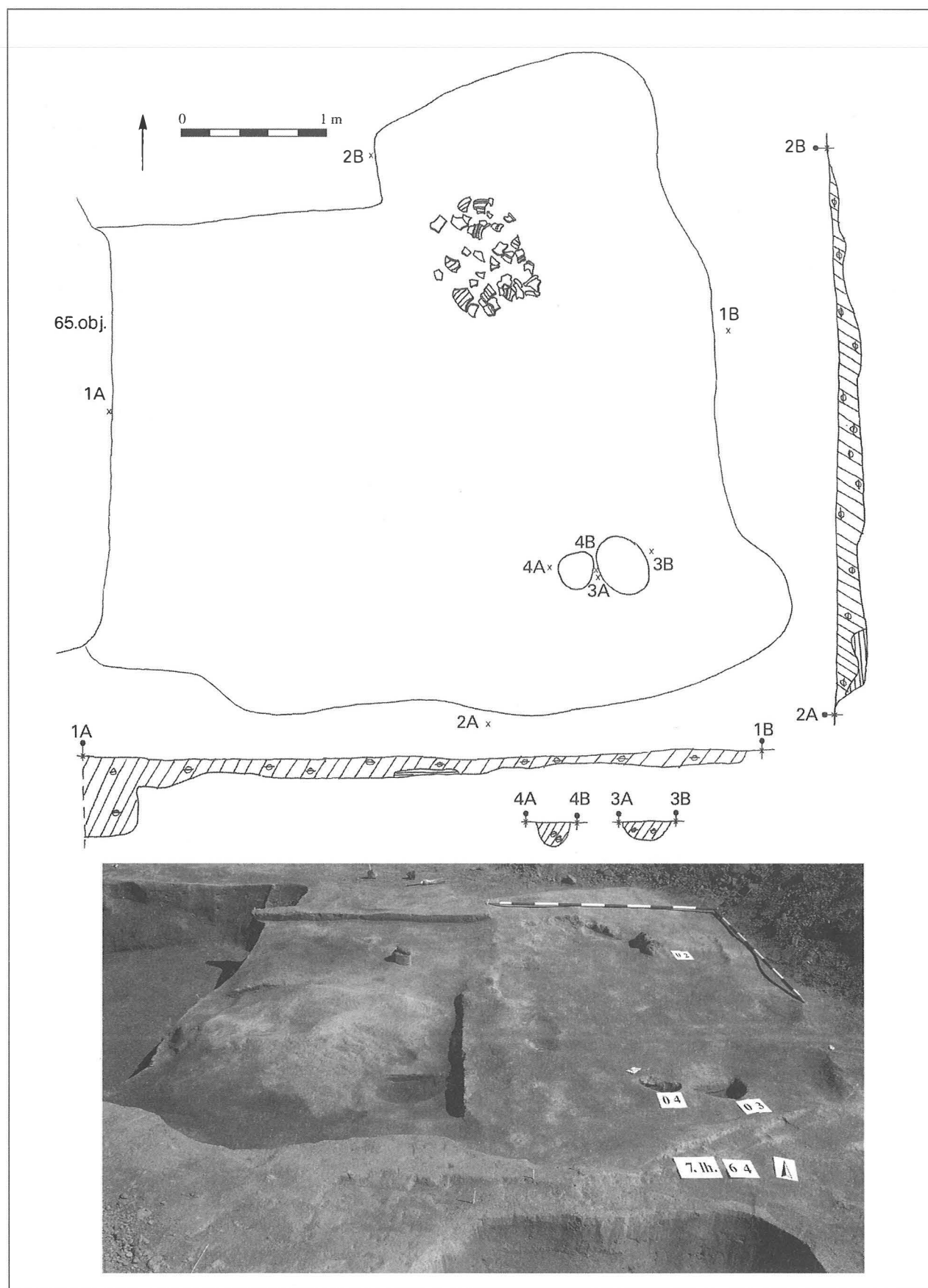
3. kép: Székely, Hosszúföld. 51. sz. objektum

Fig. 3: Székely, Hosszúföld. Feature no. 51

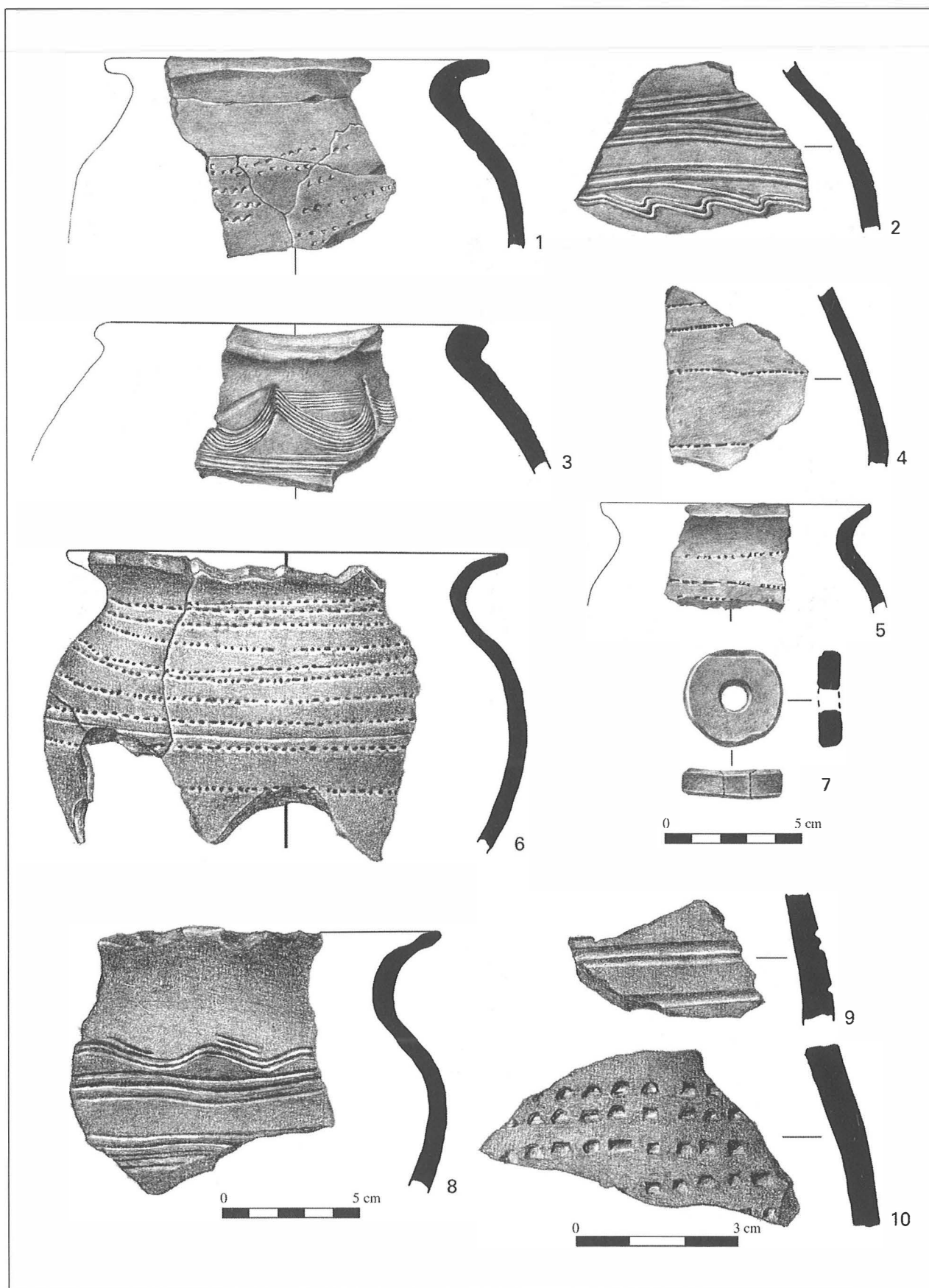
4. kép: Székely, Hosszúföld. 52. sz. objektum

Fig. 4: Székely, Hosszúföld. Feature no. 52

5. kép: Székely, Hosszúföld. 64. sz. objektum

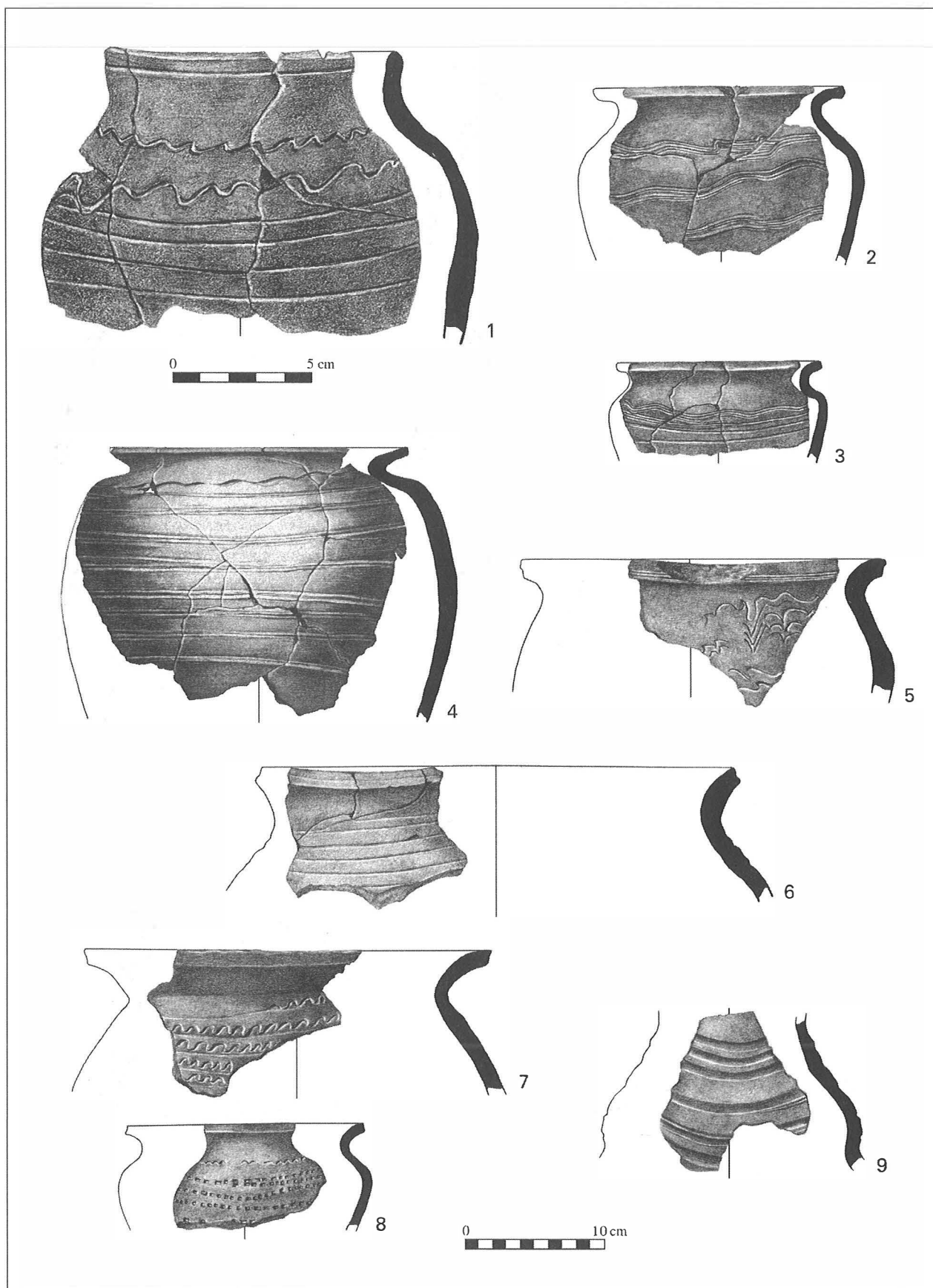
Fig. 5: Székely, Hosszúföld. Feature no. 64

6. kép: Székely, Hosszúföld. 1-5, 7: 51. sz. objektum; 6, 8-10: 52. sz. objektum

Fig. 6: Székely, Hosszúföld. 1-5, 7: feature no. 51; 6, 8-10: feature no. 52

7. kép: Székely, Hosszúföld. 1-9: 64. sz. objektum

Fig. 7: Székely, Hosszúföld. 1-9: feature no. 64

Terei György

Előzetes jelentés a Kőerberek-Tóváros-lakópark területén folyó Árpád-kori falu feltárásáról

2003 szeptemberében a lakópark építését megelőző földmunkák során kb. 5–6 hektáros területen kemencék vörös foltjai, a domb tetején nagy mennyiségű kváderkő és embercsont, valamint az egész területen jelentős számú Árpád-kori kerámiatöredék került elő. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal leállította az építkezést, és a Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztálya megkezdte a feltárásokat.

A kézirat lezárásakor (2005 tavaszán) a teljes feltárás még nem fejeződött be,¹ 15 hónap folyamatos tepermunkája után a 2003–2004-es évek főbb eredményeit mutatom be.

Az objektumok feltárása és dokumentálása megtörtént, a leletanyag restaurálásának utolsó szakasza jelenleg is folyik. Munkám ezért nem összefoglaló jellegű, hanem előzetes jelentés. A közel 3000 középkori objektum és az 1077 sír részletes ismertetésére külön könyv készül.

A teljes lelőhelyet keletről a 7-es út, délről a Kő-ér patak, nyugatról az egykori Vasvári laktanya, északról pedig a Budapest–Bécs vasútvonal határolja. A lelőhely ideális természetföldrajzi környezetben, a Budai-hegységet több oldalról határoló kismedencék egyikében, a Budaörsi-medencében található. A Kő-ér patak túloldalán a 100 m relatív szintkülönbséggel kiemelkedő, kiváló építőanyagot biztosító Tétényi-fennsík, északról a Budai-hegység keretezi (1. kép).²

A sürgető határidő miatt a 2003. szeptemberi munkakezdés után egy rövid, kéthetes leállást kivéve, egész télen dolgoztunk 2004. november végéig.³

A 15 hónapos kutatómunka során a 22 hektárnyi területen 7000 különböző korú objektum, 1077 középkori sír került elő. Az Árpád-kori objektumokon kívül a feltárási terület déli, patakhoz közelebbi részén nagy kiterjedésű neolitikus telep (kottafejes és zselizi korszak) terül el. Tőle északkeletre középső rézkori árok és gödörök (Ludanice és badeni kultúra); kora bronzkori, cso-

György Terei

Preliminary report on the excavation of a village from the Árpadian Period on the territory of the Kőerberek-Tóváros residential district

In September, 2003, red discolourations of ovens came to light on a territory of about 5–6 hectares during earth movement preceding the construction of the residential district and a large number of ashlar and human bones were discovered on the hilltop. At the same time, numerous shards from the Árpadian Period surfaced on the entire territory. The Cultural Heritage Protection Office stopped the construction work and the Medieval Department of the Budapest History Museum started excavations.

The excavation was not terminated until the closing of the manuscript (spring of 2005).¹ The present paper describes the main results after 15 months of continuous field work of in 2003 and 2004.

The features have been uncovered and documented and the restoration of the finds is in the final stage. Thus this paper is not a recapitulation but a preliminary report. A separate volume will be prepared with the detailed description of the nearly 3000 medieval features and the 1077 graves.

Route no. 7 borders the entire site in the east, the Kő-ér stream in the south, the former Vasvári barracks in the west and the Budapest-Vienna railroad in the north. The site is located in an ideal geographical setting: in the Budaörs Basin, one of the small basins that border the Buda hills from several sides. The Tétényi plateau, providing excellent building rock, rises in a relative altitude of 100 metres on the other side of the Kő-ér stream, and the Buda hills form the border in the north (Fig. 1).²

Due to the tight deadlines, we worked all through the winter from the start in September 2003 to the end of November 2004 without any stop except a short break of two weeks.³

Seven thousand features of diverse ages and 1077 medieval graves were uncovered on a territory of 22 hectares during the 15 months of excavations. Beside

1 A teljes lelőhely, melyre a lakópark épül, 26 hektár nagyságú. Ezen jelenlegi tudásunk szerint a neolitikumtól 14 történeti korszak és alperiódus objektumai találhatók. Az Árpád-kori falu területének 95–98%-át megkutattuk, egyedül egy néhány ezer négyzetméteres terület maradt 2005 nyarára. Eddigi ismereteink alapján a patakhoz közelebbi részen számos ház, kemence és tárológödör várható.

2 HORVÁTH-KOROM-REMÉNYI-SZILAS-TEREI 2005, 137.

3 A téli munkavégzés sok esetben nehezítette, néha lehetetlenné is tette munkánkat. Kezdetben 40–50, majd nyáron 160–165 munkással és az őket dokumentálásban követő 25–30 diákkal, rajzolóval, technikussal dolgoztunk. Volt, amikor az összlétszám megközelítette a 200 főt.

1 The entire site of the residential district occupies 26 hectares. Until now, we have discovered here the features of 14 historical periods and sub-periods starting from the Neolithic. 95–98% of the village of the Árpadian Period has been investigated, only a territory of a few thousand square metres was left to the summer of 2005. Numerous houses, ovens and refuse pits can be expected in the area closer to the stream according to our actual knowledge.

2 HORVÁTH-KOROM-REMÉNYI-SZILAS-TEREI 2005

3 The winter circumstance often hindered, sometimes even paralysed our work. Initially we worked with 40–50 workers, which rose to a number of 160–165 in the summer, completed with 25–30 students, drawers and technicians who followed the workers with the documentation work. In certain periods the total number of the participants was close to 200.

portokban elhelyezkedő gödrök (makói kultúra); valamint néhány Vátya-Koszider kori gödör került elő. Az északi területen jelentős vaskori objektumok (házak, gödörkomplexumok) találhatók. Az avar korból 8–9. századi telep és 7. századi aranyfülbevalós sírok kerültek elő. Az Árpád-kori falut korábban az a 10. századi településrészlet előzi meg, mely a leendő lakópark északnyugati részén került elő, de kapcsolata a középkori településsel nem valószínűsíthető. A területen a cikk írója mellett az őskori munkálatokat Horváth László András és Szilas Gábor, a népvándorlás korát Korom Anita vezette (2. kép).⁴

Nem előzmények nélküli volt a feltárás, hiszen a közvetlen közelben, a patak túloldalán a Tétényi-fennsík peremén a Balatoni út mellett H. Gyürky Katalin 1981–1989 között tárta fel a kánai apátság romjait.⁵ Az ásatás-vezető régésznek nem volt lehetősége a teljes területet feltárni és minden kérdésre kétséget kizáró választ adni, sok kérdés maradt megválaszolatlan. H. Gyürky Katalin a régészeti és a történeti adatokból egy, a kolostort megelőző plébániatemplom meglétét bizonyította.⁶ Az apátság építését Apa bánhoz és a 12. század közepéhez kötötte.⁷ A monostorról megjelent könyvben több helyen olvashatunk a közelbe lokalizálható faluról.

„Feltételezzük, hogy a közelben egy falu is létezett Kána elnevezéssel. Ezt azonban még nem lehetett régészetiileg megkeresni. Feltételezzük, hogy a templomtól és a temetőtől (a kolostor helyén álló korábbi templom) délnyugatra terült el, mivel a légi felvételen és egy 1836. évi térképen látható nyomok erre mutatnak.”⁸

„Az oklevelekből kiderül, hogy az Apa bán által a monostornak adományozott földeket bérlőknek adták megművelésre, akik szőlőt termesztettek itt. E földeket tehát nem Kána falu népe művelte. Utóbbiakról nem maradt egyetlen említés sem. A falu létezéséről és lakóiról egyedül a temetőjük árulkodik, és csak egy régé-

features of the Árpadian Period, a large Neolithic settlement (Note-head and Zseliz periods) was uncovered close to the stream in the southern part of the excavation territory. North of it, trenches and pits from the Middle Copper Age (Ludanice and Baden cultures), clusters of Early Bronze Age pits (Makó culture) and a few pits of the Vátya-Koszider period were unearthed. In the northern areas significant Iron Age features were discovered (houses and pit complexes). From the Avar Period, a settlement from the 8th–9th century and graves with gold earrings from the 7th century came to light. The village of the Árpadian Period was chronologically preceded by a settlement fragment from the 10th century, which came to light in the northwestern part of the residential district, yet it did not seem to be connected with the medieval settlement. Beside the author, László András Horváth and Gábor Szilas conducted the excavation of the prehistoric features and Anita Korom directed the uncovering of the features of the Migration Period (Fig. 2).⁴

The excavation did not start without antecedents. Katalin H. Gyürky unearthed the ruins of the Kána abbey between 1981 and 1989 next to the road to the Balaton, at the edge of the Tétény plateau on the other side of the stream.⁵ The archaeologist did not have the opportunity to uncover the entire territory and give equivocal answers to all the questions so many questions remained unanswered. From the historical data, Katalin H. Gyürky proved the existence of a parish church before the construction of the monastery.⁶ She linked the construction of the abbey with Bán [Viceroy] Apa and the middle of the 12th century.⁷ In the book on the monastery, a village is mentioned a few times, which she localised in the vicinity.

“We suppose that a village called Kána also existed in the vicinity. This, however, could not yet be located with archaeological methods. We suppose that it lay southwest of the church and the churchyard (the church

4 A középkori részen kívüli területek régészeti irányítását Maráz Borbála, Reményi László, Mordovin Maxim és Füredi Ágnes végezték hosszabb-rövidebb ideig.

A falu feltárásában hosszú ideig segítségünkre volt Füredi Ágnes, Hancz Erika és Papp Adrienn régész, László Orsolya antropológus, Győző Eszter művészettörténész-hallgató, Horváth Antónia régészhallgató, valamint több régész, régészhallgató, restaurátor, rajzoló, fotós és technikus. Köszönettel tartozunk nekik, hiszen munkájuk nélkül nem lehetett volna véghezvinni ezt a nagy feladatot.

Itt szeretném megköszönni az értékes segítséget Bencze Zoltán és B. Nyék helyi Dorottya konzulenseimnek, a tanácsokat Wolf Máriának, Takács Miklósnak és Simonyi Erikának. A légi fotókat Miklós Zsuzsa készítette, segítségét és munkáját ezúton köszönöm.

5 Az ásatási terület nyugati határa már Budaörs része, ahonnan ós-, római és középkori leletek, objektumok kerültek elő. (MRT 7, 62–67.) A Törzsgyümölcsös nevű lelőhelyet a középkori Horhi faluval azonosítják. MRT 7, 65.

6 GYÜRKY 1996, 22.

7 GYÜRKY 1996, 19–20.

8 GYÜRKY 1996, 22.

4 Borbála Maráz, László Reményi, Maxim Mordovin and Ágnes Füredi participated as field directors for shorter periods on territories outside the medieval village.

Ágnes Füredi, Erika Hancz and Adrienn Papp archaeologists, Orsolya László anthropologist, Eszter Győző art history student, Antónia Horváth archaeology student, and other archaeologists, students of archaeology, restorers, drawers, photographers and technicians helped us for longer periods in the uncovering of the village. We are grateful to them since without their contribution we could not have accomplished this huge task.

Here I would like to thank Zoltán Bencze and Dorottya B. Nyék helyi my consultants for their valuable help and Mária Wolf, Miklós Takács and Erika Simonyi for their pieces of advice. Zsuzsa Miklós made the aerial photos. I am grateful for her help and work.

5 The western border of the excavation territory already belongs to Budaörs, where features from the prehistoric times, the Roman Period and the Middle Ages came to light (MRT 7, 62–67). The site called Törzsgyümölcsös is identified with the medieval Horhi village. MRT 7, 65.

6 GYÜRKY 1996, 22

7 GYÜRKY 1996, 19–20

szeti feltárás döntheti el, mettől meddig tarthatott a falu élete.”⁹

A faluról közvetlen okleveles adattal nem rendelkezünk. Az 1325-ben kiadott Nevegy falu határát leíró irat lehet segítségünkre, mely alapján az apátságot is azonosítani lehetett.¹⁰ A határbejárás nyomvonala a mi általunk vizsgált környéken pontosan meghatározható, mely az ásatási területtől néhány száz méterre északabbra, a mai Egér út nyomvonalában haladt.¹¹ A kánai területet Györffy György is ide lokalizálta.¹² H. Gyürky Katalin feltételezte, hogy a pataktól északra eső területen voltak az egykori kánai szőlők. A Kána név véleménye szerint nemcsak magára a monostorra és a birtokaira vonatkozott, hanem más, a környéken fekvő magántulajdonban lévő területekre is.¹³ Példának hozta 1361-ből a Kána határában levő szőlők vámjogát.¹⁴ A faluhoz köthető legkésőbbi írott adat a 15. század elejéről származhat, amikor egy oklevél 1405-ben egy kánai származású Jacobus nevű tétényi lakosról, valamint 1412-ből ugyancsak egy innen származó óbudai apácáról szól.¹⁵ Ugyanakkor H. Gyürky Katalin is jelezte, hogy ez csak feltételezés, mert ilyen elnevezésű település nem egy volt az Árpád-kori Magyarország területén. Ezek után a hivatalos Kőerberek-Tóváros-lakópark lelőhelymeghatározás mellé felvettük a Kána falu megnevezést is.

Házak

A területen közel 180 földbe mélyített ház, valamint három nagyobb méretű ugyancsak földbe mélyített tárolóhelyiség került elő. A házak általános nagysága 3,5×2,5 m, megmaradt mélységük 10–60 cm közötti volt (3. kép).

A házak tájolás szempontjából két típusra oszthatók. Az első csoportot azok a házak jelentik, melyekben az északi és déli oldalon találhatók az oszlophelyek, ebben az esetben néhány kivételtől eltekintve mindig a délkeleti sarokban van a kemence. A második csoportba tartoznak a K-Ny-i tájolásúak, amelyeknél a legtöbb esetben az ÉK-i sarokban található a kemence. A leletanyag teljes kiértékelése után fogunk pontos választ kapni arra, hogy a különböző tájolású házak különböző korúak-e. Találtunk azonban két esetben olyan objektumegyüttest is, ahol két különböző tájolású ház volt egymásba ásva.

A házak két rövidebb szemközti oldalának közepén egy-egy ágasfa állt, erre a megtalált két oszlophely utal. Néhány esetben megfigyelhető egy sorban három cölöp-

preceding the monastery) as it is suggested by the traces observed in an aerial photo and a map from 1836.”⁸

“The documents tell that the lands that Bán Apa had donated to the monastery were leased and the tenants grew there vine. So it was not the population of Kána village who farmed in these lands. Not a word has been preserved about them. Only the cemetery attests to the existence of the village and its inhabitants and only an archaeological excavation can decide how long the village existed.”⁹

There are no direct hints at the village in the documents. The document from 1325 that describes the fields of Nevegy village, from which the abbey could be identified,¹⁰ can help us as well. The route of the inspection of the fields can exactly be determined in the investigated area: it ran a few hundred metres to the north from the excavation territory along the modern Egér road.¹¹ György Györffy also localised the Kána territory in this region.¹² Katalin H. Gyürky supposed that the onetime vineyards of Kána were north of the stream. According to her, the name Kána referred not only to the monastery and its lands but other privately owned territories in the region as well.¹³ She cited the customs rights of the vineyards of Kána from 1361 as an example.¹⁴ The latest written document that can be linked with the village is probably from the beginning of the 15th century, when a document from 1405 mentions an inhabitant of Tétény called Jacobus who originated from Kána, and another one from 1412 tells about a nun in Óbuda who came from the same village.¹⁵ Katalin H. Gyürky added, at the same time, that it was only a supposition since there was no settlement by this name on the territory of Hungary in the Árpadian Period. Thus we adopted the name Kána village beside the official name of the site: Kőerberek-Tóváros residential district.

Houses

Nearly 180 semi-subterranean houses and three larger, also semi-subterranean storage spaces were uncovered on the territory. The average measurements of the houses are 3.5 m × 2.5 m, the preserved depth ranged between 10 cm and 60 cm (Fig. 3).

Regarding orientation, the houses can be divided into two types. The first group contains houses where the postholes can be found on the northern and the southern sides, and the oven is always in the southeastern corner apart from a few exceptions. The second

9 Gyürky 1996, 21.

10 Mon. Eccl. Strig. III. 61., Gyürky 1996, 15.

11 Pataki Vidor térképvázlatot készített Nevegy falu határáról. PATAKI 1941, 49.

12 Györffy 1998, 571.

13 Gyürky 1996, 16.

14 Gyürky 1996, 16.

15 Gyürky 1996, 17.

8 Gyürky 1996, 22.

9 Gyürky 1996, 21.

10 Mon. Eccl. Strig. III. 61., Gyürky 1996, 15.

11 Vidor Pataki prepared a plan of the fields of Nevegy village. PATAKI 1941, 49.

12 Györffy 1998, 571.

13 Gyürky 1996, 16.

14 Gyürky 1996, 16.

15 Gyürky 1996, 17.

lyuk is. Átlagos mélysége 10–15 cm, több esetben ennél lényegesen mélyebbeket és nagyobbakkal találtunk, melyből arra következtettünk, hogy ezeken a helyeken kicserélték, és mélyebbre ásták az ágasfákat.

A kemencével szembeni hosszabb oldalon több esetben megfigyelhető volt két kör alakú mélyedés, melyben a bejáratához tartozó elemeket valószínűsíthetjük. Egyes objektumokban kisebb, néhány centiméter átmérőjű és mélységű mélyedésekből álló sorokat is találtunk, aminek funkciója egyelőre kérdéses, lehetséges, hogy ezek az épületek tárolóhelyeként szolgáltak.

A házakban található egyéb gödrök közé tartoznak a kisebb mélységű ülogödrök és a mélyebb, méhkas alakú tárológödrök.

A házakban feltárt kemencék többsége a téglalap alakú házon belül helyezkedett el kétféleképpen. Egyik esetben meghagytak egy „agyagkockát”, és abba vájták bele a kemencét, vagy a ház belső falához tapasztották és a szabadon álló oldalát kövekkel erősítették meg. A másik esetben a kemencét a sarokba, a ház alapterületén túlnyúlva alakították ki. A kemencék szájánál legtöbb esetben köveket találtunk. Gyakran a templomból származó kváderkövekkel erősítették meg a sérülésnek leginkább kitett részt. A sütőfelület 1 méteres átmérője átlagosnak mondható. Egyrétegű platnit ritkán találtunk, gyakoribb, a 2-3 megújítás. Egy esetben hat réteget különíthettünk el (4-5. kép).

Gyakori a kemence szájával szemben egy 1–1,5 méter hosszú, 40–60 cm széles nyúlvány vagy „nyél”, melynek betöltésében sárga agyagdarabokat találtunk. A szakirodalom régóta foglalkozik a funkció megállapításával. A szélesebbeket bejáratnak, tárolóhelynek is gondolták.¹⁶ Szentgyörgyi Viktor az eltört szarufa kiemelésére ázott árokként értelmezte a jelenséget.¹⁷ Úgy gondolom, hogy feltételezését Molnár Erzsébet Esztergom-Zsidódi ásatásán megtalált 2001/2. számú kürtős háza erősen megkérdőjelezi,¹⁸ hiszen az eddig árokként jelentkező objektum, teljesen ép kürtőként került elő. A kőérberki ásatáson ilyen szerencsés helyzet nem adódott, de a 40 nyeles háznál minden esetben megfigyelhető, hogy a kemence szájával szemben találtak meg a nyelet árok formában. A kürtő „alagút jellegű” formáját támasztja alá az a tény is, hogy míg a ház betöltésében nem találtak az altalajból darabokat, addig a „nyélben” sárga agyagdarabok voltak megfigyelhetők.

Tényleges funkciójával kapcsolatban elfogadjuk Molnár Erzsébet meghatározását, miszerint a ház szellőztetéséül szolgált, azonban mindenképpen kérdéses, és további vizsgálatok szükségesek, hogy milyen hatásfokú a füst elvezetésében, mennyire szolgálja a tűz megmaradásához szükséges oxigén-utánpótlást. Végül kérdéses, hogy ha a kürtők a házakon túlnyúltak, akkor

group is composed of houses of an E-W orientation, where the oven is usually found in the NE corner. We have to wait until the final evaluation of the find material to tell if the houses of different orientations came from different phases. Nevertheless, we found two groups of features where two houses of different orientations were dug into each other.

Two props faced each other in the middle of the two shorter sides of the houses, which can be deduced from the two uncovered postholes. In a few cases three postholes could be observed in a row. The average depth was 10–15 cm, although in a number of cases they were significantly larger and deeper implying that the props were replaced and dug deeper.

In a few cases, two round depressions could be observed at the longer side facing the oven, which could be the elements of the entrance. In certain features, rows of smaller and shallower depressions of a diameter of a few centimetres were discovered. Their function is not clear: these constructions were perhaps storage places.

The rest of the pits unearthed inside the houses were shallower sitting pits and deeper beehive-shaped storage pits.

Most of the uncovered indoor ovens were built in two ways inside the oblong-shaped houses. In the first case a “clay cube” was left and the oven was cut into it or it was plastered to the interior wall of the house and the free side was reinforced with stones. In the second case the oven was built in the corner and it reached beyond the ground-space of the house. We usually found stones at the mouth of the ovens. The area that was the most exposed to injury was often strengthened with the ashlar of the church. The 1 m diameter of the baking surface was an average size. The baking surface rarely had a single layer: it was usually 2 or 3 times renewed. In a single case six layers could be differentiated (Figs. 4–5).

Very often a 1–1.5 m long and 40–60 cm wide process or “shaft” reached out opposite the mouth of the oven, the filling of which contained yellow clay lumps. The function of this phenomenon has long been discussed in the technical literature. The broader ones were interpreted as entrances or storage spaces,¹⁶ while Viktor Szentgyörgyi determined them as trenches made for the removal of the broken rafter.¹⁷ In my view, this supposition is seriously questioned by the house with a flue no. 2001/2 that Erzsébet Molnár uncovered at Esztergom-Zsidód,¹⁸ since the feature, which had until then appeared as a trench, came to light as a totally complete flue. The circumstances were not so favourable at the Kőérberk excavation. It could, nevertheless, be observed at all the 40 houses with shafts that the shaft appeared as a trench opposite the mouth of the oven. The “tunnel-shape” of

16 SZENTGYÖRGYI 2000, 184.

17 SZENTGYÖRGYI 2000

18 MOLNÁR 2001, 114–120.

16 SZENTGYÖRGYI 2000, 184

17 SZENTGYÖRGYI 2000

18 MOLNÁR 2001, 114–120

azt milyen módon fedték le, mert egy nagyobb felhőszakadás után a kürtő bevezette volna a vizet a házba.

Az általánosnál lényegesen kisebb házszerű építményeket is találtunk a terület délkeleti részén, a patakhöz közel. Ezek 2,5×2,5 métereseek voltak, két végükön egy-egy oszlophellyel, sarkukban kemencével. Érdekes, hogy ilyen kisebb méretű házak csak ezen a területen fordultak eddig elő. Ezzel szemben a falu déli, patakhöz közeli részén nagyobb méretű házakat is megfigyeltünk, melyek alapterülete 5,5×3,5 m volt. Ezek mind tájolásban, mind szerkezetben hasonlóak voltak a többihez; talán a kemencék kialakításában tapasztaltunk nagyobb gondosságot, oldaluk nagy felületen kövekkel volt kirakva.

Viszonylag sok esetben volt lehetőségünk Árpád-kori babonás szokásokat megfigyelnünk. 22 esetben találtunk fejjel lefelé fordított egész cserépedényt, benne állatcsontot, tojáshéjat, vaskést, vasszőget és bronztűt. A témával többen foglalkoztak behatóbban, ezért jelen munkámban csak röviden szölok róluk.¹⁹ Részben a házak padlója alá, részben földbe mélyített házakon kívül találtuk meg az edényeket. Az edények legtöbb esetben teljesen épek voltak, használatra utaló nyomot nem lehetett megfigyelni.²⁰ Néhány esetben az edények oldalán kitört részt láthattunk, ami véleményünk szerint csak szándékosan történt meg, hasonló volt megfigyelhető Keszthely-Dobogón is.²¹ Az edényekből előkerült tárgyak azonosak a Wolf Mária és Pölös Andrea által leírtakkal. Különösebbnek, de nem egyedülállónak mondható a bronztű, melynek funkciója azonos lehetett a vasszőggyel. A tojáshéj mellett háziszárnyas, kutya, macska csontjait találtuk meg, két fazékban azonban csuka maradványai voltak. A legtöbb esetben nagyon fiatal egyedek kerültek bele az edénybe.²²

Három esetben találtunk nagyobb (általában 8×5 méteres), mélyebb, lejárattal rendelkező építményt. A padló és a fal találkozásánál cölöplyuk sor figyelhető meg. Az objektum típusa hasonló a közelmúltban Ordacsehi-Bugaszezen feltárt objektumokkal.²³ Mind szerkezete, mind kora azonosnak mondható. Különbség azonban, hogy míg Ordacsehin nem találtak Árpád-kori lakóépületeket a környezetében, addig esetünkben többet vágott is. Valószínűsíthetjük a tároló funkciót (6–7. kép).

the flue is supported by the fact that no remains of the subsoil were found in the filling of the houses, while yellow clay lumps came from the "shafts".

Regarding the actual function, we accept Erzsébet Molnár's definition that it served the ventilation of the house. It is, however, uncertain and needs further examinations what its efficiency was in carrying away smoke and if it provided sufficient oxygen for the maintenance of fire. Finally, it is not clear how the flue was covered if it reached over the house since the flue would have carried water into the house after a larger rainstorm.

We also found house-like constructions in the southeastern part of the territory close to the stream, which were, however, significantly smaller than the average size. They measured 2.5 m × 2.5 m with each a posthole at the two ends and an oven in the corner. It is interesting that such smaller houses occurred only on this territory. At the same time, larger houses of a ground-space of 5.5 m × 3.5 m could also be observed on the southern side of the village closer to the stream. They were similar to the other constructions regarding both their orientation and structure. Perhaps a greater care can be observed in the execution of the ovens: large surfaces of the walls of these ovens were covered with stone.

We could relatively frequently observe the superstitious customs of the Árpadian Period. In 22 cases we found entire ceramic vessels turned upside down with animal bones, egg shells, an iron knife, an iron nail and a bronze pin in them. The topic has been discussed in details, so I will only shortly mention this aspect.¹⁹ These vessels were found either under the floors of the houses or outside the semi-subterranean houses. Most of them were intact and nothing suggested that they had been used.²⁰ In a few cases a shard broke off from the wall of the vessel, which seems to have been intentional breaking. A similar phenomenon could be observed at Keszthely-Dobogó as well.²¹ The items recovered from the vessels were the same that Mária Wolf and Andrea Pölös described. The bronze pin, the function of which could be the same as that of an iron nail, is extraordinary but not unique. Beside egg shells, the bones of fowls, dogs and cats were found and two pots contained the remains of a pike. Usually very young individuals were put in the vessels.²²

In three cases we found larger (usually of 8 m × 5 m) and deeper constructions with a descent. A row of postholes could be observed where the floor and the wall met.

19 Legutóbb WOLF 1993, PÖLÖS 2001

20 Pölös Andrea írta le, hogy a Felhévíz és Szentjakabfalva területén végzett feltárási alkalmával talált építési áldozathoz köthető edények több esetben unikálisak voltak. (Pölös 2001, 470.) Mi esetünkben erről nem beszélhetünk, de mindenképpen elmondható, hogy nem használt edényt tettek a gödörbe.

21 WOLF 1993, 544.

22 A meghatározásokat Tassi Márta végezte, segítségét ezúton köszönöm.

23 NAGY-GALLINA-MOLNÁR-SKRIBA 2001

19 Recently WOLF 1993, Pölös 2001

20 Andrea Pölös described from the excavations of Felhévíz és Szentjakabfalva that most of the vessels that could be linked with building offerings were unique items (Pölös 2001, 470). It was not the same in our case, all we can say is that the vessels put into the pits had never been used.

21 WOLF 1993, 544

22 Márta Tassi determined the bones, for which I am grateful.

Szabadon álló kemencék

A szabadon álló kemencék alapterülete nagyobb volt, mint a házakban megfigyelték; számuk meghaladja a százat. Az 1,2–1,5 m átmérőjű kemencék platniját többször megújították, sokszor 4–5 platniréteg különíthető el. Szájukat kövekkel erősítették meg. Hasonlóan a házakhoz, a kövek gyakran a templomból származó kváderkövek voltak. A házön kívüli kemencék vizsgálatánál két nagyobb csoport különíthető el.

Egyik csoportba tartoztak azok a kisebb méretű kemencék, melyeknek legtöbb esetben a szájnijását a déli oldalon találtuk meg. Előtte egy nem túl mély 2–3 m²-es, meredek oldalú, egyenes aljú gödör volt, amely egyrészt hamusgödörként szolgált, de innen táplálták a tüzet is. Érdekesnek tartjuk, hogy néhány esetben több, egymástól néhány méterre, azonos tájolású, méretű, szerkezetű kemencét találtunk. Felmerül a kérdés, hogy ezek az egy sorban fekvő kemencék milyen kapcsolatban állnak egymással. Talán egy megoldás lehet, hogy az elpusztult kemencét, amikor már nem tudták megújítani, néhány méterrel arrébb újra az előző mintájára felépítették (8. kép).

A másik csoportba tartoznak azok a nagyméretű 10–15 m²-es gödrök, melyekhez néha egy, de gyakrabban kettő-három kemence kapcsolódott. A gödrök egykoron is igen mélyek lehettek, hiszen a megtalálási szinttől mérve is 1–1,5 méter mélyek. A gödrök formája és kiképzése teljesen különbözik az előbb látott szabadon álló kemencetípustól, aljában, oldalában több kisebb-nagyobb algödör volt. Valószínűsíthetjük, hogy ezekben a kemencebokrokban, műhelygödrökben tárolták a tevékenységhez szükséges alapanyagot, tűzifát.

Az Árpád-kori falura egységesen jellemző volt, hogy a kemencéket minden esetben úgy alakították ki, hogy egy mélyebb helyről barlangszerű mélyedést ki-vájtak, amit utána kitapasztottak. Egy esetben figyeltünk meg egy olyan gödört, amelyből egy ilyen mélyedés indult, de valószínűleg a kiásás után vagy nem tudták, vagy nem akarták befejezni a kemence megépítését.

A patak közelében a vastagabb humusrétegnek köszönhetően két teljesen épen maradt kemencét sikerült feltárnunk. Mindkét alkalommal már korábban felhagyott házat használtak fel az építésükhöz, annak falába vájták bele a kemencét. Bakayné Perjés Judit vezetésével a kemencéket „in situ” kiemeltük (9. kép).

A platnirészbe nagyobb köveket, gyakrabban kavicst és kerámatöredékeket tapasztottak bele. Nem ritka az sem, hogy a több platnis kemencék minden rétegében voltak kerámatöredékek. Általában kisszámú oldaltöredék került elő a tapasztásokból, de olyan esettel is találkoztunk, hogy a beágyazott kerámiadarabokból 5 edényt állíthattunk össze.

Tárológödrök

Az ásatási területen nagy számban kerültek elő a mélyebb-sekélyebb gödrök. Alakjuk legtöbb esetben kör

The type of these features is similar to the ones recently unearthed at Ordacsehi-Bugaszeg.²³ Both the structure and the age are similar. The difference is that no dwellings from the Árpadian Period were found in the vicinity at Ordacsehi, while at this site they even intersected a few. They were probably storage spaces (Fig. 6–7).

Outdoor ovens

The ground floor of the outdoor ovens was larger than that of the indoor ones, and their number surpasses one hundred. The baking surface of the ovens of a diameter of 1.3–1.5 m was repeatedly renewed: often 4–5 layers can be distinguished. The mouth was reinforced with stones. Similarly to the houses, the stones were often ashlar from the church. Two large groups can be separated at the examination of the outdoor ovens.

One group contained smaller ovens with the mouth usually opening to the south. A not really deep pit of steep sides and a flat bottom, measuring 2–3 m², was in front of them, which was used as an ash pit and from which the fire was fed. We found it interesting that in a few cases ovens of identical orientations, measurements and structure were found a few metres from each other. The question is what relationship existed between these ovens arranged in a row. A possible solution is that when an oven could not be reconstructed any more, a new oven was built a few metres away following the same pattern (Fig. 8).

The other group contains large pits occupying 10–15 m², to which sometimes one, more frequently two-three ovens belonged. The pits must have been very deep since they measured 1–1.4 m even from the level of their appearance. The shape and the execution of the pits were basically different from the above outdoor oven type. There were a number of smaller and larger additional pits in its bottom and walls. People probably stored the raw material needed for their activity and the firewood in these oven clusters, working pits.

It was generally characteristic of the villages of the Árpadian Period that the ovens were always prepared in a way that a cavity was made from a deeper area, which then was plastered. In a single case we observed a pit from which such a cavity started but people either could not or did not want to finish the construction of the oven.

Two entirely intact ovens were unearthed near the stream owing to the thicker humus layer. In both cases abandoned houses were used for their construction: the ovens were cut into the walls of the former houses. The ovens were “in situ” lifted by Judit Bakayné Perjés's direction (Fig. 9).

Larger stones, more often pebbles and shards were plastered into the baking surface. It also often occurred that each layer of the baking surface contained shards.

23 NAGY-GALLINA-MOLNÁR-SKRIBA 2001

alakú, a bizonyíthatóan középkoriak közül csak elvétve találhatunk szabálytalan alakút. Sok közülük a méhkas alakú, de valószínűleg gödörformaként maradtak ránk az agyagkitermelő mélyedések helyei is. Legtöbbjük házakon kívül helyezkedik el, de találtunk házakon belül is mély, méhkas alakú gödröt is. Leletanyaguk változatos: a teljesen leletmentestől a 15–20 vaseszközt rejtő gödörig minden megtalálható. Az alsó, patakhoz közeli területen egy kb. 20×20 méteres területen 6, a falu több ezer középkori gödrétől teljesen eltérő beásást figyeltünk meg.

A középkori tárológödörknél nem ritka, hogy megerősítés céljából kiégetik az oldalát. A mi esetünkben azonban erre csak ezen a kis területen és ennél a néhány objektumnál került sor. A tárolási funkcióra egyéb utalást (pl. elszenült magok) nem találtunk. Érdekes megfigyelés, hogy a patakhoz közelebb eső területen, a falu déli részén, több nagyobb méretű tárolóépítményt is találtunk. A másik érdekesség a téglalap alak. A kánai Árpád-kori tárolóvermeknél ez a forma szokatlan. A méhkas alak megtalálható, de legtöbb esetben kör alakúak. Az előkerült leletanyag kora megegyezik az objektumok többségéből előkerült leletanyag korával.

Templom

A falu plébániatemploma a terület központi helyén található. Noha relatív magassága a patakhoz képest 12 m, nem ez az egész terület legmagasabb pontja. Valószínű, hogy a falu számára kijelölt terület központjában alakították ki a templom és a temető számára a helyszínt (10. kép).

A falu keletkezésekor rögtön megépíthették a templomot, és kijelölték a körülötte fekvő temető helyének területét, hiszen a település viszonylagos középpontjában egy 60×90 méteres, a templomot és a sírokat kivéve üres, azaz Árpád-kori objektumoktól mentes területet figyelhetünk meg. A déli oldalon az utolsó síroktól néhány méterre fekvő néhány Árpád-kori objektumon kívül nem találtunk olyat, amely erre a területre esne.

A feltárások során kiderült, hogy a 10 m hosszú, 6 m széles félköríves szentélyzáródású templomrész tartozik az első építési fázishoz. A hajó belső mérete 4,40×4,10 m. A fal vastagsága 1 m. Építése a templom elhelyezkedéséből, a kőfaragványokból, az alaprajzából valamint az építési szintről előkerülő II. Béla (1131–1141) ezüstpénze²⁴ alapján a 12. század közepére tehető. Az épület kis részén megmaradt a legalsó felmenő kváderek sor, a többi helyen a korábbi földmunka bolygatása miatt csak az alapozást tudtuk megtalálni. A megmaradt kőfalnál a külső és belső falsíkot megmunkált mészkővel fedték, a belső részt megmunkálatlan kvarchomokkővel töltötték ki.²⁵ A templombelsőben padlószintet, oltár-

Usually a few wall fragments were recovered from the plastering, although it has also happened that 5 vessels could be reconstructed from the shards plastered into the surface.

Storage pits

A large number of deeper or shallower pits were uncovered on the excavation territory. Most of them were round and only a few of the evidently medieval pits had an irregular shape. There were many beehive-shaped items, and the clay pits were probably also preserved in a pit shape. The majority were dug outside the houses, although deep, beehive-shaped pits were found inside the houses as well. The find material is varied. The content of the pits ranged from nil to ones containing as many as 15–20 iron objects. Six pits, which were entirely different from the thousands of the medieval pits of the village, were observed on a territory of 20 × 20 m near the stream.

The walls of the storage pits were often burnt out to stabilise them. In our case, however, this method was used only on this small territory and at these few features. Nothing else proved that they were storage pits (e.g. charred seeds). It was interesting to observe that a number of larger storage spaces could be found in the southern part of the village closer to the stream. The other interesting trait was the oblong shape. This shape is unusual at the storage pits of the Árpadian Period at Kána. Beehive-shape occurs but the most common shape is round. The age of the uncovered finds is identical to the find material recovered from the majority of the features.

Church

The parish church of the village can be found in the centre of the territory. Although it is only 12 m higher than the stream, this is the highest point of the entire area. The site of the church and the churchyard was probably in the centre of the village (Fig. 10).

Most likely, the church was built at the time of the establishment of the village and the area of the churchyard was also pegged out, since a 60 m × 90 m large territory in the relative centre of the settlement was empty: there were no features here from the Árpadian Period apart from the church and the graves. Disregarding the few features of the Árpadian Period lying a few metres from the last graves in the south, no features could be found on this territory.

It turned out during the excavations that a 10 m long and 8 m broad part of the church with a semicircular apse belonged to the first construction phase. The interior size of the nave was 4.40 m × 4.10 m. The walls were 1 m thick. According to the position of the church, the stone carvings, the ground plan and Béla II's (1131–1141) silver coin found in the construction level,²⁴

²⁴ CNH 61.

²⁵ A kőzetanyag vizsgálatát dr. Mindszenty Andrea és Horváth Zoltán végezte. Munkájukat ezúton köszönöm.

²⁴ CNH 61

alapozást nem találtunk, a későbbi gödrök teljesen megsemmisítették a belső részt.

A templomtól 1,5 méterre nyugatra, a nyugati fallal párhuzamosan, 3,5 m hosszú és 1 m széles fal került elő. Déli részén megtaláltuk a falsíkot, az északi részen csak a sekély alapozást.²⁶

Mindenképpen későbbi a ma látható templomfalak nyugati része, hiszen a templomot 7 méterrel nyugat felé megtoldták. A falakat úgy építették, hogy illeszkedjenek az első periódus falaihoz. Egyedül csak az északi találkozási pontnál figyelhető meg, hogy a toldás alapozásának külső síkja 30 cm-rel északabbra található. Az így kapott templom 17 m hosszú, 6 m széles, északnyugati sarka nem derékszög, ami egy kis trapéz jelleget ad a templom alaprajzának. A toldással a nyugatin három, az északi oldalon egy sírt vágtak át. Ezen a területen csak az alapozás maradt meg. Mivel a temető sírjaiban, és a falu házaiban ezernél is több, a templomból származó követ találtunk, feltételezzük, hogy először a toldás készült el, és csak ezután bontották el a korábbi falat.

A templom rekonstrukciós képének elkészítésekor három különálló részlettel kell foglalkoznunk. Az első periódus 10 m hosszú, 6 m széles templomával, a tőle nyugatra eső falszakasszal és a toldással. A templom első periódusának meghatározásához egy kőfaragvány adhat segítséget. Az oszlopfejezet, mely kis mérete alapján több összeilleszthető oszlopdob és méretben hozzájuk köthető lábazattal együtt nagy valószínűséggel egy ikerablakhoz tartozhatott, egy olyan objektumból került elő, melynek betöltéséből több III. Béla és II. András ezüstpénze került elő. Így feltételezhető, hogy a 12. században állt templomnak volt egy tornya. Arra, hogy a toldás megépítése előtt lehetett még egy átépítés, arra azok a falazott sírok a bizonyítékok, melyek minden kétséget kizáróan a kisebb templomhoz tartoztak, ugyanis vágta azokat a toldás fala. Ezek közül a sírok közül több falazott sírt találtunk, melyekben habarcsos kváderkövek voltak. Arra a kérdésre, hogy ez biztosan az első templomból származik, nem adhatunk egyértelmű választ, de nem tarjuk valószínűnek, hogy a köveket más középkori épületből hozták volna.²⁷ Ezek szerint feltételezhetjük, hogy még a toldás előtt valamilyen átépítéssel kell számolnunk.

A templom szerkezetében a legproblémásabb pont az É-D-i irányú 3,5 m hosszú falszakasz. A toldás északi és déli falával nincs semmilyen kapcsolatban, mindkét oldalon 20–30 cm hézag figyelhető meg. A kőzettani vizsgálat után felmerült, hogy az első periódushoz köthető, ezt támasztaná alá a falszövetek szintjeinek egye-

the church was built in the middle of the 12th century. A short section of the lowermost ashlar row of the vertical wall was preserved, while elsewhere only the foundation could be observed because of the disturbances caused by former earth movements. The inner and outer surfaces of the preserved stone wall were covered with limestone and the interior was filled in with quartzite sandstone.²⁵ We could not find a floor level or the foundation of the altar in the church, pits dug later totally destroyed the interior.

A 3.5 m long and 1 m wide wall was found 1.5 m west of the church running parallel to the western wall. We found the wall-face in its southern part, while only the shallow foundation could be observed in the north.²⁶

The western part of the still visible walls of the church is certainly younger since the church was enlarged with 7 metres to the west. The walls were constructed so that they could be jointed to the walls of the first phase. It could be observed only at the northern joint that the outer face of the foundation of the enlarged part jutted out 30 cm to the north. The enlarged church was 17 metres long and 6 m wide. The northwestern corner was not rectangular, which lends a slight trapezoid appearance to the ground plan of the church. Three graves were intersected with the extension in the west and one on the northern side. On this territory, only the foundations were preserved. As we found more than thousand stones in the graves of the cemetery and the houses of the village that came from the church we suppose that first the extension was constructed, and the former walls were pulled down only afterwards.

We had to consider three separate details at the preparation of the reconstruction drawing of the church: the 10 m long and 6 m broad church of the first period with the wall section west of it and the extension. A stone carving can help the determination of the first phase of the church. The capital, which most probably came from a twin-window together with a number of refutable column-drums and a column-base of similarly small measurements, was found in a feature that contained a number of silver coins minted by Béla III and András II. They suggest that the 12th century church had a tower. The masonry graves that certainly belonged to the smaller church evidence that there must have been a reconstruction before the building of the extension, since they were intersected by the wall of the extension. In a number of these masonry graves we found ashlar with mortar. It is not absolutely certain that they came from the first church but it seems unlikely that these stones

26 Az északi részen is volt fal, de korábbi fölművelés során az a falszakasz elmozdult a helyéről.

27 A falazott sírokban a kövek középkoriak, római eredetük teljes mértékben elvethető. A meghatározásban nyújtott segítségért dr. Zsidi Paulának és Beszédes Józsefnek mondok köszönetet.

25 Dr. Andrea Mindszenty and Zoltán Horváth analysed the rock materials. I am grateful for their contribution.

26 There used to be a wall in the north as well, which was displaced in the course of former cultivation activity.

zése is. Ha ezt elfogadjuk, akkor a falszakaszt toronyalapozásként határozhatjuk meg. A nyugati torony alatti É-D-i átjáró kialakítása nem ismeretlen az Árpád-kori falusi templomépítészetben. Budapest területén Cinkotán találhatunk hasonló alaprajzú templomot, bár ott nem egyidős a templomhajóval.²⁸ A fényeslitkei templom nagy része 17–18. századi átépítésben maradt fenn, csak nyugati falán és a tornyán vizsgálható az Árpád-kori eredet, ahol hasonló É-D-i átjáró figyelhető meg a torony alatt.²⁹ A toronyalapozással azonban egy komoly probléma merült fel a feltárás során. A kisméretű templom alapozása 60–80 cm mély, míg a tőle nyugatra található falszakaszé 10–20 cm. Ez statikai problémát vet fel, mert aligha tartana meg egy ilyen alapozás egy tornyot.

Felmerült a nyugati karzat-, vagy karzattornyos megoldás is. A toldás és a falszakasz szerkezete és kőanyaga is különböző. Ezekben a falakban már egyáltalán nem található édesvízi mészkő, az a kőfajta, mely az első templomperiódusra és a tőle nyugatra található falra annyira jellemző. A toronyalapozás esetében kérdéses, hogy miért nem kötötték bele az északi és a déli falba. A nyugati karzathoz tartozó sávalapozás esetében pedig kérdéses, hogy a toldás utáni komoly mértékű szintemelés elfogadható-e.

A falakon belül és kívül kisebb-nagyobb gödrök kerültek elő, bennük néhány jellegtelen középkori kerámián kívül nagy mennyiségű megmunkált kő és építészeti elem volt. A gödrök funkciója egyelőre kérdéses, elképzelhetőnek tartjuk azonban, hogy a falu elpusztulása, és az épület felhagyása után rablógödröket ástak a falak mellé.

Sírok

A templom körül 1077 sírt tártunk fel. Bár a csontanyag feldolgozása jelenleg is tart, elmondható, hogy azonos lehetett a férfiak és a nők aránya a temetőben.³⁰ A temető ovális alakban teljesen körbevette a templomot. Északon és keleten kisebb, nyugaton és délen nagyobb szélességben. A 48×56 m kiterjedésű területen a sírok két-három rétegben feküdtek egymáson. A temető szélét jelző, az Árpád-kori temetőknél megfigyelt árok, vagy kőfal nem volt megfogható, ezért valószínűsítjük, hogy felszín feletti jelölés volt. Erre bizonyíték, hogy a déli oldalon néhány középkori objektumtól eltekintve a legkülső sírsorok után egy 25–30 méteres üres, Árpád-kori objektumoktól mentes sávot figyelhettünk meg. Valószínűleg ez már nem a megszentelt terület része volt, de a temető környékét tisztetletben tartották. A templom első periódusához tartozó falakon belül sírok nem kerültek elő. Felmerül a kérdés, hogy egyáltalán temetkez-

were brought here from another medieval building.²⁷ Thus it can be supposed that some kind of a reconstruction happened before the building of the extension.

The most problematic point in the structure of the church is the N-S running 3.5 m long wall section. It is not connected with the northern and southern walls of the extension, a 20–30 cm wide gap can be observed on both sides. The idea that it belonged to the first phase occurred after the petrological analysis, which seems to be corroborated by the identical levels of the wall textures. If this is accepted, the wall section can be determined as the foundation of the tower. The building of a N-S corridor under the western tower is not a new phenomenon in the village churches of the Árpadian Period. A church of a similar ground plan can be found at Cinkota in Budapest, although it is not contemporary with the nave.²⁸ The larger part of the Fényeslitke church survived only in the reconstructed form of the 17th–18th centuries, and the original shape of the Árpadian Period can only be examined on the western wall and the tower, where a similar N-S corridor can be observed under the tower.²⁹ Regarding the tower foundation, a significant problem arose during the excavation. The foundation of the small church was 60–80 cm deep, while that of the wall section west of it was 10–20 cm. This poses a static problem since such a foundation could not bear a tower.

The idea of a western choir or a choir tower was also suggested. The structure and the stone material of the extension and the wall section were different. In these walls freshwater limestone, the rock that was so characteristic of the first phase of the church and the wall west of it, did not occur any more. In the case of the tower foundation, it is problematic why it was not bonded to the northern and the southern walls. In the case of a band foundation of the western choir the problem is if such a serious elevation of the ground level can be supposed after the construction of the extension.

Smaller and larger pits were uncovered inside and outside the walls. They contained a few uninformative medieval shards and a large number of dressed stones and architectural elements. The function of the pits is not certain, they could be robbers' pits dug beside the walls after the perishing of the village and the abandonment of the building.

Graves

A thousand and seventy-seven graves were uncovered around the church. Although the analysis of the bone material has not yet been finished, we can determine that the proportion of males and females was balanced

28 MELIS 1983, 21. 1. kép

29 LUKÁCS 1977, 153–157.

30 A csontvázak embertani vizsgálatát László Orsolya antropológus végzi.

27 The stones of the masonry graves are medieval and they certainly do not come from the Roman period. I am grateful to dr. Paula Zsidi and József Beszédes for their help in the determination.

28 MELIS 1983, 21. fig. 1

29 LUKÁCS 1977, 153–157

tek-e a templomban, vagy csak a későbbi rablógödrök semmisítették meg ilyen mértékben. A későbbi, nyugati toldás területén is csak olyanok kerültek elő, melyek korábbiak voltak, és az új fal vágta azokat.

A csontvázakat néhány eset kivételével 10-10 fokot eltérően K-Ny-i irányban, háton fekvő, nyújtott helyzetben találtuk meg, a karok majdnem minden esetben szorosan a testhez simultak. Az így megfigyelt karok és a felugró vállak alapján feltételezhetjük, hogy a halottak egy részét gyalcsbatekerve temették el. Néhány esetben a koponya előrebillent, így elképzelhetőnek tartjuk, hogy bár régészeti nyoma nem maradt, de a fejet valamivel alátámasztották. A temető érdekessége, hogy a sírgödrök közel 40%-a szépen megfaragott kövekkel volt kibélelve (11-12. kép). A falazott sírok nem lehettek ismeretlenek az itt lakók számára, hiszen a kánai apátság területén is több ilyen sírt tárt fel H. Gyürky Katalin.³¹ A sírgödör szélét minden esetben mészkőből megfaragott téglatest alakú kövek borították. A megmunkáltakon kívül találtunk épületből származó habarcsos köveket, sőt a templom átépítéséből fennmaradt építészeti elemeket, oszlopokat, béllettöredékeket, lizénákat is. Valószínűsítjük, hogy a nagyobb méretű kváderköveket elharmadolhatták, elnegyedelhették. Míg Gyürky Katalin az apátság területén megfigyelt egynéhány cm vastag fehér kőport, amit a kőfűrészelés során keletkezett melléktermékekkel azonosított,³² addig mi a temető területén, vagy annak környékén nem találtunk ilyet. A falazott sírok kősorában többször került elő, de általában nem fejnél, egy olyan kő, amelybe keresztet véstek. Pontos meghatározásához további kutatás szükséges, de mindenképpen a temetkezéssel kapcsolatosnak tartjuk. A sírokban több helyen is deszka maradványait tártuk fel. Ezek legtöbb esetben nem koporsó darabjai, hanem a falazott vagy egyszerű sírgödröket lefedő deszka töredékei voltak. Csak néhány esetben kerültek elő koporsó meglétére utaló tárgyak, szögek, koporsóvasalások.³³

A csontvázak mellett a viseleti tárgyak közül maradt meg néhány. Vas- és bronzcsatokat, bronz mellűt találtunk. Ékszerként ezüst pánt- és karikagyűrűt, valamint ún. S-végű hajkarikát hordtak. Ez utóbbi nagy változatosságban került elő. Anyaga bronz és ezüst, a legkisebbtől a 3×3 cm-es nagyságig terjed a mérete. Gyakoribb a sima, de nem ritka a csavart, vagy a bordás végű. A csatokat néhány esettől eltekintve, amikor a sír bolygatott volt, a medencecsonton találtuk meg, a hajkarikák „in situ” állapotban inkább a fül tájékán helyezkedtek el, de találtunk a váll magasságában is. Néhol egymagában, de kerültek elő párban is. Talán az egyik legérdekesebb lelet a 365. sírban melltájékról előkerült átfűrt bronz medalion és pontkörrel díszített kisméretű csontkereszt.

in the cemetery.³⁰ The churchyard entirely surrounded the church in an oval shape. It was narrower in the north and the east, and broader in the west and the south. The graves lay over each other in two or three layers on a territory of 48 m × 56 m. No trench or stone wall could be observed, which usually marked the border of the cemetery in the churchyards of the Árpadian Period, so the border was probably marked on the ground surface. This is proved by the fact that a 25–30 m broad empty zone void of features of the Árpadian Period was observed on the southern side, where only a few medieval features were discovered. This was probably outside the holy ground yet the neighbourhood of the churchyard was respected. No graves were found within the walls of the first phase of the church. It is uncertain whether there were burials at all in the church or the robbers' pits destroyed them at a later time. All the graves found on the territory of the later western extension were older ones and the new walls intersected them.

Apart from a few exceptions, the skeletons lay in an E-W orientation with 10-10 degrees of diversion. They were extended on the back, and the arms were nearly always tightly pressed to the body. This position of the arms and the drawn up shoulders suggest that some of the dead were wrapped in cloth before being put into the grave. In a few cases the skull tilted forward, which can indicate that something was put under the head, of which no archaeological trace has remained. The interesting feature of the cemetery is that about 40% of the graves were lined with finely dressed stones (Figs. 11–12). Masonry graves were not uncommon for the inhabitants as Katalin H. Gyürky unearthed a number of graves of this type on the territory of the Kána abbey.³¹ The edges of the grave shaft were always covered with oblong-shaped carved limestone blocks. Beside the dressed stones, we found mortary stones removed from a building and even architectural elements: columns, embrasure ornaments, engaged column fragments that were left over from the reconstruction of the church. It seems probable that the larger ashlar were cut into three or four. Katalin H. Gyürky observed a few cm thick layer of stone dust on the territory of the abbey, which she interpreted as the waste of stone sawing,³² while nothing similar occurred on the territory of our churchyard and in its vicinity. The rows of stones of the masonry graves sometimes contained stones with a cross carved in the surface, but they were usually not in the region of the head. Further investigations are necessary to give an exact determination, yet they certainly seem to be connected with the funeral. Traces of planks were discovered in a number of graves. They were usually not the remains of the coffin but the fragments of the boards

31 H. GYÜRKY 1996, 22. és 20. ábra

32 H. GYÜRKY 1996, 22.

33 A kánai apátság területén feltárt falazott sírokat nem deszkával, hanem kőlapokkal fedték le. H. GYÜRKY 1996, 90.

30 Orsolya László anthropologist analyses the skeletons.

31 H. GYÜRKY 1996, figs 22 and 20

32 H. GYÜRKY 1996, 22

A túlvilágba vettet hitükről a sírokban talált pénzek szólnak. Ezek egy része a sírba visszazórt földből került elő, de találtunk kéz közelében, gerincoszlop alatt, szájbán és mellkason is. A pénzek III. Bélához és II. Andrásához köthetők.

A sírok feldolgozása a cikk írásakor is tart még, ezért datálásáról nem tudunk pontos adatokkal szolgálni. Mindenképpen elmondható, hogy a csontvázak közötti szuperpozíció, a megtalált viseleti tárgyak mellett a sírok elhelyezkedése és a templomból származó köveket tartalmazó sírok is segítik a pontos korszakolást. A templom toldásával több sírt, köztük falazottat is megbolygattak, melyek datálásához így támpontot kapunk. Az építészeti elemeket, habarcsos köveket rejtő sírok a házakhoz hasonlóan mindenképpen az átépítés után kellett, hogy létesüljenek. Elgondolkodtató, hogy az átépítés után a temető közelségében egy helyre hordták a köveket, melyeket az esetleges temetésekkel felhasználhattak.

Leletanyag

A településről és a temetőből származó leletanyag tisztítása, restaurálása a közelmúltban kezdődött el. A leletek nagy részét a kerámiatöredékek teszik ki, legjellemzőbbek a fazekak, és azoknak töredékei, de előkerült mécses, pohár, palack, bogrács és fedő kisebb-nagyobb töredékben. Gyakoriak a fenékbélyeggel ellátott edények is. Az Árpád-kori falufeltárások tipikus kerámialelete a cserépbogrács is nagy számban képviselteti magát. Több olyan darab került elő, mely már átmenetet képez a cserépbogrács és a fazék között. Általában az edények kora a 12. század második felére–13. század első felére tehető. Ritkább a 14. századi kerámia. Mázas töredék csak elvétve kerül elő. A kevés import kerámia közül néhány bécsi fazék töredékét emelhetjük ki (13. kép).

Fémleleteink közül kiemelendő a 30 sarkantyú és sarkantyútöredék, amely közül a legtöbb az Árpád-korra tehető nyéltüskés típusú. A fegyverek közé tartoznak a nyílhegyek és a kardmarkolat, a mindennapi élethez a rövid kasza, sarló, ásópapucs, csákány, kapa, balta, szőlőmetsző kések, patkók és kések. A gödrökből, házakból eddig hat nagyméretű kulcs került elő. Egyelőre kérdéses, hogy ezek milyen épületekhez tartozhattak. A kisebb kulcsok láda zárszerkezetét nyithatták (14. kép).

A faragott kőből készült építészeti elemek a templom környezetében az omladékban, illetve a sírokba beépítve kerültek elő. Oszlop-, kapubéllet- és nyíláskeret töredékei, valamint egy bimbós díszítmény alapján kaphatunk képet az egykori templom díszítményeiről. Koruk a 12–13. századra tehető. A templomon kívül kőfaragványok között említhetjük a kőmozsarat, a két kőbe vésett malomjátékot és azokat a köveket, melyekben négyzetes mélyedés volt belevésve, ez utóbbiakban valószínűleg gerenda állott.

A közel 30 darab pénz nagy része a sírokból került elő, ezek általában tatárjárás előtti ezüstpénzek. Házból, gödrök betöltéséből sok III. Béla bizánci mintára vert nagyméretű pénze került elő.

that covered the masonry or the simple grave shafts. Objects like nails and coffin mounts that indicate the existence of a coffin occurred only in a few cases.³³

A few articles of wear were preserved beside the skeletons. We found iron and bronze buckles and a bronze breast pin. Silver band and round finger-rings and so-called S-terminalled lock-rings represented the jewellery. The latter ones occurred in a great variability. They were made of bronze and silver and their measurements ranged from the smallest ones to a size of 3 cm × 3 cm. They usually had a smooth surface, and twisted items and ones with ribbed terminals also frequently occurred. Apart from a few cases when the grave had been violated, the buckles were found on the pelvis, while the "in situ" lock-rings were usually discovered in the region of the ears, although a few items lay in the height of the shoulder. Sometimes they occurred alone, sometimes in pairs. Perhaps the most interesting finds were a pierced bronze medal and a small bone cross decorated with a dot-and-circle pattern found in the chest region in grave no. 365. The coins placed in the graves tell about their belief in the other world. A few coins were found in the earth refilled in the shaft. Others were discovered near the hands, under the vertebral column, in the mouth or on the chest. The coins can be associated with Béla III and András II.

The analysis of the graves has not yet been finished so we cannot provide an exact dating. Anyhow, the superposition of the skeletons, the articles of wear and also the distribution of the graves and the graves that contain stones from the church help the exact periodisation. A number of graves, among them masonry graves were intersected by the extension of the church, which offers another clue to dating. The graves that contain architectural elements and mortary stones were certainly dug after the reconstruction, similarly to the houses. It is worth considering that the stones were deposited at a definite place near the cemetery after the reconstruction and they could be used at burials.

Find material

The cleaning and the restoration of the finds from the settlement and the cemetery have just begun. Most of the finds were ceramic shards. Pots and their fragments are the most characteristic. Besides, we found smaller and larger fragments of lamps, tumblers, flasks, cauldrons and lids. Many vessels had bottom stamps. Clay cauldrons, the typical ceramic finds of village excavations of the Árpadian Period, were also represented in large numbers. Several fragments represent a transitional form between clay cauldrons and pots. The vessels can usually be dated from the second half of the 12th

33 The masonry graves unearthed on the territory of the Kána abbey were covered with stone slabs instead of boards. H. GYÜRKY 1996, 90

Összefoglalás

Már a feltárás megkezdésekor felmerült az a kérdés, hogy milyen kapcsolatban állhatott a falu és a hegy tetején feltárt kolostor.³⁴ A két helyszín közelsége mindenképpen kapcsolatot feltételez. Időben nagyon érdekes, hogy mind a kolostor,³⁵ mind a falu születése a 12. század közepére tehető. De míg a patak melletti területen csak kevés a 14. századi lelet, addig a kolostor még kétszáz évig, ha az utolsó évtizedekben más formában is, de fennállt. Mindenképpen hasonlóságnak számít, hogy a két templom kvádertemplom, megmaradt kőfaragványai is láthatunk némi hasonlóságot, de ez még nem elégséges arra, hogy kimondhassuk azt, hogy azonos kőfaragó műhely építette. Ami azonban mindenképpen érdekes, hogy a templom körül nagy számban ugyanúgy faragott kövekből megépített falazott sírokat találhatunk. A feltárás során a kerámiaanyagban is hasonlóságot figyelhetünk meg a 12–13. századi leletanyagban. Néhány tárgy (pohár, palack) esetében a hasonlóság annyira feltűnő, hogy feltételezhető, egy mester munkája lehetett. A közelebbi meghatározáshoz azonban további kutatás szükséges.

Az objektumokban talált leletek között kevés a 14. századra datálható. Olyan nyomot, ami magyarázatot adna a falu megszűnésére, nem találtunk. A Budapesti Lexikon forrás meghatározása nélkül a falu pusztulásának okát a szőlőtelepítésben látja, azzal, hogy a területet a városi polgárok felvásárolták.³⁶ Az itt lakók biztosan foglalkoztak szőlőműveléssel, hiszen több teljesen ép szőlőmetsző kés került elő a házakból, gödrökből. Valószínűsíthető, hogy a többi, a mai főváros területén és környékén található faluhoz hasonlóan lassan elnéptelenedett, lakói a nagyobb lehetőséggel kecsegtető közelebbi várost választották.

A cikk megírásakor a 26 hektáros terület feltárásnak 87%-ával készültünk el. A maradék területen az őskori objektumok mellett avar és 10. századi házak, 7. századi sírok, valamint Árpád-kori házak, kemencék várhatók az eddigi szondázások alapján.

Összefoglalásul elmondható, hogy a Tóváros-lakópark területén egy olyan méretű középkori falut sikerült feltárni, melyre különböző okok miatt Magyarországon csak ritkán van lehetőség. Nagy kiterjedése, és a nagy objektumszám alapján nem szabad téves összehasonlításokat tenni más falufeltárásokkal. Összevetésül egy adat: míg a legnagyobb méretű magyarországi régészeti feltárásokon, az autópálya-ásatásokon, a nagyobb csomópontoktól eltekintve, 80–100 m szélességben lehet kutatni a területet, és az út, valamint a falu tengelye nem mindig egyezik meg, addig Kána esetében 300–350 m szélességben és 600 m hosszúságban volt módunk minden négyzetméter megkutatni. Az egykori falu és

century and the first half of the 13th century. Ceramics from the 14th century rarely occur. There are also a few sporadic glazed wares. The fragments of a few Vienna pots can be mentioned from the few imported ceramics (Fig. 13).

The 30 spurs and spur fragments are the most exquisite metal finds, most of which were the spiked types characteristic of the Árpadian Period. The weapons consisted of arrowheads and sword hilts. Short scythes, sickles, spade shoes, picks, hoes, axes, pruning knives, horseshoes and knives were the finds of the everyday life. Six large keys have been recovered from the pits and houses. It is not yet known to what building they belonged. The smaller keys probably opened the locks of chests (Fig. 14).

The architectural elements carved from stone were found in the debris near the church or built into the graves. The fragments of columns, embrasures and window frames and a bud-ornament help us to reconstruct the ornaments of the church. They came from the 12th–13th centuries. A stone mortar, two merils carved in stone and stones with grooved out quadrangular depressions, probably holding timbers, can be mentioned from the stone carvings other than the elements of the church.

Most of the nearly 30 coins came from the graves. They are usually silver coins from before the Tartarian invasion. Many coins of Béla III minted after Byzantine patterns came from the filling of houses and pits.

Summary

The question what relation existed between the village and the monastery unearthed on the hilltop occurred already at the start of the excavation.³⁴ The proximity of the two sites certainly suggests some kind of a relationship. It is interesting from a chronological aspect that the establishment of both the monastery³⁵ and the village can be dated from the middle of the 12th century. At the same time, there were only a few finds from the 14th century near the stream, while the monastery existed for another two hundred years even though in a different form in the final decades. It is certainly a similarity that both churches were built of ashlar and certain similarities can be discovered in the preserved stone carvings as well. This is, however, not enough to state that the same stone carving workshop produced them. What is interesting is, however, that many masonry graves built from dressed stones were found around the church. Similar traits can be observed in the ceramic material of the 12th–13th centuries as well. A few objects (tumblers and flasks) were so similar that they could be the products of the same master. Nevertheless, further investigations are necessary for a more exact determination.

34 H. GYÜRKY 1996

35 H. GYÜRKY 1996, 19.

36 Budapesti Lexikon 1993, 639.

34 H. GYÜRKY 1996

35 H. GYÜRKY 1996, 19

a jelenlegi lakópark is a patakhoz igazodik, így ez is megnöveli területünket.

Az előkerült objektumok szerkezete a kutatók körében a 20. század végére kialakított Árpád-kori faluképet erősíti. Szerencsés helyzetben vagyunk, mert a közeli kánai apátsággal nemcsak egy önálló falut, hanem egy Árpád-kori mikrokörnyezetet vizsgálhatunk. Újdonságnak számít az a gazdag leletanyag, amely nem szokványos a hasonló korú falvakban. Arra, hogy ez a leletanyag valóban egy módosabb népességet feltételez-e, vagy hogy mennyire számít Buda közelsége, a további kutatás adhat választ.

There were very few finds in the features from the 14th century. We did not find anything that could suggest why the village was abandoned. The Budapest Lexikon explains the perishing of the village with the introduction of viticulture without citing any reference. It writes that the citizens of the town bought out the territory.³⁶ The local inhabitants certainly grew vine since a number of intact pruning knives were recovered from the houses and the pits. It is probable that, similarly to the rest of the villages on the territory of the modern Budapest and in its environs, it got slowly depopulated and the inhabitants moved to the town enticed by the promise of greater opportunities.

At the writing of this paper, we finished the excavation of 87% of the territory of 26 hectares. The test excavations indicated prehistoric features, houses from the Avar period and the 10th century, graves from the 7th century and houses and ovens from the Árpadian Period on the remaining territory.

In summary we can say that a large medieval village could be unearthed on the territory of the Tóváros residential district, which is a rare opportunity in Hungary due to various reasons. We should not commit the mistake of comparing it with other village excavations based on the large extent and the high number of features. Let me cite just one fact for the sake of comparison: in the track of highways, which are the most extensive excavations in Hungary apart from the excavation of junctions, the investigations are restricted to an 80–100 m broad zone. Nevertheless, the axis of the road and the village do not always coincide. In the case of Kána, we had the opportunity to uncover everything on a 300–350 m broad and 600 m long surface. The former village and the actual residential district were both adjusted to the stream, which enlarged our territory.

The structure of the uncovered features confirms the idea composed about the villages of the Árpadian Period by the end of the 20th century. We are in a lucky situation since with the nearby Kána abbey, we could analyse not only an independent village but also a micro-environment of the Árpadian Period. The rich find material is a novelty as it is not a usual phenomenon in the villages of the same age. The question if this find material really indicates a wealthier population and if the proximity of Buda played a role in it can only be answered after further investigations.

36 Budapest Lexikon 1993, 639

Hancz Erika

Kána falu üvegleletei

Kána falu lakóinak gazdagságát támasztja alá a jelentős mennyiségű, 37 üvegedényhez tartozó töredék és az 5 üvegcsapp- és üvegmaradék is. Kora középkori falusias településekről ugyanis alig szokott előkerülni üveglelet.

A 12–13. századi import üvegleletek egységesen Árpád-kori objektumokól kerültek elő: házakból, kemencéből, kemencékhez tartozó hamusgödörből, hulladék-gödörből és a templom közeléből.

A falu területéről előkerült változatos kora középkori üvegtöredékek elsősorban anyaguk, másodsorban díszítésük szerint több csoportba oszthatók.³⁷ Közös jellemzőjük, hogy anyaguk buborékos, de csillogó felszínű, matt, valamint bevonatos vagy festett töredékek is vannak közöttük. Sajnos, mivel az üvegleletek nagyon töredékes és sok esetben szerkezetileg romlott állapotban kerültek elő, csak kevés esetben lehetett biztosan megállapítani az edények formáit. Így inkább az anyag szerkezete és a díszítés technikája alapján soroltam csoportokba a töredékeket.

A kora középkorban elterjedt a színtelen és a kobaltkék üvegfonállal való plasztikus díszítés. Általában függőlegesen bordázott poharak tartoznak ide, de íves minták is előfordultak. Ebbe a csoportba tartozóan előkerült három vastag falú, színtelen anyagú, matt felületű, domború íves mintájú, kobalt- vagy sötétkék festésű, üvegkorrozíós üvegpohár-oldaltöredék. Az első kobaltkék üvegfonállal díszített üvegpohár oldaltöredék domború mintája a felső részén két vízszintes csík közötti kissé srégen futó sötétkék csíkból, alatta két 0,2 cm széles íves 0,4 cm széles színtelen csíkból és egy harmadikból lefelé leágazó két íves csíkból áll.³⁸ A második üvegpohár-oldaltöredék mintája a külső felületén íves sötétkék domború két 0,3 cm széles ovális körből, a körben egy 0,6 cm széles sötétkék függőleges foltból és a körökön kívül egy ferde futású függőleges csíkból áll.³⁹ A harmadik üvegpohár-oldaltöredék mintája egy sötétkék, felülről lefelé tartó, majd felfelé kunkorodó és a vége felé elkeskenyedő íves csíkból, valamint fölötté egy keskeny félkörívből áll.⁴⁰

Előkerült még egy vastagabb falú, színtelen üvegfonállal díszített pohártöredék is. Az alj- és oldaltöredék jó megtartású, buborékos anyagú, fehér áttetsző színű. Az

Erika Hancz

Glass finds from Kána village

The large number of the fragments that came from 37 glass vessels, 5 glass drops and the waste remains bear evidence about the wealth of the population of Kána. Glass finds rarely occur in early medieval villages.

The imported glass wares of the 12th–13th centuries all came from the features of the Árpadian Period: houses, ovens, ash-pits of the ovens, refuse pits and the vicinity of the church.

The varied glass material collected on the territory of the village can be divided into groups according to their raw material in the first place and their ornament in the second.³⁷ Their common characteristics are that the raw material contains bubbles and the surface is shiny and matt. A few items preserved a coating or the traces of painting. Regrettably, the majority of the glass finds were recovered in a very fragmented and often structurally deteriorated condition, the shape of the vessel could rarely be determined. Thus the fragments were classified according to the structure of the material and the ornamental technique.

Plastic ornaments with uncoloured and cobalt blue glass threads became popular in the early Middle Ages. Vertically ribbed tumblers belong here although arched patterns also occur. Three fragments of thick-walled glass tumblers were found from this group. They are uncoloured, the surface is matt and corroded, and the arched ornament is in cobalt or dark blue colours. The convex pattern on the first glass tumbler decorated with a cobalt blue glass thread consists of a slightly oblique dark blue strip between two horizontal lines on the upper part, two 0.2 cm wide arched and a 0.4 cm wide uncoloured strip and two arched strips that fork downwards from a third one.³⁸ The ornament of the second glass tumbler is composed of two 0.3 cm wide arched, dark blue oval circles on the outside, a 0.6 cm wide dark blue vertical spot in the circle and an obliquely running vertical strip outside the circle.³⁹ The pattern of the third wall fragment of a glass tumbler is built of a dark blue downward running arched strip, which recoils and narrows at the end, and a narrow semicircle above it.⁴⁰

Another thick-walled glass tumbler fragment was also recovered. It was ornamented with an uncoloured

37 A tipológiai beosztás a kora középkori üvegek esetében az anyag minősége és a gyártási technika különbsége szempontjából Mester Edit munkáján alapul (MESTER 1997). A funkció és forma szerinti besorolásnál H. Gyürky Katalin kategóriáit is figyelembe vettük (GYÜRKI 1986).

38 K/745. sz. üvegtöredék (345. objektum, Árpád-kori hulladék-gödör).

39 K/747. sz. üvegtöredék (72. objektum, Árpád-kori ház).

40 K/1723. sz. üvegtöredék (7007. objektum, Árpád-kori hulladék-gödör).

37 The typological classification of the early medieval glasses by the quality of the raw material and the production technology is based on Edit Mester's study (MESTER 1997). We also considered Katalin H. Gyürky's categories at the morphological grouping (GYÜRKI 1986).

38 Glass fragment no. K/745 (feature no. 345, refuse pit from the Árpadian period)

39 Glass fragment no. K/747 (feature no. 72, house from the Árpadian period)

40 Glass fragment no. K/1723 (feature no. 7007, refuse pit from the Árpadian period)

üveg pohár fala függőleges, alja kb. 5–7 cm átmérőjű. Külső felületén félköríves 0,5 cm széles rátett félköríves bordával díszített, az alja talpgyűrűs, és az anyagából kihúzott pálcátaggal díszített. A fenékrész kiképzése nem ismert. Üvegkorrozio nyomait viseli magán.⁴¹ Kora: 13. század. Egy Árpád-kori hulladékgödörből került elő.

A második csoportot a három halványlila és egy halványzöld színű áttetsző anyagú, vékony falú töredék jelenti. Az egyik egy rendkívül vékony falú, közepes megtartású, halványlila színű, felfelé álló cseppdíszes pohár oldaltöredéke, üvegkorrozio nyomokkal. A cseppek végén idegen szín nem jelenik meg. Valószínűleg csipkézett fenékszegély tartozott hozzá.⁴² A cseppdíszes pohár már a római korban is ismert volt. A 12–13. században szír, bizánci és görög területeken tűntek fel a lila színű üvedények, és halvány színű cseppdíszes import pohártöredékek Budáról is előkerültek. A 12–13. századi keltezészt erősíti meg az is, hogy a cseppdísz lapos és gömbölyű, és nem a későbbi kihúzott, hegyes típust képviseli. Európába bizánci közvetítéssel került, és a 13–14. században Velencében (Muránóban) gyártották.⁴³ Hazánkban csak a 15–16. században kezdték el a gyártását, nagyobb méretben és zöld színben.⁴⁴ Ugyanilyen készítésű halványzöld színű cseppes pohártöredék is előkerült, mely szintén a szíriai–bizánci–görög műhelyek terméke. Egy másik ilyen töredék egy üvegtálperem, mely vékony falú, rossz megtartású, omlós anyagú, halványlila színű, nagy szájméretű, visszahajtott peremtöredék. 12–13. századi szíriai–bizánci–görög import.⁴⁵ Ide tartozik egy ívelt üvegtöredék is, mely vékony falú, közepes megtartású, buborékos anyagú, halványlila színű, kissé ívelt oldalú oldaltöredék.⁴⁶ Egy halványzöld cseppdíszes üveg pohár vékony falú, rossz megtartású oldaltöredéke szintén 12–13. századi szíriai–bizánci–görög import.⁴⁷

A harmadik, összetettebb csoportba a halványzöld, sárgászöld vagy kékeszöld színű, csillogó felületű, buborékos anyagú töredékeket soroltam. Ezek közé tizenegy halványzöld színű; egy vastag, halványzöld színű, alul koncentrikus megvastagodó bordákkal díszített aljtöredék; egy sárgászöld színű, íves töredék; egy kékeszöld színű, vékony falú, átlátszó, csillogó felszínű töredék; és egy halványzöld színű ablaküveg-töredék tartozik.⁴⁸ Ezek közül kiemelem egy üvegpalack nyak- és peremtöredékét,

glass thread. The fragment of the bottom and the wall is well preserved, the raw material contains bubbles, it is white and translucent. The wall of the glass tumbler is vertical, and the bottom measures 5–7 cm in diameter. The exterior surface is decorated with a semicircular 0.5 cm wide applied rib. The bottom has a foot-ring and it is decorated with rod elements drawn out from the glass mass of the vessel. The shape of the bottom part is not known. It shows the traces of glass corrosion.⁴¹ It came from the 13th century, and it was found in a refuse pit of the Árpadian Period.

The second group contains three light lilac and a light green thin-walled translucent fragments. One of them is a medium well preserved wall fragment of a light lilac, extremely thin-walled tumbler ornamented with upward pointing drops. It shows traces of glass corrosion. No alien colour appears at the points of the drops. Probably a scalloped bottom edge belonged to it.⁴² Tumblers with drop ornaments were already known in the Roman period. Lilac glass wares appeared in Syrian, Byzantine and Greek territories in the 12th–13th centuries and light-coloured glass fragments with drop ornaments were found in Buda as well. The fact that the drop ornament is flat and round corroborates the dating from the 12th–13th century, since the later type is elongated and pointed. They arrived in Europe with Byzantine mediation and they were produced in Venetia (Murano) in the 13th–14th century.⁴³ The production of these wares started in Hungary only in the 15th–16th centuries and even then in a larger size and in a green colour.⁴⁴ A light green drop-ornamented tumbler fragment of the same production technique was also found and it also came from Syrian-Byzantine-Greek workshops. Another similar fragment is the rim of a glass bowl. It is thin-walled, poorly preserved of a crumbly material. It is light lilac, the mouth diameter is large and the rim is returned. It is a Syrian-Byzantine-Greek import from the 12th–13th centuries.⁴⁵ An arched glass fragment also belongs to this group. The thin, lilac wall fragment is medium well preserved prepared from a bubbly raw material.⁴⁶ The thin-walled, poorly preserved wall fragment of a light green drop-ornamented glass tumbler is another Syrian-Byzantine-Greek import from the 12th–13th centuries.⁴⁷

41 K/1047. sz. üvegtöredék (937. objektum, Árpád-kori hulladékgödör).

42 K/449. sz. üvegtöredék (235. objektum, Árpád-kori kemence munkagödöréből, egy vaskarddal együtt).

43 H. GYÜRKY 1986, 57.

44 Ld. MESTER 1997, 61–62.

45 K/233. sz. üvegtöredék (3140. objektum, Árpád-kori tárológödör).

46 K/539. sz. üvegtöredék (226. objektum, Árpád-kori kemence munkagödöre).

47 K/2261. sz. üvegtöredék (A nyugati templomfal déli tanúfalából).

48 K/54, 304, 631, 1760, 2321, 1470, 2688, 1702, 1764, 1096, 2354. sz. üvegtöredékek.

41 Glass fragment no. K/1047 (feature no. 937, refuse pit from the Árpadian period)

42 Glass fragment no. K/449 (feature no. 235, from the working pit of an oven from the Árpadian Period, together with an iron sword)

43 H. GYÜRKY 1986, 57

44 See MESTER 1997, 61–62

45 Glass fragment no. K/233 (feature no. 3140, storage pit from the Árpadian Period)

46 Glass fragment no. K/539 (feature no. 226, working pit of an oven from the Árpadian Period)

47 Glass fragment no. K/2261 (from the southern baulk of the western wall of the church)

mely vékony falú, közepes megtartású, buborékos anyagú. A perem vízszintesen kiszélesedő, lekerekített, majd keskenyedő és kissé befelé hajló, a 1,5 cm széles nyak kissé szűkül, alatta egy kihajló 3,5 cm átmérőjű gallér található (15. kép).⁴⁹ Előkerült egy kis üvegpalack oldal-töredéke is, mely vékony falú, közepes megtartású, kis átmérőjű, buborékos anyagú, közép-zöld színű üvegiola oldal-és aljtöredéke. Az aljához közel domború, a has-része kiszélesedően gömbölyű, a nyaknál összeszűkül, és a pereme felé újból kiszélesedik. Kissé lapított. Üveg-korrózió nyomai láthatók a külső felületén.⁵⁰ Egy üvegpalack vagy tál pereme vékony falú, jó megtartású, buborékos anyagú, víz-zöld színű, tölcselesen kihajló nagy szájméretű peremtöredék, üvegkorróziós nyomokkal. A perem kihajló része 1,8 cm, a perem 0,1–0,2 cm vastag, a perem nem megvastagodó, lekerekített.⁵¹ Az ablaküvegtöredék közepes vastagságú, jó megtartású, buborékos anyagú, alján koncentrikus körökkel ki- és befelé enyhén bordázott, víz-zöld színű viszonylag egyenes felületű.⁵²

A negyedik csoportba hét tisztán átlátszó, vékony falú, sima felszínű üvegtöredék tartozik, melyek közül öt egyenes, kettő pedig ívelt oldalú. Néhány töredéken csak egy kis irizáló réteg figyelhető meg.⁵³ Ezeket velencei importoknak tarthatjuk, és a 13–14. században terjedtek el Magyarországon. Általában palackokhoz tartoztak.

Az ötödik csoportba két kékeszöld színű, tömör anyagú, vastag falú, sima felszínű matt üvegtöredéket; egy duzzadt, tömör perem-, és egy egyenes aljtöredéket; és egy lekerekített szélű töredéket soroltunk.⁵⁴

Hatodik csoportként megjelent két zöld alapon csíkokban barnás anyagú, rossz megtartású, erősen haszálrepedésszerű töredék is. Az egyik egy vékony falú, csillogó, kihajló, aláhajtott peremtöredék.⁵⁵ A másik egy üvegkehely vagy serleg aljtöredéke, mely vékony falú, szemcsés anyagú, kifelé visszahajtott; közepes átmérőjű, üvegkorróziós nyomokkal. Ritkán előforduló velencei vagy cseh importnak tekinthető.⁵⁶

A hetedik csoportba két közép-zöld színű, vastag falú, szemcsés anyagú, érdes felületű töredék tartozik, közülük az egyik meghatározhatatlan, a másik egy aljtöredék.⁵⁷

In the third, more complex group, I classified the light green, yellowish green or bluish green fragments of shiny surfaces with bubbles in the raw material. Eleven light green items, a thick light green bottom fragment decorated with concentric, thickening ribs at the bottom, a yellowish green arched fragment, a bluish green, thin-walled, transparent fragment of shiny surfaces and a light green window-glass fragment belong here.⁴⁸ From them, the neck and rim fragment of a glass flask deserves mentioning. It is thin-walled, medium well preserved of a bubbly raw material. The rim is horizontally widening, rounded and then it narrows and slightly bends inwards. The 1.5 cm wide neck slightly narrows and an outverted collar of a diameter of 3.5 cm can be found under it (Fig. 15).⁴⁹ The wall fragment of a small glass flask of a small diameter was also recovered. The wall and bottom fragment of a medium green glass vial is thin-walled, medium well preserved and has bubbles in the raw material. It is convex near the bottom, the belly widens to a globular shape. The neck narrows and widens again toward the rim. It is somewhat flattened. The traces of glass corrosion can be seen on the exterior surface.⁵⁰ The rim of a glass flask or a bowl of a bubbly raw material is thin-walled, well preserved. The rim fragment is water-green coloured, outverted in a funnel shape with a large mouth diameter. It shows traces of corrosion. The outverted part of the rim is 1.8 cm, the rim is 0.1–0.2 cm thick, the rim does not thicken, it is rounded.⁵¹ The window-glass is average thick, well preserved with bubbles in the raw material. At the bottom, it is slightly ribbed with concentric circles both in- and outwards. It is water-green and it has a relatively even surface.⁵²

The fourth group contains seven clearly transparent, thin-walled glass fragments of smooth surfaces. Five of them have flat walls, while two are arched. Only a thin iridescent layer can be observed on a few fragments.⁵³ They are Venetian import goods, which became common in Hungary in the 13th–14th centuries. They usually belonged to flasks.

The fifth group contains two bluish green, matt glass fragments of a compact raw material, thick walls and smooth surfaces. They are a fragment of a swollen compact rim and a straight bottom and a fragment of a rounded edge.⁵⁴

49 K/54. sz. üvegtöredék (1009. objektum, Árpád-kori hulladék-gödörből, sarló, kés, borotva és orsókarika mellől).

50 K/1760. sz. üvegtöredék (7073. objektum, Árpád-kori hulladék-gödör).

51 K/1470. sz. üvegtöredék (6131. objektum, Árpád-kori beásás).

52 K/1295. sz. üvegtöredék (4042. objektum, Árpád-kori kemence hamusgödre).

53 K/4, 394, 748, 956, 1048, 34, 1070. sz. üvegtöredékek.

54 K/84, 1387. sz. üvegtöredék.

55 K/105. sz. üvegtöredék (71. objektum, Árpád-kori hulladék-gödör).

56 K/1776. sz. üvegtöredék (7121. objektum, Árpád-kori hulladék-gödör).

57 K/2137, 2982. sz. üvegtöredékek.

48 Glass fragments nos K/54, 304, 631, 1760, 2321, 1470, 2688, 1702, 1764, 1096 and 2354

49 Glass fragment no. K/54 (feature no. 1009, from a refuse pit of the Árpadian Period together with a sickle, a knife, a razor and a spindle whorl)

50 Glass fragment no. K/1760 (feature no. 7073, refuse pit from the Árpadian Period)

51 Glass fragment no. K/1470 (feature no. 6131, pit from the Árpadian Period)

52 Glass fragment no. K/1295 (feature no. 4042, ash-pit of an oven from the Árpadian Period)

53 Glass fragments nos. K/4, 394, 748, 956, 1048, 34, 1070

54 Glass fragment no. K/84, 1387

Ezekon kívül egy-egy üvegtárgyhoz tartozó töredékek képviselve van az egyik oldalán fehér, másik oldalán sötétbarna színű festett, egyenes matt felszínű összetartozó három töredék, valamint a sötétbarna színű, matt, rétegesen málló, íves üvegtöredék.⁵⁸

Az üvegedényekhez tartozó töredékeken kívül négy kis üvegcséppet és egy üvegmaradványt is találtunk.⁵⁹ Nem találtunk viszont olvasztótégelyt, nagy mennyiségű üvegsalakot, rontott üvegedényt, és olvasztókemencére utaló nyomot. Előkerültek ugyan olyan vaseszközök, melyek segítségével az üvegedények formáit kialakíthaták, de Kánán ezek más objektumokból kerültek elő, nincs rajtuk üvegmaradék, tehát nem kapcsolhatók az üveggyártáshoz.

Az üvegtöredékek közül többnek az analógiáját megtaláltuk pl. a Visegrád, Fő utca 34. számú, 14. sz. végére–15. sz. elejére datált műhely üvegleletei között. A kánai üvegleletes objektumok viszont a 12–13. századra keltezhetők a kerámiaanyag és egyéb tárgyak alapján. Ezért az üvegeket Kánán tisztán importnak kell tartanunk, ami felveti azt a kérdést, miképpen kerültek – ilyen nagy mennyiségben – falusi környezetbe.

The sixth group contains two poorly preserved fragments with extensive hair cracking. They are brownish in stripes against a green background. One is a thin-walled, shiny, outverted and returned rim fragment.⁵⁵ The other item is the bottom fragment of a glass goblet or beaker. It is thin-walled made of a granulous raw material. The rim is outward returned. Its diameter is medium large and the surfaces show traces of corrosion. It is a rarely occurring Venetian or Bohemian imported ware.⁵⁶

The seventh group contains two medium green, thick-walled fragments of a granulous raw material and rough surfaces. One is indeterminable, while the other one is a bottom fragment.⁵⁷

Besides, a few fragments represent individual glass objects: a fragment painted white on one side and dark brown on the other one; three refitable fragments of matt and even surfaces; a flaking, dark brown, matt, arched glass fragment.⁵⁸

Beside the fragments of glass vessels, we found four small glass drops and a glass remain.⁵⁹ We did not find smelting pots, a large quantity of sandiver, spoilt glass vessels and traces of a glass furnace. We found, however, iron tools that could be used at the production of glass vessels but they occurred in other features at Kána and there is no trace of glass on them so they were not linked with glass production.

The analogues of a number of glass fragments can be found among the glass finds of e.g. the workshop unearthed at 34 Fő Street in Visegrád, which is dated from the end of the 14th century and the beginning of the 15th century. The features that contained glass finds at Kána can be dated from the 12th–13th centuries according to the ceramic material and other objects. Thus the glass finds must be regarded imported wares at Kána, which poses the question how they got into this rural environment in such a large number.

58 K/2234, 1084. sz. üvegtöredékek.

59 K/670, 674, 787, 844. sz. üvegtöredékek.

55 Glass fragment no. K/105 (feature no. 71, refuse pit from the Árpadian Period)

56 Glass fragment no. K/1776 (feature no. 7121, refuse pit from the Árpadian Period)

57 Glass fragments nos. K/2137, 2982

58 Glass fragments nos. K/2234, 1084

59 Glass fragments nos. K/670, 674, 787, 844

Földesi Szilvia

Megjegyzések a kánai középkori őrlőkövekről

Középkori faluásatásaink során igen sok alkalommal kerülnek elő a földből őrlőkövek és töredékeik. Terepbejárásokon ugyancsak gyakran találunk őrlőkődarabokat. Nem csoda: a kézimalmok használata hozzátartozott középkori falvaink mindennapi életéhez. Ennek ellenére a hazai kutatás nem szentelt sok figyelmet ennek a tárgytipusnak.

A kánai faluásatáson 2003–2004 során 43 darab egész kő, illetve töredék került elő, melyek legalább 34 különböző kőhöz tartoznak. Anyaguk homokkő és mészkő, ami a lelőhely egyik jellegzetessége; a más területeken olyan gyakori vulkanikus kőzetek egyáltalán nem képviseltetik magukat az anyagban. A kövek egy részén jól látható a használatból eredő kopás, míg más köveken az élezés, ami azzal magyarázható, hogy a kövek alapanyaga nem önélező jellegű, könnyen simára kopik, s ezáltal alkalmatlanná válik az őrlésre. Átmérőjük meglehetősen nagy, 40 cm feletti, sőt néhány 50 cm körüli is akad közöttük. A biztosan meghatározható darabok közül 10 darab felső, 17 darab alsó kő. A felső kövek alacsonyabb száma talán azzal magyarázható, hogy formájuk miatt a felső kövek sérülékenyebbek, könnyebben törnek (nagyobb nyílás található a közepükön, ráadásul középső részük erősen elvékonyodik a homorú őrlőfelszín-kiképzés miatt). Viszonylag vagy teljesen ép a kövek közül 13 darab. Összetartozó pár azonos objektumból nem került elő, de van a kövek között két darab azonos anyagú, színű és méretű alsó illetve felső kő, amely bár nem együtt került elő, mégis összeilleszthető. Több törött kövön égésnyomok figyelhetők meg, ezeket kemencékbe építhették be a jobb hőtartás végett.

Az őrlőkövek a jellegzetes Árpád-kori kézimalmotípus sajátosságait mutatják, ami a település korának is megfelel. Az alsó és a felső kövek azonos méretűek. A felső kövek őrlőfelülete enyhén homorú, az alsó kövek pedig domború. A felső köveken hajtókar illesztésére szolgáló mélyedés nem figyelhető meg, ami peremhajtásra utal. A nagy beöntőnyílás mellett az őrlőfelületben 5 esetben található a tengely végére helyezett keresztvas számára kialakított mélyedés. Az alsó köveket is átfúrták a tengely számára, így feltehető, hogy a rajtuk áthaladó hosszú tengely alsó végének mozgásával a kövek távolságát könnyedén változtatni tudták, így kapva durvább vagy finomabb őrléményt. A kövek nagy mérete és a peremhajtás egyaránt arra utal, hogy a kézimalmokat hosszú, mennyezethez rögzített hajtókaral működtették, ezáltal nagyobb hatékonysággal és könnyebben forgathatók voltak, ugyanakkor állványzatot és állandó helyet igényeltek. Mindez azt mutatja, hogy fontos szerepet töltek be a település gabonaellátásában.

Szilvia Földesi

Remarks on the medieval millstones at Kána

Millstones and millstone fragments very often come to light in the course of the excavations of medieval villages. Millstone fragments are also often discovered during field walkings. It is no wonder: querns belonged to the everyday life of medieval villages. Nevertheless, Hungarian research has not paid much attention to this group of objects.

Forty-three intact millstones and the fragments of at least 34 different millstones were recovered in the course of the excavation of Kána village in 2003–2004. They were made of sandstone and limestone, which is a characteristic feature of the site. Volcanic rocks, which are frequent finds at other sites, were missing here. A few of the millstones are worn of use, while others bear the traces of dressing. The raw material of the millstones is not automatically re-sharpened during working; the milling field easily wears off leaving a smooth surface, and thus it becomes unsuitable for grinding. Their diameter is relatively large, it is over 40 cm, and a few items reach 50 cm. Ten of the certainly definable millstones are upper stones, and 17 ones are bed-stones. The lower number of the upper stones can be explained by the fact that they are more exposed to injuries and break more easily because of their shape (the eye is larger in their centre and the central part is very thin because of the concave grinding surface). Thirteen items are relatively or completely intact. No matching pairs were found in the same feature, although two items, a bed-stone and an upper stone were of the same rock, had the same colour and measurements. They were not found together but they fit to each other. Traces of burning could be observed on a number of broken stones. They were probably built in the ovens to increase the heat retaining capacity.

The millstones show the characteristics of the quern type of the Árpadian Period, which is in harmony with the age of the settlement. The bed-stones and upper stones are of the same size. The grinding surface of the upper stones is slightly concave, that of the bed-stones is convex. No depression can be observed on the upper stones for the fitting of the driving rod, which means that the millstone was turned by the edge. Beside the large feed opening, five stones had a depression in the grinding surface for the crossbar fixed to the end of the stone spindle. The bed-stones were also perforated for the stone spindle, so probably the distance between the stones could easily be controlled with the movement of the lower terminal of the long stone spindle that went through them so as to get a finer or a coarser powder. Both the large size of the stones and the fact that they were turned by the edge suggest that the querns were operated with a long rod fixed to the ceiling. Thus the stones could be moved with

Részletesen néhány jellegzetes kánai őrlőkőről:

1. Lila színű, porózus szerkezetű mészkőből készült, nagyméretű, ép, alsó őrlőkő. Őrlőfelszíne domború, a szélén simára kopott, felületén körkörös kopásnyomok láthatók. Közepét kissé ferde, 3–4 cm átmérőjű tengelylyukkal átfúrták. Mérete: 44,5×47×5 cm.⁶⁰

2. Lila színű, porózus szerkezetű mészkőből készült, nagyméretű, ép állapotú felső őrlőkő. Őrlőfelszíne homorú. Oldala felül legömbölyített, átmérője az őrlőfelszínnél kiszélesedik. Teljesen át van fúrva, a beöntőnyílás felül 6,5 cm, alul 5,5–6 cm átmérőjű. Két oldalán az őrlőfelszínbe mélyedő bevágások jelzik a felfüggesztő keresztvas helyét. Hajtókar nyoma nem figyelhető meg. Mérete: 49×49 cm, vastagsága közepén 4 cm, a szélén 5 cm. Anyaga és mérete alapján párba illeszthető a K/1822. alsó kővel.⁶¹

3. Szürkésfehér, homokkőből készült, majdnem ép felső őrlőkő. Őrlőfelszíne homorú. Szélei legömbölyítettek, közepe teljesen át van fúrva. A beöntőnyílás tölcseres alakú, felül 9 cm, alul 6,5 cm átmérőjű. A beöntőnyílás két oldalán az őrlőfelszínben megfigyelhetők a felfüggesztésre szolgáló keresztvas helyei. Forgatókar nyoma nem figyelhető meg. Mérete: 45×47 cm, vastagsága 6–8 cm.⁶²

4. Szürke színű, kavicsos szerkezetű homokkőből készült, közepén teljesen átfúrt, majdnem ép alsó őrlőkő. Széle töredezett. Őrlőfelszíne domború, a kavicsok laposra kopottak, sokat használhatták. A tengelylyuk körül is széles kopott sáv található. A tengelylyuk az őrlőfelszínnél 3,5 cm átmérőjű, lefelé szélesedik. Mérete: 37×40 cm, vastagsága közepén 8 cm.⁶³

5. Vörösszürke, kavicsos szerkezetű homokkőből készült alsó őrlőkő. Őrlőfelszíne domború. Közepén teljesen átfúrták, a tengelylyuk felül 2 cm, alul szélesebb, 5,5–6,5 cm átmérőjű. Mérete: 41×39 cm, vastagsága közepén 8 cm.⁶⁴

6. Szürke színű, mészkőből készült, ép alsó őrlőkő. Közepe teljesen át van fúrva, a tengelylyuk átmérője 4 cm, kissé ferde. Oldala függőleges, alsó felszíne viszonylag egyenesre kialakított. Őrlőfelszíne domború, nagyjából sugárirányban vágott, élezett. Mérete: 43×43 cm, vastagsága közepén 10 cm, szélén 3–8 cm.

a greater efficiency and ease, while, at the same time, a wooden frame had to be constructed in a permanent place. It shows that querns played an important role in the crop supply of the settlement.

Detailed description of a few characteristic millstones from Kána:

1. A large, intact bed-stone. It is lilac, made of porous limestone. The grinding surface is convex, the edges are worn and smooth and circular furrows can be seen on the surface. The centre is perforated for the stone spindle, the slightly oblique eye is 3–4 cm in diameter. Measurements: 44.5×47×5 cm.⁶⁰

2. A large, intact upper stone. It is lilac made of porous limestone. The grinding surface is concave. It is rounded from the sides and the diameter widens at the grinding surface. It is perforated. The feed opening has a diameter of 6.5 cm at the lower surface and 5.5–6 cm at the upper surface. Grooves indicate the place of the suspension crossbar in the grinding surface on the two sides of the hole. The trace of the driving rod cannot be observed. Measurements: 49×49 cm, thickness in the middle 4 cm, at the rim 5 cm. It is the pair of the bed-stone no. K/1822 according to its raw material and measurements.⁶¹

3. A greyish white, nearly intact upper stone made of sandstone. The grinding surface is concave, the edges are rounded and the centre is perforated. The feed opening is funnel-shaped with a diameter of 9 cm at the lower surface and 6.5 cm at the upper one. The place of the suspension crossbar can be observed in the grinding surface on both sides of the feed opening. No trace of the driving rod can be seen. Measurements: 45×47 cm, thickness: 6–8 cm.⁶²

4. A grey, nearly intact bed-stone made of pebbly sandstone. The centre is nearly totally bored through. The edges are fragmented. The grinding surface is convex, the pebbles are worn to a smooth surface. It must have been used for a long period. A wide worn band can also be observed around the eye, which has a diameter of 3.5 cm at the grinding surface and it widens downwards. Measurements: 37×40 cm, thickness in the middle: 8 cm.⁶³

5. A reddish grey bed-stone made of pebbly sandstone. The grinding surface is convex. It was perforated in the centre. The eye is 2 cm at the top and wider, 5.5–6.5 cm, at the bottom. Measurements: 41×39 cm, thickness in the centre: 8 cm.⁶⁴

6. A grey intact bed-stone made of limestone. It is perforated in the middle, the diameter of the slightly oblique eye is 4 cm. The sides are vertical, the lower surface is relatively straight. The grinding surface is convex, dressed in a more-or less radial direction. Measurements: 43×43 cm, thickness in the centre: 10 cm, at the edge: 3–8 cm.

60 K/1822., 7012. objektum.

61 Szórványlelet

62 K/3291., 5020. objektum.

63 K/1302., 5313. objektum.

64 729. objektum

60 No. K/1822., feature no. 7012

61 Stray find

62 No. K/3291., feature no. 5020

63 No. K/1302., feature no. 5313

64 Feature no. 729

Győző Eszter

Kána falu templomának kőfaragványai

A falu templomának feltárásakor jelentős mennyiségű kőfaragvány került elő, részben a falalapozások mellett talált gödrökből, omladék közül, más részük pedig a templom körül fekvő temetőből. A sírok kb. egyharmadát faragott kövekkel bélelték ki, melyek közt számos építészeti elem volt megtalálható. Majdnem minden darab felületén illesztési habarcs nyomai láthatók, ami arra enged következtetni, hogy álló épület – a templom – beépített szerkezeti elemei voltak, s csak ezután, a templom átépítését követően kerültek a sírokba. A faragványok anyaga a tétényi fennsíkrol származó mészkő.

A templomhajó északnyugati falsarkában feltárt 3 m mély omladékgödörből (830. obj.) két nagyméretű lábazat került felszínre. Egyikük karzattartó oszlop talpataként értelmezhető, a másik lábazat is kör keresztmetszetű támaszt hordhatott, azonban egybefaragott félhengeres tagjának funkciója eddig nem tisztázott.

Kisméretű oszlop részei, lábazata, fejezete és hengeres törzsének több darabja is felszínre került, melyek méreteik alapján minden bizonnyal azonos szerkezethez tartoztak. Egy sír falazásának részeként fellelt vállkőtörredékekkel kiegészítve a szerkezet ikerablak osztóoszlopaként valószínűsíthető. A vállkő alsó síkja a szélességi adat ismeretében négyzetű kiegészíthető, melynek mérete megegyezik az előkerült kockafejezet tetejével, s így a két faragványt összetartozó daraboknak vélhetjük. A kockafejezet alsó síkja azonos méretű a templom körüli különböző gödrökből kibontott három oszloptörzstörredék átmérőjével (12 cm), s egy ezekhez illeszkedő lábazat törredéke is előkerült. A kockaoszlopfőn másodlagos felhasználás nyomai láthatók: miután sarka letört, tetőlemezébe trapéz alakú mélyedést faragtak, melynek feltehetőleg tároló funkciója lehetett, esetleg mozsárként is használhatták. A kőfaragvány egy nagyméretű, 5×8 méteres tárológödörből vagy magtárból került elő, III. Béla-kori pénzekkel együtt. Az ily módon összeillesztett oszlop, funkcióját tekintve, feltehetőleg ikerablak osztóoszlopaként értelmezhető, s a templomtorony része lehetett.

A falu területéről, egy gödör feltárásakor került elő egy bimbós oszlopfő vagy pillérfő törredéke (16. kép). Hátdoldalának lapos, kopott felülete szintén másodlagos felhasználásra utal. Mérete alapján egy kisebb oszlop fejezeteként értelmezhető, melynek átmérője nagyjából megegyezhetett az ikerablak osztóoszlopaként rekonstruált oszlopdobokéval.

A templomfalat – mint az román kori templomainkra jellemző – résablakok, ívsoros párkány és féloszlopok vagy lizénák tagolhatták. Előbbit a fal mellől előkerült két törredék támasztja alá, melyek egy résablak íves záradékköveiként értelmezhetők.

Eszter Győző

Stone carvings of the church of Kána village

A significant number of carved stones came to light at the uncovering of the church of the village partly from the pits found at the wall foundations and in the debris and partly from the churchyard. About one third of the graves were lined with dressed stones and many of them were architectural elements. The traces of mortar were preserved on the surfaces of nearly every item, which suggests that they had been standing structural elements of a building, the church, before they were built in the graves. The carvings were made of limestone from the Tétény plateau.

Two large bases came to light from a 3 m deep pit filled in with debris (feature no. 830) uncovered in the northwestern corner of the nave. One was the base of a column that supported the choir. The other also carried a round structure yet the function of the half-cylindrical element carved in a single piece has not yet been clarified.

The parts of a small column, the base, the capital and parts of the cylindrical shaft also came to light, which certainly belonged to a single structure according to their measurements. Completed with the fragment of an architrave discovered in the wall of a grave, it can be reconstructed as the mullion of a gemel window. The lower plane of the architrave element can be completed to a square from the width measurements, which matches that of the top of the uncovered cushion capital so the two stones seem to have belonged together. The lower plane of the cushion capital is identical to the diameter of the three fragments of a column shaft (12 cm) found in the pits around the church, and the fragment of a base of matching measurements was also discovered. The traces of secondary utilisation can be seen on the cushion capital: after a corner had broken off, a trapezoid depression was carved into the top surface, which probably had a storage function, perhaps it was used as a mortar. The carved stone came from a large storage pit or granary measuring 5 m × 8 m, together with coins of Béla III's age. The column reconstructed from these elements can be interpreted as the mullion of a gemel window and it must have stood in the tower of the church.

The fragment of a bud-decorated capital of a column or a pillar was found in a pit in the village (Fig. 16). The flat, worn surface of the backside suggests a secondary utilisation. The measurements suggest that it was the capital of a smaller column, the diameter of which could be the same as the column shaft fragments reconstructed as the mullion of the gemel window.

Narrow windows, a cornice decorated with arched moulding and embedded or engaged columns segmented the wall of the church as it was characteristic of our Romanesque churches. The former one is sup-

Az ívsoros párkányra három kőfaragvány utal (17. kép). Hátoldalának lapos, kopott felülete szintén másodlagos felhasználást mutat. Egyikük alapja trapéz alakú, amely íves falfelületen való elhelyezésre enged következtetni, tehát a félköríves záródású szentély falában lehetett. Egy másik darab díszített: három, egymástól egyenlő távolságban elhelyezett rézsús faragás figyelhető meg rajta. Kettétörve, egy omladékgödörből került elő, a másik említett darabbal azonos helyről. A harmadik faragvány erősen töredékes. Feltehetőleg az ívsoros párkányhoz köthető egy szép faragású konzol is.

Az előkerült számos azonos méretű félhenger-töredék alapján valószínűsíthetjük, hogy a templom falát lizénák vagy féloszlopok díszíthették. Sajnálatos módon sem méretben hozzájuk tartozó fejezetet, sem lábazatot nem találtunk. A féloszloptörzs-töredékek közt azonban több olyan darab is van, melyeket kváderrel egyben faragtak ki, hogy a falszöveggel kötésben legyen. Ezeket még illesztési habarcs nyoma is jól látható, így pontosan meg lehet mérni, hány cm volt a kiülése a falból. Több faragványon illesztési kereszt is kivehető.

A félhengereken kívül több vastagabb, háromnegyedoszloptörzs-töredék és oszlopdob is előkerült, melyek bizonyára egy bélletes kapuzat részeként értelmezhetők. Szintén kapubélletnek lehetett töredéke két összeillő darab: egy nyíláskeret hengertagos szárelemének töredékei, melyeken illesztési habarcsnyomok is fellelhetők. Ennél kisebb átmérőjű, két-két hengertagos elem is előkerült. A meglévő tagozatok azonban oly sokfélék, profiljuk eltérő, s méretük is különböző, hogy a nyílás, a bélletes kapu(k) szerkezete nem megállapítható, a rekonstrukcióhoz kevés.

A temető területéről került elő több, kereszt alakú bevéséssel díszített faragvány, melyek egykor valószínűleg sírjelként szolgáltak. Két kváderkő felületébe a ma is jól ismert malomjátékot karcolták.

Az épületről összességében kijelenthetjük: dacára annak, hogy falusi templom volt, falait faragott kövekből rakták, melyet az előkerült, nagy mennyiségű habarcsos kváder, továbbá az első felmenő kő is bizonyít. A kváderfalazás falu esetében e korban nem számíthatott túlságosan gyakorinak, ami (és egyéb leletek is ezt támasztják alá) a település viszonylagos gazdagságára enged következtetni. Ezzel a feltevéssel a kőfaragványok, faragott építészeti elemek színvonala sem áll ellentmondásban.

ported by two fragments found at the wall, which can be interpreted as the arched crownings of an eyelet.

Three carved stones evidence the arched mouldings of the cornice (Fig. 17). The flat and worn surface of the backside indicates secondary utilisation. One has a trapezoid base, which suggests that it was fit to an arched wall surface, so it must have been in the wall of the semicircular apse. Another item was decorated: three evenly distributed oblique carvings can be observed. It was found in two fragments in a pit filled in with debris, the same pit where the other above mentioned piece came from. The third carved stone is very fragmentary. A finely carved console can probably also be linked with the cornice decorated with arched moulding.

A large number of semi-cylindrical fragments of identical measurements were found. They suggest that the wall of the church was decorated with engaged or embedded columns. Regrettably, we did not find fitting bases or capitals. There are a few items among the fragments of the embedded column shafts that were carved together with the ashlar so that they could be bonded into the wall texture. Even the traces of the mortar are clearly visible, so it could be measured how far they jutted out from the wall face. The cross that indicated the place of fitting can be discerned on numerous carvings.

Beside the semicylinders, a number of thicker three-fourth fragments of column shafts and column-drums were discovered, which can be interpreted as the ornaments of a gate embrasure. Two fitting items could also come from a gate embrasure: they are the fragments of the cylindrical shaft element of a frame, on which the traces of mortar could be observed. A component of two-two cylindrical elements of a smaller diameter was also found. The recovered elements are very diverse, their profile is dissimilar and their measurements are different so they are not sufficient for the reconstruction of the structure of the gate embrasure.

A number of carvings decorated with cross-shaped engravings came to light from the territory of the cemetery. They were probably used as grave markers. On the surface of two ashlar, the lines of the popular merils were engraved.

We can say about the building in general that although it was a village church, the walls were made of dressed stones, which is proved by the large number of the recovered mortared ashlar and the first row of stones of the vertical wall. Ashlar walling was certainly not frequent in the villages in this period, which indicates (as other finds corroborate it) that the settlement was relatively rich. The quality of the stone carvings and the carved architectural elements does not contradict it.

László Orsolya

Kérdések és feladatok a kánai temető antropológiai feldolgozásával kapcsolatban

Kána temetőjének teljes feltárása nemcsak régészeti, hanem antropológiai szempontból is kiemelkedő jelentőségű. Bár hasonlóan nagy esetszámú temetők feltárására akad példa,⁶⁵ ilyen rövid használati idejű, nagy sírszámú temető eddig kevés került elő. A kánai temető eddig feltárt, főként a 12–14. század közé datálható 1077 sírja 1062 egyén csontmaradványait tartalmazta.⁶⁶

Az antropológiai adatgyűjtést az ásatáson kezdtem meg 2003 őszén. Az ásatáson folyamatosan jelen voltam, elvégeztem az ásatási dokumentációhoz szükséges elsődleges kor- és nemmeghatározást. A konkrét adatfelvételi munkát 2004 decemberében kezdtem meg, a csontok tisztítását, átcsomagolását követően a leletanyag hitelesítésével, a csontanyag restaurálásával, a kor- és nemmeghatározással, illetve a patológiai esetek kiválogatásával. A temetőben talált csontanyag nagy része jó megtartású, ami nagy mennyiségű statisztikailag értékelhető adat felvételét teszi lehetővé, aminek az összehasonlító vizsgálatokban kiemelt jelentősége lehet. Mivel a feldolgozás folyamatban van,⁶⁷ az alábbiakban az eddig felvetődött történeti-régészeti problémák antropológiai vonatkozásaira szeretném felhívni a figyelmet.

A kánai temetőn belül a sírcsoportok elkülönítésére az alábbiak megfigyelése nyújthat lehetőséget:

- egyértelmű szuperpozíciók⁶⁸
- a tájolás variációi

65 Ópusztaszer-Monostor (FARKAS 1998), Pusztaszentlászló (SZŐKE-VÁNDOR 1987), Balatonszárszó (BELÉNYESI-MARTON-OROSS 2002), Bátmonostor (BICZÓ 1985)

66 Amennyire lehetett, az egy egyénhez köthető, későbbi sírokkal időrendileg összefüggésbe hozható, bolygatott vázakat is bevtam a mérésebe.

67 A terepi dokumentálás során megpróbáltam a lehető legszakszerűbben meghatározni az egyes csontvázak korát és nemét. Eddig 700 váz hiteles kor- és nemmeghatározását végeztem el. A terepen végzett megfigyelések a gyermekek esetében tűnnek a legmegbízhatóbbnak, ahol a fogazati státuszok és a hosszúcsontok mérete alapján becsült életkor szinte teljesen egyezett a hiteles mérésekből kapottakkal. A juvenis és fiatalabb felnőtt vázak még szerencsésen megbecsülhetők ca. 30 éves korig az epifíziszáródások alapján. A idősebb korcsoportok meghatározása azonban nehéz, mivel a komplex vizsgálat egyes elemeit a terepen nem tudjuk megfigyelni egyszerre, egyenként pedig kevésbé mérvadóak. A varratok elcsontosodásának mértéke (obliteráció) vagy a fogazati állapota például egyénenként változó és nem egyértelműen jellemző egy adott életkorra. A nemmeghatározás esetében kevesebb hibával lehet dolgozni, mivel a nemre utaló jelek azon része, amely már felszedéskor is megfigyelhető, az esetek többségében egyértelműbben értékelhető.

68 Azokban az esetekben, ahol a vázakat magukat nem bolygatták, és nem lett volna egyértelmű a szuperpozíció, a sírfalazások szuperpozíciójára lehetett támaszkodni.

Orsolya László

Questions and tasks in connection with the anthropological analysis of the Kána cemetery

The complete excavation of the cemetery of Kána is extremely important not only from an archaeological but also an anthropological aspect. Although cemeteries of similarly large item numbers have already been unearthed,⁶⁵ few cemeteries of such a large item number and such a short period of use have been discovered. The unearthed 1077 graves of the Kána cemetery, mostly dated between the 12th–14th centuries, contained the bone remains of 1062 individuals.⁶⁶

I started the collection of the anthropological data at the excavation in the autumn of 2003. I took part in the excavation and carried out the primary determination of the sex and the age necessary for the excavation documentation on spot. The concrete data collection was started in December 2004 after the cleaning and the rewrapping of the bones. The first steps were the authentication of the finds, the restoration of the bone material, the determination of the age and the sex and the selection of the pathologic cases. The majority of the bone material uncovered in the cemetery were well preserved affording the recording of a large number of statistically evaluable data, which can have an eminent importance in comparative analyses. As the analysis of the material has not yet been finished,⁶⁷ in the followings I would like to call attention to the anthropological relevancies of the already raised archaeological and historical problems.

The observation of the following circumstances can help the differentiation of grave groups in the Kána cemetery:

65 Ópusztaszer-Monostor (FARKAS 1998), Pusztaszentlászló (SZŐKE-VÁNDOR 1987), Balatonszárszó (BELÉNYESI-MARTON-OROSS 2002), Bátmonostor (BICZÓ 1985)

66 As far as it could be done, I also measured those disturbed skeletons that could be linked to an individual and chronologically related to the later graves.

67 During the documentation in the field, I tried to determine the age and the sex of the individual skeletons as accurately as it was possible. The field observations seemed to be the more reliable in the case of children, where the age estimated from the teeth and the measurements of the long bones nearly exactly matched the ones gained from authentic metric data. The juvenile and young adult skeletons could be relatively accurately estimated from the epiphyses until the age of ca 30 years. The determination of the older age groups is, however, very difficult since certain elements of the complex analyses cannot be observed in the field, and they are not reliable when regarded one by one. The degree of the ossification of the sutures (obliteration) or the condition of the teeth can differ by individuals and they are not characteristic of a given age group. Less errors occur at the determination of the sex since the gender indicator features that can be observed after the bones were lifted can usually be more accurately be evaluated.

- a temetkezési rítus:
  - a teljes illetve részleges falazású sírok
  - koporsós sírok, deszkával fedett sírok
- a vázak helyzete⁶⁹:
  - nyújtott
  - feltámasztott koponyával
  - „békapózban” fekvő vázak⁷⁰
  - karok elhelyezkedése
  - rendellenes fekvésű vázak⁷¹
  - az egy sírba temetett csoportosan elhelyezkedő vázak vizsgálata.

A kánai sírmező más temetőiben is megfigyelhető, a temető szélei felé eső „felritkulása”⁷² ugyancsak összefüggésbe hozható a temető belső kronológiájával. A kánai temető esetében a szélső részekben a falazott sírok hiánya is megfigyelhető.⁷³ A templomhoz közeli részekben a temető déli része hangsúlyosabb, valószínűleg intenzívebben használt. Ezzel kapcsolatban, az időrendi következtetések levonásához azonban nagyon körültekintően kell eljárni.⁷⁴

A templom és a temető régészeti datálása szempontjából a templom esetében egyelőre két építési periódus pontos meghatározására volt mód. A templom építési periódusai az egyes templom körüli temetőknél összefüggésbe hozhatók a cinterem-határ kitolódásával.⁷⁵ A kánai temetőben nem találták meg a kerítőfalat, de a templom bővítésének dokumentálható nyomai vannak.

A temető belső csoportjainak vizsgálatában a patológias esetek részletes vizsgálata jól használható módszer lehet. Az eddigi vizsgálatok szerint a Kánán tapasztalható patológias esetek a középkori szériákban általánosan előfordulnak, eltérést az egyes esetek temetőnkénti gyakoriságával lehet igazolni, vagy cáfolni. Kána esetében például a fejlődési rendellenességek nagy száma a népesség egyes csoportjainak szoros rokoni kapcsolatára utalhat.

A kánai temetővel megegyező korszakból az említett szempontok alapján történt vizsgálatokra kevés példa van. A dunántúli régió középkori embertani arculatának változásai vizsgálatához erre mindenképpen szükség lenne. A már elvégzett temetőfeldolgozások⁷⁶ eredmé-

- unambiguous superpositions⁶⁸
- variations of the orientation
- burial rite:
  - totally and partially walled graves
  - graves with coffins covered with boards
- position of the skeletons:⁶⁹
  - extended
  - with supported skull
  - skeletons in “frog position”⁷⁰
  - position of the arms
  - irregularly laid skeletons⁷¹
  - analysis of skeletons buried in a group in the same grave.

The “rarefaction” of the Kána cemetery at the edges,⁷² which can be observed in other cemeteries as well, can also be associated with the inner chronology of the cemetery. In the Kána cemetery, the lack of masonry graves is also conspicuous in the peripheral areas.⁷³ The southern part of the cemetery is more stressed close to the church, this territory was probably more intensively used. Nevertheless, one should be careful with drawing chronological consequences of this observation.⁷⁴

Two construction periods of the church could so far be determined regarding the archaeological dating of the church and the churchyard. The construction periods of the church can usually be compared with the extension of the boundaries of the churchyard.⁷⁵ The fencing wall was not found in the Kána cemetery yet the traces of the extension of the church could be recorded.

The detailed analysis of the pathologic cases can be a useful method in the analysis of the inner groups of the cemetery. According to the analyses made thus far, the pathologic cases observed at Kána are commonly occurring ones in the medieval series, and differences can be verified or refuted only with the frequency of the individual cases within the cemeteries. In the case of Kána, for example, the large number of the development anomalies can indicate the strong family relations of certain groups of the population.

69 TETTAMANTI 1975

70 TOPÁL 1972

71 Rendellenes fekvésű vázak alatt a háton fekvő, nyújtott helyzettől eltérő vázakat értem, illetve a temetőtől távolabb lévő, ugyancsak rendellenes helyzetű vázakat. Ld. még TETTAMANTI 1975

72 RÍTOÓK 1997, 168.

73 A jelenség társadalomtörténeti vonatkozású értelmezéséhez ld. PAP 2002, 187–188.

74 RÍTOÓK 1997, 168–169. A hiedelemvilággal kapcsolatos értelmezéseket ugyancsak megemlíti, miszerint az északi oldal a pokol szimbólumaként élt a köznépi tudatban.

75 Ld. Balatonszárszó (BELÉNYESI-MARTON-OROSS 2002), Cegléd-Madarászhalom (TOPÁL 1972). Mindkét temető esetében megfigyelhető volt egy korábbi temetőhatár. E temetők antropológiai feldolgozása még nem történt meg.

76 ALMÁSI-GUBA-MARCSIK-SZATHMÁRY 1996, ÉRY 2001

68 Where the skeletons were not disturbed and the superposition did not seem evident, the superposition of the grave walls could be relied on.

69 TETTAMANTI 1975

70 TOPÁL 1972

71 Irregularly laid skeletons are the ones laid in a different position than extended on the back and the ones buried farther away from the cemetery. See also TETTAMANTI 1975

72 RÍTOÓK 1997, 168

73 On the social historical relevance of the phenomenon see PAP 2002, 187–188

74 RÍTOÓK 1997, 168–169. She also mentioned interpretations concerning religious beliefs namely that the northern side was regarded as the symbol of hell in the common mind.

75 See Balatonszárszó (BELÉNYESI-MARTON-OROSS 2002), Cegléd-Madarászhalom (TOPÁL 1972). In both cemeteries an earlier boundary could be observed. The anthropological analysis of these cemeteries has not yet been made.

nyeinek és metodikájának a kánai temető antropológiai értékelésében kiemelt szerepe lehet. Ha Kána falu Árpád-kori népességének antropológiai arculata inhomogén, akkor ez a megfigyelés kiindulópontja lehet a temető belső szerkezete vizsgálatának.

Fentiekben a temető jelentőségét kívántam hangsúlyozni. Elmondható, hogy a temető kronológiai szerkezetét is figyelembe vevő antropológiai kutatások a szóban forgó történeti korszakot illetően nem eléggé ambiciózusak. A kánai temető feldolgozását az antropológiai és régészeti kutatás összekapcsolása, a klasszikus és modern módszerek alkalmazása emelheti magasabb szintre. A várható eredmények a templom körüli temetők kapcsán megfogalmazott hipotézisekre reflektálhatnak, illetve a régió népessége, a régió belüli kisebb csoportok embertani jellegzetességeivel kapcsolatos kérdésekre adhatnak választ.

There are only a few examples of analyses carried out in cemeteries contemporary to the Kána churchyard according to the above aspects. Nevertheless, they are indispensable for the examination of the changes of the medieval anthropological composition of the Transdanubian region. The results and methods of the already accomplished cemetery analyses⁷⁶ can play an eminent role in the anthropological evaluation of the Kána cemetery. If the anthropological composition of the population of Kána village was not homogenous in the Árpadian Period this observation can be the starting point of the analysis of the inner structure of the cemetery.

With the above described thoughts I intended to underline the importance of the cemetery. It can be said that the anthropological investigations that take into consideration the chronological structure of a cemetery are not really ambitious in this historical period. The combination of the anthropological and archaeological investigations and the combined application of the classical and the modern methods can raise the analysis of the Kána cemetery on a higher niveau. The expected results can respond to the hypothesis composed on the basis of churchyards and can answer questions concerning the population of the region and the anthropological characteristics of smaller groups living within this region.

76 ALMÁSI-GUBA-MARCSIK-SZATHMÁRY 1996, ÉRY 2001

Irodalom • References

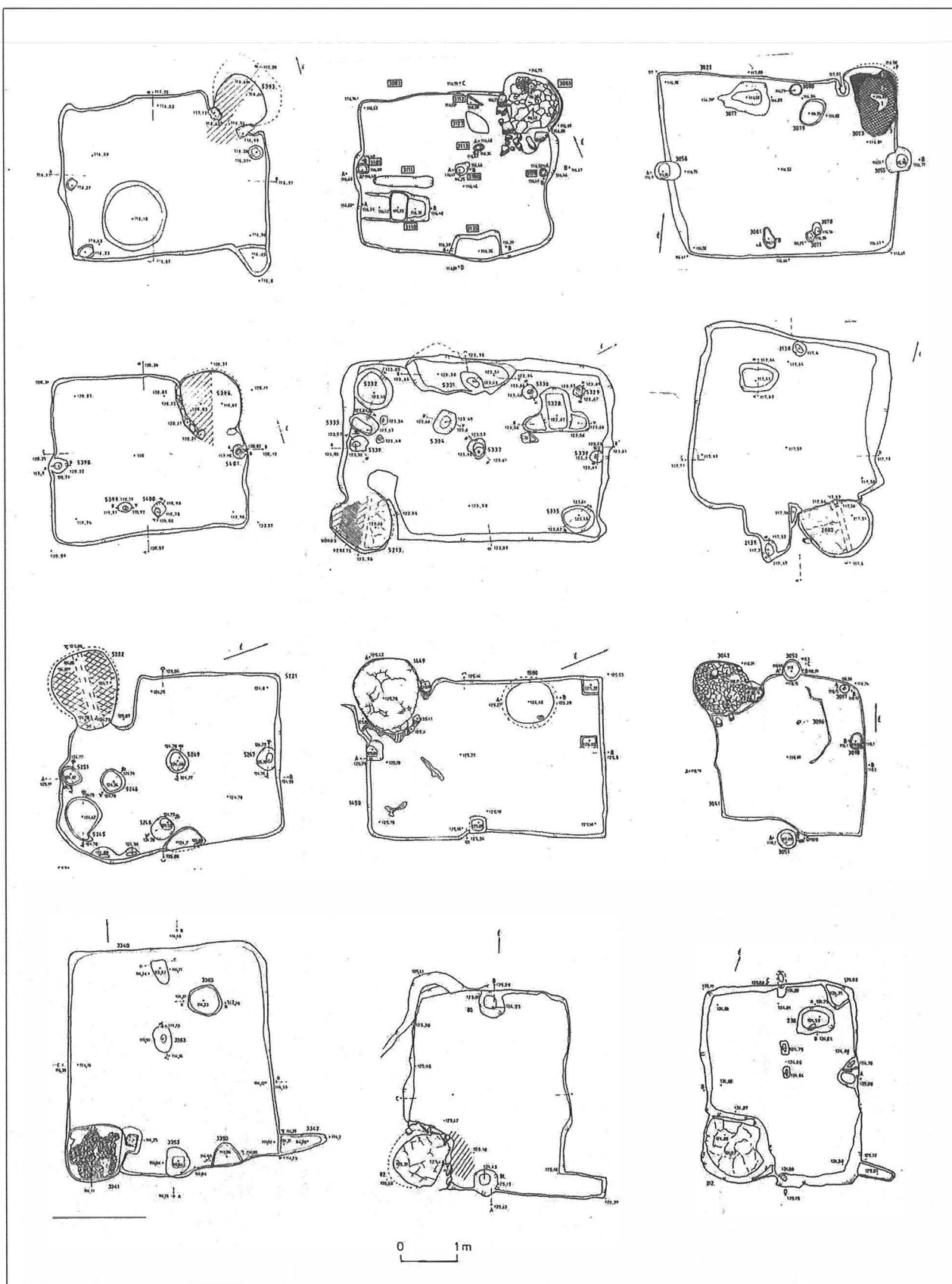
- ALMÁSI-GUBA-MARCSIK-SZATHMÁRY 1996 ALMÁSI L. – GUBA Zs. – MARCSIK A. – SZATHMÁRY L.: Ibrány-Esbóhalom és Szegvár-Oromdűlő 10–12. századi népességének összehasonlító vizsgálata kronológiai jellegek alapján. In: Honfoglaló magyarság Árpád-kori magyarság. Szerk.: Farkas Gy.– Pálfi Gy. – Molnár E., Szeged, 1996, 142–157.
- BELÉNYESI-MARTON-OROSS 2002 BELÉNYESI K. – MARTON T. – OROSS K.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán végzett megelőző régészeti feltárások. Előzetes jelentés II. Balatonszárszó-Kis-erdei-dűlő. In: Somogyi múzeumok közleményei, 2002, 10–15.
- BICZÓ 1985 BICZÓ P.: A bátmonostori ásatások. In: Középkori régészetünk újabb eredményei. Szerk.: Fodor I.–Selmeczi L. Budapest, 1985, 363–369.
- Budapest Lexikon 1993 Budapest Lexikon I-II. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1993.
- ÉRY 2001 ÉRY K.: Régi magyarokról – újból. Antropológiai Közlemények 2001, 17–28.
- FARKAS 1998 FARKAS L. Gy.: Ópusztaszer-Monostor lelőhely antropológiai leletei. Szeged, 1998.
- GYÖRFFY 1998 GYÖRFFY Gy.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1998.
- GYÜRKY 1986 H. GYÜRKY K.: Az üveg. Katalógus. BTM. Budapest, 1986.
- GYÜRKY 1996 H. GYÜRKY K.: A Buda melletti kánai apátság feltárása. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1996.
- HORVÁTH-KOROM-REMÉNYI-SZILAS-TEREI 2005 HORVÁTH L. A. – KOROM A. – REMÉNYI L. – SZILAS G. – TEREI Gy.: Előzetes jelentés az épülő Kőerberek-Tóváros-lakópark területén folyó régészeti feltárásról. Aquincumi Füzetek 2005, 137–167.
- LUKÁCS 1977 LUKÁCS G.: Zalaszentmihályfa és a Szabolcs megyei Fényeslitke románkori temploma. Műemlékvédelem, XXI, 1977/ 3, 153–157.
- MELIS 1983 IRÁSNÉ MELIS K.: Adatok a Pesti-síkság Árpád-kori településtörténetéhez. Budapest, 1983.
- MESTER 1997 MESTER E.: Középkori üvegek. Visegrád régészeti monográfiái 2. Visegrád, 1997.
- MOLNÁR 2001 MOLNÁR E.: Esztergom-Zsidód Árpád-kori település lakóházai. In.: Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig. Szentendre-Szolnok, 2001, 109–126.
- NAGY-GALLINA-MOLNÁR-SKRIBA 2001 NAGY Á. – GALLINA Zs. – MOLNÁR I. – SKRIBA P.: Késő Árpád-kori nagyméretű, földbe mélyített építmények Ordacsehi-Bugaszezen. In.: Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig. Szentendre-Szolnok, 2001, 187–220.
- PAP 2002 PAP I. K.: Téglás és téglakeretes temetkezések a délkelet Alföldön. CommArchHung 2002, 177–194.
- PATAKI 1941 PATAKI V.: A péterváradai ciszterciek a középkori Kelenföldön. A ciszterci rend budapesti Szent Imre Gimnáziumának Évkönyve. Budapest 1941.
- PÖLÖS 2001 PÖLÖS A.: Építőáldozatok. In.: Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig. Szentendre-Szolnok, 2001, 467–484.
- RITOÓK 1997 RITOÓK Á.: A magyarországi falusi templom körüli temetők feltárásának újabb eredményei. FolArch (46) 1997, 165–177.
- SZENTGYÖRGYI 2000 SZENTGYÖRGYI V.: Az elveszett tető. In.: A középkori magyar agrárium. Ópusztaszer, 2000, 183–204.
- SZŐKE-VÁNDOR 1987 SZŐKE B. M. – VÁNDOR L.: Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1987.
- TETTAMANTI 1975 TETTAMANTI S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. Studia Comitatus (3) 1975, 96–103.
- TETTAMANTI 1982 TETTAMANTI S.: Temetkezési szokások a Kárpát-medencében a X–XI. században. In: Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához. Budapest (10) 1982, 86–94.
- TOPÁL 1972 TOPÁL J.: Árpád-kori temető és templom Cegléd-Madarászhalmon. Studia Comitatus (1) 1972, 53–97.
- WOLF 1993 WOLF M.: Babonás szokások Árpád-kori falvainkban. HOMÉ, 1993, 543–562.
- CNH RÉTHY L.: Corpus Nummorum Hungariae. Budapest, 1889.
- Mon. Eccl. Strig. III. Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Ed. F. Knauz. III. Strigonii 1924.
- MRT 7. Magyarország régészeti topográfiája. Budapest, Akadémiai Kiadó. 7. k. Pest megye régészeti topográfiája. A budai és szentendrei járás. 1986.

Fig. 1: Kána. Ground plan of the excavation

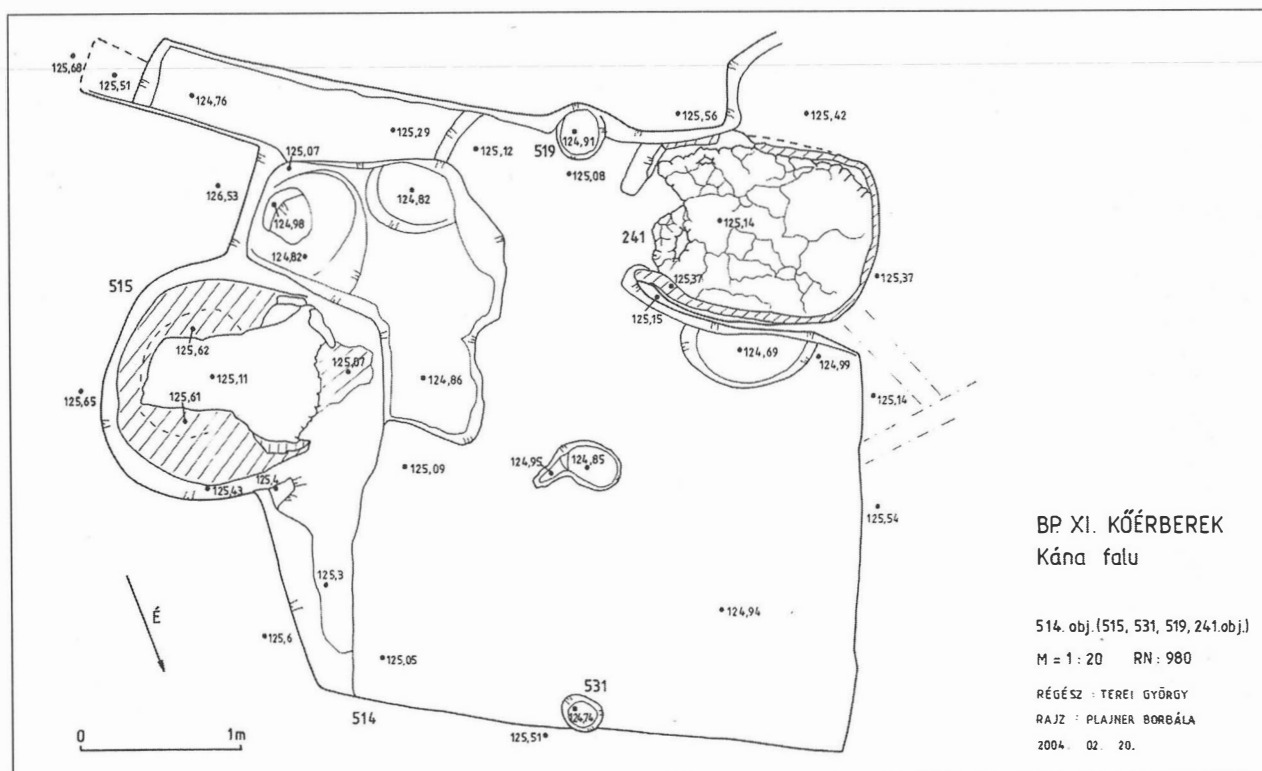
2. kép: Kána. Légi fotók a teljes ásatási területről (Miklós Zsuzsa felvételei)

Fig. 2: Kána. Aerial photos of the entire excavation territory (photo by Zsuzsa Miklós)

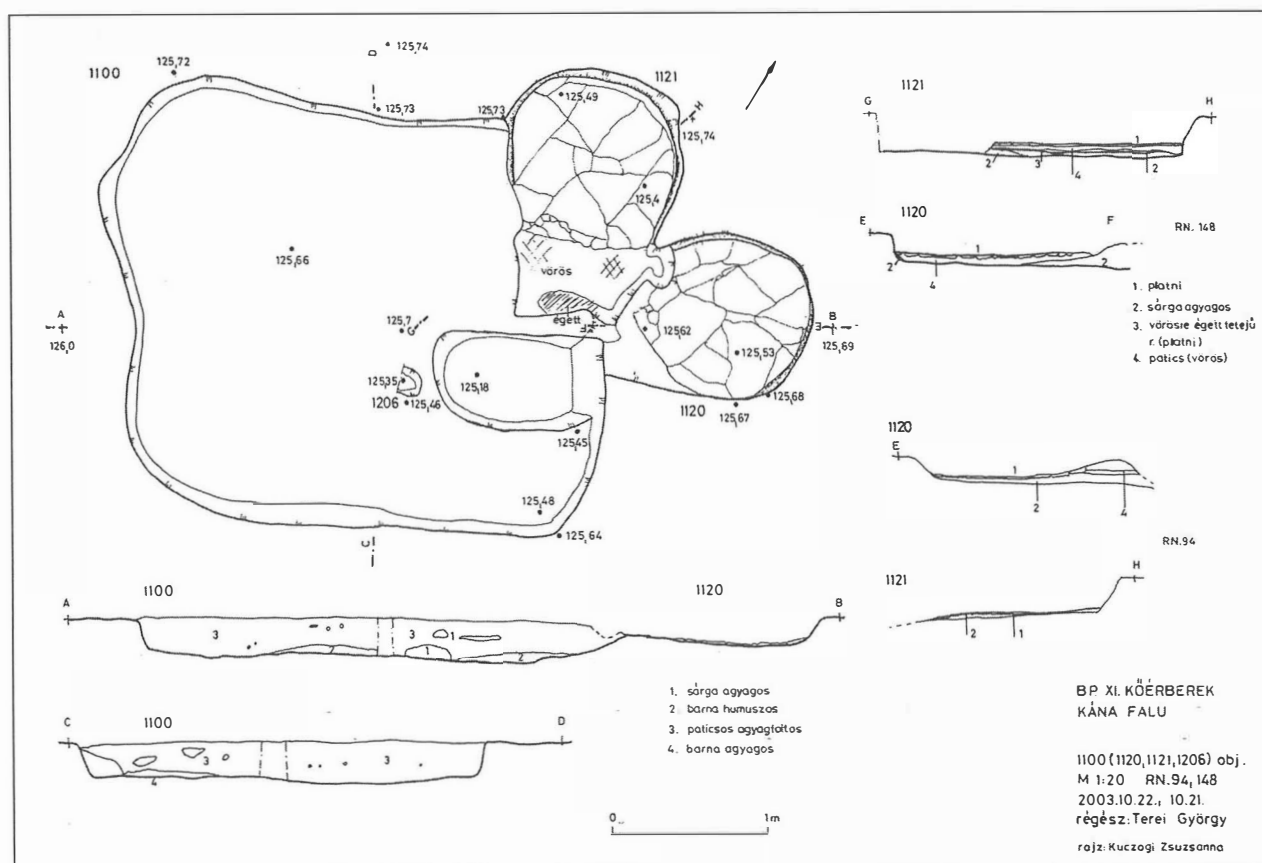
3. kép: Kána. A különböző háztípusok alaprajza

Fig. 3: Kána. Ground plans of various house types

4. kép: Kána. Az 514. sz. földbe mélyített ház

Fig. 4: Kána. Semi-subterranean house no. 514

5. kép: Kána. Az 1100. sz. ház

Fig. 5: Kána. House no. 1100

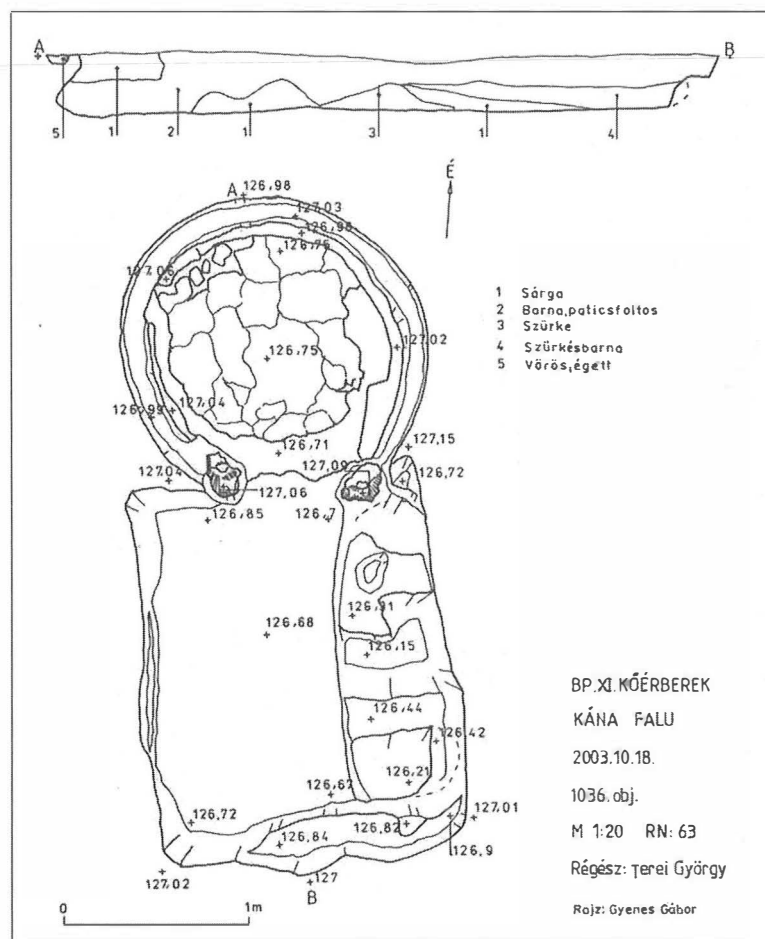
6. kép: Kána. Az 592. sz. nagyméretű (7,2×4,4 m) tárolóhelyiség

Fig. 6: Kána. Large (7.2 m × 4.4 m) storage space no. 592

7. kép: Kána. A 3509. sz. nagyméretű (8,3×4,8 m) tárolóhelyiség

Fig. 7: Kána. Large (8.3 m × 4.8 m) storage space no. 3509

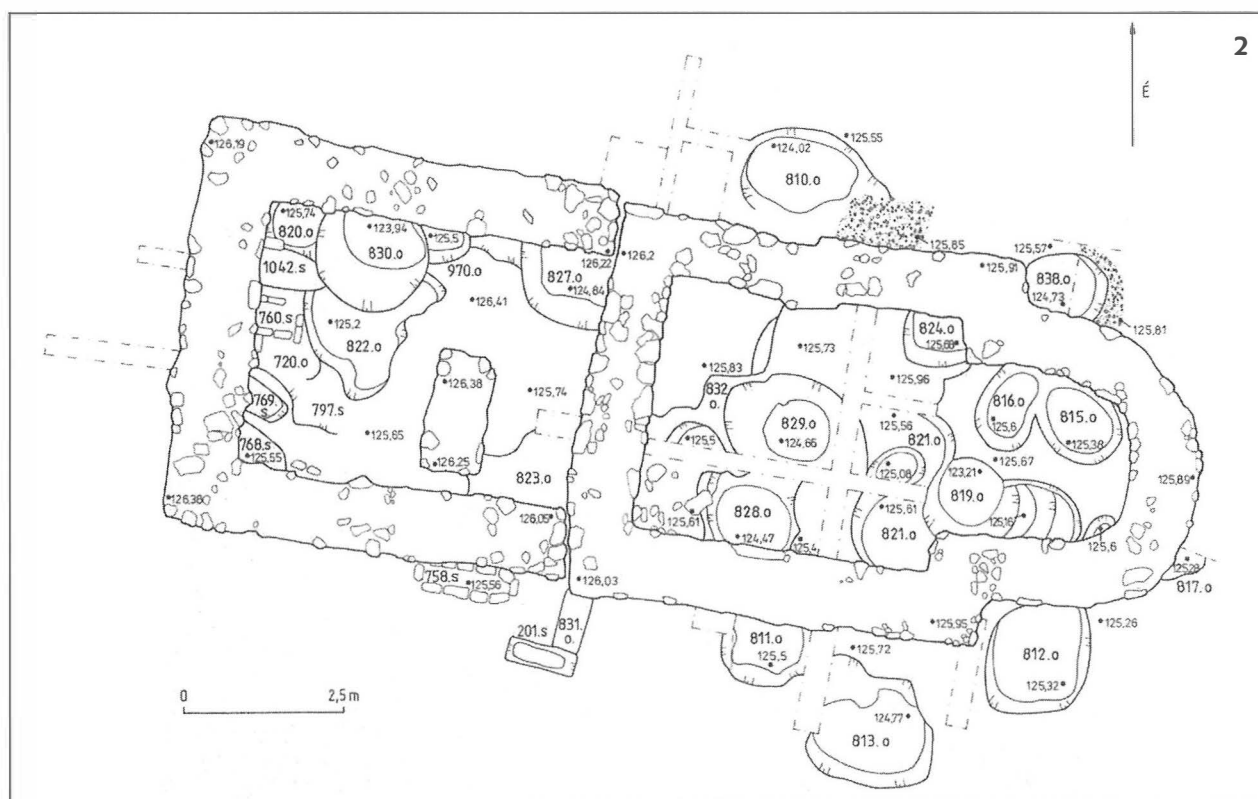
8. kép: Kána. Szabadon álló kemence alaprajza (Lsz. 20566.)

Fig. 8: Kána. Ground plan of an outdoor oven (Inv.no: 20566)

9. kép: Kána. Az 1515. sz. kemence

Fig. 9: Kána. Oven no. 1515

10. kép: Kána. A templom emelőkösárból készített fotója (1) és felmérési rajza (2)

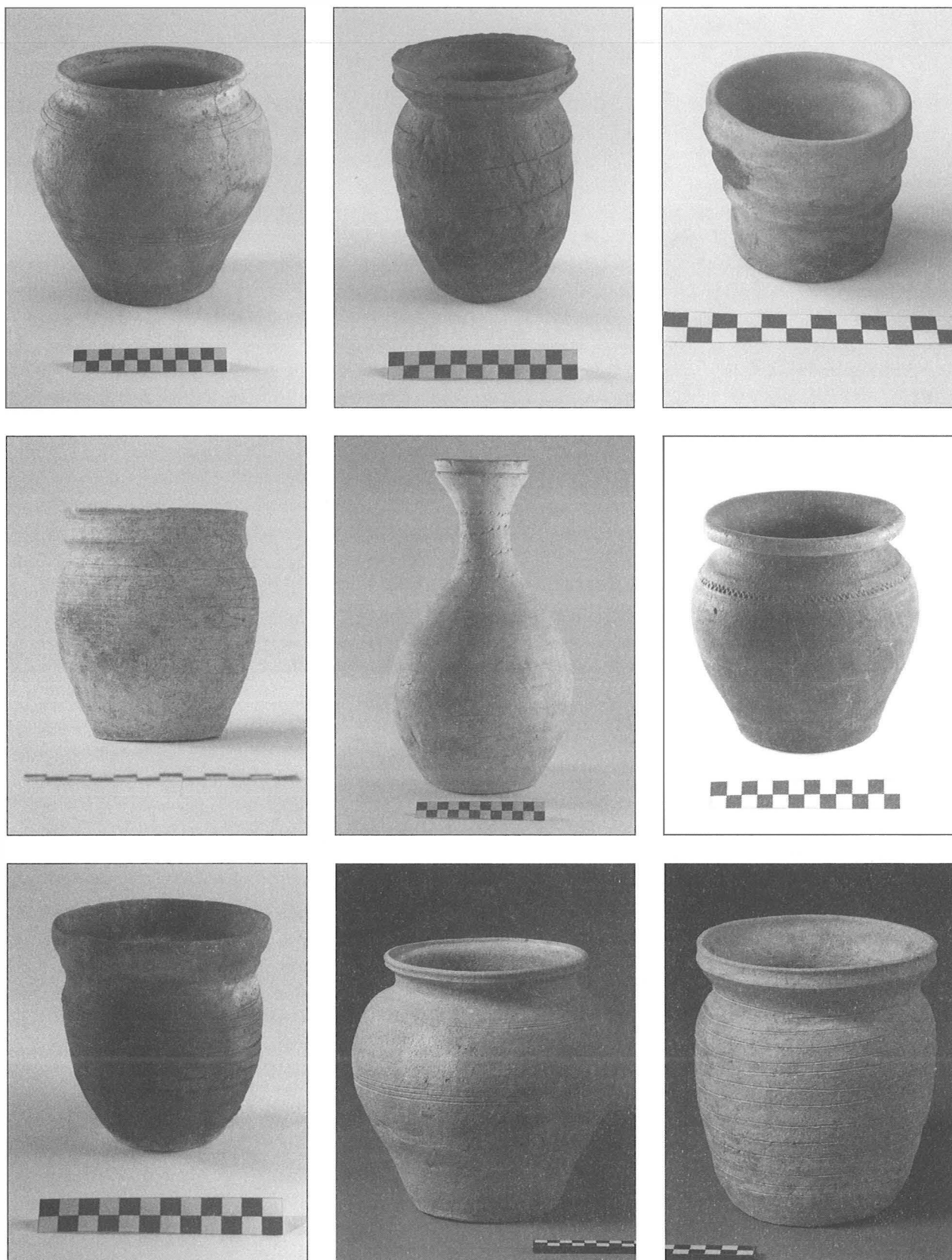
Fig. 10: Kána. The church photographed from a hoisted basket (1) and its survey sketch (2)

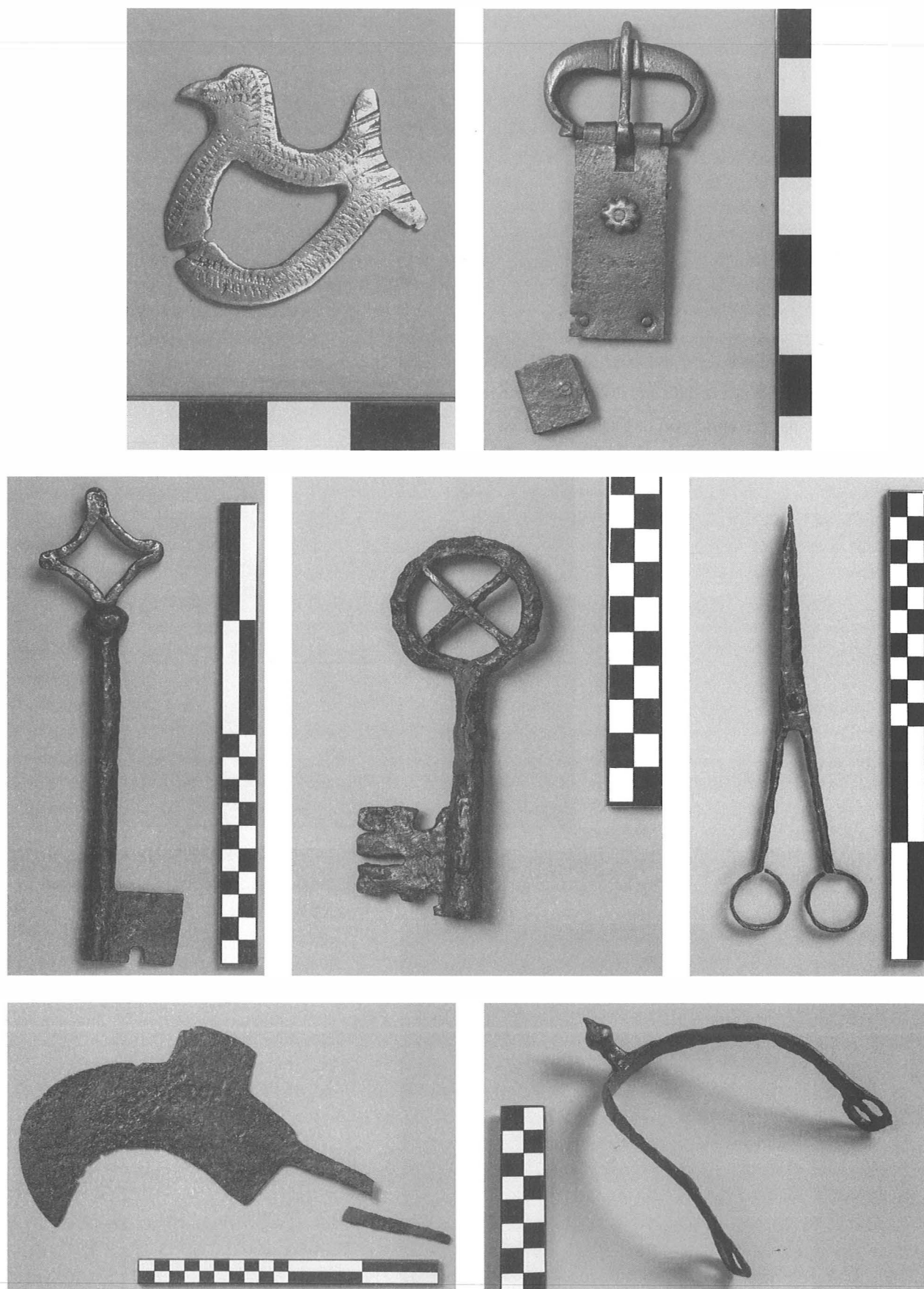
11–12. kép: Kána. A temető feltárás közben

Fig. 11–12: Kána. The cemetery during excavation

13. kép: Kána. Az Árpád-kori falu főbb kerámiatípusai

Fig. 13: Kána. Main ceramic types of the village of the Árpadian Period

14. kép: Kána. Válogatás Kána falu fémleleteiből

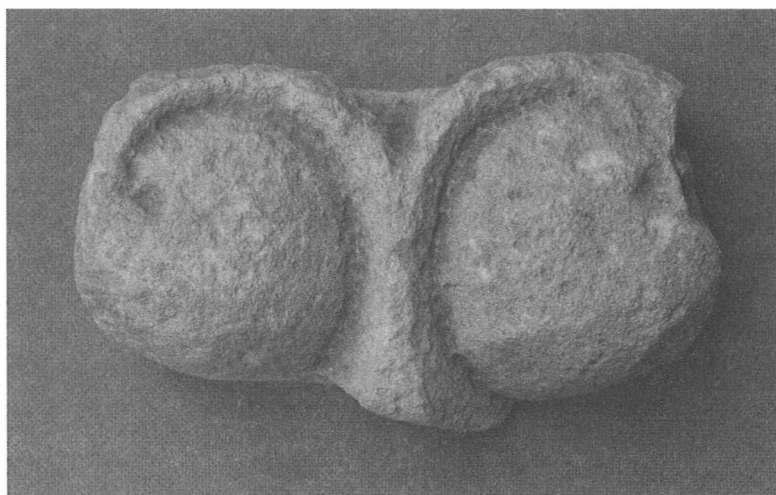
Fig. 14: Kána. Selection from the metal finds of Kána village

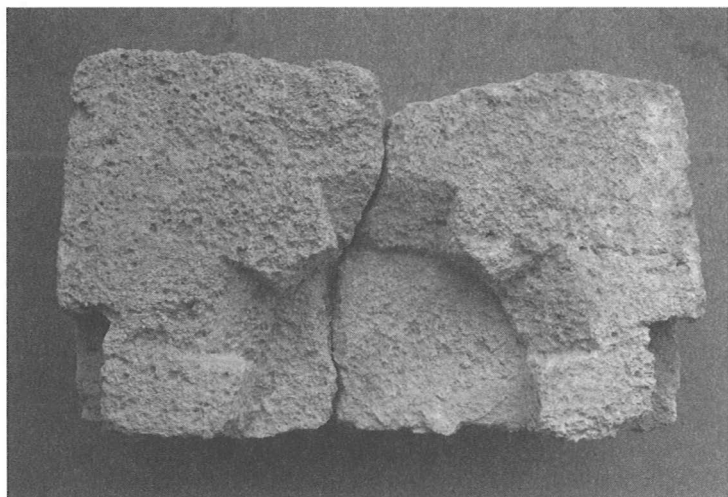
15. kép: Kána. Halványzöld színű üvegpalack felső része

Fig. 15: Kána. The upper part of a light green glass flask

16. kép: Kána. Bimbós oszlopfő, vagy pillérfő töredéke

Fig. 16: Kána. Fragment of the bud-decorated capital of a column or a pillar

17. kép: Kána. Ívsoros párkány darabja

Fig. 17: Kána. Fragment of a cornice decorated with arched moulding

Lászlai Judit – Papp Adrienn

Régészeti feltárás és falkutatás a Rudas fürdőben*Dr. Törőcsik Zoltán emlékére*

2004. május 13-án kezdtük meg a Rudas fürdőben a munkákat: a régészeti feltárást, valamint a falkutatást, mely az épület tervezett rekonstrukciójához és fejlesztéséhez kapcsolódott. Az ásatással párhuzamosan elkezdődött a kivitelezés is, amit a szűkre szabott átadási határidő indokolt.

A fürdőt¹ 1566–1572 között építtette Szokollu Mustafa budai pasa, aki itt alakította ki mahalle-központját: karavánszeráj, dzsámi, tekke állt a Gellérthegy aljában. A fürdőt ekkortól folyamatosan használják, alakítják a kor igényei szerint, bővítik az épületegyüttest.² Az elpusztult török előcsarnok területére észak felől már a barokk korban különfürdőt tartalmazó épületet emeltek. A 19. század harmincas éveitől emeletes, kádfürdős helyiségek sorát magába foglaló szárnyak felépülésével egy L alakú udvar körül zajlott a fürdő élete. A 19. század végén több lépésben, egyrészt déli irányba terjeszkedett a Rudas (újabb kádfürdőszárny, népfürdő, uszoda), másrészt északról az előcsarnok romjaira emelt épület átépítésével historizáló, keleties enteriőrökkel kialakított fürdőegységet emeltek. Ez utóbbi pusztult el a főváros ostroma alatt.

A mostani felújítás a fürdő gőzostályát érintette (1. kép)³: a mai előcsarnoktól északra eső épületrészeket, leszámítva a Duna felőli homlokzatot adó Juventus kádostályt. Alapfeltárásokra 2003-ban került sor régészeti felügyelet mellett, ekkor Kovács Eszter volt jelen.⁴ Garády Sándor 1937-ben a fürdőtől északra lévő területen végzett ásatásokat.⁵ A forrásfeltáró tanulmányt Fehérvári Zoltán készítette,⁶ az ásatást Papp Adrienn (BTM), a falkutatást G. Lászlai Judit (ÁMRK) vezette, a kelta részletek feltárásnál⁷ Maráz Borbála (BTM) volt jelen, festőrestaurátor Túrini Makoldi Gizella volt.

A feltárással jellemző, hogy főként azokon a területeken folyt, ahol a felújítás során megbolygatnak, elbontanak; mélységét a műszaki szükségesség – elsősorban a teljes körű gépészeti felújításból adódóan – határozta meg. Ugyanakkor a tervek szerint nagyméretű földkiemelés szükséges az egykori udvartér (a mai szaunák – 19, 20, 21, 23, 24. helyiségek – és a Juventus kádostály közötti terület) valamint a kupolatér terü-

Judit Lászlai – Adrienn Papp

Archaeological excavation and wall exploration in Rudas bath*In memory of dr. Zoltán Törőcsik*

The investigations comprising archaeological excavations and the exploration of the walls started in Rudas bath on May 13, 2004 in connection with the reconstruction and the development of the building. Execution work started in parallel with the excavations because of the short deadlines.

Sokollu Mustafa Pasha of Buda had the bath¹ built between 1566 and 1572. He established his mahalle centre here: a caravansary, a jami and a tekke stood at the foot of the Gellért hill. The bath has been continuously used since that time and the building complex was developed and enlarged according to the actual demands.² In baroque times, a building of separate baths was raised on the territory of the destroyed Turkish vestibule in the north. From the 30's of the 19th century, life in the bath was organised around an L-shaped yard with the construction of two-storey wings with rows of rooms of tub-baths. At the end of the 19th century, the Rudas was enlarged in subsequent phases. It was extended to the south (a new tub-bath wing, a public bath, and a swimming-pool) and a bath complex of historicizing, oriental interiors was established in the north with the reconstruction of the building raised over the ruins of the vestibule. This latter one was destroyed during the siege of the capital.

The actual reconstruction encompassed the steam department of the bath (Fig. 1)³: the building parts north of the modern vestibule except for the Juventus tub department on the Danubian front. The foundations were uncovered in 2003, when Eszter Kovács was in charge of the archaeological inspection.⁴ Sándor Garády conducted excavations on the territory north of the bath in 1937.⁵ Zoltán Fehérvári studied the documents,⁶ Adrienn Papp (BHM) conducted the excavation, Judit G. Lászlai (ÁMRK) directed the exploration of the walls, Borbála Maráz (BHM) helped in the excavation of the Celtic fragments⁷ and Gizella Turi-Makoldi was the painter-restorer.

The excavation primarily extended to the areas that were disturbed or demolished during the reconstruction. The depth was adjusted to the technical demands, which were mainly determined by the complete mechanical

1 A török fürdőről részletesen Gerő Győző írt (GERŐ 1980)
2 Az épületről részletes bibliográfia, és rövid történeti ismertetés olvasható a Budapest Műemlékei I. kötetben
3 A 7., 12., 16., 19., 26., 28. sz. képeket Galacanu Efstatia (KÖH), a többi a szerzők készítették.
4 Kovács 2003
5 GARÁDY 1943
6 Hild-Ybl Alapítvány 1998
7 PAPP A.–MARÁZ B.: Régészeti kutatások a Rudas fürdő területén. AquFüz 11 (2004) 101–106.

1 Győző Gerő wrote in details about Turkish baths (GERŐ 1980)
2 A detailed bibliography and a short historical review can be read about the building in volume I of Budapest Műemlékei.
3 Photos nos. 7, 12, 16, 19, 26 and 28 were made by Galacanu Efstatia (KÖH), the rest by the authors.
4 Kovács 2003
5 GARÁDY 1943
6 Hild-Ybl Foundation 1998
7 A. Papp–B. Maráz: Archaeological excavations in the area of the Rudas bath. AquFüz 11 (2004) 101–106.

letén. Ezért nyílt lehetőségünk a kupolaterben illetve az udvartéren nagy felületen, jelentős mélységeig kutatást végezni. A falak jelentős mértékű megkutatását a feltételezett kőfalak megmutatását célzó tervezői elképzelés tette lehetővé. A régészeti munkák folyamata alkalmazkodott a kivitelezés kívánalmaihoz, az egyes helyiségekben olyan sorrendben végeztük a feltárást, ahogy a kivitelezési munkák megkívánták, a falkutatás pedig ezzel szoros összhangban, sokszor a kivitelezők számára is hasznos bontási műveleteket elvégezve zajlott. Mivel a területen ásató régész, falkutató művészettörténész és a festés, vakolatrétegek elemzésével foglalkozó festő-restaurátor egyidejűleg dolgozott, a felmerült kérdésekre több látószögből kereshettük eredményesen a válaszokat.

Az ásásokat az átalakításokkal érintett legdélebbi területen kezdtük, az 1881-ben elkészült épületszárny földszintjén (6.).⁸ A korabeli alaprajzok kádfürdőket ábrázolnak ebben a szárnyban,⁹ melyek a déli falmentén sorakoznak. (Ezek metszetét, gépészeti megoldásait mutató terv is fennmaradt.¹⁰) Az ásás során megtaláltuk ezeket a kádakat (10. kép), téglafalukat vörösmárványburkolat borította, lépcsőjük szintén márványborítású volt. Ma öltözőkabinok álltak a helyükön, ezek kialakításakor építési törmelékkel töltötték fel a kádakat, márványburkolatukat pedig kiszedték. A betöltésben megtaláltuk az egykor a falat borító Zsolnay-csempe darabjait. A megmaradt csempekiosztási rajzok alapján rekonstruálható a 19. századi terem belső képe. A helyiség sokszor átépített déli fala egykor a fürdő ablakokkal áttört végfala volt, ennek látható nyoma: befalazott ablakfülke előkerült részlete. Egykor a kádakat befoglaló helyiségek elbontott osztófalainak nyomaira bukkanhattunk a téglafalazaton. A fürdő egész területén alapvető kérdéssé vált a víz, ami egyszerre életre hívta ezt az épületet, ugyanakkor kihívás elé állította a kor építészeit, kimondottan a statikusait. A fenti helyiség teljesen száraz volt, amit egy 60–80 cm vastag cementalapozás biztosított, melyet a 6., 7. helyiség teljes területe alá megépítettek a 19. század folyamán. Ennek elbontására a jelenlegi kivitelezés során nem volt szükség.

A 9., 10., 10a helyiségek gyakorlatilag egy nagyobb teret jelentettek a számunkra, melyek egy korábbi, 1832-ben tervezett bővítés kádfürdős szobákból álló, egytraktusos déli szárnyával azonosak. Itt csak egy új csatorna kialakítására kerül sor, így az alaprajz hitelesítését végeztük el. A falak a klasszicizmus korára jellemzően faragott kőből és téglából vegyesen rakottak. Ma már csak a külső főfalak állnak, a vékony – téglá – osztófalaknak, melyek egykor egy-egy csehsüveg-boltozatos teret határoltak, csak elbontott helyét tapasztaltuk. Egy kádat feltártunk,

reconstruction. At the same time, a large-scale earth removal was necessary, according to the plans, on the territory of the former yard (the territory between the saunas – rooms nos. 19, 20, 21, 23 and 24 – and the Juventus tub department) and on the territory of the domed hall. This enabled us to investigate the domed hall and the yard on a large surface and to a considerable depth. The designs that included the exhibition of the supposed stone walls offered the opportunity to explore the walls to a significant profoundness. The process of the archaeological work was accommodated to the demands of the execution work. The individual rooms were investigated in the order of the execution work, and the exploration of the walls was also co-ordinated with it so that the opening of the wall surfaces was often useful for the builders as well. As the archaeologist, the art historian who explored the walls and the painter-restorer who analysed the paintings and the plaster layers worked in parallel, we could find answers to the emerging problems from diverse viewpoints.

The excavation started in the southernmost part of the future reconstruction area: on the ground floor of the wing constructed in 1881 (6).⁸ The contemporary designs show tub-baths along the southern wall of this wing.⁹ (The design with their cross-sections and the technical solutions has also been preserved.¹⁰) We found these tubs during the excavation (Fig. 10). Their brick walls were covered with a red marble facing and the steps were also paved with marble. To date, locker-rooms stand in their place. When these rooms were constructed, the tubs were filled in with demolition debris and the marble cover was removed. In this filling, we found the fragments of the Zsolnay tiles that used to cover the walls. The interior of the room of the 19th century could be reconstructed from the drawings that show the collating system of the tiles. The repeatedly reconstructed southern wall of the room used to be the closing wall of the bath, which was broken through by windows. Its visible trace was the fragment of a walled-in window niche. The traces of the pulled down walls that had divided the rooms of the tub-bath could be observed in the brick wall. Water, which brought into being the bath itself and, at the same time, meant a challenge to the contemporary architects, especially the static specialists, became problematic on the entire territory of the bath. The above room was completely dry, which was assured by a 60–80 cm thick cement foundation laid under the entire surface of rooms nos. 6 and 7 in the 19th century. It did not need to be demolished during the actual execution work.

Rooms nos. 9, 10 and 10a appeared to us as a single large space. They occupy the southern wing where a single row of tub-bath rooms was constructed at the time

8 A számozás a Kaszab építésziroda tervein szereplő számozást követi; lásd az 1. képen.

9 FEHÉRVÁRI 1998, 22. kép

10 FEHÉRVÁRI 1998, 25. kép

8 The numbers follow the ordinary numbers of the designs of the Kaszab architectural studio; see in fig. 1.

9 FEHÉRVÁRI 1998, fig. 22

10 FEHÉRVÁRI 1998, fig. 25

négyzetes alakú, téglából készült falát vakolták. Kőburkolatnak itt nem találtuk nyomát. A medencék a helyiség déli fala mentén sorakoznak, mivel minden helyiség bejárata északról, közvetlenül az udvarról nyílt. Ezen a területen találtunk meg két falcsonkot, melyeket a kádak illetve ezen épületszárny építésekor bontottak vissza. Habarcsuk alapján középkori falak maradványai lehetnek, rétegsor, vagy leletanyag nem kapcsolódott hozzájuk, mert a 19. századi építkezéskor környezetüket építési törmelékkel, valamint sóderrel töltötték fel. Az egyik a hegy felőli fal előterében helyezkedett el, iránya ÉNY-DK-i. Döntően zöld andezittufa-tömbök alkották. A helyiség északi, 19. századi fala ráépült a középkori falra, melynek déli végét a kád építésekor bontották el. A másik megtalált középkori fal ezzel párhuzamosan halad, tőle keletebbre, körülbelül a helyiség közepén. Szintén szétbontották a kádak építésekor, a helyiség falát pedig a 19. században ráhelyezték.

A 11. helyiségben szintén kis mélységet érintett a feltárás, ahol gyakorlatilag a 19. századi építkezéshez köthető feltöltést, valamint a fent említett falcsonkok folytatásait találtuk meg. A hegy felőli részen egy széles kőalapozást tártunk fel, amire a 19. századi téglafalat ráépítették.

Keletebbre a középkori fal további szakaszát találtuk meg, az alapozás alját itt sem tárhattuk fel. A fal mellett a Duna felé vörös kerámiából készített vízvezetékcsöveket fektettek le, melyet egy sor kőből rakott vastag segéd-fal védett, téglalapozásra ültették.

A kupolás medencetér és a Juventus kádosztály között, az egykori udvartér déli részét pince foglalta el. Ennek a szintjéig mélyítették ki a teljes udvarteret. Hosszában végighúzódik a területen egy 18. századi fal (13. kép), amelyet egy 1712-ből származó, a fürdőt és a tőle keletre építendő malmot ábrázoló rajzon szereplő malomárokhoz tartozóként azonosíthatunk.¹¹ A malom építéséhez kapcsolódóan ezt a területet is jelentősen megbolygatták, csak egy keskeny sávban találtunk középkori rétegeket. A malomfal a tervezett gépészeti pincetér miatt visszabontásra került.

A régészet és építészettörténet számára legérdekesebb munkák a kupolatérben (2., 14. kép) és az azt körülölelő helyiségekben folytak. Alapvetően a fürdő építési periódusaihoz tartozó részletek tisztázására került sor, valamint megtaláltuk az ezen a helyen korábban állt épületek maradványait is. Nemcsak a török időszak építészeti, épületszerkezeti megoldásaira sikerült fényt deríteni, hanem fontos funkcionális kérdésekre, többek között a török vízvezeték- és vízelvezetési rendszerre is.

A kupolatérben eredetileg a nagymedencét körülölelő bújható gépészeti csatorna készült volna. Ez indokolta a nagy felületen, nagy mélységekig történő régészeti kutatást.

of a former enlargement designed in 1832. Only a new drain would be laid here so we could authenticate the ground plan. The walls were made of mixed dressed stones and brick, a characteristic walling technique of the classicism. Only the outer bearing walls stand, and we could find only the traces of the pulled down thin brick dividing walls, which used to separate rooms with Prussian vaults. A tub was uncovered: it was quadrangular and the brick walls were plastered. We could not detect the traces of the stone pavement here. The basins stood in a row along the southern wall of the room, since the entrance of each room opened from the yard in the north. We also found two wall remains here, which were pulled down at the time of the demolition of the tubs and the construction of this wing. The mortar suggests that they were medieval walls. Neither a layer sequence nor a find material could be associated with them since their environment was filled in with demolition debris and gravel at the time of the construction works in the 19th century. One of them was found in front of the wall on the hill side. It was built mostly of green andesite tuff blocks and it ran in a NW-SE direction. The northern wall of the room of the 19th century was built on top of the medieval wall, the southern section of which was pulled down at the time of the construction of the tub. The other medieval wall ran in parallel to it and E of it, approximately in the middle of the room. It was also pulled down at the construction of the tubs, and the wall of the room was built on its top in the 19th century.

The excavation could penetrate only to a small depth in room no. 11 as well, where we found the filling from the time of the constructions in the 19th century and the continuation of the above-mentioned wall fragments. A broad stone foundation was uncovered on the hill side, on top of which a brick wall was raised in the 19th century. To the east, the continuation of the medieval wall was unearthed. The bottom of the foundation could not be uncovered here either. Drain pipes made of red ceramics were laid on a brick foundation toward the Danube along the wall, which was protected by an auxiliary wall of a single row of stone.

A cellar used to occupy the southern part of the former yard between the domed basin hall and the Juventus tub department. The entire yard was deepened to this level. A wall from the 18th century ran all along the entire length of territory (Fig. 13). It was identified as an element of the flume depicted in a drawing from 1712, which shows the bath and the mill to be built east of it.¹¹ This territory was also significantly disturbed at the construction of the mill. Medieval layers could be found only in a narrow band. The wall of the mill was pulled down at the construction of the cellar area where the machine room was set up.

11 FEHÉRVÁRI 1998, 9., 10. kép

11 FEHÉRVÁRI 1998, figs. 9, 10

A kivitelező elbontotta a kupolatér jelenkori burkolatait: a padlóról a klinkertéglát, a medencékről a márványlapokat, valamint a betont, a falak alsó harmadáról a márványlapokat, valamint a márványburkolat rögzítéseként is használt közel 20 cm-es betonréteget a kismedencék faláról. Az 1940-es évek elején leverték a vakolatot az oldalfalokról, hogy láthatóvá tegyék a faragott kőből készült falazatokat, így azok különböző korszakokban készült pótlásai értelmezhetők, periodizálhatók. A szomszédos helyiségekben lekerült a falakról a csempeburkolat és annak cementes alapja, a padlót szintén teljes felületben felbontották.

A falak vizsgálata során kiderült, hogy a kupolatér, valamint a tőle északra található helyiségek (26., 25., 27.) török koriak. A világháború után készült fényképek ábrázolása szerint a kupola és a tőle északra lévő, ma is álló helyiségeknek még a boltozata sem sérült, s ez a kutatás során be is igazolódott.

A kupolatér másik két oldalán sorakozó helyiségekben a fürdőhöz csatlakozó épületet, vagy legalábbis török kori részleteket kerestünk.

Az eredeti elképzelések szerint a kupolatérben (18. helyiség) két egymással szemben lévő kismedence területét kellett volna először feltárnunk, és a statikai megerősítés után kezdhettünk volna a másik kettő területén a munkákhoz. Szerencsénkre, állandó statikai felügyelet mellett, egy időben mélyíthettünk a kupolatér teljes területén, így az előkerült emlékeket összefüggéseiben láthattuk. A mélyítésnek a statika és a terv keretei szabtak határt.

Bár a 20. századdal bezárólag jelentős átalakításokra, gépészeti felújításokra került sor, nagyon sok részlet megőrződött a 16. századi épületből.¹² A jelenkori padlóburkolat alatt felszínre kerültek a török kori kőpadló (18. kép) erősen sérült, későbbi századokban sokszor javított in situ kövei. Ehhez a padlóhoz illeszkedett egy török padka¹³, amely körbefut a falak mentén, alapvetően meszes, téglaporos (ezért rózsaszín) habarcsból és kőtörmelékből alakították ki. Ennek kőburkolata már nem maradt meg, az elbontott márványlapok cementhabarcsa alól kibontott faragott kőfalon sok helyütt még látszó rózsaszín nyomokból pedig kiderült, hogy a hozzá kapcsolódó szint magasabban volt a mainál. A padka fedlapjainak ültetőhabarcs-nyomait a mai kismedencék területén is megtaláltuk a falakon, így egyre bizonyosabbá vált az a feltételezésünk, hogy a török korban csak egy medence volt a kupolatérben, a kismedencéket az újkor folyamán építették meg.

A falakon jól azonosíthatóan kirajzolódik alul a rózsaszín padkát alkotó habarcs és felette az egykor az oldalfelületeket borító vörös terazzo vakolat határvona-

From an archaeological and an art historical aspect, the most interesting part of the work was carried out in the domed hall (2, Fig. 14) and in the rooms around it. The layers of the construction history of the bath could be clarified and we found the remains of the buildings that used to stand here. We could unravel the architectural and constructional solutions of the Turkish period, and also found answers to major functional questions like the water-pipe and draining system of the Turkish period.

Originally, a maintenance channel large enough for a man to scrawl in was planned to be built around the large basin in the domed hall. This justified archaeological excavation on a large surface and to a great depth.

The building contractor pulled down the modern facings and floorings in the domed hall: the clinker bricks from the floor, the marble slabs and the concrete from the basins, the marble slabs from the lower thirds of the walls and the nearly 20 cm thick concrete layer from the walls of the small basins, which also fixed the marble facing. The plaster was removed from the walls at the beginning of the 1940's so that the dressed stone walls could be seen and the completions made in the subsequent periods could be interpreted and dated. The tile facing was removed from the walls in the neighbouring rooms together with the cement base and the entire floor was taken up.

The exploration of the walls revealed that the domed hall and the rooms north of it (nos. 26, 25 and 27) came from the Turkish period. According to the photos taken after World War II, the dome and the vault of the still standing rooms north of it were not damaged, and the investigations corroborated it.

A building annexed to the bath or at least fragments from the Turkish period were expected in the rooms on the other two sides of the domed hall.

According to the original plans, the territory of two facing small basins would have been the first task of the excavation in the domed hall (room no. 18) and we were to start working on the territory of the other two ones after static stabilisation. Luckily, we could simultaneously excavate on the entire territory of the domed hall by permanent static surveillance so we could observe the uncovered remains in their context. The static situation and the frames determined in the designs limited the depth of the investigations.

Although significant reconstructions and technical renovations were made up to the 20th century, many fragments have been preserved from the building of the 16th century.¹² The strongly injured and, in the following centuries frequently mended, in situ stones of the Turkish period pavement (Fig. 18) were uncovered under the modern flooring. A Turkish bench¹³ was adjusted to this

12 A fürdőre vonatkozó török kori forrásokat Sudár Balázs ismerteti (SUDÁR 2003).

13 A Klinghardt-nál közölt alaprajzokon szinte minden esetben jelölik a fal mentén körbefutó padkát. (KLINGHARDT 1927)

12 Balázs Sudár describes the Turkish sources on the bath (SUDÁR 2003).

13 The bench running around the walls is nearly always marked in the ground plans published by Klinghardt (KLINGHARDT 1927)

la. A keleti falon, a szaunák bejárata alatti szakaszon, a jelenkori lépcső betonja mögött maradt meg egyedül nagyobb területen ez a korabeli vakolat (9. kép).

Megállapíthattuk, hogy a nagymedence márványburkolata, valamint a több réteg beton alatt teljességében megvan a török kőlépcső (23. kép). Statikai szempontból is nehezen elképzelhető, hogy az oszlopok alapját elkészülésük óta nagymértékben megbolygatták volna, régészetiileg is bizonyítást nyert, hogy az eredeti meszes, törtköves habarcsos alapra helyezett nagy andezittufa tömbökön állnak az oszlopok.

A lépcsőt, a medence alját, valamint a padlót is az írott források szerint márványlapok fedték. Ezekből csak az oszlopok közötti területen maradt meg in situ néhány darab. A nagymedence alján nem találtunk eredeti burkolatdarabot, azonban az egykor az alatt lévő, a török építészetre oly jellemző facölöpök (24. kép) felszínre kerültek, s a vizes közegnek köszönhetően fa formájában, épen. Több mint 300 cölöp áll a medence aljában, ebből kettőt kiemeltünk; 1,4 m hosszúak voltak, végük hegyesre faragott. A cölöpök egy részét nem faragták meg, csak kihegyezték, míg néhányánál látszik, hogy hasáb alakúra alakították, vagy egyszerűen csak kettévágták. Több esetben a kergüket is rajtuk hagyták. A cölöpök szépen sorakoznak a lépcsők alatt is, fekvő gerendát, deszkát csak egy helyen találtunk a medence aljában; a lépcsők kövei a cölöpök tetejére illeszkednek.¹⁴

A nagymedence vizének leeresztéséhez a medence aljában egy nagyobb csatornának kellett elhelyezkednie. Ennek pontos helyét nem ismerjük, megmaradt azonban az a hely, a Duna felőli oldalon, ahol az oszlopok alatti falgyűrű alapozásában kialakították a csatorna áttörését, valamint egyetlen kőlap az egykori csatorna oldalából a lépcső alatt. Ebből látszik, hogy a mai napig ugyanazon a vonalon halad az ürítőcsatorna, így az újkori vízelvezetés kialakításakor egyszerűen elbontották a korábbi. Épen megőrizték viszont azt a (másodlagosan felhasznált középkori) kőlapokkal fedett török csatornát (19. kép), amely a kupolatérből szállította ki a vizet a Duna felé, napjainkig ezen távozik a víz a helyiségből.

Több szakaszon sikerült épen megtalálnunk a török vízelvezető csatornát (21. kép), amely a kupolatér hegy felőli oldalán, a fal mellől indul. Első köveit hozzáillesztették a falhoz, anélkül, hogy a falat áttörték volna, így csak a belső térben folyó vizeket gyűjthette össze. A medencelépcsők és oszlopok alapozásának ívét követő csatorna további szakaszait csak a helyiség déli felében találtuk meg, egyre mélyebb szinteken. Egyes részei erősen sérültek, az újkori csatornák nyomvonala olykor egybeesik a török koriéval, ilyenkor elbontották az adott szakaszát, vagy egyes részleteit. A csatornát kőből építették, V alakban rakott kőlapokból, és ráhelyezett kő fedőlappal áll.

floor, which ran all around the walls. It was made of limy mortar mixed with brick powder (thus pink) and broken stones. The stone cover of the bench has not been preserved. The pink traces observed at many places on the wall of dressed stones uncovered under the cement mortar of the removed marble slabs tell that the level to which it belonged was higher than the actual one. The traces of the bedding mortar of the covers of the bench were found on the walls on the territory of the modern small basins as well, so the supposition that there used to be only a single basin in the domed hall in the Turkish period and the small basins were built only in the modern period seems to be justified.

The borderline between the mortar of the pink bench and the red terrazzo plaster that used to cover the walls above the bench is clearly outlined on the walls. This contemporary plaster has been preserved on a larger surface (Fig. 9) only on the eastern wall. It appeared in a band under the entrance to the saunas behind the concrete of the modern stairs.

We could establish that the Turkish stairs were completely preserved under the marble cover of the large basin and the layers of concrete (Fig. 23). It is also difficult to imagine from a static point of view that the column bases were significantly disturbed since they had been constructed and, as it was archaeologically proved as well, the columns stand on large andesite tuff blocks placed on the original mortary base of broken stones.

The stairs, the bottom of the basin and the floor were also covered with marble slabs according to the written sources. A few in situ fragments have remained from them only in the area between the columns. We could not find the fragments of the original cover on the bottom of the large basin, yet the wooden posts, so characteristic of the Turkish architecture, were uncovered under it (Fig. 24) in an intact condition owing to the moist environment. More than 300 posts stood on the bottom of the basin. Two of them were lifted: they were 1.4 m long with a pointed terminal. Some of the posts were not shaped only pointed, while at a few posts it can be seen that they were cut to a prismatic shape or they were simply split. Often even the barks were left on the trunk. The posts extend under the stairs as well. Only a single horizontal timber or plank was found on the bottom of the basin. The stones of the stairs were placed on top of the posts.¹⁴

A larger drain had to be built in the bottom of the basin to drain off the water from the large basin. Its exact place is not known. Nevertheless, the place where the wall was broken through for the drain in the ring foundation under the columns on the Danube side has been preserved together with a single stone slab from

14 A faleletek dendrokronológiai elemzését, valamint a fafajták meghatározását Gryneaus András végzi.

14 András Gryneaus carries out the dendrochronological analysis and the determination of the tree species.

Megmaradt egy török túlfolyó részlete is (22. kép): a medence déli oldalánál indul, észak felé, a 27. helyiség felé szállította el a vizet.

A falakban megtaláltuk a török vízvezeték-csőrendszert (7., 8. kép).¹⁵ Az egész kupolatérben, valamint a 26. és 27. helyiségekben is követhető a nyomvonala. Csak az újkori áttörések helyén hiányoznak szakaszai, minden más helyen in situ található a falban. Az újkori felújítási, átépítési munkák során sérültek a csövek, így a felület egyenetlenségeinek kiegészítése miatt több helyen is találunk újkori téglabetömlőket. Ezeket kibontva azonban minden esetben megtaláltuk a sérült vezeték is. E vízvezetékcsövek fehér, illetve vörös kerámia-csövek, nagy részük belül zöld mázas, de mázatlanokat is találhatunk. Nagy mennyiségű rózsaszín habarcsba rakott téglák között helyezték el a csöveket, így azok kövekkel közvetlenül nem érintkeznek.

A kupolatérbe a déli fal áttörésén keresztül érkezett a víz és két irányban, a Duna és a hegy felőli falban haladt az egykori előcsarnok felé, közben kb. 8 falikutat táplált.¹⁶ E kutak közül 7 kőfoglatát (20. kép) in situ megtaláltuk, a többi vélhetően újkori faláttörések elkészítése során semmisült meg. A foglatok a török kor után a legkülönbözőbb módon sérültek, így található köztük olyan, melynek első felét levésték, ezáltal a szerkezetet hosszmetsetben látjuk, van, amely keresztmetsetét mutatja, sőt a keleti falon egy „kódoboz” teljes épységben megmaradt, homlokoldalán a csorgócsapjuk helyével. A falikutak kőfoglatát találtuk meg, díszes előlapjuk nem került felszínre, de rokon lehetett a Gerő Győző által a Király fürdőben talált kőlapokkal.¹⁷

Egykor a csorgók vize az úgynevezett kurnákba zubogott, amelyekből egy a felújítás előtti enteriőr részét képezte, a szaunák felé vezető átjárók közötti mosdómedence alapjául szolgált. Ennek szétszedésekor derült ki egyértelműen, hogy másodlagos helyzetben, kissé sérülten egy török kurnát használtak fel. A Romkert hegy felőli falából sikerült kiemelniünk egy másik kurnát, amit az időjárás erősen erodált már. A Juventus kádosztály alatt kialakításra kerülő új csatorna építéskor egy 19. századi aknát találtak, aminek a falában szintén egy kurna látszik. Ennek kiemelésére nem került sor.

A kupolatér északi falán egy cső átvezet a 26. helyiségbe, ahol egy falikutat táplált, melyet egy török falfülke is kiemel. A hegy felőli falban pedig továbbhalad a vezeték a mára már elpusztult előcsarnok felé, közben itt is egy falikút kőfoglata jelzi az egykori csorgókút helyét.

A 27. helyiségben csak a déli falon maradt meg a csőrendszer egy szakasza, sajnos a helyiség Duna fe-

le a fal felé a víz felé a török túlfolyó részlete is (22. kép): a medence déli oldalánál indul, észak felé, a 27. helyiség felé szállította el a vizet.

Stretches of the Turkish drain that starts from the hill-side wall of the domed hall were found in an intact condition (Fig. 21). The first stones were fitted to the wall without breaking through the wall, so the drain could only collect the water that flowed in the interior. Further sections of the drain that ran along the arc of the stairs of the basins and the foundations of the columns were found only in the southern half of the room as it sank deeper and deeper. Certain parts were seriously damaged. The track of the modern drains sometime covers that of the Turkish ones. In these cases an entire stretch or at least its fragments were pulled down. The drain was built of stone, from stone slabs laid in a V-shape and stone covers were placed on top.

The fragment of a Turkish overflow pipe has also been preserved (Fig. 22): it started northwards at the southern side of the basin and it carried the water toward room no. 27.

We found the Turkish water-pipe system in the walls (Figs. 7 and 8).¹⁵ It can be followed in the entire domed hall and in rooms nos. 26 and 27. Its stretches are missing only where the walls were broken through in the modern period, otherwise they were preserved in situ in the walls. The pipes were damaged during the renovations and reconstructions in the modern period, so we found bricks inserted into the wall in the modern period to fill up the unevenness of the surface. After they had been removed, the damaged pipes were found everywhere. They are white or red ceramic pipes. Many have green glaze on the inside, although unglazed ones also occurred. The pipes were laid between bricks laid in a large quantity of pink mortar, so they did not touch the stones themselves.

Water arrived in the domed hall across the breakthroughs in the southern wall and it was carried on toward the vestibule in two directions: in the walls on the Danube and the hill side. On its way it fed about 8 wall fountains.¹⁶ The stone capture of 7 fountains (Fig. 20) was found in situ, while the rest were probably destroyed when the walls were broken through in the modern period. The captures were damaged in various ways after the Turkish period. In a few cases the front

15 Gerő Győző a Király fürdőben tárta fel a vízvezetékcsöveket a falakban, és rekonstruálta a fürdő vízvezetékrendszerét. GERŐ 1963, 20.

16 A falikutak számáról az írásos adatok tájékoztatnak, amelyek ebben nem teljesen azonosak. SUDÁR 2003

17 GERŐ 1963, 9. és 11. kép

15 Győző Gerő unearthed the water pipes in the walls of the Király bath and reconstructed the water system of the bath. GERŐ 1963, 20

16 Written sources speak about the number of the wall fountains, although the data are not always consistent. SUDÁR 2003.

lőli fala nem élte meg a 21. századot, az északi falsarok csonkjában pedig nem találtuk meg az észak felé haladó csövek maradványát. Ebben a helyiségben 2 falikút helye feltételezhető, azonban a kőfoglatat itt teljesen hiányzik.

A délnyugati falsaroknál érkezik a kupolatérbe az a vízvezeték is, ami a medence feltöltésére szolgál. Nagyobb átmérőjűek ezek a kerámiacsövek, mint a falikutakat táplálók. Szerencsénkre az újkori átépítések egy-egy kis részletét megkímélték ennek a vezetékrendszernek is. A déli falban egy ideig párhuzamosan fut a Duna felé eső csörgőkat tápláló vezeték és a medencéhez tartozó, amely a fal tengelyében lefelé fordul ott, ahol a 19. sz. végén a 13. helyiségbe átjárót alakítottak ki. A külső szint alatt az egyik cső lenyomata megőrződött a falban, a nagymedence felé haladó vízszintes szakaszánál pedig a segédfal nagy tömege, sőt egy in situ csődarab is megmaradt. A segédfalat téglából rakták, és rózsaszín terrazzo (téglaporos) habarcsot használtak.

A nagymedencébe ma egy hatalmas vízkőszakállal rendelkező kúton/vízköpőn (16. kép) át ömlik a víz. A 19. századi metszetek ábrázolásából azonban egyértelműen kiderül, hogy a nagymedence feltöltési rendszerét az évszázadok folyamán változtatták, maga a vízköpő sem török kori.¹⁸

Szemléletesen kirajzolódott előttünk a török kori épület szerkezeti rendszere is. A külső felületén kőkváderes, belül törtkő falakban az alapozásban és a boltozatindítás alatt, valamint az oldalfalakban (a 26. és 27. helyiségben középmagasságban, a kupolatérben két szinten is) fa koszorúgerendapár (25. kép) fut, helyenként merőlegesen rájuk szögelt rács elemmel.¹⁹ Az alapozásban épek a gerendák (7. kép), míg a felmenő falakban leginkább csak a faerezet lenyomatát őrző habarcsos gerendafészek láthatók. A nagyméretű kváderből rakott falon keskenyebb kőszáraztakarja a koszorúk helyét.

A feltárások nyomán képet alkothatunk a fürdő eredeti színvilágáról is. Az egykorú források is említik a vörösmárvány-medencét, a többszínű márvány padlóburkolatot. A 19. sz. vége óta barnás műkő jellegű anyaggal fedett kupola és csigolyák, mind a 18. és a 26. és 27. helyiségek boltozatai középrózsaszín, téglalérményt tartalmazó vakolattal (3., 5., 6. kép) fedettek voltak. Az oldalfalakat a padkák felett kemény, sima felületű sötét terrakotta színű terrazzo burkolat fedte (9. kép), melynek nagyobb ép felületeit több helyen megtaláltuk a 26. és 25. – egykor egybetartozó – helyiségekben. Néhány oszlop törzsén fellelhető két réteghez tartozó színezés.

part was carved off so that the structure can be seen in a longitudinal cross-section, while in other cases the transversal cross-section appears. A single "stone box" was entirely preserved in the eastern wall with the place of the hole on the front through which the water flowed. The stone captures of the wall fountains were found, while the ornamental frontal covers were not uncovered. They were probably similar to the stone slabs that Győző Gerő found in Király bath.¹⁷

The water from the fountains used to flow into the so-called kurnas, one of which belonged to an interior developed before the reconstruction. It was the base of the wash-basin between the passages to the saunas. As it had been taken apart, it became evident that a slightly damaged Turkish kurna was used in a secondary position. We succeeded in taking out another kurna from the wall of the Ruin Garden under the hill, which had already strongly been eroded. At the construction of the new drain under the Juventus tub department, a shaft was found from the 19th century, in the wall of which another kurna could be seen. We left it there.

A pipe led to room no. 26 in the northern wall of the domed hall where it fed a wall fountain, which was emphasised by a Turkish niche. The pipe went toward the since then destroyed vestibule in the wall on the hill side. On the way, the stone capture of a wall fountain indicated the place of a former well.

In room no. 27A, only a section of the pipe system has been preserved in the southern wall. Regrettably, the wall of the room on the Danube side did not survive to the 21st century and the remains of the northward running pipes were not found in the remains of the northern wall corner. In this room, the places of two wall fountains can be supposed but nothing remained of the stone captures.

The water pipe that feeds the basin also arrives in the domed hall at the southwestern wall corner. These ceramic pipes have a larger diameter than the ones that fed the wall fountains. Luckily, the modern reconstructions left intact a few small details of this pipe system as well. In the southern wall, the pipes that feed the wall fountains on the Danube side and the ones of the basin run in parallel until the latter one turns downward in the axis of the room where a passage to room no. 13 was built at the end of the 19th century. The imprint of one of the pipes was preserved in the wall under the threshold level, while the bulk of the auxiliary wall and even an in situ pipe fragment survived at the horizontal stretch running toward the large basin. The auxiliary wall was built of bricks and a mortar of pink terrazzo (brick powder) was used.

To date, the water flows into the large basin through a well, a spout (Fig. 16) having a huge calcareous fur. The engravings from the 19th century evidently show

18 A kút vízkőszakállának vizsgálatát, valamint az épület egyéb köveinek vizsgálatát Mindszenty Andrea és Horváth Zoltán végezte el.

19 Minden falban két gerendából álló rácsos koszorú szerkezettel találkoztunk, a keleti fal gépészeti áttörésekor tapasztaltuk, hogy ott három gerenda fut párhuzamosan az alapban.

17 GERŐ 1963, figs 9 and 11

A fejezet alatt rózsaszínű, a lábazat közelében sötét terakotta.²⁰ Az eredeti fejezetek (15. kép) nagy része vörösmész, néhány fehérmész, sarkaikon hullámos visszametszéssel, melyeket mára műkövel sarkosra egyszerűsítettek.²¹ A török korban sem voltak vakolva a közöttük feszülő kétféle színű – fehér és vörösesbarna – kőből rakott hevederek. Felettük a kupola párkányig húzódó kőfelületében is fellelhető ez a keleti építészetre jellemző két színre komponáltság. A kupolatérhez igazodó színvilággal találkozunk a 27. és az egykor összetartozó 25. és 26. helyiség esetében, melynek boltozata az elfalazott, most kibontott hatszögletű felülvilágítókkal együtt eredeti.²² Rózsaszín vakolattal fedett mindkét oldalon, eredeti török kori, a mai 25. és 27. helyiséget összekötő csúcsíves ajtó felett az iszlám építészetre jellemzően, lépcsősen mélyített faltükrös is (3., 4. kép).

A 18. helyiségben követhetőek az újkori és modern átalakítások nyomai. Az oldalfalakon az eltérő jellegű vagy színű kőfelületek vagy a vakolatleverés alapján azonosíthatóak az ábrázolásokon és tervrajzokon is esetenként szereplő nyílások – azóta elfalazott ablakok és ajtók – helye. Az északi fal 27-es helyiséggel közös falát a 18. században egy ajtóval törik át, melyet még a barokkban falfülkévé módosítottak, s a 19. sz. elejére már nyoma sincs. A sarokmedencék területét leeresztő falak rögzítését szolgáló bekötések elfalazott nyomai megmaradtak, csakúgy, mint az egykor a női és férfi medencefelet elkülönítő fapalánk gerendájáé.

A kupolatértől délre eső helyiségek falazatai ma is magukba foglalják az újkori, a 19. század végéig meglévő nyitott víztároló medencék vastag terrazzo burkolatát, melyeket akkor kemény mészkőtáblákkal körbeburkolt felülvilágító boltozott helyiségekké alakítottak. A kupolatértől keletre eső kis helyiségek fürdővel közös megtisztított fala és a szint alatt feltártak együttesen mutatják, hogyan vált az újkori kis toldalékból a 19. század közepén boltozott, mélyített kádfürdős egység, melyek feltöltésével, átfalazással, újraboltozással végül gőzkabinok jöttek létre az 1890-es években (11., 12. kép).

A feltárások során megtaláltuk a ma is álló török fürdőt megelőző épületek maradványait. A kupolatér délnyugati kismedencéjének területén került felszínre egy (véltetően) középkori forrásfoglalás (27. kép). Négyzetes alakban kváderkövekből rakott kutat találtunk, amelynek a külső fazsaluzata is épen megmaradt. A bontás során, amikor ezt a kőfoglalatot már két kősor mély-

that the filling system of the large basin was changed during the centuries and the spout itself is not from the Turkish period.¹⁸

The structural system of the Turkish building also clearly appeared. A pair of wooden crossbeams (Fig. 25) runs in the walls built of ashlar on the exterior surfaces and rubble inside, in the foundation, under the start of the vault and also in the vertical walls (at middle height in rooms nos. 26 and 17 and at two levels in the domed hall), sometimes with lattice members nailed on them at a right angle.¹⁹ The timbers were intact in the foundation (Fig. 7), while in the vertical walls only beam pockets were usually preserved with the imprints of the veining in the mortar. A narrower row of stones covers the place of the crossbeams in the walls raised from large ashlar.

The excavations also uncovered the original colours of the bath. The contemporary sources also mention the red marble basin and the multicoloured marble pavement. The dome and the pendentives, which have been covered with a brownish material of a synthetic stone character since the end of the 19th century, and the vaults of rooms nos. 18, 26 and 27 were covered with a medium pink plaster containing brick powder (Figs 3, 5 and 6). A hard, smooth-surfaced, dark terracotta-coloured terrazzo covered the walls above the benches (Fig. 9), larger intact surfaces of which were found at a number of places in the once connected rooms nos. 25 and 26. Two layers of paint were uncovered on the shafts of a few columns. Pink colour was found under the column head and dark terracotta near the base.²⁰ Most of the original column heads (Fig. 15) were made of red limestone, a few were made of white limestone with a scalloped pruning at the corners, which has since been completed with synthetic stone to a simple angular shape.²¹ The crossbars stretching between them were made of two-coloured rocks, red and dark brown, and they were not plastered in the Turkish period. The same composition based on two colours, characteristic of the eastern architecture, can be found higher as well on the stone surface up to the cornice of the vault. Colours matching those of the domed hall can be found in room no. 27 and the once connected rooms nos. 25 and 26, the vault of which is still the original one together with the formerly walled-in and now reopened hexagonal

20 Sudár Balázs Evlia Celebi szövegekgyűjteményéből kiderül, hogy az előcsarnokban állt az a bizonyos, a fürdőnek is nevet adó zöld – véltetően andezituffa – oszlop.

21 A pótlások egy része a felújítás alatti páratartalom-csökkenés miatt meglazult, lepotyogott.

22 A 27. helyiség nyugati boltozatfelének egy szakaszát a helyiség fölé emelt barokk emelet belső lépcsőjének kialakítása miatt elbontották, majd a téglák tanúsága szerint is a 19. század végén visszaboltozták. A 26. helyiségnek a 19. század végén a 25. sz. átjáróvá leválasztott keleti végén elbontották a török dongaboltozatot, és itt a teret csehsüveg-boltozattal fedték le.

18 The analysis of the calcareous fur of the well and the stones of the building was carried out by Andrea Mindszenty and Zoltán Horváth.

19 A braced crossbeam structure of two timbers was found in every wall and three parallel timbers were observed in the foundation at the technical break-through of the eastern wall.

20 It can be read in Balázs Sudár's publication of Evlia Celebi's text that the green, probably andesite tuff column after which the bath was named stood in the vestibule.

21 Some of the inserted elements became loose and fell off at the time of the reconstruction because of the decreased moisture content.

ségig kibontottuk a térségben sokfelől érkező vizek elapadtak, csak a kőkeretben tört felszínre, itt azonban 50–70 l/perc vízhozammal. A víz kb. 35 °C melegtermál-víz. A forrásfogalás alakja, szerkezete rekonstruálható, teljes feltárása statikai okok miatt nem volt lehetséges, így arról sincs pontos információnk, hogy milyen mélységű. A feltárt szintig betöltése egységes volt: bedobált amorf, olykor faragott kövek (köztük egy küszöbkő valamint egy ágyúgolyó) alkották.

Ehhez a kútjellegű építményhez kapcsolódik egy lényegesen nagyobb, medenceszerű rész. Oldalfalainak befele néző részét kváderkövekből rakták, mögötte a falszövet meszes habarccsal szilárdított törtekövekből áll. Hegy felőli része erősen sérült, itt egy későbbi, török, téglából készített elfalazást találtunk.

Az egész építményt a jelenlegi fürdő építéskor bontották vissza, a török fürdő felmenő falainak indítási szintjéig. A két épület tájolása nem egyezik meg, a forrást a kövekkel gyakorlatilag eldugózták, a víz új utakat keresett magának az épület alatt. Ezt mutatja, hogy ebben a kismedencében még a felújítás megkezdése előtt is, ha leeresztették a vizet, a lépcsőkből valamint az aljából szivárgott a víz.

A kupolatérben a Duna felőli oldalon, a fürdő falával közel párhuzamosan 1,1 m széles kőfalat (28. kép) tártunk fel. Szakaszait megtaláltuk a 27. és 11. helyiségekben is, így kb. 30 m hosszúságban tudjuk követni a jelenlegi feltárások eredményeképp. Hozzáköthető leletanyagot nem találtunk, habarcsa alapján középkorinak tartjuk.

Hozzákapcsolódó falak, falsarok nem került felszínre, egy keresztirányú falat lehet vele összefüggésbe hozni. A 7. helyiség északi falát, a 19. századi téglafalat egy korábbi kőfalra alapozták. A két fal iránya nem egyezik meg teljesen. A korábbi csatornák kialakítása során nyitott faláttörésekben a törtekőfal szerkezete is láthatóvá vált: koszorúgerenda-fészkeket találtunk benne. Szintén egy hasonló szerkezetű korábbi kőfalra alapozták a Juventus kádosztály hegy felőli falát.

2005 januárjában további két héten keresztül folytattunk ásatásokat a fürdőben, az áttervezésekhez kapcsolódóan. A kupolatér keleti oldalában a medence és a fal között egy lépcsős lejárattal, kőépítmény – vélhetően vízvételi hely (26. kép) – került felszínre. Itt is nagyobb mennyiségben tört fel a termálvíz.

A feltárások eredményeinek nyomán rekonstruálhatóvá válik a török fürdő gépészete, vízelvezetési rendszere. Belső kialakítása még kérdőjelekkel tarkított, de színvilágát, a falikutak elhelyezését tekintve nagyon is pontos képet alkothatunk róla. A 19. századi építkezések jelentős mélységekig megbolygatták a fürdő környezetét, így a korábbi korokra vonatkozó adatok közül a legtöbb a török épületrészekben került felszínre.

fomerels.²² The niche of recessed arches, a characteristic element of the Islamic architecture, above the ogival door that connects rooms nos. 25 and 27 is an original element of the Turkish building and it was covered with pink plaster on both sides (Figs. 3, 4).

The traces of the reconstructions made in the early modern and the modern times can be observed in room no. 18. The stone surfaces of different characters or colours or the removed plasters show the openings, the places of the walled-in windows and doors, which are sometimes marked in the representations and the designs. In the 18th century, a door was cut in the northern wall to room no. 27, which was modified into a wall recess still in the baroque period, and it finally entirely disappeared by the beginning of the 19th century. The walled-in traces of the bonds that fixed the walls that closed off the territory of the corner basins have been preserved similarly to the timber of the plank wall that used to separate the female and male areas of the basin.

The walls of the rooms south of the domed hall still contain the thick terrazzo facing of the open cisterns, which were built in the early modern period and existed until the end of the 19th century, when they were transformed into vaulted rooms with hard limestone slab facings with overhead lighting. The cleaned walls of the small rooms east of the domed hall shared with the bath and the walls unearthed under the level together indicate how the small annex of the early modern period became a vaulted, sunken tub-bath unit in the middle of the 19th century until finally they were replaced by steam cabins in the 1890's with the filling up of the territory and the construction of new walls and vaults (Figs 11, 12).

In the course of the excavations we found the remains of buildings from before the construction of the still standing Turkish bath. A probably medieval spring capture (Fig. 27) was found on the territory of the southwestern small basin of the domed hall. We found a rectangular well built of ashlar and even its exterior covering boards have been preserved. As the stone capture was cleaned to the depth of two stone rows, the waters that arrived from diverse directions ceased flowing and they upwelled only in the stone frame with a 50-70 l/min water output. It was a thermal water of about 35 °C. The shape and the construction of the spring capture can be reconstructed although it could not completely be unearthed because of static reasons and we cannot exactly tell how deep it was. The filling

22 A stretch of the western part of the vault of room no. 27 was demolished because of the construction of the interior staircase of the baroque upper floor built above this room, then, as it can be read from the bricks, the vault was reconstructed at the end of the 19th century. The Turkish barrel-vault was demolished at the eastern end of room no. 26, which was separated for the purpose of passage no. 25 and the space was covered with a Prussian vault.

was uniform until the depth it was unearthed to: it consisted of amorphous, sometimes carved stones (among them a threshold stone and a cannonball).

A significantly larger basin-like area is connected with this well-like construction. The interior side of the walls was built of ashlar, which covered a wall texture of broken stones stabilised with limy mortar. The hillside of the construction was severely damaged, and a later brick wall was found here from the Turkish period.

The entire building was pulled down at the construction of the actual bath until the start of the vertical walls of the Turkish bath. The orientation of the two buildings is different. The spring was practically tapped with the stones, and the water found new courses under the building. This is indicated by the phenomenon that water started seeping from the stairs and the bottom of the small basin when the water was drained off before the start of the reconstruction.

A 1.1 m broad stone wall was uncovered in the domed hall on the Danube side, which ran nearly parallel to the wall of the bath (Fig. 28). Its stretches were found in rooms nos. 27 and 11 as well so by the end of the excavations we could document it in a length of about 30 m. No find could be associated with it, according to the mortar it was built in the Middle Ages.

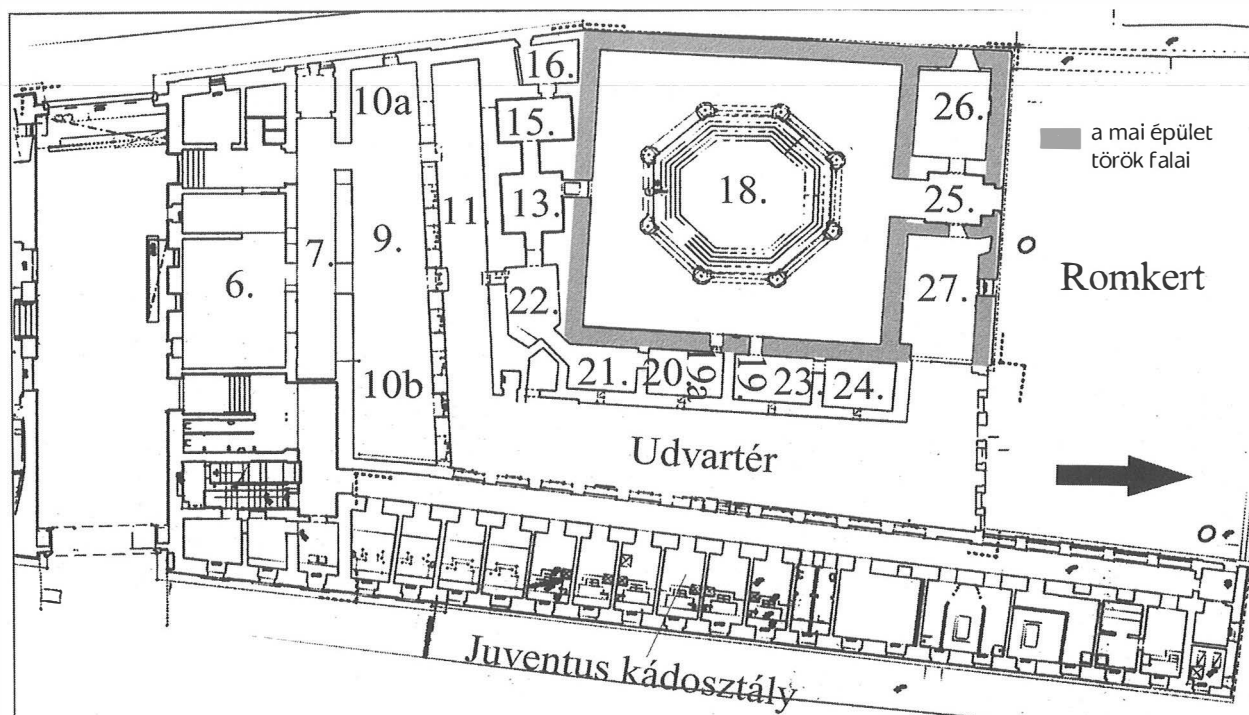
No related walls or wall corners were uncovered, only another transversal wall could be linked with it. The northern wall of room no. 7, a brick wall from the 19th century, was built on top of an earlier stone wall. The direction of the two walls was not exactly identical. In the break-through of the walls made at the laying of the former drains, the structure of the broken-stone wall could also be observed: we found pockets of crossbeams. The hill-side wall of the Juventus tub department was also founded on an earlier stone wall of a similar construction.

Excavations were conducted in the bath for two more weeks in January 2005 in connection with the modifications of the designs. In the eastern side of the domed hall, a stone construction with a stepped descent, probably a water source (Fig. 26), was found between the basin and the wall. Thermal water also upwelled here in large quantities.

In result of the excavations, the technical solutions and the draining system of the Turkish bath can be reconstructed. There are still white spots regarding the interior design, but a fairly clear picture can be drawn about its colours and the locations of the wall fountains. The constructions in the 19th century disturbed the environment of the bath to a significant depth so most of the data regarding the earlier periods were uncovered within the Turkish parts of the building.

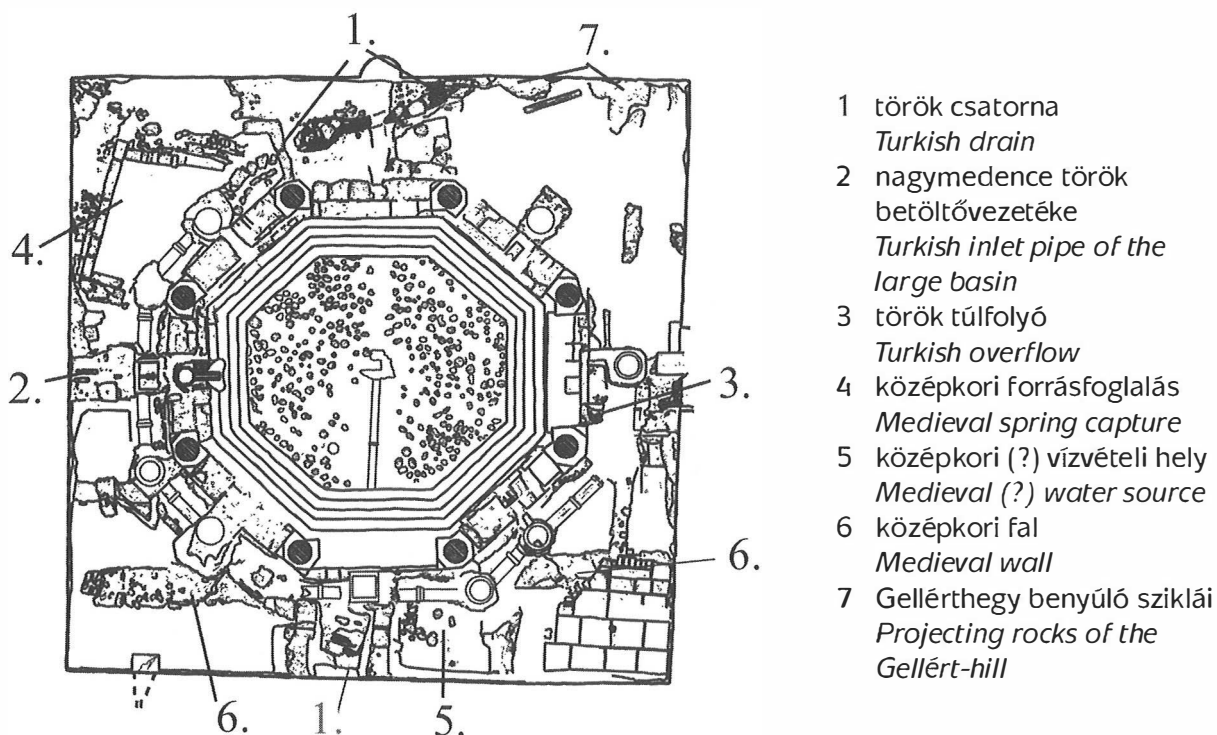
Irodalom • References

Budapest Műemlékei I. FEHÉRVÁRI 1998	Budapest Műemlékei I. szerk.: Pogány Frigyes, Budapest 1955, 724–728. FEHÉRVÁRI Z.: Budapest, I. Döbrentei tér 9. Rudas fürdő, Tudományos dokumentáció. Budapest 1998.
GARÁDY 1943	GARÁDY S.: Budapest székesfőváros területén végzett középkori ásatások összefoglaló ismertetése (1931–1941). BudRég 13 (1943) 167–254.
GERŐ 1963	GERŐ GY.: A török kori Király fürdő II. BudRég 20 (1963) 137–154.
GERŐ 1980	GERŐ GY.: Az Oszmán-török építészet Magyarországon. Budapest 1980, 81–116.
KLINGHARDT 1927	KLINGHARDT, K.: Türkische Bäder. Stuttgart 1927.
KOVÁCS 2003	KOVÁCS E.: Budapest, I. Rudas-fürdő. Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003, Budapest 2004, 172.
SUDÁR 2003	SUDÁR B.: Török fürdők a hódoltságban. Történelmi Szemle XLIV (2003) 3–4, 213–263.

1. kép: Bp., Rudas fürdő. Helyszínrajz a helyiségek számozásával (Kaszab Ákos tervező műemléki felmérési terve alapján)

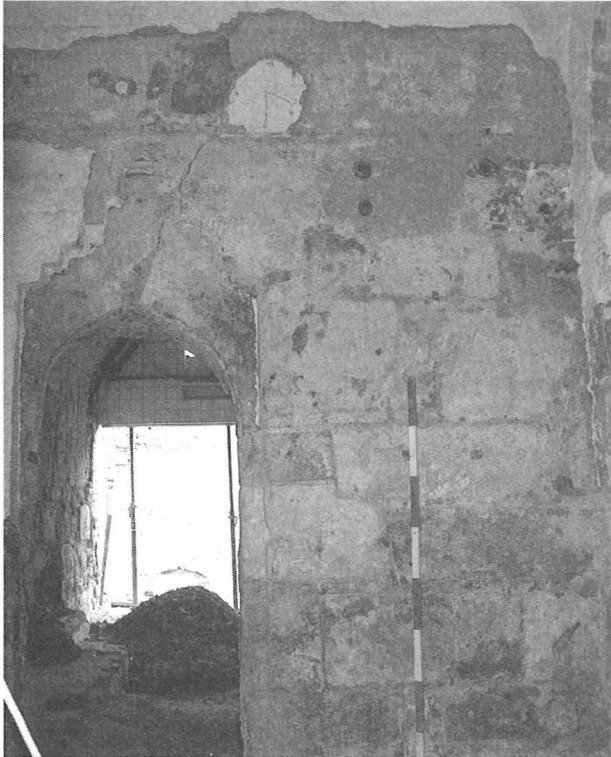
Fig. 1: Bp., Rudas bath. Ground plan with the numbers of the rooms (after Ákos Kaszab monument designer's survey sketch)

2. kép: Bp., Rudas fürdő. A kupolatérben talált régészeti jelenségek fotogrammetriai felmérése (A felmérést Vajda József és Gyórfy Ilona készítette)

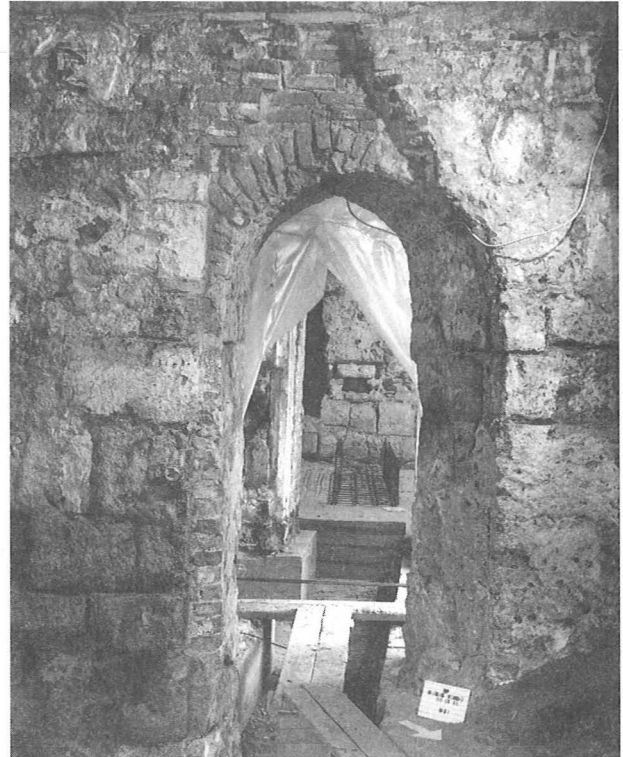
Fig. 2: Bp., Rudas bath. Photogrammetric survey of the archaeological phenomena found in the domed hall (József Vajda and Ilona Gyórfy made the survey)

3. kép: Bp., Rudas fürdő. A 25. helyiség keleti (török) fala vakolatmaradványokkal, eredeti ajtódíszítéssel

Fig. 3: Bp., Rudas bath. The eastern (Turkish) wall of room no. 25 with plaster remains and the original door ornament

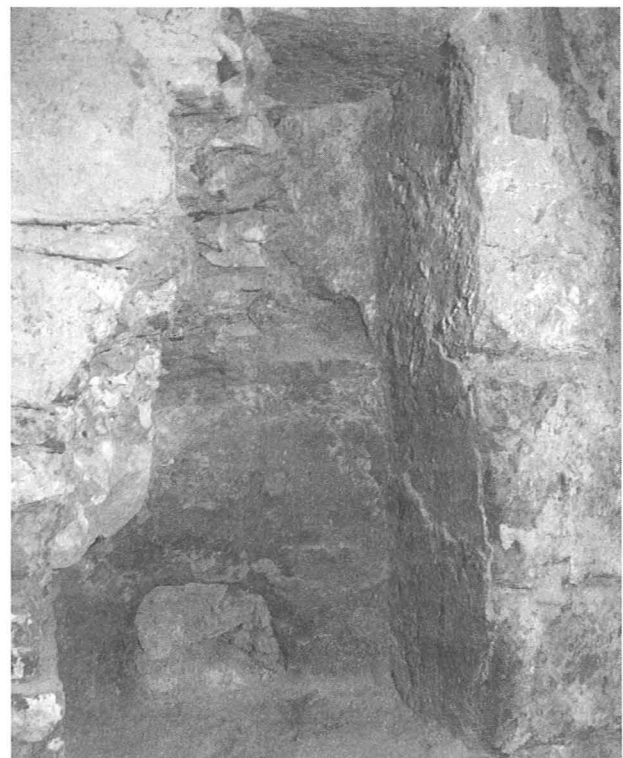
4. kép: Bp., Rudas fürdő. A 27. helyiség nyugati (török) fala az eredeti lépcsős tükrös ajtódíszítéssel

Fig. 4: Bp., Rudas bath. The western (Turkish) wall of room no. 27 with the original recessed door ornament

5. kép: Bp., Rudas fürdő. A 26. helyiség északi (török) fala és boltozatindítása: vakolatmaradványok és a török fülke kibontás előtt

Fig. 5: Bp., Rudas bath. The northern (Turkish) wall of room no. 26 and the start of the vault: plaster remains and the Turkish niche before cleaning

6. kép: Bp., Rudas fürdő. A 26. helyiség északi falában talált török fülke kibontás után

Fig. 6: Bp., Rudas bath. The Turkish niche discovered in the northern wall of room no. 26 after cleaning

7. kép: Bp., Rudas fürdő. A 18. helyiség északnyugati falsarka: az alapozásban török gerendák (a méterrúd harmadik osztásánál), a falban török vízvezetékcsövek láthatóak (a méterrúd teteje fölött)

Fig. 7: Bp., Rudas bath. The northwestern wall corner of room no. 18: Turkish timbers (at the third mark of the metre) can be seen in the foundation and in situ Turkish water pipes in the wall (above the metre)

8. kép: Bp., Rudas fürdő. A falban in situ látható török vízvezetékcső

Fig. 8: Bp., Rudas bath. In situ Turkish water pipe in the wall

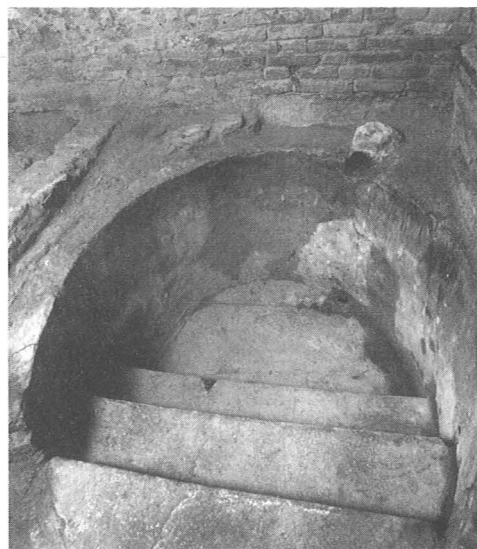
9. kép: Bp., Rudas fürdő. A 18. helyiség keleti falán megmaradt török vakolat

Fig. 9: Bp., Rudas bath. Turkish plaster preserved on the eastern wall of room no. 18

10. kép: Bp., Rudas fürdő. A 6. helyiségben felszínre került 19. század végi kádfürdő

Fig. 10: Bp., Rudas bath. Tub-bath from the end of the 19th century uncovered in room no. 6

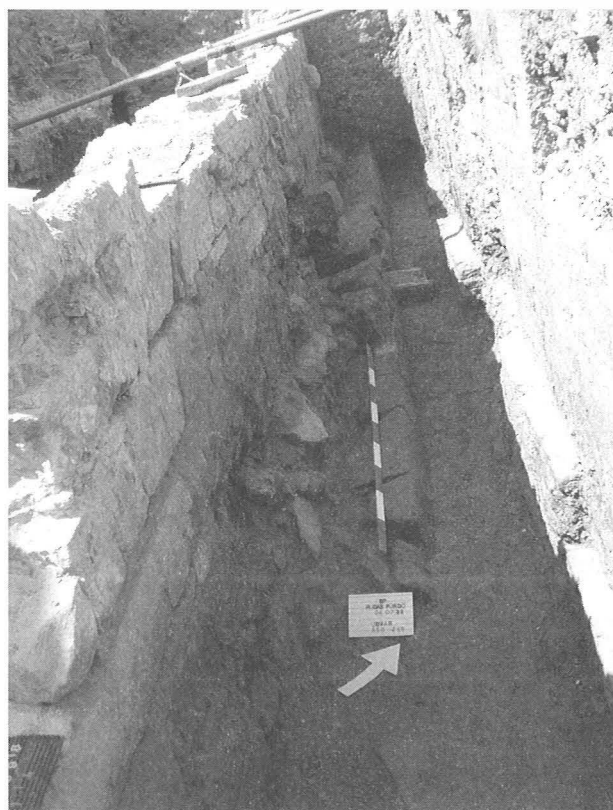
11. kép: Bp., Rudas fürdő. A 24. helyiségben felszínre került 19. század közepén készített kádfürdő

Fig. 11: Bp., Rudas bath. Tub-bath made in the middle of the 19th century uncovered in room no. 24

12. kép: Bp., Rudas fürdő. A 20. helyiség nyugati fala: a török falszövet, 18. századi átfalazás, valamint egy 19. századi boltváll látható

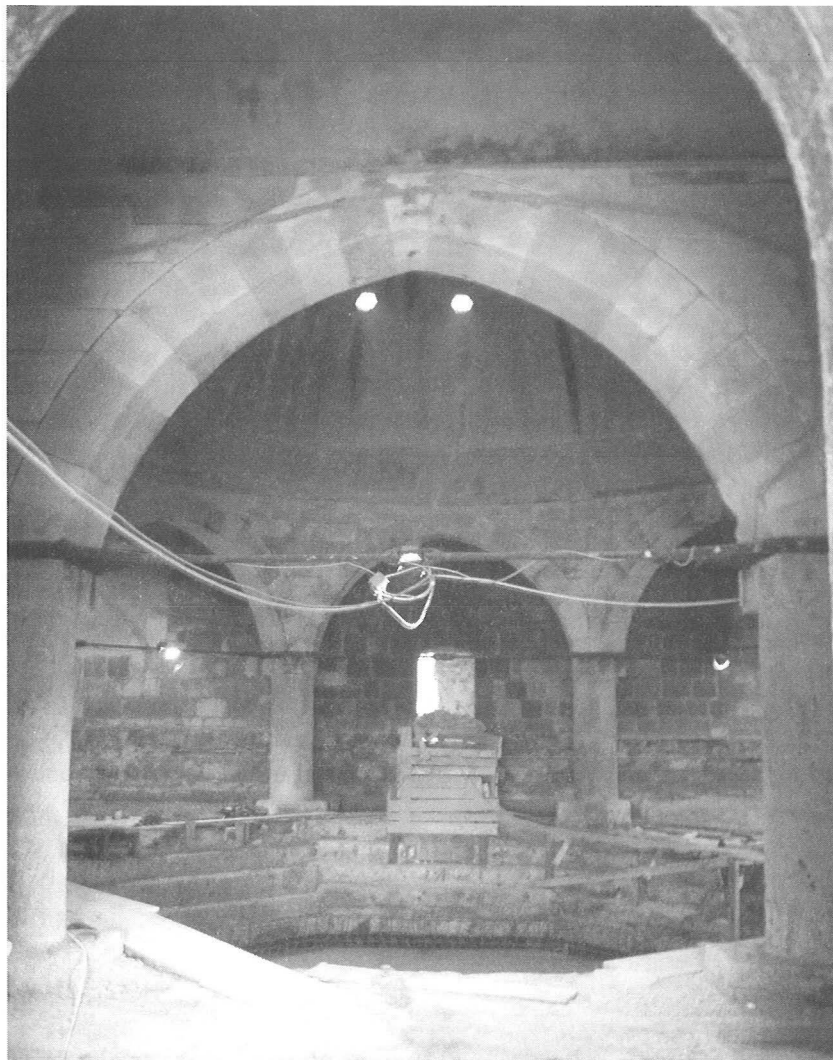
Fig. 12: Bp., Rudas bath. The western wall of room no. 20: Turkish wall texture, re-walling from the 18th century and a shoulder from the 19th century

13. kép: Bp., Rudas fürdő. Az udvartéren felszínre került 18. századi malomfal

Fig. 13: Bp., Rudas bath. Mill wall from the 18th century uncovered in the yard

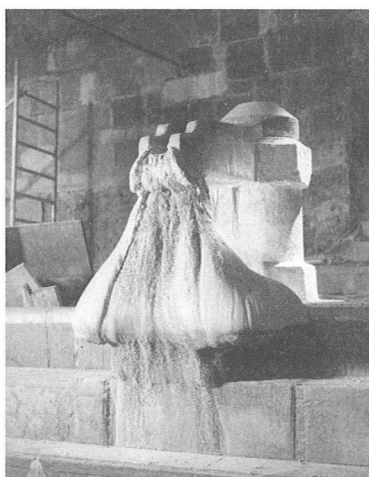
14. kép: Bp., Rudas fürdő. A kupolatér (18. helyiség) északi irányból fotózva

Fig. 14: Bp., Rudas bath. Domed hall (room no. 18) from the north

15. kép: Bp., Rudas fürdő. Oszlopfej a kupolatérben

Fig. 15: Bp., Rudas bath. Capital in the dome hall

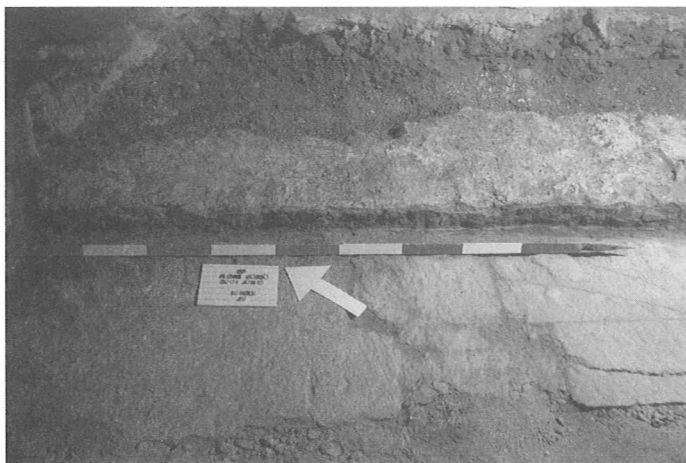
16. kép: Bp., Rudas fürdő. A nagy-medence jelenlegi vízköves kútja

Fig. 16: Bp., Rudas bath. The scaled fountain of the modern large basin

17. kép: Bp., Rudas fürdő. A kupolatér sarkaiban látható török sztalaktit boltozat

Fig. 17: Bp., Rudas bath. Turkish stalactite vault in the corners of the domed hall

18. kép: Bp., Rudas fürdő. Török kőpadló a kupolatérben

Fig. 18: Bp., Rudas bath. Turkish stone pavement in the domed hall

19. kép: Bp., Rudas fürdő. Török, kőlapokból épített csatornák a kupolatérben

Fig. 19: Bp., Rudas bath. Turkish drains made of stone slabs in the domed hall

20. kép: Bp., Rudas fürdő. Török csörgőkút in situ kőfoglalata a kupolatér keleti falában

Fig. 20: Bp., Rudas bath. In situ stone bedding of a Turkish wall fountain in the eastern wall of the domed hall

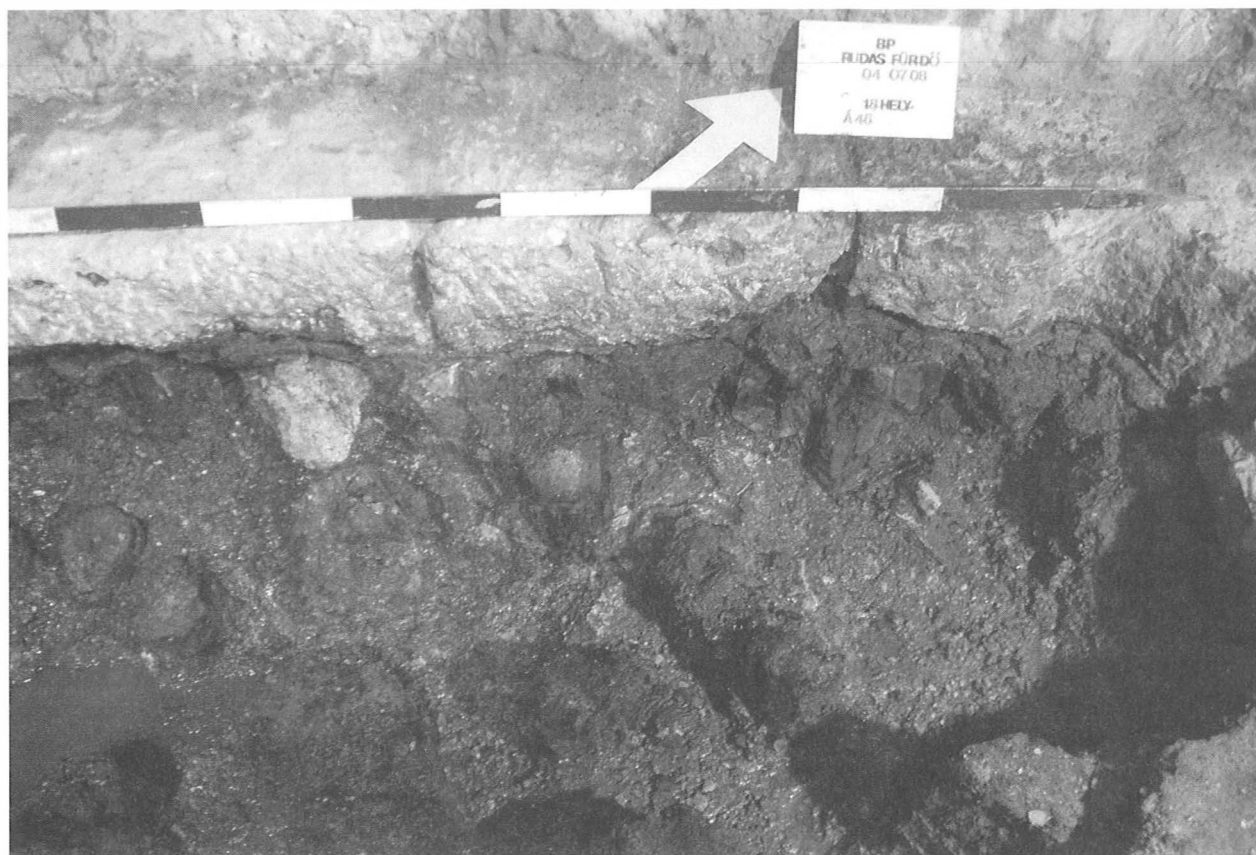
21. kép: Bp., Rudas fürdő. Török, kőlapokból épített csatorna a kupolatér nyugati részén

Fig. 21: Bp., Rudas bath. Turkish drains made of stone slabs in the western part of the domed hall

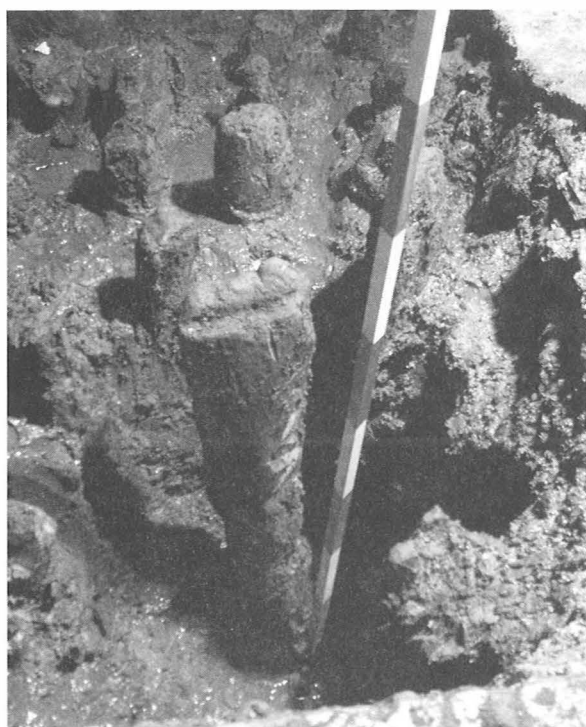

22. kép: Bp., Rudas fürdő. A nagymedence török túlfolyója

Fig. 22: Bp., Rudas bath. The Turkish overflow pipe of the large basin

23. kép: Bp., Rudas fürdő. A 18. helyiségben a nagymedence legalsó török kőlépcsője és a török facölöpök
Fig. 23: Bp., Rudas bath. The last Turkish step of the of the large basin and Turkish wooden posts in room no. 18

24. kép: Bp., Rudas fürdő. A nagymedence aljában felszínre került török facölöpök egyike kibontva
Fig. 24: Bp., Rudas bath. One of the cleaned Turkish wooden posts in the bottom of the large basin

25. kép: Bp., Rudas fürdő. A 25. helyiség északi (török) falában látható koszorúgerenda-fészkek
Fig. 25: Bp., Rudas bath. Crossbeam pockets in the northern (Turkish) wall of room no. 25.

26. kép: Bp., Rudas fürdő. A kupolatér keleti fala mentén felszínre került, kőből falazott lépcsős vízvételi hely

Fig. 26: Bp., Rudas bath. Stepped water source with stone walls uncovered at the eastern wall of the domed hall

27. kép: Bp., Rudas fürdő. A kupolatér délnyugati kismencedéje alatt felszínre került középkori forrásfoglalás

Fig. 27: Bp., Rudas bath. Medieval spring capture unearched under the southwestern small basin of the domed hall

28. kép: Bp., Rudas fürdő. A kupolatérben felszínre került, erősen visszabontott középkori fal

Fig. 28: Bp., Rudas bath. The remains of the medieval wall uncovered in the domed hall

Fekete Csanád – Honti Szilvia –
Horváth Friderika – Jankovich B. Dénes –
Korom Anita – Költő László

Terepjárások Somogy megyében 1999–2004

A Kulturális Örökség Igazgatósága és a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága 1999 tavaszán kezdett közös programot, melynek célja a Somogy megyében megismert vaskohászati telepek környezetének terepjárással történő teljes körű felderítése volt. Tekintettel arra, hogy a vaskohó telepek „feltalálása” Stamler Imre nevéhez fűződik, így adódott, hogy a terepjárás kiindulási pontjául az ő elsődleges tevékenységi területét válasszuk, vagyis Somogyjád környékét. Végeredményben öt év alatt összesen hét terepjárási szezonban sikerült terepmunkát végezni.¹ Ennek során Somogyjád környékén 8 település határát a lehetőségekhez képest teljesen, míg néhány község területét kisebb-nagyobb részletekben tudtuk megvizsgálni. A nyolc község: Alsóbogát, Bodrog, Edde, Somogyfajsz, Somogygeszti, Somogyjád, Somogyvámos, Pusztakovácsi.²

Mivel a terepmunka célja az volt, hogy a korábbi lelőhelyeket szisztematikus bejárás során hitelesítsük, továbbá minden lehetséges lelőhelyet felderítsünk, ezért az extenzív módszert alkalmaztuk. Legalább egyszer bejártuk a település határának hozzáférhető helyeit, de elég sok esetben került sor kétszeri, sőt többszöri bejárásra is. Sajnos jelentős területek az öt év folyamán egyáltalán nem voltak hozzáférhetők, és ez alatt nemcsak az erdőket, réteket stb. kell érteni, hanem több száz hektárnyi műveletlen (ugar) szántóföldet is. Kezdetben a szisztematikus módszert választottuk, ami a tábláról-táblára történő, 50 méteres térközökkel történő bejárást jelentette.³ A régió természetföldrajzi, talajtani adottságainak alaposabb megismerése, továbbá a településrégészeti megfigyelések alapján ezt a módszert feladtuk, és a hátralévő időben a településre alkalmas helyek szisztematikus, míg az egyéb területek mintavétellel történő bejárását választottuk. Ez azt jelentette, hogy csak minden második, bizonyos területeken minden negyedik nagyobb (legalább 100 hektáros) tábláját jártuk be szisztematikus módszerrel.⁴ Nem állítjuk, hogy egyetlen lelő-

Csanád Fekete – Szilvia Honti –
Friderika Horváth – Dénes Jankovich B. –
Anita Korom – László Költő

Field walkings in Somogy county 1999–2004

The Directorate of Cultural Heritage and the Directorate of the Museums of Somogy county launched a joint project in the spring of 1999 with the purpose of the complex exploration of the environment of the iron metallurgical sites in Somogy county with field walkings. With regard to the fact that the “discovery” of the iron metallurgical sites is linked with Imre Stamler’s name, we chose the main territory of his activity as a starting point, which is the region of Somogyjád. Finally, we managed to carry out field work in seven field walking seasons in five years.¹ We could completely inspect the environment of 8 settlements in the region of Somogyjád, as far as the circumstances afforded, while only smaller and larger details could be studied in the case of a few villages. The eight villages are the following ones: Alsóbogát, Bodrog, Edde, Somogyfajsz, Somogygeszti, Somogyjád, Somogyvámos, Pusztakovácsi.²

As the purpose of the field work was to authenticate the sites in the course of systematic field walking and to explore every potential site, we chose the extensive method. We inspected the available areas of the fields of the individual villages at least once, and fairly often repeated it once or more times. Regrettably, significant territories remained unattainable during the five years, which meant not only forests and meadows etc, but hectares of uncropped fields (fallow). Initially we chose the systematic method, which meant that we inspected the individual fields with the participants walking 50 metres from one another.³ The more thorough knowledge of the geographical and pedological endowments of the region and the settlement archaeological observations persuaded us to give up this method and in the rest of the time we used the systematic field walking method in the areas that seemed suitable for settlements and took samples from the rest of the territories. It meant that we inspected only every second, in certain areas every fourth large field (extending to at least 100

1 A terepjárásokban Stamler Imrén és a szerzőkön kívül részt vett még: M. Aradi Csilla, Cserép Tamás, Deberczeni Réka, Kiss Viktória, Klinger László, K. Németh András, Kohári Gabriella, Krisztián Andrea, Lázár Gabriella, Mersdorf Zsuzsa, Nagy Levente, Németh Péter Gergely, Sipos Carmen, Szajcsán Éva, Sztás Anett, Tóth János Attila és Virágos Gábor. Fogadják valamenynyien köszönetünket.

2 A szomszédos Csombárd, Magyaregres, Mernye, Osztopán és Pamuk községek területén két-három lelőhelyet térképeztünk fel.

3 Ilyen módszerrel csak két község: Alsóbogát és Somogyjád határát vizsgáltuk át.

4 A mintavételt akkor ritkítottuk, amikor a bejárás negatív eredményt hozott, és természetföldrajzi vagy egyéb tényezők alapján sem volt sok remény arra, hogy újabb lelőhelyekre bukkanjunk.

1 The following persons took part in the field walkings beside Imre Stamler and the authors: Csilla M. Aradi, Tamás Cserép, Réka Deberczeni, Viktória Kiss, László Klinger, András K. Németh, Gabriella Kohári, Andrea Krisztián, Gabriella Lázár, Zsuzsa Mersdorf, Levente Nagy, Péter Gergely Németh, Carmen Sipos, Éva Szajcsán, Anett Sztás, János Attila Tóth and Gábor Virágos. We are grateful to all of them.

2 Two-three sites have been mapped on the territory of the neighbouring Csombárd, Magyaregres, Mernye, Osztopán and Pamuk villages.

3 This method was used in the fields of only two villages: Alsóbogát and Somogyjád.

hely sem maradt ki kutatásaink során, de az bizonyosan mondható, hogy minden lényeges és fontos lelőhelyet felfedeztünk a vizsgált területen.

hectares) with the systematic method.⁴ We cannot say that no site was missed yet we are certain that we discovered every important and significant site on the examined territory.

Település <i>Settlement</i>	Lelőhely <i>Site</i>	Település <i>Settlement</i>	Lelőhely <i>Site</i>
Alsóbogát	34	Pamuk	4
Bodrog	28	Pusztakovácsi	56
Csombárd	3	Sántos	2
Edde	13	Somogyfajsz	27
Kaposmérő	5	Somogyeszi	36
Kaposújlak	11	Somogyjád	68
Kaposvár	179	Somogyvamos	43
Magyaregres	4	Somogyvár	1
Osztopán	3	Összesen <i>Total</i>	517

1. táblázat: Azonosított lelőhelyek megoszlása települések szerint

Table 1: The distribution of the identified sites by settlements

A munkának természetesen része volt a múzeumi adatári adatok összegyűjtése, és a helyszínen történő azonosítása. Tekintettel arra, hogy ez egybeesett az országos régészeti nyilvántartás elkészítésével is, ennekettős haszna is mutatkozott. A múzeumi adattárból megismerhető lelőhelyek száma egyetlen községben sem érte el a tízet, a terepjárás nyomán pedig azt mondhatjuk, egyetlen település sincs, ahol tíznél kevesebb régészeti lelőhely lenne. (1. táblázat)

A nyolc községben a terepjárást lényegében 2003 tavaszára befejeztük. A további szezónokra ezen a területen már csak azért volt szükség, hogy a hozzáférhetetlen helyeken ismétléseket végezzünk. Sajnos, ezt a munkát a fentebb ismertetett ok miatt a mai napig sem tudtuk maradéktalanul befejezni. Mivel az nem látszott gazdaságos megoldásnak, hogy csak az ilyen ismétlésekre „települünk ki”, két lehetőség kínálkozott: évről-évre újabb települések bevonásával tágítjuk a terepjárás körét, vagy egy ettől a területtől független, másik, befejezhető feladatot választunk. Az utóbbi melletti döntés született, és így került sor Kaposvár környékének részletes vizsgálatára. Ezt két ok is sürgette: egyrészt elkészült az új elkerülő út, melynek következményeként a következő években újabb jelentős területeket fognak a fejlesztésekbe bevonni, továbbá napirenden volt a város új rendezési tervének elkészítése. Ezért 2003–2004-ben a régi lelőhelyek azonosítása mellett Kaposvár határának bejárását végeztük el. Az alábbiakban e két terület kutatási eredményeit külön-külön összegezzük.

I. A Somogyjád környéki települések

A szóban forgó nyolc község területén, a Pogány-víz és a hetesi vízvázalasztó mentén érintkezik egymással a belső-somogyi homokterület és a külső-somogyi dombvidék. A Kapos és a Balaton vízvázalasztója ezen a vidéken majdnem É–D irányt vesz fel, és a Gamás-Osztopán-He-

The collection of the data in the museum archives and their authentication in the field was naturally part of our work. With regard to the fact that it coincided with the preparation of the national archaeological register, this work brought a double result. The number of the sites by villages remained under ten according to the data in the museum archives, while the field walkings have demonstrated that all the settlements had at least ten archaeological sites in their fields. (Table 1)

In eight villages we practically finished field walking by the spring of 2003. The rest of the seasons were necessary on this territory to repeat the procedure in areas that could not be reached. Regrettably, it could not yet be accomplished because of the above described reasons. As it did not seem an economic solution to plan field work with the only aim of these “repetitions” we had to consider two solutions: either we enlarge the scope of the field walkings with new villages from year to year, or choose another task in a different area, which can be terminated. The decision was in favour of the latter one, which led to the detailed inspection of the region of Kaposvár. Two reasons made this work urgent: the new road that passes by Kaposvár had been finished, which meant that the occupation of new and large territories by new investments could be expected in the following years, and the preparation of the new development plan of the town was imminent. Thus, beside the authentication of the old sites, the fields around Kaposvár were also investigated in 2003 and 2004. In the followings we will separately sum up the results of the investigations of these two territories.

⁴ Samples were taken at larger intervals where the field walking did not bring results and the geographical setting or other factors suggested that there was little hope of finding new sites.

tes vonallal írható le a legegyszerűbben. Külső-Somogy területét az utolsó jégkorszakban keletkezett lösztalajok borítják, melyeket helyenként tarkítanak csernozjomos barna erdőtalajok. A felszín észak felé felmagasodó, erősen tagolt meridionális hátakból áll, melyeket hangsúlyos patakmedrek, a Deseda és mellékági szabdalnak. A kistájat alkotó három meridionális hát közül a legnyugatibb Gamási-hátra esik területünk keleti negyede.⁵ A vízválasztó esetenként több km, helyenként viszont csak néhány száz méter széles sávja alacsonyabb, kevésbé tagolt és vastag lösztakaróval fedett terület, melyet a régészeti lelőhelyek hiánya is jól jelez. Ettől nyugatra a Pogány-víz völgyét találjuk, mely ugyancsak erősen tagolt, patakmedrekkel sűrűn szabdalt vidék. A belső-somogyi homokvidékbe való átmenet határa É-D irányban erősen tagolt, csak helyszíni mikrovizsgálatokkal határozható meg. Bodrog, Somogyfajsz és Pusztakovácsi határának nyugati fele tartozik ide. Ezt a vidéket a kevésbé kiemelkedő meridionális hátak jellemzik, melyeket kisebb patak-völgyek, gyakran lefolyástalan, időszakosan vízzel borított mélyedések tagolnak. A talaj döntően homokos, helyenként csernozjomos, löszös foltokkal. A régészeti lelőhelyeket minden esetben ez utóbbiakban találtuk. Nagyon valószínűnek látszik, hogy ezek a foltok antropogén hatások következtében jöttek létre. A homokos talajokon nem találtunk régészeti lelőhelyet, de figyelembe kell venni azt, hogy a sokszor igen gyengén kötött talajokon a felszíni régészeti megfigyelés korlátozott, továbbá azt is, hogy ezen a vidéken találjuk a legtöbb, összefüggő erdővel borított területet.

Területünkön az első rendszeres terepjárást Müller Róbert végezte.⁶ Őt a nyolcvanas években Stamler Imre követte, aki a kilencvenes évek közepén a Somogy megyei múzeumok munkatársaival közösen több lelőhelyet feltérképezett.⁷ Ezenkívül csak a somogyjádi és az alsóbogáti római kori halomsíros temetők térképezését említhetjük meg.

Pusztakovácsi és Somogyfajsz nagyobb részét erdő borítja, az őskori lelőhelyek a Fajsi-patak fő- és a számos mellékág által határolt, leginkább É-D-i irányú, félszigetszerű dombháton sűrűsödnek, a két település közti viszonylag szűk területen. Bodrog ismert lelőhelyeinek többsége a Pogány-völgyi-víz, ill. annak vízgyűjtő erei mentén húzódik. A falu Ny-i része mocsaras, erdős terület, ahol nem számolhatunk régészeti lelőhelyekkel. Somogyjád Ny-i felén a Pogány-völgyi-vízbe torkolló Bodonkúti-árok különböző ágai mentén sűrűsödnek az őskori lelőhelyek, K-i felén pedig a Galambosi-árok – annak is elsősorban Ny-i partja – mente volt sűrűn lakott az őskor folyamán. Különösen gazdag lelőhelyekben a Galambosi-árok és a Várdai-ág, valamint a beléjük ömlő kis források által határolt terület. Jóval szórványosabb

I. Settlements in the Somogyjád region

On the territory of these eight settlements, the sandy area of Inner-Somogy and the hills of Outer-Somogy meet along the Pogány-víz and the Hetes watershed. The waterparting of the Kapos and the Balaton is nearly N-S directed here and it can be determined the most easily with the Gamás-Osztópán-Hetes line. The territory of Outer-Somogy is covered by loessy soils that developed during the last Ice Age, which are only sporadically covered by brown forest soils of a chernozem character. The surface consists of strongly segmented meridional ridges that rise toward north. They are segmented by emphasised stream basins, the Deseda and its side-branches. From the three meridional ridges that compose the small region, the eastern quarter of our territory can be found on the westernmost Gamási ridge.⁵ The watershed can be kilometres wide at certain places, while elsewhere it only extends to a few hundred metres. It is a lower, less segmented territory with a thick loess cover, which is well outlined by the lack of archaeological sites as well. West of it, we can find the valley of the Pogány-víz, which is another strongly segmented region with densely distributed stream basins. The border with the sandy region of Inner-Somogy is strongly segmented in a N-S direction, and it can be determined only with local micro-analyses. The western fields of Bodrog, Somogyfajsz and Pusztakovácsi belong here. Less elevated meridional ridges characterise this region, which are segmented by smaller stream basins and depressions without outlet, which are intermittently filled in with water. The soil is dominantly sandy, with chernozem and loessy spots at a few places. The archaeological sites were always found in the latter soil. It seems highly probable that these spots developed in consequence of anthropogenic effects. No archaeological site has been found in sandy soil. Yet it should be considered that the often very poorly bound soil limits the possibilities of archaeological surface observation, and that most of the coherent forests can be found in this region.

Róbert Müller conducted the first systematic field walking on this territory.⁶ Imre Stamler followed him in the eighties, who mapped a series of sites together with the collaborators of the museums of Somogy county in the middle of the nineties.⁷ Besides, we can mention the mapping of the Roman period tumulus cemeteries at Somogyjád and Alsóbogát.

The larger part of Pusztakovácsi and Somogyfajsz is covered with forest. The prehistoric sites cluster on the usually N-S running semi-island-like hill ridges bordered by the main branch and the numerous side-branches of

5 SZILÁRD 1967, 57–58, 93–98.

6 Terepjárási eredményeit, különösen a középkori falvak azonosításait Somogyvámos esetében hasznosíthattuk. MÜLLER 1975

7 Az eredmények a múzeumi adattári jelentésekben találhatóak.

5 SZILÁRD 1967, 57–58, 93–98

6 The results of his field walkings were especially useful at the identification of medieval villages in the region of Somogyvámos. MÜLLER 1975

7 The results can be found in reports in the museum archives.

lelőhelyeket találunk K felé, a Vargabonyi-árok és a Csalányosi-árok völgyét kísérő teraszok mentén. Az előbbi vízfolyás alsó folyása, Somogyjád és Alsóbogát határán intenzívebb, felsőbb részén már csak nagyon elszórtan jelentkeztek lelőhelyek. A Pogány-völgyi-vízbe torkolló Somogyvámosi-patak völgye szintén gazdag lelőhelyekben, elsősorban a patak és annak vízgyűjtő forrásainak szögleteiben. Lelőhelyek egy kisebb csoportja figyelhető meg a Malom-patak középső folyásánál, Somogygeszti határában, valamint a Deseda mentén.

Az újkőkortól a korai vaskor végéig több mint 400 lelőhelyet azonosítottunk, ezek a felszíni bejárás alapján mind települési helyek, biztosan sírból származó anyag nem került elő. A lelőhelyek többségén több kultúra képviseltette magát, kiemelkedően nagy számban Edde 3. lelőhelyen (9 különféle kultúra), de további 13 lelőhelyen találtunk 5-6 különféle kultúrából származó anyagot. (2. táblázat) A biztosan egyetlen kultúrába nem sorolható lelőhelyek száma igen magas (154), ezért az „őskori kulturális kép” még korántsem teljes, inkább csak a tendenciákat mutatja meg. A lelőhelysűrűség is nagyon eltérő, (km²-enként 0,9 és 4,7 lelőhely között), ez szinte egybecseng a földrajzi környezetről írottakkal: legnagyobb Somogyjádon, ahol a legnagyobb nyílt területeket figyeltük meg, és a legkisebb Somogyfajszon illetve Pusztakovácsin, ahol még ma is kiterjedt erdőségek vannak.

Somogy megyéből nem ismert túl sok korai neolitikus lelőhely, ezért nagy jelentőségű, hogy a Somogyjád 31. lelőhelyen a Starčevo kultúrához tartozó leletanyag került elő. A dunántúli vonaldíszes kultúra (DVK) települései (44) két körzetben sűrűsödnek, a Bodonkúti-árok és a Galambosi-árok mentén, a harmadik körzetben, a Deseda K-i partján valamivel szerényebb számban találhatók lelőhelyek. A további néhány DVK lelőhely elszórtan jelentkezett.

A lengyeli kultúra (37) lelőhelyei egyenletesebben oszlanak el, nagyjából azokon a víz közeli területeken, ahol a DVK lelőhelyeket is találtuk. A Balaton-Lasinja kultúra (28) lelőhelyei a vízfolyásoktól kissé távolabb is megtalálhatók, öt esetben a lengyeli kultúrával együtt fordul elő a leletanyaga. A kultúra lelőhelyeinek egy csoportja megtalálható a Bontakeszi-árok Ny-i partján, ill. a Fajszi-patak egyik, Pusztakovácsitól DNy-ra lévő ága mentén, ahol a megelőző, ill. a követő korokban alig telepedett meg az ember.

Somogy megye területe folyamatosan lakott volt a késő rézkor folyamán.⁸ A badeni kultúra 41 lelőhelyének döntő többsége a Pogány-völgyi-víz és a Galambosi-árok közti területen koncentrálódik, elsősorban Somogyjád, ill. Bodrog határában. A késő rézkor korai időszakát öt, a bolerázi csoporthoz tartozó lelőhely képviseli.

the Fajszi stream in the relatively small area between the two settlements. Most of the known sites at Bodrog extend along the Pogány-völgyi-víz and its streamlets. The W part of the village is a swampy, forested area where no sites can be expected. Prehistoric sites cluster on the W side of Somogyjád along the branches of the Bodonkúti-árok, which runs into the Pogány-völgyi-víz. On the E side, the banks of the Galambosi-árok, mainly its western bank, were especially densely inhabited in the prehistoric times. The Galambosi-árok and the Várdai-ág, and also the area bordered by the small springs that run into them were especially rich in sites. The sites are much more scattered along the terraces at the Vargabonyi-árok and the Csalányosi-árok in the E. Sites appeared more intensively along the lower reach of the former water course on the border of Somogyjád and Alsóbogát, while they only sporadically occurred along the upper reach. The valley of the Somogyvámosi stream, another affluent of the Pogány-völgyi-víz is also rich in sites, especially where the springs run into the stream. A smaller cluster of sites can be observed at the middle reach of the Malom stream in the fields of Somogygeszti and along the Deseda.

More than 400 sites were identified from the Neolithic to the end of the Early Iron Age. They are all settlements according to the field walking, and no material could certainly be associated with graves. More than one culture were represented at the majority of the sites. An especially large number of cultures was found at Edde 3 site (9 different cultures) and 13 more sites yielded the materials of 5-6 cultures. (Table 2) The number of sites that cannot certainly be associated with any of the cultures is extremely high (154), thus the “prehistoric cultural picture” is far from being complete, it rather points out trends. The density of sites is also diverse (it ranges between 0.9 and 4.7 sites in a km²). This matches the above-described features of the natural environment: the greatest density was found at Somogyjád where the largest open territories could be observed, while the lowest density appeared at Somogyfajsz and Pusztakovácsi, where extensive forests cover the area even to date.

There are not many early Neolithic sites known from Somogy county, so the discovery of the find material of the Starčevo culture at the Somogyjád 31 site is of a great importance. The settlements of the Transdanubian Linear Pottery culture (TLP) (44) cluster in two regions along the Bodonkúti-árok and the Galambosi-árok, while in the third region on the E bank of the Deseda the sites are represented with a more modest number. A few more TLP sites occurred sporadically.

The sites of the Lengyeli culture (37) are more regularly distributed more-or-less near the same watercourses where the TLP sites were found. The sites of the Balaton-Lasinja culture (28) can also be found somewhat farther from the watercourses, and in five cases they occur together with the Lengyeli culture. A group of the sites of this culture can be found on the W bank of the Bontakeszi-árok and along one of the branches of the

8 BONDÁR M.-HONTI SZ.-KISS V.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (1992–1999). Előzetes jelentés I. SMK 14 (2000) 99.

A bronzkorinál pontosabban meg nem határozható leletanyagú lelőhelyek zöme a Bodonkúti-árok és a Galambosi-árok, valamint a Fajsi-patak különböző ágai mentén található. A területen végig nagyon elszórtan jelentkeznek a korai és középső bronzkori lelőhelyek, ez alól csupán a Fajsi-patak völgye kivétel, amely a legnagyobb lelőhelysűrűséggel bír e korban. Összességében a kisapostagi kultúra 11, a Somogyvár-Vinkovci kultúra 21, a mészbetétes kultúra 11 lelőhellyel képviselteti magát, ez utóbbi korai és észak-dunántúli típusú leletanyaggal.

A késő bronzkorban a halomsíros kultúra leletanyaga alig ismert, mindössze három lelőhelyen (Edde 3., Somogyjád 32., 38. lelőhely) azonosítottunk e kultúrába tartozó leletanyagot, a sraffozott háromszögekkel díszített egy-két darab alapján a kultúra korai illetve középső időszakába sorolhatók, Somogyjádön a késői szakasz és az urnamezős kultúra anyagával együtt. Az urnamezős kultúra 47 lelőhelyével a Somogy megyében megszokott nagy lelőhelysűrűséget mutatja, a leletanyag szinte kizárólag az idősebb szakaszból származik. A korai vaskor leletanyaga csupán egy somogyjádi lelőhelyen fordul elő, egy fényezett felületű oldaltöredék, valamint egy háromszög alakban felcsúcsosodó, a perem fölé magasodó fül töredéke sorolható a Hallstatt kultúrába. (1. térkép)

A terület késő kelta-római kori településtörténetének áttekintésekor az irodalmi adatok csak szórványleleteket említenek. Ásatási eredmények, az egyetlen Somogyjádön feltárt halomtól eltekintve,⁹ egyik korszakból sem állnak rendelkezésünkre.

Fajsi stream SW of Pusztakovácsi, where people rarely settled in the preceding and the subsequent periods.

The territory of Somogy county was continuously inhabited during the Late Copper Age.⁸ The overwhelming majority of the 41 sites of the Baden culture clusters in the area between the Pogány-völgyi-víz and the Galambosi-árok, first of all in the fields of Somogyjád and Bodrog. Five sites of the Boleráz group represent the early phase of the Late Copper Age.

The majority of the sites where the finds cannot be affiliated to a period with a greater exactitude than the Bronze Age are distributed along the Bodonkúti-árok and the Galambosi-árok and the branches of the Fajsi stream. The Early and the Middle Bronze Age sites are loosely scattered in the entire territory. The only exception is the valley of the Fajsi stream, which was the most densely inhabited area in this period. In total, the Kisapostag culture is represented with 11 sites, the Somogyvár-Vinkovci culture with 21 sites and the Encrusted Pottery culture with 11 sites, this latter one with a find material of early and Northern Transdanubian type of finds.

The find material of the Tumulus culture of the Late Bronze Age rarely occurs, it could be identified at only three sites (Edde 3, Somogyjád 32 and 38). According to the few items decorated with hatched triangles, they can be grouped in the early and the middle phases of the culture, while at Somogyjád they occurred together with the late phase and the material of the Urnfield culture. The Urnfield culture shows the expected density of sites

Falu neve Name of the village	Őskor Prehistory	Neolitik Neolithic	Neolitik-rézkor Neol.-Copper A.	Starčevo k. Starčevo culture	DVK TLP	Lengyeli k. Lengyeli culture	Rézkor Copper Age	Balaton-Lásinja k. Balaton-L. c.	Középső rézkor Mid. Copper A.	Boleráz Boleráz	Baden Baden	Bronzkor Bronze Age	Korai/köz. bronzk. Early/Mid. Bronze A.	Somogyvár-Vinkovci k. Som.-Vink. c.	Kisapostagi k. Kisapostag c.	É-Dt. mészbetétes N-Transdanub. Encrusted Pottery c.	Késő bronzkor Late Bronze Age	Halomsíros k. Tumulus culture	Urnasíros k. Urnfield culture	Hallstatt k. Hallstatt culture	Őskori lelőhelyek száma Number of prehist. sites	terület (km ²) extent (km ²)	Lelethelysűrűség (lh/km ²) Site density (site/km ²)
Alsóbogát	7	2	1		2	5	3	3		2	2	1		3	1	1			7		40	12,01	3,3
Bodrog	5	3	5		1	5		4			8		4	2		1			4		42	14,78	2,8
Edde	2				2	3		2			1	2	1	2	1	1		1	2		20	8,51	2,4
Pusztakovácsi	19	6	6		4	1		7	1		2	5	1	4	4	2			3		65	43,38	1,5
Somogyfajsz	4		2			2		3				2			1		1		1		16	18,28	0,9
Somogygeszti	7	4	3		9	5		2			6	1		4	1	5	1		10		58	21,17	2,7
Somogyjád	20	2	2	1	21	11	1	4	1	2	17	4	5	5	2			2	17	1	118	25,06	4,7
Somogyvámos	14	2	2		5	5		3		1	5	1	1	1	1	1	1	3			46	25,02	1,8
Összesen Total	78		21	1	44	37	4	28	2	5	41	16	12	21	11	11	3	3	47	1	405		
Kaposvár	38	3	9	1	24	25	3	18	1	1	28	9	12	21	12	27	5	2	25		264	113,6	2,3

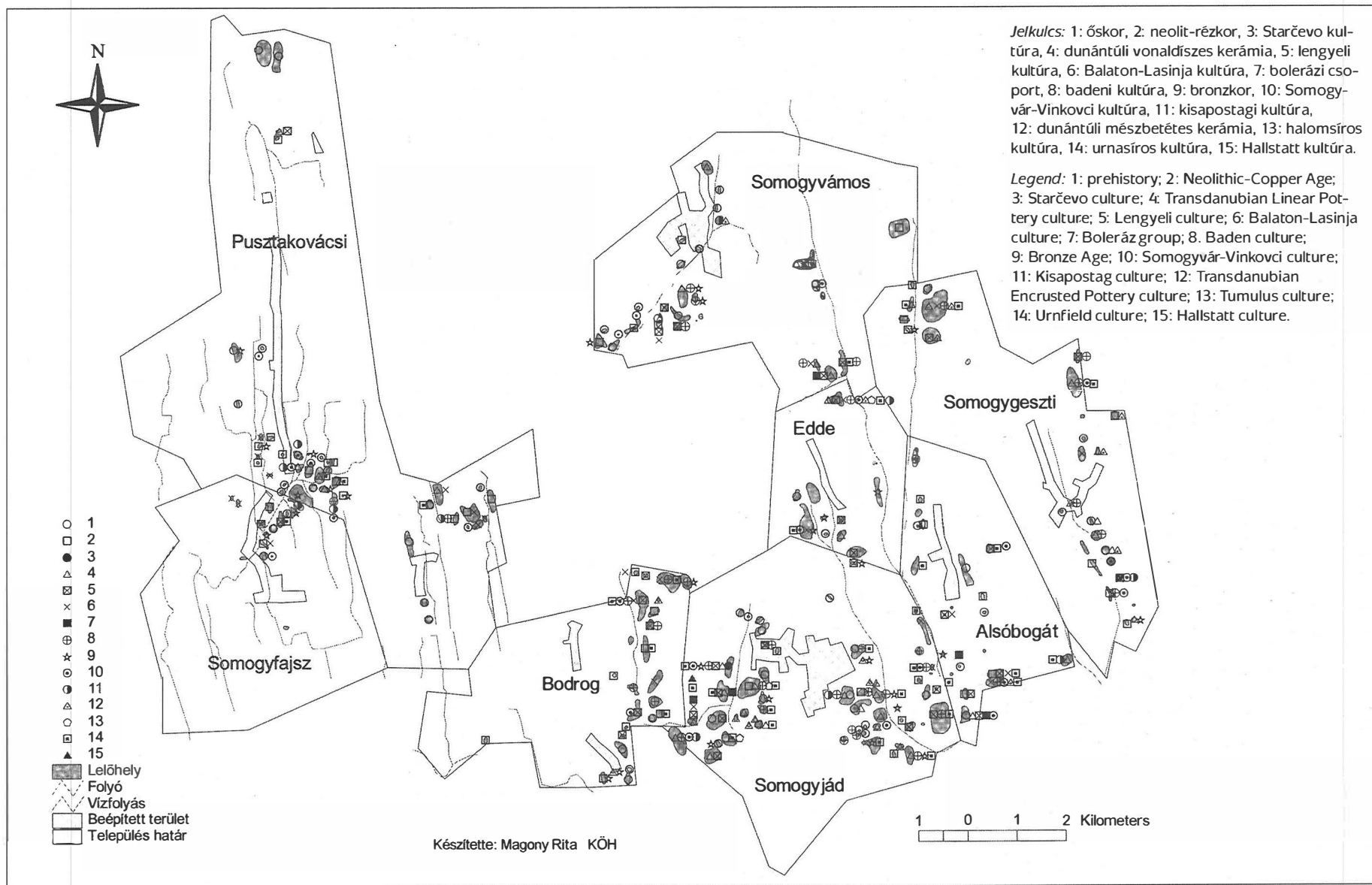
2. táblázat: Az őskori lelőhelyek koronkénti megoszlása

Table 2: Distribution of prehistoric sites by age

8 M. BONDÁR-SZ. HONTI-V. KISS: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (1992-1999). Előzetes jelentés I. SMK 14 (2000) 99.

9 CSIZMADIA-NÉMETH 2002, 226.

1. térkép: Somogyjád és környéke őskori lelőhelyei

Map 1: Prehistoric sites of Somogyjád and its region

A nyílt színi kelta településforma alapegységét a lakó- és gazdasági egységként is szolgáló majorszerű háztájak jelentették (*privata aedifica*), amik állhatnak egymagukban, és egy-egy falusi települést alkotó koncentrációban egyaránt (*vici*).¹⁰ Somogyjád környékén az ilyen települések a patak völgyekre felfűzve jelentkeznek. A majorságok egymástól pár száz méterre, de legfeljebb néhány kilométerre feküdtek.

Az egykori majorságok helyén 50–200 m-es körzetben gyűjtöttünk cserepeket. A jelentősebb, a folyóvölgyekhez igazodó formájú telepek között mindenesetre számos ilyen, kis kiterjedésű lelőhelyet regisztráltunk. A nagyobb lelőhelyeknél az egyes korszakok telepei nem feltétlenül határolhatóak körül, ezek jórészt több vízfolyás találkozásánál alakultak ki.

A terepjárás során gyűjtött leletanyag töredékes voltából adódóan nem alkalmas arra, hogy a térképen feltüntetett lelőhelyek között LT C és LT D korszak szerinti megkülönböztetést tegyünk, ráadásul az edényformák közötti váltás csak a La Tène B és D periódusok viszonylatában tekinthető mérvadónak.¹¹ A leletanyag jellegében késő kelta, a C-D korszakok valamelyikéhez köthető: a grafitos fazekak a közép La Tène-től kezdve a grafitlelőhelyektől távolabb is nagyobb mennyiségben jelennek meg, használatuk fő periódusa azonban a késő kelta korra esik (33 lelőhelyen gyűjtöttünk grafitos töredékeket), de hasonló időhatárokkal jellemezhetjük a bordával díszített urnákat, a bikónikus tálakat és a megvastagodó peremű mély tálakat is.

Pannonia DK-i részének római kori településtörténetét tárgyaló művében Visy Zsolt Kaposváron és környékén mindössze 7 római kori telepnyomot tudott említeni. Terepjárásunk eredményeként jelentős számbeli növekedés figyelhető meg, összesen 74 lelőhelyet rögzítettünk.

A lelőhelytérképre (2. térkép) tekintve szembeötlő, hogy a vizsgált térség késő kelta–római kori településhálózatának létrejöttében is szabályszerűség figyelhető meg, melynek legfőbb tényezőjét a vízfolyások jelentik. Ennek következtében a településtörténetet nem a mai közigazgatási határok, hanem a fő, esetünkben ÉNY–DK-i irányú vízfolyások rendjében tekintettük át.

A terület késő kelta időszakában 56 telepnyommal lehet számolni. Ez a szám a kora római időszakban 16-ra csökken. Ez persze csak azokra a lelőhelyekre vonatkozik, ahol az 1. századi megtelepedés a római kori kelta leletekkel (La Tène D2) és a Pó-vidéki sigillatákkal biz-

in Somogy county with 47 sites, and nearly the entire find material came from the older phase. Early Iron Age finds only appeared at a single site at Somogyjád. A wall fragment of polished surfaces and the fragment of a handle drawn above the rim in a triangle shape can be grouped in the Hallstatt culture. (Map 1)

When we reviewed the settlement history of the territory in the Late Celtic-Roman period, we found that the archaeological literature mentions only scattered finds. Apart from the tumulus unearthed at Somogyjád,⁹ there are no excavation results from either period.

Farmstead-like units (*privata aedifica*) of both dwelling and economic functions were the basic constituents of the open-air Celtic settlements. They were either independent units or stood in a cluster forming a rural settlement (*vici*).¹⁰ In the region of Somogyjád, settlements of this character appeared in a string along the stream valleys. The farmsteads stood at a few hundred metres or, maximum, a few kilometres apart from each other.

We collected sherds in the area of 50–200 m of the one-time manors. A number of similar small sites were registered between the major settlements adjusted to the river valleys. At the larger sites, the settlements of the different periods cannot always be definitely outlined, they usually developed at the confluence of water courses.

The find material was too fragmented to differentiate the sites of the LT C and LT D periods among the ones illustrated in the map, and furthermore, the shift between the vessel shapes is determinant only in relation to the La Tène B and D periods.¹¹ In its features, the find material is Late Celtic and it can be affiliated to the C or the D phase: graphitic pots appeared in larger numbers even farther from the graphite sources from the middle La Tène while the main period of their use was the late Celtic phase (graphitic fragments were collected at 33 sites). Urns decorated with ribs, biconical bowls and deep bowls with thickening rims can be determined within similar chronological limits.

Zsolt Visy could mention only 7 settlement traces at Kaposvár and its environs in his work discussing the Roman period settlement history of the SE part of Pannonia. A significant quantitative growth can be observed in consequence of the field walkings: altogether 74 sites were recorded.

Casting a glance at the map of sites (Map 2) we cannot fail to notice the regularity in the development

10 A kelta települések hierarchiájáról Caesar tudósít a gall háborúról írt kommentárjaiban, a helvétek körülzárása kapcsán „... oppida sua omnia numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata aedificia incendunt...” (Caesar, De bello gallico I, 5,2–3)

11 J. KUNOW: Die ländliche Besiedlung im südlichen Teil von Niedergermanien. In: H. BENDER–H. WOLFF (hrsg.): Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 144.

9 CSIZMADIA–NÉMETH 2002, 226

10 Caesar reports about the hierarchy of the Celtic settlements in his commentaries on the Gaul war on the occasion of the encircling of the Helvetians “... oppida sua omnia numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata aedificia incendunt...” (Caesar, De bello gallico I, 5,2–3)

11 KUNOW: Die ländliche Besiedlung im südlichen Teil von Niedergermanien. In: H. BENDER – H. WOLFF (hrsg.): Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 144

tosan igazolt. A felszíni leletanyag 7 kora római település esetében nem támasztotta alá sem a telep kelta előzményét, sem a 2–3. századi használatot. Somogyeszi 13. lelőhelyén a késő kelta telep léte az 1. század végéig igazolt.

Bizonyára az őslakos telepek továbbélésével számolhatunk azon 14 lelőhely többségén, ahol a késő kelta fázis mellett a Kr. u. 3–4. sz. anyaga is jelen volt. Az utóbbiakat is belevéve, mintegy 24 telep maradhatott fenn a római foglalatást követően. Pó-vidéki terra sigillatát (Vespasianus–Hadrianus kora) két lelőhelyen gyűjtöttünk: Somogyjád 13., Somogyeszi 5.

A teljes lelőhelylistát tekintve a középső császárkor időszakának településhálózata a késő kelta idősakkal mutat számszerű egyezést. A diagram alapján azonban egy érdekes megfigyelést tehetünk: a vízvásztótól K-re eső patak völgyekben a La Tène időszak az erőteljesebb, míg a nyugati területeken a 2–3. század tűnik meghatározónak.

A Kr. u. 4. század során jelentős visszaesés következett be. A korábban lakott terület közel 90%-a elnéptelenedett, a római lakosság jelenlétével mindössze 7 lelőhelyen számolhatunk.

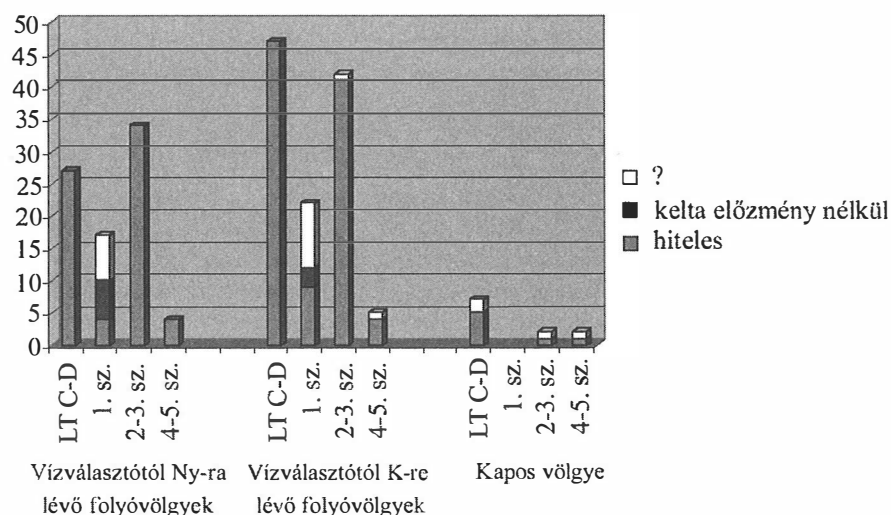
A 2. századtól a településhálózat intenzívvé és differenciálttá válik. Abban ritkán tudunk biztosan állást foglalni, hogy lelőhelyeink közül melyik tekinthető *villa urbana*-nak (villagazdaság, *fundus, praedium*), vagy kisebb-nagyobb bennszülött telepnek (*vici*), esetleg egy-egy épületből álló majorságnak, de azzal is számolnunk kell, hogy egyes vidéki települések funkciója idővel megváltozott, ahogy ezt a pannoniai és más birodalmi példák is igazolják.¹² A mezőgazdaságra specializálódott hátszág

of the settlement pattern of the Late Celtic and the Roman periods in the examined region, the central elements of which were the watercourses. In consequence, the settlement history is reviewed in the order of the main NW-SE running watercourses instead of the modern administrative borders.

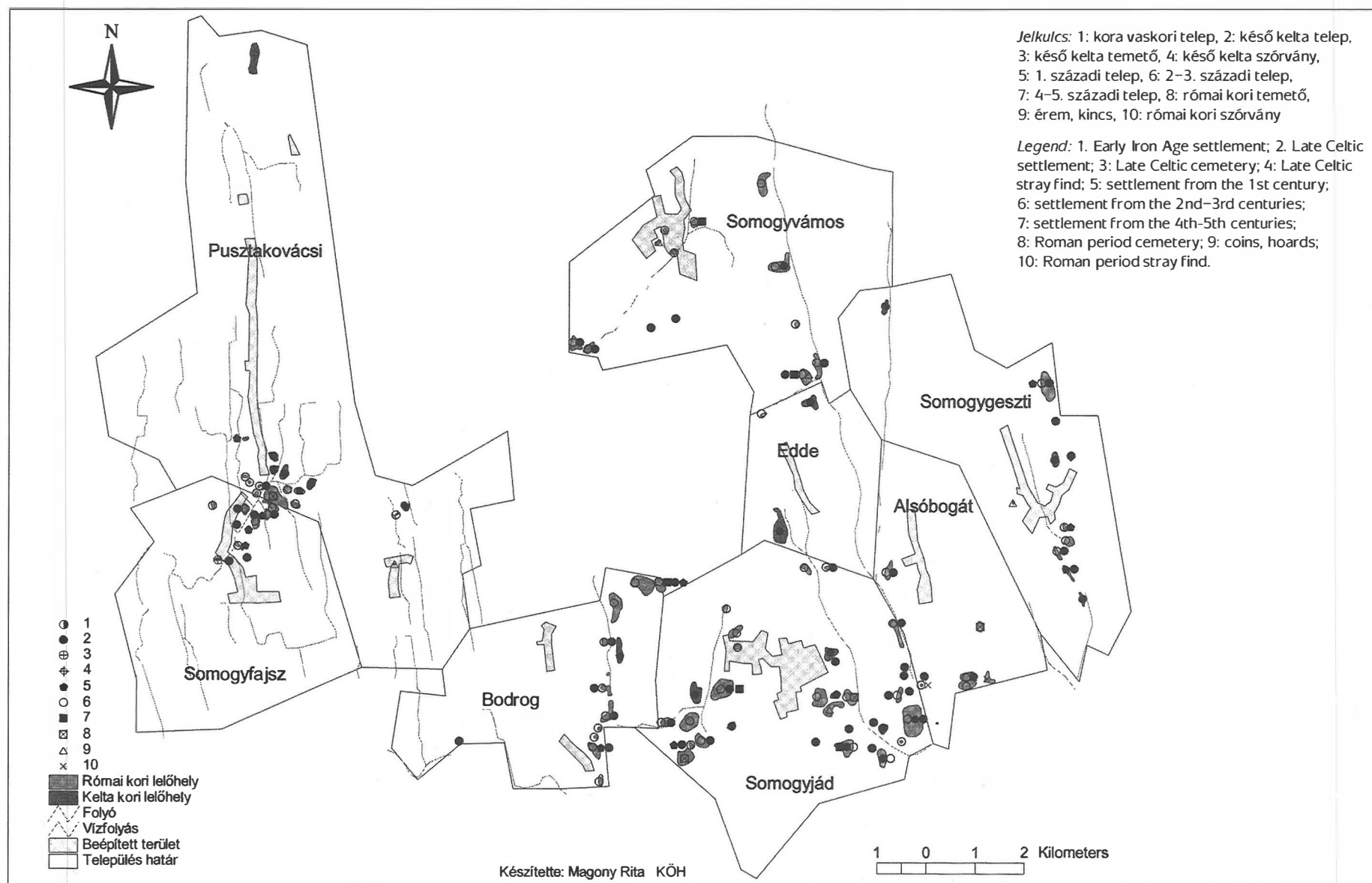
Fifty-six settlement fragments can be found in the region from the Late Celtic period. In the Roman period, it is reduced to 16. Naturally, this is relevant only to the sites where Celtic finds from the Roman period (La Tène D2) and Samian wares from the Po region certainly demonstrate a settlement in the 1st century. In the case of 7 Roman period settlements, the surface finds did not attest to a Celtic antecedent of the Roman period settlement nor the use of the area in the 2nd–3rd centuries. At the Somogyeszi 13 site, the continuation of the Late Celtic settlement can be demonstrated until the end of the 1st century.

The survival of the settlements of the autochthonous population can most probably be accepted at the majority of the 14 sites where the material of the 3rd–4th centuries occurs beside that of the Late Celtic phase. Including the latter ones, about 24 settlements could survive without break after the Roman occupation. Samian wares from the Po region (Vespasian and Hadrian's period) were collected at two sites: Somogyjád 13 and Somogyeszi 5.

Regarding the complete list of the sites, the settlement system of the middle Imperial period shows a quantitative concordance with the late Celtic period. In the diagram, however, we can observe something interesting: in the stream valleys E of the drainage divide, the

12 Budaörs, Szentendre bennszülött telepén később egy villagazdaság létesült, Kovács 2000, 75.; J. H. F. BLOEMERS: Die sozial-ökonomischen Aspekte der ländlichen Besiedlung an Niederrhein und Niederrhein in Germania Inferior und das Limesvorfeld von Christi Geburt bis zum 5. Jahrhundert nach Christi. In: H. BENDER–H. WOLFF (hrsg.): Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 129.

2. térkép: Somogyjád és környéke késő kelta-római kori lelőhelyei
 Map 2: Late Celtic and Roman period sites of Somogyjád and its region

megőrizte a kelta időszak településformáit, a vidék településstruktúrájának legszélesebb bázisát továbbra is az egy-egy épületből álló majorságok alkották.¹³

Csizmadia Gábor és Németh Péter álláspontja szerint a Somogyjád–Juta–Alsóbogát-i halmok a Sopianae–Volgum? (Valcum?) -i diagonális utat jelölik ki, amit a Balatonboglár–Kaposvár közötti országút nyomvonálával azonosítanak.¹⁴ Fitz Jenő a Somogyból korábban ismert, szórványos római kori leletanyag alapján ugyancsak az általunk átvizsgált területre helyezi az Itinerarium Antonini (232,8–233,5) által említett, ÉNY-i irányú diagonális utat (Sopianae–Valcum).¹⁵ Finály Gábor ezt az utat azonban a területünket déli irányban megkerülve vezeti el.¹⁶ A terepjárás során a lelőhelyek száma jelentősen megsokszorozódott, arra azonban sehol nem találtunk adatot, és a lelőhelyek fekvése sem sugallja, hogy ez a diagonális út a vizsgált részt érintette volna. Ezzel szemben számos alsóbbrendű útra lehet következtetni: a folyóvölgyeket É–D-i irányban kísérő utakra gondolunk. Az ún. vízvázasztón Somogyjád–Edde–Somogyvámoson át egy utat feltételezünk, amiből Somogyvámosnál egy DNY-i leágazást valószínűsítünk.

A terepjárás során átvizsgált térségben épületnyomokra csak elvétve bukkantunk: Somogyjád 25. és Somogyjád 32–33. lelőhelyeken.¹⁷ A két utóbbi lelőhely egymás szomszédságában található, mindkettőn 150×250 m-es, valamint 150×100 méteres területen több épületnyomot rögzítettünk. A Cinca és a Bodonkúti-árok szögletében tehát egy *villa urbanat* sejtünk, az elszórt épületnyomok a gazdaság melléképületeit alkothatták.

La Tène period is more emphasised, while in the western areas the 2nd–3rd centuries seem to be decisive.

A significant recess can be observed in the 4th century AD. About 90% of the formerly inhabited area became depopulated and traces of Roman population could be found at only 7 sites.

The settlement pattern became more intensive and differentiated from the 2nd century. We cannot decide with certainty which of the sites can be interpreted as a *villa urbana* (villa farm, *fundus*, *praedium*) and which were the smaller and larger settlements of the autochthonous population (*vici*) or perhaps a farmstead of a single building. It also has to be taken into account that the function of certain rural settlements could change as it is evidenced by Pannonian and other examples from the empire.¹² The inner territories specialised in farming preserved the settlement patterns of the Celtic period and the farmsteads of one or two buildings remained the most common bases of the settlement structure of the region.¹³

Gábor Csizmadia and Péter Németh suggest that the Somogyjád–Juta–Alsóbogát tumuli mark the Sopianae–Volgum? (Valcum?) diagonal road, which they identify with the track of the route between Balatonboglár and Kaposvár.¹⁴ Jenő Fitz also locates the NW running diagonal road (Sopianae–Valcum) mentioned in the Itinerarium Antonini (232.8–233.5) on the territory we have surveyed according to the scattered Roman period finds known from earlier investigations in Somogy county.¹⁵

13 A vizsgált területen a terepjárás adatai alapján nem figyeltünk meg olyan településszerkezeti váltást, amit Kovács Péter a markomann háborúk következményének tekint, vagyis hogy a falvak helyett kisebb majorok jönnek létre, a majorszerű telepek anyaga esetünkben egyaránt lehet 1. és 2–3. századi is. Kovács 2000, 75.

14 CSIZMADIA–NÉMETH 1997, 45. Az újabb kutatások alapján nem törvényszerű, hogy a halomsírműzők a főbb utak mellett létesültek, a steiermarki halomsírok legfeljebb 60%-ánál mutatható ki egy-egy út közelsége. FUCHS 1988, 88.; PALÁGYI–NAGY 2002, 51.

15 Állásfoglalása alapján a Sopianae–Valcum közötti út Somogyjád–Osztopán–Pamuk–Somogyvár településeken haladna keresztül. FITZ J.: Grenzberechtigung im Jahre 214 zwischen Pannonia Superior und Inferior. Alba Regia 1978, 79–80, 83. A szűkös távolságadatok azt sugallják, hogy az utak révén két település között a legrövidebb összeköttetés biztosítására törekedtek. Sopianae–Valcum=Fenekpuszta: 68 mp/100,5 km szinte a légvonalban mért távolságnak felel meg, ami ez esetben Kaposvárnál haladna át a Kaposon. Vö. MÓCSY A.–SZILÁGYI M.: Úthálózat. In: Pannonia régészeti kézikönyve. (szerk. MÓCSY A.–FRIZ J.) Bp. 1990, 122, ez az út a II. József-korabeli I. katonai felmérés alapján nem igazolható.

16 FINÁLY G.: Római utak a Dunántúlon. ArchÉrt 23 (1903) 171.

17 Visy Zs. Varsalik (Somogyjád 32.) telepnyomait ugyancsak villának határozza meg: Visy, Zs.: Die ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in Niederpannonien. In: Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. (hrsg. H. BENDER–H. WOLFF): Passauer Universitätschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 447. 197. sz. lelőhely; CSIZMADIA–NÉMETH 1997, 44.

12 Each a villa farm was later established in the autochthonous settlements of Budaörs and Szentendre. Kovács 2000, 75; J. H. F. BLOEMERS: Die sozial-ökonomischen Aspekte der ländlichen Besiedlung an Niederrhein und Niederrhein in Germania Inferior und das Limesvorfeld von Christi Geburt bis zum 5. Jahrhundert nach Christi. In: H. BENDER – H. WOLFF (hrsg.): Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. Passauer Universitätschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 129.

13 On the examined territory, we could not observe changes in the settlement structure during the field walking that Péter Kovács regards to be the consequence of the Marcoman wars, when villages were replaced by smaller farmsteads. In our cases, the materials of the farmsteads could just as well come from the 1st and the 2nd–3rd centuries. Kovács 2000, 75.

14 CSIZMADIA–NÉMETH 1997, 45. According to recent investigations, tumulus cemeteries were not necessarily established along main roads. The proximity of roads can be demonstrated at no more than 60% of the Steiermark tumuli, FUCHS 1988, 88.; PALÁGYI–NAGY 2002, 51.

15 He argued that the Sopianae–Valcum road crossed Somogyjád–Osztopán–Pamuk–Somogyvár settlements, FITZ J. Grenzberechtigung im Jahre 214 zwischen Pannonia Superior und Inferior. Alba Regia 1978, 79–80, 83. The short distance data suggest that the intention was to find the shortest way between two settlements with the roads. Sopianae–Valcum=Fenekpuszta: 68 mp/100.5 km is nearly equal to the distance measured as the crow flies, which means that the road would cross the Kapos at Kaposvár. Comp. MÓCSY A.–SZILÁGYI M.: Úthálózat. In: Pannonia régészeti kézikönyve. (szerk. MÓCSY A.–FRIZ J.) Bp. 1990, 122. This road cannot be justified by the 1st military survey from the time of Joseph II.

Annál is inkább, miután ettől kissé DNy-ra az Apánkai-erdőben egy 176 halmos sírmező ismert. Mivel minden villagazdasághoz és falusi településhez tartozott egy temető, mely a villák esetében a körítőfalán kívül, attól 200–300 méterre található.¹⁸ Az apánkai halmok a lakott terület szélétől 50–150 méterre vannak, egy a településnél magasabban fekvő dombháton.

A fenti két lelőhelynek a 34. lelőhellyel való kapcsolata sem kizárt, bár itt a gazdag római leletanyag ellenére épületnyomokat nem figyeltünk meg. Ettől Ny-ra egy nyílt színi temető található, amit a telepektől és a halomsírmezőtől csak a Bodonkúti-árok választ el.

Irodalmi adatok a Szállás-dűlőben is említene egy római telepet, terepjárási adatokkal ezt nem tudtuk alátámasztani.¹⁹

Az itt talált íves vassarló (Müller 1982, 2B) megerősíti, hogy a település lakói mezőgazdasági tevékenységből éltek (Somogyjád 33.).²⁰ A lelőhelyen észlelt vályogtégla-törmelékek szintén arra engednek következtetni, hogy itt egyszerűbb, gazdasági rendeltetésű épületek állhattak.

Az Alsóbogát, Csalánosi erdőben lévő halmok közeléből egyelőre nem ismerünk telepet, a legközelebbi római lelőhelyek déli irányban, mintegy kilométerre jelentkeznek. A halmokat feltérképező Németh P. és Csizmadia G. a halmoktól 30–40 méterre egy régebbi utat figyelt meg, ami minden valószínűség szerint az egykori római úttal azonos (*via rustica*).²¹

A rómaiak tudatosan a legjobb termőterületekre telepedtek, és a rossz, terméketlen homokos területeket nem népesítették be.²² Ezt a megfigyelést a mi eredményeink is alátámasztják annyiban, hogy a Bodrog községtől nyugatra lévő homokos területen mindössze két lelőhelyet rögzítettünk (Pusztakovácsi 14-15.).

A Bodrog 2. lelőhelyről (Alsóbüi, Török-domb) irodalmi közlésből ismert egy fehér márvány Liber Pater-

Gábor Finály drew this road S of our territory.¹⁶ The number of the sites significantly multiplied in the course of the field walking yet we could not find any hint not even in the distribution of the sites that that diagonal road crossed this area. At the same time, the existence of a number of minor roads could be deduced, roads that followed the river valleys in a N-S direction. We suppose the existence of a road on the so-called drainage divide across Somogyjád-Edde-Somogyvamos, from which a road probably forked off toward SW at Somogyvamos.

We rarely found traces of buildings in the investigated area during the field walking: at Somogyjád 25 and Somogyjád 32-33 sites.¹⁷ The two latter sites are side by side and at both sites we could document traces of a number of buildings on a territory of 150×250 m and 150×100 metres. Thus we suppose the existence of a *villa urbana* on the territory enclosed by the Cinca and the Bodonkúti-árok where the scattered building traces came from the outbuildings of a farm. It seems even more probable since a cemetery of 176 tumuli is known in the Apánkai forest somewhat SW of it. Every farmstead and rural settlement had a cemetery, which could be found outside the fencing wall of the farmsteads, about 200–300 metres from them.¹⁸ The Apánka tumuli can be found 50–150 metres from the inhabited area on a hilltop higher than the settlement.

There could be a connection between the two sites and site no. 34 as well, although no traces of buildings could be observed here despite the rich Roman period find material. West of it, an open-air cemetery can be found, which is separated from the settlements and the tumulus cemetery by the Bodonkúti-árok.

Archaeological literature also mentions a Roman settlement in the Szállás-dűlő but we could not support it by field walking.¹⁹

The arched iron sickle found here (Müller 1982, 2B) corroborates that the inhabitants of the village lived from farming (Somogyjád 33.)²⁰ The adobe fragments observed at the site also suggest that simpler economic buildings used to stand here.

18 Balácán és Rábakovácsiban a villa és a halomsíros temetkezés között szintén kimutatható a kapcsolat, PALÁGYI-NAGY 2002, 52; a steiermarki halomsírok esetében megfigyelt távolságadatok áttekintését, ld. FUCHS 1988, 87.

19 KOCZTUR 1964, 113.

20 MÜLLER R.: A mezőgazdasági vaseszközök fejlődése Magyarországon a késővaskortól a török kor végéig. Zalai Gyűjtemény 19 (1982) Kat. sz. 270., a fenti darabhoz legközelebb álló példányt terepbejárás során Hajmáskéren gyűjtötték, egy 2-3. századi vilálához tartozó részen.

21 CSIZMADIA-NÉMETH 2002, 190, Abb. 6, 1; Burgenland halomsírainál szintén több helyen megfigyelték az egykori utakat, amikre felfűzve, egy-egy dombháton, vagy lejtőkön jelentkeznek a halmok, ill. a halomsíros temetők. K. KAUS: Die norisch-pannonischen Grabhügel des Burgenlandes – A burgenlandi noricum-pannoniai halomsírok. In: Noricum-pannoniai halomsírok (szerk. K. PALÁGYI S.). Veszprém 1990, 77.

22 FISCHER 1994, 275. Nördlinger Ries területén megfigyelték, hogy a vidék löszös nyugati részén sűrű településhálózattal lehet számolni, a keleti homokos térségen azonban nem telepedtek meg.

16 GÁBOR FINÁLY: Római utak a Dunántúlon. ArchÉrt 23 (1903) 171

17 Zs. VÍSY also determined the settlement traces of Varsalik (Somogyjád 32) as a villa: Zs. VÍSY: Die ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in Niederpannonien. In: Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. (hrsg. H. BENDER – H. WOLFF): Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 447. site no. 197; CSIZMADIA-NÉMETH 1997, 44

18 At Balácsa and Rábakovácsi, the connection between the villa and the tumulus burials could be demonstrated, PALÁGYI-NAGY 2002, 52; The review of the distance data observed in the case of the Steiermark tumuli see in FUCHS 1988, 87

19 KOCZTUR 1964, 113

20 MÜLLER R.: A mezőgazdasági vaseszközök fejlődése Magyarországon a késővaskortól a török kor végéig. Zalai Gyűjtemény 19 (1982) Cat. No. 270, the closest analogue was collected during field walking at Hajmáskér on the territory of a villa from the 2nd-3rd centuries.

nek és Liberának emelt votívtábla.²³ A Kr. u. 3. sz. első felére keltezhető kőemlék lelőhelyéről a helyiek római tegulákat említenek, de egyelőre nem tudjuk lokalizálni azt a római települést, aminck szentélyéhez a fogadalmi emlékek tartozhat.²⁴

Az apró leletek sorából külön említést érdemel a Somogygeszti 6. lelőhelyen Stamler Imre által gyűjtött Ω -formájú gyűrűs csat. A csat lábszerű nyúlványa egy övre erősített szegecs rögzítésére szolgált, darabunkon a csat nyelve hiányzik.²⁵ A fenti töredék legközelebbi párhuzamát egy saalburgi, J. Oldenstein által a katonai felszerelések között publikált töredék jelenti (Limes-schnallen). Elsősorban a dunai provinciákban fordul elő,²⁶ a 3. század végére, 4. századra keltezhető.²⁷

A népvándorlás korra keltezhető telepek száma a legcsekélyebb. Ebben természetesen közrejátszik a leletanyag (kerámia) szegényes és kevésbé jellegzetes volta, ami felszíni leletek esetében hagyományosan megnehezíti az ilyen korú telepek elkülönítését. Mindössze egyetlen lelőhelyünk akadt, ahol a germán edényművességre jellemző soványítású töredékeket találtunk (Edde 11.) A 17. avar kori lelőhelyből egy temető,²⁸ 16 pedig telep, melyek egyikén (Alsóbogát 1.) vaskohászati tevékenységet is folytattak. A felismert hét honfoglalás kori lelőhelyből (3 telep, 3 kohóműhely és 1 temető²⁹) egy településnyom esik egybe az avar korival, a fent említett Alsóbogát 1. lelőhely, ahol leletmentés során avar és honfoglalás kori felszíni telepnyomok mellett avar típusú bucakemencék maradványai kerültek elő.

A lelőhelyek mindegyike az általában É-D irányú dombvonulatok lejtőinek aljában, vízfolyások partján, vagy források közvetlen közelében helyezkedik el. (3. térkép)

Kiemelkedő lelet az Osztopán 2. lelőhelyen talált poncoltszalagfonatokkal díszített bronz pántgyűrű (2. kép 14.), melyen a minták közötti mezőket viasz és gyanta alapanyagú nemespatina-betéttel töltötték ki (spanyolozás).³⁰

No settlement is as yet known from the environs of the tumuli in the Csalánosi forest at Alsóbogát. The closest Roman sites appear a few kilometres to the G. P. Németh and G. Csizmadia who mapped the tumuli observed an older road 30–40 metres from the tumuli, which is probably identical with the Roman road (*via rustica*).²¹

The Romans deliberately chose the best fields and did not settle on territories with poor, barren sandy soils.²² Our results support this observation since we could register only two sites on the sandy territory west of Bodrog village (Pusztakovácsi 14–15).

A white marble votive plate raised to Liber Pater and Libera is known from the literature from Bodrog 2 site (Alsóbü, Török hill).²³ The stone monument can be dated from the first half of the 3rd century AD. Local people mention Roman tegulae from the same site. Nevertheless, we could not localise the Roman settlement from which the votive monuments came.²⁴

The Ω -shaped ring-buckle that Imre Stamler collected at the Somogygeszti 6 site deserves special attention from among the small finds. A rivet fixed to the belt was attached to the foot-like elongation of the buckle, from which the tongue is missing.²⁵ The closest analogue is a Saalburg fragment published by J. Oldenstein among the military paraphernalia (Limesschnallen). It mostly occurred in the Danubian provinces,²⁶ and it can be dated from the end of the 3rd century and the 4th century.²⁷

The number of the sites dated from the Migration Period is the lowest. It is, naturally, partly due to the fact that the ceramic material is poor and not really characteristic, which traditionally makes the determination of settlements of this age difficult. We found only a single site where a sherd of a tempering characteristic of the German ceramics occurred (Edde 11). One of the 17 Avar sites was a cemetery,²⁸ and 16 are settlements. In

23 SZIRMAI K.: Újabb adat a pannóniai Liber Pater és Libera kultuszhoz. Antik Tanulmányok XX (1973) 191–196; CSIR VII, Kat.-Nr. 10, Abb. 7.

24 A szórványos római leletek ellenére az sem kizárt, hogy a votiv másodlagosan került a lelőhelyre. MAGYAR 2000, 117–118; KOCZTUR 1964, 26.

25 SÁGI K. rekonstrukciója, ld. Intercisa I, Abb. 32.

26 OLDENSTEIN 1976, Anm. 732; Mainz, Bécs, Carnuntum: M. BUORA-W. JOBST: Roma sul Danubio. Da Aquileia a Carnuntum lungo la via dell'ambra. Cataloghi e Monografie Archeologiche dei Civici Musei di Udine 6. Roma 2002, Kat. IVa. 104–107; Székesfehérvár, Szőny, Környe, Oroszvár, Intercisa: Intercisa I, 98–99, Taf. XXV.3.

27 OLDENSTEIN 1976, 218.

28 Somogyvámos, Cigány-domb: BAKAY K.: Somogy megyei régészeti kutatások 1973/75. évben. SMK 2 (1975) 296–297; 299–301.

29 Somogyjád, gépállomás. RégFüz 43 (1991) 41.

30 A felfedezésért Vámos Ilonának, a kaposvári múzeum restaurátorának tartozunk köszönettel. VÁMOS I.: Egy díszítéstechnikai eljárás a zamárdi avar temető VII. századi leletanyagában. „Spanyolozás” az avar ötvösművészetben. Műtárgyvédelem 1995/24. 101–108; VÁMOS, I.: A decorative technique in 7th century Avar finds. „Spanish technique” in the Avar goldsmith's art. Conservation around the Millenium. Hungarian National Museum 2001, 73–78.

21 CSIZMADIA-NÉMETH 2002, 190, Abb. 6, 1; Roads were also observed at a number of places close to the tumuli in Burgenland. The tumuli or the tumulus cemeteries appeared in strings along these roads on hilltops or hillsides. K. KAUS: Die norisch-pannonischen Grabhügel des Burgenlandes – A burgenlandi noricum-pannoniai halomsírok. In: Noricum-pannoniai halomsírok (szerk. K. PALÁGYI S.). Veszprém 1990, 77.

22 FISCHER 1994, 275. A dense settlement system was observed in the loessy western part of the territory of Nördlinger Ries, while people did not settle in the eastern sandy areas.

23 SZIRMAI KRISZTINA: Újabb adat a pannóniai Liber Pater és Libera kultuszhoz. Antik Tanulmányok XX (1973) 191–196; CSIR VII, Kat.-Nr. 10, Abb. 7.

24 Despite the scattered Roman finds, the votive plate could arrive here in a secondary function. MAGYAR 2000, 117–118; KOCZTUR 1964, 26.

25 K. SÁGI's reconstruction, see Intercisa I, Abb. 32.

26 OLDENSTEIN 1976, Anm. 732; Mainz, Bécs, Carnuntum: M. BUORA-W. JOBST: Roma sul Danubio. Da Aquileia a Carnuntum lungo la via dell'ambra. Cataloghi e Monografie Archeologiche dei Civici Musei di Udine 6. Roma 2002, Kat. IVa. 104–107; Székesfehérvár, Szőny, Környe, Oroszvár, Intercisa: Intercisa I, 98–99, Taf. XXV.3.

27 OLDENSTEIN 1976, 218.

28 Somogyvámos, Cigány Hill: BAKAY K.: Somogy megyei régészeti kutatások 1973/75. évben. SMK 2 (1975) 296–297; 299–301.

E díszítésmód először a zamárdi temetőben bukkant fel, a gyűrű formai párhuzamát a keszthely-dobogói temetőből is ismerjük.³¹

Noha Somogyjád tekinthető a vizsgálatba bevont terület központi településének, és a kohászati telepek felfedezése itt kezdődött, a somogyi vaskohászati telepek a szakirodalomban Somogyfajsz révén váltak ismertté. Akárhonnan is nézzük, a felfedezés érdeme kétségkívül Stamler Imréné, aki 1982-től a diákjaival folytatott terepbejárások során nemcsak rábukkant ezekre a lelőhelyekre, hanem hihetetlen elszántsággal és ügybuzgalommal vetette rá magát a témára. Évtizedes fáradozásainak eredményeként ma áll és működik az ország egyetlen vaskohászati múzeuma, és ezenkívül tucatnyi további kohótelepet, továbbá más lelőhelyek sokaságát ismerhette meg a magyar régészet.³² Áldozatos szervező munkájának eredményeként az említett kohómúzeum mellett további három kohótelep régészeti feltárása történt meg vidékünkön.³³ A nyolcvanas-kilencvenes években rengeteg adat (és lelet) birtokába került, melyekről féltő volt, hogy megfelelő szakmai dokumentáció és nyilvántartás híján elvesznek az utókor számára.

A vaskohászati telepeket sekély vízfű patakok mellett, vagy források közelében találjuk. Ezt a sajátosságot Somogyban teljességgel praktikus okokkal lehet magyarázni: a gyepvasércet ezeken a víz közeli helyeken, vízenyős réteken lehet a legkönnyebben feltalálni, és a mosáshoz is szükség van vízre. A másik fontos szempont a faszén-szükségletet kielégíteni képes erdőség közelsége.³⁴ E feltételeknek a középkorban szinte egész Somogy megye megfelelt, így leginkább a gyepvasérc elérhetősége lehetett a kohók létesítésének elsőrendű feltétele. A gyepvasérc-lelőhelyekről nincsen katalógus, a vasérc-előfordulásokat mutató térkép Somogy megye területén sokkal

one of the settlements (Alsóbogát 1) iron metallurgy was practised. From the identified seven sites of the Conquest Period (3 settlements, 3 furnace workshops and 1 cemetery²⁹), only one settlement overlaps the Avar settlement. This is the above-mentioned Alsóbogát 1 site, where surface traces of an Avar settlement and another one from the Conquest Period were found together with the remains of iron smelting kilns of an Avar type.

The sites were mostly found at the feet of the N-S extended hill ranges, on the banks of watercourses or next to springs. (Map 3)

The bronze band ring decorated with punched ribbon braids found at Osztopán 2 site is an eminent find. (Fig. 2. 14) The fields between the patterns were filled in with precious platinum inlays of wax and resin basic materials (Spanish technology).³⁰ This decorating technique first appeared in the Zamárdi cemetery, while the analogues in form of the ring are known from the Keszthely-Dobogó cemetery.³¹

Although Somogyjád was the central settlement of the investigated area and the discovery of metallurgical sites also started here, the metallurgical sites of Somogyfajsz became known from Somogy county. No matter which approach we prefer, the merit of the discovery is certainly Imre Stamler's who not only discovered these sites during field walkings with his pupils conducted from 1982 but also dug into the topic with unbelievable zeal and determination. In result of the decades of his efforts, the first and only iron metallurgical museum of the country has been established and a dozen of furnace sites and numerous other sites have become known in the Hungarian archaeology.³² Owing to his devoted organisational work, three more furnace sites were uncovered in this

31 Kiss G.: A keszthely-dobogói avar kori temető. Zalai Múzeum 8 (1998) 116, 1. tábla 34. A Magyar Nemzeti Múzeum népvándorlás kori gyűjteményében van egy Osztopánból származó karperec (GARAM É.: VII. századi aranyékszerek a Magyar Nemzeti Múzeum Gyűjteményeiben. – Goldgegenstände aus dem 7. Jh. in den Sammlungen des Ungarischen Nationalmuseums. FolArch XXXI (1980) 166., Abb. 1a-b.), mely Garam Éva szíves szóbeli közlése szerint teljes bizonyossággal kapcsolatba hozható a szóban forgó gyűrűvel, és így joggal feltételezhető, hogy a két tárgy azonos lelőhelyről származik. Mindkét tárgy párhuzamai megtalálhatók a Zamárdi temetőben is. Ezúton is köszönetet mondunk Garam Évának szíves segítségéért.

32 STAMLER I.: A somogyi ősi vaskohászat kutatásának története. Dunaújváros, é. n. 54 p. STAMLER I.: Hatalom és vas. Miért kutatjuk a fejedelmi vaskohászati telepeket Somogyban? Somogyi Múzeumok Közleményei 14 (2000) 229–242. STAMLER I. – DR. ÁGH J. – SÜTŐ Z. (szerk.): A honfoglaló magyarság állama, kultúrája és az ősi vastermelés. Dunaújváros 2001, 303 p.

33 Somogyfajsz (7. lelőhely, Gömöri János); Alsóbogát, Csalánosidűlő (1. lelőhely, Költő László); Somogyvámos-Gyümölcsény (8. lelőhely, Költő László); Bodrog-Bű (1. lelőhely, Magyar Kálmán). Lásd ezekről részletesebben: Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban. Szerk. GÖMÖRI J. Sopron-Somogyfajsz 1999, 170–229.

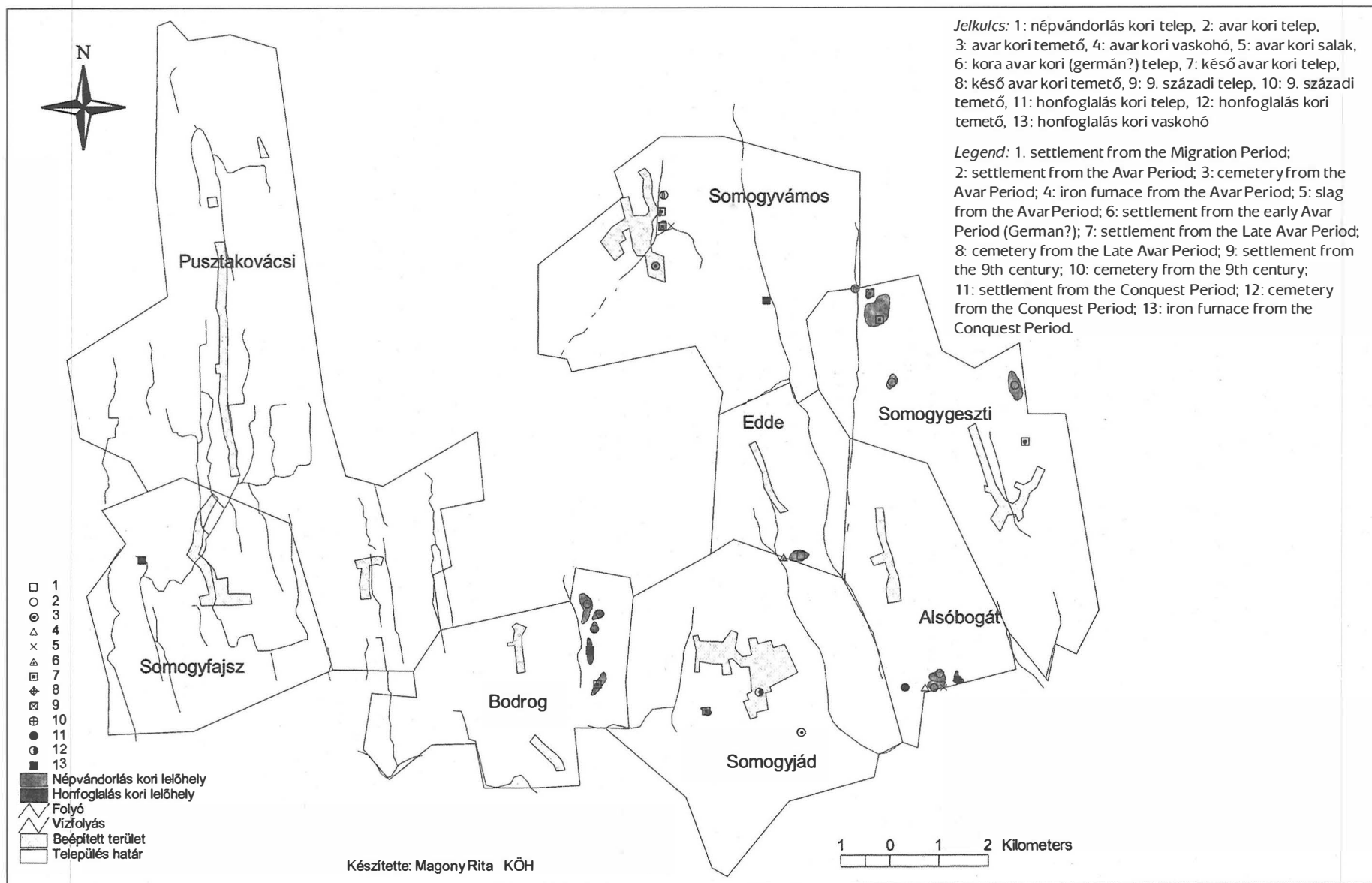
34 GÖMÖRI 2000, 27.

29 Somogyjád, machine park. Réglüz 43 (1991) 41

30 For the discovery of the phenomenon we are grateful to Ilona Vámos restorer in the Kaposvár Museum. VÁMOS I.: Egy díszítéstechnikai eljárás a zamárdi avar temető VII. századi leletanyagában. „Spanyolozás” az avar ötvösművészetben. Műtárgyvédelem 1995/24. 101–108; VÁMOS, I.: A decorative technique in 7th century Avar finds. „Spanish technique” in the Avar goldsmith's art. Conservation around the Millenium. Hungarian National Museum 2001, 73–78

31 Kiss G.: A keszthely-dobogói avar kori temető. Zalai Múzeum 8 (1998) 116, Plate 1:34. There is an armlet in the Collection of the Migration Period of the Hungarian National Museum from Osztopán (GARAM É.: VII. századi aranyékszerek a Magyar Nemzeti Múzeum Gyűjteményeiben. – Goldgegenstände aus dem 7. Jh. in den Sammlungen de Ungarischen Nationalmuseums. FolArch XXXI (1980) 186., Abb. 1a-b.) which by Éva Garam's kind oral communication can be connected with our ring most assuredly, so it presumed with good reason that these two objects come from the same site. Analogues of both can also be found in Zamárdi cemetery. Herewith, we express our acknowledgment to Eva Garam for her kind help.

32 STAMLER I.: A somogyi ősi vaskohászat kutatásának története. Dunaújváros, undated 54 p. STAMLER I.: Hatalom és vas. Miért kutatjuk a fejedelmi vaskohászati telepeket Somogyban? Somogyi Múzeumok Közleményei 14 (2000) 229–242. STAMLER I. – DR. ÁGH J. – SÜTŐ Z. (szerk.): A honfoglaló magyarság állama, kultúrája és az ősi vastermelés. Dunaújváros 2001, 303 p.

3. térkép: Somogyjád és környéke népvándorlás és honfoglalás kori lelőhelyei

Map 3: Sites of the Migration and the Conquest Periods at Somogyjád and its environs

kisebb területeket jelöl ki, mint az ismert kohók elterjedéséből erre következtetni lehetne.³⁵

Terepjárásaink során vaskohó-lelőhelynek határoztuk meg azokat, ahol kifejezetten erre utaló leleteket találtunk: fúvócső, vagy mellfalazat-darabokat. Ilyen lelőhely a nyolc község területén összesen tíz van, melyek közül négyet ásatással is hitelesítettek. Ugyanakkor több a salakelőfordulás, melyek ugyancsak kohókra utalnak. Ilyet további 22 lelőhelyen rögzítettünk, melyhez minden valószínűség szerint hozzá lehet adni még három olyan salak-lelőhelyet, ahol semmilyen kísérő-lelet sem segítette a keltezését. Tekintettel arra, hogy az ásatással hitelesített négy vaskohó-lelőhely közül három csak 10. századi, vagy annál későbbi leletet eredményezett, és az arány hasonló a többi vaskohó- és salak-lelőhelyeken is,³⁶ aligha tévedünk nagyot, ha ezeket a lelőhelyeket általában Árpád-korinak tartjuk, nem kizárva annak lehetőségét, hogy lehet köztük esetleg olyan is, melyet a 10. század előtt létesítettek.

Terepjárásaink során 128 Árpád-kori lelőhelyet gyűjtöttünk. Közülük viszonylag kevés az olyan, ahol kora Árpád-kori, 10–11. századi leletanyagot is el lehetett különíteni. A lelőhelyek eloszlásáról csupán annyit lehet megjegyezni, hogy a településre alkalmas helyeken mindenütt megtalálhatók, és többnyire a késő középkori telepekkel együtt, vagy azok szomszédságában fordulnak elő. Viszonylag sok az olyan lelőhely, ahol a leletanyag alapján 13–14. századi települést lehet sejteni.

A késő középkori lelőhelyek száma 161. Elhelyezkedésük az Árpád-kori telepekkel azonos, ami arra utal, hogy ebben az időszakban is sok volt az úgynevezett „szállás-jellegű” szórt rendszerű kistelep, melyek nemcsak a templomos faluhelyek környékén, hanem mindenütt előfordultak. (4. térkép)

A források alapján területünkön kb. 14 középkori település lehetett. A templomos helyek közül sikerült azonosítani Fajsz,³⁷ Edde,³⁸ Tepej,³⁹ továbbá Remete helyét, ahol a Szt. Jakab remetekolostor maradványai még a hatvanas években is álltak.⁴⁰ Továbbra is vitatott a Somogyvámos határában álló középkori templomrom (*lásd a hátsó borítót!*) azonosítása: a korábbi szakirodalom Csopak falu templomának tartotta, Müller Róbert a középkori Vámost azonosította, Valter Ilona pedig Györök falu egyházának tekinti.⁴¹ Ásatás tisztázta Bő falu temp-

region beside the above-mentioned metallurgical museum.³³ He collected a huge number of data (and finds) in the eighties and nineties and it was to be feared that they would be lost for the future generations for lack of sufficient documentation and registering.

The iron metallurgical sites can be found on the banks of shallow streams or springs. It can be explained with practical reasons in Somogy county. Meadow ore can be the easiest to be found on waterlogged meadows near water, and water is necessary for ore handling. Another important condition was the proximity of a forest where raw material could be obtained for charcoal.³⁴ Practically the entire Somogy county met these demands in the Middle Ages, so the availability of meadow ore could be the primary condition at the establishment of furnaces. There is no catalogue of the occurrence of meadow ore, while the map of the iron ore occurrences in Somogy county marks a much smaller territory than it could be supposed from the distribution of the furnaces.³⁵

In the course of the field walkings we determined the sites as iron metallurgical sites where we found finds that definitely attested to it: tuyeres or fragments of breast walls. We found ten sites of this type on the territory of the eight villages, and four of them were authenticated with excavations. There were more slag occurrences, which also suggest the existence of furnaces. Such occurrences were registered at 22 more sites and probably three more slag sites can be added where no other find helped the chronological determination. With regard to the fact that three of the four iron metallurgical sites authenticated with excavations contained finds only from the 10th century or later, and the proportion is the same at the rest of the iron furnace and slag sites,³⁶ it seems highly probable that these sites can be dated from the Árpadian Period allowing that a few of them could be established before the 10th century.

A hundred and twenty-eight sites were collected during the field walkings. Relatively few of them contained finds from the early Árpadian Period and the 10th–11th centuries as well. Regarding the distribution of the sites it should be noted that they could be found everywhere where the environment was suitable for settlement and they usually occur together with late medieval sites or next to them. There are relatively many sites where the finds date the settlement from the 13th–14th centuries.

35 GÖMÖRI 2000, 159/c kép és 264. oldal.

36 Mindössze két lelőhelyen volt csak avar kori, és tíz lelőhelyen csak Árpád-kori kísérőlelet. Azokon a lelőhelyeken, ahol több kor is előfordult, 26%-ban találunk avar és 73%-ban Árpád-kori kísérőleletet.

37 1234–70: Fayz. CSÁNKI 1894, 604. Somogyfajsz 1. lelőhely.

38 1383: Edde. CSÁNKI 1894, 602. Edde 2. lelőhely.

39 1083–1095: Tupei. PRT I. 315–316. MÜLLER 1975, 53. Somogyvámos 14. lelőhely.

40 1225: Remete. PRT I. 312–314. Somogyvámos 2. lelőhely.

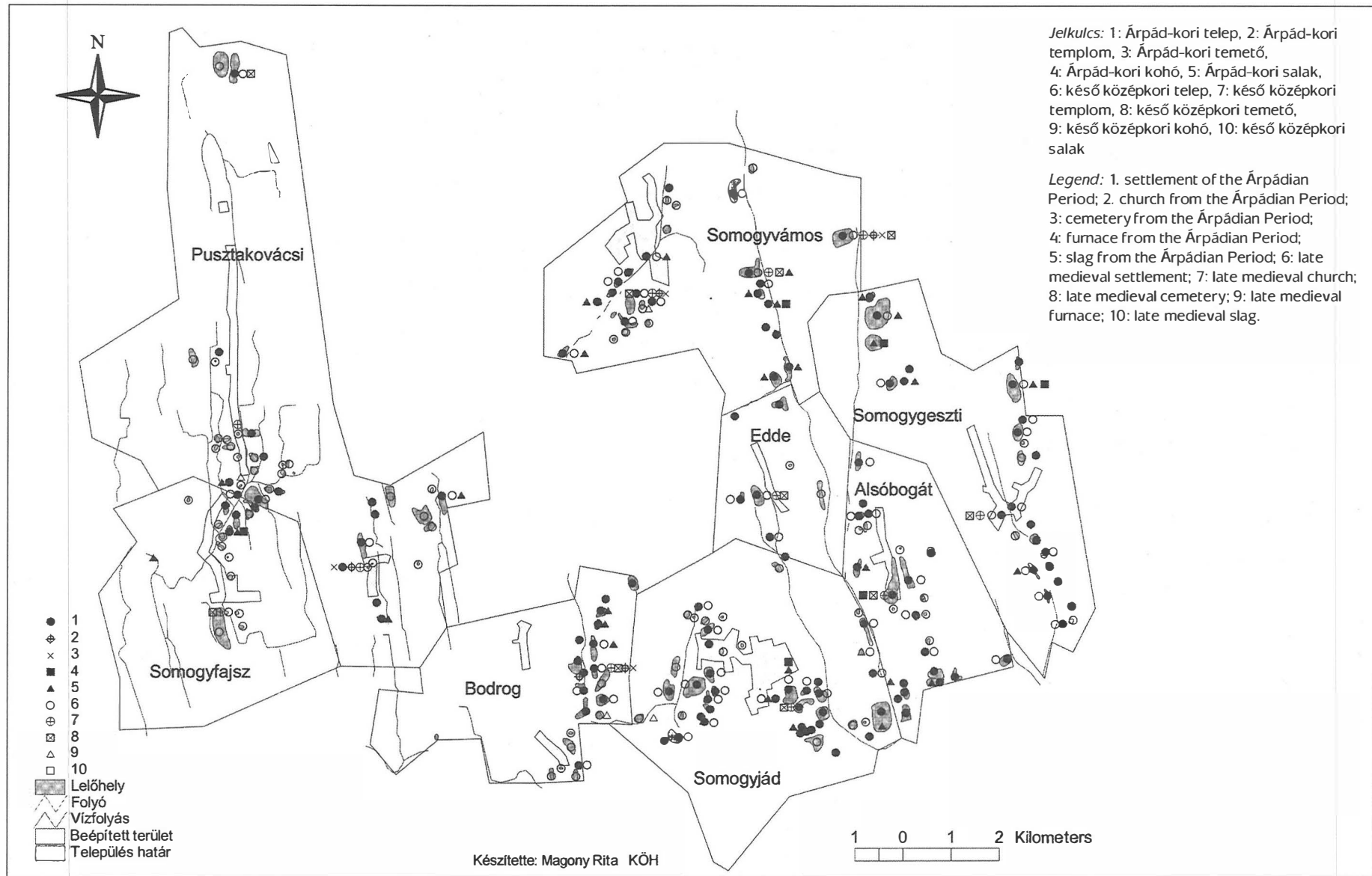
41 1465: Gywrek. CSÁNKI 1894, 610. 1575: Vámos. MÜLLER 1975, 54. VALTER I.: Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon. Bp. 2004, 164. Csopak Látrány határába esik: CSÁNKI 1894, 599, 624.

33 Somogyfajsz (site no. 7, János Gömöri); Alsóbogát, Csalánosidűlő (site no. 1, László Költő); Somogyvámos-Gyümölcény (site no. 8, László Költő); Bodrog-Bí (site no. 1, Kálmán Magyar). On these sites in details see: Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban. Ed. GÖMÖRI J. Sopron-Somogyfajsz 1999, 170–229

34 GÖMÖRI 2000, 27

35 GÖMÖRI 2000, fig. 159/c and page 264

36 Finds from the Avar period were registered at only two sites and 10 sites contained finds from the Árpadian Period. From the sites where more than one period was represented, 26% contained finds from the Avar period and 73% from the Árpadian Period.

4. térkép: Somogyjád és környéke Árpád-kori és késő középkori lelőhelyei

Map 4: Sites from the Árpadian Period and the Late Middle Ages at Somogyjád and its environs

lomának és az itt lévő nemzetségi monostornak helyét.⁴² Sajnos édeskeveset tudunk a még álló és méltatlanul elfeledett Kürtös-pusztai templomról.⁴³ Adatokat szereztünk a bogáti templom 19. századi szétrombolásáról, továbbá arról, hogy Geszti, és minden bizonnyal (Pusztá)Kovácsi középkori egyháza a mai templom helyén állt.⁴⁴ Jád esetében a helytörténeti irodalomban felbukkanó „két Jád” elképzelést csak ellentmondásosan tudjuk bizonyítani.⁴⁵ Bizonytalan a középkori Bodrog és Kölked falu helye, és nem tudjuk, hogy a forrásokban szereplő Cserid, Gellye (Gilla), Guta, Gyümölcsény a vizsgált területre esik-e.⁴⁶ Ismereteink szerint a nyolc község közigazgatási területén kívül fekszik Alberti, Kara.⁴⁷

Területünkön egyetlen erődítést ismerünk, mely alakja és mérete alapján kétségkívül egy késő középkori udvarház (castellum) lehetett, de források híján sajnos azonosítani nem tudjuk.⁴⁸ (1. kép)

II. Kaposvár régészeti lelőhelyei

A Kapos széles alluviális völgye egyben a Zselici-dombság északi határa is. Utóbbi északi peremén meredek oldalú meridionális dombhátakat találunk, melyeket patak-völgyek határolnak, és mintegy várszerűen magasodnak a Kapos ártere fölé. Ezek egyike híres őskori lelőhely (Iszák-domb), míg egy másikon találjuk a szentjakabi bencés apátságot, többségükön azonban mindmáig kevés régészeti adat van,⁴⁹ pedig minden korszakban megtelepedésre alkalmas helyek lehettek. Régészeti szempontból sokkal gazdagabb a Kapostól északra eső terület, ahol a mai város is települt. Ez a dél-külső-somogyi lösztábla, mely lényegesen alacsonyabb és tagolatlanabb felszínű, mint a Zselicség. A vastag lösztakarót csernozjomos talajfélések borítják, minek következtében igen termékeny területről van szó.⁵⁰ A lösztáblát a Kapos felé tartó pata-

The number of the late medieval sites is 161. Their distribution is identical with that of the sites of the Árpadian Period, which suggests that there were still many “temporary” scattered small settlements, which occurred not only around villages with churches but everywhere. (Map 4)

According to the sources, there could be about 14 medieval settlements on our territory. From among the villages with churches, Fajsz,³⁷ Edde,³⁸ Tepej,³⁹ and Remete could be located where the ruins of the St Jacob monastery still stood in the sixties.⁴⁰ The identification of the medieval church ruins at Somogyvamos is still debated: formerly, the archaeological literature identified it with the church of Csopak village, Róber Müller with the medieval Vámos, while Ilona Valter regarded it as the church of Györök village.⁴¹ An excavation clarified the exact place of the church of Bó village and the clan monastery standing also there.⁴² Regrettably, very little is known about the still standing and unduly forgotten Kürtös-pusztai church.⁴³ Data could be obtained about the destruction of the Bogát church in the 19th century and about the fact that the church of Geszti and most probably the medieval church of (Pusztá)Kovácsi stood in the place of the actually standing church.⁴⁴ In the case of Jád, the idea of “two Jáds” appearing in the studies on local history can be proved with certain controversies.⁴⁵ The location of the medieval Bodrog and Kölked villages is also uncertain and we do not know if the Cserid, Gellye (Gilla), Guta and Gyümölcsény villages mentioned in the sources stood in the examined territory.⁴⁶ As far as we know, Alberti and Kara were outside the administrative borders of the eight villages.⁴⁷

42 MAGYAR 2000, 121.

43 1422: Kyrthus. CSÁNKI 1894, 624.

44 1083-95: Bagag PRT I. 318. Alsóbogát 13., Somogygeszti 1. és Pusztakovácsi 8. lelőhely. Utóbbi azonosítása is bizonytalan, hiszen ilyen nevű középkori települést errefelé nem ismerünk. Esetleg ez lehetett a forrásokban említett Baráti falu, melynek Keresztelő Szt. János tiszteletére emelt templomát 1361-ben említik. CSÁNKI 1894, 589. Ezt támogatják a ma is élő földrajzi nevek.

45 1329: Jaad. CSÁNKI 1894, 615. A mai település határába ugyanis két faluhely esik: egyik templomos (26. lelőhely, a mai településtől DK-re), a falutól DNY-ra eső dombon (Másjád, 38. lelőhely) viszont nem találtuk templom nyomát, ezenkívül faluhelynek látszik a település északi szélén húzódó nagy kiterjedésű késő középkori lelőhely is (43. lelőhely).

46 1313: Bodrog, 1268: Kulked, 1378: Cheryd; 1439: Gellye, 1447: Gwtha, 1468: Gymewlchen, CSÁNKI 1894, 594; 622; 597; 608; 609; 611.

47 1466: Alsó és Felső Alberty, CSÁNKI 1894, 586. 1138: Kara. PRT II. 167., CSÁNKI 1894, 616.

48 Somogyfajsz 2. lelőhely. A várat Nováki Gyula és Sándorfi György 1987-ben mérte fel.

49 A hat „hegy” közül mindössze a Kecel-hegyről ismerünk őskori telepet és késő avar temetőt, továbbá a Róma-hegyről szórványleletet.

50 SZILÁRD 1967, 100–104.

37 1234-70: Fayz. CSÁNKI 1894, 604. Somogyfajsz site no. 1

38 1383: Edde. CSÁNKI 1894, 602. Edde site no. 2

39 1083-1095: Tupei. PRT I. 315–316. MÜLLER 1975, 53. Somogyvamos site no. 14

40 1225: Remete. PRT I. 312–314. Somogyvamos site no. 2

41 1465: Gywrek. CSÁNKI 1894, 610. 1575: Vámos. MÜLLER 1975, 54. VALTER I.: Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon. Bp. 2004, 164. Csopak Látrány határába esik: CSÁNKI 1894, 599, 624

42 MAGYAR 2000, 121

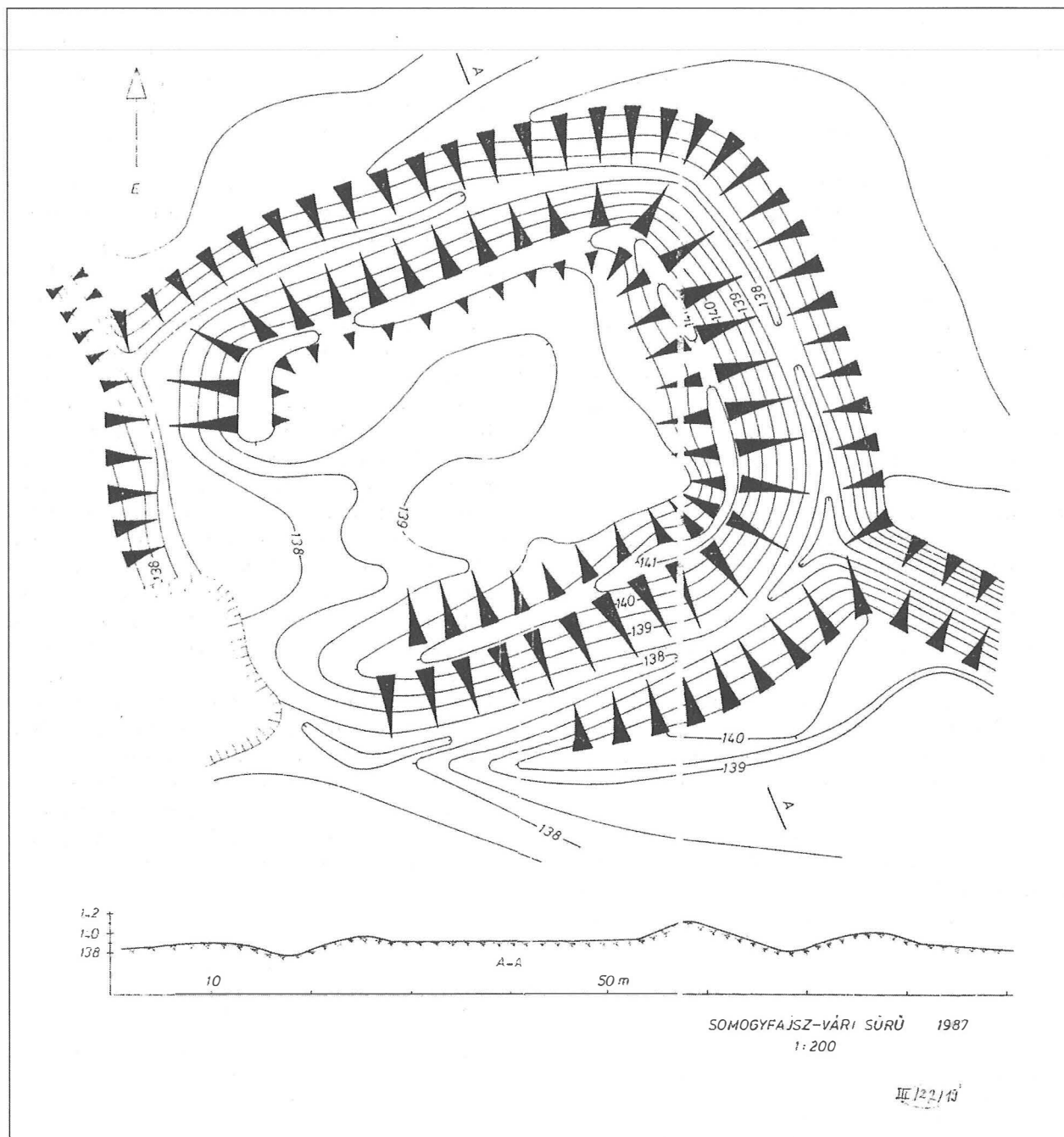
43 1422: Kyrthus. CSÁNKI 1894, 624

44 1083-95: Bagag PRT I. 318. Alsóbogát site no. 13, Somogygeszti site no. 1 and Pusztakovácsi site no. 8. The identification of the last one is uncertain since no medieval village is known by this name. Perhaps this was the Baráti village we can meet in the sources, the church of which, dedicated to St. John the Baptist, was mentioned in 1361. CSÁNKI 1894, 589. The same is supported by the still existing geographical names.

45 1329: Jaad Csánki 1894, 615. There are two villages in the fields of the modern village: one had a church (site no. 26 SE of the modern village), while on the hill SW of the village (Másjád site no. 38) we could not find any trace of a church. Besides, the large medieval site in the northern fields of the settlements (site no. 43) also seems to have been a village.

46 1313: Bodrog, 1268: Kulked, 1378: Cheryd; 1439: Gellye, 1447: Gwtha, 1468: Gymewlchen, CSÁNKI 1894, 594; 622; 597; 608; 609; 611

47 1466: Lower and Upper Alberty, CSÁNKI 1894, 586. 1138: Kara. PRT II. 167., CSÁNKI 1894, 616

1. kép: Somogyfajsz, Vár. Nováki Gyula és Sándorfi György felmérése

Fig. 1: Somogyfajsz, Castle. Survey by Gyula Nováki and György Sándorfi

kok völgyei szabdalják, nyugatról kelet felé haladva egyre szélesebb alluviális völgyeket alkotva: Jutai-árok, Tüskévári-árok, Kisgáti-árok, Deseda-patak, Orci-patak. Mindegyikük torkolathoz közel eső része rendkívül gazdag régészeti lelőhelyekben, míg a várostól nyugatra eső patakok felső szakaszai – legalábbis a felszínen – szerényebb megtelepedésről tanúskodnak.⁵¹

We know of a single fortification on this territory. According to its measurements and shape it could be a late medieval manor-house (castellum), but in lack of sources we cannot identify it.⁴⁸ (Fig. 1)

51 A legutóbbi ásatások viszont arra irányították a figyelmet, hogy a vastag humusztakaró alatt kiterjedt őskori telepek vannak.

48 Somogyfajsz site no. 2. Gyula Nováki and György Sándorfi surveyed the castle in 1987.

Kaposvár és környéke régészeti szempontból nem nevezhető ismeretlennek. A korábbi szórványos ásatások és leletmentések után elsőként az 1973-ban végzett terepjárásokat kell említenünk, melyeket Horváth László vezetésével végeztek. Eredményei megjelentek a város első rendszerezett régészeti összefoglaló munkájában.⁵² Ezen túl az útépitésekhez (61-es út 1970-es évekből kibővítése, továbbá az 1999–2001-ben épült, a várost északról elkerülő út) kapcsolódó nagyszabású feltárások hoztak jelentős eredményeket.⁵³ 2004-ben a város új rendezési tervéhez a régészeti hatástanulmányt Bárdos Edith készítette, melyhez újra összegyűjtötte és rendszerezte az irodalmi és múzeumi adatokat.⁵⁴ Terepjárásaink célja elsősorban a lelőhelyek terepi azonosítása volt, de 2003–2004-ben végeredményben az egész határt többé-kevésbé bejártuk, az előző fejezetben ismertetett módszerrel.⁵⁵ Az eredmények számszerű adatait az 1. táblázat tartalmazza.

Kaposvár közigazgatási határán belül a legtöbb őskori település meridionális folyásirányú patakok, erek kaposi torkolatához közelebb eső dombhátaik húzódik, a vízfolyások fölé 5–15 m-rel emelkedő térszínen. Ez alól kivételt jelent a Deseda, amely mentén végig egyenletesen sok lelőhely található. Ez azzal magyarázható, hogy a Desedát kísérő domboldalak átlagos tengerszint feletti magassága 140–150 m és Ny–K-i irányban jobban tagoltak kisebb földnyelvekkel. Az Orci-patakot kísérő dombhátvonulat lépcsőzetesen, nagy, sík teraszokkal emelkedik a patak fölé Ny-ról és K-ról is. A lelőhelyek két, párhuzamos teraszon helyezkednek el: 125–130 m és 135–140 tszf magasság környékén. Az Orci-patak és a Deseda közti területen szinte nincs ismert lelőhely, a két vízfolyástól távol eső területeket nem szívesen népesítették be. A Kapostól D-re erősen tagolt és a lakóövezeten kívül erdővel borított a felszín, így a terepszonyok és a kutatás hiánya együttesen magyarázzák, hogy alig ismerünk innen lelőhelyeket. A kisszámú, szórványos leletanyagú lelőhelyek zöme a Kapos mentén található. Ezek többsége csupán irodalmi adatokból ismert, azonosításuk a terület beépítettsége miatt nem, vagy alig volt lehetséges.

Az intenzív, viszonylag sok leletanyagot produkáló lelőhelyek szinte kivétel nélkül a vízfolyások völgyeihez közel találhatók, míg a völgyektől távol eső, magas platókon elhelyezkedő lelőhelyek leletanyaga szórványosnak mondható. (5. térkép)

A Deseda mentéről, az 55. lelőhelyről ismert egy Starčevo telep.⁵⁶

II. Archaeological sites at Kaposvár

The broad alluvial valley of the Kapos is also the northern border of the Zselic hills. Steep-sided meridional hill ridges can be found on the northern edge of the latter one, which are bordered by stream valleys, and which rise like castles above the floodplain of the Kapos. One of them is a famous prehistoric site (Iszák-domb), while the Benedictine abbey of Szentjakab can be found on another one. Most of them have yielded few archaeological data⁴⁹ although they could be suitable for settlement in any period. The territory north of the Kapos, the region of the modern town, is much richer from an archaeological aspect. This is the loess table of southern outer Somogy, which is significantly lower and less segmented than the Zselicség. Soils of chernozem characters cover the thick loess cover and consequently it is a very fertile area.⁵⁰ Stream valleys running to the Kapos segment the loess plateau building eastward broadening alluvial valleys: Jutai-árok, Tüskevári-árok, Kiszgáti-árok, Deseda stream, Orci stream. There are many archaeological sites close to the mouth of these streams, while the upper reaches of the streams west of the town attest to a less dense inhabitation at least on the surface.⁵¹

Kaposvár and its environs is not a white spot from an archaeological aspect. After the former occasional excavations and rescue excavations, the field walkings conducted in 1973 have to be first mentioned, which were directed by László Horváth. The results were published in the first systematic archaeological summary of the town.⁵² Then large-scale excavations linked with road constructions (enlargement of route no. 61 in the 1970's and the construction of the road bypassing the town in 1999–2001) brought significant results.⁵³ In 2004, Edith Bárdos prepared the effect study to the new development plan of the town, and she once more collected and systemised the data from the literature and the museum.⁵⁴ The aim of the field walkings was first of all the identification of these sites in the field. In 2003–2004 we practically inspected the entire region with the method described in the previous chapter.⁵⁵ Table 1 contains the numerical results.

Most of the prehistoric sites within the administrative borders of Kaposvár can be found on the hilltops that lie closer to the mouth of the streams and streamlets of a meridional direction of flow toward the Kapos,

52 BAKAY 1975

53 RKM 1999, 213–215; RKM 2000, 157–159; RKM 2001, 174–175.

54 Kézirat munkáját nagy haszonnal forgattuk, fogadja ezúton is köszönetünket.

55 Munkánk során néhány lelőhelyet azonosítottunk a szomszédos Kaposújlak, Jutai, Magyaregres és Sántos falvakban is.

56 KALICZ N.: Frühneolithische Siedlungsfunde aus Südwestungarn. *InvPraehun IV.* (1990), 36.

49 From the six „hills” only the Kecel-hegy is known of a prehistoric site and a late Avar cemetery, and scattered finds were collected on Róma-hill.

50 SZILÁRD 1967, 100–104

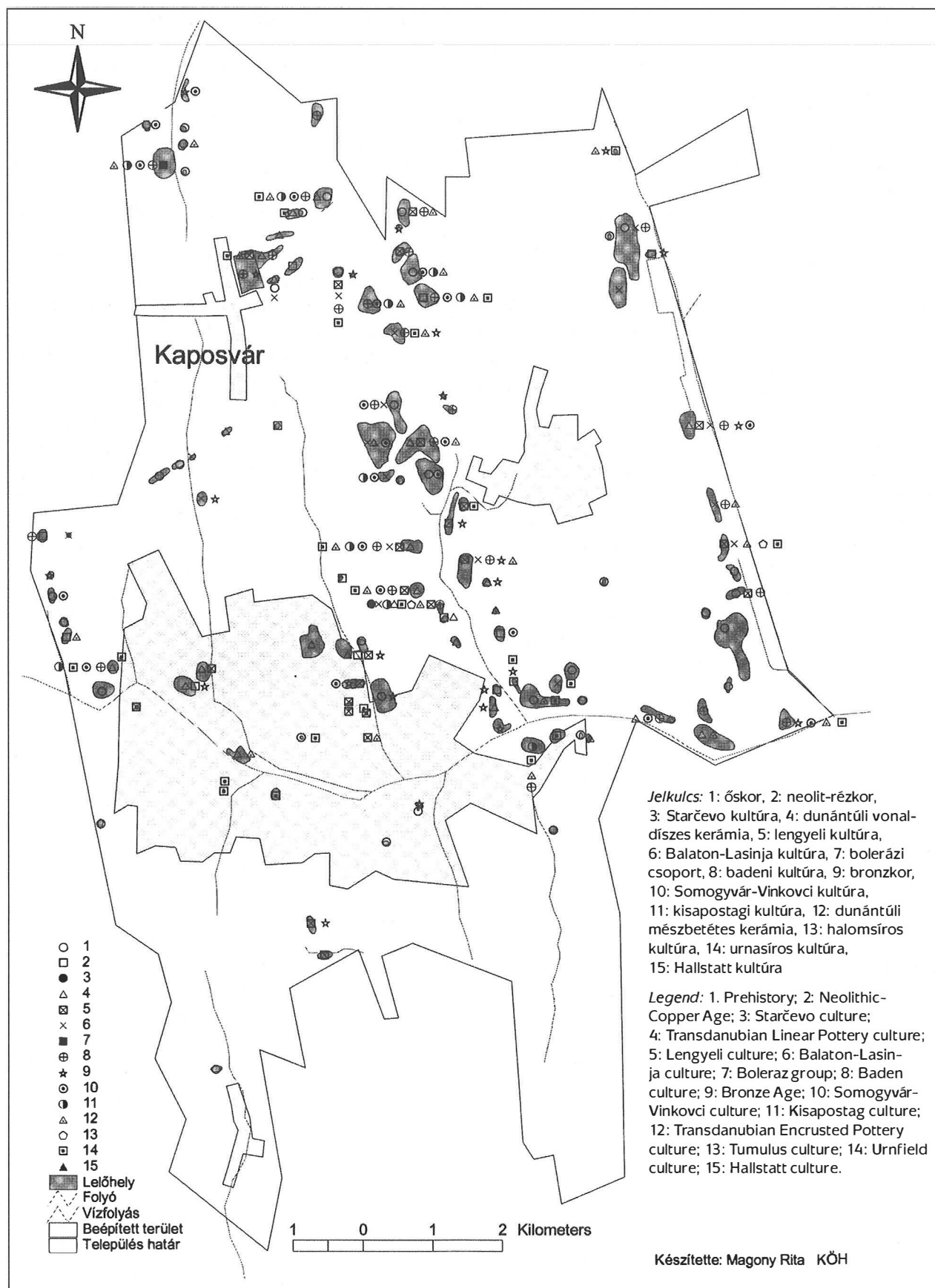
51 The recent excavations called attention to the fact that large prehistoric settlements can be found under the thick humus layer.

52 BAKAY 1975

53 RKM 1999, 213–215; RKM 2000, 157–159; RKM 2001, 174–175

54 Her manuscript proved very useful and we are grateful to her that we could read it.

55 We also identified a few sites at the neighbouring Kaposújlak, Jutai, Magyaregres and Sántos villages.

5. térkép: Kaposvár és környéke őskori lelőhelyei

Map 5: Prehistoric sites of Kaposvár and its environs

A DVK 24 lelőhelyének szinte mindegyike a Kaposba torkolló É-D-i irányú vízfolyások K-i lejtőin, a part közeli helyeken ismert.

A lengyeli kultúra leletanyaga 25 lelőhelyről ismert, lelőhelyeik egymáshoz közel, csoportokban helyezkednek el, a legszembetűnőbb gócek a következők:

1. a Kisgáti-árok Ny-i partján, Kaposvár belterületén
2. a Deseda Kaposvár és Toponár közti szakaszán
3. a Deseda mentén Kaposfüred magasságában

Jelentős telep ismert a Kapostól délre is (Kaposvár 169.). A kultúra néhány leletét Zalai-Gaál István közölte,⁵⁷ aki szerint a gyertyánosi erdőben (Kaposvár 170.) előkerült leletek a Sopot-kultúrába tartoznak.

A Balaton-Lasinja kultúra leletanyaga 18 lelőhelyen került elő, ebből 6 lelőhelyen a lengyeli kultúrával együtt. A kultúra települési körülményei nagyon változatosak, jellemzőek a megye jellegzetes térfelszínén, a meridionális dombháton lévő lelőhelyek,⁵⁸ melyek legtöbbször kisméretűek.⁵⁹

A badeni kultúrának 28 lelőhelye ismert Kaposvárról, legnagyobb számban a Deseda mentén. A 138. lelőhelyen egy finoman karcolt zegzug mintás töredék a bolerázi időszakra utal.

A neolitikum és a rézkor korai, illetve középső időszaka után gyakorlatilag elnéptelenedett a Tüskevári-árok és a Kisgáti-árok völgye, ahol csupán 3 bronzkori lelőhely ismert, szemben a neolitikumban tapasztalt lakottsággal. Ezzel szemben a Kaposfüred fölött eredő és a Desedába torkolló vízfolyás mente a neolitikum és a rézkor folyamán lakatlan, csupán a korai és a középső bronzkor időszakában települt be.

Míg a Somogyvár-Vinkovci kultúra lelőhelyei (21) nagyjából egyenletesen szóródnak, a kisapostagi kultúra 12 lelőhelyéből 9, a mészbetétes kultúra 27 lelőhelyéből 13 a Deseda mentén található. E bronzkori kultúrák igen gyakran együtt fordulnak elő, ezt kilenc esetben tapasztaltuk. Feltűnő a két kultúra lelőhelyszámának különbsége: míg a Somogyjád környéki lelőhelyeken közel azonos, nem túl nagy számban fordulnak elő, addig a Kapostól északra a mészbetétes lelőhelyek száma több, mint kétszerese a kisapostagi kultúráénak. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy a Kapos folyótól északra a mészbetétes kerámiának hasonló csoportja lesz azonosítható, mint például a Győr-környéki vagy a Balaton-környéki csoport. Ez a Kaposvár-környéki csoport is az észak-dunántúli mészbetétes kerámiához tartozik, dél-dunántúli típusú anyag elvéve fordul elő benne. A Kaposvár 2. lelőhely több száz síros mészbe-

on an elevation of 5–15 metres above the watercourses. This can be explained by the fact that the average height of the hills along the Deseda is 140–150 metres above the sea level and they are more segmented by smaller tongues in a W-E direction. The hill range along the Orci stream rises above the stream in the W and the E with large, flat stepped terraces. The sites are distributed on two parallel terraces around the altitudes of 125–130 and 135–140 metres above sea level respectively. There are practically no sites between the Orci stream and the Deseda, the regions far from the two watercourses were not popular settlement areas. The surface is strongly segmented S of the Kapos and it is covered with forests outside the residential zone. Thus the surface formations and the lack of investigations explain the lack of sites. The majority of the few sites with sporadic finds can be found along the Kapos. Most of them are known only from the literature and they could not or with difficulties be identified since the territory has been built in.

The intensive sites with relatively many finds can nearly always be found near the valleys of watercourses, while the find materials of the sites situated on high plateaus far from the valleys are sporadic. (Map 5)

A Starčevo settlement is known from site no. 55 on the Deseda.⁵⁶

Nearly all of the 24 sites of the TLP culture are known from the territories near the E slopes on the banks of watercourses running to the Kapos in a N-S direction.

The finds of the Lengyeli culture are known from 25 sites, which are distributed in clusters close to one another. The most conspicuous clusters are the following ones:

1. on the W bank of the Kisgáti-árok in the inner area of Kaposvár
2. along the Deseda between Kaposvár and Toponár
3. along the Deseda at the height of Kaposfüred.

A significant site is known south of the Kapos as well (Kaposvár no. 169). István Zalai-Gaál published a few finds of the culture,⁵⁷ and affiliated the finds discovered in the Gyertyánosi forest (Kaposvár 170) with the Sopot culture.

The finds of the Balaton-Lasinja culture occurred at 18 sites. At 6 sites they were found together with the Lengyeli culture. The settlement circumstances of the culture are highly varied. The sites found on the characteristic surfaces, the meridional hill ridges, are characteristic in the county,⁵⁸ which were usually small settlements.⁵⁹

56 KALICZ N.: Frühneolitische Siedlungsfunde aus Südwestungarn. *InvPraeHun* IV. (1990), 36

57 ZALAI-GAÁL I.: A lengyeli kultúra a Dél-Dunántúlon. A Szekszárdi Balogh Á. Múzeum Évkönyve X-XI (1979–1980), 18–19, 17–18, 20, 22. kép

58 SOMOGYI K.: A Balaton-Lasinja-kultúra leletanyaga Somogy megyében. *ComArchHung* 2000, 33

59 KALICZ N.: A Balaton-Lasinja kultúra történeti kérdései és fémleletei. *ArchÉrt* 109 (1982), 6

57 ZALAI-GAÁL I.: A lengyeli kultúra a Dél-Dunántúlon. A Szekszárdi Balogh Á. Múzeum Évkönyve X-XI (1979–1980), 18–19, 17–18, 20, 22. kép

58 SOMOGYI K.: A Balaton-Lasinja-kultúra leletanyaga Somogy megyében. *ComArchHung* 2000, 33.

59 KALICZ N.: A Balaton-Lasinja kultúra történeti kérdései és fémleletei. *ArchÉrt* 109 (1982), 6.

tétes temetőjében előforduló dél-dunántúli leletanyag csupán importként került oda.

A késő bronzkori halomsíros kultúra csupán 2 lelőhellyel képviselteti magát, mindkét esetben az urnamezős kultúrával együtt. Utóbbi igen intenzíven telepedett meg a Deseda mentén, valamint a Deseda és a Kapos találkozásánál (összesen 25 lelőhely).

A késő kelta-római településföldrajz általánosságban a somogyjádi térséghez hasonló képet mutat, a lelőhelyek a folyóvölgyeket rajzolják ki. A Deseda és az Orci-patak Kaposhoz közeli szakasza a római korban legalább annyira sűrűn lakott, mint az azt megelőző két évszázadban. A Tüskevári-árok mentén a késő vaskorból is mindössze egyetlen adatunk van, a római kor teljesen hiányzik. A Kis-gáti-árok torkolati szakaszában kizárólag római kori megtelepedés nyomaira bukkantunk.

A Kapos-völgy szerepét mindenképpen kiemelten kell tárgyalnunk. A vaskor meghatározó kereskedelmi útvonaláról van szó,⁶⁰ melynek jelentősége a római korban háttérbe szorul, miután a kereskedelem elsősorban a Sopianae-ből kiinduló diagonális utakra helyeződik át. A római kori jelenlét ennek megfelelően mindössze egy helyen igazolt.

A Kapos-menti kereskedelmi utat rajzolják ki azok a kelta éremleletek, melyek fenti csoportja magáról a folyóról kapta szakirodalmi megnevezését.⁶¹ Irodalmi adatok alapján Kaposvár környékéről görög lábra vert kelta ezüstöket Toponár területéről,⁶² egy továbbit pedig pontosabb helymegjelölés nélkül⁶³ ismerünk. (6. térkép)

A város területén 34 kelta telepnyomot rögzítettünk, melyek leletanyaga LT C–D korszakhatárokkal jellemezhető. Grafitos edényt 11 helyen gyűjtöttünk. A korszakból két csontvázas, és két hamvasztásos LT C–C1 korú temetőrészlet ismert (Kaposvár 22., 56., 72., 94. lelőhely),⁶⁴ kettő a Kapos északi, a másik kettő pedig a Deseda keleti partján található. A LT D évszázadához egyelőre nem tudunk temetőt kötni.

A római kori telepnyomok közül a Deseda jobb partján csoportosuló kiterjedt lelőhelyekre érdemes felhívni a figyelmet (Kaposvár 3., 87–89.).⁶⁵

Erősen téglatörmelékes, terazzós épületnyomot a Deseda Ny-i partján, egy kiemelkedő domb északi részén

Twenty-eight sites of the Baden culture are known from Kaposvár, most of them along the Deseda. At site no. 138, a fragment with a finely incised zigzag pattern points to the Boleráz period.

After the Neolithic and the early and middle phases of the Copper Age, the Tüskevári-árok and the valley of the Kisgáti-árok became practically uninhabited, where only 3 Bronze Age sites are known as opposed to the settlement density of the Neolithic. The area along the watercourse that springs above Kaposfüred and runs into the Deseda, at the same time, was uninhabited during the Neolithic and the Copper Age and people settled here only at the time of the Early and the Middle Bronze Age.

The sites of the Somogyvár-Vinkovci culture (21) are approximately evenly distributed, while 9 of the 12 sites of the Kisapostag culture and 13 of the 27 sites of the Encrusted Pottery culture can be found along the Deseda. These Bronze Age cultures often occur together. This could be observed in nine cases. The difference between the site number of the two cultures is conspicuous. It was approximately identical at the sites in the region of Somogyjád, they occurred in a moderate number, while north of the Kapos the number of the sites of the Encrusted Pottery culture is higher, more than twice of the sites of the Kisapostag culture. This suggests that a similar group of the Encrusted Pottery culture can be identified north of the Kapos river as the group of the Győr region or the Balaton region. This group of the Kaposvár region also belongs to the Northern Transdanubian Encrusted Pottery culture where materials of southern Transdanubian types only sporadically occur. The Southern Transdanubian material in the cemetery of the Encrusted Pottery culture at Kaposvár 2 site counting hundreds of graves appears only in the form of imported wares.

Only two sites represent the Late Bronze Age Tumulus culture, in both cases together with the Urnfield culture. The latter one shows an intensive settlement structure along the Deseda and at the confluence of the Deseda and the Kapos (in total 25 sites).

The late Celtic-Roman settlement geography shows a similar picture as the one of the Somogyjád region. The sites outline the river valleys. The Deseda and the reach of the Orci stream close to the Kapos were just as densely inhabited in the Roman period as in the preceding two centuries. There is only a single datum from the Late Iron Age along the Tüskevári-árok, while the Roman period is entirely missing. Only the traces of a Roman settlement were discovered at the Kisgáti-árok where it runs into the river.

The role of the Kapos valley has to be discussed separately. It was the determinant trading route of the Iron Age,⁶⁰ the importance of which decreased in the

60 Kaposvár 22., 59., 66. lelőhelyek igazolják, hogy a Kapos a kora vaskorban is fontos összeköttetési útvonalat jelentett.

61 GOHL 1907, 58–59; PINK K.: Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn. Diss Pann II.15. Budapest 1939, 103–105, 106–107. A Kapos-völgyi érmek pénzverő műhelyét Nagyberki-Szalacska erődített telepén tárták fel: GOHL 1907, 47–64.

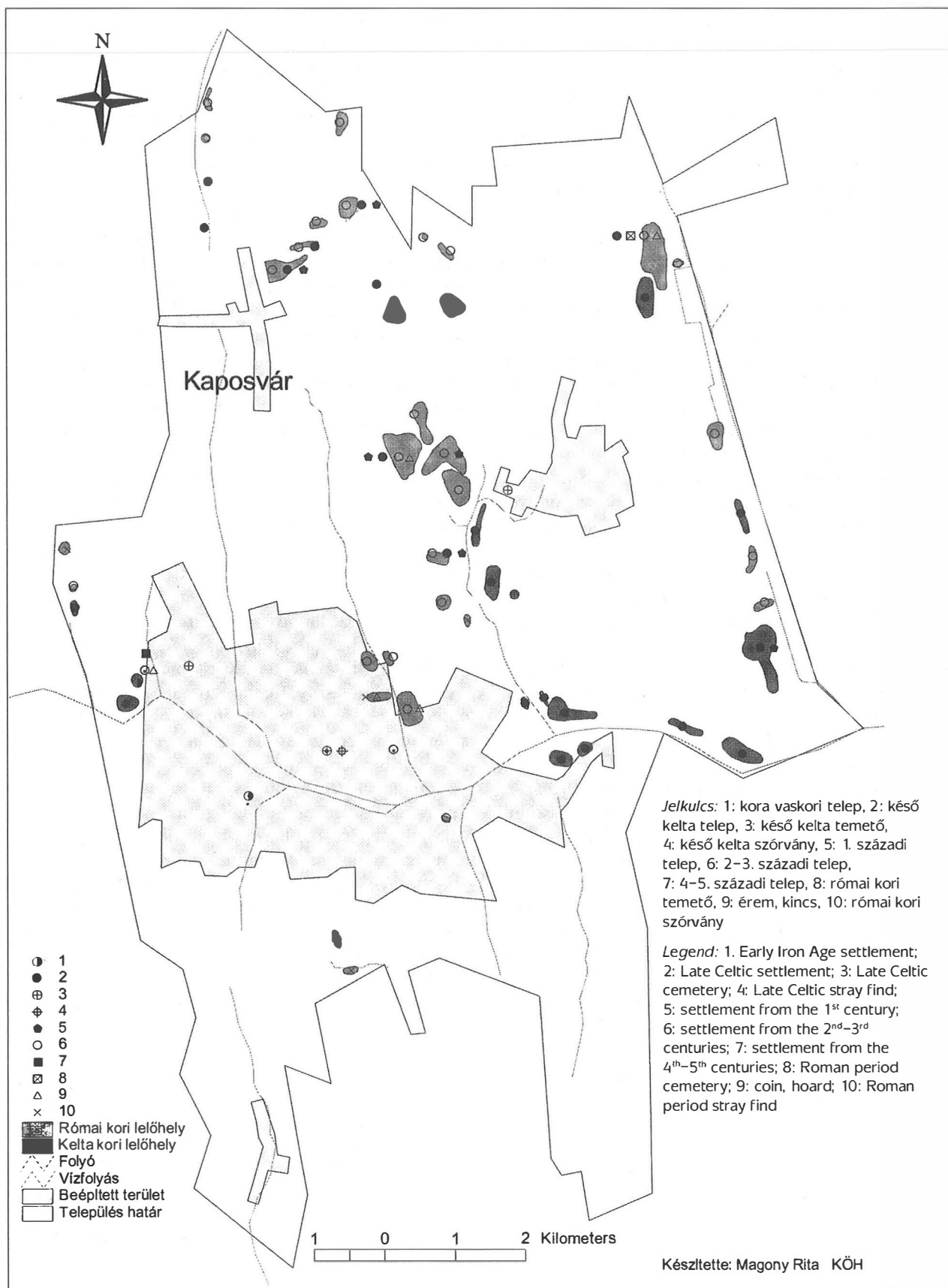
62 MÉREY A.: Szórványos kelta éremleletek. ArchÉrt u.f. II (1941) 24.

63 BÖRZSÖNYI A.: A győri főgimnáziumi múzeum és a környéki kincsleletek. Numizmatikai Közöny 14 (1915), 97.

64 NÉMETH P. G.: Keltatemetők Somogy megyében. SMMK 13 (1998), 71–73.

65 GALLINA Zs.: Előzetes jelentés a Kaposvárt elkerülő 61-es számú főút 2. és 3. lelőhelyének régészeti feltárásáról. SMMK 14 (2000), 252.

60 The sites Kaposvár 22, 59 and 66 corroborate that the Kapos was an important communication line in the Early Iron Age as well.

6. térkép: Kaposvár és környéke késő kelta és római kori lelőhelyei

Map 6: Late Celtic and Roman period sites at Kaposvár and its environs

észleltünk. A hely fekvése miatt – a sokoldalúan hasznosítható vizek tekintetében⁶⁶ – az épületet villa részeként értékeltük.

A kaposszentjakabi kolostor (Kaposvár 50.) ásatása során szintén római kori épületnyomokra figyeltek fel; egy mészkőparkányzat mellett⁶⁷ egy szobortöredéket, valamint egy domborművet találtak. A római kőanyagot a kolostor építéskor másodlagosan használták fel. A kőanyag mennyisége és jellege alapján felmerül, hogy egy jelentősebb épületet (villa főépülete?) helyeztünk ide, ami Valentinianus érme alapján a 4. században is fennállt.⁶⁸

A népvándorlás korból összesen 19 lelőhelyet ismerünk, melyek túlnyomó többsége a Kapostól északra helyezkedik el. Közülük 14 avar kori és mindössze öt az egyéb népvándorlás kori lelőhely. A korábbi terepbejárások és feltárások során ismertté vált 9 avar kori lelőhelyen kívül terepbejárásunk 5 újabb lelőhelyet eredményezett. A 14 avar kori lelőhely közül hat temető, hat pedig olyan település, amelyiken az előkerült kohók, illetve salakmaradványok tanúsága alapján valamilyen vaskohászattal összefüggő tevékenységet folytattak. (7. térkép)

Kaposvár határában is kerültek elő vaskohók, illetve olyan salak-előfordulások, melyekből vasolvasztásra lehet következtetni. Az öt kohótelep mindegyike ásatáson, illetve korábbi leletmentések során vált ismertté, közülük egy bizonyult kétségtől avar korinak.⁶⁹ A 34 salak-lelőhely többségén Árpád-kori kísértőleletet találtunk.

A város határában ez idő szerint 80 Árpád-kori lelőhelyet ismerünk. Közülük temető a 2., 50., 96., 119., kora Árpád-kori (köznapi) temető pedig a 68. és 168. lelőhelyről ismert. A terepen faluként mindössze három lelőhelyet sikerült meghatározni (45., 96., 119.), közülük kettőnek temploma is ismert. A lelőhelyek többségét a Deseda széles völgyének két partján, sorban találjuk, de hasonló mondhatunk az Orci-patakról is. A Kapos többi mellékágának partjain is előfordulnak az Árpád-kori telephelyek, de jelentőségéhez mérten kevés helyet ismerünk a Kapos két partjáról, azok többsége is a várostól keletre található. (8. térkép)

A késő középkorra keltezhető lelőhelyek száma 50. A temetők és a faluhelyek egyeznek az Árpád-koriakkal, egyetlen többlet Füred feltehetően középkori temploma (40.), melynek persze éppúgy lehet Árpád-kori előzménye, mint a többinek. Annál is inkább, mert a szomszédságában ismerünk Árpád-kori telepet, ha nem is túl intenzívet (39.) A települések elhelyezkedésében csupán annyi a különbség, hogy szemmel láthatóan több van a mai város belterületéről, ami megint erősíti a város késői telepítésére vonatkozó eddigi ismereteinket.

Roman period since trading shifted to the diagonal roads starting from Sopiana. Roman settlement, accordingly, can be demonstrated at a single site.

The Celtic coin finds, the above group of which was named in the technical literature after the river, outlines the trading route along the Kapos.⁶¹ According to the literature, Celtic silver coins minted on a Greek die are known from the environs of Kaposvár,⁶² while another item is unprovenanced.⁶³ (Map 6)

Thirty-four Celtic settlement traces were registered on the territory of the town. The find material of these sites can be dated from the LT C-D periods. Graphitic vessels were collected at 11 sites. Two inhumation and two cremation cemetery fragments are known from the LT C-C1 period (Kaposvár sites 22, 56, 72 and 94).⁶⁴ Two can be found on the northern bank of the Kapos, while the other two were found on the eastern bank of the Deseda. No cemetery can be dated from century of the LT D.

From among the Roman settlement traces, the extensive sites clustered on the right side of the Deseda deserve attention (Kaposvár sites 3, 87-89).⁶⁵

The traces of a building of a terrazzo pavement and many brick fragments were observed on the northern side of a hill on the W bank of the Deseda. Due to the location of the site, regarding the waters that could be used for diverse purposes,⁶⁶ the building is interpreted as a villa.

During the excavation of the monastery of Kaposzentjakab (Kaposvár 50), traces of a Roman building were observed; beside a limestone cornice,⁶⁷ a statue fragment and a relief were found. The Roman stone material was secondarily used at the construction of the monastery. The quantity and the features of the stone material suggest that a more significant building (the main building of a villa?) can be located here, which still existed in the 4th century according to Valentinian's coin.⁶⁸

Nineteen sites are known from the Migration Period, most of them north of the Kapos. Fourteen came from the Avar period and only five belonged to other periods of the Migration Period. Beside the 9 sites of the Avar period discovered during former field walkings and excavations, 5 more sites were identified during our

66 FISCHER 1994, 280.

67 CSIR VII, Kat.-Nr. 14, Taf. 8, 3.

68 KOCZTUR 1964, 73.

69 Kaposvár 1., 10., 11., 25. és 67. lelőhely. Közülük csak az utóbbi található a Kapostól délre.

61 GOHL 1907, 58-59; K. PINK: Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn. DissPann II.15. Budapest 1939, 103-105, 106-107. The mint of the coins from the Kapos valley was uncovered in the fortified settlement of Nagyberki-Szalacska: GOHL 1907, 47-64

62 MÉREY A.: Szórványos kelta éremleletek. ArchÉrt u.f. II (1941) 24

63 BÖRZSÖNYI A.: A győri főgimnáziumi múzeum és a környéki kincseletek. Numizmatikai Közöny 14 (1915), 97

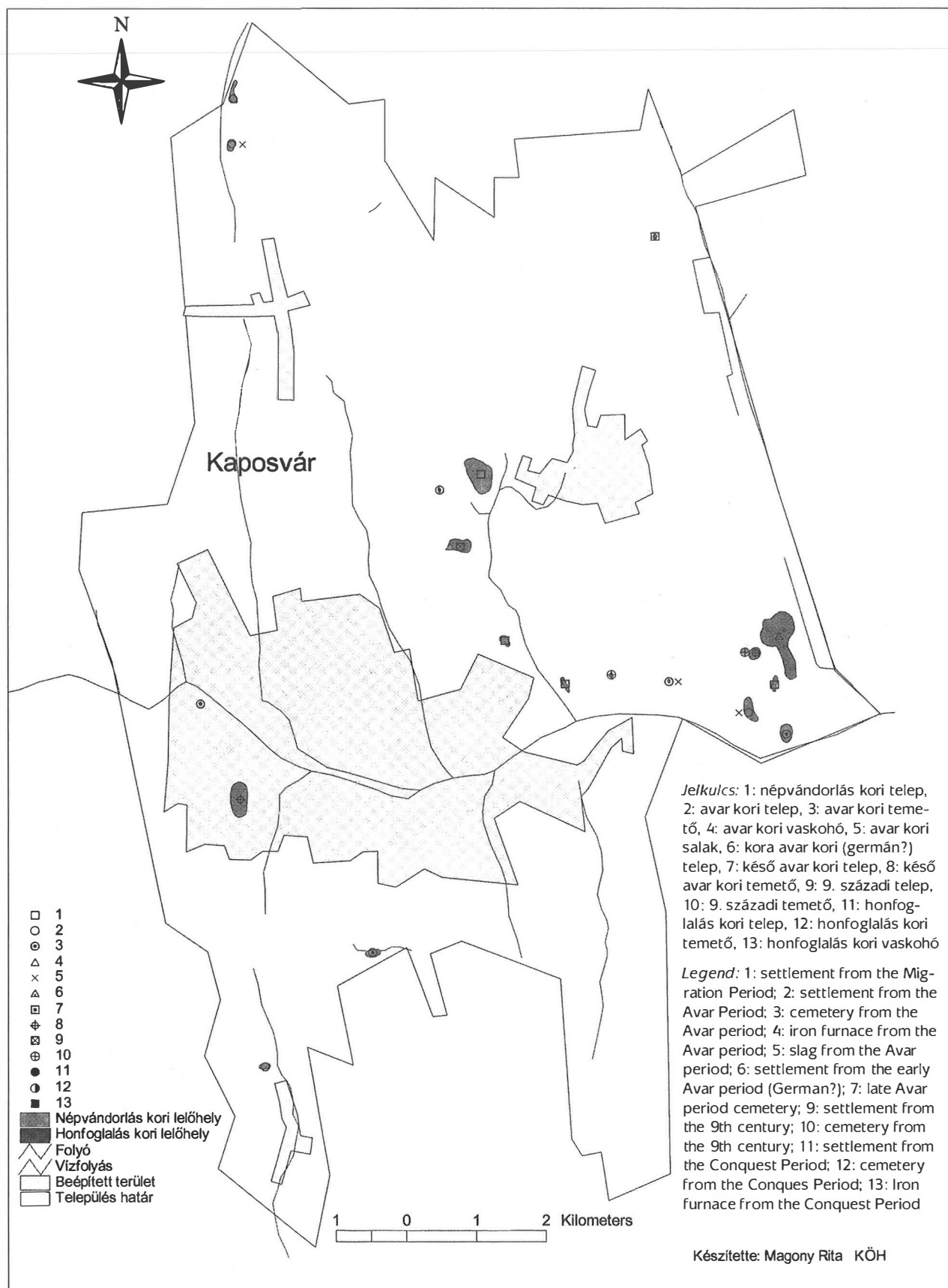
64 NÉMETH P. G.: Kelta temetők Somogy megyében. SMMK 13 (1998), 71-73

65 GALLINA Zs.: Előzetes jelentés a Kaposvárt elkerülő 61-es számú főút 2. és 3. lelőhelyének régészeti feltárásáról. SMMK 14 (2000), 252

66 FISCHER 1994, 280

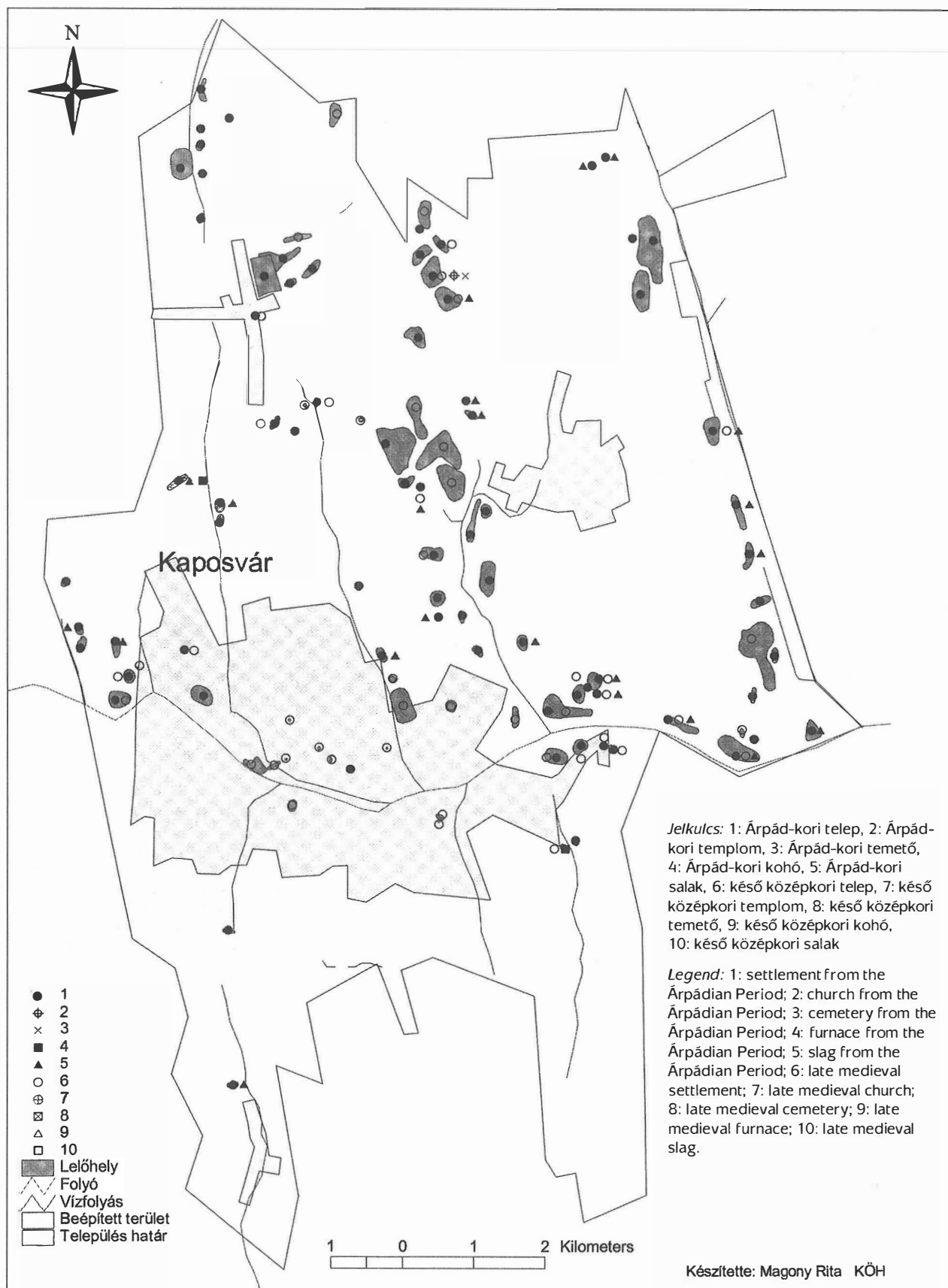
67 CSIR VII, Kat.-Nr. 14, Taf. 8, 3

68 KOCZTUR 1964, 73

7. térkép: Kaposvár és környéke népvándorlás és honfoglalás kori lelőhelyei

Map 7: Sites of the Migration Period and the Conquest period at Kaposvár and its environs

8. térkép: Kaposvár és környéke Árpád-kori és késő középkori lelőhelyei

Map 8: Sites of the Árpadian Period and the Late Middle Ages at Kaposvár and its environs

A középkor kétségkívül két legjelentősebb lelőhelye a szentjakabi apátság (50.) és a kaposvári vár (19.) Ezen a két helyen azonban értelemszerűen nem találhattunk új adatot.

A források 12 olyan faluhelyet említene, melyekről feltehető, hogy a város határába esnek: Apáti, Csiget, Déshida, Füred, Kesző, Nebáncs, Omak, Rengővár, Szentjakab, Töröcske, Tokaj, Usuraslaka, Zarany.⁷⁰ Ehhez képest a négy faluhely valóban soványka eredmény, különösen akkor, ha azok azonosítása (Füredet és Szentjakabot kivéve) sem megoldott. A 119. lelőhelyen, a Deseda keleti partján, magas domb tetején talán Déshida falu állhatott, de erre sincsen semmi biztos adat. Lehetséges, hogy a Bárdos Edith által feltárt templomos hely Apáti (vagy Szentjakab) lehetett, mivel az apátsággal szemben, a Kapos északi oldalán van. Bizonyára ehhez tartozott a tőle nyugatra elterülő nagy telep, melyről adatunk van, hogy az apátság birtoka volt. Vele átellenben, a Deseda-torkolat nyugati oldalán is volt egy, azóta elpusztított falu, mely ugyancsak tartozhatott az apátsághoz. Rejtély maradt a forrásokban előforduló Zarom (Zarany) falu helye is, hiszen a helynévvel is támogatott részekén hatalmas lelőhelypusztítás folyt az elmúlt száz évben (Ólaki-dűlő, Kiszgát, a város északkeleti széle). A másik lehetséges helyen, Toponártól nyugatra (88-89.) ugyan ismerünk egy templomhelyet és körülötte temetőt, azonban az eddigi adatok alapján ez inkább újkori, mintsem középkori. Toponár például nem szerepel a középkori forrásokban, de semmi adatunk sincs arra nézve, hogy határában milyen település létezhetett. Töröcske ma is létező falu, Tokaj pedig határ-részként ismert, de középkori helyére vonatkozó adatunk egyáltalán nincs. Biztosnak látszik azonban, hogy a késő középkori Kaposvár a vár és a főtér között terült el, és temetője a Fő utca vonalában a belváros keleti széléig húzódott. Az 1061-ben alapított szentjakabi apátság történetét, birtokait részletesen ismerjük, régészeti feltárása és műemléki helyreállítása a hatvanas években történt meg.⁷¹

field walkings. From the 14 Avar period sites six were cemeteries and six were settlements where the uncovered furnaces and slag remains indicated that some sort of an iron metallurgical activity was practised there. (Map 7)

Iron furnaces and slag occurrences that suggested iron smelting were also found in the fields of Kaposvár. All the five furnace sites were known from excavations and former rescue excavations and one was proved to belong to the Avar period.⁶⁹ Most of the 34 slag sites yielded finds from the Árpadian Period.

To date, 80 sites from the Árpadian Period are known around the town. Cemeteries (2, 50, 96 and 119) and early Árpadian Period cemeteries of the commoners are known from sites nos. 68 and 168. Only three sites could be determined in the field as villages (45, 96 and 119) and two of them had a church. Most of the sites can be found in a row on the two banks of the broad valley of the Deseda and the same is true in the region of the Orci stream. Settlements from the Árpadian Period also occur on the banks of the other branches of the Kapos but relatively few sites are known from the two sides of the Kapos as compared to its significance and most of these sites can be found east of the town. (Map 8)

The number of the sites dated from the Late Middle Ages is 50. The cemeteries and the villages are identical with those of the Árpadian Period, the only new site is the probably medieval church of Füred (40), which could just as well have an antecedent in the Árpadian Period as the rest of the churches. It is even more possible since we know of a settlement of the Árpadian Period in the vicinity although it is not a really intensive one (39). The only difference in the location of the settlements is that there are evidently more traces in the inner territory of the modern town, which corroborates the theory about the late foundation of the town.

The two certainly most significant medieval sites are the monastery of Szentjakab (50) and the castle of Kaposvár (19). At these two sites we, naturally, could not find new data.

The sources mention 12 villages that were probably located in the fields of the town: Apáti, Csiget, Déshida, Füred, Kesző, Nebáncs, Omak, Rengővár, Szentjakab, Töröcske, Tokaj, Usuraslaka and Zarany.⁷⁰ The four villages are accordingly not sufficient especially when they have not been identified (apart from Füred and Szentjakab). Perhaps Déshida village stood on top of a high hill on the eastern bank of the Deseda at site no. 199, but no certain data support it. The village with a

70 1258: Apathy, 1397: Cygech, 1309: Deushyda, 1390: Fired, 1390: Kezou, 1443: Nebauch, 1403: Humagh, 1230: Rengeusar, 1492: Terepckhe, 1309: Tolkej, 1376: Wsuraslaka, 1375: Zarm. CSÁNKI 1894, 587, 598, 600, 606, 619, 631, 633, 638, 651, 652, 654, 657.

71 Sörös P.: Az elenyészett beneczés apátságok. A pannonthalmi Szent Benedek rend története. XIIb. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ Bp. 1912, 238-252. Vö. még CSÁNKI 1894, 644. NAGY E.: Előzetes jelentés a kaposszentjakabi apátság feltárájáról. SMMK 1 (1973) 329-333. Tóth S.: Zselicszentjakab. In: Paradisum plantavit. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonthalma 2001, 342-345.

69 Sites Kaposvár nos. 1, 10, 11, 25 and 67. Only the last one can be found south of the Kapos.

70 1258: Apathy, 1397: Cygech, 1309: Deushyda, 1390: Fired, 1390: Kezou, 1443: Nebauch, 1403: Humagh, 1230: Rengeusar, 1492: Terepckhe, 1309: Tolkej, 1376: Wsuraslaka, 1375: Zarm. CSÁNKI 1894, 587, 598, 600, 606, 619, 631, 633, 638, 651, 652, 654, 657.

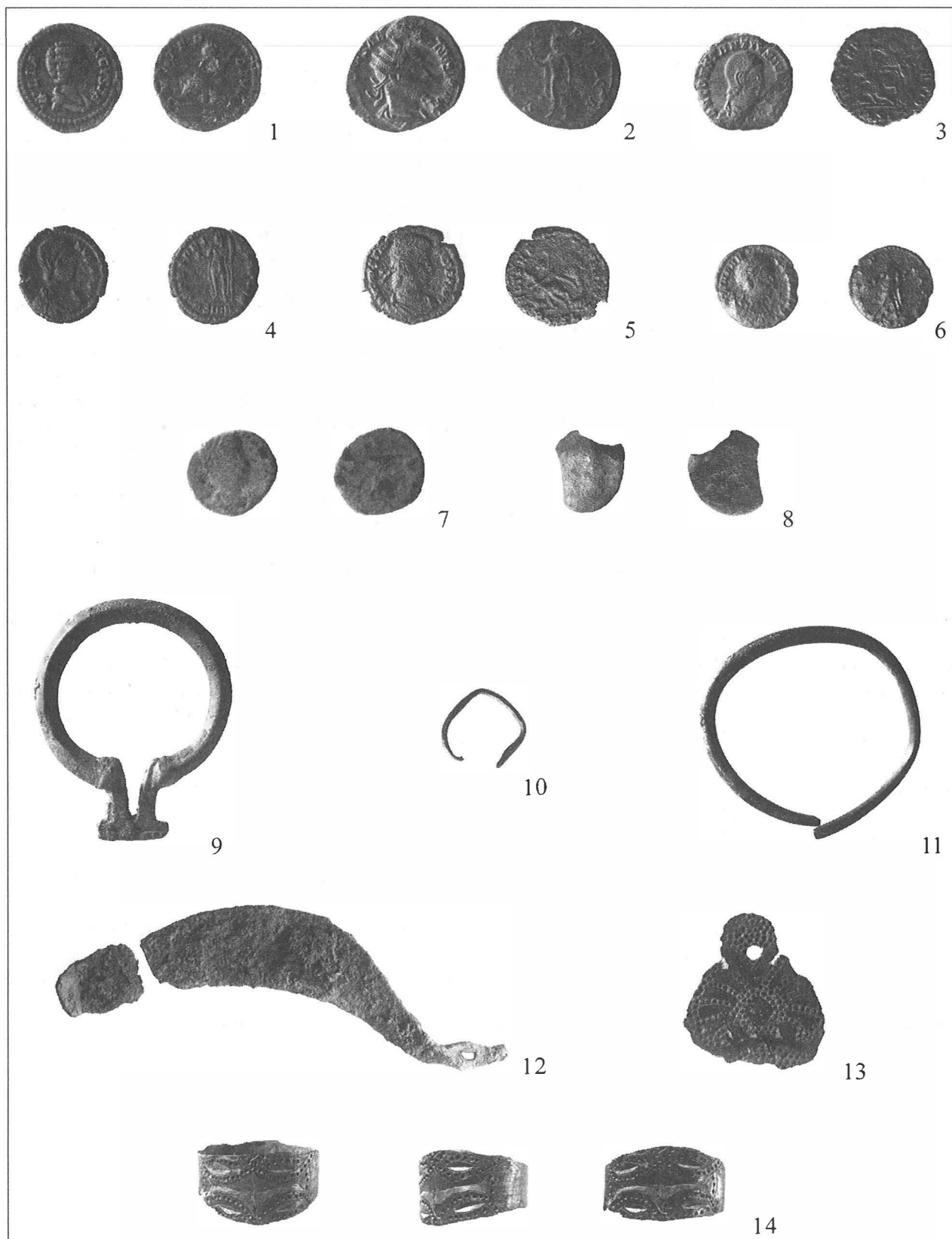
church uncovered by Edith Bárdos could be Apáti (or Szentjakab), since it can be found opposite the monastery on the northern side of the Kapos. The large settlement west of it probably belonged to it. We know that this was the property of the monastery. There was another later destroyed village opposite it on the western side of the mouth of the Deseda, which could also belong to the monastery. The site of Zarom (Zarany) village mentioned in the sources is enigmatic since a significant destruction of sites went on in the last hundred years in the areas marked by the same name (Ólaki-dűlő, Kisdát, the northeastern edge of the town). At the other possible place, west of Toponár (88-89), we know a village with a church and a churchyard, but

the results of the field walkings suggest that it was a modern and not a medieval site. Toponár is not mentioned in the medieval sources and we do not have any data indicating the existence of a village there. Törököske is a still existing village, while Tokaj is known as a field but we do not have data on its medieval location. It seems certain, at the same time, that the medieval Kaposvár lay between the castle and the main square and its cemetery extended along the Fő Street to the eastern edge of the inner city. The history and the lands of the Szentjakab monastery founded in 1061 are known in details, the archaeological excavation and the monument reconstruction were carried out in the 60's.⁷¹

71 Sörös P.: Az elenyészett benczés apátságok. A pannonhalmi Szent Benedek rend története. XIIb. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ Bp. 1912, 238-252. Vö. még CSÁNKI 1894, 644. NAGY E.: Előzetes jelentés a kaposszentjakabi apátság feltárásáról. SMMK 1 (1973) 329-333. TÓTH S.: Zselicszentjakab. In: Paradisum plantavit. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonhalma 2001, 342-345

Irodalom • References

- BAKAY 1975 BAKAY K.: Kaposvár földjének őstörténete a legrégibb időktől a honfoglalásig. In: Kaposvár. Várostarténeti Tanulmányok. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1975. 854 p. 11–62.
- Intercisa BARKÓCZI, L. et al.: Intercisa I (Dunapentele-Sztálinváros). Geschichte der Stadt in der Römerzeit. ArchHung XXXIII. Budapest 1954.
- CSIR Sz. BURGER, A. (szerk.): Die Skulpturen des Stadtgebietes von Sopianae und des Gebietes zwischen der Drau und der Limesstrecke Lussonium–Altinum. CSIR Band VII. Corpus der Skulpturen der römischen Welt. Ungarn. Budapest 1991.
- CSÁNKI 1894 CSÁNKI D.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest 1894, 860 p.
- CSIZMADIA–NÉMETH 1997 CSIZMADIA, G. – NÉMETH, P. G.: Roman Barrows in County Somogy. Balácai Közlemények 5 (1997) 43–45.
- CSIZMADIA–NÉMETH 2002 CSIZMADIA, G. – NÉMETH, P. G.: Römerzeitliche Hügelgräberfeld im Kom. Somogy. In: Römerzeitliche Hügelgräber in Transdanubien (Ungarn). Budapest 2002, 225–232.
- FISCHER 1994 FISCHER, T.: Römische Landwirtschaft in Bayern. In: Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. (hrsg. Bender, H. – Wolff, H.): Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 267–300.
- FUCHS 1988 FUCHS, G.: Römische Hügelgräber und Siedlungsplätze in der Steiermark – ihre topographische Beziehung. – Római halomsírok és települések Stájerországban. In: Noricum-pannoniai halomsírok (szerk. K. Palágyi Sylvia). Veszprém 1990, 83–98.
- GOHL 1907 GOHL Ö.: A szalacsai kelta pénzverő és bronzöntő műhely. Numizmatikai Közlöny VI (1907) 47–64.
- GÖMÖRI 2000 GÖMÖRI J.: Az avar kori és Árpád-kori vaskohászat régészeti emlékei Pannóniában. Sopron 2000, 373 p.
- KOCZTUR 1964 KOCZTUR É.: Somogy megye régészeti leletkatasztere. RégFüz II/13 (1964)
- KOVÁCS 2000 KOVÁCS, P.: Nichtstädtische Siedlungen. In: Von Augustus bis Attila. Leben am ungarischen Donaulimes. Schriften des Limesmuseums Aalen 53. Stuttgart 2000, 73–78.
- MAGYAR 2000 MAGYAR K.: A Bodrog-alsó-büi nemzetségi központ régészeti kutatása (1979–1999) SMMK XIV (2000) 115–161.
- MÜLLER 1975 MÜLLER R.: A fonyódi járás középkori településhálózata. Somogy megye múltjából. 6 (1975) 35–60.
- OLDENSTEIN 1976 OLDENSTEIN, J.: Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 57 (1976) 49–284.
- PALÁGYI–NAGY 2002 K. PALÁGYI, S. – NAGY, L.: Römerzeitliche Hügelgräber in Transdanubien (Ungarn). Budapest 2002, 283 p.
- PRT A pannonthalmi Szent Benedek Rend története I–XIIb. kötet. Szerk. Erdélyi László. Bp. 1901–1912.
- RKM Régészeti kutatások Magyarországon. – Archaeological Investigations in Hungary (Szerk. Kisfaludi Júlia)
- SZILÁRD 1967 SZILÁRD J.: Külső-Somogy kialakulása és felszínalaktana. Bp. 1967, 149 p.

2. kép, Fig. 2: Terepjáráson talált kisleletek – Small finds: 1. Somogyvámos 3. lh., 2. Somogyeszi 2. lh., 3. Bodrog 21. lh., 4. Somogyvámos 38. lh., 5–6. Kaposújlak 6. lh., 7. Osztopán 3. lh., 8. Kaposvár 57. lh., 9. Somogyeszi 6. lh., 10. Somogyjád 64. lh., 11. Somogyfajsz 18. lh., 12. Somogyjád 33. lh., 13. Pamuk 3. lh., 14. Osztopán 2. lh. (1–10. M. 1:1, 11–12. M. 1:2, 13–14. M. 1:1)

Czajlik Zoltán

Légi fényképezéses régészeti kutatások Magyarországon 2004-ben

(Rövid beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézetének Térinformatikai Kutatólaboratóriumában folyó munkáról)

Cziráki Péter emlékére

Légi fényképes kutatási programunkban 2004-ben három fő feladatot tűztünk magunk elé: a még nem fényképezett földvárak állapotfelmérését, az alföldi kelta tanyákhoz hasonló struktúrák kutatását, és a római utak azonosítását. Mind a földvár-fényképezésekkel, mind a korai tanyasias struktúrák kutatásában sikerült jelentősen előrelépniünk, de a legfontosabb eredménynek a nagyszámú (több mint 60) új lelőhely azonosítását tartjuk. Ezen új lelőhelyek megfigyelése a jelentésünk végén felsorolt támogatók kérésére és jóvoltából történt meg. Sajnos a kedvezőtlen időjárás a 2004. június elejére tervezett dél-dunántúli római útkutatási programot megújíttotta.

Az őskori földvárak légi régészeti kutatásának eredményei

2004. február 1-jén a vastag hótakarót és a viszonylag kedvező időjárást kihasználva, Fertőszentmiklósról indulva, az erdővel takart bakonyi földvárakat fényképeztük. Az árnyékhatsáknak köszönhetően sikerült – egyebek között – a bakonybéli Podmaniczkyak útját teljes ismert hosszában megörökíteni.

A 2004-ben fényképezett földvárak listáját jelentésünk tartalmazza (1. táblázat). Összesen 19 földvárról készült új felvétel. A Vaskút-várhelyi földvárat a gabona elszíneződése alapján azonosítottuk. Kétszeres(?) árkának csak Ny-i félköríve látszik, s kb. 1,5 km-re DK-re van az ismert Vaskúti földvártól. Nem kizárt, hogy a Rómer Flóris által átrajzolt 1778 körüli térképen¹ ez az erődítés szerepel, hiszen ezt a területet is Várhelynek nevezik, továbbá itt a térképpel megegyezően földút is fut, ellenében az ismert Vaskúti földvárral. További 15 bakonyi, illetve Borsod-Abaúj-Zemplén megyei földvárat fényképeztünk le, amelyekről korábban nem rendelkezünk felvétellel. Így a munkánk alapját képező, 1998–1999-ben készült őskori földvárkataszterben szereplő földvárak több mint feléről (a 200 földvár közül 120-ról) rendelkezünk már légi fotódokumentációval. Az összes fényképezett földvár száma a középkori erődítéseket, illetve a főként légi fényképezéseink során újonnan megismert földvárakat is figyelembe véve: 168.

Zoltán Czajlik

Aerial photographic archaeological investigations in Hungary in 2004

(A short report on the activity of the 3D Research Laboratory of the Archaeological Institute of the ELTE)

In memory of Péter Cziráki

In 2004, we set three main aims to the aerial photographic research program: the analysis of the condition of the yet unphotographed earthen forts, the investigation of structures similar to the Celtic farmsteads in the Great Hungarian Plain and the identification of Roman roads. We could significantly advance in both the photography of earthen forts and the investigation of early farmstead structures yet the greatest result was the identification of numerous new sites (more than 60). These latter sites were observed on the request and with the support of our promoters who are listed at the end of the report. Regrettably, the unfavourable weather conditions hindered the investigation of the Roman roads in Southern Transdanubia planned at the beginning of June 2004.

Results of the aerial prospecting of prehistoric earthen forts

On February 2004, we took advantage of the thick snow and the relatively favourable weather conditions and photographed the earthen forts in the forests of the Bakony hills starting from Fertőszentmiklós. Owing to the shadow effect, we successfully recorded, among others, the entire known length of the road of the Podmaniczky's of Bakonybél.

Table 1 of the report contains the list of the earthen forts photographed in 2004. (Table 1) New photos were taken of altogether 19 earthen forts. The Vaskút-Várhely earthen fort was identified from the discolouration of the crop. Only the W semicircle of the double (?) trench can be seen and it is about 1.5 km SE of the known Vaskút earthen fort. Perhaps this fortification is marked in Flóris Rómer's map from 1778¹, since this territory is called Várhely (castle site) even to date, and a dirt road runs here as it is marked in the map, which is not the case at the known Vaskút earthen fort. We photographed 15 more earthen forts in the Bakony and in Borsod-Abaúj-Zemplén county, of which we had not had aerial photos. Thus we have aerial photos of more than half of the earthen forts in the cadastre of prehistoric earthen forts prepared in 1998–1999 (120 from 200 earthen forts). The total number of the photographed earthen forts is 168 including the medieval fortifications and the earthen forts that mostly became known in result of aerial photography.

1 KőHEGYI-VÖRÖS 1999–2000, 338., Abb. 7.

1 KőHEGYI-VÖRÖS 1999–2000, 338., Abb. 7.

Felderítő célú légi fényképezések – temetkezések

Halmos temetkezések

2004. március 31-én, még lombmentes időszakban, részben a Sajó és a Bódva völgyének földvárait és várait fényképeztük, részben a Hernád-völgyében hajtottunk végre felderítő célú fényképezést. A Felsőzsolca térségében megfigyelt, elszántott halmokra utaló foltok mellett Szentistvánbaksánál az ismert halomsír² körül elpusztult halmok nyomát azonosítottuk. Ezek a jóval kisebb méretű halmok (legalább négy) félkör alakban, a nagyobb, ma is álló halom és a Hernád-plató széle között sorakoznak. Hasonlóan félkör alakban elrendezett halmokat korábban a vaskúti meglévő és elpusztult halmok esetében figyeltünk meg.³ Vaskútnál sikerült a földvártól délre is egy, vagy két halom nyomát lefényképezni, amelyekre eddig csak Rómer Flóris vázlata utalt.⁴

Árokkeretes temetkezések (2. táblázat, 1. kép)

2004. június 8-án és 14-én a Duna-Tisza-köze déli részén hajtottunk végre felderítő célú fényképezéseket. Célunk a térség elpusztult középkori templomainak felkutatása volt, de a repülés során megfigyelt egyéb régészeti lelőhelyeket is rögzítettük. Az új lelőhelyek többsége árokkeretes temetkezés, így Bácsalmánál a Kunbajai-csatornánál, Bátmonostoron a Kis-szigetnél, Kunszállásnál a Görög-tanyánál, Kiskunhalasnál az Alsószállási-csatornánál, Rémnél a Bokodi-Kigyós-csatornánál és a Farkas-tanyánál körárkos temetőket, illetve temetőrészleteket figyeltünk meg. Az utóbbi két kisebb temetőrészlet egymáshoz közel, kb. 1 km távolságra van.

2004. június 20-i repülésünk célja a korai tanyasias települések légi fényképes kutatása volt. Ennek során a különféle, árokkal zárt struktúrák mellett eddig nem ismert körárkos temetőt azonosítottunk Jászsós-szentgyörgynél. Jászapáti határában négy különböző árokkeretesteletet is megfigyeltünk, köztük egyazon temetőhöz tartozó négyzetes árkos és körárkos temetkezéseket, illetve nagyméretű, a kisebb sírcsoportoktól elkülönülő körárkos sírokat is lefényképeztünk.

A Jászapátiban a Fácántelepnél (2. kép) megfigyelt 19 sír közül négyzetes árokkerete van 6 temetkezésnek, amelyet légi fényképezés során először sikerült megfigyelni. Az árokkeretek nagyobb része Ny felé, 2 esetben K felé nyitott. Azon sírok, amelyeknél a tájolás jól megfigyelhető, megközelítőleg Ny-K/K-Ny-i irányításúak. Hasonló a tájolása egy téglalap alakú, a sírgödrökkel azonos méretű foltnak, amely tehát ugyancsak sír lehetett, csak árokkerete nem volt, vagy megsemmisült. Ugyancsak Jászapáti határában a Kakukk-dűlőben (3.

Prospecting aerial photography – burials

Tumulus burials

On March 31 2004, we photographed the earthen forts and the castles in the valleys of the Sajó and the Bódva and made a prospecting photographic tour in the valley of the Hernád when the foliage had not yet developed. Beside spots indicating the traces of tumuli dissipated by the plough, we identified the traces of destroyed tumuli around the known tumulus at Szentistvánbaksá.² These much smaller tumuli (at least four of them) stand in a semicircle between the still standing larger tumulus and the edge of the Hernád plateau. Tumuli arranged similarly in a semicircle had been observed at the still existing and the already perished tumuli at Vaskút.³ We took photos of one or perhaps two tumuli south of the earthen fort of Vaskút, the existence of which had only been suggested in Flóris Rómer's sketch.⁴

Burials with ditch enclosure (Table 2, Fig. 1)

We conducted prospecting photographic tours in the southern part of the Danube-Tisza Interfluvium on June 8 and 14 2004. The aim was the exploration of the perished medieval churches of the region and we also registered other archaeological sites that could be observed during the flight. Most of the new sites are burials with ditch enclosures: we observed cemeteries and cemetery fragments with round ditches at the Kunbaja channel at Bácsalmás, on Kis-sziget at Bátmonostor, at Görög-tanya at Kunszállás, next to the Alsószállás channel at Kiskunhalas, near the Bokodi-Kigyós channel and Farkas-tanya at Rém. The latter two cemetery fragments lie only about 1 km away from each other.

The purpose of the flight on June 20 2004 was the aerial photographic investigation of early farmsteads. Beside various structures enclosed by trenches, we identified an until then unknown cemetery with ditch enclosure at Jászsós-szentgyörgy. Four different cemeteries with ditch enclosures were observed in the fields of Jászapáti. Among them, we found burials with quadrangular and round ditches within the same cemetery and also photographed large graves with round ditches that stood apart from the smaller grave groups.

Six burials had square-shaped ditch enclosures from the 19 graves observed at the Fácántelep in Jászapáti (Fig. 2), which could first be observed with aerial photographic methods. Most of the ditch enclosures were open in the W or, in two cases, in the E. Where the orientation can clearly be determined, the axes of the graves have an approximately W-E/E-W orientation. An oblong-shaped spot, which has the same measurements as a grave, is oriented in the same direction. It was probably also a

2 RÓMER 1878, 126–128.

3 CZAJLIK 2004b, 112.

4 RÓMER 1878, 132., fig. 53, 12-es halom, illetve attól DNy-ra.

2 RÓMER 1878, 126–128

3 CZAJLIK 2004b, 112

4 RÓMER 1878, 132., fig. 53; mound no. 12 and SW of it.

kép) legalább 8 árokkeretes sírt figyeltünk meg, amelyek közül egy négyzetes árokkal kerített volt. Itt az árokke-retek bejáratát nem tudtuk megfigyelni, a sírok tájolása megközelítőleg É-D/D-É-i irányú. Több, sírt nem tartalmazó körárok mellett két, nagyobb átmérőjű és vastagabbnak tűnő körárokkal határolt sírt is észleltünk. A sírok szigorú tájolása, a négyzetes és a kör alakú árokkeretes sírok együttes jelenléte alapján a nekropoliszokat a szarmata etnikumhoz köthetjük, párhuzamként pedig a Kunpeszér-Homokbányánál és Szeged-Csongrádi útnál,⁵ illetve az Endrőd-Szujókeresztnél feltárt temető-részleteket említhetjük meg.⁶

Annak ellenére tehát, hogy nem volt célunk az alföldi árokkeretes temetkezések módszeres kutatása, mégis jelentősen sikerült számukat az elmúlt években a kutatási módszereink segítségével növelni. Noha hangsúlyozni kell, hogy a légi fotókon megfigyelt lelőhelyek egyike sem feltárt, s interetnikus szokásról van szó,⁷ mégis a feltárt árokkeretes temetkezések túlnyomó többségének szarmata volta miatt ezen új lelőhelyek zöme is valószínűleg ehhez az etnikumhoz köthető. Az új lelőhelyekre vonatkozó adatokat tanulmányozva az is elmondható, hogy amíg az utóbbi fél évtizedben 10 új szarmata árokkeretes temetőrészletet tártak fel,⁸ addig a légi régészeti módszerrel nagyjából ugyanebben az időszakban több mint húsz, korábban nem ismert – valószínűleg többségében szarmata és egyes esetekben igen nagyméretű – nekropoliszról nyertünk adatokat (4. *kép*).

A 2004. június 21-i rövid felderítésünkön sikerült a René Gogúey 1993-as légi fényképezése során Ercsi mellett azonosított körárkos temető korábban ismeretlen sírjait rögzíteni. Ugyancsak nagy kiterjedésű körárkos temetőt figyeltünk meg Szabadegyháza-Zichyújfalu határában (5. *kép*). Mind az ercsi, mind a szabadegyházi körárkokra jellemző, hogy – hasonlóan a többi dunántúli körárkos temetőhöz⁹ – itt sem figyelhető meg a sír foltja.

Csontvázas, soros temető

A kedvező időjárásnak köszönhetően 2004-ben is sikerült soros temetőt megfigyelni. A gabonaelszíneződésként jelentkező, feltűnően szabályos elrendezési csontvázas temetkezéseket Gárdonyban a Bika-völgyben fényképeztük le.

grave only it either never had a ditch enclosure or it had perished. We observed at least 8 graves with ditch enclosures in the Kakukk-dűlő also in the fields of Jászapáti, one of which had a square-shaped ditch (Fig. 3). Here we could not observe the entrance of the ditch enclosures, the orientation of the graves was approximately N-S/S-N. Beside a few round ditches without graves, we found two graves, which were enclosed by ditches of a larger diameter and apparently a larger width. The strict orientation of the graves and the common appearance of graves with quadrangular and round ditches suggest that the necropolises belonged to the Sarmatian ethnicity and we can cite the cemetery fragments unearthed at Kunpeszér-Homokbánya and Szeged-Csongrádi road,⁵ and also at Endrőd-Szujókereszt⁶ as analogues.

So, although we did not intended to make a systematic survey of burials with ditch enclosures, we succeeded in significantly increasing their number with our research methods in the past few years. It should be emphasised that although none of the sites observed in the aerial photos have been unearthed, and they show the phenomena of interethnic customs,⁷ the majority of the uncovered burials with ditch enclosures were made by the Sarmatians and, accordingly, the majority of the new sites can probably also be affiliated with this ethnicity. The analysis of the data of new sites also reveals that 10 new Sarmatian cemetery fragments with ditch enclosures were unearthed in the last five years⁸ while aerial prospecting yielded data on more than twenty formerly unknown necropolises in the same period. The majority of these sites are probably Sarmatian ones and in a few cases they are extremely large (Fig. 4).

In the course of the short prospecting flight on June 21 2004, we could register new graves of the cemetery with round ditches at Ercsi identified during René Gogúey's aerial photography in 1993. Another large cemetery with round ditches was observed at Szabadegyháza-Zichyújfalu (Fig. 5). It is characteristic of the round ditches both at Ercsi and Szabadegyháza that, similarly to the rest of the Transdanubian cemeteries with round ditches,⁹ the discolouration of the graves cannot be observed.

Inhumation row-cemetery

Thanks to the favourable weather conditions, we could observe a row-cemetery in 2004. We photographed

5 VÖRÖS 1982–1983, 154–155.

6 VADAY-SZŐKE 1983

7 A korábban idézett (CZAJLIK 2004b) lelőhelyeken túl a szkíta korszakból is hozhatunk példát a nem szarmata kori árokkeretes temetkezésre: Sándorfalva-Eperjes, 145. sír (GÁLÁNTA 1981, 18.)

8 Kulcsár Valéria 1998-ban megjelent disszertációjában 40 szarmata árokkeretes temetőt, illetve temetőrészletet sorolt fel (KULCSÁR 1998, 36.), 2003-ban Istvánovits Eszterrel már több mint félszázra teszik számukat. (ISTVÁNOVITS-KULCSÁR 2003, 273.)

9 CZAJLIK 2004b, 113.

5 VÖRÖS 1982–1983, 154–155.

6 VADAY-SZŐKE 1983

7 Beside the above-cited sites (CZAJLIK 2004), examples of burials with ditch enclosures can be mentioned from the Scythian period as well: grave no. 145 at Sándorfalva-Eperjes (GÁLÁNTA 1981, 18.)

8 Valéria Kulcsár listed 40 Sarmatian cemeteries and cemetery fragments with round ditches in her dissertation published in 1998 (KULCSÁR 1998, 36.); in 2003, this number was over 50 in a study written by her and Eszter Istvánovits (ISTVÁNOVITS-KULCSÁR 2003, 273.)

9 CZAJLIK 2004b, 113

Urnatemetők nyoma

2002-ben a Sümegcsehi, Macskási-dűlő lelőhely,¹⁰ 2003-as jelentésünkben pedig Jászberény, Alsó Muzsaj; Solt, Tétel-hegy és Szárföld, Átaljáró lelőhelyek értelmezése kapcsán a kisméretű, intenzív pöttyökből álló, nagy területen megfigyelhető elszíneződéseket urnatemetőként interpretáltuk.¹¹ 2004-ben hasonló nagy kiterjedésű hamvasztásos rítusú temetkezéseket(?) azonosítottunk Jászkisérén a MÁV Járműjavítónál és Jászdózsán a Nagy Halom-dűlőben.

Felderítő célú légi fényképezések – épületek, települések**Kőépületek**

2004. április 2-án Páty határában kettős kör, illetve ellipszis alakú struktúrát figyeltünk meg. A még aznap elvégzett terepi helyszínelés során megállapítható volt, hogy a jelenség a talaj eltérő nedvessége révén látszódtott. A lelőhely környékén feltűnően sok, épületmaradványra utaló kődarabot is azonosítottunk, ami falkiszédesre utalt. Adatainkat a Pátyra vonatkozó régészeti topográfiai ismeretekkel összevetve nem zárható ki, hogy sikerült azonosítani Páty község korai, a 19. században elbontott kerek templomát. Amennyiben hipotézisünk helyes, a templom a korábbi feltételezésekkel ellentétben nem a domboldal alsó harmadában, hanem annak tetején, a Hegyi-dűlő legmagasabbán fekvő részén állt.¹² A belső, 7 m átmérőjű kör a kerek templom helyét jelezheti, a külső, 59–68 m-es ellipszis pedig a kerítőfal helyét mutathatja.

Templom(?)épületre utaló elszíneződést dokumentáltunk Madarason a Nagyút-dűlőben, s ugyancsak középkori lehet az a hatszögletes struktúra, amelyet Mélykút határában, a Szalmázó-hegy-dűlőben fényképeztünk. A kunszállási Görög-tanyánál fényképezett hatszögletes építménynyomhoz ellipszis alakú erődtítés is csatlakozik. Utóbbiak azon építménynyomok sorába illeszkednek, amelyeket a korábbi évek során Szendrőtől É-ra, Tiszavasváriban a Pethe-tanyánál¹³ és Konyáron a Nagy Hangás-dűlőben figyeltünk meg.¹⁴ Ugyancsak hatszögletű objektumról számolt be Miklós Zsuzsa Regöly-Koppánytorkolatnál,¹⁵ amelyet 2002-ben magunk is megfigyeltünk.¹⁶

Települések

Települések (főként félig földbe mélyített épületek) nyomát fényképeztük le Jászfákóhalmán a Gubics-tanyánál, Kunszálláson a Roskó-tanyánál, illetve Kiskun-

extremely regularly distributed inhumation burials in Bika Valley at Gárdony, which were outlined by the discolouration of the crop.

Traces of urngrave cemeteries

We interpreted the discolorations that appeared as small and intensive spots distributed on a large surface at Macskási-dűlő at Sümegcsehi in 2002,¹⁰ and Jászberény, Alsó-muzsaj; Solt, Tétel-hill and Szárföld, Átaljáró sites in 2003 as urngrave cemeteries.¹¹ Similarly extensive cremation burials (?) were registered at MÁV Járműjavító at Jászkisér and in Nagy Halom-dűlő at Jászdózsa in 2004.

Prospecting aerial photography – buildings, settlements**Stone buildings**

We observed a double circular or ellipsoid structure at Páty on April 2 2004. The field survey conducted the same day revealed that the phenomenon appeared because of the diverse moisture content of the soil. Conspicuously many stone fragments suggesting a building were identified in the area of the site, which indicated that the walls had been pulled down. Comparing our data with the topographical data known from the region of Páty, it seems possible that the early round church of Páty could be identified, which had been demolished in the 19th century. If this hypothesis is right, the church did not stand in the lower third of the hill as it was supposed but on the hilltop, on the highest point of Hegyi-dűlő.¹² The inner circle of a diameter of 7 m indicates the place of the round church, while the exterior ellipsoid measuring 59–68 m shows the place of the fencing wall.

We documented a discolouration indicating a church (?) building in the Nagyút dűlő at Madaras. The hexagonal structure that was photographed in the Szalmátó-hegy-dűlő at Mélykút probably also came from the Middle Ages. An ellipsoid fortification was observed at the traces of a hexagonal building photographed at Görög-tanya at Kunszállás. The latter ones can be affiliated with the traces of buildings that were observed in the recent years N of Szendrő, at Pethe-tanya at Tiszavasvári,¹³ and in Nagy Hangás-dűlő at Konyár.¹⁴ Zsuzsa Miklós also reported a hexagonal construction from Regöly-Koppánytorkolat,¹⁵ which we could also observe.¹⁶

Settlements

The traces of settlements (especially semi-subterranean houses) were photographed at Gubics-tanya at Jász-

10 CZAJLIK 2004a 169.

11 CZAJLIK 2004b, 113., 4. kép

12 Lásd: MRT 7. k., 126–127., 13/2 lelőhely

13 CZAJLIK 2004a, 162.

14 CZAJLIK 2003, 180.

15 MIKLÓS 2004, 136.

16 CZAJLIK 2004a, 169.

10 CZAJLIK 2004a 169

11 CZAJLIK 2004b, 113, fig. 4

12 See: MRT vol. 7, 126–127, site no. 13/2

13 CZAJLIK 2004a, 162

14 CZAJLIK 2003, 180

15 MIKLÓS 2004, 136

16 CZAJLIK 2004a, 169

félegyháza-Felsőgalambos határában. A felvételezéskor megfigyelt jelenségek részben ahhoz a nagy kiterjedésű szarmata településhez tartozhatnak, amelyet az M5-ös autópálya építése előtt, 1994–1997 között tárt fel a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete.¹⁷

Félig földbe mélyített épületek nyomát fényképeztük le Pusztaszabolcsra a Cserepes-dűlőben, Perkátán a Perkátai-szigetnél, Szabadegyházán a Hippolyt-pusztánál és Rácalmáson a Radicsa-pusztánál (6. kép). A 2003 nyarán a Kisalföldön megfigyeltekhez¹⁸ hasonló alapárkos (rézkori?) épületet dokumentáltunk Ercsiben a Malontai-dűlőben. Rácalmásnál kisebb római kori villa nyoma is jelentkezett gabonaelszíneződésként, amelyhez hasonló méretűt 2003-ban Pápánál¹⁹ fényképeztünk le. A hasonló jellegű római villák közül légi fényképezéssel R. Goguey 1993-ban azonosított egyet Pákozdnál,²⁰ 1994-ben pedig O. Braasch örökölt meg egy ilyen épületet Babarcnál.²¹ Ugyanő az előbbiektől kissé eltérő arányú római kori villa nyomát is rögzítette Jánossomorjánál 1999-ben.²²

2004. június 19-én a Hajdú-Bihar megyei (elsősorban a Debrecen-től délre eső) tell települések, illetve halmos temetkezések légi fényképes dokumentációját készítettük el. Ennek során korábban feltehetően nem ismert régészeti lelőhelyeket is azonosítottunk, közülük a legjelentősebb a sárándi Csuka-halom mellett megfigyelt kettős(?) körárok(?) részlete, amely talán egy eddig nem azonosított tell településre utal.

Felderítő célú légi fényképezések – árkok, tört vonalas objektumok

Fényképezéseink során az egyik legkönnyebben felismerhető, ugyanakkor legnehezebben interpretálható jelenségcsoportot alkotják a különféle árkok, tört vonalas objektumok. Nyilvánvaló, hogy a nagy felületű feltárások megkezdése előtt ritkán felismert, s még hosszabb szakaszon feltárva is gyakran nehezen értelmezhető jelenségkör több csoportra osztható. Legutóbb szögletes árokkal körülvett zárt területeket mutattunk be.²³ 2004-ben íves árokkal zárt területeket is sikerült megfigyelnünk. Funkcionális szempontból a jelenségkör egy része nyilvánvalóan az állattartással van összefüggésben, a karámok mellett azonban a kevés közölt emlék ellenére megkísérélhetjük azonosítani a kerítéssel körülvett gazdasági udvarokat, kisebb településeket, illetve az egykori parcellázás, vagy szántóföldi művelés nyomait is.

Karámok

Bácsborsodon a Hangos-dűlőben igen nagy területen íves árokkal kerített, zárt területeket figyeltünk meg,

jákóhalma, at Roskó-tanya at Kunszállás and in the fields of Kiskunfélegyháza-Felsőgalambos. The phenomena observed at the aerial photography can partly belong to the large Sarmatian settlement that the Museum Organisation of the Self-Government of Bács-Kiskun County unearthed prior to the construction of highway M5 between 1994 and 1997.¹⁷

Traces of semi-subterranean houses were photographed in Cserepes-dűlő at Pusztaszabolcs, on Perkátai Island at Perkáta, at Hippolyt-pusztá at Szabadegyháza and at Radicsa-pusztá at Rácalmás (Fig. 6). A building with a foundation ditch (from the Copper Age?), similar to the ones observed in the Small Hungarian Plain in 2003,¹⁸ was documented in Malontai-dűlő at Ercsi. The traces of a smaller Roman villa also appeared in the form of the discoloration of the crop at Rácalmás. A villa of a similar size had been photographed at Pápa in 2003.¹⁹ With aerial photographic methods, R. Goguey identified a similar Roman villa at Pákozdnál in 1993,²⁰ and O. Braasch documented another one at Babarc in 1994.²¹ He also registered the traces of a villa of slightly different proportions at Jánossomorja in 1999.²²

We prepared the aerial photographic documentation of the tell settlements and the tumulus burials in Hajdú-Bihar county (especially south of Debrecen) on June 19 2004. We identified new archaeological sites, from which the most significant one was the fragment of a double (?) round trench (?) at Csuka-halom at Sáránd, which perhaps indicates a tell settlement that had not been known earlier.

Prospecting aerial photography – trenches, features of broken lines

The various trenches and features with broken outlines compose a group that is the easiest to observe and the most difficult to interpret. It is evident that the phenomena, which are rarely recognised before the start of excavations on large surfaces and which are often difficult to interpret even when a longer stretch is uncovered, can be divided into groups. Last time, we illustrated territories enclosed by quadrangular trenches.²³ In 2004, we could also observe territories enclosed by arched trenches. From a functional aspect, some of these phenomena can be associated with animal keeping. Beside pens, however, we can also try to identify economic yards and smaller settlements enclosed by fences and the traces of fields and cultivation despite the low number of the relics published from this circle.

17 WICKER 2001, a feltárás légi fotóját közli: VADAY 2003, 276., 15. kép

18 CZAJLIK 2004b, 114.

19 CZAJLIK 2004b, 114.

20 GOGUEY-SZABÓ 1995, 65., 53. kép

21 BERTÓK-VISY 1997, 142.

22 BRAASCH 2003, 59., Abb. 10.

23 CZAJLIK 2004b, 115.

17 WICKER 2001; VADAY 2003, 276, fog. 15a publishes the aerial photo of the excavation

18 CZAJLIK 2004b, 114

19 CZAJLIK 2004b, 114

20 GOGUEY-SZABÓ 1995, 65, fig. 53

21 BERTÓK-VISY 1997, 142

22 BRAASCH 2003, 59., Abb. 10

23 CZAJLIK 2004b, 115.

amelyeken feltehetőleg csak egy keskeny nyílás biztosította a ki-bejárást. Köríves árokkal záruló objektumot derített fel R. Goguey 1997-ben Nagykőrösnél is.²⁴ Mindkét esetben állattartó karámokként értelmezhetjük a jelenségeket. Nyilvánvaló, hogy a négyszögletes zárt területek egy része is karámként értelmezhető, amint az az ELTE Régészettudományi Intézetének 1994-es nagykarácsony-ménésmajori rövid szondázó ásatai során is bebizonyosodott. A lelőhelyet R. Goguey azonosította 1993-ban. Légi felvételein kör alakú és négyzetes zárt területek egyaránt felismerhetők, a szondázás során az utóbbiak közül tártunk fel egyet.²⁵ Problémát az objektumok datálása okoz, valószínűleg a közeli – ugyanazon dűlőben lévő – középkori településhez tartozhattak. Hasonló méretű és formájú, négyzetes és részben lekerekített köríves árkokat tárt fel az Árpád-korból Laszlovsky József Kengyel mellett, amelyek esetében talajfoszfát-analízis alkalmazásával bizonyítható volt az állattartó funkció.²⁶

A Tápiógyörgyén a Varrók-székénél (7. kép) megfigyelt zárt területek, illetve a nagyobb – tanyákhoz, településekhez tartozó? – árokreszletek további értelmezési lehetőségeket kínálnak (kisebb/nagyobb testű állatok szállásának elkülönítése?), ugyanakkor mutatják a nehézségeket is, nem feltétlenül egykorú objektumokról lévén szó. (Esetenként gondot okozhat a hasonló premodern struktúrák meghatározása, lásd O. Braasch 1994-es, Tázlárnál készült felvételét.²⁷)

Bekerített tanyák

Dömsöd-Kishajósánál, Dabas-Babádnál, Jászboldogházán a Nagy-tanyánál és Ceglédbercelen a Ceglédi-tanyáknál elpusztult, ismeretlen korú tanyákra utaló, lekerekített négyszög alakú zárt területeket dokumentáltunk. Utóbbi határrészben két különálló struktúra is megfigyelhető volt (8. kép). Az egyik két egymásba kapcsolódó téglalapból, a másik egy négyzetből, egy hozzá kapcsolódó szabálytalan, egyenes és íves árkokkal határolt területből és egy, az utóbbihoz „ragasztott”, íves árkokkal határolt karámból(?) áll. A korábbi közölt légi fotóanyagból az újszilvási Varga-tanya²⁸ és a tassi lelőhelyet²⁹ sorolhatjuk ide, de a kerekgyháza-bogárzó³⁰ jelenségek is hasonlóak. A zárt területek rendszerezése Franciaországban a légi régészeti kutatásoknak köszönhetően igen jól halad: a Ceglédbercelnél megfigyelt egymásba kapcsolódó téglalapok elrendezése a Chavagnes-en Paillers-hez (Vendée) tartozó La Grande Popinière-hez, illetve Les Goyères-hez és a Poiré-sur-Vie-hez (Vendée) tartozó Les Filets-hez

Pens

We observed closed territories encircled by arched trenches on a large territory at Hangos-dűlő at Bácsborsod, where probably only a narrow opening served as a passage. R. Goguey discovered a feature enclosed with a round trench at Nagykőrös in 1997.²⁴ Both phenomena can be interpreted as pens. It is evident that some of the rectangularly enclosed areas were also pens, which was proved by the short test excavation that the Archaeological Institute of the ELTE conducted at Nagykarácsony-Ménésmajor in 1994. R. Goguey identified the site in 1993. In the aerial photos, territories enclosed both by round and quadrangular trenches can be discerned. One of the latter ones was uncovered by the test excavations.²⁵ The dating of the features is problematic; they probably belonged to the nearby medieval settlement, which lies in the same field. József Laszlovsky uncovered similar quadrangular and partly rounded trenches from the Árpadian period at Kengyel, which had similar shapes and measurements. The soil phosphate analysis proved that they were used for animal keeping.²⁶

The enclosed territories and larger trench fragments, maybe of farmsteads or settlements (?), observed at Varrók-széke in Tápiógyörgye (Fig. 7) offer other interpretation possibilities (separation of the territories where larger and smaller animals were kept), and , at the same time, they call attention to the difficulties: they are not necessarily contemporary features. (In certain cases, the determination of similar pre-modern structures can cause problems: see O. Braasch's photo taken at Tázlár in 1994.²⁷)

Enclosed farmsteads

We documented enclosed territories of rounded quadrangular shapes indicating farmsteads of an unknown age at Dömsöd-Kishajós, Dabas-Babád, Jászboldogháza – Nagy-tanya and Ceglédbercel – Ceglédi-tanyák. Two different structures could be observed in the last field (Fig. 8). One consisted of two interlocked oblongs, the other was composed of a square and an irregular territory enclosed with straight and arched trenches linked with it, and a pen (?) enclosed by arched trenches was attached to the latter one. From the earlier published aerial photos, the Újszilvás Varga-tanya²⁸ and the Tass site²⁹ can be grouped here, and the phenomena observed at Kerekgyháza-Bogárzó³⁰ are also similar. In France, the categorisation of the enclosed territories is advanced owing to aerial archaeological investigations. The dis-

24 GOGUEY 2000, 84., fig. 6.

25 RACZKY et al. 2002, 136–137., figs 1–3.

26 LASZLOVSKY 1982, 282., 1–2. kép, LASZLOVSKY 1986, 229., Abb. 2–4.

27 BERTÓK–VISY 1997, 160.

28 CZAJLIK 2004b, 115., 9. kép

29 GOGUEY 2002a, 5.

30 GOGUEY–SZABÓ 1995, 76., 75. kép

24 GOGUEY 2000, 84., fig. 6.

25 RACZKY et al. 2002, 136–137., figs 1–3.

26 LASZLOVSKY 1982, 282., figs. 1–2, LASZLOVSKY 1986, 229., Abb. 2–4.

27 BERTÓK–VISY 1997, 160.

28 CZAJLIK 2004b, 115., fig. 9.

29 GOGUEY 2002a, 5.

30 GOGUEY–SZABÓ 1995, 76, fig. 75

hasonlítható.³¹ A feltárt kelta tanyasias települések közül például a Jaux-hoz (Oise) tartozó Le Camp du Roi³² hasonlítható lelőhelyünkhöz.

„Szeres” települések

A gárdonyi Bika-völgyben, a fent ismertetett temetőtől délre, továbbá Ráckeresztúron a Szent László-pataknál és Katymáron a Sándor-majornál (9. kép), a 2003-ban fényképezett lelőhelyek közül Egyed-Kertaljánál³³ nagy területen figyelhetők meg egymással nagyjából párhuzamosan futó, s azokat közel merőlegesen keresztező, de nem ortogonális, hanem szabálytalan futású árkokból álló struktúrák, amelyekhez kapcsolódva(?) egy-egy félgödörbe mélyített épület, gödör(?) is megfigyelhető.

Bóna István a dunajvárosi avar és Árpád-kori árokrendszerek kapcsán Méri István korábbi tanulmányának felhasználásával, valamint angolszász és kelet-európai párhuzamokra hivatkozva a hasonló árokrendszereket a településeken belül, elkülönülten kialakított családi gazdasági egységekkel hozta összefüggésbe.³⁴ A hetényi (Chotin, Szlovákia) feltárás³⁵ elemzése alapján arra a következtetésre jutott, hogy az épületet is tartalmazó ároknégyszögek egy-egy család „portájául”, az „üres” négyszögek pedig az állatállomány teleltetésére, a takarmány tárolására szolgáltak. Az autópálya feltárásoknak köszönhetően egyre több hasonló struktúrájú települést ismerünk meg Magyarországon is, példaként az M3-as autópálya Hajdú-Bihar megyei szakaszán, Hajdúdorog-Csárdadombon feltárt Árpád-kori települést említhetjük meg.³⁶

A légi fotókon jól megfigyelhető, hogy ez a település-szerkezet és határháználati mód az épületek számához képest nagy területű, de elszórt beépítést eredményez, néprajzi párhuzammal a szeres településszerkezethez hasonlítható.

Határháználati nyomok

A légi fényképezések során több olyan lelőhelyet dokumentáltunk, amelyeknél az igen nagy területen követhető árkokon kívül semmilyen más jelenség (épület, vagy egyéb, települési struktúrára utaló nyom) nem figyelhető meg. A szabálytalan futású árkok „felparcellázzák” a határt.

2004-ben Tápiógyörgyén a Kis Páskumnál, illetve Pusztaszabolcson az Üres Tarisznya-dűlőben figyeltünk meg e jelenségek körbe sorolható árokrendszereket. Korábban R. Goguy a fent említett nagykőrösi,³⁷ O. Braasch pedig a kunszentmiklósi³⁸ lelőhellyel kapcsolatban utal-

tribution of the interlocked oblongs observed at Ceglédbercel can be compared with La Grande Popinière and Les Goyères at Chavagnes-en Pailliers (Vendée) and Les Filets at Poiré-sur-Vie (Vendée).³¹ From the uncovered Celtic farmstead type settlements, Le Camp du Roi at Jaux (Oise)³² can be compared with our site.

Settlements of “szer” type

Structures of trenches that run approximately in parallel and ones that cross the former ones at a right angle, which are, nevertheless not orthogonal but show an irregular course, and a few semi-subterranean houses, pits (?) linked (?) with them could be observed on a large territory in Bika Valley at Gárdony south of the above-described cemetery, at the Szent-László Stream at Ráckeresztúr and at Sándormajor at Katymár (Fig. 9), similarly to the Egyed-Kertalja³³ site from the ones photographed in 2003.

István Bóna associated the similar trench systems with separate economic family units formed within the settlements on the occasion of the study of the trench systems of Dunajváros dated from the Avar and the Árpadian periods, using István Méri's earlier studies and referring to Anglo-Saxon and Eastern European analogues.³⁴ From the analysis of the Hetény (Chotin, Slovakia) excavation,³⁵ he concluded that the trench squares that enclosed buildings were the households of a family, while the “empty” squares were the places where the animals were kept in winter and the fodder was stored. Owing to the excavations preceding highway constructions, more and more settlements of a similar structure have been uncovered in Hungary as well. As an example, we can cite the settlement from the Árpadian Period unearthed at Hajdúdorog-Csárdadomb in the Hajdú-Bihar track of highway M3.³⁶

It can clearly be observed in the aerial photos that this settlement structure and this method of the use of the fields occupied a large territory as compared to the number of the buildings. It shows a scattered distribution of the buildings, which can be compared with the “szer” settlements described in the ethnographic literature.

Traces of field use

A number of sites were documented during aerial photography, where no other features (buildings or traces of a settlement structure) could be observed beside the trenches that could be followed on a large territory. The trenches of irregular courses parcelled out the fields.

In 2004, trench systems of such a character were observed at Kis Páskum at Tápiógyörgye and at Üres

31 PERIDY 1999, 381., fig. 8.

32 MALRAIN et al. 1996

33 CZAJLIK 2004b, 115., 10. kép

34 BÓNA 1973, 65.

35 PAULIK-REJHOLEC 1958, 1. kép

36 RACZKY et al. 2002, 142., fig. 11. Fodor István ásátása.

37 GOGUEY 2000, 84., fig. 6.

38 BRAASCH 2003 58., Abb. 8-9.

31 PERIDY 1999, 381., fig. 8.

32 MALRAIN et al. 1996

33 CZAJLIK 2004b, 115, fig. 10

34 BÓNA 1973, 65

35 PAULIK-REJHOLEC 1958, fig. 1

36 RACZKY et al. 2002, 142., fig. 11. Excavation by István Fodor

tak arra, hogy ezek a struktúrák talán egykori parcellázási és művelési nyomokhoz kapcsolhatók. A publikált lelőhelyek közül Szalkszentmárton, Nagy Vadas,³⁹ valamint az Áporkai⁴⁰ lelőhelyek egy része, s talán Beloianiszban a Vízmű⁴¹ is ide sorolható. Utóbbi megemlítését az is indokolja, hogy sem az MRT fejei megyei terepbejárásai során,⁴² sem saját helyszínelésünk alkalmával nem kerültek elő leletek.

Bár ezen emlékek légi fényképek alapján való kutatása Magyarországon még a kezdeteknél tart, mégis célszerűnek látszik két különböző típusú vonalas struktúra elkülönítése. Tápiógyörgyén a Kis Páskumnál, Iváncsánál⁴³ és Beloianiszban a Vízműnél a keskeny árkok mellett vastag, egymásba csatlakozó, gyakran megtörő árkok figyelhetők meg. Ezzel szemben Pusztaszabolcsnál, Szalkszentmárton, Nagy Vadasnál és Nagykőrösnél csak keskeny, esetenként egymáshoz nem is kapcsolódó árkok, a felvételeken vékony vonalakként jelentkező struktúrák mutatkoznak.

Nyilvánvaló, hogy ezen lelőhelyek kutatásában – a folytatódó légi fényképezések mellett – égetően fontos lenne célzott vizsgálatok elvégzése a biztos azonosítás, a hasonló lelőhelytípusoktól (pl. a fent említett „szeres” településszerkezettől) való megnyugtató elkülönítés érdekében.

Különleges objektumok

Bátmonostornál a körárkos temető sírjai között ovális árkok helyét is megfigyelhetjük, amelyekhez hasonlót O. Braasch 1996-ban fényképezett Kiskunhalasnál.⁴⁴

Kutatásainkat az OTKA T043762-es pályázat, az OTKA TS040893-as Tudományos Iskola pályázat, a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumok Igazgatósága, valamint a Spectromass Kft. (Budapest) támogatta. A repülővezetők †Cziráki Péter, Talabos Gábor és Emődi József voltak.

Tarisznya-dűlő at Pusztaszabolcs. R. Gogúey mentioned in relation to the above-mentioned Nagykőrös site³⁷ and O. Braasch in connection with the Kunszentmiklós site³⁸ that these structures could be related to the parcelling-out and the cultivation of the fields. From the published sites, Szalkszentmárton, Nagy Vadas³⁹ and certain sites at Áporka⁴⁰ and perhaps also the Beloianisz, Vízmű site⁴¹ can be grouped here. The last one can especially be mentioned here since no finds were collected either during the field walkings of the Hungarian Archaeological Topography in Fejér county⁴² or during our field survey.

Although the aerial photographic investigation of these remains is still in an initial phase in Hungary, it seems useful to differentiate two types of the linear structures. Thick, interlocked and frequently broken trenches can be observed beside the narrow trenches at Kis Páskum at Tápiógyörgye, at Iváncsa⁴³ and at Vízmű at Beloianisz. At Pusztaszabolcs, Szalkszentmárton, Nagy Vadas and Nagykőrös, at the same time, only narrow, often not even connected trenches, structures appear in the aerial photos as narrow lines.

It is evident that, beside future aerial photographic prospecting tours, purposeful investigations should be carried out at these sites for the sake of a positive identification and to be able to differentiate them from similar site types (e.g. the above-mentioned „szer” type settlement structure).

Special features

We can also observe the places of oval trenches between the graves with round ditches in the cemetery at Bátmonostor. O. Braasch photographed a similar feature at Kiskunhalas in 1996.⁴⁴

The competition OTKA T043762 and the Scientific School competition OTKA TS040893, the Museum Organisation of the Self-Government of Bács-Kiskun County, the Directorate of Museums of Borsod-Abaúj-Zemplén County and the Spectromass Kft. (Budapest) supported our investigations. † Péter Cziráki, Gábor Talabos and József Emődi were the pilots.

39 GOGUEY-CZAJLIK 2003 7., fig. 7–8.

40 GOGUEY-CZAJLIK-BÖDŐCS 2003, 76.

41 CZAJLIK 2004b, 35. lábjegyzet

42 Vágó Csaba szíves szóbeli közlése.

43 BRAASCH 1999, 72., fig. 15.

44 BRAASCH 2003, 62., Abb. 14.

37 GOGUEY 2000, 84., fig. 6

38 BRAASCH 2003 58., Abb. 8–9

39 GOGUEY-CZAJLIK 2003 7., fig. 7–8

40 GOGUEY-CZAJLIK-BÖDŐCS 2003, 76

41 CZAJLIK 2004b, note 35

42 Csaba Vágó's kind oral communication.

43 BRAASCH 1999, 72., fig. 15.

44 BRAASCH 2003, 62., Abb. 14

Irodalom • References

- BERTÓK-VISY 1997
BÓNA 1973
BRAASCH 1999
BRAASCH 2003
CZAJLIK 2003
CZAJLIK 2004a
CZAJLIK 2004b
GALÁNTA 1981
GOGUEY 2000
GOGUEY 2002a
GOGUEY 2002b
GOGUEY-BÖDŐCS-
CZAJLIK 2003
GOGUEY-CZAJLIK 2003
GOGUEY-SZABÓ 1995
ISTVÁNOVITS-KULCSÁR 2003
KULCSÁR 1998
KŐHEGYI-VÖRÖS 1999-2000
LASZLOVSKY 1982
LASZLOVSKY 1986
- BERTÓK, G. – VISY, Zs.: Bildkatalog (Ungarn) In: Oexle 1997, 141-163.
BÓNA I.: VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. Akadémiai kiadó, Budapest, 1973.
BRAASCH, O.: La libération du ciel à l'Est. In: B. Bréart – F. Nowicki – Ch. Léva: Archéologie aérienne. Actes du colloque international tenu à Amiens (France) du 15 au 18 octobre 1992, 61-72.
BRAASCH, O.: Die Donau hinab – archäologische Flüge in Ungarn. In: Visy Zs. (szerk.): Régészeti műemlékek kutatása és gondozása a 3. évezred küszöbén, Pécs, 2003, 41-66.
Konyár, Nagy Hangás-dűlő. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary, 2001. Budapest 2003, 180.
CZAJLIK, Z.: Légi régészeti kutatások Magyarországon 2002-ben (Rövid beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézetének Térinformatikai Kutatólaboratóriumában folyó munkáról) – Aerial archaeological investigations in Hungary in 2002 (A short report on the work done in the GIS Research Laboratory of the Institute of Archaeological Sciences, Eötvös Loránd University) In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary, 2002. Budapest 2004, 161-169.
CZAJLIK, Z.: Légi régészeti kutatások Magyarországon 2003-ban (Rövid beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézetének Térinformatikai Kutatólaboratóriumában folyó munkáról) – Aerial archaeological investigations in Hungary in 2003 (A short report on the work done in the GIS Research Laboratory of the Institute of Archaeological Sciences, Eötvös Loránd University) In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary, 2003. Budapest 2004, 111-125.
GALÁNTA M.: Beszámoló a sándorfalva-eperjesi ásatás 1981. évi eredményeiről. Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében, 1981, 17-23.
GOGUEY, R.: Nécropoles et habitats protohistoriques : aperçu des recherches d'archéologie aérienne menées sur le quart nord-est de la France et sur la Hongrie. In: J.-P. Guillaumet (dir.): Dix ans de coopération franco-hongroise en archéologie 1988-1998. Collegium Budapest, Workshop Series No 9, 77-96.
GOGUEY, R.: Traces dans la Grande Plaine... Photographies aériennes de Hongrie. Exposition du 18 avril au 2 juin 2002. Musée et site archéologiques de Saint-Romain-en-Gal-Vienne.
GOGUEY, R.: L'histoire vue du ciel. Archéologia 395, 32-43.
GOGUEY, R. – CZAJLIK Z. – BÖDŐCS A.: Magyar-francia légi régészeti kutatások Magyarországon – Recherches franco-hongroises d'archéologie aérienne en Hongrie en 2000. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary, 2000. Budapest 2003, 75-86.
GOGUEY, R. – CZAJLIK, Z.: Un aspect de la coopération Bourgogne-Hongrie dans la recherche et la protection des sites : le GPS, vecteur entre l'archéologue, le chercheur aérien et la carte informatisée. CommArchHung 23(2003) 5-14.
GOGUEY, R. –SZABÓ, M.: L'histoire vue du ciel. Photographie aérienne et archéologie en France et en Hongrie – Légi fényképezés és régészet Franciaországban és Magyarországon, Budapest, 1995.
ISTVÁNOVITS E. – KULCSÁR V.: A szarmata területek régészete. In: A magyar régészet az ezredfordulón. Budapest, 2003, 271-275.
KULCSÁR V.: A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai. Aszód, 1998.
KŐHEGYI, M. – VÖRÖS, G.: Hügel und Erdwall von Vaskút. ActaArchHung 51(1999-2000)
LASZLOVSKY J.: Karámok Árpád-kori falvainkban. Talajfoszfát-analízis alkalmazása az árkok szerepének meghatározásánál – Pflerche in unseren árpádenzeitlichen Dörfern. Anwendung der Bodenphosphatanalyse bei Bestimmung der Gräben. ArchÉrt 109(1982) 281-285.
LASZLOVSKY, J.: Einzelhofsiedlungen in der Arpadenzeit (Arpadenzeitliche Siedlung auf der Mark von Kengyel) ActaArchHung 38(1986) 227-255.

- MALRAIN et al. 1996 MALRAIN, F. – GRANSAR, F. – MATTERNE, V. – LE GOFF, V.: Une ferme de La Tène D1 et sa nécropole : Jaux «le Camp du Roi » (Oise). *Revue Archéologique du Picardie* 3-4(1996) 245–306.
- MÉRI 1962 MÉRI I.: Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban. *ArchÉrt* 89(1962) 211–220.
- OEXLE 1997 OEXLE, J. (zgst.): Aus der Luft – Bilder unserer Geschichte. *Luftbildarchäologie in Zentraleuropa*, Dresden, 1997, 141–163.
- PAULIK – REJHOLEC 1958 PAULIK, J. – REJHOLEC, E.: Stredoveké chaty v Chotine – Mittelalterliche Hütten in Chotin. *SA* 6(1958) 223–235.
- PERIDY 1999 PERIDY, P.: Archéologie aérienne du bocage vendéen (France). État des recherches. In: B. Bréart – F. Nowicki – Ch. Léva: *Archéologie aérienne. Actes du colloque international tenu à Amiens (France) du 15 au 18 octobre 1992*, 373–386.
- RACZKY et al. 2002 RACZKY, P. – PUSZTA, S. – CZAJLIK, Z. – HOLL, B. – MARTON, Á.: Investigation of archaeological sites with the integrated application of aerial photography, magnetometer surveys and archaeological excavation. In: JEREM, E. – T. BÍRÓ, K. – RUDNER, E.: *Archaeometry 98. Proceedings of the 31st Symposium Budapest, April 26 – May 3 1998*, Volume I, BAR International Series 1043 (I), 2002, 135–143.
- RÓMER 1878 RÓMER, F.: Résultats Généraux du Mouvement Archéologique en Hongrie. *Compte Rendu de la huitième session à Budapest, 1876. Second volume, I. partie, résultats généraux*, Budapest, édition du Musée National Hongrois, 1878.
- VADAY 2003 H. VADAY A.: A szarmata területek régészete. A települések. In: *A magyar régészet az ezredfordulón*. Budapest, 2003, 275–277.
- VADAY-SZŐKE 1983 VADAY A. – SZŐKE B. M.: Szarmata temető és gepida sír Endrőd-Szujókeresztén. *CommArchHung* 3(1983) 79–132.
- VÖRÖS 1982–1983 VÖRÖS G.: Hunkori szarmata temető Sándorfalva-Eperjesen – Eine sarmatische Begräbnisstätte aus der Hunnenzeit in Sándorfalva-Eperjes. *MFMÉ* 1982–1983, 129–172.

1. táblázat Table 1

A 2004-ben fényképezett földvárak listája List of the earthen forts photographed in 2004

Megye County	Név Name	Fényképezés éve Year of photography	Korszak Period
Bács-Kiskun	Vaskút, Várhely	2004	I
Borsod-Abaúj-Zemplén	Putnok, Kakasvár	2004	Kö
Borsod-Abaúj-Zemplén	Kelemér, Mohosvár	2004	Kö
Borsod-Abaúj-Zemplén	Serényfalva, Zsidóvár	2004	B
Borsod-Abaúj-Zemplén	Imola, Bakbány vára	2004	Kö
Borsod-Abaúj-Zemplén	Martonyi, Szúnyog-hegy	2004	B
Borsod-Abaúj-Zemplén	Szögliget, Óvár-tető	2004	Kö
Borsod-Abaúj-Zemplén	Hernáclbüd, Várdomb	2002, 2004	B
Győr-Moson-Sopron	Lövő, Földvár	2004	Ő?
Hajdú-Bihar	Berettyóújfalu-Herpály – Földvár	2001, 2004	B
Vas	Nagysimonyi, Földvár	2002, 2004	LT
Veszprém	Iharkút, Kispápvár	2004	B
Veszprém	Bakonyszücs, Várhegy	2004	B
Veszprém	Bakonybél, Podmaniczkyak útja	2004	B
Veszprém	Bakonybél, Somhegy	2004	B
Veszprém	Bakonyszentkirály, Zöröghegy I	2004	B
Veszprém	Bakonyszentlászló, Keselőhegy II	2004	B
Veszprém	Bakonyszentkirály, Zöröghegy II	2004	B
Veszprém	Bakonyszentlászló, Keselőhegy I	2004	B

Összesen 16 új és 3 újr fényképezett földvár.

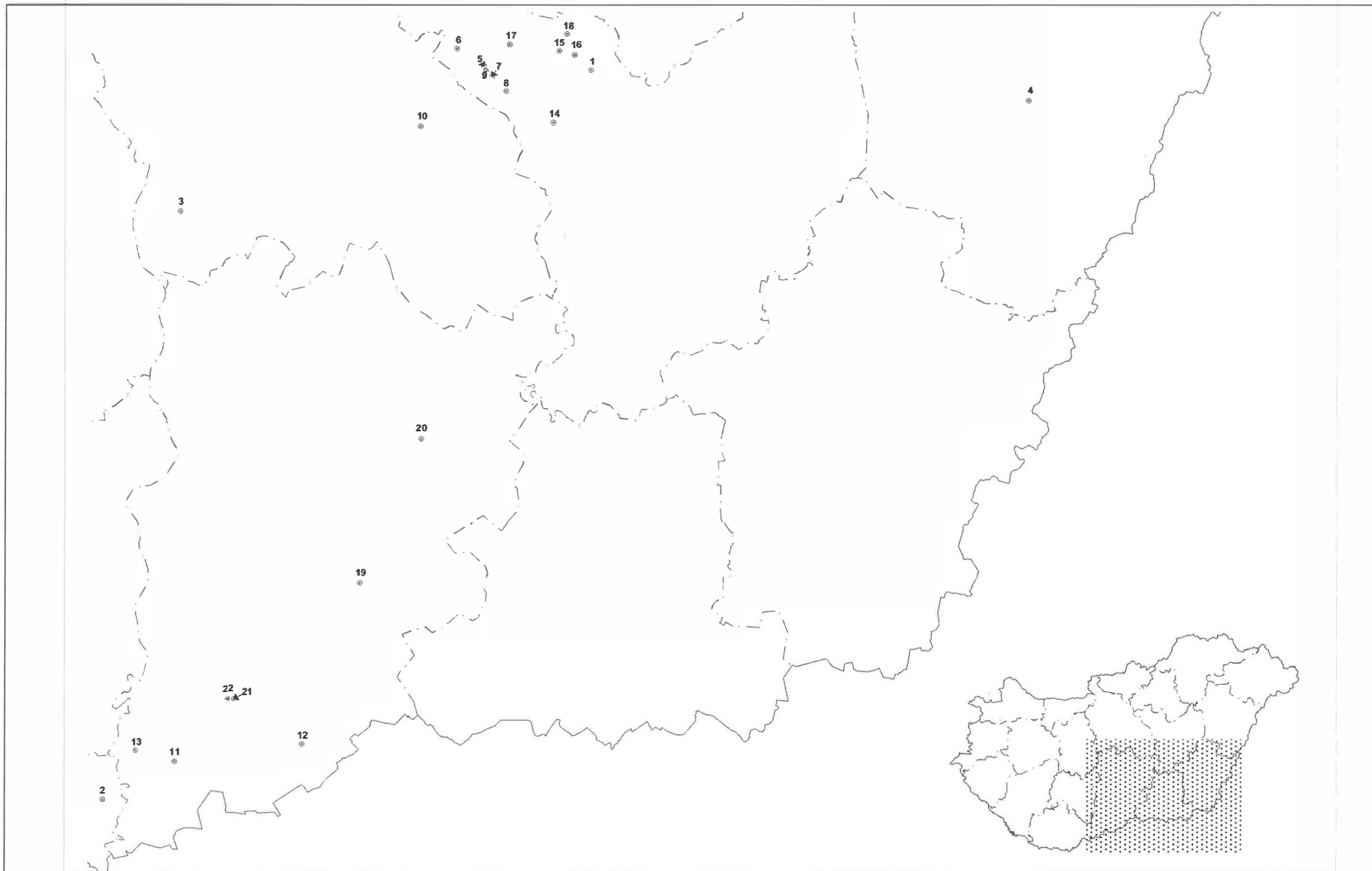
Altogether 16 new earthen forts and 3 ones photographed once again.

2. táblázat Table 2

Régészeti légi fényképezés során azonosított árokkeretes sírok az Alföldön
 Graves enclosed by ditches identified in the Great Hungarian Plain during archaeological
 aerial photography

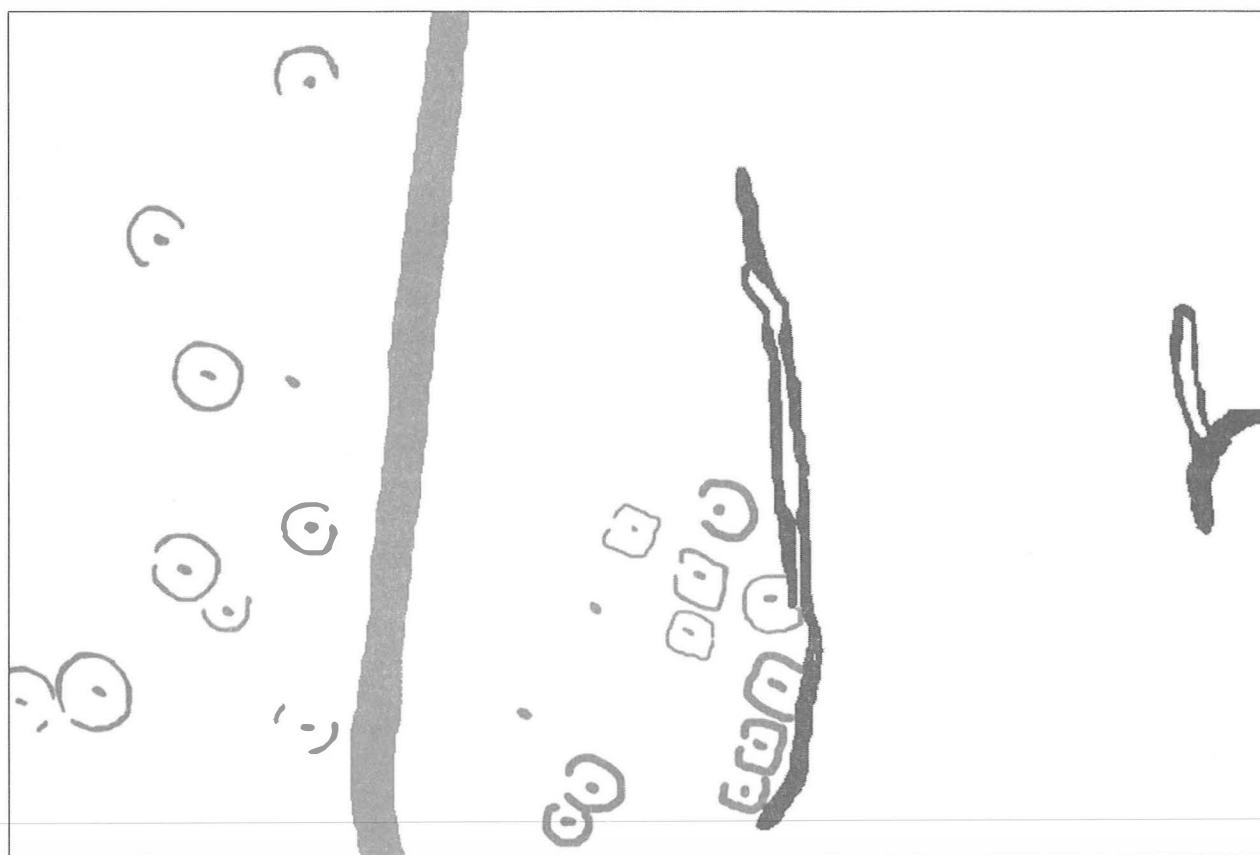
Fényképezés éve <i>Year of photography</i>	Légi fényképész <i>Aerial photographer</i>	Megye <i>County</i>	Lelőhely <i>Site</i>	Azonosító szám <i>Id. number</i>	Minimális sírszám <i>Minimal number of graves</i>
1996	O. Braasch	Jász-Nagykun-Szolnok	Jáskisér	1	57
1997	O. Braasch	Baranya	Sárhát	2	5
2000	R. Goguey	Pest	Kiskunlacháza, Repülőtér	3	80
2001	Czajlik Z.	Hajdú-Bihar	Hajdúszovát, Cenzus-föld	4	2
2002	Czajlik Z.	Jász-Nagykun-Szolnok	Jászberény, Erős-tanya	5	2
2002	Czajlik Z.	Jász-Nagykun-Szolnok	Jászfelsőszentgyörgy, Hentallér	6	2
2003	Czajlik Z.	Jász-Nagykun-Szolnok	Jászberény, Alsó-muzsaj	7	14
2003	Czajlik Z.	Jász-Nagykun-Szolnok	Jászberény, Pócz-tanya	8	10
2003	Czajlik Z.	Jász-Nagykun-Szolnok	Jászberény, Vágóhíd	9	30
2003	Czajlik Z.	Pest	Tápióbicske, Marhatelep	10	37
2003	Czajlik Z.	Bács-Kiskun	Vaskút, 64. Csatorna	11	8
2004	Czajlik Z.	Bács-Kiskun	Bácsalmás, Kunbajai-csatorna	12	2
2004	Czajlik Z.	Bács-Kiskun	Bátmonostor, Kis-sziget	13	6
2004	Czajlik Z.	Jász-Nagykun-Szolnok	Jászsószentgyörgy	14	22
2004	Czajlik Z.	Jász-Nagykun-Szolnok	Jászapáti, Alsó-Nyomás	15	46
2004	Czajlik Z.	Jász-Nagykun-Szolnok	Jászapáti, Fácántelep	16	19
2004	Czajlik Z.	Jász-Nagykun-Szolnok	Jászapáti, Kakukk-dűlő	17	8
2004	Czajlik Z.	Jász-Nagykun-Szolnok	Jászapáti, Velemi E. Tsz	18	20
2004	Czajlik Z.	Bács-Kiskun	Kiskunhalas, Alsószállási-csatorna	19	10
2004	Czajlik Z.	Bács-Kiskun	Kunszállás, Görög-tanya	20	1
2004	Czajlik Z.	Bács-Kiskun	Rém, Bokodi-Kígyós-csatorna	21	2
2004	Czajlik Z.	Bács-Kiskun	Rém, Farkas-tanya	22	1

Összesen 384
Total

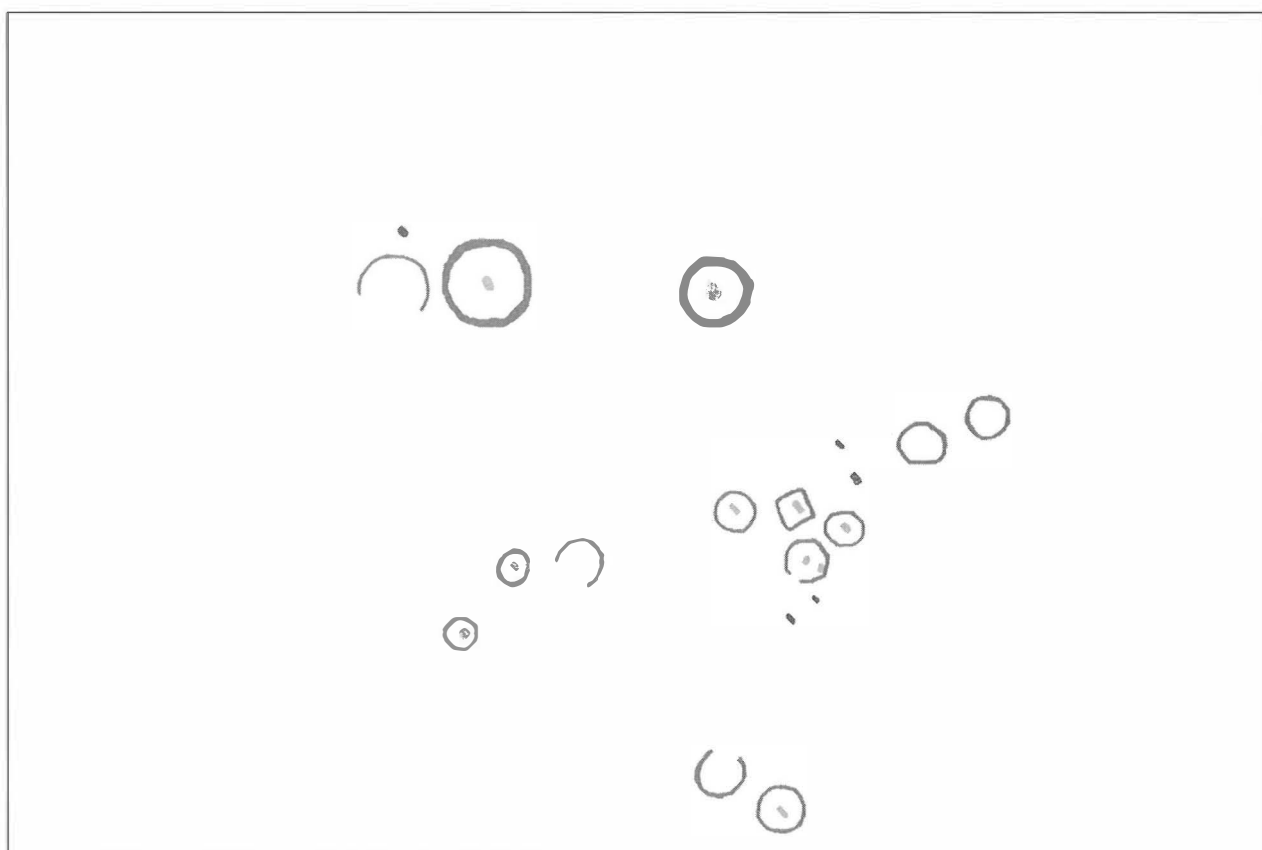
1. kép: Régészeti légi fényképezés során azonosított árokkeretes sírok az Alföldön

Fig. 1: Graves enclosed by ditches identified in the Great Hungarian Plain during archaeological aerial photography

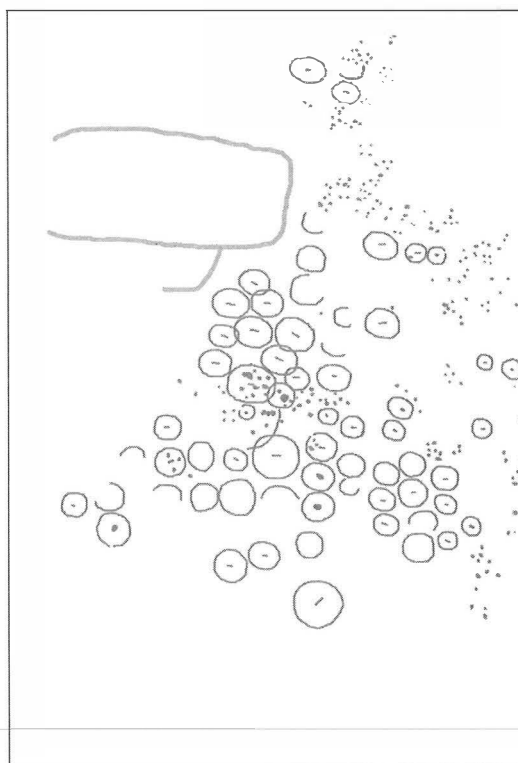
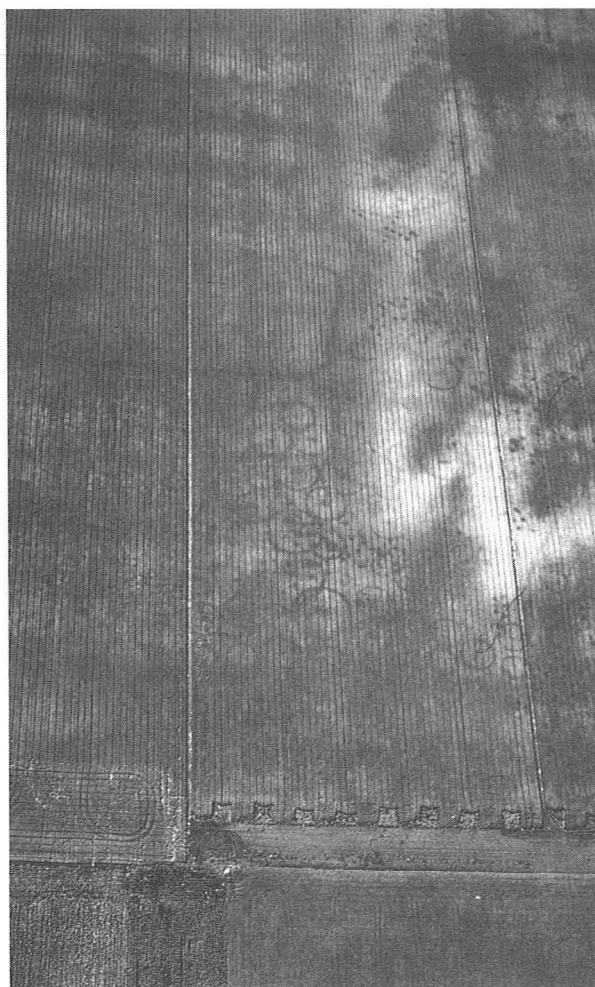

2. kép, Fig. 2: Jászapáti, Fácántelep

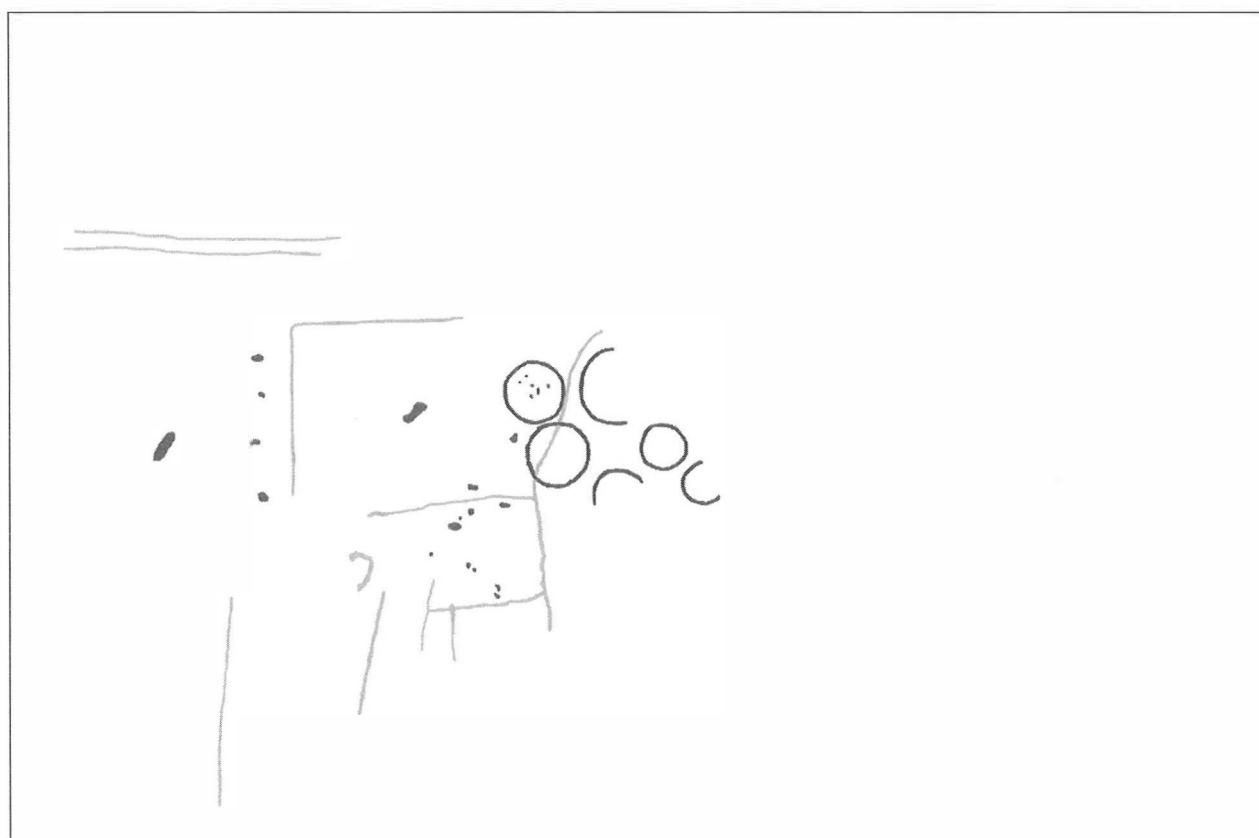

3. kép, Fig. 3: Jászapáti, Kakukk-dűlő

4. kép, Fig. 4: Jászapáti, Alsó Nyomás

5. kép, Fig. 5: Szabadegyháza-Zichyújfalu (részlet-detail)

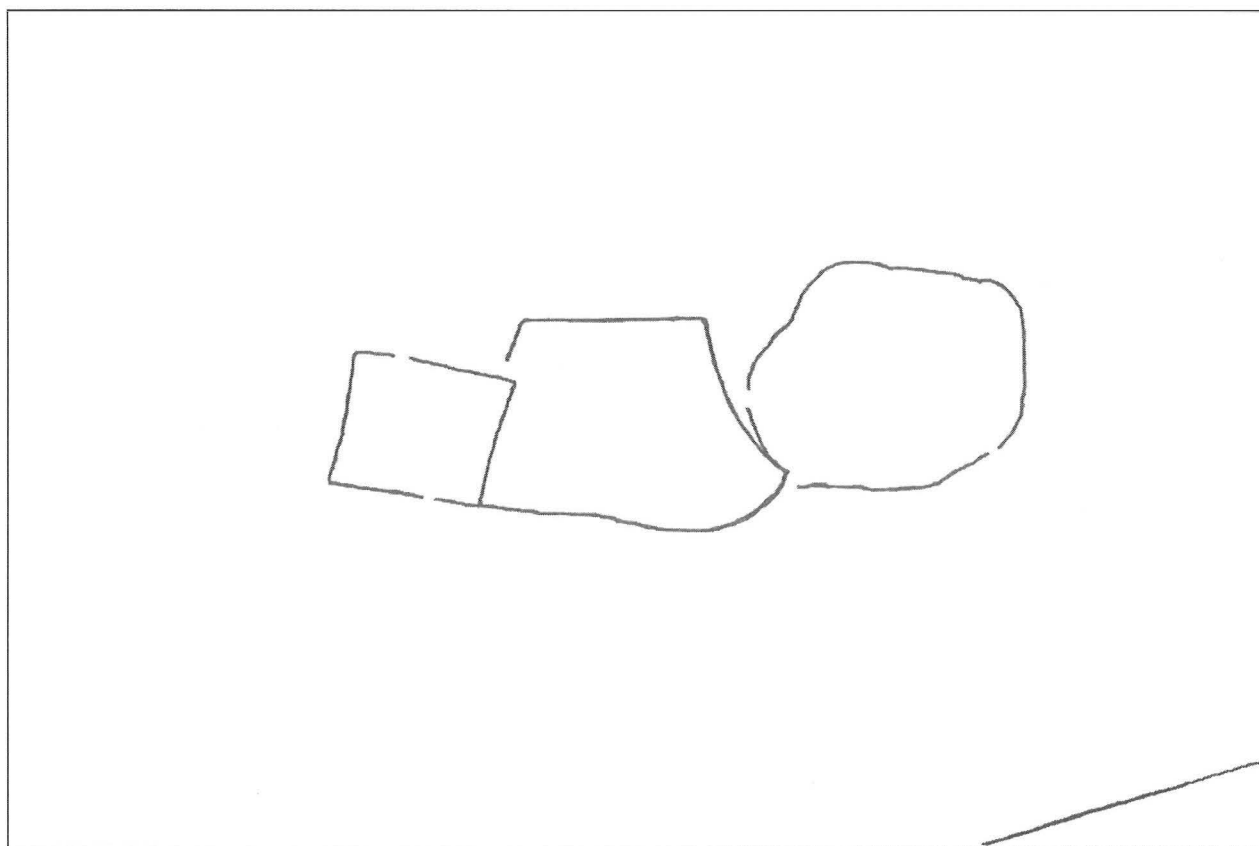

6. kép, Fig. 6: Rácalmás, Radicsa-puszta

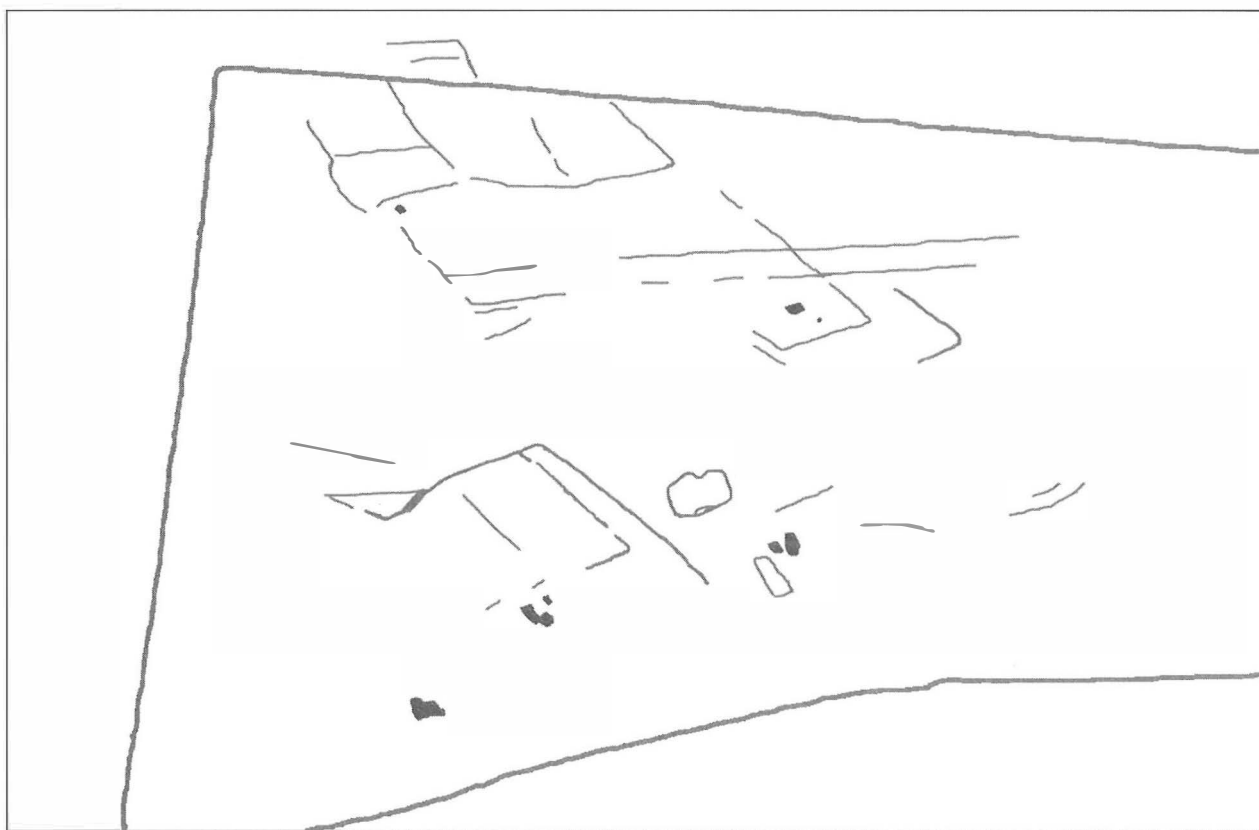
7. kép. Fig. 7: Tápiógyörgye, Varrók-széke

8. kép, Fig. 8: Ceglédbercel, Ceglédi-tanyák

9. kép, Fig. 9: Katymár, Sándor-major

Miklós Zsuzsa

Légi régészeti kutatások 2004-ben

2004-ben – az OTKA és az OKTK támogatásának segítségével¹ – folytattam Tolna megye területén a földvárakkal kapcsolatos légi felderítést, légi fotózást. Miután többnyire Budaörsről, illetve a Tököli Repülőtérrel indultunk, Pest megye Ny-i széle és Fejér megye felett át kellett repülnünk. Ha az útvonal mentén lelőhelyet észleltem, azt is rögzítettem. Minden évszakban, különböző megfigyelési körülmények között repültem. Ennek köszönhetően 2004-ben is több, eddig ismeretlen, régészeti objektumra utaló jelenséget dokumentáltam. A Tolna megyeiek egy részének felszíni azonosítása, rendeltetésük és koruk meghatározása 2004 őszén megtörtént.

A légi felderítéseknek köszönhetően új, eddig ismeretlen földvárat találtam Pincehely határában, amely – a terepbejárás tapasztalatok alapján – bronzkori. Felsőnána-Ónána középkori falunál kiderült, hogy a templom és környéke erődített volt. Kisdorog, Erdőshegyen a szántásban erődítésre utaló nyomokat figyeltem meg. Nak határában árokkal övezett területet dokumentáltam, amely a terepbejárás során 13. századnak bizonyult. Dunaföldváron a Gyűrűs-táblában szintén légi felderítés során találtam új bronzkori erődítést.

A tavaszi és nyári fotózások során a korábban már ismert földvárakkal kapcsolatban is új információkat szerezhettem. Egyes esetekben (pl. Kaposszekcső, Leányvár; Pári, Schanzberg) a növényzet elváltozásai alapján pontosítani lehetett az erődítés vonalát, szerkezetét.

Viszonylag sok településre utaló jelenséget fotóztam. Ezeknek a korát természetesen csak terepbejárással lehet megállapítani. A most dokumentált lelőhelyek egy része a korábbi terepbejárások eredményeként már ismert volt, a légi fotók azonban merőben új információkat nyújtanak: láthatóak a házak körvonalai, különböző árkok, gödrök stb., amelyek terepbejáráskor nem észlelhetők. Átrepülések közben Pest és Fejér megyében összesen 7 lelőhelyet dokumentáltam. Tolnában a várak felderítése során 18 települést és egy halomsíros temetőt fényképeztem.

A 2004-ben fotózott középkori települések közül kiemelkedik Paks-Gyapa, ahol a középkori templom közelében nagyméretű – valószínűleg – curia látható, amelynek teljes alaprajza kibontakozik a fotókon. Nagydorog-Pusztahencsén pedig az egykori település házai, egyéb objektumai figyelhetők meg. Regöly-Alsómajsa az érett búzában a templom alaprajza és a körítőfal is látszott.

Zsuzsa Miklós

Aerial archaeological investigations in 2004

In 2004, I carried on aerial prospecting and photography of earthen forts on the territory of Tolna county with the financial support of the OTKA and the OKTK.¹ As we usually started from Budaörs and the Tököl Airport, we had to fly over the western part of Pest county and over Fejér county. When I spotted a site during flight, I photographed it. I flew in every season within diverse observation conditions. Owing to this circumstance, a number of until then unknown phenomena suggesting archaeological features were documented in 2004 as well. Some of these sites in Tolna county were surveyed on the ground and the function and the age were also determined in the autumn of 2004.

Owing to aerial prospecting, a new until then unknown earthen fort was discovered at Pincehely, which proved to come from the Bronze Age according to field walkings. At the medieval village of Felsőnána-Ónána we found that the church and its environs were fortified. Traces suggesting fortification were observed in the ploughed fields at Kisdorog, Erdőshegy. A territory enclosed by a trench was documented in the fields of Nak, which proved to come from the 13th century according to field walkings. The aerial prospecting also revealed a new Bronze Age fortification in Gyűrűs-tábla at Dunaföldvár.

New information could be obtained about the already known earthen forts as well during the spring and summer photographic sessions. In certain cases (e.g. Kaposszekcső, Leányvár; Pári, Schanzberg) the changes in the vegetation helped in a more exact determination of the outlines and the structure of the fortification.

Relatively many phenomena suggesting settlements were photographed. Naturally, their age can only be determined by field walking. Some sites documented this time had already been known from former field walkings, but aerial photos offer basically new information: the outlines of houses, various ditches and pits etc. appear, which cannot be observed at field walking. Altogether 7 sites were documented in Pest and Fejér counties as we were flying over them. In Tolna, 18 settlements and a tumulus cemetery were photographed during the prospecting of earthen forts.

Paks-Gyapa excels from among the medieval settlements photographed in 2004, where a large building, probably a curia, can be seen near the medieval church, the entire ground plan of which appeared in the photos. At Nagydorog-Pusztahencse, the houses and other features of the former settlement could be observed. At Regöly-Alsómajsa, the ground plan of a church and its encircling wall appeared in the ripe wheat.

1 OTKA To34949., OKTK A/0016/2004. sz. pályázat

1 Grants OTKA To34949., OKTK A/0016/2004.

A szekszárdi múzeum felkérésére végeztem el a tervezett M6-os autópálya nyomvonalának légi fotózását. Ennek során Bátaszék határában, a nyomvonal közelében fedeztem fel egy új lelőhelyet (minden bizonnyal földvárat). Ezenkívül az új állandó kiállítás számára készítettem Tolna megyében légi fotókat.

Rendszeresen fotózom az M0-ás autópálya vecsési szakaszát, valamint Kána középkori falu feltárását. A váci Tragor Ignác Múzeum felkérésére fotóztam a középkori Szent Mihály templom ásátását.

A fotózásoknál a hagyományos színes (Kodak VC400) és az infrafilmet is használtam. Ősszel kipróbáltam az új fejlesztésű Kodak UC400-as filmet, amely kevésbé érzékeny a párás levegőre. Eddigi tapasztalataim kedvezőek. Az infrafilm elsősorban a növényzettel fedett területen hatásos. A hagyományos színes film is jól alkalmazható, hiszen sokkal több elszíneződést észlel, mint az emberi szem.

A felderítéseket, fotózásokat Cessna-152 és 172 típusú repülőgépekkel végeztem. A relatív repülési magasság kb. 200–1000 m között váltakozott, a szükségnek megfelelően. Közel függőleges és ferde fotókat is készítettem, a lelőhely jellegétől függően. A pilóta minden repülésnél Talabos Gábor volt.²

Tolna megye

Bikács, Belső-sziget, Á: Júniusban és júliusban fényképeztem a 13. századi földvárat. Júniusban, a még zöld búzában a sötétebb szín utalt a sáncárkokra; júliusban, a már érett búzában az árkok helyén világosabb, kívül sötétebb barna a növényzet (1. kép).

Bikács, Malom-árok, I: A falutól Ny-ra, a Sárvíz árteréből enyhén kiemelkedő dombon az érett búzában sok, főleg kerek folt látható, amelyek – a növekedési anomáliának köszönhetően – kissé kiemelkednek közvetlen környezetükből. Rendeltetésük és koruk meghatározásához terepbejárás (és esetleg ásítás) szükséges (2. kép).

Bölcske, Szélesdombi-dűlő, B: A bronzkori földvár a falutól DNy-ra, a Gyűrűs-völgyben helyezkedik el. A völgy felé meredek oldalú dombot a fennsík folytatása felől egykor árok választotta el, amely É és D felől csatlakozott egy-egy mély vízmosáshoz. Miután a domb teteje mezőgazdasági művelés alatt áll, itt az árkot nagyrészt elszántották. Helye ma már a felszínen alig látszik, csupán légi fotón látható egyértelműen. A tavaszi fotózásnál a bronzkori földvár egészen őszi búza volt. Az egykori árokra a növényzet sötétebb színe utal. A földvárat az őszi betakarítás után, november 18-án mértük fel.

Dalmand, DNy, halastó mellett, I: Május végén a halastóra enyhén lejtő domboldalon, a zöld búzában házakra és gödrökre utaló jelenségek mutatkoztak.

I took aerial photos along the track of the future highway M6 on the request of the Szekszárd Museum. I discovered a new site (most probably an earthen fort) near the track at Bátaszék. Besides, I took aerial photos in Tolna county for the new permanent exhibition.

I regularly take photos at the Vecsés stretch of highway M0 and of the excavations of the medieval Kána village. I also photographed the excavation of the medieval Saint Michael church on the request of the Tragor Ignác Museum.

I used traditional colour films (Kodak VC400) and infra-films as well. In autumn, I tested the recently developed Kodak UC400 film, which is less sensitive to humid air. My experiences are favourable. Infra-films are useful especially in areas covered with vegetation. Traditional colour films can also be used with success since they detect much more discolourations than human eyes are capable of.

The prospecting and the photographic tours were made on Cessna-152 and 172 airplanes. The relative flight height ranged between 200 and 1000 m as it seemed necessary. I took close to vertical and oblique photos as well depending on the character of the site. The pilot was Gábor Talabos.²

Tolna county

Bikács, Belső-sziget, Á: I photographed the earthen fort from the 13th century in June and July. A darker colour indicated the trenches in the still green wheat in June, while a lighter vegetation appeared in the line of the trenches in the ripe wheat and the vegetation was brown outside the trenches in July (Fig. 1).

Bikács, Malom-árok, I: Many, mostly round spots appeared in the ripe wheat on a hill that slightly rose from the floodplain of the Sárvíz west of the village. Owing to the growth anomaly, these spots slightly emerged from their environment. Field walking (and perhaps an excavation) is necessary to determine their function and age (Fig. 2).

Bölcske, Szélesdombi-dűlő, B: The Bronze Age earthen fort can be found SW of the village in Gyűrűs valley. A trench used to separate the hill that steeply slopes toward the valley from the continuation of the plateau, which joined a deep ravine in the N and the S. As the top of the hill was cultivated, the trench was mostly destroyed by the plough. Its place can hardly be observed on the surface, only the aerial photo can evidently demonstrate it. The entire earthen fort was covered with autumn crop at the time of the spring photographic campaign. The darker colour of the vegetation marks the former trench. The earthen fort was surveyed on November 18, after the autumn harvest.

2 Ezúton is köszönöm Talabos Gábor, a Master Sky Kft., valamint a budaörsi székhelyű Centro-Plane Kft. segítségét.

2 Here I would like to thank Gábor Talabos, to the Master Sky Kft and the Centro-Plane Kft in Budaörs for their help.

Ugyanezek az objektumok július 12-én, a már érett búzában is jól látszottak (3. kép). A lelőhely korának megállapításához terepbejárás szükséges.

Dalmand, Sánci-dűlő, Kő: 2004-ben is több alkalommal, különböző körülmények között fotóztam a középkori mezővárost és a sáncot. Márciusban az egész terület szántás volt. A házakra szürke sáv, a négyszögletes erődítés kettős árka kettős sötét csík utalt. Május végén a sánc Ny-i része a búzában szépen kirajzolódott: az árkokat a búza sötétebb zöld színe jelezte. Ugyanakkor a K-i oldalon, ahova napraforgót vetettek, amely még nem kelt ki, a sánc egyáltalán nem mutatkozott. Júliusban a már nagyrészt érett búzában jól látszottak a sáncárok; a napraforgó viszont egyáltalán nem jelzett.

Dalmand, Vörösegyházi-dűlő, I: A falutól K-re, dűlőutak kereszteződésében több négyszögletes épület nyoma látszott az érett búzában. Koruk megállapításához terepbejárás szükséges. Lehetséges, hogy újkori gazdasági épületek, mivel ezen a területen az 1979-es 25-eszes térkép egy működő kutat ábrázol.

Decs-Ete, Kő: A középkori mezővárost márciusban és áprilisban fotóztam. Márciusban a viszonylag egységesen felszántott területen jól látszottak az egykori utcák, házak, de lényegesen elmosódottabban, mint a korábbi években. Április végén a középső részen a már kelő növényzet megmutatta, hogy a túl mély szántás jelentős mértékben roncsolta a házakat: a házak faltjai cikcakkosak. Június elején a már kikelt kukorica viszonylag jól mutatta az utcákat, házakat. A talajművelés által okozott rombolást észleltem márciusi terepbejárásom során is. A lelőhely középső részén a jelek szerint ősszel igen mélyen szántottak: szinte minden ház kemencéje szét van szántva. A felszínen sok a cserép, csont, téglakő. A lelőhely K-i része simított, ezért ott rosszak a megfigyelési körülmények. A mezőváros a kincskereső által is erősen bolygatott.

Dombóvár, É, I: A várostól É-ra, a Kiskondai halastavakra enyhén lejtő domboldalon az őszi búzában több száz méter hosszan és 100–200 m szélességben gödrök, házak faltjai mutatkoztak. A település korának és pontos kiterjedésének tisztázásához terepbejárás szükséges (4. kép).

Dombóvár, Gólyavár, Kő: Tavasszal fotóztam a középkori várat. Az épületeket övező szántásban most nem mutatkozott falnyom, csupán a szürkés talaj utalt középkori objektumokra.

Március 23-án jártuk be a várat és közvetlen környékét. Akkor az É-i, K-i és D-i oldalon is szántott volt a talaj. Az É-i részen a kiemelkedésen (kb. a kőfallal egyvonalban) szürke a talaj, és sok volt a lelet. A déli oldalon a túl mély szántással szétromboltak egy kályhát (helyére kályhaszemek, két mázas csempetörredék utal). Környékén fél edények (fazekak, talpas tálak) hevertek. Találtunk egy ólomplombát is.

Döbrököz, Kétvíz köze, B: A már ismert és felmért bronzkori földvárat tavasszal ismét fotóztam: ekkor a

Dalmand, SW, at the fishpond, I: At the end of May, phenomena suggesting houses and pits appeared in the green wheat on the mild hillside sloping toward the fishpond. The same features clearly appeared in the ripe wheat on July 12 (Fig. 3). Field walking is necessary to determine the age of the site.

Dalmand, Sánci-dűlő, Kő: I took several photos of the medieval market town and the rampart within diverse conditions in 2004 as well. In March, the entire territory was ploughed. Grey stripes indicated the houses and a double dark stripe showed the double trench of the fortification. At the end of May, the W part of the rampart was clearly outlined in the wheat: the darker green colour of the wheat marked the trenches. On the E side, however, the rampart could not be seen in the field, where the sunflower had not yet sprouted. In July, the trenches of the ramparts were already visible in the mostly ripe wheat, while the sunflower field did not show anything.

Dalmand, Vörösegyházi-dűlő, I: The traces of a number of quadrangular buildings could be observed in the ripe wheat at the junction of dirt-roads E of the village. Field walking is necessary to determine their age. They can be modern economic buildings, since a map made in 1979 to the scale of 25 thousands indicates an active well in this area.

Decs-Ete, Kő: I photographed the medieval market town in March and in April. In March, the streets and houses could clearly be seen in the relatively uniformly ploughed field, although they appeared significantly more dimly than the previous years. At the end of April, the sprouting vegetation indicated that the too deep ploughing had largely damaged the houses: the discolourations of the houses showed a zigzag pattern. The already sprouted maize relatively clearly showed the streets and the houses at the beginning of June. Damage caused by tilling could also be observed already during the field walking in March. Treasure hunters also seriously disturbed the market town. It seemed that this central area had been very deeply ploughed in the autumn: the oven of nearly every house was dispersed by the plough. Many shards, bones, bricks and stones are scattered on the surface. The E part of the site was evened and the observation circumstances are not favourable there.

Dombóvár, N, I: The discolourations of pits and houses appeared in the autumn wheat in a length of hundreds of metres and in a width of 100–200 metres on the mild hillside at the Kiskonda fishponds north of the town. Field walking is necessary to determine the age and the exact extent of the settlement (Fig. 4).

Dombóvár, Gólyavár, Kő: I photographed the medieval castle in the spring. No trace of a wall appeared this time in the ploughed field around the buildings, only the greyish soil suggested the existence of medieval features.

The castle and its environs were inspected on March 22. The field was ploughed on the N, the E and the S

szántásban szépen kirajzolódott a védett területet a domb folytatásától elválasztó árok vonala.

Döbrököz, Tűzköves, B: Tavasszal a szántásban jól látható volt a kettős árokkal és átvágással védett bronzkori földvár. A belső résznek kb. a közepén szürke folt mutatkozott.

Döbrököz, Vár, Kö: Tavasszal két alkalommal fényképeztem a középkori várat és környékét. Házakra utaló foltok most nem látszottak, csupán a szürke talaj utalt az objektumokra.

Március 23-án jártuk be a várat és közvetlen környékét. A felszínen a vár területén sok edénytöredéket találtunk. Közvetlen környékén, a toronytól É-ra, egy kis kiemelkedésen kormos, sárgás foltok látszottak, bennük egy-két őskori cserép volt. Sok volt a lelet a vár K-i oldalán is.

Dunaföldvár, Gyűrűs-tábla, B: A várostól DNy-ra, a Gyűrűs-völgy K-i oldalán, a völgyből meredeken kiemelkedő dombon légi felderítés közben figyeltem fel arra, hogy a szántásban a sötét félkör talán egykori átvágásra utal. Ez a vonal májusban a felszínen is látszott: halvány sötétbarna csík és enyhe bemélyedés figyelhető meg, amely a domb tetején, a szántásban mutatkozik. A csík két vége vízmosásba torkollik. A lakóterületet a másik három oldalról változó szélességű terasz határolja, amely részben legelő, részben bokros terület.

A felszínen, a szántott részen elég sok volt a bronzkori cserép. Ezenkívül egy őrlőkőtöredéket, kevés paticsot és állatcsontot találtam. Néhány szürke foltot is megfigyeltem.

Az eddig ismeretlen bronzkori földvárat novemberben, betakarítás után mértük fel Korondán Zoltánal.

Értény, Képesfai-dűlő, Kö: Április végén ismét légi fotóztam a középkori falut és földvárat. Sajnos, a várat már annyira elszántották, hogy a szántásban csak igen halványan látszott az árokra utaló sötét gyűrű.

Felsónána-Ónána, Kö: A Murga és Felsónána között elhelyezkedő ÉNy-DK-i irányú domb déli végén középkori falu és templom található. Korábbi légi fotóimon halvány, sötét gyűrű látszott a dombtetőn, a templom, illetve temető körül. 2004-ben márciusban és április végén fotóztam a lelőhelyet. Áprilisban a szántásban egyértelműen mutatkozott az árokra utaló sötétbarna csík (5. kép).

Az áprilisi terepbejáráskor szántott volt az egész lelőhely. Ahol a fotón a sötét csík mutatkozik, ott a felszínen 6–8 m széles terasz látszik három oldalról. A gerinc felől csak a szürke elszíneződés figyelhető meg, tehát ott már elszántották az árkot, teraszt. A felszínen sok az embercsont, edénytöredék. Találtam egy üveg-töredéket is.

A felszíni és légi fotós jelek alapján itt nemcsak templom és falu, hanem egy kis vár is állhatott. Ennek pontos korát, a templomhoz való viszonyát csak ásatással lehet megállapítani.

sides as well at that time. The soil was grey on the elevation in the N (in line with the stone wall) and there were many finds. In the S, the too deep ploughing destroyed a stove (stove tiles and two glazed tile fragments indicated its place). Half vessels (pots, footed bowls) lay around in this area. We also found a lead seal.

Döbrököz, Kétvíz-köze, B: I once again took photos of the already known and surveyed Bronze Age earthen fort in the spring. This time, the line of the trench that separates the listed territory from the continuation of the hill was clearly outlined in the ploughed field.

Döbrököz, Tűzköves, B: The Bronze Age earthen fort defended by a double trench and a cross-cutting was clearly visible in the ploughed field in the spring. A grey spot appeared in approximately the centre of the interior.

Döbrököz, Castle, Kö: I twice photographed the medieval castle and its environs in the spring. No spots of houses appeared this time only the grey soil suggested features.

The castle and its environs were surveyed on March 23. Many shards were found on the surface in the area of the castle. Sooty, yellowish spots with a couple of prehistoric shards could be observed in the vicinity on a low elevation N of the tower. There were many finds on the E side of the castle as well.

Dunaföldvár, Gyűrűs-tábla, B: In the ploughed field on a hill rising steeply from the valley on the E side of Gyűrűs völgy SW of the town, I spotted a dark semi-circle, perhaps the trace of a cross-cutting, during aerial prospecting. This line also appeared in May in the form of a dark brown stripe and a shallow depression, which could be observed in the ploughed field on the top of the hill. The two ends of the stripe ran into a ravine. A terrace of a varying width borders the inhabited area on the other three sides, which is occupied partly by a pasture and partly by bushes.

There are relatively many Bronze Age shards on the surface of the ploughed field. Besides, the fragment of a quern, a few daub fragments and animal bones were recovered. A few grey spots could also be observed.

The until now unknown Bronze Age earthen fort was surveyed in November after harvest with Zoltán Korondán's help.

Értény, Képesfai-dűlő, Kö: I once again photographed the medieval village and the earthen fort. Regrettably, the castle was so thoroughly dispersed by the plough that the dark ring of the trench could only dimly be seen in the ploughed field.

Felsónána-Ónána, Kö: A medieval village and a church can be found at the S end of the NW-SE oriented hill between Murga and Felsónána. In the former aerial photos, a dim dark ring could be seen around the church and the churchyard on the hilltop. In 2004, I photographed the site in March and at the end of April. In April, the dark brown stripe of the trench was clearly visible in the ploughed field (Fig. 5). The entire site was

Felsónána, Szálláshegy, I: Április végén fotóztam az árokkal övezett kisméretű földvárat.³ Ekkor vettem észre, hogy a már Wosinsky Mór által is ismert földvárnak csaknem az egészéről levágták a fákat, bokrokat. Ennek eredményeként most jól látható az erősen lepusztult erődítés. Május 5-én a terepen a plató pereme elmosódott volt, de a terasz az É-i végén szépen látszott. Ez a terasz a K-i oldalon kb. a vár felénél becsatlakozik a meredek oldalhoz. A Ny-i oldal hasonló, itt a növényzet nagyrészt megmaradt, ezért kevésbé látszott az erődítés.

A tarvágás miatt a lelőhely súlyosan veszélyeztetett, mivel növényzet hiányában az eső lesodorja a talajt a meredek oldalakon.

Gyulaj, Pogányvár, B: A bronzkori földvár erődítését a korábbi szántásokkal erősen lekoptatták. Jelenleg kaszálóként hasznosítják. Az egykori átvágás, illetve a teraszok gyengén mutatkoznak.

Kajdacs, Sánc, Kö: A középkori földvárat és környékét márciusban, júniusban és júliusban fotóztam. A domb peremén a világos sáv valószínűleg az erózióra utal. A szántásban a váron belül települési objektumok nem látszottak. Június elején a zöld árnyalatai utaltak az objektumokra; júliusban pedig a már érett búzában a növekedési anomália jelezte a régészeti és egyéb jelenségeket.

Felmérés: A falu Ny-i szélén, a Sárvíz árteréből kiemelkedő dombon található a vár. Három oldalról a Sárvíz, illetve mocsarai védték, a negyedik oldalon, a domb folytatása felől egykor árok választotta el. A vár területe erősen lekoptott. Ehhez – a szántáson kívül – az is hozzájárult, hogy a 19. században uradalmi épületek álltak itt. A felszíni leletek alapján a vár a középkorban épülhetett. A felmérést a betakarítás után, ősszel készítettük el.

Kaposszekcső, Bajszlakás, I: A néphagyomány szerint itt egykor vár, erődítés állt. A tavaszi légi fotón úgy tűnt, mintha a dombtetőt három oldalról terasz, illetve árok övezné. A március végi terepbejárásakor láttam, hogy a környezetéből erősen kiemelkedő dombtetőn megritkították a fákat és a bozótot. Ennek köszönhetően most áttekinthető. Jól látható, hogy bányászással a domb É-i végét, valamint Ny-i oldalát kb. 4–5 m mélységben megsemmisítették. A megmaradt részen erődítésre utaló nyomokat nem találtam. Tehát, ha valaha volt is itt vár, azt elpusztították.

Kaposszekcső, Leányvár, Á: A márciusi terepbejárásakor, valamint a márciusi és áprilisi légi fotózásnál tapasztaltam, hogy a 13. századi várat egykor külső védelmi vonal – árok – is védte. Ennek nyoma eddig sem a felszínen, sem a levegőből nem látszott. 2004-ben – feltehetően a magas talajvíznek köszönhetően – határozottan kirajzolódott a várat övező háromszög alakú árok

ploughed in April at the time of the field walking. Where a dark stripe appeared in the photo, a 6–8 m wide terrace can be seen on the surface on three sides. Only a grey discolouration can be observed from the ridge, so the trench and the terrace had already been dispersed by the plough. There are many human bones and vessel fragments on the surface. I found a glass fragment as well.

According to the surface traces and the aerial photos, not only a church and a village stood here but also a small castle. Only an excavation can determine its exact age and relationship with the castle.

Felsónána, Szálláshegy, I: I photographed the small earthen fort encircled by a trench at the end of April.³ It was at that time that I noticed that the trees and the bushes had been cleared from nearly the entire territory of the earthen fort, which has been known since Mór Wosinsky. In consequence, the strongly eroded fortification became clearly visible. The edge of the plateau was dim on May 5, yet the terrace at its N end was clearly visible. This terrace ran into the steep slope at approximately the half of the castle. The W side was similar, only most of the vegetation was left there and little could be observed from the fortification.

Due to the clear-cutting, the site became gravely threatened as rains will erode the soil from the barren the steep sides.

Gyulaj, Pogányvár, B: Ploughing has strongly eroded the fortification of the Bronze Age earthen fort. The former cross-cutting and the terraces only dimly appear.

Kajdacs, Sánc, Kö: I photographed the medieval earthen fort and its environs in March, June and July. The light stripe at the edge of the hill probably indicates erosion. No settlement features could be observed within the castle in the ploughed field. The various shades of green showed the features at the beginning of June, while in June, growth anomaly in the ripe wheat indicated the archaeological and other phenomena.

Survey: The castle can be found on a hill rising above the floodplain of the Sárvíz at the W edge of the village. The Sárvíz and its swamps defended it from three sides, while a trench separated it from the continuation of the hill on the fourth side. The area of the castle is strongly eroded, which was further accelerated by ploughing and the farm buildings that stood here in the 19th century. The surface finds suggest that the castle was built in the Middle Ages. The survey was made in the autumn, after harvest.

Kaposszekcső, Bajszlakás, I: According to the local tradition, a castle, a fortification used to stand here. It seemed in the aerial photo taken in the spring that a terrace and a trench enclosed the hilltop from three sides. At the field walking in March I saw that the trees

3 A várban 2002-ben szondázó ásatást végeztem, de akkor sem derült ki egyértelműen a lelőhely kora.

3 I conducted test excavation in the castle in 2002 yet the age of the site could not unambiguously be determined.

(6. kép). A szükséges kiegészítő méréseket aratás után készítettük el.

Kisdorog, Erdős-hegy, I: A falu déli része felett emelkedő É-D-i irányú dombhát É-i vége közelében márciusban a szántásban sötét csíkot vettem észre, amely talán egykori átvágásra utal. Ennek ellenőrzésére és a lelőhely korának megállapítására terepbejárás szükséges.

Kurd, Sánci-dűlő, I: A falu É-i szélénél található, ismeretlen korú sánc márciusban, az árnyékhatsáknak köszönhetően szépen kirajzolódott (7. kép). Júliusban, az erőfélben levő gabonában a zöld és sárga árnyalatai rajzolták ki a sáncot.

Murga, Ny, I: A márciusi légi fotó alapján úgy tűnt, hogy a falu és a szekszárdi országot között elszántott sáncárok húzódik. Április 19-én a terepbejárásakor a szántásban jól látszottak az elszíneződések, amelyek azonban inkább természetes eredetűek lehetnek. Leletet nem találtam.

Nagydorog, Nagy-dzsindzsa, I: A falutól Ny-ra, a Sárvíz árteréből enyhén kiemelkedő dombon, az érett búzában sok gödör és néhány ház foltja mutatkozott. A lelőhely korának megállapításához terepbejárás szükséges.

Nagydorog-Pusztahencse, Kö: A falu déli szélén, a házak közelében a búza zöld és érett állapotában is sok, különböző alakú és méretű objektumot mutatott (8. kép). Ennek közelében találta meg a középkori falu és templom maradványait K. Németh András.⁴ Annak tisztázásához, hogy a légi fotón látható épületek a középkori településhez tartoztak-e, és melyik korból származnak, terepbejárás szükséges.

Nak, ÉNy, Á: Április végén ismét fotóztam a 2003-ban már megtalált lelőhelyet. A falutól ÉNy-ra, a Várongi-árokra enyhén lejtő domboldalon a szántásban kerek, sötét gyűrű mutatta az egykori sáncárcot. Az ezt övező világos csík talán elszántott sánc lehet. Július 12-én a kukorica is jelezte az árkot: sötétzöld gyűrű utalt a helyére.

Terepbejárás: A felülről látott kerek objektum kb. 50 m átmérőjű, belseje mélyebb a környezeténél. A sötét gyűrű közepén abból kissé kiemelkedő domb figyelhető meg. Az objektum környékén, kb. 150–200×900 m-es területen húzódik egy 13. századi falu. A házakra sötétbarna, enyhén paticszemcsés foltok utalnak. Cserepek közepes sűrűségben fordulnak elő, állatsont alig található. A leletek zöme 13. századi; mindössze 1–2 db késő középkori edénytöredéket találtam. Az árokkal övezett dombon is 13. századiak a leletek. A falu templomát téglatormellekes folt és kevés embercsont jelzi.

Paks-Gyapa, Kö: Átrepülés közben fotóztam a középkori Gyapa falut. Június elején, a még zöld búzá-

and the bushes had been rarefied on the sharply rising hilltop. In consequence, it offered a clear view. It was evident that earth yielding destroyed the N end and the W side of the hill to a depth of about 4–5 m. I could not find any trace of fortification in the remaining areas. So if ever a castle had stood here, it has been destroyed.

Kaposszekcső, Leányvár, Á: I experienced at the field walking in March and at aerial photography in March and April that an outer defence line, a trench also defended the castle of the 13th century. Until now, its traces were not visible either on the ground or from the air. In 2004, the triangular trench around the castle explicitly appeared, probably owing to the high ground water table (Fig. 6). The necessary complementary measurements were made after harvest.

Kisdorog, Erdős-hegy, I: I spotted a dark stripe in the ploughed field close to the N end of the N-S directed hill ridge rising above the S side of the village. Perhaps it indicates a cross-cutting. Field walking is necessary to check it out and to determine the age of the site.

Kurd, Sánci-dűlő, I: A rampart of an unknown age was clearly outlined by the shadows at the N end of the village in March (Fig. 7). The shades of green and yellow outlined the rampart in the ripening crop in July.

Murga, Ny, I: In March, the aerial photo suggested that a trench of a fortification, which was dispersed by the plough, extended between the village and the route to Szekszárd. On April 19, the discolourations clearly appeared in the ploughed field during field walking, which, however, seemed to be of a natural origin. I did not see finds.

Nagydorog, Nagy-dzsindzsa, I: The discolourations of many pits and a few houses appeared in the ripe wheat on a hill slightly rising from the floodplain of the Sárvíz W of the village. Field walking is necessary to determine the age of the site.

Nagydorog-Pusztahencse, Kö: Many features of diverse shapes and measurements became apparent in the green and also in the ripe wheat near the houses at the S end of the village (Fig. 8). András K. Németh found the remains of a medieval village and a church near this territory.⁴ Field walking is necessary to tell if the buildings appearing in the aerial photo belonged to the medieval settlement and from what period they came.

Nak, NW, Á: At the end of April, I once more photographed the site discovered in 2003. A round, dark ring showed in the ploughed field the trench of the fortification on the hillside that mildly slopes toward the Várongi-árok NW of the village. The light stripe along it can perhaps be the rampart dispersed by the plough. The maize also showed the trench with a dark green ring on July 12.

4 In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003. Budapest, 2004. 274.

4 In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003. Budapest, 2004. 274.

ban sötétzöld foltok jelezték az objektumokat. Július 12-én, a már érett búzában, a K. Németh András által már feltárt templom közelében nagyméretű, nagyjából négyzet alakú épület alaprajza bontakozott ki, körítő fallal és belső épületek nyomaival. Környékén több kisebb ház és gödör is mutatkozott. A nagyméretű épület valószínűleg azonosítható a K. Németh András által a felszínen megfigyelt épületnyomokkal.⁵

Paks, Hegyes, I: A várostól DNy-ra, Hegyes-puszta közelében emelkedik az É-D-i irányú, hosszan elnyúló domb. Tetejét szántják, oldala bokros, legelő. Légi felderítés közben, hóban vettem észre, hogy a domb É-i végét mintha átvágás választaná el a domb déli folytatásától. 2004-ben júniusban ismét fotóztam a dombot. A búzában gyengén látszott a feltételezett átvágás.

A novemberi terepbejárásakor a dombtető szántott volt. A légi fotón látható „átvágás” a felszínen is észlelhető volt. Ez a Ny-i oldalon csatlakozik egy horhos-szerű mélyedéshez. A domb É felé enyhén lejt, a K-i és Ny-i oldala meredekebb (É-i végét igen sűrű, tüskés bozót fedi, ezért nehezen áttekinthető). Terasz, árok, ami fokozhatná a védettséget, ezen a három oldalon nincs, ezért ásás nélkül nem lehet eldönteni, hogy valóban földvár volt-e ez a domb. Leletet nem találtam.

Pári, Schanzberg, B: 2004-ben ismét több alkalommal fotóztam a bronzkori földvárat. Május végén, búzában határozott, keresztben futó sötét sáv látszott a vár közepe táján, mintha ott korábban átvágás lett volna (9. kép).

Terepbejárás: A felszíni bejárást áprilisban végeztem el, amikor ellenőriztem a korábbi felmérést, és fotókat készítettem a még látható erődítési nyomokról. A lakóterületet övező terasz napjainkra már nagyon lekopott, helyenként alig észlelhető. A már elég magas növényzetben csak két jellegtelen bronzkori cserepet találtam. Újabb felszíni kutatás szükséges annak eldöntésére, hogy a fotókon látható sáv valóban erődítésre utal-e.

Pincehely, Tamási-útra-dűlő, B, Ró: A Kapos árteréből erősen kiemelkedő dombra a márciusi légi fotózás közben figyeltem fel. Felülről úgy látszott, hogy a három oldalról meredek oldalú dombot a negyedik oldalon egykor árokkal választották el a plató folytatása felől.

Terepbejárás: A domb nagy része (a Kapos felől) bokros, Ny-i, ÉNy-i része búza. A felszínen jól látható, hogy a Kapos felől induló két mély bevágás a fennsíkon folytatódott, de ott a szántások során elsimították, nagyrészt betöltötték.

Tavasszal, a már elég magas búzában csak egy darab őskori cserepet találtam. Ősszel, szántás után újrarájtam a lelőhelyet. Elszíneződés a felszínen nem látszott, a fennsík gerincén már elszántották az egykori átvágást, de kétoldalt még megfigyelhető. A vár belsejében (a

Field walking: The round feature observed from the air has a diameter of about 50 m and its inside is depressed. A slightly elevated knoll can be seen in the centre of the dark ring. A village from the 13th century lies around the feature on a territory of about 150–200 m×900 m. Dark brown discolourations with scattered daub fragments mark the houses. The shards were distributed in an average density, while there were only a few animal bones. Most of the finds came from the 13th century, only a couple shards were found from the late Middle Ages. The finds on the knoll surrounded by the trench also came from the 13th century. A spot of brick fragments and a few human bones indicated the place of the church of the village.

Paks-Gyapa, Kö: I photographed the medieval Gyapa village as we were flying over it. Dark green spots indicated the features in the still green wheat at the beginning of June. On June 12, the large ground plan of the approximately quadrangular building of the church, the fencing wall and the traces of the interior buildings unearthed by András K. Németh appeared in the already ripe wheat. A number of smaller houses and pits could also be observed in its environs. The large building is probably identical with the traces of a building András K. Németh observed on the surface.⁵

Paks, Hegyes, I: The N-S oriented long hill rises near Hegyes-puszta SW of the town. The hilltop is ploughed, and bushes and a pasture cover the hillside. I noticed in snow during aerial prospecting that the northern end of the hill seemed to have been separated from the southern continuation by a cross-cutting. I photographed the hill in June, 2004. The supposed cross-cutting was only dimly observable in the wheat.

The hilltop was ploughed at the time of the field walking in November. The “cross-cutting” that could be seen in the aerial photo could also be observed on the ground. It joined in a ravine-like depression on the W side. The hill slightly slants northwards, while the E and W sides are steeper (a very thick and thorny thicket covers the N end so it was difficult to have a clear view). There are no terraces or trenches on these three sides that could contribute to the defence of the area, thus it cannot be decided without excavations if this hill was really an earthen fort. I did not discover finds.

Pári, Schanzberg, B: I took several photos of the Bronze Age earthen fort in 2004 as well. At the end of May, a definite dark transverse stripe appeared in the wheat in the middle of the castle as if a cross-cutting had been there (Fig. 9).

Field walking: I conducted field walking in April, when I checked the former survey and took photos of the still visible traces of the fortification. The terrace around the residential area had already strongly been eroded, at

5 In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003. Budapest, 2004. 269.

5 In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003. Budapest, 2004. 269.

szántott részen) bronzkori cserepeket, kevés paticsot, állatcsontot találtam. Az árkon kívül a bronzkori leleteken kívül római koriak is előfordultak.

Regöly-Alsómajsa, Kő: Átrepülés közben fotóztam a középkori falut. Július 12-én az érett búzában szépen kirajzolódott a félkörös szentélyzáródású, fallal övezett kis falusi templom alaprajza. A falak a növekedési anomáliának köszönhetően mutatkoztak.

Regöly, Tücsök-dűlő, I: A falutól É-ra, a Kapos árteréből alig kiemelkedő dombon, vetésben házakra, gödrökre utaló foltok figyelhetők meg. A lelőhely korának megállapításához terepbejárás szükséges.

Simontornya, Külső-rétek, I: A 2004. május 26-i légi felderítésnél észleltem, hogy a várostól K-re, a Sió árteréből alig kiemelkedő dombon, kaszálónkerek, sötétzöld gyűrű figyelhető meg. Az objektum július 12-én is látszott, de akkor lényegesen halványabban, mivel a fotózás előtti napokban kaszálták le a rétet. A júniusi terepbejárásakor a felszínen csak a fű zöldebb színe jelezte a mélyedést. A domb csupán kb. 50 cm-rel emelkedett ki közvetlen környezetéből. Leletet nem találtam.

További légi fotózások és terepbejárások szükségessé annak eldöntésére, hogy itt egy árokkal övezett domb van-e, és melyik korszakból származik.

Simontornya, Mozsi-hegy, B: Márciusban és április végén is fotóztam a bronzkori földvárat. A védett terület immár nem parlag, hanem gyümölcsös; a terasz a Ny-i oldalon tovább pusztult, a K-i oldalon sűrű bozót fedi. Márciusban kevésbé, áprilisban viszont határozottan mutatkozott a lakóterületet a domb déli folytatásától elválasztó árok.

Simontornya, Vár, Kő: Ismételten fotóztam a középkori várat és környékét.

Sióagárd, É, I: A házak közelében, búzában egykori házakra utalnak a sötétzöld sávok. Koruk meghatározásához terepbejárás szükséges.

Sióagárd, Kőhánys, I: A falutól ÉK-re, a Sárvíz árteréből erősen kiemelkedő dombon az érett búzában településre utaló nyomok (házak, gödrök) mutatkoztak. Koruk meghatározásához terepbejárás szükséges.

Sióagárd, Kerék-harasz, I: A falutól ÉK-re, a Sárvíz árteréből erősen kiemelkedő dombon az érett búzában egy nagyméretű, és több kisebb, négyszögletes objektum bontakozott ki. Koruk meghatározásához terepbejárás szükséges.

Szakály, Tárkánymajor-dűlő, B: A falutól DDNy-ra, a Kapos árteréből erősen kiemelkedő dombon a fotókon átvágásra utaló sötét sáv látható. A május végi fotózásnál a búzában a környezeténél sötétebb zöld szín utalt rá.

Terepbejárás: Késő ősszel jártam be ezt a területet. A fotókon látható „átvágás” a felszínen nem látszik. A domb oldalát sűrű bozót fedi, itt erődítésre utaló nyomokat nem találtam. ÉNy-i oldala kevésbé meredek, tehát itt feltétlenül kellene lennie erődítésnek. Itt azonban az újkori bolygatások és a bozót lehetetlenné teszik annak eldöntését, hogy készült-e erődítés.

certain places it could hardly be discerned. I found only two indistinctive shards from the Bronze Age in the already relatively high vegetation. A new surface investigation is necessary to decide if the stripe that appears in the aerial photos really indicates a fortification.

Pincehely, Tamási-útra-dűlő, B, Rő: I noticed the hill that steeply rises from the floodplain of the Kapos during aerial photography in March. From above it seemed that the hill, which was steep on three sides, was separated from the continuation of the plateau on the fourth side by a trench.

Field walking: The larger part of the hill (on the Kapos side) was covered with bushes, while the W, NW side was occupied by wheat. It could clearly be observed on the surface that two deep depressions started from the Kapos and continued on the plateau, where, however, they were levelled and largely filled in by ploughing.

I could find only a single prehistoric shard in the relatively high wheat in the spring. In the autumn, I returned to the site after ploughing. No discolouration could be observed on the surface. The former cross-cutting was already dispersed by the plough, yet it could still be observed on the two sides. Inside the castle (in the ploughed area), Bronze Age shards, a few daub fragments and animal bones were collected. Outside the trench, shards from the Roman period also occurred beside the Bronze Age finds.

Regöly-Alsómajsa, Kő: I photographed the medieval village as we were flying over it. The ground plan of the small village church closed with a semicircular apse and enclosed by a wall was clearly outlined in the ripe wheat on July 12. Growth anomalies showed the walls.

Regöly, Tücsök-dűlő, I: Discolourations indicating houses and pits could be observed in the young crop on a low hill that slightly rises from the floodplain of the Kapos N of the village. Field walking is necessary to determine the age of the site.

Simontornya, Külső-rétek, I: In the course of aerial prospecting on May 26, 2004, I noticed a dark green ring in the hayfield on a barely rising knoll in the floodplain of the Sió E of the town. The feature could be seen on July 12 as well, although significantly more dimly since the grass had been cut down a few days before. Only the greener colour of the grass indicated the depression at the time of the field walking in June. The knoll rises only 50 cm above its environment. I could not discover finds.

Further aerial photos and field walkings are necessary to decide if it is a knoll encircled by a trench and if so, from what age it can be dated.

Simontornya, Mozsi-hegy, B: I photographed the Bronze Age earthen fort in March and at the end of April. The listed territory is no more a fallow but an orchard. The W part of the terrace has been being eroded and the E side is covered by a thicket. The trench that separated the residential area from the southern continuation of the hill appeared less definitely in March and more sharply in April.

A felszínen, az alig kikelt őszi vetésben bronzkori cserepeket találtam.

Szakcs, Leányvár, Kö: A falu DNy-i szélén levő, erősen elszántott középkori földvárat április végén és május végén fotóztam. Az erődítés peremét a szántásban mindkét alkalommal a környezeténél kissé sötétebb színű barna sáv jelezte.

Szárazd, Gyalogjáró-dűlő, I: Átrepülés közben a falu közelében emelkedő, meredek oldalú domb tetején, a szántásban sötétbarna karikákat észleltem. Ezek talán egykori, szétszántott halomsírok lehetnek (10. kép).

Szárazd, Vaskapu, B: A falu K-i oldala felett emelkedő É-D-i irányú domb É-i végén, bozótos erdőben erődítési nyomok láthatók. Az enyhén domború tetőt néhány méterrel lejjebb széles terasz övezi, amely az É-i végén maradt meg legjobban.

Április 15-én leleteket a vár területén nem találtam, annak ellenére, hogy sok a vaddisznótúrás. A domb déli folytatásában azonban, ahol szántóföldi művelés folyik, már Torma István is talált mészbetétes cserepeket. A vár – szerkezete, nagysága, valamint a mészbetétes cserepek alapján – a bronzkorban épülhetett. Az eddig ismeretlen földvár felmérését 2005-ben fogom elvégezni.

A földvár körvonala a légi fotókon vegetációs időszakban csak gyengén mutatkozik.

Tamási, Kishenye, B: Ismételten fotóztam a város K-i szélén emelkedő dombot: a védett terület szélét a szántási perem jelzi; az egykori átvágásnál a növényzet színe valamivel sötétebb, mint a környezetében.

Felmérés: A Koppány árteréből erősen kiemelkedő É-D-i irányú domb É-i végén található az erősen szétszántott bronzkori földvár, amelyre Torma István figyelt fel. A domb teteje jelenleg parlag. Két hosszanti oldalán és – kisebb mértékben – az É-i szélén szántási perem figyelhető meg, amely helyenként lepusztult sáncnak látszik. A perem alatt néhány méterrel terasz figyelhető meg, amely D felől csatlakozik a lakóterületet a domb folytatásától elválasztó átvágáshoz. Utóbbi is erősen elszántott; a teraszok szintén eléggé lekoptak. Április 20-i terepbejárásomkor csak néhány bronzkori edénytöredéket találtam. A felmérésben Korondán Zoltán segített.

Fejér megye

Besnyő, Keserű-völgy-dűlő: A falutól DNy-ra, a még zöld búzában különböző alakú és méretű házak és egyéb objektumok mutatkoztak.

Dunaújváros, D: A várostól délre, a Duna árteréből erősen kiemelkedő domb tetején a már érett búzában egy nagyméretű és több kisebb épület nyoma látszott.

Ercsi, Ercsi út melletti dűlő: A falutól Ny-ra május végén, a még zöld búzában különböző méretű házak és egyéb objektumok látszottak.

Nagykarácsony, Ménesmajor, Kö: Átrepülés közben ismét fotóztam a középkori falut. Június elején az érédfélben levő gabonában és a kaszálón is látszottak házak és egyéb objektumok.

Simontornya, Castle, Kö: I once again photographed the medieval castle and its environs.

Sióagárd, N, I: Dark green stripes indicate former houses in the wheat near the houses. Field walking is necessary to determine their age.

Sióagárd, Kőhányás, I: Traces suggesting a settlement (houses and pits) appeared in the ripe wheat on the hill that steeply rises from the floodplain of the Sárvíz NE of the village. Field walking is necessary to determine their age.

Sióagárd, Kerék-harasz, I: A large and a few smaller rectangular features appeared in the ripe wheat on the hill that strongly rises from the floodplain of the Sárvíz NE of the village. Field walking is necessary to determine their age.

Szakály, Tárkánymajor-dűlő, B: The photos show a dark stripe implying a cross-cutting on the hill that steeply rises from the floodplain of the Kapos SSW of the village. A colour darker green than the environment indicated it in the wheat at the aerial photography at the end of May.

Field walking: I visited the site in late autumn. The "cross-cutting" that appeared in the photos could not be seen on the ground. A thicket covered the hillside, and I could not find any trace of a fortification there. The NW side is less steep, so there should certainly be here some kind of a fortification. Yet the disturbances of the modern period and the bushes did not afford us to decide if there had been a fortification built here.

I found Bronze Age shards on the surface in the young autumn crop.

Szakcs, Leányvár, Kö: I photographed the medieval castle at the SW edge of the village, which had been largely dispersed by the plough, at the end of April and at the end of May. A brown stripe slightly darker than the environment indicated the edge of the fortification on both occasions.

Szárazd, Gyalogjáró-dűlő, I: I noticed dark brown rings in the ploughed field on top of a steep-sided hill near the village as we were flying over it. They could be tumulus graves dispersed by the plough (Fig. 10).

Szárazd, Vaskapu, B: Traces of a fortification can be seen in the coppice at the N end of the N-S directed hill at the E side of the village. A broad terrace borders the slightly convex hilltop a few metres deeper, which is the best preserved at the N end.

I could not discover finds in the area of the castle on April 15 despite the frequent wallowing places of wild pigs. In the southern continuation of the hill, however, which is ploughed, already István Torma found encrusted shards. According to its structure and size and the encrusted pottery, the castle was built in the Bronze Age. The until now unknown earthen fort will be surveyed in 2005.

The outlines of the earthen fort only dimly appear in the vegetation period.

Tamási, Kishenye, B: I once again photographed the hill rising at the E edge of the town. The edge of the

Nagyvenyim, Ny: A falutól Ny-ra, az érfélben levő búzában települési objektumok mutatkoztak.

Pest megye

Makád, Ny: A falutól Ny-ra az érfélben levő gabonában különböző méretű házfoltok mutatkoztak.

A fotózott Fejér és Pest megyei lelőhelyek korának meghatározásához terepbejárás szükséges.

ploughing indicates the border of the listed territory. The colour of the vegetation is somewhat darker at the cross-cutting than in its environs.

Survey: The largely dispersed Bronze Age earthen fort can be found at the N end of the N-S oriented hill rising steeply from the floodplain of the Koppány, which István Torma noticed the first time. The hilltop is a fallow at present. The edge of the ploughing can be observed at the two longer sides and, to a lesser degree, at the N brim, which sometimes appears as if it were a worn off rampart. A terrace can be observed a few metres under the brim. From the S, it joins into the cross-cutting that separates the residential area from the continuation of the hill. The latter one is also strongly dispersed by the plough and the terraces are strongly eroded. At the time of the field walking on April 20, I found only a couple of Bronze Age shards. Zoltán Korondán helped me in the survey.

Fejér county

Besnyő, Keserű-völgy-dűlő: Houses of diverse shapes and measurements and other features appeared in the still green wheat SW of the village.

Dunaújváros, D: The traces of a large and a number of smaller buildings appeared in the already ripe wheat on top of a hill that steeply rises from the floodplain of the Danube S of the town.

Ercsi, field at the road to Ercsi: Houses of diverse sizes and other features appeared in the still green wheat W of the village at the end of May.

Nagykarácsony, Ménesmajor, Kő: I once again photographed the medieval village as we were flying over it. Houses and other features appeared in the ripening crop and in the hayfield at the beginning of June.

Nagyvenyim, W: Settlement features appeared in the ripening wheat W of the village.

Pest county

Makád, W: Discolourations of houses of diverse sizes appeared in the ripening crop W of the village.

Field walking is necessary to determine the age of the photographed sites in Fejér and Pest counties.

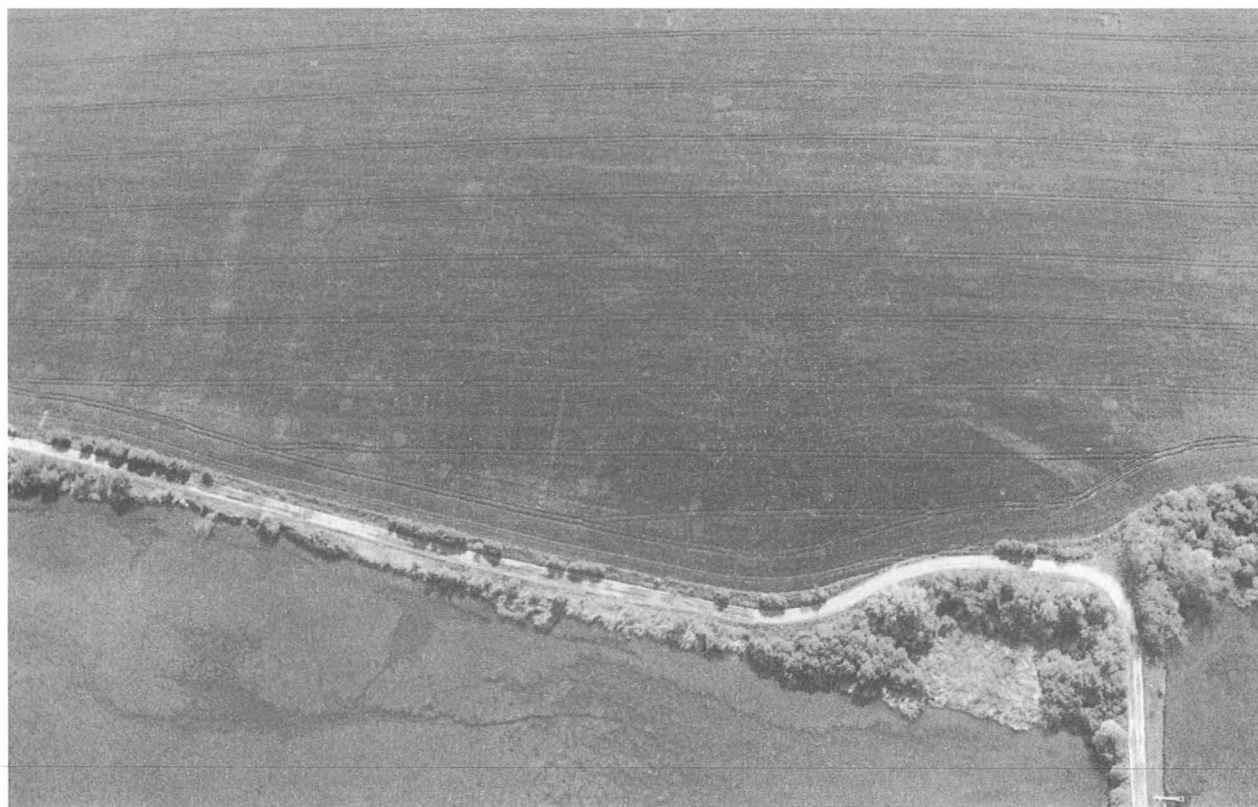
1. kép. Fig. 1: Bikács, Belső-sziget (2004. július 12.; July 12, 2004)

2. kép. Fig. 2: Bikács, Malom-árok (2004. július 12.; July 12, 2004)

3. kép, Fig. 3: Dalmand, DNy (2004. május 26.), SW (May 26, 2004)

4. kép, Fig. 4: Dombóvár, É (2004. április 28.), N (April 28, 2004)

5. kép. Fig. 5: Felsőnána-Ónána (2004. március 18.; March 18, 2004)

6. kép. Fig. 6: Kaposszekcső, Leányvár (2004. április 28.; April 28, 2004)

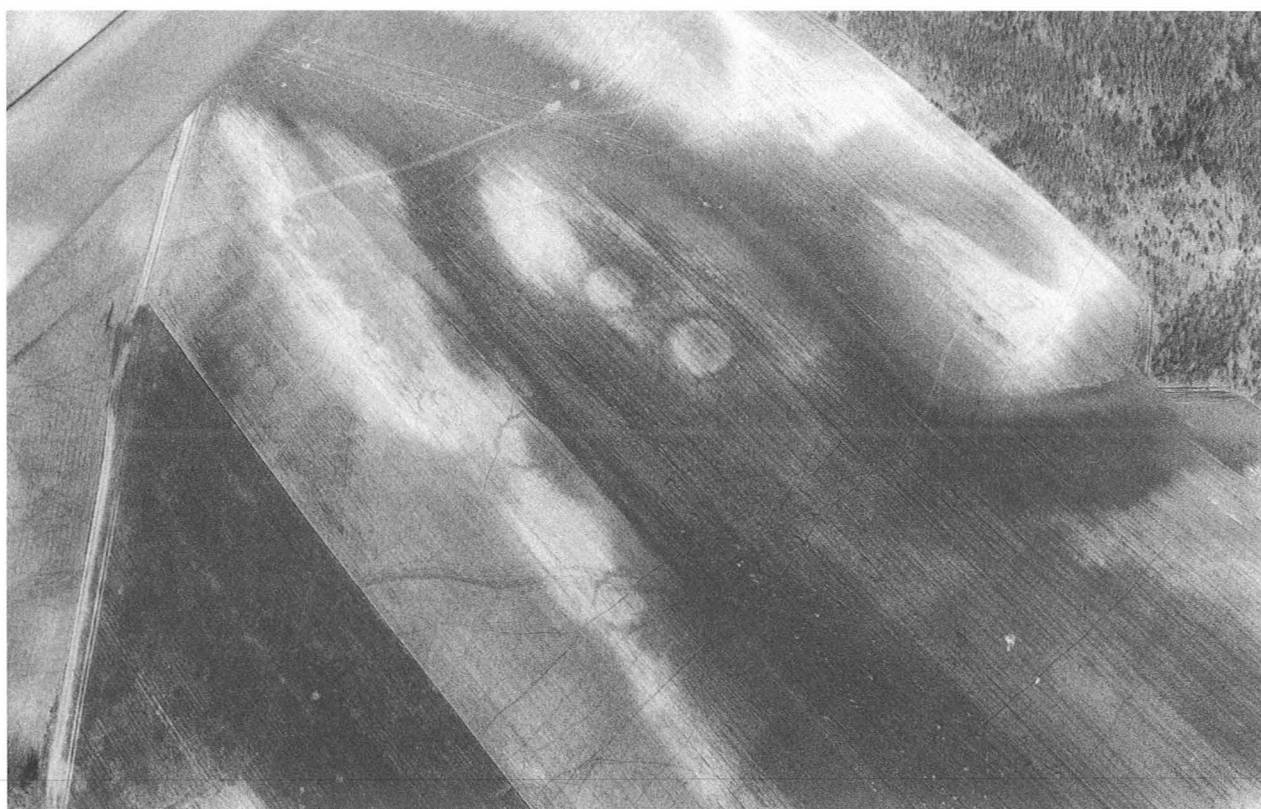
7. kép, Fig. 7: Kurd, Sánci-dűlő (2004. március 18.; March 18, 2004)

8. kép, Fig. 8: Nagydorog, Pusztahencse (2004. július 12.; July 12, 2004)

9. kép, Fig. 9: Pári, Schanzberg (2004. május 26.; May 26, 2004)

10. kép, Fig. 10: Százard, Gyalogjáró-dűlő (2004. március 18.; March 18, 2004)

Rövid jelentések – *Short reports*

A jelentésekben előforduló korszakok jelkulcsai:

Ő	Őskor	<i>Prehistory</i>
Pa	Őskőkör	<i>Paleolith Age</i>
Me	Mezolitikum	<i>Mesolith Age</i>
U	Újkőkör	<i>Neolith Age</i>
R	Rézkör	<i>Copper Age</i>
B	Bronzkör	<i>Bronze Age</i>
V	Vaskör	<i>Iron Age</i>
Szk	Szkíta kör	<i>Scythian Age</i>
LT	La Tène-kör	<i>La Tène Period</i>
Ró	Római kör	<i>Roman Period</i>
Sza	Római kori barbár	<i>Sarmathian Age</i>
N	Népvándorlás kör	<i>Migration Period</i>
Ge	Germán kör	<i>German Period</i>
A	Avar kör	<i>Avarian Period</i>
Ka	Karoling-kör	<i>Karolingian Period</i>
H	Honfoglalás kör (10 th C. A. D.)	<i>Period of the Hungarian Conquest</i>
Kö	Középkör	<i>Middle Age</i>
Á	Árpád-kör	<i>Arpadian Period</i>
Kk	Késő középkör	<i>Late Middle Age</i>
Tö	Török kör	<i>Turkish Period</i>
Kú	Kora újkör	<i>Early Modern Age</i>
Ú	Újkör	<i>Modern Age</i>
I	Ismeretlen kör	<i>Unknown Period</i>
Ø	Régészeti jelenség nélkül	<i>No archaeological features</i>

1. Abaújkér, Gyűr-tető

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

2004. október 20-án terepbejárást végeztünk a település határában, az Abaújszántó felé vezető útszakasz mentén, melynek során őskori településnyomokat sikerült lokalizálni. A lelőhely az Abaújkértől DNy-ra fekvő, felszínből kiemelkedő fennsík K-i oldalán helyezkedik el, átnyúlva az úttest Szerencs-patak felé húzódó lankáira is. A lelőhelyről bronzkori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk.

VERES JÁNOS

2. Abaújkér, református templom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk, Kú

2004. november 17-én régészeti szakfelügyeletet végeztünk az Árpád-kori eredetű műemléktemplomnál. A hajó és szentély É-i és D-i falai megsüllyedtek, ezáltal mindkettő egy Ny-K-i tengely mentén megrepedt. A repedés vizsgálatára talajmechanikus és statikus szakembereket hívtott a református egyházközség. A vizsgálattal megbolygatták a templom környezetében található középkori és kora újkori templom körüli temetkezéseket.

A templom szentélyének É-i falára merőlegesen egy 50-cm széles, 90-cm hosszú árokban vizsgáltuk a szentély alapját. A 25-cm vastag sötét humusz alatt sárgásbarna, köves, törmelékeny földréteg volt, benne több embercsonttal és egy középkori peremtöredékkel. A csontok másodlagos helyzetben voltak. A szentély alapjának alját 75-cm mélyen találtuk meg. A fenti kevert réteg befut az alap alá. Az árok metszetsfalában a humusz alatt végig egységes volt a réteg, elválást nem tapasztaltunk.

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

3. Abony, Elsővíz-dűlő II.

(Pest megye) U, R, B, LT?, Sza, Á

A 4. sz. főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a 49. sz. lelőhelyen (Tót Gyurka-szék-dűlő).

Főnyomvonal-szakasz

A 82+820–83+000 km közötti főnyomvonal-szakaszon 132 objektum került elő, ebből 6 bizonyult újkorinak, 54 objektumot leletanyag hiányában nem tudtunk korszakhoz kötni. Közelebről meghatározatlan őskori kerámia került elő 26 objektumból. Neolitikus anyagot 7 objektum tartalmazott, 17 objektum pedig a középső rézkor vége–késő rézkor eleje közötti időszakhoz tartozott. A szarmata korszakból 9 gödröt, az Árpád-kori falurészletből 29 objektumot, köztük 5 lakóházat és egy szabadtéri kemencét tártunk fel. A lakóházak mindegyikében volt kemence.

A 83+000–600 km közötti lelőhelyrészleten 135 objektumot tártunk fel, melyek közül 6 sír, 1 szögletes és 1 körárok, 3 agyagkitermelő, 2 kút, 2 kemencemaradvány, 13 cölöplyuk és 107 gödör volt.

Az objektumok több mint a felének betöltéséből őskori leletanyag került elő, jelentős a lelet nélküli objektumok száma. Néhány gödör újkorkori. Többségük és a nagyméretű gödörkomplexumok leletanyaga a középső rézkor–késő rézkor közötti átmeneti időszakra tehető. Jelentős mennyiségű leletanyag került ki a nagy gödörkomplexumokból: nagy mennyiségű kerámia, kő- és csonteszköz, igen sok állatcsont. A 312. objektum egyik gödréből nagy mennyiségű őstulokcsont látott napvilágot. Ugyanebből az objektumból való egy csiszolt kőbalta töredéke, valamint a lelőhely egyetlen őskori fémlelete, egy kisméretű rézhuzal. Fontos megemlíteni a 284. objektumból előkerült őstulokkoponya felső részét, nagyméretű szarvcsapokkal.

Területünkön hat őskori zsugorított sír került elő. A 362. sírban egy jobb oldalára fektetett, DK 130 fok tájolású csontváz feküdt négy edénymelléklettel, jobb felkarja mellé kovapengét helyeztek. A 402. objektumban egy bal oldalán zsugorított gyermekcsontváz feküdt. Feje fölött ívelt elrendezésben szintén négy edénymelléklettel. A 373. és a 390. objektum csontváza jobb oldalukon voltak zsugorítva és mellékletük nem volt. A 371. objektum jobb oldalán zsugorított csontváza mellé kissé félgömbre emlékeztető kisméretű tálat és egy követ helyeztek. A lelőhelyrészlet egyetlen kettős sírja a 377. objektumból került elő. A két gyermek zsugorított csontváza szét volt dülva; egyetlen finom, kézzel formált edény töredéke került elő a földből.

A területen csak egy szarmata gödör került elő, leletanyaga vastárgy, valamint szürke és kézzel formált kerámia.

A lelőhely keleti vége közelében, a 83+600–680 km közötti részleten 58 objektumot tártunk fel, melyek közül 3 sír, 1 árok, 1 nagy kiterjedésű objektumrészlet, 1 műhelygödör, 1 földbe mélyített lakóház, 2 kút, valamint 49 gödör volt. Az említett objektumok közel $\frac{3}{4}$ része őskori. A nyomvonal É-i részén szarmata telep részletét tártuk fel.

A 275. objektum egy nagy kiterjedésű gödörkomplexum. A benne elhelyezett kisebb gödrök leletanyagából a szakálhádi kultúrához sorolható kerámiatöredékek, csonteszközök, kovaszilánkok kerültek elő.

A lelőhelyrészleten három sírt tártunk fel. A 236. objektumból, DNy-i tájolású szarmata sírból vasfibula, vaskés, bronzcsat, kihajló peremű szürke tál, valamint egy bronzérem került elő. A másik két csontvázas sír egymás közelében helyezkedett el, valószínűleg őskoriak.

A lelőhely K-i végén a 83+680–705 km-szelvényében három újkori gödröt, gödörészletet bontottunk ki. A 277. gödör anyagában grafitos kelta (?) edénytöredék is volt. A gödrök anyagában korai AVK anyag is előfordult, a többség leletanyaga a szakálhádi kultúrához tartozik. A 187. kútból három koponya és különböző mélységben szétszóródott embercsontok kerültek elő, neolitikus edénytöredékekkel együtt. A 180. gödör betöltésében bronzkori – talán Vátya – edénytöredékeket találtunk.

A nyomvonalszakaszon egyetlen szarmata gödörészlet volt, korongolt szürke és kézzel formált kerámiával.

Bal oldali párhuzamos földút

A bal oldali párhuzamos földút 0+150–430 km közötti szakaszán került elő 22 objektum, de ezek közül csak 8 volt régészeti objektum, a többi újkori. A nyolc objektum kora a középső rézkor vége–késő rézkor eleje közötti időszakra tehető. Az objektumok két sír kivételével gödrök, gödörészletek. A 395. gödörészlet több kisebb-nagyobb belső gödörből állt, melyek egyikébe egy tulokfejet helyeztek. A 312. objektum északi részletének két mélyebb gödréből nagy mennyiségű edénytöredék került elő, néhány őrlőkö és kovaszilánk társaságában.

A két sír közül az egyik erősen sérült volt, a K-Ny tájolású csontváz bal oldalára volt fektetve, a halott bal karja és térdei közé edényt helyeztek. A másik sírban egy ovális gödörbe bal oldalára helyezett csontváz feküdt, két karját fejmagasságba, lábait könyökig felhúzták. Feje mellé kisméretű edényt helyeztek, deréktól a jobb térdig egy 11 darabból álló mészkőgyöngysor (öv?) került elő. Mindkét sír a bodrogkeresztúri kultúrához tartozhat.

Útkorrekciók

A főnyomvonalhoz 83+050–075 km között csatlakozó, illetve a Szelei úttól K-re eső útkorrekció É-i részén 21 telepobjektum helyezkedett el: 1 ház, 1 nagyméretű gödör, 1 árok és 18 kisebb-nagyobb gödör. Ezek egy része nem tartalmazott korhatározó leletet, néhány gödör jellegtelen őskori cserepei réz- vagy bronzkoriak lehetnek. A középső és késő rézkor átmeneti fázisának elég gazdag leletanyaga került elő a kb. 5,5×4,4 méteres, szabálytalan kerek gödörből. A kisebb-nagyobb, lefelé szűkülő, méhkas alakú és hordószerű, kerek veremek egy része a Kr. u. 2–3. századi szarmata településhez tartozik. A nagyméretű, méhkas alakú 336. gödörből főleg kézzel formált fazéktöredékek, fedő- és szűrőtöredékek, korongolt hombár- és táltöredékek mellett 2. századi provinciális fazéktöredék is előkerült. A terület egyetlen árokrészlete szintén a szarmata telephez tartozik.

A ház ÉNy-DK tengelyű, téglalap alakú, kb. 4,5×3,5 méteres, DK-en 2,5 méteres keskeny árokszerű nyúlvánnyal, melynek DK-i vége gyengén átégett. A ház közepén sekély gödröt, tetőtartót figyeltünk meg. Gazdag leletanyagára a kézzel formált edénytöredékek túlsúlya jellemző. A római import (Drag. 33. csészetöredék, piros festett kerámia, sötétszürke, homokos fazéktöredékek) alapján a ház a 2. századra, a 3. sz. elejére keltezhető.

Az útkorrekció déli részén 12 telepobjektumot tártunk fel: 1 házat, 1 szabadtéri kemencét, 9 gödröt és 1 körárokrészletet. A keltezhető gödrök közül a 351. ÉK-DDNy hosszúkas, meredek oldalú gödör talán kút volt (alján feljött a víz), betöltéséből szarmata kerámia és piros festett római táltöredék került elő. Szintén a szarmata-telephez tartozik a 352. kerek verem, mely szarmata kerámia mellett amphora-töredéket is tartalmazott. Közel Ny-K tengelyű, kb. 2,5×1,9 méteres téglalap

alakú gödör a 355. objektum, ÉNy-i sarokrésze lejtős, a másik három sarokrészben sekély gödrökkel. K-i és D-i oldalához egy-egy kemence csatlakozik; leletanyaga kevés szarmata edénytöredék. A szarmata telepobjektumok hozzávetőleg a 2–3. századra keltezhetők.

Két gödör tartalmazott Árpád-kori kerámiát. Az 50–70 cm széles, félkör metszetű 353. ároknak csak egy része esett a feltárási területre; betöltéséből vastöredék, apró őskori cserép került ki, viszonylag laza, humuszos betöltése alapján Árpád-kori vagy fiatalabb lehet.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

Munkatársak: Berta Gergely, Czeglécki Tibor, Hegedűs Gabriella, Kasza László, Lind Árpád, Megyes László, Szabó Gergő, Szébenyi Nándor, Szőke Tibor, Zsoldos Attila, Zsolnay László ásatási technikuskok.

KALÁCSKA RÓBERT – MADARAS LÁSZLÓ – POLGÁR ZOLTÁN

4. Abony, Régi-Rékasi-úti-dűlő

(Pest megye) Ó, Kk

A 4. sz. főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a dűlő területére eső két lelőhelyen.

62. lelőhely: A 86+700–86+900 km-szelvényben 2004. május 18–19-én három gödörfolt és két foltrészlet került elő a dombhát K-i szélén. A lelőhely kiterjedésének pontosítására a nyomvonal É-i szélén húzott kutatóárokban csak új- és jelenkori beásások foltoit figyelhettük meg. Felületbővítéssel a nyomsáv közepén 12 kisebb, valószínűleg őskori gödör került elő, kis csoportban. Feltárást június 9-én fejeztük be. A 7. sz. gödörben néhány embercsont-töredék került elő, a többiek lelet nélküliek. Szórványlelet egy őskori kovapenge. A feltárt terület 1820 m².

66. lelőhely: A 87+320–87+360 km főúti sáv északi oldalán, a humuszréteg leszedésekor előkerült új lelőhely. Feltárása – megszakításokkal – 2004. május 28. és június 11. között történt. Az 1. sz. árok 31 m hosszú, NyÉNy-KDK irányú, keskeny, ÉNy-i végénél derékszögben KÉK felé kanyarodik, rövid részlete után kihalad a nyomsávból. Elsekélyesedő KDK-i végében 16. századi fazék fenékrészét találtuk. A 2. sz. árok 14,6 m, ÉÉK-DDNy irányú, DDNy-i vége oszlopgödörre mélyül, ÉÉK felé túlhalad a nyomsávon. A két árok szögletes, üres területet övez, a déli sarokban 9 m széles nyílással. 16. századi szárnyék alapárkai lehetnek. Az 1. ároktól délre feltárt sekély 3. sz. gödör viszonylag laza, fekete humusz betöltése az árko-kéval egyezik, lelete nem volt. A feltárt terület 600 m².

Munkatársak: Dinnyés Dóra és Gera Ágnes ásatási technikuskok.

DINNYÉS ISTVÁN

5. Abony, Sashalom-dűlő

(Pest megye) Sza, Á

A 4. sz. főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a dűlő területére eső két lelőhelyen.

58. lelőhely: A Máté-ér keleti partján elterülő lelőhely területén, a 92+100–92+300 km főúti szelvényben a humusz leszedése során bizonytalan korú árokfoltokat figyeltünk meg. A 2004. május 5–20. között elvégzett próbafeltárás során kutatószondáinkban az Árpád-kori település öt árok-részletét és egy gödrét tártuk fel minimális leletanyaggal, valamint új- és jelenkori árok-részleteket figyeltünk meg. A feltárási terület 885 m².

61. lelőhely: 2004. április 30. és június 18. között a 91+3850–935/936 km közötti területen próbaásatást, a 91+935/936–92+026/042 km-szelvényben megelőző feltárást végeztünk.

A szarmata objektumok (három gödör, egy szabadtéri kemence) a nyomsáv jobb szélén, nagyjából egy helyen jelentek meg. A két kerek és a szabályos négyszög alakú gödrökből díszített orsókarika, orsógom, vaspánt-töredék, kézzel formált és gyorskorongolt kerámiatöredékek, illetve állatcsontok kerültek elő. A gödrökkel azonos korú a 200×200/240 cm-es munkagödörrel rendelkező szabadtéri kemence. Betöltéséből vastöredék és korallgyöngy került napvilágra. A kemence szájnálása mellett, mindkét oldalon egy-egy cölöplyukat találtunk. A teleprészet a Kr. u. 3–4. századra keltezhető.

Az Árpád-kori objektumok nagy részét kerek vagy enyhén ovális alakú, általában egyenletesen bővülő falú, egyenes aljú, 40–90 cm mély élelemtároló vermek, utóbb hulladékgyödrök alkotják. Három esetben figyeltük meg, hogy a gödrök fala a szájnálástól az aljukig vörösre ki van égetve. A gödrökből állatcsontok és kézi korongon készült Árpád-kori edénytöredékek kerültek elő. A gödrök mellett öt félig földbe mélyített ház és két szabadtéri kemencét is feltártunk. A házak lekerekített sarkú, téglalap alakúak, 270/280×285/340 cm alapterületűek, szűkülő falúak, melyeknek vagy a K-i sarkából, vagy a Ny-i rövidebb oldalukból nyílik ki a kemence. A tetőszerkezetet általában a ház két rövidebb oldalának közepénél ástott cölöpök tartották. Három esetben figyeltük meg, hogy a már nem lakott házak oldalába újabb kemencéket létesítettek. A szabadtéri kemencék közül az egyik 210×160 cm-es, körte alakú gödrének Ny-i végébe vájták a 120 cm átmérőjű kemencét. A kemence szájnálásához 3–4 lépcsőfok vezet a munkagödör K-i vége felől. A másik szabadtéri kemence sütőfelületének maradványa és az eredetileg 150×200 cm-es munkagödör öt cölöplyuka maradt csak meg.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

Munkatársak: Dinnyés Dóra, Gera Ágnes és Matusz Andrea ásatási technikusok.

GULYÁS GYÖNGYI – DINNYÉS ISTVÁN

6. Abony, Serkeszék-dűlő

(Pest megye) U, Sza

A 4. sz. főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a dűlő területére eső 39. számú lelőhelyen. 2004. március 22. és július 8. között a 79+880–80+075 km-szelvények közötti szakaszon

7579 m² területen 99 objektumot tártunk fel. Ezek közül 94 neolit és 5 szarmata; 60 gödör, 1 kemence, 14 sír, 10 kerámiafolt, 4 járószint, 8 árok, 2 cölöplyuk.

A szarmata objektumok a lelőhelyen elszórtan, a neolit jelenségekbe beleásva kerültek elő, 3 sír és 2 árok-részlet, a 77. objektumhoz, szarmata sírhoz tartozó kör-árok részletei. Magából a sírből Drag. 33. B típusú terra sigillata csésze került elő.

A neolit telep leletben és objektumokban legsűrűbb, leggazdagabb része a 79+880–79+960 km-szelvények közötti szakasz. Ezt a területet egy É–D irányú árokrendszer szeli ketté. Ezen a részen már az altalajt borító 30–40 cm vastag humuszréteg tetején rengeteg lelet került elő, itt tártuk fel a kerámiafoltokat, és itt kerültek elő a járószintek is. A kerámiafoltok kisebb-nagyobb sűrű lelethalmok, egységes sötétbarna humuszban feküdtek. A leletfoltok egy részét egyértelműen össze tudtuk kapcsolni a mélyebben kirajzolódó gödrökkel, egy részük valószínűleg szeméthalom, más objektumhoz nem kapcsolható. A járószintek közül a 151. objektum a legvastagabb, legnagyobb, legjobb állapotban megmaradt, valószínűleg az ásatáson talált egyetlen igazi házpadló.

2003–2004-ben összesen 18 neolit sírt és 2 szabálytalan neolit temetkezést tártunk fel. A neolit sírok a lelőhely egész területén, a telepjelenségek között elszórva, mind azonos rítus, tájolás szerint eltemetve kerültek elő. Bal oldalukon fekvő, erősen zsugorított, DDK–ÉÉNy tájolásúak. A sírok magasan feküdtek, a csontvázak gyakran már a gépi nyeséskor elöbukkantak, sírfoltot csak ritkán lehetett megfigyelni. A 111. és 121. sírokban a koponya alatt hengeres spondylus-gyöngy került elő. Szabálytalan temetkezések a 90. és 148. gödörben előkerült csontvázak.

A 148. gödör a neolit telep legfontosabb és leletben leggazdagabb jelensége. A gödörben 25–40 cm mélyen egy hason fekvő, K–Ny tájolású, kicsavart nyakú csontvázat bontottunk ki, körülötte rengeteg lelet feküdt. A gödörben talált kerámialeletek zöme fekete-szürke foltos, finom, polírozott, porcelánszerű töredék, gyakran karcolt dísszel, és sok köztük a vörös, sárga festésű darab. A gödör legfontosabb kerámialelete egy hengeres, szürke-fekete foltos, dunántúli import edény, amelynek egész felszínét mezőkre osztott karcolt dísz borítja. A karcolt minta az edény tetején vízszintes, párhuzamos vonalakból, lejjebb felbontott meanderekből áll, az edény alját és oldalát különböző irányú, átlós párhuzamosok borítják zselízi áthúzással. A karcolásokban mészbetét nyomai vannak, a karcolt díszítést keretbe foglalt vörös-sárga festés egészítette ki. A gödörben emellett egy egész edényt is találtunk: tojásdad testű kis bögre, rövid kihajló peremmel, hasán egymásba kapcsolódó karcolt spiráldísszel. A gödörből nagy mennyiségű kő- és csonteszköz került elő, kőbalta, őrlőkő, sok obszidiánpenge, csonttű, csontár, csontsimító, és egy csiszolt vadkanagyar-lemez töredéke.

A 113. objektumban egy 40 cm magas arcós edényt találtunk, mellette sok fekete, polírozott, karcolt, vörös festésű szalagdíszes kerámiatöredékkel. Több gödörből

kerültek elő dunántúli import edények töredékei, fényes fekete, karcolt vonaldíszes, kottafejes díszítésű töredékek.

A lelőhely legsűrűbb részén, különösen a 79+880–79+900 km-szelvények közötti szakaszon a jelenségek egymáshoz való helyzete alapján három időbeli periódust különítettünk el, ezt a megfigyelésünket a kerámialeletek is alátámasztják. Néhány gödör az AVK klasszikus időszakához tartozik, a telep nagy része a szakálhádi kultúra korai időszakához sorolható, néhány jelenség átnyúlik a későbbi, klasszikus szakálhádi időszakba is.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

Munkatársak: dr. Ecsedy István, Zimborán Gábor régész, Baranya Tamás technikus.

KOVÁCS ÁGNES – RAJNA ANDRÁS

7. Abony, Tatárhányás-dűlő

(Pest megye) Sza

A 4. sz. főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a dűlő területére eső 39. számú lelőhelyen. 2004. május 20. és június 10. között a 84+715–730 km-nél levő földútkeresztelés déli részén és a jobboldali földút területén, a 84+610–715 km és a 84+730–810 km-szelvényben folytattuk és befejeztük a 2003-ban megkezdett munkát.

A feltárt 1896 m² területen 13 objektum: 11 gödör, egy körárok és egy sírfolt rajzolódott ki. A gödrök általában kerek alakú, méhkas vagy ívelten szűkülő falú, egyenes aljú vermek, melyek betöltéséből állatsont, illetve néhány darab gyorskorongolt, szürke vagy téglaszínű edénytöredék, továbbá néhány darab kézzel formált cserép került elő.

A lehumuszolt felület keleti részén jelentkezett a 9,08×9,2 m átmérőjű, DK-i irányba nyitott körárok, melynek közepére egy DK-ÉNy tájolású sírgödört ástak. A szabályos, lekerekített sarkú, téglalap alakú sírban nyújtott helyzetben, hátára fektetett fiatal férfi bolygatott vázát bontottuk ki. A sír kevert betöltéséből, másodlagos helyzetből vaskéstöredék, ezüst Crispina denarius (177–192) és egy pont-kör díszítésű bronz szíjvég került elő. A váz jobb kulcsontján erősen korrodálódott vasfibulát, a bal combcsont belső, felső vége mellett bronz övcsatot, a jobb combcsont alsó, belső vége mellett vas övcsatot és a bokacsontok között egy téglaszínű, enyhén bikónikus testű, talpgyűrűs, 5,5 cm magas poharat találtunk. A sírt a Kr. u. 2. századra, a telepobjektumokat a leletanyag alapján a 3–4. századra keltezzük.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

Munkatárs: Farkas Ildikó ásatási technikus.

GULYÁS GYÖNGYI

8. Abony, Turjányos-dűlő

(Pest megye) R, Sza

2004. szeptember 13. és november 12. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a korábban már feltárt bányafelülettől É-i irányban megnyitott területen.

A lelőhely a Füzes-ér egykori meanderének É-i partján, enyhén kiemelkedő, félszigetszerű területen fekszik, mintegy 88–89 m tengerszint feletti magasságon. A régészeti jelenségek eloszlása főként a megnyitott felület Ny-i, D-i és szórványosan a K-i területén elhelyezkedő, laza szerkezetű, viszonylag rövid ideig lakott településre utalt. A feltárt régészeti objektumok leg többjébe ásás, gödör, melyekből sok esetben csak legalsó részük maradt meg. Az időnként rendkívül nagy felületű, bizonyosan többször megújított hulladékgödrök szolgáltatják a leletanyag döntő részét. Ezekon kívül megfigyelünk nagyméretű, növényi lenyomatot tapasztalásdarábokkal teli gödröket, valamint két olyan objektumot, melyeknek alján összetört állapotban, majdnem teljes, kiegészíthető edények feküdtek. Említést érdemel a felület K-i részén feltárt szarmata férfi sírja, melyből vasfibula, vascsat és kés került elő. A régészeti leletanyag, az utóbbi objektumot kivéve, egységesen a késő rézkorba sorolható. A gödrök betöltéséből viszonylag nagy mennyiségű kerámia-töredék mellett pattintott, illetve csiszolt kőeszközök, valamint csonteszközök is előkerültek. A nagyszámú állatsont, főként szarvasmarha-csontok intenzív állattartásra utalnak. Ritkán egy-egy emberi maradvány – két koponya és néhány vázcsont – is előfordult az objektumok leletanyagában. A gödrökből nagy számban előkerült leégett agyag házfaltapasztások, illetve kemencék sütőfelületeinek töredékei ugyanakkor egykori felszíni épületekre utalnak, ezek nyomai azonban a jelenlegi humuszolt felszínen már nem figyelhetők meg.

A település az előkerült kerámialeletek stílusjegyei alapján a késő rézkor kialakuló szakaszával, a régészeti kutatás által Cernavoda III. – Protoboleráz horizont néven elkülönített kulturális egységgel hozható összefüggésbe (Kr. e. 3700–3500).

A kerámia viszonylag jó minőségű, gyakran fényezett felületű, csak néhány esetben díszített beböködött pontsorokkal, vagy bekarcolt vonaldíszekkel. Előkerült egy-két vörös festésű töredék is. A legkedveltebb edényformák az ívelten kihajtó peremű, tört profilú, gyakran függőlegesen átfúrt bütyökkel ellátott tálak, illetve a vékony falú, nyomott gömbös testű, általában szalagfüles korsók, bögrék. A függőlegesen az edény falába fúrt, úgynevezett „szubkután fül” típusa is nagy számban került elő. A viszonylag finom kidolgozású edények mellett a vastagabb falú, gyakran durvított felületű fazekak, illetve nagyméretű tárolóedények töredékei is előfordulnak. A külső kulturális kapcsolatrendszerek vizsgálata szempontjából különösen fontosak a lelőhelyen eddig előkerült, kivágott háromszögekből álló geometrikus mintájú, illetve úgynevezett tűzdelt barázdás díszű, fehér mészbetétes edénytöredékek, melyek nagy valószínűséggel nem helyi készítmények, formakörük a Dunántúl területe felé mutat. A feltárt csont-, illetve kőeszközök viszonylag kevés, ám annál karakteresebb típusba sorolhatók. A csonteszközök közt főként laposra csiszolt véső, esetleg spa-

tulaszerű eszközök, a pattintott kőeszközök között pedig gyakran sarlóbetétként alkalmazott, sok esetben retusált pengék találhatók. Ez utóbbiak nyersanyaga az Északi-középhegység területén sokfelé előforduló hidrokvartcit, ritkábban obszidián. A csiszolt kőeszközök közt őrlő- és dörzskövek egyaránt előfordulnak, meglepő viszont a kőbalták szinte teljes hiánya.

MARTON TIBOR – HANSEL BALÁZS

9. Abony határa

(Pest megye) R, B, Sza, Á

Az abonyi téglagyárhoz tartozó agyagbánya bővítését megelőzően végeztünk terepbejárást 2004. október 13–29. között.

Dohányos-dűlő: (Abony 68.) A ma már kiszáradt Dohányos-ér É-i végének Ny-i partján, a törteli műút és az érmeder közötti szántón néhány őskori és szarmata edénytöredéket találtunk. A lelőhely esetleg összefügghet a Ny-ra és DNy-ra talált szarmata, illetve őskori és szarmata lelőhelyekkel.

(Abony 69.) A Dohányos-ér É-i végétől K-re, az egykori ér déli partján őskori (bronzkor?) és szarmata-késő szarmata települést regisztráltunk. Őskori leletanyag a lelőhely ÉNy-i, É-i részén, a lelőhely déli részén csak szarmata anyag került elő. A lelőhely K-i kiterjedése nem egyértelmű.

Lenge-nádas-dűlő: (Abony 72.) A jelenlegi bányatelektől délre, a Füzes-ér déli partján levő humuszos magaslaton kevés őskori, szarmata és Árpád-kori edénytöredéket találtunk a gázos tarlón. A lelőhely kiterjedése bizonytalan.

Turjányos-dűlő: (Abony 67.) A jelenlegi agyagbányától 500–1000-m-re Ny-ra, a Füzes-ér természetes (csatornázott) medrének déli partján húzódó, humuszos talajú magaslaton késő rézkori–korai bronzkori és szarmata-késő szarmata település található. A lelőhely DK-i kiterjedését fedett parcellákon nem lehetett meghatározni.

(Abony 70.) A Füzes-ér DNy-i partján, a jelenlegi bányatelek Ny-i sarkától D-re levő gázos-szemetes szántón néhány őskori edénytöredéket találtunk. A lelőhely kiterjedése tisztázatlan.

Munkatársak: dr. Ecsedy István, Gulyás Gyöngyi, Kalácska Róbert, Kovács Ágnes, Rajna András, Zimborán Gábor régészek és Bartucz L. Jánosné, Matusz Andrea, Szabó Gergely ásatási technikusok.

DINNYÉS ISTVÁN

10. Alacska, református templom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kő

A régészeti és a falkutatás az alacscai református templom É-i vége alatt egy igen kicsi alapterületű, egyhajós, patkós szentélyzáródású, téglából épített templomcska maradványait hozta napvilágra. A hajó belmérete 590×435-cm, a szentély belső sugara 172 cm. A közép-

kori templomból ma már csak az egykor bizonyosan síkmennyezetes hajó É-i és K-i fala áll, ez utóbbi a félköríves diadalívvel együtt.

Annak ellenére, hogy a falu 1280 körül már létezett, a most feltárt épület a középkori írott forrásokban egyáltalán nem szerepel. Ez magyarázható azzal, hogy a templomnak nem volt plébániajoga, kezdetben csupán kápolna volt. Sajnos a kutatás során semmiféle korhatározó leletanyag, vagy építészeti részlet nem került elő, így a templom első periódusának korhoz kötése igen nehéz feladat. Alaprajzának számos párhuzama ismert az ország egész területéről, ezek alapján valószínűsíthető, hogy a 13. században épült fel. Még a középkor folyamán sekrestyét toldottak a hajó É-i oldalához. Ennek építőanyaga már kő volt. Sajnos a sekrestye építésének ideje sem határozható meg pontosan. Az ugyanakkor készített élszedett, félköríves záradéku sekrestyeajtó részletei pontos korhatározást nem tesznek lehetővé, de inkább a középkor vége látszik valószínűnek. Ekkor készülhetett az É-i hajófal K-i végén volt szentségtartó is, ebből azonban semmi sem maradt meg. A jelek szerint egyszerű, keretezés nélküli fülke volt. Vélhető, hogy a templom az újkor elején – bizonyára a hódoltság időszakában – súlyosan megrongálódott, D-i és Ny-i fala talán teljesen kidőlt. Az újjáépítés során déli falát kőből építették újjá, az eredeti nyomvonalától valamivel délebbre. A Ny-i oldalon az épületet némileg meghosszabbították, s Ny-i végén félköríves záradéku részt alakítottak ki. Ugyanekkor a hajó Ny-i harmadába dongaboltozatot építettek. Az újjáépítés idején a templom már bizonyosan a protestánsok kezén volt, valószínű, hogy a Ny-i, félköríves záradék kialakítását az új liturgiának megfelelő centrális belső tér igénye indokolta. A helyreállításakor a sekrestye bizonyosan nem épült újjá, befalazták a sekrestyeajtót és a szentségtartó fiulkét is. Alighanem ekkor emelték az egykori sekrestye belső tere helyén volt, illetve a szentély DK-i, külső oldalához támaszkodó, mára már visszabontott támpilléreket is. A helyreállítás idejére nézve talán a belsőben talált virágos kifestés csekély maradványai adhatnak támpontot: ezek a 17. század elejére utalnak.

1771-ben a templomot jelentős mértékben kibővítették déli irányban, ezzel az épület tengelyének iránya is megváltozott. A hajó Ny-i harmadát fedő dongaboltozatot ekkor mindenképpen el kellett bontani, de ekkor bonthatták le a Ny-i, íves részt is. A bejárat az új Ny-i fal tengelyében kapott helyet. Az egész épületet jócskán megemelték, és festett famennyezetet helyeztek el benne. 1796-ban újra megtoldották D felé a templomot. Ekkor épült a déli oldalon álló torony is. A toldás következtében a Ny-i fal tengelye is eltolódott, ezért a korábbiól D-re új kaput vágtak, mely elé előcsarnok került. Ugyanekkor kiegészítették a festett famennyezetet is. Végül, 1934-ben – sajnos – lebontották a templom mindaddig megmaradt középkori szentélyét.

SIMON ZOLTÁN

11. Albertirsa határa

(Pest megye) Ő, Sza, A, Á, Kk

2004 október–novemberben régészeti terepbejárást végeztünk a 4. sz. főút 51–56. km-szakaszán.

Csárdai-dűlő: A főúttól D-re, a Szentmártoni úttól Ny-ra, a Golyófogó-völgy DNY-i szélén szőlő-, gyümölcsös-parcellák közötti szántón avar (6–8. század) településre utaló leleteket gyűjtöttünk. A lelőhely (23. sz.) kiterjedését nem lehetett meghatározni.

Öregszőlők: A főút új nyomvonala 52+500 km-szelvényétől kb. 200 m-re délre késő középkori edénytöredékek jeleztek a (19. sz.) lelőhelyet, melynek kiterjedése bizonytalan.

A főút jelenlegi 52+670–52+870 km-szelvényének É-i oldalán őskori, szarmata-késő szarmata (1–4. század) település nyomait és 15. századi edénytöredékeket találtunk. A (20. sz.) lelőhely NyÉNy irányban folytatódhat.

A főút új nyomvonala 53. kilométerénél, a nyomvonalról 50–150 m-re ÉÉK-re elszórtan késő szarmata (3–4. század), Árpád-kori és késő középkori edénytöredékeket gyűjtöttünk. A (21. sz.) lelőhely kiterjedését nem lehetett meghatározni.

A főút új nyomvonala 53+550 km-szelvényénél, a nyomvonal ÉK-i oldalánál 15. századi edénytöredékeket találtunk. A (22. sz.) lelőhely kiterjedését nem lehetett meghatározni.

Peres-dűlő: A főút új nyomvonala 54+100–54+450 km-szelvényének ÉK-i oldalán őskori, szarmata (1–4. sz.), avar (6–8. sz.) és Árpád-kori (?) település nyomait regisztráltuk. A (17. sz.) lelőhely NyÉNy-i kiterjedését nem lehetett meghatározni.

A főút új nyomvonala 54+700 km-szelvényétől 50–100 m-re É-ra, a domboldalon késő szarmata (3–4. sz.) települést találtunk. A (18. sz.) lelőhely É-i kiterjedése nem tisztázott.

Szapáry-földek: A tervezési területtől ÉNy-ra, DNY felé lejtő domboldalon szarmata (1–4. sz.) edénytöredékeket találtunk. A (15. sz.) lelőhely kiterjedését nem tudtuk meghatározni.

A főút új nyomvonala 52. km-től kb. 150 m-re ÉK-re szarmata (1–4. sz.) edénytöredékek jeleztek a (16. sz.) lelőhelyet. Kiterjedését nem lehet meghatározni.

DINNYÉS ISTVÁN

12. Alcsútdoboz-Göböljárás, Pogányvár

(Fejér megye) B

Alcsútdoboz községtől K-re légtávolságban 5,5 km-re van a Göböljárás nevű kis település. Ettől DK-re 8–900 m-re van a Pogányvár őskori földvára. A várat a 19. század második fele óta többször említik. Első ízben 1949-ben kerestem fel, vázlatosan fel is mértem.¹ Szakszerű ásatás nem volt a területén.

Részletes felmérését 2003-ban kezdtem el, de a rendkívül sűrű nyári aljnövényzetű bokros erdőben abba kellett hagyni a munkát. 2004 áprilisában még kizöldülés előtt, több napi munkával sikerült a felmérést befejezni.

A Pogányvár egy nagy fennsík É-i végéből nyúlik ki meredek oldalakkal ÉNy irányába. Ny-i és É-i oldala alatt vékony, többnyire kiszáradt ér medre húzódik a Szent László-víz nevű patakig. A szigetszerű dombnyúlványt mély árok köríti kétoldalt, melyek a DK-i oldalon egymásba kapcsolódva választják el a fennsíktól a területet. A két oldalsó és az összekötő árok természetes eredetű. Utóbbinak külső oldalán két mély bevágódás is van a fennsík felé, amelyek kizárják a mesterséges árok lehetőségét, bár a fennsík felé eső részen esetleg mélyítettek az őskorban.

A földvár kétrészes. Az ÉNy-ra kinyúló, nagyobbik rész hossza 210, legnagyobb szélessége 125 m. Sánc nem veszi körbe, szélét éles dombperem jelzi. Az É-i és ÉK-i szélén végig, részben már betemetődött egykori lövészárók húzódik. Belső területe sík, egyenesen emelkedik a DK-i vége felé.

E várrész alatt a DNY-i oldalon, 9–10 méterrel alacsonyabb szinten egy elkülönülő, hosszú területet a DNY-i oldalon sánc védett, melynek belső magassága néhol eléri a 2–3 métert. Lehetséges, hogy itt egy természetes alakulatot használtak fel sáncnak. DK felé azonban már csak perem látszik, és ott egybeolvad a Ny felől felvezető árokkal. E várrész összekeskenyedő ÉNy-i vége alatt 8–9 méterrel alacsonyabban félkör alakban terasz zárja le az őskori telepet.

A másik várrész az előzőtől DK-re, a fennsík felé eső oldalon van. Hossza 165, legnagyobb szélessége 48 m. Alakja ennek is hosszúkas. A fennsík felé eső, D-i, DK-i teljes oldalán sánc húzódik, belső magassága közepén eléri az 1 métert. Több helyen bolygatás nyomát mutatja.

A két várrész közötti 35–40 m széles részbe Ny felől árok vezet fel, melynek ÉK-i vége majdnem eléri a két várrész magasságát, mintegy összekötve azokat.

1949. évi bejárásomkor mindkét várrész még szántóföld volt. Ezért a földvár mai formáját ez a körülmény bizonyára erősen befolyásolta. Ásatás fogja majd tisztázni az egyes részleteket. Egyelőre a többi hasonló Fejér megyei földvár alapján a középső bronzkorra, vagy ennek a végére valószínűsíthetjük a Pogányvár használatának idejét.

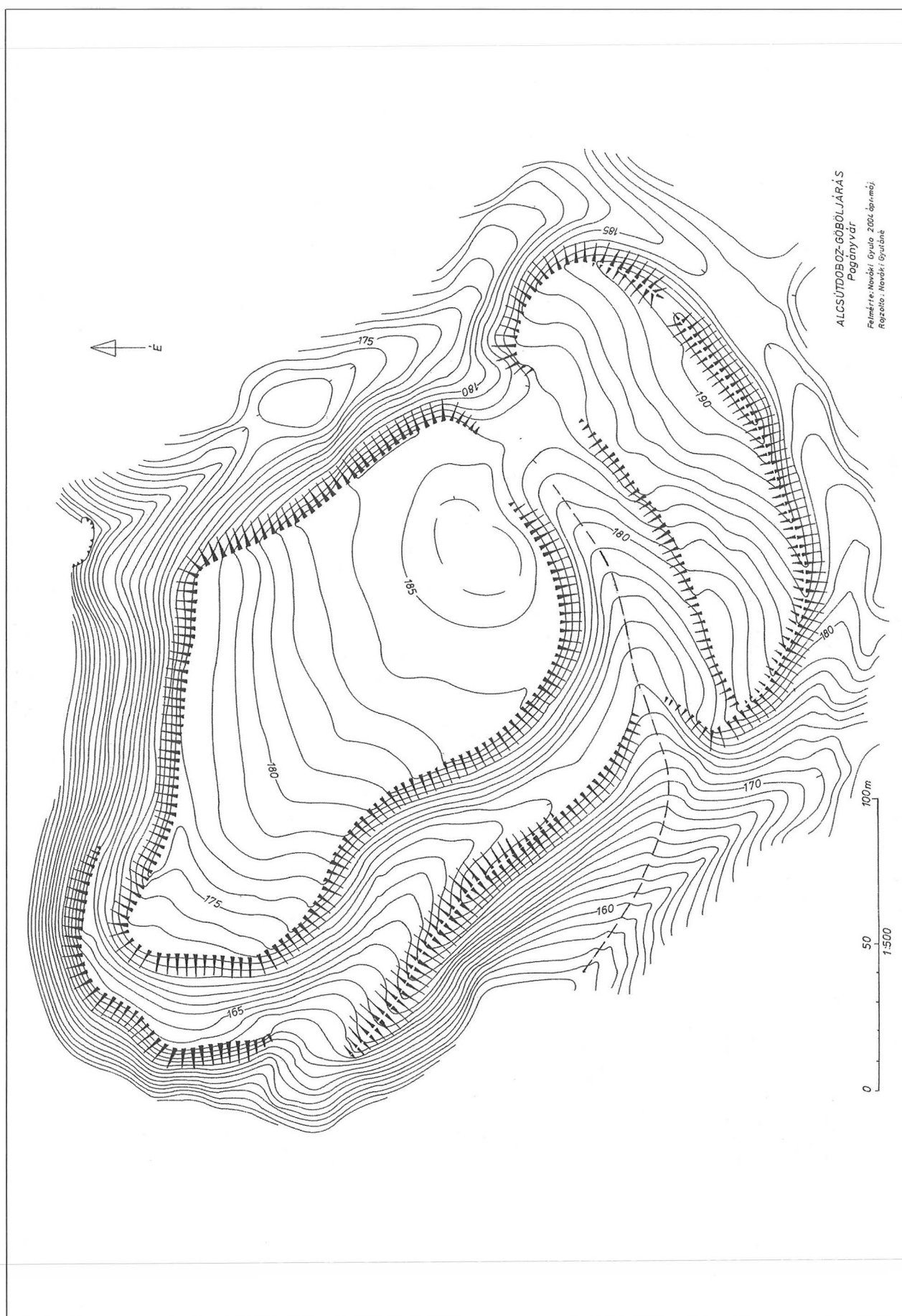
NOVÁKI GYULA

13. Almásfüzitő, Foktorok

(Komárom-Esztergom megye) R, Ró

2004 augusztusában három héten át folytattuk az 1998 óta folyamatos feltárást a vicus Odiavum/Azaum castellumától DNY-ra eső részén. Az idén-feltárt terület nagysága 211 m². Szelvényeinket azzal a célkitűzéssel jelöltük ki, hogy a már feltárt részeket egymással össze-

1 NOVÁKI Gy.: Fejér megye őskori földvárai. ArchÉrt 79 (1952) 3–19 (5–6).

kössük. Szabályos szelvényrendszer kijelölését a terep erős bolygatottsága és ligetes-fás növényzete nem tette lehetővé. Az ásatási terület középső sávjában kijelölt szelvényünkben a korábbi megfigyeléseinknek megfelelően továbbra is azzal szembesültünk, hogy a VII. számú iszaptározó építések szinte teljesen megsemmisítették a római kori kultúrréteget, ezért a szelvényben mindössze az objektumok aljának szétkent foltjából tudtunk az egykori telepjelenségekre visszakövetkeztetni. A szelvény K-i sávjában egy korábban már részben feltárt lakógödör Ny-i záródása jelentkezett, melynek betöltése 30–35 cm vastagságban maradt fenn. Ezzel szemben az ettől Ny-ra jelentkező derékszögben csatlakozó árokból, és egy további ÉNy–DK-i árokból mindössze 5 cm vastagságú betöltés őrződött meg.

A lakógödörből a Kr. u. 1. század végére–2. század elejére keltezhető leletanyag került elő (dél-galliai terra sigillata, pikkelypáncéltöredék, üveg), ami a település kezdeti, palánkperiódusát képviseli. Az árkokat a szórványos leletanyag a 2–3. századra keltezi. Az ásatási terület É-i részén kijelölt részben egymással érintkező két szelvényben, két egymással párhuzamosan futó árkot tártunk fel, irányuk ÉNy–DK. Egyikük betöltéséből igen gazdag 1. századi leletanyag került napvilágra. A póvidéki gyártmányú terra sigillata mellett egy – a vicus területéről immáron harmadik – ATB bélyeges tegulatöredéket is találtunk. A fenti bélyeg az ala I Bosporanorum csapattestet jelöli, amely az ala III Thracum hadrianusi elszállásolása előtt a tábor helyőrségét alkothatta, és feltehetően a tábor építését is ők végezték. A szabályos településszerkezetet kirajzoló árkok több periódushoz tartoznak, relatív kronológiájuk kidolgozásához a leletanyag teljes feldolgozása szükséges.

A 42. szelvény Ny-i felében egy laza, erősen átégett, helyenként vályogszemes betöltésű, feltehetően lakógödörként szolgáló telepjelenség egy kisebb szeletét észleltük. A római kori réteg alján, a római kori leletanyaggal keverve szórványosan rézkori kerámia került elő, melyeket azonban két kisebb elszíneződéstől eltekintve, nem tudtunk objektumhoz kötni. A római kori megtelepedés ezeket az objektumokat megbolygatta. Tavalyi megfigyeléseinket megerősítve megállapítottuk, hogy az ásatási terület Dunától távolabbra eső szelvényeiben jelentkező „réteggazdagsággal” itt nem találkozunk. Az árkokon kívül a falu 2–3. századi kőperiódusaira utaló egyéb jelenségekre mindössze egy ovális elszíneződésű, közepén 10–15 cm vastagságban égett, faszenes laza betöltésű gödör utal, melynek anyaga néhány szórványos kerámia mellett, egy égett bronzlemez és egy arany, zöld kőberakásos fülbevaló alkotta. Az objektum észlelésekor hamvasztásos sírra következtettünk, de a bontás során ezt nem tudtuk megerősíteni.

A késő római temető egyetlen csontvázas sírral egészült ki, a fenti szelvény É-i részében. Tájolása megegyezik a korábbi sírokéval, ÉNy–DK. Megfigyeléseink alapján gyermeksírról van szó, gazdag melléklettel: két aranydrót fülbevaló mellett, üveggyöngyökből álló nyaklánc,

kék gyűrűkő, kónikus üveg pohár, Omega-karkötő, sodrott karkötő, ezüstgyűrű, bronzcsat, két darab érem és csirkecsontok kerültek elő. A sírba helyezett ételáldozat szokásával felnőtt női sírokban találkoztunk. Egy további szelvényt az 1998. évi 3. szelvénytől K-re, az ásatási terület déli felében jelöltünk ki. Ezt a területet a modernkori bolygatás nem érintette, a kultúrréteg 90–110 cm vastagságban jelentkezett. A felső, római kori planírozási réteg leletgazdagsága alapján számos objektumot vártunk, ennek ellenére csupán egy, a római korban elbontott tűzhely maradványára, és körülötte két-két jelentősebb és négy kisebb cölöplyukra bukkantunk, amit a tűzhellyel hoztunk összefüggésbe, valamint a szelvény K-i felében néhány elszórtan jelentkező kő utalt egy közeli épületre. A római réteg alja a terület É-i feléhez hasonlóan, őskori leletanyaggal kevert.

HORVÁTH FRIDERIKA

14. Alsószölnök határa

(Vas megye) Rő, Á, Kk, Kú

2004. május 20-án terepbejárást végeztünk a település rendezési tervéhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítése céljából. Korábban a település területén – ismereteink szerint – semmilyen régészeti kutatás, megfigyelés nem történt. Munkánk eredményeként 4 új lelőhelyet tudtunk azonosítani.

Alsószölnök középkori falu a mai belterület közepe alatt terült el; régészeti maradványait a templom környékén figyeltük meg (2. lh.). A négy lelőhelyen az alábbi jelenségeket regisztráltuk: római kori telepnyom; Árpád-kori–késő középkori telepnyom; késő középkori–kora újkori falu; késő középkori és kora újkori telepnyomok.

Munkatársak: Marton Tibor, Stibrányi Máté, Szabó Zoltán.

VIRÁGOS GÁBOR

15. Andornaktálya, Gyilkos-tető

(Heve megye) Pa

2003 és 2004 novemberében terepbejárást végeztünk a lelőhelyen, amely a településtől Ny-ra húzódó domb-sor egyik tagja. A leletanyag a K–Ny-i irányban elnyúló széles, lapos dombhát közepén koncentrálódik. A területen a felső paleolitikumba tartozó Aurignacien kultúra településének több lakófeltjét valószínűsítettük. A felszínről összesen 62 eszközt, 628 szilánkot, 78 pengét, 45 magkövet illetve premagkövet, valamint 7 nyersanyagdarabot gyűjtöttünk. Az eszközök felét különböző vakarótípusok tették ki (szilánk, penge, orros és carenoid), de előfordultak még retusált pengék, árvésők és kaparók. A felhasznált nyersanyagok döntően a Bükkből és a Zempléni-hegységből származó hidro- és limnokvarcitok, kis számban előfordulnak a helyi radioláriás kovapalák és mátraháza-felnémeti opálok, valamint távolsági nyersanyagként az északi tűzkő.

Munkatársak: Béres Sándor, Fodor László, Hargitai András.

ZANDLER KRISZTIÁN

16. Aszaló, Kerek-hegy alja

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő

2004 novemberében Veres János régészeti terepbejárást végeztet a 3. sz. főút útrahabilitációja által érintett területeken, melynek során új lelőhelyet regisztrált. A 3. sz. főút Ny-i oldalán, a Kerek-hegy alja-dűlőben mintegy 300×100 m-es területről gyűjtött őskori kerámiatöredékeket, melyek a felszínen szórta helyezkedtek el.

CSENGERI PIROSKA

17. Badacsonytomaj, Rétdomb

(Veszprém megye) Rő

2004. szeptember 22-én elvégeztük a terület műszeres vizsgálatát. Az alkalmazott műszer a kanadai Sensors & Software Inc. PulseEKKO 1000 típusú berendezése, 450 MHz frekvenciájú antennával. A mérési vonalak távolsága 2 m volt, iránya K-NY, a vonalmenti mintavételi sűrűség 5–8 cm-re adódott. A mérési vonalak az A és B területen az árokig tartottak, a C területen a szabályos téglalap határáig, kihagyva a nem mérhető tereptárgyakat (villanyoszlop) és sűrű bozótost. A teljes mérési vonalhossz kb. 2680 m.

A mérési adatok feldolgozása után a térképeken három kiemelkedő épület (csoport) rajzolódik ki. Már 30 cm-es mélységben jól látszik két épület alaprajza a terület É-i részén és a villanyoszlop (a mérésből kimaradt rész) környékén, melyek mérete kb. 15×15 m. A többi részen a felszínközeli széthordott törmelék hatása követhető. Az egyre nagyobb mélységszinteken az alaprajzok kissé élesednek, majd feltűnik a déli rész közepe táján egy újabb falindikáció, illetve halvány alaprajz. Ez a terület konkrét, lehatárolható épületmaradványokat tartalmaz, sokkal kevesebb törmelékes hatással, mint a múlt évben mért A terület. Ez az alapfalak jó állapotára enged következtetni.

PALÁGYI SYLVIA – PATTANTYÚS-Á. MIKLÓS

18. Baj, Öregkovács-hegy

(Komárom-Esztergom megye) Kk

A Kuny Domokos Múzeum 2004. július 13. és szeptember 15. között folytatta a feltárást a késő középkori nemesi udvarház területén. Az udvarház főépületének Ny-i oldalánál két szelvényt húztunk (12×6 m, 10×3 m). A nagyobbban egy kősor magasságú, 40 cm széles boronaalapot találtunk, amely az udvarház falával párhuzamosan, attól 5 m-re, kisebb megszakításokkal 7,7 m hosszan volt megfigyelhető, továbbá előkerült ugyanennek az épületnek ÉNy-i sarokrésze is, ahonnan ugyancsak boronaalap indult a főépület ÉNy-i sarka irányába, arra merőlegesen. A kisebb szelvényben újabb, az előzővel

párhuzamos boronaalap nem került elő, így valószínű, hogy az építmény K-i fala maga a főépület volt, és a főépület Ny-i falához fából épített fészkerrel, illetve rak-tárral lehet dolgunk. Egy 2×3 m-es szelvénnel megkerestük a korábbi években az udvarháztól ÉK-re megtalált, É-D-i irányú, viszonylag széles, ám sekély árokszakasz déli végét, továbbá egy másik 2×3 m-es szelvénnel és egy 3×1 m-es kutatóárok-kal az árok É-i végét is megpróbáltuk tisztázni, ám itt az idén még nem jártunk sikerrel. A leletanyag a Kuny Domokos Múzeumba került.

PETÉNYI SÁNDOR

19. Baja, Hunyadi utca

(Bács-Kiskun megye) Kk

2004 novemberében közműárok ásásakor a Hunyadi utcának a Szabadság út felé eső részén emberi vázcsontok kerültek elő. A lelőhely régóta ismert. Kőhegyi Mihály még 1962-ben öt sírt tárt fel a jelenlegi veszélyeztetett rész közvetlen közelében, a Hunyadi utca 3/b ház udvarán.² A 2004 novemberében előkerült sír környékét 2004. december 7–9. között vizsgáltuk meg. Három sírt leletmentettünk. Mindegyikük irányítása KÉK-DNy-i volt, s úgy tűnik, az egykori temető három különböző, egymástól kb. 2,5 m illetve 3,5–4 m-re húzódó sírsorához tartoztak. Mindhárom bolygatott; az egyik melléklet nélküli, kettőben koporsószegeket, koporsókapcsokat találtunk.

WICKER ERIKA

20. Bajna, római katolikus templom

(Komárom-Esztergom megye) Kk

A 2004. szeptember 14–30. között végzett régészeti feltárás, valamint az azt október 11-ig követő régészeti megfigyelés kizárólag a szentélyben, az egyház által kezdeményezett burkolatcseréhez kapcsolódott, szondázó jellegű volt, s a teljes területre nem terjedt, nem terjedhetett ki.

A középkori templom kiemelkedő helyet foglal el a magyar emlékanyagban. A szentélyben található, közel 6 méter magas pasztofórium párhuzamait leginkább Itáliában találjuk. Az újabb kutatásokból ismeretes, hogy a templomtól délre elhelyezkedő úgynevezett Sándor-Metternich kastély egy korábbi nemesi kúria falaira épült. Mindkét épületet ugyanahhoz a – 15–16. század-

2 Kőhegyi Mihály leletmentése, 1962 TIM RA 32–2001. Hunyadi utcai lelőhelyként jelzi Kőhegyi Mihály azt a temetőrészt is, melyen 1964-ben két bronzgombos-koporsószegecs sírt leletmentett. Pontos helyük ismeretlen, mivel az sem a leírásban, sem térképmellékletben nem szerepel. Kőhegyi – érthetetlen módon – nem a két évvel korábbi Hunyadi utcai leletmentésével, hanem a Hunyadi utcától több km-re, É-ra levő Istvánmogyorósi temetőjével azonosítja a lelőhelyet (Kőhegyi Mihály leletmentése, 1964 TIM RA 2000. 912.).

ban kiemelkedő, az ország politikai és művészeti életében vezető szerepet játszó és itt birtokos – Bajnai Both család nevéhez köthetjük.

A feltárás céljaul tűzte ki, hogy tisztázza, van-e román kori előzménye a mai (a 17., majd a 19. század legvégén átépített) gótikus templomnak, dokumentálja a korábbi járósínteket, a pasztofórium alapozását, és mentse meg a még fellelhető faragott kőanyagot.

A helyszínen nehézséget jelentett, hogy a feltárás előtt és alatt az új liturgikus tér – pár éve csiszolt süttői mészkőből elkészült – mobiláit a helyükről elmozdítani nem lehetett, valamint, hogy a felmenő falazatokat minimálisan sem volt mód megvizsgálni.

A kutatás során tisztázódott, hogy a templomnak (pontosabban a szentélynek) román kori előzménye nincs. A sokszög záródású szentélyfal alapozása, bár több helyen kicsit megtörik, teljes egészében egységes, sok kavicsadalékkal kevert, kissé sárgás színű meszes habarcsba hézagosan rakott, tisztán terméskőből készült, s 152 cm-ig nyúlt le a sárgás löszös altalajba. Ez az alapozás megegyezik az elmúlt években a Sándor-Metternich kastély főépülete alatt feltárt, a 15. század utolsó harmadára keltezett nemesi kúria alapozásával.

Az első járósínt 23–25 cm mélyen a fent említett alapozási kiugráshoz kapcsolódott. A falsarkokban álló féloszlopok kő lábazatai ugyanehhez a szinthez alkalmazkodtak. A szentély belső falai – legalábbis az alsó szakaszban – meszelve voltak, festésnek nyomát nem találtuk. A középkori hajó külső déli sarkát és az egykori külső járósínt 37 cm mélyen a déli oldalon, az úgynevezett „urak házában” tártuk fel. Szintén a déli oldalon tisztáztuk, hogy a hajófal és a szentélyfal szervesen egybeépült. Mivel a szentélybelső talaját a török pusztítás utáni építkezések során teljesen átforgatták, ezért a gótikus kiépítéshez köthető oltáralapozást nem találtunk. Megállapítottuk, hogy a pasztofóriumnak külön alapozása nem volt, s jelenlegi formájában átalakított. Ugyanakkor két középkori, K-Ny-i tájolású, melléklet nélküli sír töredékes vázára bukkantunk a szentély tengelyében, 118 és 123 cm mélységben.

A második járósínt 13–15 cm mélyen húzódott. A halszálla mintában lerakott téglaburkolat az 1698-ban történt nagy barokk átépítéshez, a birtokos és kegyúr Sándor Menyhért nevéhez köthető. Ekkor készült a szentély tengelyében, a K-i faltól 114–118 cm-re, nagyméretű faragott középkori nyíláskeretek másodlagos felhasználásával az első barokk oltáralapozás. A vegyes anyagból (kő, téglák, süttői vörös mészkő) fehér meszes habarcsba rakott oltáralapozás 75–80 cm-ig nyúlt le a laza, bontási törmelékkel kevert talajba. A nagyon laza törmelékkel kevert rétegből egyaránt kerültek elő a pasztofórium kisebb faragványai és a gótikus boltozat, valamint a nyíláskeretek nagyobb darabjai. Egy É-D-i irányú újkori kislánysír töredékes vázát és koporsójának famaradványát 170 cm mélyen találtuk meg. A templom – már bolygatott – török kori és újkori temetkezéseinek nyomaival mindenütt találkozunk.

A történeti forrásokból ismert 18. századi főoltár-felállításhoz tartozónak tartjuk az oltáralap K-i végében feltárt két faoszlopot.

A barokk téglapadlót a következő, 19. század végi nagy átépítésig használták. Ekkor bővítették ki az egyhajós templomot a mai formájában látható háromhajósra, s burkolták le a szentélyt sárga-fekete műkőlapokkal.

A feltárás leletanyagából, melyet az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban helyeztünk el, a gótikus és reneszánsz faragott kőanyagot kell kiemelni.

B. BENKHARD LILLA

21. Bajna, Sándor-Metternich kastély

(Komárom-Esztergom megye) Kk

A kastélyegyüttes – megszakításokkal – több éve folyó régészeti kutatásainak lezárásaként, azok eredményeihez kapcsolódva került sor a 2004. évi feltárára. Elsősorban a főépület Ny-i és É-i homlokzata előtt, valamint az ÉNy-i sarokszobában, a korábbi évekhez hasonlóan a kivitelezési munkákhoz igazodva dolgoztunk. Továbbra is arra kerestük a választ, hogy a már megismert 15–16. századi Bajnai Both család főépület alatt húzódó kúriájához csatlakoztak-e más épületek, s ha igen, azok hol és hogyan helyezkedtek el. 2004-ben a főépületnek a DNy-i sarkához, a korábbiak folytatásában tűztük ki első két szelvényünket. Megállapítottuk, hogy ezen a területen egy egyelőre pontosan meg nem határozott faszerkezetes – a második Bajnai Both periódushoz tartozó – épület pusztult el a török alatt. A döngölt agyagpadlós helyiséghez tüzelőtér is tartozott. Sajnos ezt az épületet a későbbi építkezésekkel – mind az É-D-i, mind a K-Ny irányú falak kiszédésével, majd a terület elplanírozásával – lényegében teljesen elpusztították. Leletanyagából a nagy mennyiségű kerámiát – közöttük a szürke, mázatlan kályhaszemtöredékeket – kell kiemelni. Az újkori építkezések során ugyanide egy keskeny falvastagságú (rövid ideig használt) épületet emeltek, melynek visszabontott maradványait szintén dokumentáltuk. A barokk és klasszicista kastélyépületekhez tartozó egykori kerti járósínteket és burkolatokat (pl. apró gyöngykavicsal felszórt utat) itt, a Ny-i oldalon lehetett legjobban megfigyelni.

A főépület ÉNy-i homlokzata elé húzott szelvényben a korábbi kúria épületéhez tartozó falat szintén nem találtunk. Úgyszintén nem jelentkezett az ÉNy-i sarokszobában már feltárt, s most ismét hitelesített, a kúria megerősítésére szolgáló cölöpsor további, É-i irányba tartó szakasza. Ugyanakkor a talajtól 117 cm és 220 cm közötti mélységben egy szabályos, 120 cm átmérőjű, a barokk építkezésekhez tartozó gödröt bontottunk ki. Benne egy hozzá képest másodlagos cölöplyukat tártunk fel 145 cm mélyen. A gödörből pár kő- és tégladarab mellett, 1-1 cserép, csont, valamint meszelt és festett vakolattöredék került elő.

A főépülettől D-re lévő, a „C” épülethez kapcsolódó úgynevezett kisudvarban kijelölt É-D-i és K-Ny-i irányú árkokban sem a nemesi kúria épületéhez, sem a későbbi barokk, illetve klasszicista kastélyegyütteshez tartozó falazatokat nem találtunk, viszont a máshol is megfigyelt égett réteget a felszíntől mért 70 és 90 cm mélység között dokumentáltuk. Érdelemes leletanyag nem került elő.

A főépület kápolnájában kitűzött árokban a 15–16. századi, valamint a 18. századi falazatok kapcsolatát és az itt is jelentkező égett réteget vizsgáltuk.

Az ÉNy-i saroksobában már korábban feltárt 70 cm falvastagságú, 148–150×58–60 cm belméretű úgynevezett tornyot hitelesítettük.

A leletanyagot az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban helyeztük el.

B. BENKHARD LILLA

22. Balassagyarmat, Káposztások

(Nógrád megye) B, Sz, N, Á, Kö

2004 június–júliusában megelőző feltárást végeztünk a 22. sz. út elkerülő szakaszához kapcsolódó kamionparkoló helyén. A lelőhely valaha szigetként emelkedett ki két egykori, mára kiszáradt Ipoly-ág között. Ezen az egykori szigeten tártunk fel kb. 5000 m²-t. Maga a lelőhely a nyomvonalon kívül is folytatódik. A rétegsort tönkretette az erdőtelepítést előkészítő altalajlazítás. A legidősebb leletek a hatvani kultúrához köthetők: néhány seprű- és textildíszes edénytöredék került elő a szántással alaposan megbolygatott humusból. Szintén ilyen összefüggésben került elő néhány késő bronzkori edénytöredék és egy kőbalta darabja.

Összesen 39 objektumot tártunk fel, melyek közül három szkíta kori, félig földbe mélyített ház. Mindhárom ház középoszlopos volt. Az egyik házban igen gazdag leletanyagot találtunk a 12 betöltési rétegben. Kiemelkedő leletnek számít egy szkíta bronznyílhegy, amelyet az egyik ház betöltésében találtunk. Igen sok és változatos orsógomb került elő, amelyek között több díszített példány is található. Néhány cölöplyuk és gödör tartozott még ehhez a korszakhoz. A nyílhegy és a kerámiaanyag alapján a telep lakói Kr. e. 6–3. század között élhettek a településen. Néhány kisebb gödörből hullámvonalas, késő népvándorlás kori–kora Árpád-kori cserepek kerültek elő. Egyetlen gödör leletanyaga tartalmazott középkori kerámiát.

BÁCSMEGI GÁBOR

23. Balatonendréd határa

(Somogy megye) Ó, B, Á

2004. november 17-én terepbejárást végeztünk a Lulla és Balatonendréd között tervezett összekötő út 9,5 km-es hosszában. A nyomvonalból fedettség miatt közel 7 km-es szakasz nem volt járható. A fennmaradó szakaszon kilenc lelőhelyet regisztráltunk.

Öreg-hegy: A lelőhely a község ÉK-i részén, az úgynevezett Öreg-hegyen található, az Endrédi-patak által félkörben (Ny-on) körbevett domb platóján. A tsz. telephelyétől közvetlenül ÉÉNy-ra lévő, szántott parcellában figyeltünk meg egy kis átmérőjű, kb. 50–80 m-es foltot, amely telepnyomra utal. A leletanyag néhány őskori oldaltöredék, szürke kovapattinték, kőbaltatöredék, egy újkori oldaltöredék.

Az előző lelőhelytől mintegy 300 m-re ÉNy-ra különítettünk el egy másik lelőhelyet egy szántott parcellában, amely szintén kisméretű, pontszerű, kb. 50 m átmérőjű. A leletanyag néhány őskori és Árpád-kori oldaltöredék, egy őskori kovapattinték.

Tekeres-dűlő K: Balatonendréd É-i részén, az Endrédi-patak Ny-i partján emelkedő domb alján fekszik a lelőhely, közvetlenül a legelő mellett húzódó határrészen. Vetett területen egy kb. 100 m-es átmérőjű foltban intenzív telepnyomok jelentkeztek, intenzitásuk D felé csökkent. A leletanyag közepes mennyiségű őskori kerámia, közte egy kihajló, belül síkozott perem (urnamezős kultúra).

Tekeres-dűlő Ny: A dűlőt fasor (egykor földút) választja ketté. A Ny-i részen található a lelőhely az előzőtől Ny-ra 150 m-re, egy kiemelkedés platóján, amelyet fákkal borított, félkör, illetve „U” alakú völgy választ el a következő, ÉÉNy-DDK-i irányú dombvonulattól. E plató Ny-i szélén mintegy 150×80 m hosszú foltban gyűjtöttünk kerámiatöredékeket. A leletanyag kevés/közepes mennyiségű őskori és késő középkori töredék, egy behúzott peremű, ferdén síkozott (turbántekercses), késő bronzkori tálperem (urnamezős kultúra).

SOMOGYI KRISZTINA

24. Balatonföldvár határa

(Somogy megye) R, B, LT, Á

2004. április 26–27-én és július 3–4-én terepbejárást végeztünk a település rendezési tervéhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítése céljából. A terepbejárás során – a nagy fokú beépítettség miatt – lényegében csak a korábbi ismert lelőhelyek lokalizálását, állapotfelmérését, kiterjedésük vizsgálatát tudtuk elvégezni. A település belterületén a kelta földvár (hrs.: 1660/1–2) régészeti védelem alatt áll. A megvizsgált, azonosított lelőhelyeken az alábbi jelenségeket tapasztaltuk: rézkori (badeni kultúra) telep; kora bronzkori (kisapostagi kultúra) temetkezés; középső bronzkori (dunántúli mészbetétes kerámia) temetkezés; késő bronzkori (urnamezős kultúra) telep; késő vaskori (kelta) földvár, telep; Árpád-kori telep. Az utóbbi években megelégnélő víz alatti régészeti kutatásoknak köszönhetően a Balatonban is több régészeti lelőhelyet, emléket fedeztek fel. A ma védett földvár leomlott részei ma már a Balatonba mosódtak.

Munkatársak: Marton Tibor, Stibrányi Máté, Szabó Zoltán.

VIRÁGOS GÁBOR

25. Balatonkeresztúr, Réti-dűlő

(Somogy megye) R, LT, N, Á, Kk

2004. március 22. és július 3. között végeztünk régészeti feltárást az M7/S35 lelőhelyen. A 2003. évi kutatásunktól északra és délre 22 200 m²-t kutattunk át. A felület teljes egészében lefedi a teljes nyomvonal szélességet kb. 250 méter hosszan a földűttől a mocsaras Nagy-Berek széléig.

A dombtető minden időszakban kedvelt megtelepedési hely volt, amit jól mutatnak a sűrűn egymásba ásvott objektumok. A keleti és nyugati lejtőkön az objektumsűrűség csökken, valamint jól követhetően megváltozik a terület különböző részeinek korszakokként megoszló kihasználtsága. Ez a jelenség minden valószínűség szerint a talajvíz időszakonként változó szintjével magyarázható. A középkori objektumok a domb lejtőinek csak egy részén észlelhetők, ezzel szemben a rézkori gödrök szórványosan, a kelta korszakra keltezhető objektumoknak viszont nagy tömege nyúlik el a domboldal teljes hosszában, mindkét irányba, ami jelzi, hogy a terület ezekben az időszakokban jóval szárazabb volt. Mindezt jól alátámasztja, hogy a mélyebb részekben kibontott – zömében a kelta korhoz kapcsolható – objektumokban a nyesett felszíntől számítva cca. 1 m-re minden esetben megjelent a talajvíz, ami nagyban nehezítette feltárást.

A megtelepedésre leginkább alkalmas terület a dombtető volt. Ezt a középső, kimagasló részt mindhárom felsorolt időszakban lakták. Jól mutatja mindezt, hogy ezen a részen a mai felszíntől mintegy 20 centiméteres mélységben – közvetlenül a természetes vegetáció által bolygatott réteg alatt – megtaláltuk a *középkori*, 13–15. században Balatonkeresztúrtól délnyugatra elterülő, (feltehetően Csolta nevű) település késő középkori kultúrszintjét. A falu a dombtetőre és a nyomvonal Ny-i felére terjed ki. A feltárt objektumok sűrűségéből egyértelműen látható, hogy a feltárt területünkől főleg délre húzódik a település további része. Ezen a szinten jól megfigyelhető volt több cölöpszerkezetes ház, félig földbe mélyített gazdasági épületek nyomai, gödrök, kemencék, több faszerkezettel kibélelt kút és egy K–Ny-i irányú keskeny árok. Ide köthetők egy feltehetően többszattatú lakóház alapozásmaradványai, amelyek alapján részben rekonstruálható az építmény egykori struktúrája. Feltártuk a ház északnyugati sarkában a kemencét is, amelynek kilenc rétegből álló, kerámia-alapozású sütőfelületét bontottuk ki. A ház omladéka és a településszint elbontása után kirajzolódtak a késő Árpád-kori objektumok, amelyeket a dombtető más részein is jól láthatóan beleástak a késő vaskor és késő rézkor időszakához tartozó beásásokba.

Az Árpád-kori és késő Árpád-kori megtelepedés nyomai jóval ritkábban jelentkeznek ezen a területen. Néhány gödör és három kemence kapcsolható ehhez a korszakhoz, de a felület középső részén, a dombtetőn öt személy (két felnőtt, három gyerek) K–Ny-i tájolású, egymáshoz közel eltemetett, nyújtott, hanyatt fekvő váza-

ra bukkantunk, mely sírok feltehetően az Árpád-kori népességhez köthetők. Valószínűleg szintén a középkori településhez kapcsolható a terület északi szélén talált magányos, a szokásostól eltérő módon, oldalára fekvő eltemetett nyújtott vázas, melléklet nélküli temetkezés is.

Az Árpád-kori, késő Árpád-kori és késő középkori objektumok a dombtető peremén véget értek, a mélyebben fekvő részekben a késő rézkori és késő vaskori beásások dominálnak.

A 2004-ben megnyitott terület K-i felén egy újabb népcsoport megtelepedésének nyomaira bukkantunk. Három, jellegzetes cölöpszerkezettel rendelkező, alig földbe mélyedő épület, néhány gödör, tárolóverem, valamint egy római tegulával bélelt kút leletanyaga feltehetően a 6. században itt megtelepülő germán népcsoporthoz, a *langobardokhoz* köthető. Az objektumokból néhány jellegzetes bepecsételt mintával díszített edénytöredék, állatsontok, római téglák, tegulák és vaseszközök kerültek elő.

A *La Tène D* korszakra keltezhető beásások a lelőhely egész területén megtalálhatók. A település az egész legelői részre is kiterjedt, le egészen a mocsaras Nagy-Berek széléig. Tizenegy félig földbe mélyített ház, öt kemence és számos verem, cölöplyuk köthető a kelta megtelepedéshez. Az egyik ház járósíntjén egy pénzérmét találtunk, amelyet a Kr. e. 3. századi görög gyarmatvárosban, Neopolisban vertek. Egy másik félig földbe mélyített épületből kiemelkedően sok öntöttégely-töredék, fémsalak került elő. Emellett, hasonlóan a tavalyi évhez, nagy mennyiségű kerámiaanyag, számos bronzékszer és vaseszköz került elő a feltárt objektumokból.

A késő rézkori badeni kultúra népességének emléke anyaga szinte az egész idei területen fellelhető, de objektumaik koncentráltabban a nyugati és a középső részen figyelhetők meg. A kultúrához köthető objektumok között a dombtető déli részén feltártunk több, egész állatvázat és nagy mennyiségű kerámiatöredékeket tartalmazó „áldozati” gödröt. Több, a korszakhoz köthető melléklettel ellátott és melléklet nélküli zsugorított csontvázas sír került napvilágra, amelyek kisebb, egymástól elszigetelt csoportokat alkottak a felületen. Az ÉNy-i részen találtunk egy gödörbe temetett, kerámiamelléklettel ellátott zsugorított vázat is. A terület É-i oldalán kibontottunk több egymásba ásvott rézkori objektumból álló nagyméretű gödörkomplexumot, míg a déli felületen egy kerámiaalapozású kemencét tártunk fel, amely szintén a késő rézkori horizonthoz tartozik.

A mocsaras Nagy-Berek közvetlen közelében a tavaly megtalált három É–D tájolású, zsugorított testhelyzetben, azonban szabályos sírgödörbe temetett csontvázas sírok újabb nyolc temetkezéssel egészültek ki, ami alátámasztani látszik azt a feltevést, hogy temető terület el ezen a területen. A vázakat az agyagos földben igen rossz állapotban találtuk, mellékletként csupán kovápengék, pattintékok kerültek elő néhány esetben, kerá-

miatöredékek azonban nem, így bármelyik régészeti kultúrához való kötésük bizonytalan. Temetkezési rítusuk alapján azonban őskoriak.

A fent említett időszak során 22 200 m²-t tártunk fel. Kibontottunk 41 kemencét, 44 sírt és 1815 egyéb beásást (cölöplyuk, árok, kút, földbe mélyített épület, tároló- és hulladékgödrök).

Munkatársak: Serlegi Gábor, Kiss Csaba, Skriba Péter, Skriba Pál, Illés László, Beck Tamás, Hufnágel Szabolcs, Pesti Krisztina, Böröczky Blanka, Fekete Kati.

FÁBIÁN SZILVIA

26. Balatonmagyaród, Koloni-dűlő

(Zala megye) U, Á, Kk

MOL-vezeték építését megelőző régészeti feltárást végeztünk 2004. június 22. és szeptember 27. között; 2395 m²-t kutattunk meg. A középkori Kolon település területét érintő vezeték nyomvonal a Kis-Balaton egykori mocsárvidékének K-i szélén, É-D-i irányban elnyúló, Zalakomár-Balatonmagyaródi-hát közepét, K-Ny-i irányban szeli át. A régészeti jelenségek a domb derekán, az országút K-i oldalán sűrűsödtek. A lelőhelyen kibontott 101 objektum (hulladékgödrök, cölöplyukak, árok, épületek, mészegető kemencék) és 286 temetkezés igen gazdag leletanyagot szolgáltatott.

Három gödörben az újkőkori dunántúli vonaldíszes kerámia idősebb fázisának jellegzetes edénytöredékeit és kőszközeit találtuk. Ebből az időszakból a legjelentősebb lelet egy női alakot ábrázoló idol töredéke. Két gödör tartalmazott Árpád-kori kerámiát. Az objektumok zöme, valamint a sírok a késő középkorból, a 15–17. századból származnak. Az objektumok közül kiemelkedik a mészegető kemencék csoportja, amelyek feltehetően a koloni templom építéskor voltak használatban. A sírok a középkori Kolon település temploma körül elhelyezkedő temetőhöz tartoztak. A feltárt többretegű temetőrészlet és az azt körülvevő árok részletei alapján az egykori templom a feltárási területtől néhány méterre É-ra állhatott. A sírmellékletek igen változatosak voltak: bronzdróttal, veretekkel és gyöngyökkel díszített pártákat, ruhakapcsokat, övvereteket és csatokat, gyűrűket, valamint az 1500-as évek második felében vert pénzérméket találtunk. A lelőhelynek a vezeték nyomvonalába eső szakaszát teljesen feltártuk. A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum Régészeti gyűjteményébe került.

Az ásatáson részt vett Eke István, Kreiter Eszter, Tokai Zita régész, Auer Angelika, Büki Ágnes, Fullár Zoltán, Kámán Beáta, Korcsmáros Attila, Kónya Bence technikus, Antalffy Péter, Bába Márta, Csiki J. Attila, Gáti Csilla, Kiss Dorina, Masek Zsófia, Mészáros Melinda, Montvai Mária, Oroszlán Tamás egyetemi hallgató. A felméréseket Soós Zsolt és Vadász Norbert technikusok végezték.

Szakmai konzulens: dr. Szőke Béla Miklós.

KVASSAY JUDIT

27. Balatonszentgyörgy, Almási úti dűlő (Holládi csomópont)

(Somogy megye) R, Kk

A lelőhely Balatonszentgyörgy-Battyánpuszta és Hollád között található, a szentgyörgyi bekötőút keleti oldalán, a Hollád felé vezető földúttól közvetlenül északra.

2004. március 30. és május 7. között 9874 m²-en 348 objektumot tártunk fel. Az objektumok (gödrök, cölöplyukak, árok) az alacsony dombtetőn viszonylag szórطان helyezkedtek el. Jórészt lekopottak, sekélyek voltak, nagyon kevés leletanyagot tartalmaztak. Két korszakot tudtunk elkülöníteni, őskort (rézkort) a Balaton-Lasinjakultúra kerámiájával és késő középkort. Az objektumok betöltésében eltérés mutatkozott, az utóbbi korúak sötétebbek, humuszosabbak.

MOLNÁR ISTVÁN

28. Balatonszentgyörgy, Kútvolgyi-dűlő

(Somogy megye) U, Á, Kő

2004. május 3–21. között folytattuk az előző évben megkezdett ásatásokat. A tavalyi szelvényekhez ÉNy felől kapcsolódó területet tártunk fel; 42 objektumot – főleg gödört, kemencét, árkot – találtunk, és ehhez több mint 80 különböző méretű és mélységű cölöplyuk is járult. A cölöplyukak paticsos, faszenes betöltésűk, és helyzetük alapján a 15–16. századra datálhatók. Feltűnő a sok faszen, korom, illetve néhol lenyomatoss patics jelenléte, amely az objektum leégését tanúsítja. A cölöpepítmény ÉNy-i sarkát tudtuk biztonsággal azonosítani. Úgy tűnik, hogy a saroknál megerősítésként kettős cölöpsort alkalmaztak, illetve egy támpillérszerű, ferdén leásott cölöppel ezt még meg is erősítették. A belső osztásokat is tartalmazó építmény kapuja, a cölöplyukak elhelyezkedése alapján, Ny-i oldalról nyílhatott. Az ásatás másik eredménye az 5. szelvény É-i végében K-Ny-i irányban húzódó V-alakú neolit (DVK) árok, illetve annak folytatása a 6. szelvényben, melyet nagy biztonsággal összeköthetünk a tavalyi É-D-i irányú árok-részletünkkel. Ez az árok övezte a feltárási területére eső neolit településnyomokat, amelyekből nagyméretű hombártöredékeket, őrlőkő-töredékeket, obszidián-pengéket és állatcsontot gyűjtöttünk. Számos középkori, illetve Árpád-kori objektumot is feltártunk. Az utóbbi korszakot fémjelző bogrács-töredékek, fazekak, illetve a középkori kerámia-, fedőtöredékek, kályhacsempék, fenőkövek, állatcsontok és vaddisznóagyarak mellett, a vas leletanyag idén is tartalmazott késeket, szögeket és egy vaskarikát. A leletek közül kiemelkedik az a csillag forgójú, teljesen ép sarkantyú, melyet az egyik sekély gödörben találtunk. Emellett előkerült egy díszített, esztergált csontnehezék is.

M. ARADI CSILLA

29. Balatonszentgyörgy, téglagyár

(Somogy megye) Á, Kk

2004 őszén próbaásatást végeztünk a Balatonszentgyörgy II agyag védnevű bányatelek bővítésére szánt

területen. Kutatószelvényeinkben régészeti jelenséget, leleteket nem találtunk.

A téglagyártól Ny-ra fekvő földterületet bejárva a vízfolyás és a téglagyári telek közötti szántásban több kisebb-nagyobb szürke foltként jelentkeztek a késő Árpád-kori, középkori település részletei. Egy valószínűleg valamilyen középkori építményhez tartozó, hamus foltna nagyobb edény töredékeit sikerült összegyűjteni. A középkori település magja nagyobb összefüggő területen a Csillagvárhoz, illetve a téglagyárhoz vezető úthoz közelebbi területen található, ettől délre több önálló foltként lehetett megfigyelni a település részleteit. A lelőhely nyugati irányban nem terjed ki a Balatonszentgyörgyöt a jelenlegi M7-es úttal Battyánpusztán keresztül összekötő útig.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

30. Balástya, Lippai sarok

(Csongrád megye) Ú

2004. szeptember 27-én és 28-án végzett helyszíni szemlénk során új régészeti lelőhelyet fedeztünk fel az M5 autópálya nyomvonalának építése közben. A régészeti lelőhely által érintett nyomvonalszakasz a következő: az M5 autópálya 139+200 szelvényében a pálya bal oldalán, az 5421. számú út új, módosított nyomvonal 10+820 és a 10+960 km-szelvénye között. A közelből ismerjük a 7/61 és a 7/62 számú régészeti lelőhelyeket. Mintegy 3-4 helyen találtunk régészeti jelenségeként értelmezhető foltokat. A foltok között egy derékszögű területet bezáró keskeny árkot láttam a nyomvonal keleti oldalán, és 3-4 gödörszerű jelenséget. A leletmentés során feltárunk egy objektumot, amely legújabb korinak bizonyult.

SZALONTAI CSABA

31. Balástya, V. homokbánya

(Csongrád megye) Sza

2004. október 11. és november 22. között megelőző feltárást végeztünk a Balástya V. homokbánya területén (7/117; M5 Nr. 79).

A bánya előzetes terepbejárása alapján a területen egy népvándorlás kori település maradványait sejtettük, amely a feltárás során be is igazolódott. A régészeti lelőhely Balástyától északra helyezkedik el az épülő M5 autópálya nyomvonalától keletre, mintegy 500 méterre.

A tervezett bányakitermelés kb. 200 méter hosszú, és 130 méter széles területen érintette és veszélyeztette a régészeti lelőhelyet. A földmunkagépekkel lehumuszt terület nagysága 26 000 m², amelyen összesen 365 régészeti jelenséget találtunk.

Egy szarmata település részleteit: tárolóvermeket, árkokat, karámkokat, épületrészleteket valamint egy temetkezést tártunk fel. Az objektumokból közepes mennyiségű kerámiatöredék került elő.

A lelőhely minden bizonnyal a bányának a kitermelésre ki nem jelölt északkeleti részében tovább folytatódik.

Munkatársak: Nagy Márta régész, Benedek András, Lukács József, Tompa György régészhallgató, Kulcsár Kornél, Nagy Norbert, Rigó Péter, Szeles Imre ásatási technikus.

PALUCH TIBOR – SZALONTAI CSABA

32. Barbacs határa

(Győr-Moson-Sopron megye) LT?, Ró, Á, Kk, Kú

2004. november 5-én egy csornai lakos a település több lakóhelyéről származó, a felszínen talált régészeti leletanyagot szolgáltatott be a Xantus János Múzeumba.

Faluszél: A község DNY-i szélén, lejtős domboldalon Árpád-kori, késő középkori és kora újkori edénytöredékek kerültek elő.

Laposi-dűlő: A községtől É-ra kisebb, ovális alakú dombon őskori (kelta?) és római kori cseréptöredéket talált.

TAKÁCS KÁROLY

33. Bácsalmás, Gradina

(Bács-Kiskun megye) Kő

2004. május 12-én helyszíni szemlét végeztem a lelőhelyen. A lelőhely Bácsalmásról Mélykútra vezető műút és a Kígyós-ér találkozásánál fekvő Szabó-tanyától 200 m-re D-re húzódó magaslaton helyezkedik el (hrs.: 0300). A dombon nagy mennyiségű kötőrmelék, kerámiatöredék és embercsont jelzi a középkori templom körüli temető és település helyét. A földtulajdonos, aki már 2002-ben jelentette az itt folyamatosan előkerülő leleteket Wicker Erikának, a múlt év folyamán kb. 1×1 m-es területen kíváncsiságból „ásatást” végzett és kiszedte a templomalapozás köveit. Ezt a tevékenységét – Wicker Erika határozott felszólítására – megszüntette. A kitermelt kötőrmelék és az embercsontok jelenleg két külön kupacban hevernek a lelőhelyen. A talajműveléssel folyamatosan pusztul a lelőhely.

Munkatársak: Wicker Erika régész, Sultis László műtárgyvédelmi asszisztens.

HARKAI ISTVÁN

34. Báta, Öreghegy

(Tolna megye) B, LT

2004. május 4-én terepbejárást végeztem a területen. A falu DK-i vége felé, a templomtól induló mélyút tetejénél levő domb a szintvonalak alapján esetleg erődített lehetett. A domb déli végénél két oldalról széles terasz látható, K felől pedig meredeken szakad le a domb a falu felé. Déli részét művelik (szőlő), északi része parlag, bozótos. Itt – egy tereplépcsővel lejjebb – helyezkedik el a temető. A művelt területeken sok a bronzkori cserép, de előfordul néhány kelta is.

A szőlőművelés miatt teraszozott dombokon ma már nehéz eldönteni, melyik terasz készült egykor erődítési céllal, és melyik kapcsolódik a szőlőműveléshez.

MIKLÓS ZSUZSA

35. Báticasék, Leperd

(Tolna megye) I

Az M6-os autópálya nyomvonalának légi fotózása közben figyeltem fel a Leperd-pusztára közelében levő ke-
rek, sötét gyűrűre. 2004. december 1-jén terepbejárás-
kor az őszi búzában a felszínen erődítésre utaló nyomokat és leleteket nem találtam.

A lelőhely korának, rendeltetésének tisztázásához további légi fotózások és terepbejárások szükségesek.

MIKLÓS ZSUZSA

36. Bátortereny, Maconka

(Nógrád megye) Ó, B

2004. május 5-én szennyvízberuházás tervezett nyom-
vonalán végzett előzetes bejárás során a község közigaz-
gatási területén az alábbi új lelőhelyeket figyeltük meg.

Maconkai víztározó: Azonosítottuk a Héjj Csaba ál-
tal korábban említett késő bronzkori települést és pon-
tosítottuk annak kiterjedését. A leletek szántásban meg-
figyelt szóródása alapján kijelenthető, hogy a víztározó-
tól Ny-ra elterülő K-Ny-i irányú dombvonulat K-i vé-
gében emelkedő és a bekötőút által bevágott alacsony
dombjának egésze lelőhely.

Maconkai Zagyvapart: Maconkától É-ra, a Zagyva
déli oldalán húzódó K-Ny-i irányú dombhát egy-egy ki-
sebb kiemelkedésén négy különböző intenzitású őskori
lelőhelyet figyeltünk meg a szántásban.

Az említett lelőhelyek felszíni azonosítása jó kö-
rülmények között, szántásban és sarjadó vetésben tör-
tént. Ugyanakkor nem zárható ki, hogy az itt felsorolt
lelőhelyek egy nagy lelőhely részeit képezik. Ennek
egyértelmű meghatározása csak régészeti feltárás után
lehetséges.

TANKÓ KÁROLY

37. Becsehely, Bükkaljai-dűlő

(Zala megye) U, R, B, Ró, Á

2003. június 20.–november 28. és 2004. március 31.–
május 3. között végeztük régészeti kutatásainkat. A le-
lőhely a községtől keletre, a 7. sz. főút déli oldalán, két
patak által határolt, É-D irányú dombháton húzódik. A
terület nyugati részén Kalicz Nándor 1975–1976-ban
végzett próbaásatást, így a lelőhely a régészeti szakiro-
dalomból már jól ismert Becsehely I. néven. A jelenlegi
feltárás a becsehelyi „A” jelű kapcsolódó út nyomvona-
lán található, amely a dombhátat ÉNy-DK irányban szeli
át. A lelőhelyen a két ásatási idényben 9800 m² nagysá-
gú területen 1242 objektumot figyeltünk meg és bon-
tottunk ki. A terület lefedettsége és az objektumok mély-

sége az átlagosnál sokkal nagyobb, rendkívül intenzív
telepjelenséggel van dolgunk. A különböző korú objek-
tumok a legtöbb esetben metszik egymást.

A lelőhely északnyugati és délkeleti szélét értük el
a feltárás során, de a nyomvonal másik két oldalán to-
vább folytatódnak az objektumok, amit a felszíni lele-
tek is mutatnak. A megelőző régészeti feltárás során
megismert teleprészlet a teljes lelőhely mintegy 1/9 ré-
sze. A telepjelenségek zömét gödrök, cölöplyukak – he-
lyenként hosszúházak rajzolódnak ki belőlük –, valamint
tüzelőhelyek, vermek és árkok adják. Ez utóbbiak
kiemelkedő fontosságúak nagyságuk és eloszlásuk miatt.
A terület déli részén három ÉK-DNy irányú árokrend-
szer fut keresztbe. A legdélibb árok egy szimpla, tőle
északabbra egy hármas, még északabbra pedig egy ket-
tős árokrendszer szakaszai rajzolódtak ki. Az árkokat
mindkét oldalon cölöpsorok kísérik. A legelső szimpla
árok nyugat felé haladva ketté ágazik, a középső, tripla
árokrendszer pedig kettős árokká szűkül össze. A leg-
felső, dupla árok egy helyen megszakad, de a későbbi,
rézkori gödrök éppen ezen a területen sűrűsödnek, így
itt kapu nyomát nem tudtuk megfigyelni. Ennek az árok-
rendszernek a két árka nyugat felé haladva egymástól
távolodik, továbbiakban nem párhuzamosan fut tovább.
Valószínűleg a kettős árokrendszer északi árka kapcso-
lódik a Kalicz Nándor által feltárt árokhoz. Feltehető-
leg ennek az ároknak a másik szakaszát sikerült megta-
lálnunk a terület északi végéhez közel. Itt az É-D irá-
nyú árok szakaszát szintén mindkét oldalon cölöpsor
kíséri. Ezen a részen két helyen megszakad az árok, az
egyiknél a köztes területen jelentkező cölöplyukak a te-
lepülés északnyugati kapuszerkezetére utalnak.

A feltárt objektumok közel 90%-a a neolitikum ide-
jére datálható. Az első megtelepedés a kora újkőkori ide-
jére keltezhető, ezt az időszakot a Starčevo kultúra le-
letanyaga képviseli. A középső újkőkori jelentős szá-
mú népesség foglalta el a területet, ekkor voltak a legin-
tenzívebbek a települések, amit a hatalmas mennyisé-
gű leletanyag és a sok objektum is tükröz. Ezek a du-
nántúli vonaldíszes kerámia kultúra (DVK) keszthelyi
csoportja, a Sopot kultúra és a Malo Korenovo kultúra
– importként Zseliz és Šarka töredékek is előkerültek –
embereihez köthetők. A késő újkőkort a kora lengyeli
időszak kevés leletanyaga mutatja. A rézkori megtele-
pedést a Balaton-Lásinja kultúra leletei, a bronzkort pe-
dig az urnamezős kultúra kerámiatöredékei jelzik. Egyet-
len objektumot, egy kutat tártunk fel a római korból.
Szórványként Árpád-kori töredékek is előkerültek.

A leletanyag kiemelkedően nagy mennyiségű ke-
rámiaanyagot – köztük nagyon sok festett töredéket –
tartalmaz. Emellett a pattintott és csiszolt kőeszközök,
magkövek és kőmegmunkálási hulladékok száma is je-
lentős. Különleges agyagtárgyak is napvilágot láttak,
köztük idolk, oltárok, kanalak, orsógombok, orsóka-
rikák.

A leletek közül érdemes külön is kiemelni egy Ma-
gyarországon eddig egyedülálló, a Starčevo kultúrához

sorolható kb. 80 cm magas kultikus edény töredékét, amelyen két, égiekhez fohászkodó, ún. adoráns tartású plasztikus emberábrázolás részlete látható. Szintén ugyanebből az időszakból egy másik, kisebb méretű emberábrázolásos töredék is napvilágot látott, amely az egész emberalakot jól mutatja. A középső újkőkor leletei közül egy majdnem teljesen ép festett DVK edény emelkedik ki, a rézkor idejéből pedig négy, különböző formájú, szerpentinből készült csiszolt kőbuzogány töredéke említésre méltó.

Konzulens: dr. Kalicz Nándor.

Munkatársak: Tokai Zita Mária, Kreiter Eszter, Eke István régészek, Pulai Attila, Korcsmáros Attila, Bicskei József, Gaál Erika, Horváth Szabolcs, Kónya Bence, Auer Angelika, Péter Attila, Balassa Tibor, Kámán Beáta, Nemes Donát technikusok.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeumba került.

HORVÁTH LÁSZLÓ

38. Bercel határa

(Nógrád megye) R, B, Kö

A község településrendezési tervéhez készülő régészeti hatástanulmány kapcsán 2004. június 25-én helyszíni szemlét tartottam a középkori Fogacs településének pontos beazonosítása céljából.

Fogacs oldal: Berceltől ÉK-re a Gólya-patak K-i oldalán, a Bercel-hegy Ny-i lábánál, a kőbányába vezető műút két oldalán egy 150×150 m-es felületen intenzív középkori település nyomait figyeltem meg. A rendezési tervben szereplő vízzáró gát már részben megvalósult a lelőhely É-i területén, tartósan elfedve azt.

Répföldék: A Berceli-patak Ny-i oldalán húzódó É-D-i irányú partélen egy 80×30 m-es felületen középezen intenzív réz- és bronzkori település nyomait (kerámia, patics) figyeltem meg. A lelőhely területén utcát (Mikszáth u.) és építési telkeket alakítottak ki.

TANKÓ KÁROLY

39. Beremend, Kossuth utca 9.

(Baranya megye) Rő

Lakossági bejelentés alapján 2004. október 28-án a helyszínre mentünk, ahol kiszántott római kori téglákat és emberi csontdarabot találtunk. A telek tüzetesebb bejárása során még két helyen észleltünk kiszántott téglákat, valamint egy helyen középkori cserepekkel teli fekete foltot, két helyen pedig átégett, „kemenceszerű” felszíni foltot találtunk. A közelmúltban a telken mélyszántást végeztek 70 cm mélységben, valószínűleg több sír is megsemmisült ekkor. A legmarkánsabb sírmaradvány közelében kutatóárokka egy érintetlen római kori téglasírt találtunk, melyet leletmentés keretében feltártunk. K-Ny irányú, vízszintes tegulákkal fedett, téglala oldalú és téglákkal kipadlózott sír volt. A sír félig feltöltődött sárral, részben viszont üregek maradt. A rossz

megtartású, de eredeti helyzetben levő váz koponyája a sír Ny-i végében volt, lába K felé. Melléklet nem volt. A síron rablás nyomai nem látszottak. A sírok egy DNY irányba néző dombháton fekszenek (hrszt.: 695). A lelőhely valószínű kiterjedése 200×200 m. A felszedett csontokat és a felszínen talált cserepeket a BMMI Régészeti osztályára szállítottuk.

Munkatárs: Kárpáti Gábor.

GÁBOR OLIVÉR

40. Besenyszög határa

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, B, V, Sza, Á, Kk

2004. március 19–22. között régészeti terepbejárást végeztünk Szolnoktól É-ra, a Tisza jobb partján Szórópusztáig. Csak a magaspartokat és szigeteket vizsgáltuk, fő célunk neolitikus telepjelenségek azonosítása volt. Besenyszög Fokorú-pusztája nevű határrészében, amely egy magasparti sziget, neolitikus (Körös-kultúra, AVK és Tisza-kultúra), szarmata, Árpád-kori és középkori felszíni telepnyomokat azonosítottunk (8–14., 21. lh.). A szigettel szembeni magasparti nyúlvány indulásánál, az úgynevezett Nagy-Fokorún, neolitikus és szarmata korú, szórványosan jelentkező leleteket gyűjtöttünk (17–18. lh.). A nyúlvány végénél neolitikus (Körös-kultúra), vaskori, szarmata és késő középkori településnyomok jelentkeztek (19. lh.). A magasparti nyúlvány vége egy kb. 100 m átmérőjű kör alakú domb, melyen a vaskorba és a középkorba sorolható leletanyag mellett nagy mennyiségű salakot gyűjtöttünk (20. lh.). A Nagy-Fokorú É-i partvonalán – szinte összefüggően – szarmata és Árpád-kori települések nyomai jelentkeztek (22–24. lh.).

Szórópusztától ÉK-re, az ártér területére esik egy kis magasparti félsziget. Az árvízvédelem során elhordott humuszt csak részben terítették vissza, majd ottjártunk előtt mélyszántották, melynek következtében a régészeti objektumok (házak, gödrök) foltjai jól megfigyelhetővé váltak. Neolitikus (Körös- és Tisza-kultúra), késő bronzkori, szarmata és középkori leletanyagot gyűjtöttünk a területéről (25. lh.). A leletek a Damjanich János Múzeum gyűjteményébe kerültek.

Munkatársak: Vida István, Bartus Dávid régészek, Ďurkovič Éva egyetemi hallgató.

KOVÁCS KATALIN

41. Békéscsaba, Franyó-dűlő

(Békés megye) I

A 44. sz. főközlekedési út Békéscsabát elkerülő szakaszának építéséhez kapcsolódóan 2004 áprilisában és májusában megelőző feltárást végeztünk a lelőhelyen, ahol 2001. évi terepbejárásunk alkalmával kisebb szarmata kori településre utaló nyomokat figyeltünk meg. Az ásatás során három leletanyag nélküli, ismeretlen korú árok került elő.

GYUCHA ATTILA

42. Békéscsaba, Mokri-, vagy Gorka-tanya

(Békés megye) Sza, Á

A 44. sz. főút Békéscsabát elkerülő szakaszának (II. ütem) nyomvonala teljes hosszában metszi a Békéscsaba 222. sz. lelőhelyet. A Békéscsaba-Szolnok vasúti fővonal szintén a lelőhelyen halad keresztül, a tervezett elkerülő út nyomvonalára merőlegesen. A vasúti töltéstől Ny-ra 2004. március 30. és május 5. között, a nyomvonallal érintett lelőhelyszakasznak a vasúti töltéstől K-re eső részén 2004. június 21. és november 15. között végeztünk feltárást, összesen kb. 25 000 m²-en.

A lelőhely az egykori Telek-ér Ny-i partjától távolabb, egy kissé kimagasodó földhátan található. ÉK-i része határos a „Megyeri faluhely” elnevezésű késő középkori lelőhellyel. A feltárt területen 178 településobjektumot és 204 sírt dokumentáltunk. A lelőhelynek a nyomvonallal érintett Ny-i részén szarmata kori (Kr. u. 3–4. századi) településhez köthető tároló- és hulladékgödröket találtunk, valamint néhány kisebb árok is ehhez a korszakhoz sorolható. A feltárt további településobjektumok nagyobb részt Árpád-koriak voltak. Két földbe mélyített lakóházat, számos külső kemencét, amelyek egy része kemencebokorként jelentkezett, valamint kiégetett falú tárológödröket és egy többszörösen tagolt, széles árokrendszer egy rövid szakaszát tártuk fel. A lelőhely K-i részén, ahol a lelőhely a késő középkori Megyeri faluhellyel határos, néhány késő középkori hulladékgödrt is találtunk, amelyek betöltéséből a kerámialeletek mellett madártojás és vaseszközök is előkerültek.

A lelőhelyen 4 temető részletét tártuk fel. A kutattott terület déli, középső részén egy 5. század elejére keltezhető temető 7 sírját dokumentáltuk. A részben kirabolt sírokban korongolt, besimított díszű edények, az egyik sírban pedig Flavius Honorius (393–423) solidusa feküdt. A temetőrészlettől egyértelműen elkülönülve, tőle nagyobb távolságra egy 3–4. századra keltezhető temető 38 sírját tártuk fel. A sírok néhány kivételtől eltekintve kiraboltak, feldúltak voltak, négy sírt szabályos körárok vett körül. A sírrablások után megmaradt leletek között számos edény, néhány fibula, féltorques, fülbevaló, aranyveretekkel díszített karkötő volt. Az egyik női sírban a ruha alsó szegélyét díszítő, gazdag gyöngyhímzést dokumentáltunk. Ez utóbbi temetővel azonos helyen egy 83 sírből álló Árpád-kori temető részletét is megtaláltuk. A leletanyag S-végű hajkarikákkal, számos ezüstpénzzel, bronz karperecekkel, bronztorquesszel jellemezhető. A területen található harmadik temetőrészlet késő középkori. A leletanyagban szegény (gömbös fejű tű, néhány gyűrű, párizsi kapocs), nagyobb részt padkás sírokban feltárt csontvázakon gyakran jól felismerhető csontelváltozásokat figyeltünk meg. A lelőhely azonos szakaszán elhelyezkedő három temetőrészlet-síriai sűrűn metszik egymást.

LISKA ANDRÁS

43. Békéscsaba, Repülőtér

(Békés megye) Sza

A tervezett szilárd burkolatú kifutópálya nyomvonalán 2004. november 11–16. között végeztünk próbafeltárást. Előzetes feltevéseink szerint az 1300×30 m-es terület déli részére is kiterjedhetett a Békéscsaba 1. lelőhely északi része.

A tervezett nyomvonal közepén É–D irányban kijelölt 6 méter szélességű sávban végeztük el a humuszolást 250 méter hosszúságban. Munkánk során összesen 27 objektumot figyeltünk meg, melyek közül 25-öt egyértelműen a Békéscsaba 1. lelőhely szarmata kori településéhez sorolhatunk. A lelőhely összességében körülbelül 130 méter hosszan érinti a nyomvonalat.

GYUCHA ATTILA

44. Békéscsaba, Telek-ér partja

(Békés megye) Ó, Á

2004. május 5. és június 28. között megelőző feltárást végeztünk a lelőhelyen. A munkára a 44. sz. főút Békéscsabát elkerülő szakaszának építése miatt került sor. A feltárást folyamán egy Árpád-kori telep részletét és egy nagyméretű, őskori árok egy szakaszát tártuk fel. Az Árpád-kori telephez gödrök, körárkok és egyenes árkok, kerámiatöredékek és állatcsontok tartoznak. Az őskori árokban csak néhány kerámiatöredék volt.

MEDGYESI PÁL

45. Békéscsaba, volt Vidovszki-tanya

(MRT 10. k. 2/227 lh.)

(Békés megye) Á, Kk

2004. április 22. és május 17. között megelőző feltárást végeztünk a lelőhelyen. A munkára a 44. sz. főút Békéscsabát elkerülő szakaszának II. üteme miatt került sor. Az út nyomvonala 110 m hosszan, 30 m szélesen szelte át a lelőhelyet. A feltárást során 25 Árpád-kori és késő középkori objektumot bontottunk ki, melyek között gödrök, árkok, kemencék, földbe mélyített, kényszerház maradványai találhatók. A ház kemencéinek alja téglával volt kirakva, megtaláltuk a bejáratot és tartóoszlopok gödreit is. A leletanyagban Árpád-kori, késő középkori és talán újkori kerámiatöredékek vannak.

MEDGYESI PÁL

46. Békéssámszon, Szabadság utca 128.

(Békés megye) N

2004. március 26. és április 2. között tervásatás keretében kutatásokat folytattunk a telek hátsó kertjében. Célunk az 1948-ban megtalált sír hitelesítése és további temetkezések feltárása volt. A sír előkerülési helyének pontos ismeretében tűztük ki szelvényeinket. Mind a tíz szelvényünk negatívnak mutatkozott, leszámítva egy kör alakú gödrt az É-i telekhatár közelében, melyben népvándorlás kori edénytöredékeket találtunk. A sír elő-

kerülési helyétől D-re három egymással párhuzamosan futó újkori árokra bukkantunk. Az egykori sír helyét sem találtuk meg.

Munkatársak: Bóka Gergely, Lukács József régész-hallgatók, Füvesi Sándor, id. Lichtenstein László.

LICHTENSTEIN LÁSZLÓ – RÓZSA ZOLTÁN

47. Biatorbágy, Outlet Center I.

(Pest megye) Ó, B, LT, Ró, A

2004 tavaszán Biatorbágy külterületén, a községtől kb. 2,5 km-re DK-re, a 100. sz. út É-i oldalán fekvő domboldal aljában, az épülő Outlet Center I. helyszínén (7723 hrsz.) régészeti szakfelügyeletet láttunk el, majd feltárást végeztünk. A 70-es években, majd 1991-ben végzett terepbejárások nem jártak lelőhelyre utaló eredménnyel, viszont a Budapest területén két alkalommal (1991-ben Tettamanti, Maróti, Balogh és Simon, majd 1995-ben Pásztor-Balogh) végeztek leletmentő ásatást az M1-es és 100. sz. út közötti szakaszon, amikor is közel 500 avar kori sírt és jó néhány kora bronzkori gödröt tártak fel. Az 1991-es ásatásról Simon László számolt be tanulmányában.³

A 100. sz. út É-i oldalán folytatódó lelőhelyen 250×18–20 m-es szakaszon sikerült teljesen feltárni a régészeti objektumokat, összesen 170-et. Ezekből közel 20 nagyrészt kora bronzkori gödör volt, és 150 sír, melyek közül sok kőpakolásos volt. A mellékletek alapján a római kor különböző korszakaiba és az avar korba sorolhatók. A sírok tájolása 90%-ban egységes, s a Ny–K iránytól, É illetve D felé kis mértékben eltérők, kivéve a kora rómaiakat. Egy-két sír kelta. Ezek közül említést érdemel egy kora római, sok edénymellékletes sír, amelyben az emberi csontváz alatt szarvasagancsok voltak. A 8–10 kora római hamvasztásos és csontvázas sírből korai fibulák, érmek, mécsesek stb. kerültek elő. A feltárt sírokból több mint 20 a késő római korra datálható leletanyaguk alapján (érmek, épségben maradt üveg és mázas edények stb.). A többi sír nagy részére az általános kora és középső avar kori mellékletek voltak a jellemzők (vascsatok, szíjvégek, csont tűtartók, gyöngysorok, fülbevalók, edények stb.).

A kiemelkedő leletek közül első helyen említendő a római korra datálható, valószínűleg egy tumulusból származó, különböző bronzedények. Az edények közül a nyeles csészének phallos alakú a fogója, melyet egy meztelen női test ölel át. Előkerült egy római feliratos sírkő töredéke is. A leletanyag a szentendrei Ferenczy Múzeum gyűjteményébe került.

MARÓTI ÉVA – REPISZKY TAMÁS

48. Boldva határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ó, B, Á, Kk

2004. november 19–20-án régészeti helyszíni szemlét tartottunk Boldva határában, a község tervezett belterületi határmódosításaihoz kapcsolódóan.

Alsóréti-dűlő: Az egykori Kis-Bódva jobb partján egy enyhén kiemelkedő dombon őskori, szőrvány kora újkori kerámiát gyűjtöttünk. A leletek az egész dombon viszonylag sűrűn fordultak elő. A lelőhely kiterjedése 330×190 m.

Temetők-alja-dűlő: Boldva K-i oldalán a Cserehát egy DNY-i, markánsan kiemelkedő gerincén bronzkori lelőhely felszíni nyomaira bukkantunk. Az előkerült leletanyag egyrészt a gerinc tetején, másrészt a gerinc ÉNy-i és ÉK-i oldalán sűrűsödött. Az ÉNy-i oldalon egy szét-szántott paticsfalú épület nyomait is megfigyelhettük.

Templom-tábla, Perecsütő Abod: Boldvától K-re, az Abod-völgyben megvizsgáltuk a középkori Perecsütő Abod falu nyomait. Az elpusztult falut 2003 őszén Pusztai Tamás és Bodnár Tamás azonosította. Akkor a völgy két oldalában tudtak felszíni leleteket gyűjteni. Most szántott volt a Torok-völgy alsó, patakparti része is. Itt azonosítottuk be az elpusztult középkori falu középső területét. A patak közvetlen közelében, a vizenyős területeken hiányoztak a leletek, de a patak partjától 10–10 m-re, a vízfolyás mindkét oldalán igen intenzív lelet-sűrűsödést tapasztaltunk. Árpád-kori és 14. századi kerámiákat gyűjtöttünk, valamint kisebb számban belül zöld mázas 15–16. századi anyagot (A források alapján tudjuk, hogy Perecsütő Abod 1566 és 1570 közötti esztendőkből néptelenedett el végleg.). A Torok-völgy K-i oldalán, a paktól kissé feljebb egy szétszántott, de igen markáns paticsfal nyomát figyeltük meg.

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

49. Bosta határa

(Baranya megye) Ró

2004. június 23-án lakossági bejelentés érkezett a BMMI JPM Régészeti osztályára, hogy a telken téglalából rakott sír került elő. Másnap helyszíni szemlét tartottam.

A sír a falutól délre, egy Ny-i lejtésű domboldal tetején, a pincesor felett krumplivetéskor került elő. Tizenkét 40×27×8 cm-es, római kori építőtéglából volt összerakva. 85 cm hosszú, és 60 cm széles volt. Melléklet és lelet sem a sírből, sem annak környékéről nem került elő.

A sír a temetkezés jellege alapján a Kr. u. 4–5. századra keltezhető. A sír mellett valószínűleg római kori villagazdaság helyezkedik el.

KOVALICZKY GERGELY

50. Bölske, Sziget

(Tolna megye) B

Az 1995-ben megkezdett, majd 2002–2004. években folytatott feltárás célja egy késő bronzkori falusi öntőműhely feltárása volt. A korábbi években részben kibontott műhely az északi oldalon 2003-ban is a tanúfa-

3 SIMON L.: Kőpakolásos temetkezések a biatorbágyi avar temetőben (előzetes jelentés). HOMÉ XXX-XXXI/2 (1993) 141–170.

lunk alá futott, ezért elsősorban erre a részre való rábontást terveztük. A 2004. augusztus 9–13. közötti feltárás során sikerült a műhelygödört és közvetlen környezetét teljes egészében feltárni. A nagyméretű, szabálytalan alakú beásás szélén fal- illetve tetőszerkezetre utaló nyomok sehol nem voltak megfigyelhetők. Azonban egy, a műhelygödör illetve a mellette lévő gödrök betöltésében is megfigyelhető, leletanyagban szegény, kemény, sárga, paticsszemcsékkel enyhén kevert réteg alapján felmerül a döngölt falszerkezet lehetősége.

A feltárt műhelygödör több egymásba kapcsolódó nagyméretű gödörből állt. A beásásban a rendkívül gazdag leletanyag ellenére nem találtuk eredeti helyén álló kohó nyomát, ami arra utalt volna, hogy maga a fémfeldolgozás ott történt volna. A leletek sokkal inkább a gödörbe behúzott omladékkal kerültek a betöltésbe. Ez, valamint a gödör szélén – különösen a nyugati oldalon – jelentkező, a bronzfeldolgozásra utaló gyártási selejteket, bronzcseppeket, alakatlan olvadékokat, valamint az apró bronztárgyak együttesen arra mutatnak, hogy maga a fémfeldolgozás a gödörrendszer nyugati oldalán folyt. Az, hogy az egész ásatási felületen a rengeteg olvadék ellenére nem találtunk földbe ástott kohóra utaló nyomot, megerősíti korábbi feltételezésünket, mely szerint az erősen széljárta területen a felszínre épített, állandó jelleggel működő fémfeldolgozó műhelyben széltorlasztásos kohóval dolgoztak.

SZABÓ GÉZA

51. Bucsu, Hosszú Aszú-dűlő

(Vas megye) U, B

2004. március 22. és április 21. között folytattuk a megelőző feltárást a 89. sz. főút új nyomvonalán, a Bucsu és az országhatár közötti szakaszon, a 10+100–10+700 km-szelvényben. Már a múlt évben világossá vált, hogy a Kőszegi-hegységben eredő Arany-patak és az országhatár között található – a terepbejáráskor 2001 tavaszán –, külön felvett 5 lelőhely egy összefüggő komplexumot jelent. Három korszak emlékeit – összesen 228 objektum – tártunk fel. Néhány gödör a DVK településének Ny-i szélét jelentette (a telep nagy részét az elmúlt évben a 3. lelőhelyként dokumentáltuk 10+100 km-szelvényig), feltártuk a harangedényes kultúra településének 5 csónak alakú házát és néhány személgödörét, valamint megtaláltuk a 2003-ban feltárt késői urnaezős kultúra temetőjének több oszlopszerkezetes házát. A leletanyag meglehetősen kis mennyiségű kerámia, kevés kőeszköz illetve ezek gyártási hulladéka.

Munkatársak: Czoczek Viktória, Kelbert Krisztina és Vámos Gábor régésztechnikus.

ILON GÁBOR

52. Budakalász, idősek otthona

(Pest megye) V, Á

2004 szeptemberében és októberében Budakalászon az otthon területén régészeti szakfelügyeletet majd megelő-

ző feltárást végeztünk. Az eddig régészetileg ismeretlen lelőhelyen több mint 3000 m²-en, a Majdán(Kovács)-patak melletti domboldalon egy kora vaskori és kora középkori településrészletet tártunk fel. Összesen 120 objektumot kutattunk meg: 9 kemencés ház, 3 kemencét, 31 gödört (tárolóvermet), valamint 70 karólyukat. Felszíni építményre utal(hat) ugyan néhány nem objektumhoz köthető cölöplyuk (kettőben lelet is volt), de letaposott járósíntet, leletkoncentrációt illetve árkokat nem találtunk közelükben. Az objektumok közül néhány őskori illetve vaskori gödör volt.

Az eredeti felszín alatt átlagban cca. 60–70 cm-re előkerülő házak foltjai majdnem mind négyszögletesek, kissé lekerekített sarkúak, oldalfalaik sok esetben enyhén rézsűsek voltak. Tájolásuk változó. Az építmények vermei, egyet kivéve, mind 9 m²-nél kisebbek voltak. Leggyakrabban a rövidebb oldalakon (3 esetben) középen volt a két cölöplyuk a falban, volt, ahol csak egyet találtunk, egy építmény esetében középtájkán volt kettő, egy esetben a hosszabbik oldalon volt a két cölöplyuk. Néhány esetben lejárt padlót, illetve sártapasztás nyomait is megfigyeltük; 2-3 esetben tudtuk a bejáratot valószínűsíteni. Csak néhány építményen belül volt munkagödör és kettőben tárolóverem. Az építmények elhelyezkedése alapján kronológiai sorrendiséget két esetben figyelhetünk meg.

A kőkemencék majd mindegyike az építmények sarkaiban, oldalfalon belül voltak. A kemenceszájuk különböző irányba néztek, a sötétre átégett tapasztott sütőlapok nagyjából és nagyrészt a padlószinten voltak. A legesztétikusabb egy két hipocaustum-oszlopos kemenceszáj volt. A nem kövekből épült három földbe vájt kemence sütőfelülete jóval nagyobb volt a kőkemencékénél. A 117/2 objektumhoz két földbe vájt kemence is tartozott. Az egyiket bizonyosan az építmény elhagyása után vájták bele az oldalfalba. Egy a szabadban(?) levő kemencének hatalmas munkagödör-komplexuma volt.

A házak betöltéséből és a gödrökből előkerült régészeti leletanyag szinte kizárólag kerámiatöredékekből áll. Leggyakoribbak a (kézi) korongon formázott edénytöredékek (legtöbbjük közepes méretű fazék lehetett, de voltak nagyobbak, öblösebbek is). A kerámiatöredékek nagy része díszített. A bekarcolások néha erőteljesen mélyek, gyakran finomak és sűrűbbek. Általánosságban mondható, hogy gyakoribbak a nagyrészt közel egész edényttestet borító laza és nem sűrű díszítések. A hullámvonalköteg, vonalköteg, szimpla hullámvonal és egyszeri vonal számos variációja fordult elő. A hullámvonal és vízszintes vonal többszörösen váltakozva ritka, de gyakoribb a vonalköteg-hullámvonal-vonalköteg, a hullámvonalköteg-hullámvonalköteg. Gyakori volt a csak egyszeri hullámvonaldísz. Egy töredéken a szokásos késő avar jelenség, a peremen belüli hullámvonalköteg volt, viszont több edényperem belső részén voltak bekarcolások-rovátkolások és volt peremen belüli szimpla hullámvonal is. A kerámiatöredékek összességéhez képest

nagyon gyakoriak a valószínűleg helyi stílus sajátosságát képviselő peremszéli különböző mintájú bekarcolások.

Egyébleletek közül említést érdemel két kettős csonka kúp alakú orsógomb, melyek a késő avar kor temetőinek, telepeinek jellemző leletei. Az egyetlen sárgás orsókorongnak, a csonteszközöknek, fenőköveknek, egy agyagnehezék töredéknek, malom- és őrlőköveknek, egy vaslemezcsekének nincs pontos datáló értéke. Két gödörben egy-egy szilikátos salakdarab és egy vasolvadék volt, néhány gödörben nagyméretű tapasztásokat is találtunk.

A leletanyag a szentendrei Ferenczy Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatárs: Sáfár Pál rajzoló, Sima Gábor technikus.

REPISZKY TAMÁS

53. Budapest, I. Bécsi kapu előtere

Kk, Tő, Kű

2004. augusztus 6-án megrogygiant az úttest a Bécsi kaputól É-ra, attól 5 m-re. A veszély-elhárítási munkák során ráástak a horpadásra, aminek során lehetőség nyílt a terület régészeti megfigyelésére. Az úttest egy igen nagyméretű téglából épített, enyhe ívelésű hevederív részleges beomlása miatt süllyedt meg. A boltozat É felől a sziklára, D felől egy 1 m széles és 1,5 m magas vegyes falazatra támaszkodott. A falat a téglabélyegek alapján („CI”) a 18. század közepére lehet datálni. Valószínűleg összefüggésben van az újkori kapuszerkezettel. Az ív alatt, a 1,5×2 méteresre bővített szondaárokban egy egységes betöltésű (laza, barna, köves, törmelékes, szemetes réteg) objektumot találtunk, földjéből 16. század közepi (főként magyar, néhány török) kerámia került elő. A vastag réteg alatt egy vékonyabb (szürkésbarna, homokos, iszapos) réteg feküdt, amely közvetlenül a D felé lépcsősen mélyülő altalajt borította. A szondaárok K-i felén egy késő középkori, kavicsos mészhabarcossal szilárdított törtköves, rakott fal húzódott. Feltételezhető, hogy mind a fal, mind a rétegek a késő középkori kapuszerkezet részei voltak.

BENDA JUDIT

54. Budapest, I. Bérc utca 4/a, 4/b, 8.

B, LT, Tő

2004. március 21. és április 23. között próbaásatást végeztem a Gellérthegy É-i oldalán az 5319/3, 5332, 5333 helyrajzi számú telkek területén. A próbaásatással érintett terület a kelta sáncától É-ra, tehát a sánc külső oldalán helyezkedik el. Célja a gellérthegy-i késő bronzkori és La Tène-kori település kiterjedésének, É-i határának a megállapítása volt, és telkenként kb. 150 m² terület feltárására irányult.

Bérc u. 8.: A sánctól legtávolabb eső telken az eredeti sziklafelszín bolygatatlan volt, és felette 35–48 cm vastag humuszréteg feküdt. A telek É-i felén lévő kuta-

tóárkokban kevés újkori (török?) kerámiaanyag került elő a humuszrétegben, régészeti objektumot nem találtunk, csak egy ismeretlen korú temető É-D-i tájolású sírgödreinek a sziklába vájt maradványait (semmilyen lelet nem volt bennük). A telek magasabban fekvő, déli harmadában a sziklafelszín feletti rétegben kevés késő bronzkori, La Tène-kori és újkori (török?) kerámiaanyag került elő, valamint egy késő bronzkori és egy La Tène-kori gödör kevés kerámiával. Ez a telekrész fekvését tekintve a citadella körüli platóhoz kapcsolható, és az őskori település szélét világosan jelzi. A feltárt terület nagysága: összesen 185 m².

Bérc u. 4/b: A sánc külső oldalán, attól kb. 35–40 m távolságra lévő telken a telek K-i sávját kivéve, az eredeti sziklafelszín is bolygatott volt, nemcsak a felette lévő humuszréteg. A kutatóárkokban a köves altalajon legújabb kori mázas edénytöredékek és építési törmelék feküdt, a fölötté lévő 178–245 cm vastag humuszrétegben pedig legújabb kori edénytöredékek társaságában késő bronzkori, La Tène-kori és újkori (török?) kerámiaanyag, töredékes kelta vaskések kerültek elő. A kutatóárkokkal feltárt terület nagysága összesen 114,5 m². Az előzetes geológiai fúrások eredményével ellentétben itt a sziklás altalaj nem 50–60 cm, hanem 178–210 cm mélységben volt. A telken talált leletanyag, annak stratigráfiai helyzete és feltételezett eredete alapján ítélve a telek a gellérthegy-i késő bronzkori és kelta magaslati telep része volt.

Bérc u. 4/a: A telek a sánc külső oldalán, a sánc lábától mindössze 25–30 m távolságra van. Déli felén a bolygatatlan sziklafelszínt borító humuszrétegben kevés késő bronzkori, kelta és újkori (török?) kerámiaanyag volt, É-i felén viszont kerámiaanyaggal jól datálható kelta gödrök kerültek elő, valamint É-D-i tájolású, sziklába mélyedő sírgödrök. Ezek egyikében emberi combcsont töredéke, valamint vas koporsókapocs és török(?) rézcsat volt. A kutatóárkokkal feltárt terület összesen 165,5 m². A telek területe része volt a kelta oppidumnak.

MARÁZ BORBÁLA

55. Budapest, I. Budavári palota déli rondella

Tő

A BTM Középkori osztálya 2004. november 3–16. között megelőző feltárást végzett a régészetileg védett ún. Nagyondella területén.

A feltárási terület középső, az út kanyarulata által körülölelt részén lehámoztuk a 30–50 cm vastag termőtalajréteget. Alatta a területészaki részében előbukkant az a török kori, nagyköves útmaradvány, melyet már a Gerevich-féle ásások során észleltek. (Sajnos ennek részletes dokumentálása a BTM Adattárban nem lelhető fel.) Közvetlen közelében, kissé délebbre a felület igen erősen bolygatott volt. Kissé nyugatabbra feltártuk a rondellát megelőző déli védőfalát. Ennek az 1,4–1,5 m vastag, jó megtartású

falazatnak mind a délebbi, mind az északabbi szakasza előkerült már Gerevich Tibor ásatása idején; középső része azonban csak most került napvilágra, így ennek nyomvonalát immár végre teljes hosszában ismerjük. Az általunk feltárt szakasz északi vége sajnos roncsolt. Délebbre viszont a falkorona alig valamivel a lefejtett humusz alatt megközelítőleg azonos, de dél felé enyhén lejtő szinten követhető, s csak déli vége húz valamivel mélyebbre.

A fal keleti és nyugati oldalán, nagyjából a falkorona szintjében kisebb-nagyobb foltokban vöröses, égett felületek mutatkoztak. Mivel ezek hozzávetőleg a török útfelülettel is egy szintben, ill. kissé az alatt helyezkednek el, feltehető, hogy valamely török kori pusztulási szintet jelzik számunkra. Mivel azonban a megszabott feltérési mélység alá nem mehettünk, az égett foltok felületéről pedig leletanyag nem került elő, ezek koráról bizonyosat nem állíthatunk.

A középső felülettől keletre, közel a rondella kaputornyához, egy mintegy 1×1 m-es szonda keleti részében viszonylag csekély mélységben előtűnt a rondellát megelőző védmű másik fala is. Értékelhető lelet mindössze egy török kori talpas tál töredéke volt.

A kanyarodó úttól északra lévő, beépítésre és így feltérásra váró területsávban egy munkagödörben a humusz alatt közvetlenül jelentkezett a nyugatabbi fal koronája, majd viszonylag igen csekély mélységben már a fal alapozása bukkan elő. Ez nyilván annyit jelent, hogy az eredeti terepszint jóval magasabban lehetett. A fal mellett, a felszín alatt köves omladékréteg mutatkozott, közvetlenül ez alatt a márga altalajt találtuk.

MAGYAR KÁROLY

56. Budapest, I. Fiáth János utca 14.

Tő

2003. október 27. – november 7., valamint 2004. január 6. – február 14. között feltérást végeztünk a telken. A gépi úton eltávolított vastag, modern sittes réteg alatt egy sárga, agyagos, márgás feltöltési réteget találtunk. Ez a réteg a hegyoldal felé vastagodott, alatta egy, a márgás altalajba mélyített, nagyjából 15 m széles, árokszerű beásás húzódott. Az „árokban” 40–120 cm vastag, szerves, leiszapolódott réteg feküdt, benne török kori kerámiákkal és vas ágyúgolyódarabokkal. A szerves, barna réteg a telek É-i felén is megtalálható volt, de már csak igen vékonyan (5 cm). Itt egy erőteljes nyesést figyeltünk meg, melynek során az eredeti rétegeket eltávolították a felszínről. A területbe ásva két, párhuzamosan futó, V-alakú, csatornaszerű beásást bontottunk ki, melyek valószínűleg esővíz-elvezetőként működtek. A megfigyelt jelenségeket a leletanyag alapján a török kor végére lehet datálni. Feltehetőleg az 1686-os, Buda visszafoglalásáért folyó ostromkor történhetek ezek a földmunkák, hogy a csapatok felvonulását megkönnyítsék.

BENDA JUDIT

57. Budapest, I. Fortuna utca 14.

Kő

2004. január 28. és március 1. között régészeti megfigyelést és leletmentést végeztünk az épület udvarán. A kivitelezés során az udvar északi oldalán teljes hosszúságban K-Ny-i irányú 2 m széles és 1,5 m mélységű közműárkot húztak, melynek végén 4×3 m alapterületű alapozást ástak ki. Az udvar ÉK-i sarkában a jelenlegi helyreállított késő középkori kerítésfal előtt 120 cm mélységben középkori helyiség ÉNy-i sarka, északi és nyugati falmaradványa került elő. A törtköves mészkefalsarok iránya eltért a kerítésfalétól. A jelenlegi beépítéshez képest ferdén húzódó falsarok déli vége 30 cm-re kinyúlt a jelenlegi telekhatár alól. Feltehetően egy korábbi telekbeépítés maradványa került a felszínre. Az árok közepén, a kerítéstől keletre 80–100 cm vastag É-D-i irányú középkori mészkefalfal nyoma mutatkozott. A fal teteje egész magasan a mai járószint alatt 20 cm-re húzódott. Kötőanyaga erősen meszes, nagy szemű kavicsos habarcs. Az árok nyugati végén a jelenlegi épület udvari homlokzati síkja előtt 110 cm széles, néhol tégladarabokkal kiegészített pillérmaradvány került napvilágra, melyhez keleti irányban 125 cm hosszan mészkefalfal csatlakozott. Mivel a fal keleti végét második világháborús bombatölcsér zárta le, így sem funkciójáról, sem pedig irányáról semmilyen adatot nem ismerünk. Közvetlenül a lakóház udvari homlokzata előtt egy sziklagödör maradványa és a jelenlegi lakóház síkjától eltérő irányú, középkori fal mutatkozott. A terület északnyugati végén egy szemétködörből 15–16. századi edénytöredék került napvilágra.

ZÁDOR JUDIT

58. Budapest, I. Fő utca 30–32.

B?, Rő, Kő

2004. július 15–22. között leletmentő ásatást végeztünk a Szent Erzsébetről elnevezett kapucinus templom és kolostor mögött álló barokk melléképülettől (egykör könyvtár és présház) délre, a barokk pince felett, és ettől délre. A régészeti munka megkezdése előtt kimarkoltak egy nagy részt az eredeti rézsűből, ezáltal megsemmisítve a rétegsor nagy részét. A történetek miatt nemcsak a barokk pince fölött folytattuk a leletmentést, hanem a „megmaradt” rétegsorban is. A terület nyesése során a sárga, márgás, agyagos „altalaj” tűnt elő. Ez azonban – mivel a terület a pince déli falának vonalában hirtelen véget ért – azt jelentette, hogy a 18. századi pince ásott és nem fűrt pince. A megépítése után az átforgatott altalajt visszatöltötték a téglalabozat fölé. A pincétől D-re feltárt rétegsor: az újkori rétegek alatt késő középkori (16–17. század), majd kora középkori (13–14. század) réteg húzódott. Ez alatt egy vastag római kori réteg, ez alatt pedig őskori (bronzkori?) réteg feküdt. A két középkori rétegbe ásva egy K-Ny-i irányú, középkori falcsontot találtunk (alapozás alja). A római kori rétegben kavicsokkal kirakott sütőfelület volt, amit vastag hamuréteg borított.

Munkatársak: Hable Tibor régész, Prokopp Margit régészhallgató.

BENDA JUDIT

59. Budapest, I. Logodi utca 11–13.

Tő, Kú

2004. március 10. és április 9. között leletmentő ásatást folytattunk a telek Ny-i felében, a lakóház kertjében. A kicsi terület É-i végén egy újkori pince feküdt, K-i sávjának közepét egy nagyméretű bombatölcsér bolygatta meg, Ny-i sávja mellett pedig a kidőlőfélben lévő téglatámfal húzódott. Az első két helyen a régészeti rétegek, jelenségek hiánya miatt, az utóbbin pedig a statikai okok és a nagyméretű balesetveszély miatt nem tudtunk ásni. A terület a Várhegy oldalában fekszik, amely itt igen erősen lejt. A 18. században, a vár körüli erődítési munkálatok során a hegyoldalt megtisztították a növényzettől és a Buda visszafoglalási ostromai után maradt romos épületektől. Ezen a telken is fel lehetett találni a nagyszabású nyesés nyomait, mivel az újkori kertépítés feltöltési és humuszrétegei alatt csak két régészeti réteget találtunk. Felül egy török kori szemetes planírozást, alatta pedig egy vékony, középkori humuszréteget. Ezekbe ásva hat darab, Ny–K-i tájolású sírt tártunk fel. A sírok annak a török kori temetőnek lehetnek részei, amely a középkori Zsidó kapuból kiinduló út mellett feküdt. Az ásatási terület ÉNy-i sarkában egy nagyméretű, földbe mélyített verempincét találtunk, amelynek betöltése 16. századi, török kori leletanyagot tartalmazott. Tőle D-re egy keskenyebb és egy szélesebb átmérőjű török kori személgödör került elő. A telek déli harmadát egy szintén török korban épült ház alapozása foglalta el. A ház fala agyagba rakott kövekből állt, járófelülete döngölt agyag volt, ami pusztulásakor vörösré égett.

Munkatársak: Tóth Anikó régész, Csipán Péter régészhallgató.

BENDA JUDIT

60. Budapest, I. Logodi utca 53–55.

Kő

2004. október 7–21. között megelőző feltárást végeztünk a telken. Az 55. sz. telken, a tavaly lebontott százéves ház helyén csak a sziklás márga húzódott, így itt a kutatást nem folytattuk. Az 53. sz. telken a vastag, modern szemétréteg eltávolítása után egy vékony humuszréteget találtunk, amely 19–20. század eleji leleteket tartalmazott. Ezt a fölötté levő telken egykor állt lakóház Ny felé húzódó kertjének földjével azonosítottuk. Ezt a feltételezést támasztja alá a feltárt betonlépcső és a hozzá kapcsolódó – nagyméretű folyami kavicsokkal kirakott – utacska. Az 1945-ben elpusztult ház felhagyott kertre rétege alatt már csak a sárga márgás altalajt találtuk. Az ásatáson kevés szórvány jellegű középkori edénytöredék került elő. A várt régészeti jelenségek és a rétegsor

hiányát a 18. században végrehajtott nagyméretű földmunkához, a vár erődítésének kialakításához kötik.

BENDA JUDIT

61. Budapest, I. Ostrom utca 3. –

Szabó Ilonka utca 28.

Á, Kö, Tő, Kk

2004. április 8. és július 30. között szondázó feltárást, majd leletmentő ásatást végeztünk az egyesített telken. A feltárást csak a két felépítendő ház helyén végezhetjük, így a terület középső harmada régészetileg megkutatatlan maradt. A Szabó Ilonka utca 28. telek utca felőli sávján egy 19. századi ház kőfalát találtuk. Ennek és a későbbi házak építéskor megsemmisítették a régészeti rétegeket. A ház mögötti kertrészben nyitott széles kutatóárokban kertépítési alakzatokat találtunk. Lépcsőzetesen kialakított rakott kőtámfalakkal megerősített virágskertet, és alatta egy téglából rakott félköríves támfal öt karéját. A mélyítésben két igen vastag feltöltési réteget találtunk, a felsőt a 20. században, az alsót a 19. században terítették ide. Ezek alatt egy vékony humuszréteget találtunk, amely késő középkori és török kori kerámiákat, valamint sok állat és embercsontot tartalmazott. Valószínűleg a 17. század végi, visszafoglalási ostromok egyik pusztulási rétegével találkoztunk itt. Ez alatt a sárga márgás altalaj húzódott. A modern és a török kori közötti rétegek hiánya azt mutatja, hogy a várhegy oldalában a 18. században végrehajtott erődítési munkálatokkor itt is nagy földmunkákat végeztek.

Az Ostrom utca 3. sz. teleknek csak a Ny-i felét tudtuk megkutatni. A telek feltárt részén sűrű középkori beépítettség nyomaira bukkantunk. Az alább részletezett többszörösen átépített lakóház alaprajzi típusa (a telek két szélén húzódó ház sor pincékkel, kúttal, a telek középső harmadában kapubejáró), a budai városfalon belül általános, azon kívül – így a Vízvárosban is – igen ritka jelenség. A középkori teleknek csak a hátsó részét találtuk meg, az egykori utcára nyíló homlokzati frontok, a házak illetve pincék első részei – a mai telek előtt fekvő füves közterület és részben a Hunfalvy utca alatt húzódnak. A középkori telek K-i határát egy É–D-i irányú, törtköves fal szegélyezte. A fal K-i oldala mellett, azzal párhuzamosan egy kőburkolatú út húzódott. Felső, nagykövekkel rakott rétegét a 18. században használták, alsó, nagykavicsos rétege a 15. században készült – a leletek tanúsága szerint. Az utat az 1686-ban készült De la Vigne-féle térképen is lehet azonosítani. Az úttól K-re egy Árpád-korban épült négyzetes alakú falalapozást tártunk fel, melynek igen sok használati rétegét, járósintjét tudtuk elkülöníteni. A terület felső részén tehát egy többszörösen átépített középkori lakóház falait találtuk.

A telekhatárként működő kő kerítésfal mellett három pince falait ástuk ki. A legdélebbi pincének csak ÉK-i sarkát találtuk meg, a többi a kiszélesítendő Hunfalvy utca alatt húzódik. Ennek a pincének a Ny-i falát a

középkorban elbontották és egy méterrel keletebbre építették fel újra. A pincének ekkor új, lépcsős lejáratot alakítottak ki az É-i falban, és megemelték a járószintet. A kavicsokkal kirakott járófelületre dobták a 16. század közepe táján – egy ostrom eredményeként elpusztult – testeket: férficsontváz, kutya, malac, lófej és szarvasmarhafej volt egy-egy négyzetméteres területre hajítva. A pincétől É-ra egy újabb pincehelyiséget találtunk. K-i fala a kerítésfal volt, déli falába egy küszöbkövet helyeztek, téglalap alakú terének járószintje pedig téglákkal volt lefedve. A pincétől É-ra egy újabb pincehelyiséget találtunk. Kváderesen rakott falának Ny-i részét egy ajtónyílás tagolta, amelyet a török korban elfalaztak. A pince déli fala ennek is a kő kerítésfal volt, a helyiség belső felületét levakolták. A középkori telek Ny-i részén egy újabb pincét tártunk fel. A többször megújított járószintekkel rendelkező kőfalú pince téglalaboltozatának részletét is sikerült kibontanunk. A pince mögött, azzal összeépülve egy kör alakú, kőfalú kutat találtunk. A 2. és 3. pincének ÉNy-i sarkait egy nagyméretű, a török korban ásott gödörrel semmisítették meg. A nagyméretű beásásba ásva egy téglalap alakú, kőfalú akna húzódott, benne gazdag török kori leletanyaggal. A téglalaboltozatos pince É-i és K-i falai a 18. századi erődítési munkálatokkor semmisültek meg.

Munkatársak: Csippán Péter, Prokopp Margit, Földesi Szilvia, Bechtold Eszter régészhallgatók.

BENDA JUDIT

62. Budapest, I. Rudas fürdő

Tő, Kő

A részletes tanulmányt lásd a kötet 73. oldalán!

LÁSZAY JUDIT – PAPP ADRIENN

63. Budapest, I. Űri utca 45.

Kő, Tő

2004. november 24. és december 2. között az épület földszintjén és pincéjében kivitelezést megelőző szondázó kutatást végeztünk. A kutatás során a ház északi zárófal előtt, a kapualjban már 20–30 cm mélységben előkerült a márgás altalaj. Az egyenetlen, kisebb-nagyobb természetes mélyedésekből álló felszínen, az egyik gödörből nagyméretű 13. századi fehér fazék került elő. Az épület hátsó, udvari helyiségében kút maradványait tártuk fel. A pincében végzett statikai alapkutatás eredményeként mindenhol azonosítottuk az épület középkori alapfalát. Nagyszámú középkori és török kori kerámia, állatcsont, kevés fémtöredék került elő. Különleges, hogy amíg a földszinten 20–30 cm mélyen jelentkezett a márga, addig a pincében 230 cm mélyen került elő a természetes altalaj. Feltételezzük, hogy az épület – a Várhegy geológiai viszonyaihoz alkalmazkodva – egy nagyméretű sziklagödör felett épült.

ZÁDOR JUDIT

64. Budapest, II. Felhévizi utca 7.

U, Rő

2004. július 12. és szeptember 6. között közel 840 m² felületen végeztünk megelőző feltárást egy tervezett társasház építése előtt (hrs.: 14840/3). Jelenlegi kutatásunk során elsősorban arra kerestünk választ, hogy a szomszédos telekcsoporton 1998-ban feltárt több épületből álló majorságnak vannak-e további épületei, vagy volt-e mesterségesen kialakított határa a birtok központi részének.

A Szépvölgyi-árok alsó szakaszának DK-i irányba kiszélesedő völgyében lévő telken az árok itteni szakaszában végzett korábbi feltárásokon meghatározott réteget figyeltük meg. A jellegzetes feltöltődési, feltöltési rétegek a következők voltak. Az árok kőgörgötes medrére pleisztocén lösz rakódott le. Erre fekete, humuszos, jelentős mennyiségű neolit (DVK) leletanyagot tartalmazó réteg halmozódott az erózió által. A 3. réteg felett vastag, átlag 1–1,5 m vastagságú; leletanyagot nem tartalmazó humuszos réteget dokumentáltunk. Feljebb ugyancsak jelentős vastagságú humuszos réteget figyeltünk meg, amelynek alsó részén római kori leleteket gyűjtöttünk be, felső részén újkori kerámiatöredékek voltak. A rétegsort modern feltöltés és kerti föld zárta.

Az utolsó két réteget kivéve a többi réteget egységesen vágta az ÉNy-DK-i irányú, 15 m szélességű vízmosás, amely a telek teljes szélességén végighúzódtott. A vízmosás 4–4,5 m mélységbe vágódott be, betöltését teljes egészében kőgörgötes alkotta. É-i szélén 40 cm széles, szárazon rakott kőfal futott, amely a meder feltöltődésekor erőteljesen megrongálódott, így összefüggő vonulatát csak a terület K-i részén dokumentálhattuk. A Ny-i szakaszon csekély maradványait azonosíthattuk. A falra rámosódó kőgörgötesben római kerámiát találtunk, de az árok betöltésében újkori kerámiatöredékek is voltak.

A telek Felhévizi utcai frontján az utcával párhuzamos tengelyű, négy osztófallal tagolt 19. század végi betöltésű, kőalapozású épület maradványait tártuk fel. A Ny-i helyiség alapincézett volt.

A feltárás során a középkori majorság további részleteire, esetleg más középkori jelenségre nem bukkantunk.

KÁRPÁTI ZOLTÁN

65. Budapest, II. Turbán utca 7.

Ú

2004. őszén társasház építését megelőző szondázó ásatást végeztünk a területen (hrs.: 13422/1, 13423/1). Három kutatóárkot húztunk a leendő épület területén. Az É-i kutatóárkot a telek ÉNy-i részén, egy viszonylag vízszintes platón jelöltük ki. Nagyon magasan megtaláltuk a sárga, márga altalajt (csak 20–40 cm volt a humuszréteg). Hét gödör került felszínre, mindegyik újkorinak bizonyult. A déli kutatóárkokban szintén nagyon maga-

san jelentkezett a márga altalaj, a humusztérteg csak 5–20 cm volt. Újkori csatornán kívül más beásás nem volt. A K-i kutatóárkot a telek K-i határának közelében jelöltük ki. Itt egyenletesen, de erőteljesen lejt a terep déli irányba. A humusztérteg itt vastagabb volt (50 cm), alatta a márga jelentkezett. Beásás nem volt a szelvényben. A felszínén 20. századi téglajárda vezetett. Szórványként találtunk a területen (a függőleges márgafal mellett) középkori kerámiát, ami vélhetően lemosódott magasabb területekről. 19. századinál korábbi objektum nem került felszínre.

PAPP ADRIENN

66. Budapest, II. Ürömi utca 4–6.

Ró, Á

2004. május–június hónapokban folytattunk megelőző régészeti feltárást a fenti telken (hrs.: 14952). Az Ürömi utca Zsigmond téri torkolatánál lévő telek erőteljesen emelkedik DNy-i irányba. A K-i, az egykor beépített részen a házak építésekor jelentős szintsüllyesztést végeztek az egységes, nagyjából sík terepszint érdekében. Ezt a területet a Ny-i, hegyoldal felőli résztől támfallal védték. A hegyoldalba a 4. sz. telek területén a támfalból nyíló légóltalmi pincét létesítettek, amely jelenleg is nyilvántartott polgári védelmi objektum. Régészeti kutatásra így a támfal és az utcafront közötti szakasz volt alkalmas, ami valamivel kisebb terület, mint a tervezett új beépítés. Az egykori telkeken oromzatos elhelyezkedésű, alápincézett lakóházak álltak, amelyek közül a 6. sz. telken állót az ásatás előtt lebontották, míg a másik csak az ásatás után került lebontásra. Gépi szondák segítségével vizsgáltuk a 6. épület pincéjét, amelyek szerint a pincék az altalajba mélyedtek és elpusztították a területükre eső régészeti jelenségeket.

A telkeken az újkori beépítéshez tartozó járulékos objektumokon kívül (szemétködrök, emésztőakna, kút, meszesgödör stb.) a 4. sz. telken álló ház előtt K–Ny-i irányban futó téglából épített 19. századi vízlevezető csatornát tártunk fel, amelynek nyomvonala csaknem teljesen megegyezett a közvetlenül alatta futó, kőből épített azonos funkciójú vezetékkel. A köcsatorna kövei között barokk kori téglák voltak.

A K felé vastagodó barna agyagos feltöltődési rétegekben nagyobb mennyiségű római kori hamvasztásos sír került napvilágra. A K-i sávban öt darab csontvázas sírt is feltárhattunk. Négyet a felszínhez közel, erősen roncsolt állapotban találtunk, közülük az egyik biztosan koporsós temetkezés volt. Tájolásuk K–Ny-i. Egy sír Ny–K-i tájolású volt, amely jóval mélyebben helyezkedett el a többinél. Ez utóbbról biztosan megállapíthatjuk, hogy római kori. A többi csontváz korát nem tudtuk biztosan meghatározni. Felmerült, hogy a közelben keresett középkori Szent Jakab kápolnához tartozó sírok lehetnek. Az ásatási terület nagyjából É–D-i tengelyében római kori kőből épült vízvezeték bontottunk ki, amellyel megközelítőleg párhuzamosan Ny-ra kőfal

húzódott. A 4. sz. telek területén a vízvezeték vágó 1,5 m átmérőjű fazekaskemence jelentős részét sikerült feltárnunk. A 6. sz. telek területén néhány Árpád-kori kerámiatöredék is napvilágra került a barna agyagos alaprétgeből.

KÁRPÁTI ZOLTÁN

67. Budapest, III. Bécsi út 96/b

Ró

2003. április 9. és október 14. között, majd 2004. január 14. és február 11. között megelőző régészeti feltárást végeztünk kb. 3100 m² nagyságú területen (hrs.: 14724/1, 14721/2).

A megvalósítandó épületegyüttes az úgynevezett Bécsi úti temető, a katonaváros Ny-i temetőjének területén létesül, garázs-, illetve mélygarázs szintje a római kori objektumokat teljes mértékben megsemmisíti. A Doberdó utca mellett húzott kutatóárkokban vegyes, rómaival kevert kerámiatöredékek kerültek elő, objektumot nem találtunk. Az épület déli oldalán további kutatóárkokkal behatároltuk a római temetőt, mely késői szakaszában a hegyoldal meredek lejtőjére is felhúzódtott. Az újkori épületalapok a római szintbe mélyedtek, középkori réteg nem volt.

A feltárás során megtaláltuk a temetőrészt Ny-i és É-i határát, amit egy-egy szárazfalazással készült, a korabeli terepalakulatot követő, 80 cm vastag fal mutat. A kerítésfal mentén és a sírok között járőfelületek, útrétegek részleteit bontottuk ki, helyenként a falazat megújítását, elplanírozását is megfigyelhettük. A temető Ny-i oldalában öntött falazattal készült, terrazzóval bélelt vízvezeték haladt, mely a Doberdó utca feletti hegyoldalban lévő források egyikének vizét szállíthatta D felé. Munkaterületünk határain belül dokumentálhattuk a vízvezeték É–D-i irányú szakaszán kívül fordulásának ívét, s ÉNy–DK-i irányú, a hegyoldalba fűrődő részét is kibontottuk. A vízvezeték a temető használati ideje alatt épült meg, s a temetkezések folytatódtak annak megszűnése után is.

A temetőparcella hosszú ideig használatban volt, a leletek alapján már a Kr. u. 2. század során temetkeztek itt, s folyamatosan kerültek földbe sírok a 4. század végéig, sőt valószínűleg az 5. század elejéig. Összesen 235 sírt bontottunk ki; hamvasztásos és csontvázas rítusú temetkezéseket egyaránt feltártunk. A legnagyobb számban szórt hamvas sírok fordultak elő. Két urnasír mellett kőlapokkal fedett, kőpakolással borított változatok is voltak. Több sír oldalát kitapasztották. Négy sír négyzet alakú, falazott sírkertben feküdt. A csontvázas sírok többsége koporsó nélküli temetkezés volt, de tegulából, valamint kőlapokból összeállított sírt is találtunk. A hosszú használati időt nemcsak a leletanyag bizonyítja, hanem a gyakori egymásra temetkezések is. A munka során több rétegben bukkantunk ezekre a sírokra, melyek közül a legmélyebbre leásottak már a löszös-sziklás bolygatatlan altalajba mélyedtek bele. A változatos életkorú elhunytak mellett több csecsemő és kisgyermek sírja került elő.

A sírok mérete, alakja, iránya is igen változatos, csakúgy, mint a mellékletadás mértéke. Melléklet nélkül eltemetettek, egy-egy, a ruházathoz tartozó, viseleti helyzetű ékszert viselők sírjai éppúgy megtalálhatók voltak a temetőben, mint a gazdag mellékletű sírok. Az egymásra temetkezések miatti részleges bolygatáson kívül is több, erősen bolygatott, feldúlt sírt találtunk. A hamvasztásos rítussal eltemetettek a temető DK-i részén koncentráálódtak, míg a csontvázas sírok főként a Ny-i részen kerültek elő. A sírcsoportok között időbeli eltolódást is meg lehet figyelni. A hegyoldal lábánál, a temető Ny-i részén szabályos rendben álltak a kőlapokból összeállított sírok, melyek mindegyike feldúlt volt, több személyhez tartozó, részleges csontvázmaradványokat tartalmazott. A sírok a budai hegyekben található édesvízi mészkőből készültek. A Bécsi úthoz közeli K-i sávban kevés temetkezés maradt ránk, s ezt a számot csak részben magyarázza a későbbi tereprendezés pusztítása.

A temető kiemelkedő jelentőségű lelete a 162. számú sír, mely egy lovakkal együtt elföldelt római kocsi maradványait rejtette. A temetkezésre a temető használatának korai szakaszában kerülhetett sor, s egy 4. században eltemetett leány sírja csak kis részét rongálta meg. A kb. 3,6×3,6 m méretű, a sziklák közé mélyített gödör É-i oldalán voltak csak égésnyomok. A farészek szenesedésének mértékéből, a lómaradványok épségéből a máglya lefojtását feltételezhetjük. A két lovat a helyszínen taglózták le, s dobták a sírgödörbe, a szét-szedett kocsi részeivel egyidejűleg. Az ásatás során tett megfigyelések alapján egy négykerekű, kevés bronzdíszítménnyel ellátott kocsi került a sírba. Az igen nagy nedvességtartalmú talaj miatt vasalkatrészei erősen korrodáltak, rossz megtartásúak, formájuk kivehetetlen. A temető használati idejének másik ellenpontjaként említhetjük a hegyoldal lábánál épségben fekvő női csontvázat, melynek ujján jelentéktelen kinézetű, egyszerű bronzgyűrű volt. A gyűrű felirata – IHS – bizonyítja, hogy viselője kereszténynek vallotta magát.

Munkatárs: Anderkó Krisztián ásatási technikus.

FACSÁDY ANNAMÁRIA

68. Budapest, III. Bécsi út 181–185.

Ró

2004. április 9. és május 11. között építkezést megelőző feltárást folytattunk a telken. Az épület alapozási síkjával csak a K-i területen és a liftaknával érintették a régészeti rétegeket, ezért a feltárást két 33,5×5,8 m-es felületen nyílt lehetőségünk elvégezni. A legkorábbi római jelenségeket két kisebb lemélyítésben figyelhettük meg, amely hamus-fászenes planírozási rétegek, feltehetően a környező telkek területére is kiterjedtek. Ezeket a rétegeket vágták át az épületek kőalapozásaival. A kőalapozású, vályog felmenő falú, fehér vakolatú épületek a katonaváros első kiépítésével hozhatók összefüggésbe. A vályogból épített felmenő falat több helyen 60 cm magasan eredeti formájában találtuk meg, sajnos a

későbbi bolygatások miatt azok eredeti mérete és iránya pontosan nem határozható meg. A kőalapozású épületek megszüntetésével egy É-D-i irányú utat létesítettek. Az utat később egy K-Ny-i irányú árokkal vágták át, amelyre a Ny-i irányból, a hegyről időszakonként lezúduló sártömeg miatt volt szükség. Ezt követően alakíthattak ki kemencéket a környéken, amelyeknek már csak a planírozási rétegeit figyelhettük meg. A hegy felől érkező sárga agyagtömeg agyagába keverten, amely a kemence-planírozásokat is borította, szintén megfigyelhettük a vörös paticsdarabokat. A 2. század első felére keltezhető két különböző periódusú K-Ny-i irányú falrészlet, amelyek közül a korábbi kővel és téglával vegyesen készült, a későbbi esetében egy kötőanyag nélküli kőalapozás sarokrészletét figyeltük meg. A későbbi falsarok felhasználásával és átépítésével készítették el a K-Ny-i irányú téglából épített csatornát, amely szintén a 2. század első felére keltezhető. Maga a csatorna egy sódéres K-Ny-i utat határolt É-ről.

A terület déli végében feltárt, legkésőbbi objektum egy szögletes égetőhely vagy kemence, amelynek kora – a leletek hiánya miatt – egyelőre nem határozható meg.

KIRCHHOF ANITA

69. Budapest, III. Bécsi út 260.

Ő, Ró, Ű

2004. október 26. és november 26. között szondázó jellegű kutatást végeztünk a telekcsoporton (hrs.: 20089/11–12). A mintegy 70 m hosszan két szakaszban 8 m, illetve lépcsőzetes kialakításban 8 m és 3 m szélességben megnyitott szondázó árkunk iránya hozzávetőleg K-Ny-i, a Bécsi útra merőleges. Az árok K-i szakaszán a felszíntől számított 2 m mélységig a megvizsgált rétegek mindegyike újkorinak bizonyult. A terület útként való használatának több fázisa mellett a 18–19. századi szőlőművelés nyomait és az erőteljes, természetes üledékképződést, továbbá időszakos patakok hordalékát dokumentáltuk.

Az árok Ny-i szakaszán kisebb felületen kísérletet tettünk az altalaj elérésére. A legkorábbi, szórványként őskori kerámiákat is tartalmazó humuszréteg alját itt több mint 3 m mélyen találtuk meg. A Ny-i árokszakaszon is több természetes hordalékként meghatározható, de részben ókori, apróköves objektum mellett a szonda Ny-i végében 18 m hosszan volt követhető egy kötőanyag és alapozás nélkül épített, K-Ny-i irányú, legalább kétszer megújított római kőfal, mely részben támfal, de főként kerítőfal szerepét tölthette be, és egy közeli, eddig ismeretlen villagazdasághoz tartozhat.

T. LÁNG ORSOLYA – HAVAS ZOLTÁN

70. Budapest, III. Testvérhegy, Bécsi út 310.

Ró

2004. május 13-án a leendő 1. épület földmunkáit kísértük figyelemmel.

Észleltük, hogy a számunkra kijelölt és feltárt területhez képest jelentősen megszélesítették és lemélyítették az épülethelyet. A déli metszetsfalban, annak Ny-i részén „kilógó” kőtöredék látszott, amely anyagában a tavaly előkerült szarkofágéra hasonlított, mélysége pedig szintén megfelelt a tavalyi évben feltárt sírokénak. A metszetsfal-szakasz tisztítása után kiderült, hogy itt valóban egy szarkofágfedél van, amelynek iránya megegyezik a többi síréval (ÉÉK-DDNy), északi végét sajnos a földmunkát végző gép már letörte.

Június 7–11. között rábontottunk a szarkofágfedélre és közvetlen környezetére. A feltárás során megállapítottuk, hogy egy késő római sírt takart a háztetőt imitáló, stilizált akroterionokkal díszített fedlap, amely egyrészt illeszkedett a fő, diagonális út irányához, másrészt pedig egykorú lehetett a felület DNy-i sarkában most előkerült vékony, É-D-i irányú sóderes úttal, vagy járószínttel. A sír beásási szintje még megfigyelhető volt, betöltésében pedig az eredetileg a szarkofágfedélhez tartozó láda egy saroktöredéke is benne volt (valószínűleg gyermeknek készült szarkofág volt). A másodlagosan felhasznált szarkofágfedéllel letakart földsírbán ÉÉNY-DDNy irányban, nyújtott testtartásban, háton fekvő férfi váza feküdt, kezeit a medence felett összekulcsolták. Jobb vállán hagymafejes fibula, bal alsó lábszára mellett négy darab éremmel (Kr. u. 4. század első harmada) egy vasveretes kisméretű zacskó, vagy dobozka volt, szintén bal lábfeje mellett pedig vasszög. Térdmagasságban egy fekete egyfülű korsó, illetve egy durva soványítású, sötétszürke, kisméretű fazék került elő.

A valószínűleg fiatalon elhunyt férfi sírja jól illeszkedik az aquincumi villagazdaságok 4. századi történetéhez (tudniillik ekkor már a katonaság használja azokat). A temetkezés a villagazdasághoz tartozó sírok legkésőbbi horizontját képviseli.

T. LÁNG ORSOLYA

71. Budapest, III. Csillaghegyi út Ő, Ró

2004. szeptember 16. és október 5. között megelőző feltárást végeztünk a telken (hrs.: 19913/6), a tervezett iroda- és raktáráépület alapterületén. A kútalapozásos technikával épülő háznak nem a teljes felületén, csak a földmunkával érintett 18 alapozási egységben kutathattunk.

A feltárás a szomszédos Csillaghegyi út 22. sz. alatti telken, 2002 telén és 2003 tavaszán folytatott ásatás indokolta, mely során római és őskori telepnymokat tártunk fel. Közel 25 árokszakaszt tártunk fel, melyek nagy része egymással párhuzamosan fut É-D-i irányba. Egy esetben K-Ny-i irányú és azt keresztező keskenyebb árokszakaszokat figyeltünk meg. Az „U” és „V” metszetű árkok nagy része sekély volt, szélességük 30–90 cm között váltakozott. Egységesen a kompakt sötétbarna rétegből indultak, egykorúnak tűnnek, betöltésük egyforma, murvával kevert sötétbarna. Betöltésükből kevés

római kerámiatöredék került elő, néhány szórvány őskori kerámiát is találtunk, objektum nem kapcsolható hozzájuk.

KOROM ANITA

72. Budapest, III. Csillagszem utca 31.

I

2004. október 12–13-án irodaház sávalapjának kiásása során régészeti megfigyelést végeztünk a telken (hrs.: 19910/31). A 60 cm széles, 100–130 cm mély sávalapok kiásása során régészeti lelet nem került elő. A megépítésre kerülő épület ÉK-i sarkánál a murvás rétegbe ásva egy ÉNy-DK-i irányú, ÉNy felé továbbhúzódó, 160 cm széles, a felszíntől mérve 195 cm mély, hegyes aljú ismeretlen korú objektum (árok?) részleteit figyeltük meg, amely esetleg a közelben, más telkeken korábban megfigyelt árokrendszer része lehetett. Az objektum az épület földmunkával nem érintett belső része alatt végződik, mivel folytatását az épület sávalapjainak egyéb szakaszaiban nem észleltük.

M. VIRÁG ZSUZSANNA

73. Budapest, III. Filatori-gát Ró

2004. augusztus 12–17., valamint augusztus 30. és október 1. között bekötőút nyomvonalában régészeti feltárást végeztünk. A leletmentést két részletben, két kutatóárkokban végeztük. Az első árok megegyezett a már kimarkolt, kb. 2 m széles közműárkokkal. A metszetsfalak több elmarkolt falkiszédést, valamint egy kiszédetlen kőfalcsontot mutattak. Több padlószintet is felfedeztünk a metszetsfalban. Az elmarkolt épületmaradványnak kapcsolatban kellett állnia a házalapban feltárt 2–3. századi kőépülettel. A falak között rendkívül bonyolult rétegviszonyokat konstataáltunk, különböző építési, illetve megújítási fázisokkal. Két, romok közé beásott sírt tártunk föl, amelyek az épület felhagyása utánra, de még minden bizonnyal a késő római időszakra tehetők.

A második árok is É-D-i irányban futott 12 m hosszan és 3,5 m szélességben, közvetlenül az előző mellett, attól K-re. Egy É-D-i főfalat találtunk, amelynek a tetejét még fejtették, de több kősor így is érintetlenül maradt. Ehhez a falhoz egy tört téglából összeállított kompakt padlószint is tartozott, amely arra utal, hogy az épület a mai Szentendrei út alatt tovább folytatódott K felé. Keleti irányban egy sárga színű agyagomladék húzódott az említett kőfal tetejétől, amely később került oda, mint a főfal felső részének kiszédése. A főfaltól Ny-ra, mintegy 0,5 m távolságra egy párhuzamos fal futott, amelyről Ny felé egy leágazás is indult. Egy bizonyos részen szinte lehetetlennek tűnt annak megállapítása, hogy egy enyhén kiszédett, vagy egy nagyon hevenyészve megépített falról van szó.

A két kutatóárkokban további fontos információkat nyertünk a canabae É-i előterének beépítettségére vo-

natkozóan. Igen értékes és gazdag leletanyagot gyűjtöttünk.

BUDAI BALOGH TIBOR

74. Budapest, III. Filator-igát, Mozaik utcai felüljáró alatti terület

Ú

2004. május 6–14. és június 2–8. között folytattunk szondázó régészeti feltárást a területen (hrs.: 19247/1, 19247/2). A lelőhelyen útépités közben két falszakaszt találtunk. Közülük az egyik akkor még rómainak tűnt, a másik esetében egyértelmű volt az újkori eredet. Az ásatási terület jóformán egészen a feltöltött patakmeder fölött helyezkedett el.

Egy K-Ny-i irányú árkot a már előkerült falszakaszok fölött, míg egy É-D-i irányú árkot egészen közel a mai HÉV-pályához nyitottunk. Ez utóbbiban gyakorlatilag nem tudtunk értékelhető munkát végezni. Mint kiderült, az 1888. augusztus 17-én átadott, még gőzüzemű Filatori-gát-Szentendre HÉV Aranyhegyi-patak fölött átmenő vasúti hídjának déli hídfőjét találtuk meg. A hídfő teljes felületét kibontottuk, az alját azonban sehol sem sikerült elérnünk, noha több mint 4 m mélységig mélyültünk az építmény Ny-i cellájában. Az épület eredetileg téglalap alaprajzú volt, három azonos méretű cellára osztva. A két szárnyfal befelé rézsült, a belső falaknak a K-i fala volt rézsús kiképzésű, míg a Ny-i falsík függőleges, szépen rakott, fugázott. Az épület legalább kétperiódusú volt. Elhatárolhattuk az egy sín pályás periódust, amelyhez a K-i cella tartozott, ez falazás-technikailag is, állagát és méretét tekintve is elütött a homogén másik két cellától. 1913-ban többpályássá építették a vasutat, talán ekkor építették át a faszervezetű hidat is acélszerkezetűvé. Az acélszerkezethez tartozó acélsaruk egy része még in situ megtalálható volt. Az egész ásatás során nem sikerült kultúrrejteget találnunk. Leletanyagot is csak a hídfőnél gyűjtöttünk. Az éremleletek (19. század) alátámasztják a hídfő datálását és azonosítását.

BUDAI BALOGH TIBOR

75. Budapest, III. Filatori-gát, Szentendrei út 105–109.

B, LT, Ró

2004. szeptember 7. és október 15. között próbafeltárást végeztünk a telken (hrs.: 19261/1). Két kutatóárkot húztunk, egyet a szövetkezeti épület hajdani pince-szintjén É-D-i irányban, egy másikat a jelenlegi járószintről kiindulva ugyancsak É-D irányban. Az első árok vastag új- és legújabb kori feltöltése alatt egy réteget tudtunk elkülöníteni: egy vastag, nagyon tömör vaskiválással vörösré színű, olajbarna réteget, amelyből kevés újkori anyagot gyűjtöttünk. Alatta helyenként sötétszürke agyagban ülő köves-téglás felületek látszódtak, amelyek azonban nem alkottak egyetlen összefüggő réteget. A téglanyag ezekben a felületekben vegyes,

főleg újkori, kisebb részben római kori volt, alább már csak a sárga homokos altalaj húzódtott.

A másik árok mintegy 30 m hosszú és 15 m széles volt. Itt két kultúrrejteget azonosítottunk, egy épület-törmelék sötétbarnát, alatta pedig egy lényegesen tisztább, még komolyabb emberi jelenlét nélkül talajosodott, ugyancsak sötétbarna színű. Az emberi tevékenység nyomát bőségesen megtaláltuk a sárga színű, homokos altalajban is. A fentebb vázolt stratigráfia kizárólag az árok Ny-i sávjára igaz, ahol a dombtető húzódtott, a lejtős részen a talajosodásnak nem találtuk nyomát, helyén a Duna kiöntéséből származó vörös és sárga agyagrétegek húzódtak.

A Ny-i sáv teljes hosszában római sírok jelentkeztek. A lejtős részen sírok elvéve fordultak csak elő.

A Ny-i sáv legdélebbi végét egy K-Ny irányú kőfal határolta le. Ennek a falnak É vagy D felé leágazó szakaszát nem találhattuk meg, mert a teljes Ny-i sáv K-i szélét az újkorban megbolygatták. A faltól délre csupa épített, elsősorban tégl-, de két kőlapokból összeállított sírt is feltártunk. Kivétel nélkül rabolt volt mindegyik, érdekességüket mégis az adja, hogy rendkívül szorosan helyezkedtek el, olykor teljesen egymáshoz simulva, olykor egymáson. A rendezőelvnek, amely e sírokat „összezsúfolta”, a telekhatár vonalában előkerült kőépület rejtheti a kulcsát. Egy É-D tájolású falat fedeztünk itt fel, amelyet egy helyen az egyik sír átvágott. Amikor ez az esemény történt az említett fal már nem játszott szerepet, sőt valószínűleg nem is látszódtott ki a földből. Ekkoriban már egy apszisos épület állt a helyén, amelyet ráépítettek a korábbi falra. Az apszisos épület köré temkeztek a kő- és téglasírok tulajdonosai. A két periódus jelölő falak egykori funkciója nem állapítható meg.

Északabbra, az árok teljes hosszában további sírokat találtunk, lényegesen tágasabb elrendezésben, bár egy helyen több, egymást vágó sírcsoportokra bukkantunk. Összesen 32 sírt tártunk föl, ebből három volt szórt hamvasztásos, egy helyben hamvasztásos (ebben megtaláltuk a halotti máglya elszenesedett egyik gerendáját, valamint a homokba égett teljes lenyomatát), a többi csontvázas rítusú. Az ásatási terület már említett déli, illetve a legészakibb végén csoportosultak az épített sírok, ezek mindegyike rabolt volt. Az egyszerű, fakoporsós sírok érintetlenek, de kevés mellékletűek voltak. Igaz, gyakorta ezüsttárgyakat tettek be a halottak mellé (ezüst hagymafejes fibula, hajtű, gyűrű). Feltűnő volt a terra sigillata, az üveg teljes hiánya, a mindössze három darab mécses, és a nem sokkal több kerámiameللéklet. Az egykor a canabaet és a polgárvárost összekötő út mellett létesített temető legkeletibb sávját találtuk meg, és tártuk föl.

A római temető sírjai között korábbi kultúrák nyomaira bukkantunk: egy késő bronzkori földbe mélyített ház mellett egy kelta ház és egy jórészt megsemmisített, harangedényes kultúrába tartozó gödröt. Utóbbiból hat darab különböző formájú, szinte teljesen ép edény került elő.

BUDAI BALOGH TIBOR

76. Budapest, III. Filatori-gát, Szentendrei út
B, Ró, A

2003. november 13–26. között régészeti megfigyelést végeztünk a Baumax-áruház építését megelőzően (hrsz.: 19244). Az újkori bolygatások miatt csak részben feltárt 80 m hosszú és 15 m széles sávot figyeltünk meg, valamint egy hasonló hosszúságú, 3–4 m széles sávot a leendő áruház alapjának nyugati oldalán. Összesen 65 objektumot tártunk fel, melyek közül csak 46-nak a korát tudtuk meghatározni a szegényes leletanyag miatt.

A legkorábbi leletek az őskorból származtak (urnamezős kultúra). A legtöbb objektum (korai földbe mélyített objektumok, árkok, cölöphelyek, szórványos temetkezések, kőcsatorna) a római kor már korábban megfigyelt szakaszaiból származott. Végül a területen feltárt avar telepnek újabb 9 félig földbe mélyített háza és néhány egyéb rendeltetésű objektuma került elő.

2004 januárjában a megelőző feltárás során (hrsz.: 19245, 19247/2) a házalap keleti kibővítésében lehetőségünk nyílt egy – a korábbi ásatási időszakokban érintett – római kori kőépület további részleteinek tisztázására. Az épület alaprajzát az újonnan előkerült falaknak, falkiszedéseknek köszönhetően továbbrajzolhattuk. A már ismert keleti épületfront után sikerült meghatározni a déli lezárást is, észak felé azonban nem állt módunkban követni az épületet teljes hosszában. A nyugati, megásott épületrész rossz állapotban megmaradt külső helyiségeket foglalt magába, amelyek funkciója általában nem határozható meg, mivel többnyire az egykori padlószint alatt maradtunk.

Három helyen sikerült terrazzopadló-maradványt megfognunk, ezek egyikének felületén Probus egy bronzárpia pihent. Az épület funkcióját teoretikusan a polgárváros déli kapujánál feltárt deversorium analógiájára „fürdőépület-vendégfogadó komplexumként” határoztuk meg, bár a fürdőépület funkcióját bizonyító vagy valószínűsítő helyiségek egyelőre nem ismertek. Ezek jelenlétét a házalap és a Szentendrei út között elnyúló érintetlen sávban feltételezzük. Tisztáztuk az épület kőcsatornájának egy rövid, eddig ismeretlen szakaszát, amely bizonyította, hogy egyetlen íves vonalvezetésű csatornáról van szó.

A „fürdőtől” délre egy másik, hasonló tájolású, négyzetes alaprajzú épületmaradvány került elő. Tetőzete észak felé omlott le, egy tagban nyugodott. A rengeteg és változatos freskómaradvány reprezentatív jellegű épületet feltételez.

A korábbi ásatásoktól eltérően más kultúra nyomát nem találtuk meg. A késő avar kori település lakossága anyagnyerőhelynek használta a római épületeket, de területileg elhatárolódott tőlük.

BUDAI BALOGH TIBOR – ZSIDI PAULA

77. Budapest, III. Harsánylejtő utca – Erdőalja utca – Solymárvölgyi út által bezárt terület
Ró

A BTM Aquincumi Múzeuma két alkalommal végzett

terepbejárást a fent megjelölt zónában az ELTE Régészettudományi Intézetének hallgatóival, anyagismeret óra keretei között.

2004. április 2-án jártuk be a Harsánylejtő utcát É felől határoló területet.

A bejárás során DNY-ÉK-i irányban fésültük át a domboldalt. A terület Ny-i része régészeti szempontból negatívnak bizonyult, bár köves foltok kivehetők voltak a szántásban, leletanyag nem kísérte őket. A bejárt területet kb. Ny-K-i irányban átszelő vízmosás környezetében azonban, annak Ny-i oldalán, kb. 20 m hosszan és kb. 10 m szélesen római kori házikéremia-töredékek, tegula- és tubusdarabok (nem túl nagy számban) lelőhelyre utaltak. A vízmosás közvetlen parti szakaszát az áthatolhatatlan növényzet miatt nem tudtuk bejárni. A K-i parton is csak a medertől távolabb tudtunk dolgozni, itt azonban már nem figyeltünk meg lelőhelyre utaló nyomokat.

Április 30-án jártuk be a Bécsi út – Solymár köz – Solymárvölgyi út – Harsánylejtő közötti szakaszt É-ről D felé haladva. A már magasan álló vetés miatt sajnos csak a terület Ny-i szélén, az Aranyhegyi-patak partja mentén tudtunk haladni, illetve a 21582/6 helyrajzi számú tanya földjét tudtuk bejárni. A szemle során ez utóbbi helyen szórvány terra sigillata töredékeket gyűjtöttünk; köves foltok, objektumok jelenlétét azonban nem tapasztaltuk. A bejárt terület többi részén római kori házikéremia-töredékeket gyűjtöttünk, de a már említett ok miatt csak a föld szélén; így lelőhelyet nem figyeltünk meg, lehetséges, hogy a töredékek a szántás során kerültek a földterület szélére.

T. LÁNG ORSOLYA

78. Budapest, III. Jégtörő utca
B, LT, Ró

2004. március 8. és április 2. között szondázó jellegű feltárást végeztünk az utcában, csatornázással összefüggésben. Délről É felé három szondát nyitottunk az utca K-i oldalán.

A 6(É-D)×8,5(K-Ny) m nagyságú, nagyjából négyzetes „G” szondában vastag, salakos, legújabb kori feltöltés alatt mintegy 102,5 mAf mélységben értünk el egy barna humuszos történeti réteget. Ebből késő bronzkori, kelta LTD és római kerámiatöredékek kerültek a felszínre. Lefelé haladva már fokozatosan csak bronzkori kerámiatöredékeket, paticsot, állatcsontot és néhány kőeszközt találtunk. A szondában feltártunk két kisebb bronzkori cölöplyukat.

A 4,3(É-D)×7,8(K-Ny) m-es „H” szondában régészeti jelenség nem került elő.

Az „I” szondában 4,8(É-D)×3,2(K-Ny) m mélyre nyúló salakos, legújabb kori feltöltés alatt csak egy sárgásbarna történeti réteg legalját, és három sekély, bizonytalan beásás nyomát sikerült rögzíteni. Szórványosan római kerámia, patics és egy bronzérem került elő.

LASSÁNYI GÁBOR

79. Budapest, III. Keled utca

LT, Ró

2004. szeptember 13. és november 12. között szondázó jellegű és hitelesítő ásatást végeztünk az Óbudai pályaudvar közelében az úgynevezett Aranyhegyi-patak menti római temetőben. A munkákat a tervezett Aquincumi Duna hídhoz kapcsolódó úthálózat munkálatai tették szükségessé.

Az úgynevezett Aranyhegyi-patak menti temető az Aquincumi polgárváros nyugati temetője, régóta ismert lelőhely.⁴

A korábbi ásatási eredmények alapján a 2004-ben végzett munka legfontosabb céljai az alábbiak voltak:

1. Megismerni és geodéziailag pontosan bemérni a Nagy Lajos által feltárt és térképre rajzolt sírkerteket és sírokat, ellenőrizve az egykori alaprajz pontosságát.

2. Próbaszondákkal hitelesítő ásatásokat végezni a Nagy Lajos által feltárt területen; megvizsgálva, hogy az eredeti összesítő rajzon a sírok között üresen hagyott területeken folytak-e feltárások, illetve maradtak-e feltáratlan objektumok.

3. Próbaszondákat nyitni a már feltárt területtől nyugatra, megvizsgálva, hogy a temető tovább folytatódik-e nyugati irányba.

Az Aranyárok és a Keled utca közti földszávon 5 próbaszondát nyitottunk. A szondák közül négyben elértük a bolygatatlan altalajt, és számos, a korábbi kutatások által nem kutatott objektumot, valamint 14 új sírt (11 hamvasztásos, 2 csontvázas és egy szarkofágos sírt) és egy további temetkezést tártunk fel.

1. szonda: A feltárt temető nyugati részén nyitottuk 10×10 m-es nagyságban. Két, összeépült sírkert részletét tártuk fel, amelyek szabályos, a felmenő részekben átlagban 0,5 m vastag kőfalait, jó minőségű habarcs rögzítette. A falak kövei általában a két sor mélységű szélesebb alapozás fölött két sor magasságban maradtak meg. Mindkét sírkert nagyjából K-Ny tájolású, bejáratuk D felé nyílt.

A keleti sírkert a korábbi (XLI. sz.), amelynek belsőjében Nagy Lajos egy hamvasztásos sírt tárt fel. Ennek az építménynek nyugati falához épült hozzá a másik sírkert (XLII. sz.), amelyben három ovális, már feltárt hamvasztásos sírt találtunk. A sírkertek déli falán kívül az egykori falkutató árkokon kívül két járósíntet különítettünk el a sárga murvás geológiai rétegek fölött.

2. szonda: Az első szondától keletre nyitottuk, 10×10 m-es méretben. A szonda nyugati felében megtaláltuk a Nagy Lajos által térképen jelölt négyszögletes, részben elpusztult sírkert (XXXVIII. sz.) két párhuzamos (K-Ny irányú) falát. Az építmény keleti része egy ismer-

etlen rendeltetésű, nagyjából ÉK-DNy irányú ovális beásás (árok?) fölé épült. A nagy mennyiségű kora római kerámiát tartalmazó beásást több fázisban töltötték fel, betöltésében cölöpkötegek nyoma is megfigyelhető. A szonda délkeleti negyedében egy kisebb K-Ny tájolású ovális hamvasztásos sírt találtunk.

3. szonda: Az első szondától nyugatra nyitottuk, 14×10 m-es méretben. A szonda ÉK-i részében, a metsetfal közelében egy a későbbi bolygatások által nagyrészt elpusztított kőépítmény maradványait találtuk meg. A szonda É-i részében három K-Ny tájolású, ovális, bolygatatlan hamvasztásos és egy csontvázas sírt tártunk fel. A hamvasztásos sírok a halotti máglyán összeégett mellékletéből üveg- és kerámiatöredékek, egy firmamécses és egy bronzérem került elő. A K-Ny tájolású koporsós sírban súlyos, valószínűleg háborús sérülés volt megfigyelhető a holttest koponyáján, aki mellé egy hosszú nyakú balzsamosüveget helyeztek.

4. szonda: A 2. szondától keletre nyitott 10×10 m-es szondában három, már korábban ismert sírkert részletét tártuk fel (XXVIII., XXIX. és XXX. sz.). Négy hamvasztásos és egy csontvázas sírt találtunk a szondában, gazdag, éremből, mécsesekből és kerámiából álló melléklettel. A szonda DK-i részében egy nagy mészkőszarkofág alsó részét találtuk. A K-Ny tájolású kőkoporsót valószínűleg már az ókorban összetörték, rövidebb oldalait oszlopfaragásokkal (kapu-ábrázolás) díszítették.

A szonda keleti részén feltárunk egy ovális 3,5 m átmérőjű, mintegy 2 m mély római beásást, amely egy korábbi szabálytalan helyzetű, hason fekvő, ismeretlen korú, D-É tájolású gyermeksírt vágott el.

5. szonda: A terület nyugati részén, korábban még feltáratlan területen nyitottuk K-Ny irányban 20×4 m-es méretben. Két nagyobb sírkertet tártunk fel benne. A nyugati sírkertnek – egy 6 m hosszú építménynek – 2,5 m széles részét tártuk fel. A sírkert közepén feltártunk egy K-Ny irányú ovális hamvasztásos sírt. A szonda középső részén egy másik, kövekkel körberakott K-Ny irányú hamvasztásos sírt bontottunk ki. A szonda keleti felében feltártunk egy másik négyszögletes, K-Ny irányban 5 m hosszú sírkert 3,5 m széles részét. Az építmény falai dél felé haladva valószínűleg az erózió miatt egyre rosszabb állapotúak. A déli fal közepén az építmény belseje irányában egy nagy négyszögletes platform csatlakozik, amely valószínűleg valamilyen emlékmű alapzata lehetett.

A sírkerten belül egy, az építménnyel egykorú K-Ny tájolású ovális és egy annál korábbi, nagyjából kör alakú hamvasztásos sírt tártunk fel. Az építmény déli fala egy további hamus jelenséget, valószínűleg egy korábbi hamvasztásos sírt vágott el. A feltárások legkorábbi lelete egy apró kelta bronzérem, amely az 5. szonda egyik késői rétegéből került elő, de más jellegzetes kelta leletanyagot nem találtunk.

Több, a temetkezéseknél korábbi földbe mélyített objektumot találtunk, amelyek valamilyen cölöpszerkezetes (Kr. u. 1. századi /?/) építményekhez tartozhatnak.

4 NAGY L.: Temetők és temetkezés. Gazdasági élet. In: Budapest története. Szerk.: Szendy K. Budapest, 1942, 464–485, 569–650. TOPÁL J.: Die Gräberfelder von Aquincum. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002. Szerk.: Zsidi Paula, Budapest, 2003, 161–167.

A legkorábbi feltárt sírok a hamvasztásos temetkezések előzetesen a Kr. u. 2. századra datálhatók, több sírból Hadrianus bronz kerületű. A temetőben a sírkerteket a 2. században többször átépítették, és – elsősorban a temető keleti felében – legalább a 3. század elejéig temetkeztek. Ezt követően valószínűleg a 4. században a felhagyott temető számos síremlékét, felszíni kőépítményét visszabontották, és kőanyagát elszállították. A legkésőbbi lelet, *Valentinianus* császár *follisa*, már szórványleletként került elő az 1. szonda bolygatott felső rétegéből.

A terület geopedológiájának részletes vizsgálatát dr. Mindszenty Andrea és Horváth Zoltán végezte.

LASSÁNYI GÁBOR

80. Budapest, III. Kenyeres utca 15.

Ó, Ró

2004. október 5. és november 24. között építkezést megelőző feltárást folytattunk a telek területén, amely az aquincumi katonaváros DNY-i régiójában helyezkedik el. Az ásatás több szakaszban folyt a kivitelezési munkákkal párhuzamosan. Az egész telek kiterjedésében, az újkori réteg alatt sóderrel kevert római járósínt húzódott, amelynek elbontását követően tömör, apróköves betöltésű cölöpkötegek foltjaira bukkantunk. A cölöplyukak egy É-D-i irányban tájolt többszörösen megújított, cölöpszerkezetű építményre utaltak. A cölöplyukakból nagyon minimális leletanyag került elő, keltezésük ezért bizonytalan. A feltehetően Kr. u. 2. századi római járósínt többször megújított és egymást kiváltó, K-Ny-i irányú vízlevezető árkokkal szabdalják fel, amelyek funkciója a Kr. u. 4. században megszűnt, vagy áthelyezték azokat, és ezért még a római kor folyamán feltöltésre kerültek. A cölöplyukak homogén fekete, agyagos rétegbe mélyültek, amelyből szórványosan őskori kerámiatöredékek kerültek elő, néha magában a cölöplyukak betöltésében is keveredett az őskori és római leletanyag. A területen őskori objektum nem került elő.

KIRCHHOFF ANITA

81. Budapest, III. Kisbojtár utca

U

2004. augusztus 4–16. és szeptember 1–14. között építést megelőző régészeti feltárást végeztünk az ingatlanon (hrsz.: 19910/9). A 30×16 m-en épülő épület 60 cm sávalapárkaiban vizsgáltuk át a területet először 90 cm, másodszor a beruházó által kijelölt 18 helyen 170 cm mélységben.

A területet egységes rétegek borították, melyek a mai játszósíntől lefelé haladva a következők: humusz 10–20 cm mélységig, amely alatt 80–90 cm vastag sárgásbarna agyagos, majd 15–20 cm vastag sötétbarna réteg húzódott. Ez alatt a 15–40 cm vastag feketésbarna agyagos réteg tartalmazta a régészeti leletanyag többségét, melyet 140–150 cm mélyen nagyjából 10 cm vas-

tagságú murvás, kavicsos hordalékréteg követett további objektumfoltokkal. A murva alatt már a sárga köves altalaj jelentkezett, amelyben világosan elkülöníthetőek voltak a felsőbb szinttől leásott sötétbarna betöltésű cölöplyukfoltok. Ez utóbbiakból nem került elő leletanyag. Ezzel szemben a többi, kör, vagy antropomorf alakként jelentkező foltok, többnyire homogén, szürkésbarna betöltésű, teknős aljú objektumot takartak neolitikumi, a DVK fiatalabb szakaszába tartozó kerámialeletekkel.

T. LÁNG ORSOLYA – TÉZER ZITA

82. Budapest, III. Kisbojtár utca 17.

U, B

2004. február 26–27-én családi ház építéséhez kapcsolódó régészeti megfigyelést végeztünk Láng Orsolya és Havas Zoltán. Egy 11×11 m-es, 1,45 m mély alap kiásása után előkerült foltok (árok, cölöplyukak, gödrök) egy régészeti feltárást szükségességét igazolták.

Ezt 2004. március 3–5. között végeztük el. Mintegy 15 cölöplyukat, 3 gödröt és egy KÉK-NyDNY irányú, fél méter széles, 35 cm mély, rézsűsen szélesedő falú, enyhén ívelt aljú, egyenes vonalú árokszakszt tudtunk kibontani. Az objektumokból és a sötétbarna humusból előkerült kevés cseréptöredék a neolitikum és a késő bronzkor időszakára keltezhető.

SZILAS GÁBOR

83. Budapest, III. Kiscsillag utca

I

2004. szeptember 16–24. között építést megelőző régészeti feltárást végeztünk az ingatlanon (hrsz.: 19910/36). A 21×12 m-en épülő ingatlan 50 cm széles sávalapárkaiban vizsgáltuk át a beruházó által kijelölt területet 90 cm mélységben.

A leendő épület déli részén a sötétbarna, a murvás rétegbe és az altalajba ásva egy ÉNy-DK-i irányú, DK-i sarkán befejeződő, ismeretlen korú árokrendszert lehatárolt megfigyelni.

SZILAS GÁBOR – TÉZER ZITA

84. Budapest, III. Kunigunda útja 38–40.

Ró

2004. június 21. és július 2. között próbaszondázást végeztünk a területen (hrsz.: 18763/6, 18764/5) családi ház építését megelőzően.

A kéthetes munka során a felszíntől számított 0,8–1,1 m-es újkori feltöltött réteg alatt, már tisztán római leletanyagot tartalmazó barna termett talajréteget találtunk. Az objektumok sűrűsége miatt a tervezett épület teljes vonalában szükségessé vált a megelőző feltárást. Ezt július 7. és 13. között végeztük el.

A munka második ütemében teljes felületen elátóítottuk a humusztalajt és az így kapott mintegy

28×20 m felületen a következő megfigyeléseket végeztük:

A terület középső részén két nagy objektumból jelentős mennyiségű római kerámia (Kr. u. 2–3. század), terra sigillata, római érem és némi állatcsont, valamint római tegula- és vakolattöredék, habarcsdarab és egy palmettás mészkőfaragvány-töredék került elő. A két nagy beásás között egy valamivel korábbi 0,8 m széles, római kori, K-Ny-i árok volt megfigyelhető. A terület Ny-i részén feltárt cölöplyukak egy nagyobb építményre utalnak. Az alapozás ÉK-i részén egy mintegy 3 m-es ovális beásás bontását kezdtük meg, de a feltörő talajvíz miatt ezzel 0,5 m mélység után felhagytunk. Ez az objektum minden valószínűség szerint egy római kút, amelyet azonban a tervezett épület nem pusztít el. A feltárt régészeti jelenségek valószínűleg vízelvezetést szolgáló római gödrök és árkok, amelyek közvetlen közelében azonban már egy vagy több cölöpszerkezetes építmény állt. A beásások betöltése és feltöltődése már a római korban befejeződött, és ez részben egy komolyabb kőépítmény bontásából származó építési törmelékkel történt.

LASSÁNYI GÁBOR

85. Budapest, III. Kunigunda útja 49.

Ő, Ró

2004. október 26. és november 15. között próbaásatást kezdtünk a telken (hrsz.: 19706/1), egy épülő gázfogyasztó állomás tervezett helyén. A terület az aquincumi polgárvárostól DNy-ra fekszik, a Ny-i városfal vonalától mintegy 250 m-re. Innen É-ra Nagy Lajos tárt fel egy a késő Flavius-kortól a 140-es évekig működő fazekastelepet.⁵ 2003-ban pedig a Huszti úton kerültek elő szörványos római maradványok.⁶

A feltárás során két É-D-i kutatóárkot nyitottunk az épület tervezett alapozásának É-i és D-i részén (20×4 m, 24×4 m). A humuszréteg alatt az 1. szondában, 0,2 m széles, egymástól szabályos 1,2–1,3 m távolságra, hosszúságú É-D-i irányú párhuzamos beásásokat figyeltünk meg. Ezek talán egy ismeretlen korú épület gerendavázának lenyomatai lehetnek, de nem kizárt, hogy valamilyen mezőgazdasági tevékenységtől származnak. Egyikből néhány római kerámatöredék került elő. A beásások szintje alatti humuszos réteg már a sárga altalajig nem tartalmazott leletanyagot.

A II. szondában sötétbarna humuszos talajrétegben egy murvás elválást figyeltünk meg, amely szintről egy köves betöltésű 0,6 m széles É-D-i irányú árkot és egy további kerek beásást figyeltünk meg. A sötétbarna hu-

muszból apró, kézzel formált őskori kerámatöredékek kerültek elő.

LASSÁNYI GÁBOR

86. Budapest, III. Nánási út 5–7.

Ró, Ű

A BTM Aquincumi Múzeuma két részletben, 2004. augusztus 9. és szeptember 3., valamint november 9–16. között végzett megelőző régészeti feltárást a területen, lakópark építése közben. A kutatott kb. 600 m²-nyi terület az aquincumi polgárvárostól ÉK-re, a Duna partján található. A telek közvetlen környezetében 2003-ban római kori temetőrészletet tártunk fel, így ennek folytatását, illetve esetleg a limesút, őrtorony előkerülését vártuk.

A munka során kiderült, hogy az újkorban végzett erőteljes tereprendezés és számos bolygatás következtében az igen vékony (40 cm) sötétebb barna humuszos feltöltés alatt már a sárga, homokos altalaj következett. Az előkerült jelenségek csak lenyomatok és beásások formájában maradtak ránk. Összesen négy római korra keltezhető árkot tártunk fel, amelyek közül kettő párhuzamos, K-Ny irányú, V keresztmetszetű volt; a délebbit egyszer meg is újították, illetve közel azonos nyomvonalon újra kiásták. Betöltésükből római építési anyag és állatcsont került elő. Mélységük 1 és 1,5 m között változott. Egy teknős aljú, É-D-i árok szintén a római korra keltezhető, belőle a fentiekkel azonos leletanyagot dokumentáltunk. A K-Ny-i árkok valószínűleg egykorúak, viszonyuk az É-D-i árokhoz azonban – a rétegsorok újkori elplanírozása miatt – nem volt megállapítható.

Ezen a területszakaszon az ún. Pók utcai temető már nem folytatódott, út nyomait sem regisztráltuk. Valószínű, hogy a római korban beépítetlen terület a térség vízelvezetésében, illetve víztelenítésében játszott szerepet, vagy esetleg ipari-mezőgazdasági funkcióval rendelkezett.

T. LÁNG ORSOLYA

87. Budapest, III. Püskösdűfűdű útca

Ő, Ró

A BTM Aquincumi Múzeuma 2004. február 25. és március 31. között végezte el a fent említett terület (hrsz.: 64054/12, 64054/13, 64054/27) szondázó jellegű régészeti feltárását. A telek az aquincumi polgárvárostól É-ra, az Aquincumot Ulcisia Castraval összekötő É-D-i főút vonal nyomvonalában található, a feltételezett vicus Vindonianus, bennszülött kelta telep területén. A fentiek ismeretében a Szentendrei út – Ipartelep útca – Püskösdűfűdű útca által határolt telken két kutatóárkot jelöltünk ki: egyet a Szentendrei útra merőleges irányban, az Ipartelep-utcával párhuzamosan (8,4×65,7 m), illetve egy másikat a telek Ny-i részén, a Szentendrei úttal párhuzamosan (7,6×39 m). Mindkét árokban azo-

5 NAGY L.: Gazdasági élet. In: Budapest története. Szerk: Szendy K. Budapest 1942, 569–650.

6 T. LÁNG O.: Római kori beépítettség kutatása az aquincumi polgárváros déli városfalán kívül. AquFüz 10, 2004, 57–60.

nos rétegsort figyeltünk meg. A rétegsor bontása során csak szórványos régészeti leletanyag került elő (pattintott kőeszköz, római- és őskori kerámiatöredékek). A Szentendrei út mentén húzott árok Ny-i metszetében, az újkori feltöltés alján, annak részeként egy ponton nagy mennyiségű római kori építési törmelék, terrazzo-darab és fehér festett vakolattöredék került elő. Elképzelhető, hogy a Szentendrei út közelében római kori épületet bontottak el az újkori tereprendezések során, és ennek maradványa látszódott a metszetfalban, de idekerülhetett a feltöltéssel együtt is.

Bár a régészeti szempontból negatív eredménnyel záruló szondázás során elsősorban geológiai képződményeket figyeltünk meg: homokdomb, sekély lejtős területek; az újkori töltés alján jelentkező római kori épület-törmelék utalhat a közelben szétrombolt épületre.

T. LÁNG ORSOLYA

88. Budapest, III. Reményi Ede utca 2.

Ó, Ró

2004. október 27. és november 4. között szondázó kutatást végeztünk a telken, irodaház építését megelőzően. Egy 5×5 m alapterületű szelvényt nyitottunk. A közel 3 m vastag gázgyári hulladékból álló feltöltést gépi erővel távolítottuk el, ezt követően kézi erővel dolgoztunk. A szelvényben találtunk egy sárgásbarna-fekete elválást, mindkét rétegből vegyes, újkori és elsősorban őskori leleteket találtunk. A fekete rétegből néhány laposra faragott (római) kő is előkerült. A sárgásbarna agyagréteg alját nem értük el a megásható mélységen belül, a fekete réteg alatt egy vékony, sötétszürke, majd egy borzasztó keményre száradt, egészen világosszürke színű iszaprétegbe jutottunk. Itt minden bizonnyal korábban vízfolyás lehetett. A két réteg találkozásánál egy szinte teljesen elmállott téglafal állt, amelyből alapvetően újkori bélyeges téglákat szedtünk ki, de akadt a falban római tegula, valamint római és őskori kerámia is. Egyéb objektumként csak két újkori beásás említhető.

BUDAI BALOGH TIBOR

89. Budapest, III. Solymárvölgyi út 8–12.

R

2004. október 20–25. között családi ház építését megelőzően végeztünk szondázó jellegű kutatást a telken (hrsz.: 20643/4). Két kutatóárkunkat a ház kitűzött alapterületén (15×11 m) belül nyitottuk meg a rendelkezésre álló felület mintegy kétharmadának igénybevételével. A terület lehumuszosítása után egy sötétsárga, erősen agyagos réteg jelentkezett a felszín alatt 45 cm-rel, melybe egy 1,75 m átmérőjű, 50 cm mély középső rézkori (protoboléráz időszak) gödrön kívül csak a jelenkori szőlőműveléshez kapcsolódó objektumok mélyültek. A telep részeként értelmezhető állatcsont- és kerámiatöredékek kerültek elő. A ház alapo-

zására kijelölt, a szondázó árkok által meg nem kutatott terület gépi lehumuszosítása után további objektumokat nem figyeltünk meg.

T. LÁNG ORSOLYA – M. VIRÁG ZSUZSANNA – HAVAS ZOLTÁN

90. Budapest, III. Szentendrei út 139.

Ró

2004. szeptember 6. és november 9. között végeztük el az ún. „Peristyl-ház” (hrsz.: 19343/8) régészeti feltárását és műemléki helyreállításának előkészítését. A régészeti kutatást az NKA Régészeti és Műemléki Szakkollégiuma pályázatán elnyert összeg tette lehetővé.

A hosszúkás, úgynevezett fésűs elrendezésű épület az aquincumi polgárváros ÉK-i részén található, a Dunára felé futó K–Ny-i főútvonal mentén. A területet a korábbi kutatások már két alkalommal érintették. Északi részét 1890–91-ben Kuzsinszky Bálint ásta, aki itt padlófűtéssel ellátott lakóhelyiségeket és *atrium*-szerű bejárati helyiséget talált. Az épületegyüttes déli felét 1944–47 között Szilágyi János kutatta, aki az itt talált mészkő présalap és tárolóvermek alapján szőlő- vagy olajfeldolgozó műhelyként azonosította a ház déli traktusát.

Az idei feltárás csak az épület déli, ún. műhelyrészlegét érintette. Itt a korábbi kutatási eredmények alapján egyrészt feladatunk volt az eredmények hitelesítése, illetve az épület periódusainak pontosabb meghatározása, és a helyiségek funkciójának tisztázása. Igyekeztünk minden helyiségnek legalább egy ponton a „teljes” rétegsort megvizsgálni. Az épület déli traktusában körvonalaazódni látszik egy legalább négy periódusú épületegyüttes, amelynek helyiségeit szinte a római kor teljes időszakában különféle ipari célokra használták.

A „Peristyl-házat” – Szilágyi J. feltárása nyomán – a bor- vagy olajfeldolgozással hozták összefüggésbe. A feltárás eredményei alapján – a déli traktus fennállásának valószínűleg teljes időtartama alatt – valóban ipari jellegű volt: a korábbi épületekben (3. és 4. horizont) azonban fémfeldolgozás folyhatott (igen nagy mennyiségű vassalak, vastöredék), míg a későbbi időszakokban (1. és 2. horizont) már állatcsont feldolgozását végezheték itt. A csontanyag jellege alapján (sok szarv) bőrfeldolgozásra és enyvkészítésre gondolhatunk (tűztér, platformok, illetve a Szilágyi J. által dokumentált tárolóvermek). Az itt végzett igen tűzveszélyes ipari tevékenységek sokszor vezethettek az épület helyiségeinek leégéséhez: szinte minden horizonthoz tartoznak hamus, faszemes rétegek. Hirtelen történt pusztulásokra utalnak azok az egész, vagy nagyrészt ép edények is, amelyek a különböző horizontokhoz kapcsolható rétegekből kerültek elő.

A keltező értékű leletanyag (érmék, sigillatak) alapján már most érzékelhető, hogy a nagyobb átépítési fázisok időpontjai megegyeznek az aquincumi polgárváros más részein megfigyelt periodizációval. A jelenleg legkorábbinak tartható kőfalak Trajanus uralmának időszakára keltezhetők (4. horizont), míg a két eltérő ipa-

ri tevékenység közötti váltást (fém- és csontmegmunkálás) járószint alatti feltöltésből származó Antonius Pius érme keltezi. Az épület legkésőbbi vizsgálható periódusa Kr. u. 3. század első harmadára-közepére tehető, ami szintén megegyezik a kutatásban eddig megjelent adatokkal (például: basilica, Festő-lakás). Az 1. horizont *opus spicatum* falrészlete (63. helyiség) is illeszkedni látszik az aquincumi falazási technikáról korábban kialakult képhez.

T. LÁNG ORSOLYA

91. Budapest, III. Szentendrei út 407.

R, B

A BTM Aquincumi Múzeuma 2004. augusztus 4–8. között végezte el az épületbővítéshez kapcsolódó megelőző régészeti feltárást. A sávalapot L-alakban, 40 cm szélesen, 80 cm mélységben kellett kialakítani. A feltárássorán a megfigyelt rétegsor és régészeti jelenségek a következők voltak:

A jelenlegi felszín alatt egy világosbarna, tömött réteg jelentkezett, majd alatta a mai szinttől 60 cm-re feketésbarna, kompakt szint következett, amelyben több ponton szórványosan őskori kerámiatöredékek (rézkor, középső bronzkor), paticsdarabok, illetve szővőszéknehezék került elő. Az alapozási szint 80 cm mélyen volt.

T. LÁNG ORSOLYA

92. Budapest, III. Szentendrei út, Aquincum

Municipium É-i sávja

Rő

A BTM Aquincumi Múzeuma 2004. szeptember 15-én értesült arról, hogy a Szentendrei úton, az esztergomi vasúti töltés alatt, a Szentendre felé vezető oldal középső sávjában vízcsőtörés miatt a vízművek 3,2×3,9 m alapterületen felbontotta az útburkolatot, és az itt húzódó főnyomócső nyomvonalára ráásva gödröt ásott ki.

A terület régészetileg védett, hiszen az aquincumi polgárváros É-i részén található. A helyszínen lehetőség nyílt a gyors dokumentálásra, illetve a szórványként előkerült leletanyag (terra sigillata, házikerámia) mentésére.

Értékelhető jelenségek a gödör D-i és Ny-i metszetében látszóttak. Itt az újkori útalap alatt köves, tetőfedő-cseréppel tarkított tető- és falomladékot figyeltünk meg, alatta terrazzopadló kb. 10 cm-es sávját, majd alatta egy masszív habarcsba rakott, É-D-i irányú kőfalat újabb terrazzopadló-részlettel, illetve faszén és vízkőkiválásos nyomokkal. A fal alapozása is megfigyelhető volt földbe rakott kőfal formájában. Ez alatt a polgárváros több területén már regisztrált sötét, úgynevezett zsiros, fekete réteg mutatkozott.

A metszetben megfigyeltek alapján az egykor beásott cső nyomvonala egy római kori épület É-D-i főfalát épp, hogy érintette, illetve elvágta. A vízkőma-

radványok talán a vízvezeték közelségéből adódnak, talán egy taberna egyik fala került most elő.

T. LÁNG ORSOLYA

93. Budapest, III. Tímár utca 25. – Zápor utca 12/b Rő

2004. október 7-én építkezést megelőző feltárást folytattunk a telken. A szomszédos telek (Tímár utca 25. – Zápor utca 12/a) ásatási eredményei alapján a Zápor utca 12/b telken szintén csak a liftakna feltárása vált szükségessé, mivel az alapozási síkkal csak újkori rétegeket érintettek. A liftaknát már értesítésünket megelőzően kiásták, így már csak a dokumentálásra volt lehetőségünk. Az akna déli metszetében egy római kori kutat figyeltünk meg, amelynek kávája megközelítette az 5 római láb szélességet. A kút betöltéséből leletanyag nem került elő, azonban teljes mélységben nem volt lehetőségünk feltárni. Az építkezéssel csak elfedték, de nem pusztult el. Még a római kor folyamán a kút természetes eredetű, kiscelli agyagosbetöltését egy beásással bolygatták meg. Ehhez a beásáshoz tartozhatott az a 240 cm átmérőjű íves objektum, amelyet kívülről 1 római láb hosszú agyagtéglákkal erősítettek meg vagy borítottak be. A beásásból apróbb, de nem kalcinált csonttöredékek és pici, római téglatöredékek kerültek napvilágra. Keltező értékű leletanyag sem a kútból, sem a későbbi kerek objektumból, illetve annak beásásából nem került elő.

KIRCHHOF ANITA

94. Budapest, III. Záhony utca 7.

Rő

2004. április 21. és május 11. között próbaszondázást végeztünk a telken épületépítést megelőzendő. A K-i épület alatt két K-Ny-i irányú szondát nyitottunk. A tervezett irodaház alatt is két szondát nyitottunk nagyjából K-Ny-i irányban. Az egyik modern csatornaárok humuszos visszatöltésében egy terra sigillata csészét találtunk. Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a vizsgált területen az újkori bolygatás nagy mélységig megsemmisíthette a történelmi rétegeket.

LASSÁNYI GÁBOR

95. Budapest, III. Zápor utca 25.

Rő

2004. május 18. és június 8. között megelőző feltárást folytattunk a telken. 2002-ben a szomszédos Zápor utca 23. saroktelken folytatott megelőző feltárást alapján a telek Ny-i végében késő római temetkezésre számítottunk. A beépítésre kerülő területet újkori beásásokkal és alapozással szabdalták. Az újkori és római kori rétegek határán sóderekes felületet figyeltünk meg, amely a telek Ny-i felében római téglákkal és apróbb kövekkel keverten jelentkezett. Irányát nem lehetett megállapí-

tani, mert a teljes kutatási területet borította, azonban a Zápor utca 23. telek ÉK-i végében megfigyeltük ezt a réteget, amely alapján egy ÉNy-DK-i, esetleg Ny-K-i irány feltételezhető. A sóderes rétegből korhatározást segítő leletanyag nem került elő. A Zápor utca 23. telken talált késő római sírok hasonló tájolása alapján esetleg késő római útra gondolhatunk.

KIRCHHOF ANITA

96. Budapest, V. Deák Ferenc utca 15.

Kk, Ú

2004 januárjában régészeti kutatásokat végeztünk a telken (hrsz.: 24425) álló ház felújításához kapcsolódóan. A szondázó kutatás alkalmával a pince Ny-i felében lévő liftakna helyét tártuk fel. A vékony betonpadló feltörése után már a geológiai rétegek jelentkeztek, sárga homok, alatta szerves üledéktől szürke, majd egyre világosodó, sárga, löszös agyag. A munkagödör Ny-i felében, amely már a liftakna területén kívül esett, egy ciszterna részleteit tártuk fel. A ciszterna medencéje négyzetes alakú volt, kútja kör alakú, és nagyobb méretű mészkőkváderekből épült. A medencében szürke homokos, sóderos betöltés volt, melyből kevés állatsont és 15–18. századi kerámia került elő, így a ciszterna építését a 18. századra tehetjük. A pince K-i felében létesített liftakna helyén a megfigyelés során régészeti jelenség nem került elő. Ugyanezen az oldalon az alap megerősítésének során újkori, kő-tégla vegyes alapfalakat lehetett megfigyelni, amelyek a korábbi újkori házhoz tartozhattak.

A ház DK-i és DNY-i sarkában álló lichthofokat kitarították. Ezek pinceszintje újkori épülettörmelékekkel volt feltöltve. A törmelék elhordása után mindkét helyiségben előkerült Pest késő-középkori városfalának egy-egy szakasza. A telekhatáron álló városfal belső oldalát a dél felől szomszédos ház építéskor megbontották, ezért teljes szélessége nem volt mérhető. Mindkét helyiségben újkori ráfalazásokat lehetett megfigyelni. A kőművesmunkák során kiderült, hogy a városfal maradványait a ház déli záró falába beépítették, ezeket a részleteket azonban téglaköpenyezés fedi. Korábbi falmaradványokat találtunk a ház homlokzati falának alapozásában is, ezek hovatartozását azonban nem lehetett eldönteni.

KOVÁCS ESZTER

97. Budapest, V. Váci utca 34.

Á, Kö, Kú

2004. október 11–25., majd november 30. és december 17. között szondázó feltárást végeztünk az épület pincéjében. A Váci utca – Kígyó utca – Szabadsajtó utca által körbezárt területen álló Klotild-palota felújítását megelőzően régészeti kutatást végeztünk a pinceszint északi, déli és keleti oldalán. Sajnos a legfontosabb terület, a római Contra Aquincum és a középkori Belvárosi templom felé eső nyugati pinceszárny feltáráására egyelőre nem volt lehetőség.

A kutatás során a keleti pinceszárnyban égett, faszemes, hamus szintből 13. századi – peremén kissé sérült – fehér fazék került elő. Pest korábbi feltárásainak szintadatait megvizsgálva feltételezzük, hogy a 20–30 cm vastag égett pusztulási réteg a tatár dúlás idejéből származik. A déli pinceszárny nyugati végén újkori pince felmenő fala, és a 18–19. századi beépítés maradványai kerültek elő.

ZÁDOR JUDIT

98. Budapest, XI. Albertfalva, Kiterő út

R, B, LT, Rő, Kö

A Kiterő út nyomvonalának módosítása során szükségessé vált régészeti feltárást 2004. június 11. és július 16. között végeztük el. A mintegy 7000 m² kiterjedésű ásatási területen összesen több mint 200 régészeti objektum került elő, melyek zömét rézkori (badeni kultúra), bronzkori (harangedény Csepel-csoport, urnamezőskultúra) és római kori telepjelenségek tették ki. Ezenkívül egy-egy objektum képviselte a La Tène D periódust és a középkort (13–14. sz.).

A római kori jelenségek a 270 m hosszú ásatási terület keleti végében koncentráálódtak. Ez a terület az albertfalvi auxiliáris vicus nyugati települési zónájának azon részét érintette, ahol Nagy Tibor 1952-ben kőfalas, többhelyiséges épületek nyomait rögzítette.

Jelen ásatásunk során a vicus Kr. u. 2. század elejétől a 3. század első feléig keltezhető telepjelenségeit tártuk fel. (Nagy Tibor kőfalas épületei a többszöri jelenkori bolygatások során elpusztultak, halvány nyomokat csupán a metszeten sikerült dokumentálnunk.)

Teljes egészében sikerült feltárnunk egy 4,8×3,5 m kiterjedésű, téglalap alakú, félig földbe mélyített, É-D-i tájolású lakógödört. Vályogtégla-töredékekkel kevert hamus omlásrétegből gazdag sigillataanyag került elő, melyek alapján az objektum pusztulása a markomann háborúhoz köthető. A lakógödör omlásrétege fölötti planírozásra a markomann háborúkat követően kőkonstrukciójú építményt húztak, megemelt járószinttel. Ugyancsak a vicus egyes területeinek Severus-kori továbbélését bizonyítja egy kőkútból előkerült Silvanus Domesticusnak szentelt oltárkö, amelyet Aurelius Lucilius állíttatott. A kút betöltéséből ezenkívül további kőfaragványok (profilált párkánytöredékek, felirat nélküli oltárok, küszöbök), valamint római házikerámia, vörös és fehér színű freskótöredékek és állatsontok kerültek elő.

Több földbe mélyített gazdasági célú gödörobjektumot is kibontottunk. A legkorábbiak a 2. század elejére, a legkésőbbiek a Severus-korra keltezhetők.

A feltárási terület keleti végében keskeny, teknőaljú árok húzódott, amely a vízelvezetést szolgálhatta.

Mind az őskori, mind a római kori objektumokból nagy mennyiségű földmintát vettünk, amelyek vizsgálatát Gyulai Ferenc végezte el.

BESZÉDES JÓZSEF

99. Budapest, XI. Albertfalva, Panel út
Ró

Az albertfalvi auxiliáris vicus déli részén a jelenlegi Panel út mintegy 120 m hosszú és 20 m széles szakaszán 2004. augusztus 2. és október 5. között végeztünk megelőző feltárást. A teljes munkát rajtunk kívül álló okokból nem tudtuk elvégezni, így ennek befejezése a 2005. évre maradt.

Munkánk során a római vicus több periódusra bontható, Kr. u. 1. sz. végétől a 3. sz. első feléig keltezhető telepjelenségei kerültek elő. Mintegy 52 m hosszan tudtunk nyomon követni egy kelet-nyugati irányú, kisebb kövekből rakott kerítésfal-alapozást, amelynek megtaláltuk fordulását az innen észak felé futó szakasz 6 m hosszú részletével együtt. A kerítésfal észak-déli szakaszának meghosszabbításában található Nagy Tibor korábbi ásatásának egyik azonos irányú kerítésfal-maradványa.⁷ A két kerítésalapozás tehát egyazon telekhatároló konstrukció részét képezhette. Nagy Tibor ásatási alaprajzain jól megfigyelhető, hogy a vicus déli részén a kerítésfalakkal lehatárolt telkeken (insulákon?) belül helyezkedtek el a lakó- és gazdasági rendeltetésű kőépületek.

Hasonló megfigyeléseket tudtunk tenni a Panel út nyomvonalán is. A kerítésfalon belül egy kőépület négyszögletes, 3×3 m-es kis helyisége és egy kétperiódusú keleti zárófal kisebb szakasza esett a kutatási területbe. A K-i zárófal nyugati falszakasza azonos falazási technikával, azonos tájolás szerint épült, mint a négyszögletes helyiség, így ezek azonos időszakból származnak. A zárófalhoz keletről egy eltérő kőanyagú és eltérő habarcsos falat építettek hozzá. A valószínűleg lakóházként meghatározható épület további helyiségei, valamint a telekhez tartozó egyéb lakó- és gazdasági épületek a Panel úttól északra várhatók.

A kőépület szintje alatt, a vicus palánkperiódusához tartozó cölöplyukak és gödörobjektumok kerültek elő. Ugyanehhez a – több barbotindíszes Drag 36-os sigillatát tartalmazó – korai periódushoz tartozott az a téglalap alakú, félig földbe mélyített, 230 cm szélességű objektum, amelyet lakógödörként határozhatunk meg.

A kerítésfallal határolt parcella DK-i sarkát egy észak-déli irányú habarcsos kötésű kőfallal lehatárolták, ilyen módon egy kisebb helyiséget alakítottak ki a kerítésfalhoz tapaszta. Az északi zárófal a feltárás jelenlegi stádiumában még nem ismert. A helyiség belterében sűrűn, rendszertelenül leásott cölöplyukakat figyeltünk meg.

A kerítésalapozás észak-déli szakaszának K-i oldalán egy kavicsból, kisebb kövekből, valamint tetőtéglatöredékekből álló, 4 m szélességű út került elő, amely a kerítésfal meszes építési rétegével egyazon szintről in-

dult, tehát ugyancsak a kőperiódushoz tartozott. A kisebb felületen történt átvágás alapján a 10 cm vastagságú út egyrétegű, megújításnak nem volt nyoma.

Az útfelületet, valamint a 2. századi kerítésfal-konstrukció objektumait egy ÉK-DNy irányban húzódó köves sáv (fal?) vágta. A csupán 25–35 cm szélességű, szakaszosan jelentkező, kisebb kövekből, tegulatöredékekből és helyenként kerámiadarabkákból álló objektum a település legkésőbbi periódusához tartozott. Ugyancsak késői objektumként határozható meg a kutatási terület nyugati végében, a limesút feltételezett nyomvonalához közel előkerült tárológödör, amelyet Severus-kori sigillaták kelteznek.

Az ásatás során viszonylag nagy számban kerültek elő fémtárgyak (érmek, bronz karkötő, övcsat, fibulák, ékköves gyűrű, stílus). Az érmek Nerva és Nagy Constantinus uralkodása közti időszakból származnak. (Az éremanyag meghatározásáért Torbágyi Melindának tartozom köszönettel.) A késői érmek a vicus lakosságának, illetve felhagyásának idejéhez nem nyújtanak egyértelmű támpontot, ugyanis ezek előfordulását a limesút közelsége indokolhatta.

Munkatárs: Szirmai Krisztina.

BESZÉDES JÓZSEF

100. Budapest, XI. Budafoki út 91–93.

U

2004. május 10–28. között a telek teljes beépítése előtt megelőző régészeti feltárást végeztünk. A kb. 150×60 m nagyságú terület erősen bolygatott volt (újkori pincék, gyár maradványai), nagy részén több méter mélységben téglás, betontörmelékkel feltöltést találtunk csak. A telek ÉNy-i sarkán, egy 30×30 m-es részen, a közvetlenül a modern szemét alatt megjelenő altalajban 18 őskori objektum foltja jelentkezett. A gödörök, cölöplyukak sekély volta azt mutatta, hogy a bolygatás során nemcsak az őskori kultúrréteget és a humuszt hordták el, hanem az altalaj egy részét is. A feltárt objektumok egy része is bolygatott volt, néhány valószínűleg teljesen megsemmisült. Az előkerült leletanyag alapján a településrészlet a DVK kottafejes és zselízi időszakához tartozik.

TÓTH ANIKÓ

101. Budapest, XI. Fehérvári út 202.

U, Ró

2004. augusztus 10. és szeptember 24. között megelőző feltárást végeztünk az egykori albertfalvi strand területén, a régészetileg védett ingatlanon (hrs.: 43903). A tervezett épületekhez illeszkedően összesen négy szelvényt nyitottunk, így kb. 850 m²-nyi felületet kutattunk át. Összességében megállapítottuk, hogy a terület Ny-i részén, a Duna felé lejtő egykori kiemelkedésen a fiatalabb DVK (Zselíz) időszakban egy településhez tartozó palisád fallal kísért hármás árokrendszer létezett. Az

7 NAGY T.: Az albertfalvi római telep. Előzetes jelentés az 1947. évi ásatásról. *Antiquitas Hungarica*, II. évf. 1–2. szám (Budapest, 1948) 92–114.

árokrendszer még a Zseliz időszakban elvesztette jelentőségét, amelyet az árok mesterséges feltöltése mellett, a betöltésébe beásott objektum, és az azon kívül, K-re szórványosan megjelenő kerámiatöredékek is bizonyítanak. Ebben a folyamatban bizonyára meghatározó szerepet játszottak a Duna időszakos áradásai, amelyet az árkok alsó részének természetes feltöltődése és a mélyebb területekre sodródott leletek megjelenése alapján feltételezhetünk. A feltárás eredményei alapján a területen a DVK fiatalabb szakaszának jelentősebb kiterjedésű településével számolhatunk, amelynek centruma a kutatott területtől É-ra, illetve Ny-ra, a Fehérvári út és a környező lakótelep kapcsolódó területén húzódhatott.

A feltárás során kevés leletet tartalmazó, szórványos római kori gazdasági objektumok alapján arra következtethetünk, hogy a terület már kívül esett az albertfalvi auxiliáris vicus sűrűbben beépített lakóövezetein.

BESZÉDES JÓZSEF – REMÉNYI LÁSZLÓ –
M. VIRÁG ZSUZSANNA

102. Budapest, XI. Kaposvár utca 5–7.

U, B, V

2004. január 29. és február 23. között irodaház építését megelőzően szondázó ásatást végeztünk a telken (hrs.: 4039/2).

Két 3×11 m-es szondát nyitottunk. Az 1. szondában 135 cm mélységben értük el a sárga bolygatatlan altalajt; egy vörösesbarna, 19. századi és kis mennyiségű őskori leletanyagot adó feltöltés, majd egy keverten, kevés neolitikus, néhány bronzkori és vaskori kerámiát tartalmazó humuszos réteg húzódott. Régészeti objektumot nem tudtunk megfigyelni. A 2. szondában 3 m vastag kevert újkori feltöltés alatt folyami homokrétegeket dokumentáltunk, az eredeti rétegviszonyok már megsemmisültek.

SZILAS GÁBOR

103. Budapest, XI. Kőérberek, Tóváros-lakópark

U, R, B, V, LT, Ró, A, H, Á

A 2003 szeptembere óta folyó megelőző feltárás során a 26 hektárra tehető teljes feltárandó területnek eddig közel 85%-át kutattuk át, melyen – jelenlegi tudásunk szerint – 14 történeti korszak és alperiódus objektumai találhatók.

A kőérberki ásatás legkorábbi leletei a *dunántúli vonaldíszes kultúra* korából, túlnyomó többsége a *kottafejes* és a *zselizi* korszakból származik. Az itt egyetlen tömböt alkotó település mintegy 6 hektár kiterjedésű és teljes egészében feltárható volt. A két nagy alkorszak objektumai között éles területi határvonalat nem lehetett húzni, de nagy általánosságban már előzetesen is megállapítható volt, hogy a korábbi (kottafejes) periódus idején a patakhoz közelebb laktak, míg a zselizi időben egyre följebb költöztek a domb oldalán. Az összesítő rajz

alapján eddig öt cölöpvázas épület alapjait sikerült azonosítanunk.

A telepen, pontosabban annak nyugati szélén két neolitikus temetkezést is feltártunk, amelyekben azonban rendkívül rossz állapotú embercsontokat és edényeket találtunk csak.

A neolitikus teleptől KÉK-i irányban feküdt a *középső rézkori Ludanice kultúra* lelőhelye. Ennek legjelentősebb reprezentánsa az a feltárási terület északi szélén húzódó kb. 220 m átmérőjű, átlagosan 130 cm mély és 200 cm széles, függőleges falú és lapos aljú árok, amelynek a déli részét, talán éppen a felét sikerült az ásatás során regisztrálnunk. Az árok, amennyiben északi oldalán is olyan szabályos vonalban haladt, mint délen, akkor egy lekerekített sarkú téglalap alakú, kb. 5 hektáros területet fogott körül. Körbefutó vonalát a megfigyelt, illetve feltárt szakaszon nyolc, szabálytalan távolságokban jelentkező átjáró, földhíd szakítja meg. Az említett terület belsejében, a későbbi korok (bolterázi csoport, kora bronzkor, Árpád-kor) leletein kívül a Ludanice kultúra nagyszámú gödrét tártuk fel.

A Ludanice és a badeni kultúrák közötti viszonylag rövid időszakot a *tűzdelt barázdás kerámia kultúrája* jelenti lelőhelyünkön. Jellegzetes díszített és durvított felületű edénytöredékek a kultúra kifejezett fázisát képviselik. Ettől a területtől keletre, mintegy kétszáz méternyire, egy kis területi hiátussal tártuk fel a tűzdelt barázdás kerámiához kronológiailag közvetlenül kapcsolódó *protobolterázi időszak* objektumait. A szokásos gazdag hulladékgödörök mellett feltártunk egy többszörösen megújított külső kemencét is ebből a korból, amely egy nagyobb gödörkomplexum legalján épült.

Kronológiailag folyamatosan, bár területileg távol folytatódott a megtelepülés a Kőérberki-dűlőben a *bolterázi kultúra klasszikus fázisában*. Történetileg és régészetileg egyaránt rendkívül jelentős, hogy a Ludanice kultúránál említett hatalmas őskori árok betöltésében, annak felső 30 centiméterében számos, a késő rézkor elejére datálható cseréptöredéket találtunk. Az árkon belül három jelentős objektumot találtunk ebből a korszakból. Az egyik egy gödörbe épített, de még az őskor folyamán szétvert tűzhely, amelynek romjai alatt egy rézbaltá agyag öntőformájának felét találtuk meg. A másik, ennél nagyobb gödör szintén égett maradványokkal volt tele, bár fémművességre utaló bizonyítékokat itt nem találtunk.

Az őskori korszakok sora a *kora bronzkori makói kultúra* időszakával folytatódik. A gödörök nagyobb csoportokban fekszenek, így rajzolva ki az egyes településgócokat. A kora bronzkori objektumok rendszertelen elhelyezkedése miatt nem kizárt, hogy a még feltárandó területen további településgócok kerülnek majd elő ebből a korból.

A lakópark nyugati szélén, az egykori Vasvári-laktanya kerítése melletti szélső sávban egy *Vatya-Koszider-kori* település néhány tucat gödre is napvilágot látott.

A feltárás során egy, a *kora vaskor* idejére tehető nyílt színi település maradványait is megtaláltuk, mely

egy 50 m széles és mintegy 350 m hosszú sávban húzó-
dott a Kőér-patakot É-ről kíséző dombvonulat gerincvo-
nalában. Kisméretű, 2–2,5 m oldalhosszúságú, fél méter
mélységű négyszögletes házaik kettesével-hármasával,
csoportosan helyezkedtek el, közöttük nagyobb üres, vagy
egyéb objektumot tartalmazó 40–70 m széles területek
húzódtak. Felépítésük igen egyszerű volt: félig földbe vol-
tak mélyítve, tartóoszlopok nyomait általában nem talál-
tuk, így feltehetően az egykori járósíntre támaszkodó
tetőzettel rendelkeztek. Tűzhelyet, kemencét sem tud-
tunk megfigyelni bennük, ám számos orsógomb, agyag-
nehezék a helyben végzett fonásra-szövésre utal.

A házak közötti területeken jól elkülönülve három
14–16×10–12 m alapterületű hatalmas, adott esetben
40–50 gödörből álló komplexum feltárását is elvégeztük,
melyek agyaggyerő helyek lehettek. Számos esetben
ideiglenes tűzelőhelyet létesítettek benne, de később
többnyire hulladékgödörnek használták, valamint a te-
lepen elhullott állatok tetemeit is ide dobálták be.

A lelőhely a *késő vaskor* időszakában is aktív, ugyanis
mintegy 20 gödör a késő kelta időszakra datálható kerá-
miaanyagot szolgáltatott. Az objektumok igen nagy szó-
ródással három kisebb csoportban jelentkeztek a feltá-
rási terület középső és nyugati részén.

Árpád-kori és avar objektumokban szórványos ró-
mai kori leletek is előkerültek. Középkori objektumok-
ban sigillata-töredékeket, illetve a lelőhely nyugati ré-
szén egy 10. századi ház betöltésében egy Sylvanus-
oltárt találtunk.

Az ásatási terület Ny-i felén *késő avar telep* részletét
tártuk fel. Közel 200 objektum sorolható az avar korba,
számos gödröt, árkot, házat találtunk. A házak viszony-
lag kisméretűek, átlagosan 3–4×2–3 métereseek voltak,
a telepen belül rendszertelenül helyezkedtek el. Kevés
esetben találtuk meg a házon belül a tetőszerkezetet
tartó oszlopok nyomát, a tetőzet feltehetően a földfel-
színre támaszkodhatott. Minden házban volt kemence,
legtöbbször a DK-i sarokban állt. Számos, az avar tele-
pekre jellemző rövidebb és hosszabb árok szakaszt figyel-
tünk meg. Közülük a legnagyobb egy széles, több ágú
árokrendszer, mely a telepet ÉNy-DK irányban telje-
sen kettészelte. Vízvezető szerepe lehetett, hiszen
mindkét oldalán találtunk avar kori objektumokat.

Az avar teleprészletől ÉNy-ra *két avar sír* került elő.
Egy hanyatt fekvő, nyújtott csontvázas női és egy fiatal,
mellékletei alapján fiú vázát tártuk fel. A női sírban
nagygyömbös, granulációkkal díszített arany fülbevalók,
orsókarika és a bal medencénél egy csontnyeles vaskés
feküdt. A gyermek sírjában a koponya mellett szintén
arany nagygyömbös fülbevalópárt találtunk. Dereknál
igen rossz állapotú bronzlemezes veretekből álló övgar-
nitúra feküdt. Mindkét sírnál koporsóra utaló nyomo-
kat figyeltünk meg. A leletek alapján a 7. század utolsó
harmadára keltezhetjük a sírokat.

A terület északnyugati részén, a dombtetőn, az avar
kori objektumok mellett több, a leletanyag alapján 10.
századi, négyzetes alapterületű, földbe mélyített lakó-

ház került elő, sarkában kőkemencével. A területen va-
lószerűleg pár száz évvel később is látszódhattak a mé-
lyedések, hiszen több helyen megfigyeltük, hogy a 10.
századi házakba, később, feltehetően az Árpád-korban
kemencéket ástak bele. Az előkerült 11 ház átlagos mé-
rete 3×3 méter. A ház sarkában minden esetben kövek-
ből megépített kőkemencét találtunk, gyakran épen, de
néhány esetben csak a szétszórt kövek maradtak meg.
Felébe, negyedébe tört malomköveket előszeretettel épí-
tettek bele a kemencékbe.

A 15–16 hektár nagyságú *Árpád-kori* falu plébánia-
templomának feltárása 2004-ben befejeződött. Az elő-
zetes jelentést lásd a kötet 37. oldalán!

Munkatársak: Éder Katalin, Ferenczi László, Füre-
di Ágnes, Hancz Erika, Papp Adrienn régészek, László
Orsolya antropológus.

TEREI GYÖRGY – HORVÁTH LÁSZLÓ ANDRÁS –
KOROM ANITA – SZILAS GÁBOR

104. Budapest, XIII. Meder utca–Cserhalom utca
B, Á

2004. október 28. és november 24. között építkezést
megelőző próbafeltárást végeztünk a két utca által ha-
tárolt területen. A kutatást a 19. építési tömb területén
kezdjük meg. Első két kutatóárkunkban az újkori feltöl-
tési rétegek alatt intakt sóderreteget találtunk. Semmi-
lyen kultúrjelenség nem került elő, a terület az eredeti
Duna-meder területére esik. (Ezt igazolta a geodéziai fel-
mérés egy 1833-ban készült vízrajzi térképre vetítése is.)

A 3. sz. árokban az újkori feltöltés alatt sötétsárga
homokos, majd világosszürke agyagos réteg következett,
mindkettő É felé lejtett egy sötétbarna agyagos réteggel,
amelynek széle feltehetően az egykor itt folyt patak dé-
li partja volt. Kibontottuk egy É–D irányú kis árok rész-
letét, amelynek korát azonban – leletanyag hiányában
– nem tudtuk megállapítani.

A 18. tömb területén először egy É–D irányú kutató-
árkot nyitottunk. A kb. 2,7 m-es újkori salakos feltöltés
alatt barna agyagos kultúrréteg jelentkezett, amelynek
felszínén már nagyobb foltok mutatkoztak és Árpád-kori
kerámiatöredékek is előkerültek. A kb. 40 m hosszú ku-
tatóárok É-i végén K–Ny irányú kutatóárkot is nyitottunk,
és ezen a teljes felületen végeztük el a feltárást. A kutató-
árok déli végében egymást vágó Árpád-kori árkok rend-
szerét bontottuk ki, amelyekből 12–13. századi leletanyag
került elő. Az árok É-i felében középső bronzkori jelensé-
gek (gödrök, cölöplyukok) sűrűsödtek.

REMÉNYI LÁSZLÓ – KOVÁCS ESZTER

105. Budapest, XIV. Miskolci utca (Paskál-lakópark)
U, B, Ró, A

A Miskolci utcával párhuzamosan futó, a lakópark épí-
téséhez kapcsolódó kétrendszerű 120 kV-os szabadve-
zeték földmunkálatai során 350 m hosszú szakaszon két
helyen régészeti objektumokat bolygattak meg. A 2 m

mély, 1 m széles árok első szakaszában egy árok látszódtott a metszetsfalban. A kiásott árokszakas utolsó harmadában pedig két gödröt pusztítottak el a földmunka során. A fenti szakaszokon az előző árokkal párhuzamosan, attól kb. 70 cm-re É-ra eső területre tervezett másik árok vonalában régészeti szakfelügyelet keretében lehetőségünk nyílt kézi erővel történő feltárássra. Az első szakaszon egy népvándorlás kori árok részletét, a másodikban pedig két Vátya gödröt tártunk fel.

2004. május 13. és június 30. között a lakópark II. ütemének területén 1,5 ha-nyi területet kutattunk át. Tíz szelvényünk közül hét üresnek bizonyult. Két esetben viszont az objektumok száma miatt a teljes ház alapfeltárást elvégeztük. A szondázást közvetlenül a patak É-i oldalán kezdtük meg. A nagy arányú újkori bolygatás mellett a 2–3. szelvényben egy mélyebben fekvő mocsaras részt figyelhettünk meg, mely egészen a pataktól kb. 150 m-re kezdődő 5. szelvényünk DNY-i faláig húzódott. A patak mentén lévő, mélyebb fekvésű területet változó, 1,5–3 m vastagságban újkori szeméttel töltötték fel.

Régészeti jelenséget csak három szelvényben tudtunk megfigyelni, ezekben is igen jelentős újkori bolygatás nyomát észleltük. A 78 objektum közül leletanyaga alapján egy császárkori, egy avar, két kora neolitikus gödör emelkedik ki, számos újkorinak bizonyult.

A Miskolci utcával párhuzamosan futó 8. szelvény tűnt egyedül újkori feltöltéstől mentesnek. Sekély újkori épületalapozások, gödrök azért jelentősen roncolták. Szelvényünk déli részén futó, széles bejárattal rendelkező ároktól É-ra késő Vátya telep részletét tártuk fel. Az objektumok a Miskolci utca felé sűrűsödtek, nyilvánvalóan a telep folytatódik a már beépített terület alatt is. Az itt feltárt 52 objektum jó része a bronzkori telephez tartozó gödör volt, ezenkívül feltártunk három árokrészletet, egy tüzelőhelyet. Továbbá két gödör késő avar leletanyagot tartalmazott, egy pedig neolitikus volt. Ez utóbbi korszakot egy levágott lábú, gödörbe hajított, neolitikus cserepekkel beborított csontvázas sír képviseli.

KOROM ANITA

106. Budapest, XVII. Bakancsos utca – Gyökér utca Ú

2004 folyamán szondázó kutatást végeztünk a Bakancsos utca – Gyökér utca által határolt területen (hrsz.: 125392/5), hogy a volt Podmaniczky–Vigyázó birtokon a birtokos család egykori mauzóleumának helyét felkutatassuk. Az 1960-as években elbontott mauzóleumnak napjainkban semmi nyoma nem maradt, így a kutatást régebbi térképek⁸ tanulmányozásával, valamint a felszíni jelenségek megfigyelésével kezdtük, ez némileg eltérő eredményt hozott. Az épület a térképek alapján

inkább a terület felső, síkabb részén állhatott, míg a felszíni jelenségek alapján inkább északabbra, a lejtő szélén. A kutatást a térképek alapján kezdtük meg. A hozzáférhető területen, később a betonburkolatot megbontva több kutatóárkot is húztunk, ám valamennyi negatív eredményt hozott. A mintegy 5–10 cm vastag zúzott kő és földréteg alatt mindenütt intakt, sárga-vörös sóder jelentkezett, amely még 2 m-es mélységben is követhető volt. A környéken végzett korábbi megfigyelések alapján ez természetes geológiai rétegnek tekinthető. Az északabbra húzott kutatóárokból először mindenütt földdel kevert épülettörmelékkel találtunk, amely a bélyeges téglák alapján a mauzóleumból származik. Ez a törmelékanyag a terület különböző részein változó vastagságú volt, alatta azonban itt is az intakt sóder következett. Egy helyen találtunk meg egy pillértéglából épült alapozást. A mauzóleum alapjának részletei végül a két felület között nyitott kutatóárokból kerültek elő. Itt az épület ÉK-i sarkát tártuk fel, amelyet kb. 160 cm vastag épülettörmelék és feltöltés borított. Az alapokat, amelyek téglából és betonból épültek, a sóderretegbe ásták, amely az épület K-i oldalán bolygatatlanul került elő. A rendelkezésünkre álló tervekhez képest az alaprajz, az eddig feltártak alapján, eltérést mutat, így feltételezhetjük, hogy egy módosított terv alapján épülhetett meg a mauzóleum. A bontás során a törmelékből a bélyeges téglák kivételével lépcsőelemek, a burkolathoz tartozó márvány- és kőaptörödékek, valamint egy díszes párkányelem került elő. A kutatás során a területen egyéb, régészeti korokból származó jelenséget nem találtunk.

FANCSALSZKY GÁBOR

107. Budapest, XVII. Rákócscsaba, Kereszt-dűlő B, N, Kő

A 2004. október 4–19. között végzett ásatás során a lelőhely (BP 07-08) keleti részén egy mélyszántással erősen bolygatott késő bronzkori (késő halomsíros) zsugorított csontvázas temető 6 sírját tártuk fel. A sírok többsége szinte teljesen megsemmisült, melléklet összesen két esetben került elő: az egyik erősen zsugorított váz állta alatt agancsból faragott, átfűrt amulett, egy másik sírban pedig egy kihajló peremű, éles hasi törésű, jellegzetes késő halomsíros csésze töredékét találtuk. A sírok mellett ismeretlen korú objektumok – egy árok és néhány lelet nélküli, sekély gödör – kerültek elő.

A lelőhely nyugati részén egy magányos, kora népvándorlás kori, a szubhumuszból ástott urnasírt, és néhány kisebb gödröt találtunk, melyek közül csak egyet keltezett egy középkori fűltörödékek.

REMÉNYI LÁSZLÓ – TÓTH ANIKÓ

108. Budapest, XVII. Rákócscsaba, Major-hegy R, N

2004. október 19. és november 30. között végeztünk régészeti feltárást a BP 05 számú lelőhelyen. Az 1. szel-

8 BFL XV. 16. f., 248/2a: 1940 körül, BFL 16. g. 219/9a: 1962

vényben a humuszréteg és a sárga altalaj találkozási szintjénél, a nyelés során nagyobb mennyiségű kövesedett állatcsontot találtunk, egyes esetekben összefüggő vázrészeket figyeltünk meg. Dr. Vörös István előzetes meghatározása alapján mamut, bölény, szarvas és ló maradványai azonosíthatók. A szelvényben előkerült objektumok közül kettő volt a rézkorra keltezhető, a régészeti objektumok többsége a kora népvándorlás korhoz köthető.

A 2. szelvény nyugati részén egy nagyméretű gödörkomplexum bontása nagy mennyiségű rézkori kerámiát, állatcsontot és paticsot eredményezett. A szelvényben talált többi objektum a kora népvándorlás korhoz tartozott.

A 3. szelvény humuszoslása során 4 objektum került elő, melyek közül az idei ásatás során csak a szelvény legdélebbi részén húzódó, ÉK-DNy irányú, leletanyag nélküli árok részletét tártuk fel.

REMÉNYI LÁSZLÓ – TÓTH ANIKÓ – KOROM ANITA

109. Budapest, XXI. Csepel, szennyvíztisztító telep R, B, LT, A

A Budapesti Történeti Múzeum Ős- és népvándorlás kori osztálya 2004. július 1. és november 19. között előzetes régészeti feltárásokat végzett a Csepel-szeget ÉNy-i csúcán, a Nagydunasornak nevezett területen. A tervezett szennyvíztisztító telep mintegy 27 000 m²-nyi feltárt területén 24 kutatászelvényt nyitottunk, több régészeti korszak számos, igen nagy jelentőségű lelete és objektuma látott napvilágot.

Feltártuk a *középső rézkor végi* ún. tűzdelt barázdás díszű kerámiát készítő népesség (Kr. e. 3800–3600) néhány településobjektumát és a településen belüli sírjait. A sírok alig különböztek a hulladékgödröktől. Az elhunytat az ételáldozattal együtt a megásott gödör aljára helyezték, a félig betemetett gödröt sárga, agyagos földdel letapasztották. A gödör felső részében töredékes kerámia-, állatcsontmaradványok, valamint egy-két kőeszköz volt. Ezek alig különböztek a szomszédos hulladékgödörben előkerültektől.

A *kora bronzkori* harangedény Csepel-csoport négy hamvasztásos sírját tártuk fel. Belőlük a korszak jellegzetes, vörös színű, sávós, pecsételt díszítésű, harang alakú edényei, valamint lapos és négy lábon álló táljai, továbbá kis bögrék és talak kerültek elő. Ugyancsak előkerültek a népességre jellemző kőből csiszolt csuklódó lemezek, csontból faragott gombok, és egy igen ritka, ép állapotban eddig nem ismert, rátétes plasztikus díszítésű urna.

A bronzkor későbbi szakaszára keltezhető nagyrévi kultúra temetőjében mindkét rítus, az egymás mellé, alkalmanként egy vonalban elhelyezett edényekből álló síregyüttesek (amelyek közé beszórták a hamvakat); valamint az urnafészkes temetkezés is megtalálható volt.

Nagy jelentőséggel bír a 19 sírből álló *kelta* temetőrészlet. A vegyes rítusú, hamvasztásos és csontvázas sírokból álló temetőből előkerült leletek alapján a kelta népesség helyi megtelepedését az eddig ismerteknél jó-

val korábbra, egészen a Kr. e. 4. századra tudjuk datálni. A sírokból fegyverek (vaskardok, lándzsák, kések, pajzsok vas alkatrészei), ékszerek (bronz kar- és bokaperecek, bronz- és vasfibulák, amulettek, paszta- és korallgyöngyök) valamint kerámiaedények kerültek elő. Ez utóbbiak nagyobb része már korongolt, de néhány közülük még kézzel formált, és esetenként szkíta, illetve késő bronzkori hagyományokra vezethető vissza. Kiemelkedő jelentőséggel bír az a kézzel formált, kétfülű edény, melynek mindkét füle egy-egy plasztikusan kidolgozott emberalakot formál. A sírokból előkerült tárgyak alapján azt mondhatjuk, hogy a temető használata mintegy kétszáz évet ölel fel.

A területen egy kelta településrészlet is előkerült, amely azonban korban nem egyezik a temetővel. Hulladékgödröket és egy eredetileg valószínűleg agyagki-termelő gödörként használt nagyméretű objektumot tártunk fel mintegy száz méterre a mai Duna-parttól. A nagy mennyiségű paticsrög, grafitos, vörös-fehér sávós festett, és az egyszerű házikerámia, a vaseszközök és bronztárgyak alapján a telepet Kr. e. 1. századnak lehet meghatározni.

Nagy jelentőségű az előkerült *avar kori* településrészlet is. A két félig földbe mélyített házból, egy nagyméretű kemence hamusgödöréből (maga a kemence a többszörösen kibővített szelvényen kívül helyezkedik el), egy-két árokból és egy vízgyűjtő medencéből álló településrészlet viszonylag kevés, de korban jól meghatározható leletet tartalmazott. A feltárt objektumok egy meglehetősen laza szerkezetű, egymástól nagy távolságban elhelyezkedő tanya jellegű településre utalnak. Az előkerült kerámiaanyag alapján a telep a Kr. u. 8. századra datálható.

HORVÁTH M. ATTILA – ENDRÓDI ANNA

110. Budapest, XXII. Campona utca 1. U, B, LT

Az egykori nagytétényi sertéshizlalda területén 2001-ben egy 5 hónapos megelőző feltárás keretében 3 korszak (késő bronzkor, késő vaskor, Árpád-kor) településének maradványai kerültek elő. 2004-ben az épület szerkezetét tartó pontalapok kiásásakor (hrs.: 2331/1) több régészeti objektum feltárását figyeltük meg.

Márciusban a nyitott pontalapok metszetalában 12 őskori objektumot (tárolóvermeket, gödröket, házakat, tűzhelyeket) dokumentáltunk. Teljes bontásuk biztonságtechnikai okokból nem valósulhatott meg.

Az április 14–28. között lezajlott tényleges megelőző feltárás két zónára szorítkozott. Munkánk során 24 régészeti objektum került elő, hét a késő bronzkori urnamezős kultúra, kilenc kelta, egy pedig neolitikum idejéből származik. Előbbi két korszakból méhkas alakú tárolóvermek, gödörkomplexumok, cölöplyukak láttak napvilágot, illetve egy a kelta időkből származó ovális alakú műhelyobjektum, melyhez a járósintre tapasztott külső kemence csatlakozott. Mindenképp meg kell

említeni a kuriózumszámba menő 192. gödröt, mely teljesen új korszakot képvisel a lelőhelyen. A lekerekített téglalap alaprajzú, jelképes sírnak kialakított gödör déli falánál három edény feküdt egymás alatt-mellett, melyek a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájához tartoztak.

SZILAS GÁBOR

111. Budapest, XXIII. 195829/3, 195832 hrsz. Ő, Sza

A régészeti örökség vizsgálatát Soroksár, Dobó utca – Felsődunasor – 185025/3 helyrajzi számú közterület – Táncsics Mihály utca – Gyáli-patak – Ráckevei, illetve a Soroksári Duna – Molnár-sziget holtág által határolt területen végeztük.

A nádassal fedett részekből emelkedik ki néhány méteres magasságával a nagyjából rombusz alakú terület É-i csúcsán egy dombocsk. Homokos felszínéről szarmatákhoz köthető szürke és sima finom falú, vörösre égett anyagból készült kerámiaedények oldal- és peremtöredékeit gyűjtöttük (1. lh.).

A területen a XX. kerület felől határoló Szentlőrinci út mentén egy homokhát húzódik, mely a terület közepe felé lejt, innen az ingatlan DK-i határáig vizenyős, a szántás előtti állapotában nádassal benőtt rész terület el. A homokhát ÉNy-i felében szintén szarmata edénytöredékeket gyűjtöttünk össze (2. lh.).

A területet határoló D felé haladó dűlőút mentén szintén egy homokhát figyelhető meg. Itt az egyébként egységesen sötétszürke humusz világosabb árnyalatú, illetve sárgás foltokkal tarkított felszínre változik. A területről (3. lh.) őskori edénytöredékeket gyűjtöttünk.

REMÉNYI LÁSZLÓ

112. Bükkaranyos, Tag-földek

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő?, N?

2004. június 22-én helyszíni szemlét végeztünk a község külterületén. Bükkaranyos belterületétől DDK-re, a Bükkaranyost Emőddel összekötő műút Ny-i oldalán, az út és a Kulcsár-völgyi-patak közötti területen, a Tag-földek elnevezésű határrészben lelőhelyet regisztráltunk. A környezetéből kiemelkedő, ÉK-DNy-i irányú dombháton kb. 130×50 m kiterjedésű területen szóródtak igen kis sűrűséggel (mindössze néhány darab) a régészeti leletek.

A leletanyag néhány kézzel formált, jellegtelen, apró népvándorlás kori és/vagy őskori edénytöredékből, valamint néhány paticsból áll. A leletek a miskolci Herman Ottó Múzeumba kerültek.

Munkatárs: Paszternák István.

JENEI ANITA

113. Cegléd, Hartyányi-dűlő

(Pest megye) Ő, Sza, Á

2004-ben a 4. sz. főút Abonyt elkerülő nyomvonala 76+950–77+230 km-szakaszánál építendő jobb oldali

földút területén vizsgáltuk át a lelőhely (4/4 lh.) DK-i szélét. A megelőző feltárást június 15. és július 21. között megszakításokkal végeztük. A humuszolt terület-sávot először kutatóárok-kal vizsgáltuk, mely a keleti részen negatívnak bizonyult. A géppel és kézzel megnyesett 1252 m²-nyi területen kibontottunk 11 árok-részletet, 2 gödör-részletet és 3 kutat.

A 89. sz. kút enyhén ovális, majd meredek oldallal mélyülve fokozatosan hosszúkássá szűkülő alakja gyakori a szarmata kutaknál. Betöltésének felső részéből szürke, korongolt, gömbös edény részlete került elő.

A lelőhely Árpád-kori településéhez tartozik a 87. és a 91. sz. kút, mindkettő kerek, meredek oldalú, betöltésük felső részében néhány 12–13. századi fazéktöredék. Néhány árok-részlet Árpád-kori, a 87. kúttal átvágott 80. és 88. árok talán szarmata. Az árkok többségében és a két gödör-részletben keltező leletet nem találtunk. A humusz leszedése közben egy őskori edénytöredék került elő.

Munkatársak: Dinnyés Dóra, Gera Ágnes ásatási technikusok.

DINNYÉS ISTVÁN

114. Cegléd, Váróczi-dűlő

(Pest megye) Sza, Á

2004. július 5. és augusztus 17. között került sor a 2003-ban feltárt Cegléd 4/3 lelőhely melletti, a nyomvonal-tól délkeletre fekvő erdő-sáv 19 m széles területének feltáráására, a 78+760 km-szelvény között. 3260 m²-en 203 objektumot tártunk fel, ebből 122 szarmata kori, 31 Árpád-kori, 2 szarmata és Árpád-kori leleteket egyaránt tartalmazott, 27 lelet nélküli, 21 leletei alapján nem meghatározható korú.

A lelőhely objektumainak többsége szarmata kori, kisebb számban Árpád-kori. A kibontott objektumok közül 7 gödörháznak bizonyult. A házleletek közül fontos kiemelni a 693. számút, amelynek feltárási karólyukakkal jól látszódnak, bontás közben az É-i rész alján padlót találtunk. A lekerekített négyszög alakú, kisméretű gödörház bejáratát a DK-i sarokból induló, árokszerű részsű alkotta. Valószínűleg a gödör kerületén túlnyúló tető-(eresz) alátámasztását szolgálták a 7–15 cm vastagságú karók, ezek helyét a gödör mentén lehetett megfigyelni. A bejárat fölötti tetőrészt annak déli oldalán is megtámasztották. A kunyhó belső terében keményre járt egyenetlen padlószintet találtunk.

A lelőhely-részleten szép számmal kerültek elő római festett import edényeken kívül terra sigillata töredékek is. Közülük legnagyobb számban a Drag. 37-es talak töredékei fordultak elő, de néhány darabbal a Drag. 33. típusú poharak is képviseltették magukat (az egyik talpgyűrűjét orsó-gombként hasznosították újra). A 697. obj. leletei között egy Drag. 18/31-es formájú tál talp- és aljtöredéke került elő, belső felén PROC(ulus) feliratú bélyeggel ellátva.

Egy gödörházon belül egy gyermek-sír került elő, mellékletei nem voltak, mindkét lábszára hiányzott.

A 607. sz. objektum D-É tájolású szarmata sír, jól látható szögletes sírfolttal, talán koporsó nyomával. Belső hátán fekvő, nyújtott helyzetű váz, alátámasztott fejével. Jobb vállánál lándzsahegy, a mellkason bronzfibula, a csípő jobb oldalánál millefiori üveggyöngy, bal kezénél vastőr (látszik a markolatot borító textil nyoma), a medencén övcsat. A lábnál lefelé fordított tálkát, ettől É-ra vastöredéket, térdkalácsnál edénytöredékeket, jobb vállnál fémdarabokat találtunk.

További leletek: kézzel formált mécses-töredék; kézzel formált, durva, fedő vagy füstölő; cserépbogrács-töredékek, csontkorcsolyák, őrlőkörtöredékek nagy mennyiségben, orsógombok.

A lelőhelyről előkerült fémtárgyak: vas lándzsahegyek, fibulák, bronzedény-fül, Árpád-kori vasolló, vasszegek, vaskés, bronz karperec, vashucák.

Munkatársak: Dinnyés István, Kalácska Róbert, Kovács Ágnes, dr. Ecsedy István és Zimborán Gábor régészek; Bartuczné Farkas Ildikó, Baranya Tamás, Czeglécki Tibor, Dinnyés Dóra, Gera Ágnes, Matuz Andrea, Szabó Gergely technikusok.

RAJNA ANDRÁS

115. Cegléd, Váróczi-Hodula-dűlő

(Pest megye) U, Sza, Á

A 4. sz. főút Abonyt elkerülő nyomvonalának (4/1 lh.) megelőző feltárását 2004. március 22. és augusztus 9. között, a főnyomsáv területén a 78+930–970 km és a 79+040–230 km, illetve az erdősáv területén, a 78+780–822/844 km és 78+911–79+202 km-szelvényben folytattuk és befejeztük. A feltárt 17 347 m² területen, 276 objektum közül 198 újkőkori, 7 szarmata, 27 Árpád-kori, egy újkori és 43 bizonytalan korú volt.

Az *újkőkori* objektumok a 79+130–180 km-szelvényben, főként az É-i és a középső sávban sűrűsödtek, de kisebb-nagyobb gödör csoportok a 78+950–79+212 km közötti területen is bárhol megtalálhatók voltak. Az objektumok nagy részét, közel 90%-át ovális vagy kerek alakú, 70–300 cm átmérőjű, egyenes szűkülő vagy enyhén ívelten bővülő falú, 10–160 cm mély élelemtároló-, banya-, majd később hulladék-gödörök alkották. Ezek közül kiténik az 500., az 588. és a 730. objektum főként nagyobb méretével; másrészt kettőben paticsos omladékokat vagy kemencemaradványt, az 588. objektumban egy égett falú gödröt bontottunk ki, továbbá a feltűnően nagy mennyiségű edénytöredék alapján arra következtünk, hogy műhelyként használhatták őket.

A neolitikus objektumokból nagyrészt vastag falú, körömszipkedéssel, ujjbenyomással, bütyökkel, szilmegi füllel, beszúrkálással, bevagdálással, bekarcolt motívummal (geometrikus vagy halhólyag) díszített, másrészt vékony falú, polírozott vagy vörös festésű, bekarcolt geometrikus, halhólyag vagy futókutya motívummal díszített edénytöredékek kerültek elő. Az edények között vannak vastag falú, nagyméretű élelemtároló-, főző-, szűrő-, kiöntőcsöves-, kétfülű-, lábas edények és meredek,

szűkülő falú, bütyökfüles tálak, illetve ún. arcós edények. Ez utóbbi említett edényhez tartozó arc/perem- és kar/fültöredékek összesen 8 gödörből láttak napvilágot, melyek közül az 547. gödröt érdemes kiemelni. Az erősen hamus, paticsos, kormos betöltésű gödörből legalább két arcós edényhez tartozó arc-, kar- és egy meander díszítésű lábtöredék, továbbá rengeteg cserép és emberi koponyacsont-töredék került elő. Ezek alapján talán elképzelhető, hogy kultikus jelentőségű volt az objektum.

A lelőhelyen egyedülállóan számít az 576. banya-gödör(?) déli feléből előkerült, 4,8 cm magas és 5,4 cm széles idoltöredék, melynek mindkét karja és az alsó testrésze letört. Az edénytöredékek mellett állatcsontok (ló, kutya, birka és talán őstulok) és használati eszközök, többek között őrlő-, ütő-, csiszolókövek, obszidián- és kovapengék, csontvessők, kőbalták, agyagnehezékek, agyagkanál-töredékek és egy agancseszköz is napvilágra került. A szakálhádi kultúra leletanyaga mellett a DVK egyik jellegzetes kerámiájának, a kottafejes és az AVK késői, bükki kultúrájának import edénytöredékei is feltűntek.

A telepobjektumok között 12 sírt is feltártunk, melyek egyet leszámítva, kettes vagy hármas csoportokban egymás mellett jelentkeztek. Az ovális alakú, változó mélységű, DK-ÉNy-i tájolású sírgödrökben bal oldalukra fektetett, zsugorított helyzetben eltemetett csontvázakat bontottunk ki. A legtöbb sír betöltéséből egy-két darab jellegtelen neolitikus edénytöredék is előkerült. Az 560. sírban fekvő gyermek jobb medencecsontja mellett egy nagyméretű, felső részén két helyen átfúrt spondylus melldíszet találtunk. A 680. és 685. sírokban a bordákon, a 686. sírban pedig az állkapocs alatt egy-egy 3–4 cm hosszú spondylus gyöngyöt bontottunk ki. Ez utóbbi említett sírok egymáshoz közel helyezkedtek el. A 726. sírban elhantolt gyermek állkapocsa alatt és a jobb felkarján összesen 8 db nyomott gömb alakú, kisméretű kagylógyöngy feküdt.

A feltárás során nyilvánvalóvá vált a szakálhádi település kiterjedésének K-i széle, mely a 79+202 km-nél határozható meg, továbbá megállapítható, hogy a település É-i és D-i irányba tovább folytatódik a nyomvonalon túl.

A *szarmata* objektumok (4 árok és 3 gödör) a 78+800–840 km-szelvényben, az egykori folyómeder közelében jelentkeztek. Az ÉK-DNy vagy K-Ny irányú vízelvezető árkok betöltéséből egy-két darab kézzel formált edénytöredék, a 120–130 cm átmérőjű, kerek alakú, méhkas falú gödrökből ezek mellett gyorskorongolt, szürke és téglaszínű kerámiatöredékek és állatcsontok, illetve a 760. gödörből egy csonteszköz is napvilágra látott. Az előkerült leletanyag alapján az objektumok a 2003-ban feltárt teleprészlet déli részéhez tartoznak és a 2–3. századra keltezhetjük őket.

Az *Árpád-kori* objektumok jelentős részét a tavaly feltárt árkok folytatásai alkotják. A 40–130 cm széles, egyenes szűkülő falú, ÉNy-DK vagy K-Ny irányú ár-

kok vízelvezőként vagy kerítőároként használt objektumok jól kivehető, szabályos rendszert képeznek, a 78+920–79+146 km-szelvények között. A csatornák mellett két – 7 és 12 m átmérőjű – karámként használt körárok is jelentkezett. A 14 árok és 8 gödör mellett – utóbbiakat vagy az árkok szélébe vagy az árkokba ásták – egy kétkemencés szabadtéri kemencét, egy félig földbe mélyített házat és egy füstölőt is feltártunk. A szabadtéri kemence körte alakú munkagödörét egy hasonló korú árok szélén alakították ki, és Ny-i oldalfalából ki nyúló kemencéje fölé fél sátoztetőt építettek, melyet a kemence szájnyílásánál talált cölöplyukak bizonyítanak. A későbbiekben egy másik kemencét is a munkagödör mellé vájtak. Az egykori folyómedertől kb. 35 méterre ÉK-re egy 160×250 cm-es lekerekített sarkú téglalap alakú, félig földbe mélyített, rossz állapotban megmaradt házat találtunk. A ház DK-i sarkába vájt kemencéből sütőfelületének egy része maradt csak meg. A tetőszerkezetet három cölöp tartotta, melyek közül az egyik a ház szélének külső részére esett. Az 525. sz., K–Ny hossz tengelyű, 10,4 m hosszú és 1,8–2 m széles füstölőt egy hasonló korú árokrendszerbe, illetve neolit gödrök szélébe ásták bele. A 120×200 cm-es, körben vörösre égett kürtő köti össze a tüzelő- és füstölőteret. A tüzelőtérben a kb. 1 m átmérőjű hamusgödör is megtalálunk. Az objektumokból kevés kézi korongolt fazék- és bogrács töredék, állatcsont (pl. ló, kutya, szarvasmarha), téglá-, malomkő-, csontkorcsolya-, vas-, a házból vaskés- és a 620. gödörből vassarkantyú-töredék került napvilágra.

Az egykori Árpád-kori falu KDK-i (79+147 km környéke) és déli szélét pontosan meg tudtuk határozni. Ny-i irányban a patkó alakú, mára már kiszáradt mederig nyúlik, É-i része viszont a nyomsávon kívülre esik.

A 2003–2004. évi feltárás során, 34 722 m² területen összesen 778 objektumot bontottunk ki.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

Munkatársak: Farkas Ildikó, Matusz Andrea ásatási technikusok.

GULYÁS GRÖNGYI

116. Cegléd határa

(Pest megye) Szk, LT, Sza, A, Á, Kk

2004. október–novemberben terepbejárást végeztünk a 4. sz. főút 60,6–69,6 km-szakasz szélesítése területén. Ennek során Cegléd közigazgatási területén 18 új lelőhelyet regisztráltunk.

4/24 lelőhely: A főút jelenlegi 69. km-től 500–650 m-re É-ra, egykori ér ÉÉK-i partján őskori, szkíta (Kr. e. 6–5. sz.), szarmata(?), és Árpád-kori település nyomait találtuk. A lelőhely kiterjedését NyÉNy-i irányban nem lehetett meghatározni.

4/25 lelőhely: A főút kb. 68+880–69+150 km-szelvénye halad át a nagyjából É–D-i irányú magaslatokon elterülő mintegy 800×100–400 m-es kiterjedésű őskori, szkíta, szarmata (Kr. u. 1–4. sz.) és Árpád-kori lelőhelyen.

4/26 lelőhely: A főút 69+250 km-nél, az úttól kb. 100 m-re É-ra avar, vagy 10–11. századi edénytöredékek jelezték a lelőhelyet, melynek kiterjedését KÉK felé nem lehetett meghatározni.

4/27 lelőhely: A főút 69+150–200 km-szelvényétől 200–350 m-re É-ra, alacsony magaslaton szkíta és Árpád-kori település nyomát találtuk.

4/28 lelőhely: A terepbejárás előtt már ismert régészeti lelőhelyen, a főút jelenlegi kb. 67+500–67+950 km-szakasza halad át. A főút É-i oldalán levő lelőhelyrész kiterjedését a terepbejárás során kb. 67+600–900 km-szakaszon határoztuk meg. A szkíta település területén kevés kelta (Kr. e. 4–1. sz.) lelet is volt. A főúttól délre, a ceglédi Ipari Park területére eső lelőhelyrészen megelőző feltárás folyt 2000-ben: nagyrészt középső újkőkori település és néhány későbbi korszak leleteit találtuk.⁹ Szórványosan találtunk őskori és szkíta leleteket a főút és az Ipari Park közötti sávban, ezért a lelőhely déli részének kiterjedése továbbra is bizonytalan.

4/29 lelőhely: A főút és a tápiószentmártoni műút kereszteződésének DK-i szögletében késő középkori edénytöredékek jelezték a lelőhelyet, melynek kiterjedése bizonytalan.

4/30 lelőhely: Ugyanezen kereszteződés DNy-i szögletében a főút 67+100–300 km-szelvényének déli oldalán őskori és Árpád-kori települést regisztráltunk. A lelőhely kiterjedése nem volt egyértelműen tisztázható.

4/31 lelőhely: A főút 67. km-től ÉÉK-re nem egyértelműen tisztázható kiterjedésű Árpád-kori települést találtunk.

4/32 lelőhely: A főút 70+200 km-szelvényétől kb. 200 m-re D-re egy magaslat K-i szélén szarmata edénytöredéket találtunk. A lelőhely kiterjedése nem volt meghatározható.

4/33 lelőhely: A főút 65+550 km-szelvényétől kb. 100 m-re É-ra szkíta vagy szarmata edénytöredék jelezte a lelőhelyet, melynek nagysága nem volt meghatározható, esetleges összefüggése a 150–200 m-rel északabbra levő lelőhellyel (Harmadik őrház dűlő, 1986. évi terepbejárás: szarmata, Árpád-kori, késő középkori település) nem volt megállapítható.

4/34 lelőhely: A főút kb. 68+050–68+300 km-szelvénye déli oldalán viszonylag mély fekvésű területen szkíta, szarmata(?) település, nyomait találtuk néhány 15–16. századi edénytöredékekkel együtt a főút és a Cigány-széki-csatorna között. A lelőhely kiterjedését a főúttól É és D felé nem tudtuk meghatározni.

4/35 lelőhely: A főút 64+750–65+000 km-szakaszának déli oldalán, a főút és az árok közötti szántón késő szarmata (Kr. u. 3–4. sz.) település nyomait találtuk.

4/36 lelőhely: A főút 61+800–850 km-szakaszától kb. 50 m-re délre őskori és avar(?) településre utaló leleteket gyűjtöttünk. A lelőhely kiterjedése bizonytalan.

9 Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2000. Budapest 2003., 121.

4/37 *lelőhely*: A főút 62+050–100 km-szakaszától délre bizonytalan kiterjedésű szarmata (Kr. u. 1–4. sz.) települést határoztunk meg.

4/38 *lelőhely*: A főút 62+650 km-szelvényénél, a főút déli oldalán valószínűleg kis kiterjedésű késő középkori települést találtunk, melynek kiterjedése bizonytalan.

4/39 *lelőhely*: A főút 62+700 km-szelvényétől kb. 100 m-re É-ra szarmata edénytöredék jelezte a lelőhelyet, kiterjedését nem lehetett meghatározni.

4/40 *lelőhely*: A főút 60+300 km-szelvényétől kb. 100 m-re délre késő középkori edénytöredék jelezte a lelőhelyet, melynek kiterjedését nem sikerült meghatározni.

4/41 *lelőhely*: A főút 68+750 km-nél lévő földút-keresztződés ÉK-i szegletében szkíta edénytöredékeket találtunk. A lelőhely Ny-i kiterjedését nem tudtuk tisztázni.

DINNYÉS ISTVÁN

117. Celldömölk, Alsó-dűlő

(Vas megye) Ő, Á, Kk

A Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága megbízásából a Fractal Bt. 2004. augusztus 30-án régészeti célú geofizikai mágneses kutatást végzett a tervezett Vulkánfürdő területén. A kutatás célja az volt, hogy a város déli határában, Celldömölk és Alsóság között, a Ság-hegytől keletre a régészeti leletmentés elősegítése érdekében komplex előkutatás részeként az eltemetett, elfedett, felszíni szemrevételezéssel nem észlelhető régészeti objektumok létezéséről, helyéről, intenzitásáról, struktúrájáról, kiterjedéséről adatokat nyerjünk.

A kutatási terület fizikai viszonyaihoz illesztett mágneses mérések adatait a módszer megkívánta korrekciók után transzformáltuk, képfeldolgozási eljárásokkal javítottuk, majd térképeken ábrázoltuk, illetve a nyert adatokat geofizikai ismereteken alapulva értelmeztük.

PUSZTA SÁNDOR

118. Cigánd, Rakottyás

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

2004. november 17-én a Ricse és Cigánd közötti optikai kábel fektetési munkálatai során helyszíni szemlét végeztünk a két település között. Ennek során a 0138/1, 0153/7–9 helyrajzi számú ingatlanokon egy felszínből kiemelkedő dombháton régészeti lelőhelyet határoztunk meg. Kiterjedése a kb. 200 m hosszú és 100 m széles domb határaitra vonatkoztatható, melyet középső szakaszában, a főút illetve az ahhoz kialakított árokrendszer vág keresztül. Az út mindkét oldalán, a dombháton bronzkori kerámiatöredékeket és településjelenségre utaló paticsnyomokat találtunk.

VERES JÁNOS

119. Csákánydoroszló határa

(Vas megye) R, B, Rő, Á, Kk, Tő

2004. október 28–29-én terepbejárást végeztünk a település rendezési tervéhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítésére. Ennek során 23 lelőhelyet ismertünk meg. A mai közigazgatási határon belül kettő, a középkori írott forrásokban is szereplő település – Csákány és Doroszló – is létezett.

Csákány falu a mai Nagycsákány alatt, a templom körül feküdt (14. lh.). A vár az újkorban többször átépített Batthyány-kastély helyén állt (16. lh.). Feltehetően a 17. században épült híd maradványai láthatók alacsony vízállásnál a Rába medrében (21. lh.). A híd védelmét egy kisebb erődítmény szolgálta (21. lh.). Csákány falu templomos hely volt; 1290-ben Csákány közelében Szent Péter templomot említenek. A bizonyára a mai templom helyén álló egyházára 15. századi névváltozatai – Egyházascsákány, Csákányegyházcsoka, Egyházcsoka – is utalnak.

A 23 lelőhelyen az alábbi jelenségeket regisztráltuk: késő rézkori (badeni kultúra), késő bronzkori bizonytalan leletek; római kori telep- és útnyomok; Árpád-kori telep; középkori falvak; kora újkori (török kori) palánkvár; kora újkori (1668) éremlelet; kora újkori híd; ismeretlen korú földvár és halmok.

Az ismert csákánydoroszlói lelőhelyek döntő többsége a Rába széles völgyéből (ideértve a Vörös-patakot is) enyhén kiemelkedő területeken, a folyó felőli sávban helyezkednek el. Néhány lelőhely a Strém-patak mellett fekszik.

Munkatársak: Stibrányi Máté, Szabó Zoltán.

VIRÁGOS GÁBOR

120. Csárdaszállás, Baráthalom

(Békés megye) A

A Csárdaszállás és a Hidasháti ÁG Kismajdan-tanyai majorja között, a Gyoma felé tartó műút É-i oldalán épített vízvezeték földmunkáihoz kapcsolódóan 2004. szeptember elején két sírt tártunk fel. Az ÉNy-DK-i tájolású, csontvázas temetkezéseket mellékleteik alapján a késő avar korra keltezzük. 1998-ban ugyanezen temető négy sírját tártuk fel az út déli oldalán.

GYUCHA ATTILA

121. Csengele, 12/7 sz. lelőhely

(Csongrád megye) Ø

A Csengele I. nevű homokbánya területén, illetve annak határai mentén két ismert, és nyilvántartott régészeti lelőhely található, 12/5 és 12/7 jelzettel (MRT). 2004-ben a 12/7 sz. régészeti lelőhely területének pontosítását, lehatárolását végeztük el.

A területet hat, egyenként 4 m széles és 150 m hosszú, az altalajig leásott kutatóárokral szondáztuk 2004. szeptember 16. és október 2. között. Az altalaj átlagosan 80–120 cm mélyen jelentkezett, világosbarna

homokos volt. A kutatószelvények teljesen behálózták a korábban védett területet. Mindegyik kutatószelvényünket geodéta mérte fel, és ezeket rászerkesztette a bányatérképre.

Munkánk során sem régészeti jelenséget, sem régészeti leletet nem találtunk. A régészeti lelőhely tehát nem nyúlik át a bányatelek területére.

SZALONTAI CSABA

122. Csengele, 12/16 sz. lelőhely

(Csongrád megye) Sza, Á

Az M5 autópálya Csongrád megyei szakaszának kivitelezési munkálatai során Csengele községtől délre, a csengele-bogárháti középkori templomos helytől kb. 300 méterre délkeletre, az autópálya 131. km-szelvényében a nyomvonal humuszolását és erdőirtást követően került elő a lelőhely (M5 53). A nyomvonal itt egy ÉK-DNy irányú, hosszan elnyúló, azonban a környezetből kevésbé kiemelkedő, széles homokhátat keresztez. Ennek a hátnak a közepénél apróra zúzódot, erősen lepusztult felületű kerámiatöredékek szarmata és Árpád-kori településre utaltak. 2004. augusztus 16. és október 1. között a 131+330–650 közötti szakaszon 14 500 m²-t tártunk fel. A lelőhely a dombhát tetején, valamint az annak északi oldalán húzódo, mély fekvésű részen volt a legintenzívebb. A területen szarmata kori sírok, szarmata és Árpád-kori településobjektumok kerültek elő.

A szarmata kori objektumok a löszös-agyagos altalajban jelentkeztek. A feltárt terület északi felében elszórtan négy sírt tártunk fel, melyek közül három temetkezést két ívelt árokdarabból álló árok kerített. A sírok érintetlenek voltak. Közülük egyet a ráásott Árpád-kori árokkal teljesen elpusztítottak. A sírokból előkerült leletanyag (tekercselt végű fülbevaló, gyöngyök, emailos és korongfibula, lábbeli veretek és egyenes fenekű üveg pohár) alapján a temetkezések a Kr. u. 2. századra keltezhetőek. A szarmata kori településobjektumok a feltárás déli részén sűrűsödtek és a sírokkal ellentétben a római kor késői, hun kori horizontjába tartoznak. Az előkerült objektumok jellege (csont megmunkálásra utaló műhely, kútszerű objektumok jelentős vassalakkal és vasbucával) és leletanyaga alapján arra következtettünk, hogy az egykori település „ipari részét” vagy a különféle alapanyagok „feldolgozásának” helyszínét sikerült itt feltárni.

A feltárt terület középső részén, az altalajt takaró futóhomokos rétegben, egy késő Árpád-kori település gödrei és házai, illetve az ettől északra eső, igen mély fekvésű részen, a szikes agyagos altalajban szintén a településhez tartozó kopolya kutak, bonyolult és összetett, többszörösen megújított árok és karámrendszerek kerültek elő.

Az egyetlen feltárt Árpád-kori ház félig földbe mélyített típus, érdekessége a belsejében talált téglalap alakú, nagyméretű, kőből rakott kemence volt, mely mind formájában, mind elhelyezkedésében (majdnem a ház

közepére esett) elüt a korszakban megszokottól. Az általunk feltárt Árpád-kori telep nagy valószínűséggel a Horváth Ferenc és Vályi Katalin által a bogárháti templom mellett feltárt késő Árpád-kori településsel függ össze.

Munkatársak: Paluch Tibor, Szalontai Csaba.

BALOGH CSILLA – TÜRK ATTILA

123. Cserépváralja, Várhegy

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Tő, Kú

2004. július 26. és augusztus 17. között végeztünk régészeti kutatást a Cserépvárban. Hét kutatóárokkal megvizsgáltuk a vár DK-i oldalán található bástya, valamint a belsővár falsíkjait.

Az 1. árkot a DK-i bástya külső oldalán a meglévő fallal párhuzamosan nyitottuk. Tisztáztuk a megbolygatott rétegeket, megfigyeltük a bástya lábát és alapját.

A 2. árokkal a DK-i bástya déli oldalán vizsgáltuk annak alaprajzát, itt több építési periódust különíthettünk el.

A 3. árkot omlásveszély miatt nem nyitottuk meg.

A 4. árokkal a belsővár K-i falát kutattuk. Feltártunk egy É-D irányú omladékos falmaradványt, vele párhuzamosan cölöplyukak nyomait figyeltük meg és egy vastagon átégett felszínt. Az árok K-i végében É-D irányú vastag terméskőből rakott, habarccsal kevert, jó megtartású falszakaszt tártunk fel.

Az 5. árokban a belsővár DNY-i oldalán kutattuk a feltételezett falsíkot. Itt is omladékos falszakaszt találtunk. A falcsont DNY-i lábánál egy ovális, a tufás kőzetbe vájt helyiséget (feltehetőleg pince) tártunk fel.

A 6. árkot a belsővár NY-i szakaszán álló felmenő fal külső oldalával párhuzamosan nyitottuk. Itt is megfigyelhettük, hogy az eredeti járószintet nem tapasztott agyagból készítették, hanem a tufába belefartagták.

A 7. árokkal a belsővár déli oldalán kerestük a falsíkot. Itt is omladékos falat figyelhettünk meg (a 4., 7. és az 5. árokban végigfutó omladékos falszakaszok egymás folytatásai).

A 8. árokkal, a 4. árok K-i végében megtalált fal folytatását és szélességét vizsgáltuk. A 2 m vastag fal külső oldalán egy falszorost figyeltünk meg, alatta egy újabb falszakaszt.

A kutatóárkokból előkerült leletanyag a 17. századra utal, benne kisebb számban török anyag is van. Korábbi anyag csak 17. századi anyaggal keverten került elő, korábbi réteget nem tapasztaltunk.

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

124. Csernely, Nyestehegy

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk, Kú

2004. október 16-án végeztünk helyszíni szemlét a község határában, településrendezési tervhez kapcsolódóan. Ennek során egy régészeti lelőhelyet sikerült meghatá-

rozni, a település ÉK-i határában, a Nyestehegy nevű területen (hrs.: 096/4).

A lelőhely a Lénárdaróc–Csernely műút ÉK-i oldalán található a Gárdonyi-tető és a Kakarcsó-tető közti DNy–ÉK irányú völgyben. A völgy alja viszonylag lankás; a völgy bejáratából kiindul egy É–D-i mellékvölgy. A területet gyepek és gaz borítja, a völgy alján, a mellékvölgy alján, valamint a hegyoldal alacsonyabb részein intenzív leletsűrűsödést tapasztaltunk, késő középkori, kora újkori kerámiaanyagot gyűjtöttünk. A lelőhely a hegyoldal magasabb részein (a 300 m-es szintvonaltól felfelé) megszűnik. A lelőhely DK-i és DNy-i területeit a növényzeti fedettség miatt nem tudtuk meghatározni, de feltételezhető, hogy a völgy másik oldalán tovább folytatódik.

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

125. Csobád, Gáti-rét

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

2004. október 2-án végeztünk helyszíni szemlét a község határában településrendezési tervhez kapcsolódóan. Ennek során Csobád K-i határában, a Gáti-rét nevű területen (hrs.: 062; 076/1) új lelőhelyet regisztráltunk.

A terület Csobád községtől és a csobádi vasútállomástól KDK-i irányba 800 m-re található a Bársonyos jobb partján markánsan kiemelkedő dombon.

Az É-i oldalon igen intenzív leletsűrűsödést tapasztaltunk, főleg a domb teteje felé. Nagy mennyiségű bronzkori leletet gyűjtöttünk. Feltehetőleg a lelőhely az egész dombon tart, így a déli részét is potenciális lelőhelynek tarthatjuk.

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

126. Csobád határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Á, Kk, Kú

2004. november 10-én régészeti terepbejárást tartottunk a község határában, a középkori és kora újkori Csobád falu területén. Ennek során két új, eddig ismeretlen régészeti lelőhelyet regisztráltunk.

Csobádi-malom (hrs.: 056): A Bársonyos-csatorna és a Galambos-patak kereszteződésének északi oldalán az I. katonai felmérésen ábrázolt bekerített nagyméretű épület, valamint a II. katonai felmérésen ábrázolt Csobádi-malom környezetét vizsgáltuk meg. A területről 2002-ben Nagy Dezső, az Ökológiai Intézet munkatársa készített légi fotót. Itt több folt is kirajzolódott a felszínen, amelyek régészeti lelőhelyekre utalhatnak. A terepen ezeket megvizsgálva két elszántott épület nyomára bukkantunk, mindkettő téglapad, valamint találtunk egy nagyobb kőtörmelékét. A háznyomok mellett talált kis mennyiségű kerámiatöredék a 19. századból származik, így feltehető, hogy az itt lévő két épületnyom a Csobádi-malomra utal.

Csobád, kora újkori falu (hrs.: 0120, 0104, 0108/1): A Galambos-patak torkolatától délre feltételeztük a kö-

zéporkori és kora újkori Csobád falut. Itt osztott sávok terepbejárást végeztünk, 25 m széles sávokban pásztáztuk végig a felszínt. Összesen 20 sávot vizsgáltunk meg mintegy 850 m hosszúságban.

A felszíni kutatások alapján sikerült meghatározni a kora újkori Csobád falu határait. A leletsűrűsödés intenzitása alapján házsorok helyét határozhattuk meg.

A gyűjtött leletek jellemzően 17–18. századi kerámiatöredékek, köztük zöldmázas kályhacsempék és pipatöredékek. A falu 19. századi létére utal a csekély számú fehér porcelántöredék. A leletanyag egy jelentős része középkori, köztük sok Árpád-kori kerámiával.

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

127. Csorna határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, U, R, Rő, Á, Kö

2004. november 5-én egy csornai lakos több lelőhelyről származó, a felszínen talált régészeti leletanyagot szolgáltatott be a Xantus János Múzeumba.

Csatári-major 116,2 MP: A domb felszínéről kora Árpád-kori fogaskerek- és hullámvonaldíszes töredékek, vasdarabok kerültek elő. A néhány kovatöredék őskori jelenségekre utal.

Derítőtelep mellett: A szennyvízteleptől délre, a Keszeg-ér irányában DVK, késő rézkori és római kori edénytöredékekre bukkant.

Hét tó környéke: Az említett folyómeder Ny-i oldalán enyhe kiemelkedésen római kori és középkori kerámiatöredékeket, orsókarikákat és vaslemeztöredékeket talált.

Szid György sziget: Csorna és Barbacs között, a Keszeg-értől É-ra lévő enyhe kiemelkedésen rézkori kerámiatöredékeket és kovakőtöredéket talált.

Tízrendes: A Csatári-majorra Ny-ra, egy feltöltődött folyómeder É-i oldalán DVK, rézkori és római kori cserép-, kova-, vastöredékek kerültek elő. Az előző lelőhelytől DK-re, a folyómeder túloldalán római kori edénytöredékeket talált.

Vágásszer: A barbacsi határ mentén húzódó markáns dombvonulaton középkori és őskori telepek kerültek elő.

TAKÁCS KÁROLY

128. Csővár, Árpád út

(MRT 13/2 k. 4/10 lh.)

(Pest megye) LT

2004. június 8-án földmunkákat megelőző helyszíni szemlét végeztem a telken (hrs.: 267), amely közvetlenül a belterület DNy-i szélén, a Sinkár-patak ártere feletti domboldalon, a Penc és Csővár közti országút É-i oldalán terül el. A csővári 10. sz. lelőhelyhez tartozik, ahol több alkalommal kerültek elő kelta sírok.

A háromszög alakban, 100–120 m hosszban, 30–60 m szélességben, 3,5–4 m mélységig kisedett terület oldaliban semmiféle beásás vagy egyéb régészeti jelenség nem mutatkozott. Ugyanakkor a kiásott földben pár

kelta cserepet találtam. Az augusztus 25-i helyszínelés-kor sem tapasztaltam sírra vagy telepjelenségre utaló beásást a lemélyített területen, csupán újabb kelta cserepeket találtunk. Augusztus elején, a földmunkák megkezdésekor a munkagép által megmozgatott földben egy kelta hólyagos bronz lábperec két tagját találták. Az egyik tag repedt, de ép, a másik töredékes. Az épebb darab belsejében élénk kék színű elszíneződés látszik. Embersontokat vagy hamvakat nem találtak, a lábperecet a váci múzeumnak átadták.

KÖVÁRI KLÁRA

129. Daruszentmiklós határa

(Fejér megye) U, B, Rő, A?, Á, Kk

2004. április 15–16-án terepbejárást végeztünk a település rendezési tervéhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítésére. A község 2002. október 20-án vált önállóvá előszállás Kisszentmiklós és Daruhegy nevű részéből. Kisszentmiklós az 1970-es évekig Baracshoz tartozott. Daruszentmiklós mai közigazgatási határán belül korábban egyáltalán nem volt régészeti kutatás. Terepbejárásum nyomán 16 lelőhelyet ismertünk meg a területről.

Kisszentmiklós középkori előzményét Pázmándnak hívták. Pázmándpuszta személynévből származó neve Árpád-kori eredetre utal. Ugyanezt támasztják alá a falu helyén gyűjtött régészeti leletek is, amelyek között 12–13. századi edénytöredékek is vannak. A középkori falu helyét egy 1755-ben készült térkép házhelyek és kertek feltüntetésével Locus Coloniae Pazmandiensis felirattal ábrázolja. Templomos hely volt; ennek és temetőjének nyomai a lelőhelynek a dunaföldvári határba átnyúló részén figyelhetők meg.

A 16 lelőhelyen az alábbi jelenségeket regisztráltuk: újkőkori (dunántúli vonaldíszes kerámia) telepnyom; kora bronzkori (nagyrévi kultúra) telepnyom; középső bronzkori (Vatya kultúra) telepnyomok; római kori villatelepek, telepnyomok; népvándorlás kori (avar?) telepnyomok; Árpád-kori-késő középkori falu és telepnyomok; késő középkori telepnyomok, halastógát. A lelőhelyek a Nagykarácsonyi-víz(folyás) és a mellékvízeinek völgyéből kiemelkedő területeken helyezkednek el.

Munkatársak: Marton Tibor, Stibrányi Máté, Szabó Zoltán.

VIRÁGOS GÁBOR

130. Debrecen, Cegléd utca 1.

(Hajdú-Bihar megye) Ő, Kk, Kú

2004. január 7–16. között megelőző feltárást végeztünk a telken (hrsz.: 6460). Kb. 150 m²-nyi területen 14 objektumot tártunk fel a középkor végétől, újkor elejétől (16–18. század). A leletanyag szinte minden gödörben egyforma volt: ón vagy ólomházas edények maradványai; kancsófülek, peremek, szürke és fehér színű csereptöredékek. A 9. objektumban a fentiekén kívül egy

teljesen kiegészíthető barnamázaz tányér is előkerült. Ebben a gödörben több jó állapotú vastárgyat is találtunk (csizmapatkó, kés, szeg). A 11. objektumban üvegárgyak is voltak, egy pohár és egy szűk nyakú palack töredéke. Ezek a leletek valószínűleg a 19. századból származnak. Csak a 14. objektumban voltak kályhacsempe-töredékek. A három, eredetileg négyzet alakú kályhacsempe máz nélküli, téglaszínű, egyszerű, bekarcolt díszítésű. A gödrök sok állatcsontot (főleg szarvasmarha és ló) is tartalmaztak. A 6. objektumból egy ló maradványai is előkerültek. Természetes helyzetben volt a koponya, a nyakcsigolyák és hat pár borda, de az állat többi része hiányzott. Az ásatás legérdekesebb leletei az öt gödörből előkerült 8 darab pipa volt. Az egyszerű csereppipák mellett találtunk egy mázas és egy fehér kerámiából készült példányt is. Egyetlen, más korszakból származó leletet találtunk az ásatáson. A 13. objektum középkori cserepei közül került elő egy őskori, 3×4 cm-es kétélű kovapenge.

D. SZABÓ LÁSZLÓ – M. NEPPER IBOLYA

131. Debrecen, Hatvan utca 16.

(Hajdú-Bihar megye) Pa, U, R, Sza, Á, Kk

2004. május 3–14. között régészeti feltárást végeztünk a területen (hrsz.: 8545). A feltárt 26 objektum több korszakból származik. Az őskort felső paleolit, újkőkori és rézkori leletek képviselik. A terület finom nyesése közben előkerült szórvány kovapenge párhuzamait a felső paleolitikumban találtuk meg. Az É-i fal mellett a 2–5. objektumok egy újkőkori ház déli falának cölöplyukai lehetnek. A 3. és 9. objektumok egy boronaház talpgerendáinak lenyomatai, de kerámia hiányában a ház nem keltezhető. A 19. objektumban a rézkori tiszapolgári kultúra edénytöredékei voltak. Császárkori szarmata cserepeket a terület nyesése közben találtunk, valamint több darab került elő későbbi korszakhoz tartozó gödrökből. Csak szarmata leletet tartalmazó objektumot azonban nem sikerült feltárnunk. A többi objektumból Árpád-kori és középkori (14–18. század) leletek kerültek elő. A kerámia és állatcsontanyag mellett – főleg a középkori gödrökből – több jó állapotú vastárgyat (vödör füle, faveder abroncsa, sarkantyú) is találtunk. A középkori objektumok között figyelmet érdemlő a 7. objektum, mely egy középkori külső kemence. A 25. objektum egy faszervezetes kút, melyet 1,5 m-es hosszúságú fából ácsoltak össze. A faanyag nagyon rossz megtartású volt, már a második sor a talajvízben állt. A faszervezet alját a nagy mennyiségű talajvíz miatt nem tudtuk megkeresni, de a faanyagból mintát vettünk. A kút körüli földből és a kút betöltéséből egyaránt 16–17. századi leletanyag került elő.

D. SZABÓ LÁSZLÓ – M. NEPPER IBOLYA

132. Debrecen, Hunyadi utca 1–3.

(Hajdú-Bihar megye) R, B, Sza, Á, Kk, Kú

2004. augusztus 16. és november 30. között 5351 m² területen végeztünk megelőző feltárást. Azt megelőzően

július 14. és augusztus 16. között régészeti felügyeletet gyakoroltunk.

A lelőhely Debrecen belvárosában a 8314/1 és 8314/2 helyrajzi számú telken található. A lelőhely leginkább az építési telek magasabb É-i részére koncentrálódott, mivel a mélyebb DK-i részen az egykori Pap-tava helyezkedett el. Teljes kiterjedését nem sikerült megállapítani, mivel a szomszédos telkek mind beépítettek, és azok területén korábban még nem végeztek feltárást.

A régészeti felügyelet és a megelőző feltárás során 126 stratigráfiai egységet észleltünk, amelyek 110 objektumhoz tartoztak. A lelőhelyen öt egymástól jól elkülöníthető időszak régészeti jelenségeit tártuk fel.

A *kora rézkorból* (tiszapolgári kultúra) 6 objektum, 5 gödör és egy kút került elő. A kerek, többnyire sekély gödrökben és a kútban kevés leletanyagot, kerámiát és állatcsontot találtunk. A kézzel készült kerámialeletek között megfigyelhető csőtálpas edény töredéke és gyakoriak az átfúrt, bütykös fülekkel ellátott darabok. A rézkori kutat a feltárt terület legmélyebb pontján, az egykori Pap-tavának mára már teljesen feltöltött medre alatt sikerült észlelnünk.

A *késő bronzkorból* (Gáva kultúra) egyetlen objektumot tártunk fel. A kicsi sekély gödörből kerámia-töredékek, állatcsontok valamint paticsdarabok kerültek elő.

A 2–3. századi szarmata időszakból 23 objektum került napvilágra. A 19 többnyire sekély, kerek, közepes vagy kisméretű gödörben és a 4 kútban nagyon kevés fém-, sok kerámia- és állatcsontleletet figyeltünk meg.

A (25. obj/25. str.) számú kerek, lefelé szűkülő, mély kút belső oldalán fekete, szerves anyagra utaló elszíneződést észleltünk. A jelenség nagy kiterjedésű, néhol rácsos szerkezetű volt és a kút betöltése elvált tőle. Feltételezhető, hogy egy sövényfonattal bélelt kutat sikerült feltárnunk, melynek növényi maradványai a magas talajvíznek köszönhetően, szénült formában ugyan, de napjainkig megőrződtek.

Huszonegy középkori és kora újkori (13–16. század) objektumot sikerült feltárni. A 9 többnyire kerek, kicsi gödör mellett napvilágra került 12 kút. A rendkívül változatos leletanyagot tartalmazó kutak négy különböző típusát tudtuk megfigyelni. A 13–14. századra leginkább a faszerkezet nélküli, földbe vájt, kerek, lefelé szűkülő kutak a jellemzőek. A 14–15. századból feltártunk egy faszerkezet nélkül készített, valamint egy hordóval bélelt kutat. A 16. századi faszerkezetes kutakat azonos technikával, de eltérő megmunkálási faanyagból készítették. Az egyik típust gömbfából, félgömbfából csapolt, négyzetes, gyengébb szerkezetű kútbélések alkotják. A másik típusba a faragott pallókból összecsapolt, szilárdabb szerkezetű, négyzet alaprajzú, béléssel készült kutak sorolhatók.

A kutakból sok ép és kiegészíthető kerámia került elő. Gazdag az állatcsontanyag, több darabon megmunkálás nyomai láthatók. Néhány kútban fémtárgyak maradványait találtuk meg. A nedves környezetben nagyon

sok szerves anyag is megőrződött. Jelentős mennyiségű faeszköz, vesszőabroncsos hordót, gyalult, faragott deszkátöredékeket, botokat, egész vödöröt, számos vödörfejeket tártunk fel. Néhány kútból lábbelik nagyobb, varásnyomokat viselő bőrdarabjai, illetve fonott kötél-darabok kerültek napvilágra. Rostálásnak köszönhetően színes üvegyöngyöt, faragott csont díszgombot, csont késnyéltöredéket, rengeteg növényi maradványt, gabonaszalmát, gyümölcs-, gyomnövény- és zöldségmagvat találtunk.

A 43 újkori objektumot elhelyezkedésük, szerkezetük és leletanyaguk alapján két nagyobb korszakra lehet osztani. A 17–18. századból 14 objektumot tártunk fel, ezekből 9 kút volt. A 19–20. századi objektumok száma 29, melyekből 19 funkcionált egykor kútként.

A feltárás második szakaszában, a lelőhely DK-i részén, az egykori Pap-tavának feltöltött medrét kutattuk. Történeti források alapján ismert volt, hogy a város vezetése 1807-ben adott ki rendelkezést az akkor már teljesen elmocsarasodott tó feltöltésére. A feltöltött tó helyén 1840-ben nyílt meg a Fűvészkert. Egy 1812-ben készült térképen a tó még jól látható. Ezek szerint a tavat valamikor 1812 és 1840 között töltötték fel. A tó keletkezésének idejéről azonban semmilyen adattal nem rendelkezünk. A városi jegyzőkönyvekben már a 16. században említik. A legkorábbi, Kovács György városi mérnök által 1750-ben készített térképen a tó már fel volt tüntetve. Kutatóárkunkkal megtaláltuk a 19. század első negyedéből származó, nagy mennyiségű újkori és középkori kerámiát tartalmazó feltöltést, az alatta lévő iszaprétegben azonban nagyon kevés értékelhető leletre bukkantunk. A tó néhol 150–180 cm vastag iszapos természetes feltöltődésének legalsó rétegeiben rendkívül kevés késő Árpád-kori és egy darab szarmata kerámiát találtunk. A tó közepe felé eső részen, a természetes iszapréteg alatt tártunk fel egy kora rézkori kutat. Ezek szerint a tó Kr. e. 4400–4000 után keletkezett. Mivel a római császárkori, középkori, kora újkori objektumok a tó partja körül helyezkedtek el, így valószínűleg ezekben a korokban már számolni kell annak meglétével.

SZOLNOKI LÁSZLÓ

133. Debrecen, Látóképi csomópont

(Hajdú-Bihar megye) Ő

2004. április 26–30. között régészeti feltárást végeztünk a 33. sz. másodrendű főút csomópontján. A kitűzött 1600 m²-es területen 32 régészeti objektumot találtunk. A lelőhelyen 22 cölöplyukat tártunk fel, amelyek házak, káramok nyomai lehetnek. Szabályos háromszöget alkottak a 9., 10., 11. sz. objektumok, a 21–30. sz. objektumok pedig egy sorban helyezkedtek el. A lelőhely Ny-i fala mellett volt a 15. sz. objektum, egy 160×60 cm-es sír formájú gödör; csontokat, mellékleteket azonban nem találtunk benne. A felület É-i részén egymást metszve helyezkedtek el a 2., 3., 4. sz. objektumok. A 80 cm

mély 2. objektum alján egy emberi koponya töredéke és egy emberi őrlőfog volt. A lelőhely a talált cserepek alapján őskori település.

D. SZABÓ LÁSZLÓ – M. NEPPER IBOLYA

134. Dédestapolcsány, Várerdő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) I

2004. július 19-én helyszíni szemlét, leletmentést végeztünk Dédestapolcsány és Mályinka községek határvonalában, ahol vasleleteket találtak.

Egy nagy halom közepét szétdőlt, kibontott állapotban találtuk, a föld tele volt kidobált mészkövekkel, cserepek nem látszottak. A nagy halom mellett, annak tövében négy mészégető gödör helyét fotóztuk le. A közelben, a bükkerdőben még legalább négy, részben bolygatott, mészkőből rakott temetkezés nyomai, maradványai láthatók.

A terepbejáráson részt vett a Bükki Nemzeti Park Természetvédelmi őrkerület vezetője Barta Zsolt, önkéntes természetvédelmi őr Taricska Tibor, a Kohászati Múzeum igazgató-helyettese Porkoláb László és Balogh Marcell fotós.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA – PUSZTAI TAMÁS

135. Dióskál, Ungi-pusztá

(Zala megye) Á, Kk

2004. április 22-én és 28-án lakossági bejelentés alapján helyszíni szemlét végeztünk a dűlőben. A terület nagy kiterjedésű szántó. Az É-D-i irányú magas dombhát K-i, legmagasabb részén, valószínűleg a tavaly őszi mélyszántás során Árpád-kori, középkori település maradványait szántották szét. A területen nagy mennyiségű csontmaradvány és égetett téglák jelzik az egykori temető és valószínűleg templom helyét egy 37×23 m-es területen, a temetőn kívül pedig Árpád-kori és középkori kerámia gyűjthető. A felszínen tüzelésnyomok (kemencék?) maradványai is megfigyelhetők.

Megfigyeléseink szerint a település déli irányba egészen az erdősávig elhúzódik, ugyanis a szántásban egymástól szabálytalan távolságra, de egy vonalban égett szenes, paticsos, hamus foltokat lehetett megfigyelni, mely feltételezésünk szerint az egykori település utcáját, házsorát jelentheti. Az égett foltokban nagy mennyiségű Árpád-kori és késő középkori kerámia jelentkezett. A lelőhely egy kb. 500×100 m-es területet foglal el. Hasonló foltok figyelhetők meg a temetőtől É-ra eső területen is, bár nem olyan intenzitással, mint az a déli domboldalon megfigyelhető.

A lelőhely feltehetően a középkori Ung településsel azonosítható, bár ennek pontos megállapítása további kutatást igényel. A leletek a keszthelyi Balatoni Múzeumba kerültek.

Munkatársak: Belényessyné Sárosi Edit, Farkas Zsuzsanna, Lázár Gabriella, Maácz Gabriella.

EGYHÁZI DÓRA

136. Doba, Somlóvár

(Veszprém megye) Kk

2004 augusztusában tovább folytattuk az alsóvár legkésőbbi udvarszintjének feltárását, ezenkívül újabb feltárásokat végezhetünk az úgynevezett kaszárnyaszárny belsejében, a korábbi kapubejáró környezetében. Mindenhol feltártuk az épület padlószintjét, helyenként az egykori téglapadló, a válaszfalakban nyílt ajtó küszöbköve is előkerült. Megállapítottuk, hogy az úgynevezett kaszárnyaszárny valójában L alaprajzú volt, tehát az alsó várudvart D-ről is egy hasonló épület zárta le.

A kaszárnyaszárnyba belefoglalt – egyfajta pinceként tovább használt – épület belsejében eltávolítottuk a 16. század végi–17. század eleji feltöltést, és azonosítottuk a pince agyagpadlóját, melyet 15. század végi–16. századi kerámia keltezett. Az épület pincévé alakításakor a körítőfalat belülről köpenyezték, melyen jól megmaradtak a zsaluzatelemek lenyomatai, sőt egy-egy famaradvány is előkerült, ami arra mutat, hogy egyfajta burkolatként a zsaluzatot megtarthatták. Az agyagpadló alatt az épület korábbi járószintje is előkerült, ennek teljes feltárása a következő idény feladata. Az épület ÉNy-i oldalán jó állapotban megtaláltuk a külső vakolatot, melybe kvádermintákat karcoltak.

Munkatárs: Tömör László építész.

LÁSZLÓ CSABA – FÜLÖP ANDRÁS

137. Dör, Döri-lap

(Győr-Moson-Sopron megye) Kú

2004. november 5-én egy csornai lakos Dör határában felszínen talált régészeti leletanyagot szolgáltatott be a Xantus János Múzeumba. A lelőhely a Bágyogszóvátra vezető út melletti markáns kiemelkedésen található. A leletek zöme kora újkori (újkori) edénytöredék, emellett előkerült egy cserépbogrács peremtöredéke is.

TAKÁCS KÁROLY

138. Dunaföldvár határa

(Tolna megye) Rő? Kő

Alsó-Óreghegy, Diós: 2004. október 13-án helyszíni szemlét végeztem a földvári bencés apátságánál, mert bejelentés érkezett, miszerint a 2003-as mentő ásatás mellett fekvő szántóföldön falat és csontvázakat szántottak ki. A szántással két, egymással derékszögben találkozó fal helyét, törmelékkel visszatöltött alapárkát bolygatták meg, kb. 7, illetve 5 m hosszan. Ettől északra öt, szemmel láthatóan valamelyest egybe tartozó csontváz töredéket lehetett megfigyelni. Amint a 2003-as ásatás is igazolta, ezen a részen is számolhatunk falakkal, épületekkel; a vélhetőleg igen közel fekvő bencés apátsági templom temetője ide is kiterjedt.

Gyűrűs-völgy: Bejelentés érkezett a paksi múzeumhoz, hogy a Gyűrűs-völgy felső szakaszának nyugati oldalán, egy eső által kimosott mélyútban emberi csontok kerültek elő. 2004. szeptember 22-én helyszíni szem-

lét tartottam a Temető-hegy orra közelében fekvő lelőhelyen. A 1–1,5 m mélyen bevágódott mélyutat az eső helyenként 0,5 m mélyen kivájta. A vájat közepén kb. 10 m hosszan feküdtek eredeti helyzetükből kimozdított emberi csontok, nagyjából három sűrűsödésben. A víz erejére jellemző, hogy az út alsó, füves részére is vitt magával hosszú csontokat is. Az út nyomvonalában elszórtan kevés és apró, de jellegzetes 2–3. századi római kerámiát találtunk; a lelőhely talán egy római temetővel azonos.

K. NÉMETH ANDRÁS

139. Dunakeszi, Székes-dűlő

(Pest megye) U, B, Sza

2004. május 25. és július 23. között megelőző és szondázó feltárást végeztünk a dűlőben a „D” területen. Több mint 6 hektáros területet kutattunk át. Az idei évben feltárt terület mintegy 100 m-rel fekszik északabbra az 1996-ban és 2000-ben feltárt területtől. A Dunától mintegy 500 m-re fekszik. A humuszréteg eltávolítása során a változóan homokos, agyagos altalajt rendkívül változatos mélységben (10–300 cm) értük el. Számos, a terület keletéről határoló Óceánárok-patakkal és a Duna vonalával részben párhuzamos ÉÉK–NyÉNy-i irányú kiemelkedő dombhákat, illetve mélyedéseket figyeltünk meg. A terület nyugati részén húzódó, legmagasabb homokháton találtuk meg a régészeti objektumok túlnyomó részét.

A nagyobb homokhát északi részén egy cölöpszervezetes ház három párhuzamos cölöplyukosorát figyeltük meg, ami egy *neolit kori* (dunántúli vonaldíszes kultúra) kisebb települési egységhez tartozhatott. Az erózió miatt nem tudtuk megfigyelni a házakat kísérő hosszanti gödröket, illetve sekélyebb objektumokat. Mindössze egy a ház közelében fekvő kora bronzkori gödörből került elő egy neolit kerámiatöredék.

Az előkerült, datálható objektumok többsége a *kora bronzkor* időszakára keltezhető. Többségük kerek, hengeres falú hulladék- és tárológödör volt, időnként nagy mennyiségű kerámiával és állatcsonttal. A gödrök kisebb csoportokat alkotnak. A talaj erősen erodálódott, a gödrök többségénél csak gödöralkat tudtunk kibontani, amelyek sokszor még így is jelentős mennyiségű kerámiaanyagot tartalmaztak.

Az előkerült füles korsók, amforák a Somogyvár-Vinkovci kultúra hatását mutatják, ugyanakkor más kerámiatípusok (díszített peremű tálak, T-profilú tálak, négy lábón álló tálak, korsók, a vállon elhelyezett három függőleges borda) párhuzamait a harangedény Csepel-csoport, illetve a harangedény kultúra közép-európai területeinek úgynevezett kísérőkerámiájában találjuk meg. Ugyanakkor egyetlen objektumból sem került elő harangedény-töredék.

Feltűnően alacsony volt a köeszközök száma, amit az magyarázhat, hogy a lelőhely messzebb fekszik a nyersanyaglelőhelyektől. Ugyancsak eltér a korszak Du-

na menti településeitől (Albertfalva, Szigetszentmiklós) a cölöpszervezetes házak hiánya, illetve a gödrök kisebb csoportokba rendeződése.

A település szélén, a nagy homokhát ÉNy-i részén egy szórt hamvas és egy urnás rítusú kora bronzkori sír került elő. A két sír szinte teljesen elpusztult, csupán a kalcinált csontokat és az urna töredékeit tudtuk feltárni.

A nagy homokháton kívül, a területet átszelő természetes mélyedésekben is kerültek elő kora bronzkori gödrök, általában csekély mennyiségű leletanyaggal. Ezek valószínűleg víznyelő gödrök, kutak lehettek, bontásuk során folyamatosan feltört a talajvíz.

A *késő bronzkor* időszakánál szórványos telepjelenségeket, gödröket és egy cölöpszervezetes ház részletét és magányos hamvasztásos sírját táruk fel.

A nagy homokhát legdélebbi részén, a 2000-ben feltárt késő bronzkori telephez legközelebb eső területen, egy félköríves záródású cölöpszervezetes ház részletét tudtuk kibontani. A gödrökből csekély mennyiségű, a 2000-ben megismert késő halomsíros-kora urnamezős kerámiaanyag került elő.

Szintén a késő bronzkor időszakára datálható a nagy homokhát északi részén előkerült szórt hamvas sír. A kisméretű, sekély sírgödörben a csekély mennyiségű kalcinált csont között két bronz lándzsahegyet, illetve egy karperecet találtunk.

Feltételeken a késő bronzkor időszakára datálhatjuk a nagy homokhátat ÉNy–DK-i irányba kettévágó mély, V-alakú árkot, mely párhuzamosan fut a 2000-ben előkerült hasonló méretű kettős árokkal. Bár az árokból kora és késő bronzkori kerámia került elő, ennek ellenére későbbi datálása sem zárható ki, mivel egyértelműen nem bronzkori cölöplyukosorok szegélyezik párhuzamosan.

A 2004-ben folytatott feltárást alapján meghatározhatóvá vált a 2000-ben feltárt késő bronzkori település északi határa.

Az őskori telep DNy-i felén egy D–É-i tájolású *sarmata* női sír került elő. Az elhunytat háton fekvő, nyújtott testhelyzetben temették el, a váz bal oldalát állatjárás bolygatta. Az előkelő származású asszony ruhájának nyakkivágását vagy fátylát vékony aranylemezről préselt, kerek, a ruhaujját pedig háromszög alakú flitterek díszítették. A nyak környékén karneol, borostyán- és kalcedonygyöngyökből álló nyakláncot találtunk, melyen közepén aranylemezes, granulációkkal díszített lunula függött. Ennek, vagy egy másik, hosszabb nyakláncnak lehetett a része a mellkason talált fajansz oroszlán alakú gyöngy. A koponya alatt, a nyaklánc összefogására szolgáló, zárt bronzkarika mellett egy granulációkkal díszített aranyfülbevalót bontottunk ki. A csukló környékén több rétegben millefiori és borostyángyöngyöket találtunk. Lábféjéhez egy egyfülű, korongolt, kettős kónikus, vörösre festett korsót helyeztek. A sírban található aranyleletek, a gyöngyök, a fajansz oroszlán pontusi eredetűek. A sírt a római import hiánya és az ékszergarnitúra összetétele alapján a Kr. u. 1. századra datálhatjuk.

Egy másik ugyancsak szarmata D-É-i tájolású, nyújtott csontvázas sírt is feltártunk.

KOROM ANITA – REMÉNYI LÁSZLÓ

140. Dunavarsány, Erőspusztá, Forráspart-dűlő

(Pest megye) B?, A?, Á?

2004. szeptember 6–15. között próbafeltárást végeztünk a leendő Ipari Park területén (hrs.: 5035/1–2, 5036–5040, 5041/1). A próbafeltárás során a terület DK-i részén három régészeti objektum (árok) került elő őskori (bronzkori?) leletanyaggal. Megbizonyosodtunk, hogy a bronzkori lelőhelyet a beruházás nem veszélyezteti.

Ugyanakkor a terület déli részén egy késő avar(?), kora Árpád-kori(?) telep néhány – a korábbi mezőgazdasági munkák nyomán erősen bolygatott – objektumát (gödört, árkokat) tártunk fel. Az objektumokból hullámvonalas díszű kerámiatöredékek, állatcsontok kerültek elő. A leletanyag a ráckevei Árpád Múzeum-ba került.

Munkatárs: Érdy Benedek geodéta.

PATAY RÓBERT

141. Dúzs, Juh-hegy

(Tolna megye) I

Hóban készített légi fotón úgy tűnt, mintha erődítési nyomok lennének a dombon. A hosszan elnyúló, É-D-i irányú dombot három oldalról vízenyős rét határolja. Várnak alkalmas, de 2004. április 15-én az igen sűrű bozóttal fedett területen erődítésre utaló nyomokat és leleteket nem találtam.

MIKLÓS ZSUZSA

142. Ecser, 6. számú lelőhely

(Pest megye) Szk, Sza

Az M0 autópálya Pest megyei szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során az M5 autópálya és az M0–4 főút csomópontja közti szakaszon, valamint a 4. sz. főút – Vecsést és Üllőt elkerülő – nyomvonalán dolgoztak 2004-ben a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai. Geodéta: Érdi Benedek, térinformatikusok: Zoltán S. Péter vezetésével Progli Szabolcs és Tóth Károly. Koordinátor: Tari Edit.

2004. október 5–22. között folytattunk ásatást Ecser határában, a 6. sz. lelőhelyen. Összesen közel 6000 m²-t kutattunk át, aminek során 80 objektumot tártunk fel: 69 gödört, 7 árkot, 1 házat, 1 sütőkemencét és 2 paticsomladékot. A félig földbe mélyített, oszlopszerkezetes házban behúzott peremű tál peremének töredékét találtuk, ennek alapján a ház a szkíta korra keltezhető. A többi objektum közül 40-ből szarmata leletanyag (kerámiatöredékek, vaskészítmények) került elő; 39 objektum viszont vagy csak állatcsontot vagy egyáltalán semmilyen leletanyagot nem tartalmazott, ezért azok datálása kétséges.

Munkatársak: Voicsek Vanda régész, Darányi Réka, Káldi Sebestyén, Kiss L. Zsolt, Susics Diána, Szabó Sándor, Szrnka Attila ásatási technikusok.

NAGY ANDREA – PATAY RÓBERT

143. Ecser, 7. számú lelőhely

(Pest megye) LT, Sza, A, Á

2004-ben kezdtük meg az autópálya egyik csomópontján elhelyezkedő lelőhely megelőző feltárását. Patak (ma részben csatorna) árteréből kiemelkedő dombon több mint 8 hektáron terül el.

A legkorábbi emlékeket néhány *kelta* objektum (2 cölöpszerkezetes ház, árkok és gödörök a feltárt terület ÉNy-i részén) képviseli.

A lelőhely túlnyomó részén egy rendkívül nagy kiterjedésű, sűrű *szarmata* telep és temető helyezkedik el. Mindkettő két kronológiai fázisba sorolható. A telep korábbi – terra sigillatákkal a Kr. u. 3. századra datált részét – vágják a későbbi sírok, illetve a 4. századi – szemcsés kerámiával jellemezhető – telepobjektumok. A telep leggyakoribb objektumtípusa a hulladék- illetve tárolóverem. Helyi jellegzetességek az igen nagy kiterjedésű gödörbokok (anyaggyűjtőhelyek?). A félig földbe mélyített, többnyire cölöpszerkezetes házak egy része sűrűn egymás mellett helyezkedett el a telep DK-i részében. Két különböző típusú (egy épített rostélyú, egy földbevéjt) edényégető kemencét tártunk fel a hozzá tartozó munkagödörrel. Ezenkívül számos sütőkemence, „aszaló” vagy „fűstölő” gödör (az uralkodó széljárás szerint ÉNy–DK-re tájolva), néhány kút került elő, továbbá vízelvezető- és kerítőárkok. Ez utóbbiak főként a telep peremén, a patak, illetve csatorna közelében, ma mocsaras, a magas talajvíz miatt alig feltárható területen kerültek elő a lelőhely Ny-i, É-i és DK-i szélén. Jellemzőek a nagy kiterjedésű és mély anyaggyűjtő(?) helyek: ezek több tucat egymásba ástott gödörből álló amorf objektumok, amelyekbe utólag többször építettek bele egyéb telepobjektumot, pl. sütő- és edényégető kemencét. A leletanyag túlnyomó része szemcsés kerámia (főként fazekak), kisebb mértékben találtunk jól iszapolt edénytöredékeket (köztük egy besímitott sárkánydíszes edény töredékét), és elenyésző mennyiségű kézzel formált kerámiát. Egyéb leletek: őrlő- és fenőkövek, bronzfibula, bronzvéső, vasszabla, vastárgyak, nagyszámú szilikátsalak és feltűnően sok terméskő (azonos azzal a fajtaival, amelyet a sírok betöltésében találtunk).

A temető korai fázisa 3. századi (a datálás alapja: alföldi típusú számszerű fibulák, korongfibulák, Drag. 33. terra sigillata csésze stb.), a késői része valószínűleg 4. századi (római érmek, aláhajlított lábú fibulák). A feltárás pillanatnyi stádiumában nem világos, hogy a temetőt folyamatosan használták-e, vagy két különálló kronológiai csoportról van szó. Összesen 69 szarmata sír került elő, közülük 17 körárkos. A szuperpozíciók alapján úgy tűnik, hogy a temetőobjektumok is két fázisra tehetőek. A temetőben eddig két, területileg elkülönülő

sírcsoportot figyeltünk meg. Mindkettőre jellemzők a kőpakolások temetkezések, amelyek egy részénél megfigyelhető volt, hogy nemcsak a sír alját és oldalait bélelték ki kövekkel, hanem betöltésének nagy részét is kövek tették ki, illetve valószínűleg a sír felett valaha magasodó halom felhordásához is felhasználták őket. Egy esetben kerámiasalak-darabokkal töltötték be a sírgödört. Szokatlanul sok gyermeksírről került elő a körárokban. A sírok túlnyomó többsége rabolt. A jellemző tájolás a D-É, de több olyan is előkerült, amely ettől erősen eltért, illetve fordított tájolású temetkezéseket is találtunk.

A lelőhely É-i periferiáján szórványosan, a K-i részen sűrűbben kerültek elő *avar kori* telepobjektumok: 4 félig földbe mélyített, kőkemencés, cölöpszerkezetes, közel négyzetes alakú ház, néhány gödör és egy sütőkemence, amelyet későbbi (ugyancsak népvándorlás kori?) árokrendszer vágott.

Szórványosan találtunk *Árpád-kori* objektumokat: a lelőhely déli részén egy cserépbogrács- töredékkel datált gödört, és az É-i periferián egy csigavonal-díszes kerámiával keltezett házat.

Munkatársak: Berecz Barbara régész, Darázs Tímea, Jakab Attila, Kiss Csaba, Mérai Dóra, Nagy Nándor, Polka Mónika, Sántha Barbara, Balogh András, Szabó Máté régészhallgatók, Bagi Judit, Bodó Zsuzsa, Bosnyák Valéria, Káplár Ildikó, Nyikus Krisztián, Sempeser Zoltán, Szalai Gábor, Szászvári Linda, Szőke Gábor technikusok.

GALLINA ZSOLT – KÖVÁRI KLÁRA – KULCSÁR VALÉRIA –
NAGY ANDREA – SOMOGYI KRISZTINA

144. Eger, Kőporos-tető

(Heves megye) Pa

2004. december 29-én terepbejárást végeztünk a fél évszázada ismert, védett lelőhelyen, amely Egertől DDK-re található, egy széles, lapos dombháton, aminek Ny-i oldalát riolitbányászás során elhordták. A leletanyag, amely a szőlőművelés során került felszínre, a tetőn, a magassági pont körül koncentrálódik. A felszínen gyűjtöttünk 7 kvarcporfir-, 2 hidrokvarcit- és 1 szarukő-szilánkot. A múzeumba került leletanyagban keveredik egy levéleszközös középső paleolit ipar és a felső paleolit Aurignacien kultúra anyaga.

Munkatárs: Béres Sándor.

ZANDLER KRISZTIÁN

145. Egerszalók, Kővágó-dűlő

(Heves megye) Pa

2004 novemberében és decemberében terepbejáráásokat végeztünk a lelőhelyen, ami egy széles, lapos dombháton, a magassági pont körüli szőlőben található. A középső és felső paleolitikum időszakára datálható településen két egymástól 50 méterre elhelyezkedő, 20 illetve 30 m széles folt rajzolódott ki, e két koncentráció-

tól Ny-ra egy műhelyfoltot is sikerült lokalizálni. Az erről a területről gyűjtött anyag jelentős részben Mátraháza-felnémeti típusú opálból áll. Novemberben két eszközt gyűjtöttünk: egy pruti kovából készült szilánkvakarót, valamint egy obszidián pengevakarót, továbbá 22 szilánkot és két pengét. Decemberben 4 szilánkvakarót, 4 retusált szilánkot, valamint 63 szilánkot, 5 pengét és 2 magkövet találtunk a felszínen. A leletanyag alapján egy levéleszközös középső paleolit ipar és a felső paleolit Aurignacien kultúra leletanyagának felszíni keveredésére következtethetünk.

Munkatárs: Béres Sándor.

ZANDLER KRISZTIÁN

146. Erdőkürt határa

(Nógrád megye) Ó, U, B, Kő

2004 februárjában ivóvíz-beruházást megelőzően végeztünk terepbejáráásokat Erdőtarcsa és Kálló határában.

Keresztúti-dűlő: A Cék-lás-völgyi-pataktól É-ra a Vanyarcra vezető aszfaltúttól Ny-ra található dombháton húzódik a lelőhely. Itt egy kb. 50×50 m-es körben gyűjtöttünk csekély számú, igen kopott őskori cserepet.

Saj-völgyi-patak partja: Saj-völgytől É-ra, a Vanyarcra vezető betonút által elvághva található egy magasabb dombvonulaton a lelőhely. A 300 m hosszú és 150 m széles lelőhelyről nagy számban gyűjtöttünk Kyjatice kultúrához tartozó cserepeket és egy kovaeszközt.

Templom környéke: A templomtól és a temetőtől DK-re húzódó dombháton található a lelőhely. Kiterjedését nem tudtuk megállapítani, mivel a templom és a temető rátelepedett a lelőhelyre. A lelőhelyhez tartozó és vizsgálható 30×100 m-es terület K-i részén DVK-hoz tartozó cserepeket és obszidiáneszközöket, a közepén középkori, a Ny-i részén középkori és bronzkori cserepeket gyűjtöttünk.

BÁCSMEGI GÁBOR

147. Eszteregnye, Ojtó-dűlő

(Zala megye) Ró, Kk, Kő

2004 áprilisában régészeti terepbejárást végeztünk a Rigác-Sormás közé tervezett bányaterületen, amely a 7. sz. főút déli oldalán található. A K-Ny-i hossz tengelyű bánya több É-D-i lefutású patakmedret szel át. Terepbejárástunk célja a kijelölt bányaterület szisztematikus bejárása, feltérképezése volt. Munkánk során új régészeti lelőhelyek kerültek elő, és sikerült a korábban ismert lelőhelyek határait is pontosítani. Egy új lelőhelyet regisztráltunk.

A lelőhely Eszteregnye központjától 1,8 km-re DNY-i irányban, Rigác központjától 1,6 km-re DK-re található. Az Ojtó-dűlő közepén, egy É-D-i irányú dombháton, annak tetején és lejtőin helyezkedik el. A lelőhely K-Ny-i irányú, jól körülhatárolható terület. Jó megfigyelési körülmények mellett, elszórtan találtuk a római kori, középkori, késő középkori-kora újkori leleteket. Jel-

legzetes darab egy római hombár vastag falú, korongolt, ívelt oldaltöredéke volt. A lelőhely 560×200 m kiterjedésű.

SZÁRAZ CSILLA

148. Eszteregnye határa

(Zala megye) U, R, B, Ró, A, Á, Kk, Kú

2004. július 30-án terepbejárást végeztünk a település rendezési tervéhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítésére. Cél a nyilvántartott lelőhelyek állapotvizsgálata, a közelebről nem azonosított régészeti megfigyelések pontos lokalizálása és új lelőhelyek azonosítása volt. Mindezek eredményeként jelenleg összesen 9 lelőhelyet ismerünk a területről.¹⁰ A 3. sz. lelőhelyen megfigyelt késő középkori telepjelenségek a középkori Eszteregnyével hozhatók összefüggésbe. Obornak régészeti emlékeit a 8. és 9. sz. lelőhelyen találtuk meg. A kerek várdombon (1. sz. lh.) megfigyelhető földvár okleveles említését nem ismerjük, de az azonos típusú kisvárakhoz hasonlóan valamikor a 13. században épülhetett.

A 9 lelőhelyen az alábbi jelenségeket regisztráltuk: újkőkori (dunántúli vonaldíszes kultúra) telepek; középső rézkori (balatoni csoport, tűzdelt barázdás kerámia) telepek; késő bronzkori telep; római kori telepek; népvándorlás kori (késő avar) telepek; Árpád-kori település, földvár; késő középkori falu; kora újkori (16. sz.) éremlelet.

Munkatársak: Marton Tibor, Stibrányi Máté, Szabó Zoltán.

VIRÁGOS GÁBOR

149. Esztergom, Széchenyi tér 22.

(Komárom-Esztergom megye) Á, Kö

A védett lelőhelyen 1958-ban Zolnay László kisebb régészeti feltárást végzett és az akkor megtalált pincét középkorinak határozta meg. 2004. október 20. és november 12. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a telken (hrsz.: 17414) a tervezett építkezés helyén, amelynek során egy középkori kőház maradványait és pincéjét tártuk fel. A ház K-Ny-i tájolású és majdnem pontosan a tervezett új épületszárny helyén állt; 95–110 cm vastag, kavicsos habarcsba rakott kőfalai 80–150 cm mélységben kerültek elő. A pince kő dongaboltozata fölött több középkori járószint helyezkedett el. A boltozat feletti első járószint alól, a boltvállak betöltéséből főleg Árpád-kori, néhány 14. századi (esetleg 15. század eleji) kerámiatöredék került elő, melyek a boltozatnak 14. szá-

zadi (legkésőbb 15. század elejéről való) építését jelzik. A boltvállak mögött kavicsos habarccsal vakolt falfelületet találtunk, amely arra utal, hogy a boltozat megépítése előtt a ház már fennállt, alsó szintje valószínűleg síkfödémes lehetett. Ezt a feltevést igazolta a déli fal melletti feltárás, ahol a boltvállak mögött két rézsűs, bevilágító ablakot találtunk. A DK-i ablak (napfényre ferdén elhelyezett) kőkerete, benne az egykorú vasráccsal került elő, a DNy-i ablak kőkeretének felső felét a börtönudvar kerítésének építésekor 1903-ban elvették. A két ablak közti részen, az É-i oldalon fiókboltozat jelzi, hogy ezen a részen É felé kijárata lehetett a pincének. A bíróság falánál, a pince K-i végén egy barokk, téglából épült lejárati van elfalazva. A barokk boltozat alatt azonban ott is megfigyelhető a korábbi kőboltozatnak az eredeti pincelejáróba ferdén emelkedő kőboltozata.

A fentiekben túl külön, a ház belsejéből is volt lejárata a pincének a boltozat ÉNy-i harmadánál. Ez a boltozat építésével egyidős, az É-i falánál két kőből épített lépcsője volt, további része falépcső lehetett. A pince Ny-i végfalán téglával átboltozott ajtónyíláson át egy másik, ugyancsak kő-dongaboltozatos pincerész, abból É felé további pincszakasz következik (már a börtönudvar alatt). Utóbbi szinte teljesen, a belső kis pince 90%-ban, a külső nagy pince 50%-ban be van tömődve. Az utóbbi két pincerész későbbi hozzáépítésnek, de középkori építkezésnek látszik. Ezek megkutatására nem volt módunk. A fentiek szerint a bíróság udvarán egy – valószínűleg 13. századi (legkésőbb 14. század első fele) – kőház alsó részét találtuk meg, amely eredetileg síkfödémes volt. A déli oldalon két kőkeretes, rézsűs bevilágító ablakkal ellátott szuterén helyiséget a 14. században (legkésőbb a 15. század elején) kőboltozattal látták el. A török háborúk után az épület romjait a 18. században átépítették; a pincét valószínűleg a 19. század végéig használták.

HORVÁTH ISTVÁN

150. Érd, Hosszú földek

(MRT 7. k. 9/4 és 9/15 lh.)

(Pest megye) U, B, V, Ró, Á

2004. április és október között a Benta-patak É-i oldalán, a 9/4 sz. őskori lelőhely Ny-i részét; valamint a vele érintkező 9/15 lelőhely K-i szélét tártuk fel az építendő M6 autópálya tengelyében, mintegy 60 m szélességben. A feltárt 3,5 hektáros területen kb. 2200 objektum került elő. (Lásd az illusztrációt a 214. oldalon!) Közepén egy újkori szemétfeltöltés nagy részen megsemmisítette a korábbi településre utaló nyomokat.

Legkorábban a *középső neolitikum* idején telepedtek meg itt. Ehhez a korszakhoz köthetők a hosszú, gyakran 15–20 m-es téglalap alakú, cölöpszerkezetes felszíni házak. Nagyméretű, lapos gödreikből a zselizi kultúra emlékeanyaga került elő, jórészt durva házikerámia és szarvasmarha/őstulok vázmaradványok formájában.

¹⁰ A mai közigazgatási határon belül a középkorban két falu létezett. Eszteregnye és Obornak. Mindkét falu történetét Holub József foglalta össze: Zala megye története a középkorban. III. kötet. A községek története. Pécs, 1933, kézirat.

A következő periódus a *középső bronzkor*. Objektumaink nagy része a Vátya kultúrához kapcsolódik. Vátya csuprok, bögrék folyamatosan kerültek elő, de gyakran urnák és kancsók is felbukkantak. Ritkán, de előfordult néhány jó minőségű mészbetétes áru is. Régészeti hagyatékuk legtöbbször kerek, hasosodó, változó mélységű hulladék- és tárológödrökből került elő. A különböző rendeltetésű gödrökben gyakran találtunk csontváza-akat s állatokat bedobálva. Pl. az egyik gödörben öt emberi csontváz, három kutya és négy edény volt. Rétegtani helyzetük (egyiket vágja egy szögletes vaskori gödör) s a ritka edénymelléklet a középső bronzkorra helyezi e gödörsírokat. A gödrök mellett más földbe mélyített objektumok is vannak, egyikük mintegy 50 agyag-nehezéket rejtett. Kiemelkedő jelentőségű egy felszíni, cölöpszerkezetes csónak alakú ház. (Lásd az illusztrációt!)

A tisztán késő bronzkori objektumok felső rétegeiben egyre gyakrabban találunk vastárgyakat. Az urnamezős jelenlét nem számottevő, néhány ferdén árkolt, jó minőségű tál és durva házikerámia jelzi a kultúrát.

Kevés gödör már a *kora vaskori Hallstatt periódus*-hoz kapcsolható. A vaskori gödrök több esetben négyszögletesek. Jellegzetes, fényes fekete, grafitos festésű, nagyméretű edények töredékeivel jelentkezik a hallstatti hatás, kiegészülve néhány vaseszközzel. Egyik gödörben szép csónak alakú fibulapárt találtunk. A késő bronzkori-kora vaskori művelődésnek eddig elég kevés objektumát találtuk meg, úgy tűnik telepüknek csak a szélét érinti a nyomvonal.

Sok az állatcsont (bos, equus, sus, ovis/capra, lupus, cervus). Közöttük dominál a szarvasmarha és a ló. Em-

lítésre méltó, hogy a bronzkori objektumokból igen sűrűn kerülnek elő kutyák, jelenlétük kimutatható mind az emberi vázakkal együtt, mind pedig külön, darabol-
tan, illetve épségben. A fémleletek mindegyik korszakból ritkának mondhatók.

A lelőhely reprezentatív leleti az agancsszerszámok, töredékes vaskés, orsógombok, agancszabla, félhold alakú bronzcsüngő, tucatnyi ép tál, csupor, korsó stb.

A *római korban* állt egy kőépületes villagazdaság ezen a patakparton is. A kőépület a terület Ny-i felén már kívül esett a nyomsvonalon, csak a felszínéről gyűjtöttünk római érmekeket s fibulákat. A római korból néhány árkot tártunk fel idén. Egyik az ÉK-i oldalon majdnem derékszögben körbefogja a települést. Benne 4. századi kisbronzot találtunk.

Az *Árpád-kori* falu ugyancsak áthúzódott a patak-
nak erre a partjára, de mindössze néhány ház s kemence került elő, nagyon szegényes leletanyaggal.

Munkatársak: Kecskés Anita régész, Tóth Gusztáv.

OTTOMÁNYI KATALIN

151. Érd, Simonpusztai-dűlő

(MRT 7. k. 9/16 lh.)

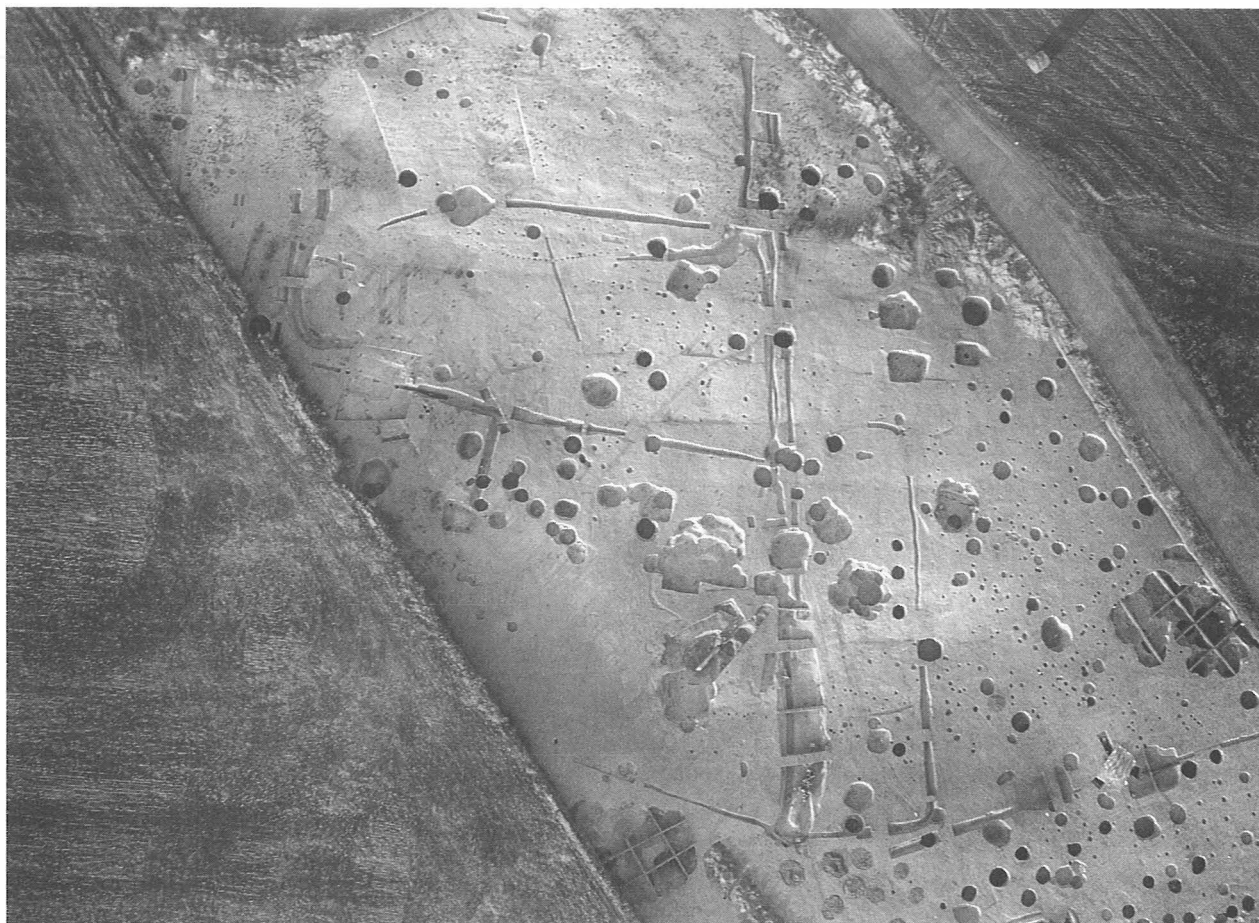
(Pest megye) B, V, LT, Ró

2004. április 5. és október 5. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a Benta-patak völgyében, Érd és Százhalombatta között az új M6-os autópálya nyomvonalán. Az előzetes terepbejárások és topográfiai kutatások során az Érdi tető-Százhalombatta közötti szakaszon két lelőhely került elő, több korszak régészeti lele-
teivel.

A feltárandó terület nagysága 79 078 m², ahol a terepbejárások alapján a keleti és középső részen Árpád-kori telep volt várható. A Ny-i részen szétszántott római kőépületek nyomait figyeltük meg, és foltokban bronzkori cserepeket találtunk.

Az ásás során 2500 objektumot sikerült feltár-
nunk. Legkorábbiak a *középső bronzkori* Vátya kultúrá-
hoz tartozó néhány gödör.

Jóval nagyobb számban fordulnak elő a *késő bronz-
kor-kora vaskor* idejére tehető urnasírok (kb. 50 db). A feltárandó terület DNY-i végén egy csoportban helyez-
kedtek el. Általában 2-3 edény volt egy sírban, a ham-
vakat tartalmazó urna gyakran egy turbántekercses tál-
lal lefedve. Az edényekben ritkán egy-egy bronzkarika,
tű vagy karperec fordult elő. A szántás a sírok egy ré-
szét már elpusztította. Telepüket néhány tárolóverem,
személgödör, árok, kemence s ház képviseli, elszórva a
domboldalon (kb. 200 objektum). A gödrök közül né-
hány olyan nagyobb, szabálytalan alakú gödörkomple-
xumot is el lehet különíteni, amelyek biztosan lakóhe-
lyül szolgálhattak. Érdekesebb a kör alakú, félig földbe
mélyített házak. Aljuk tapasztott agyag, szélükön kör-
ben padka, a középső részen munkagödrökkel, szélén
cölöplyukak. Leletanyagukban nagyon sok kerámia s né-
hány bronztű volt. Turbántekercses tál, síkozott pere-

mű edények, ujjbenyomásos lécdíszítéses fazekak, felhúzott fülű vékonyfalú csészék és kannelúrázott vállú, kónikus testű, kétfülű urnák jellemzik e kultúra objektumait. Természetesen igen sok állatcsont is előkerült a kerámia mellett. A megmunkált csonteszközök közül kiemelkednek a csontkorcsolyák.

A *késő vaskori keltákhoz* mély méhkas alakú tárolóvermeket köthetünk. Jellemzőes grafitos kerámia, nagy szürke, besimított hombár edények, és sok kézzel formált, dák jellegű, plasztikus díszítésű kézzel formált kerámia került elő belőlük. A feltárás ÉNy-i szélén félkörívben követik egymást a gödrök (kb. 10 objektum).

A *római korból* a patakparton, a feltárandó terület ÉNy-i részén kb. 15 000 m²-es területen találunk megtelepedésre utaló nyomokat (kb. 240 objektum). A rómaiak a terra sigilláták tanúsága szerint az Kr. u. 1. sz. közepétől–második felétől laktak itt. Téglalap alakú félig földbe mélyített lakóházak (hossztengelyben 2 cölöplyukkal), kerek tárolóvermek s nagy agyaggyerő gödrök kapcsolhatók e kora római periódushoz. Felszíni cölöpházak nyomai is megfigyelhetők. A legtöbb sigillata a Flaviusok s Trajanus–Hadrianus idejéből való. A jóval kevesebb Antoninus-kori kerámia jelzi, hogy a markomann háborúk idejéig fennállt ez a telep. Későbbi, Severus-kori sigillata csak egy árokból került elő. A 3. századi festett és szemcsés, sötétszürke edénytöredékek inkább a terepbejárás anyagában s nem a feltárt objektu-

mokból kerültek elő. A korai telep folytatásaként valamikor a 2. sz. folyamán római villagazdaság létesült itt, több kőépülettel a Benta-patak déli partján. Az általunk feltárt kőépület téglalap alakú, 7 helyiségből áll. Falait később kiszedték, ill. beleástak egy Árpád-kori házat s kemencét. Területéről kora római érem, erős profilú, egygombos fibula s a kőépület alatti szintről szürke S profilú tál került elő. A késő római kerámia s az egyéb késői leletanyag nagyon kevés. Főleg a nyomsávtól nyugatra, a szántásban felszíni szórványként találtunk 4. századi érmekeket. Itt a patakparton még legalább két római kőépület romjai találhatók, amelyek most nem estek bele a feltárandó területbe. A római telep DK-i részét, egy széles árok kerítette körbe.

Az előkerült objektumok jelentős része *Árpád-kori* volt: a leletek alapján 70 ház, 380 gödör, 160 kemence és 1 kút sorolható a településhez. Valószínűleg a 845 lelet nélküli gödör jelentős részét is akkor használhatták. Az okleveles adatokból Székely néven ismert faluval azonosították a Régészeti Topográfia szerzői a 6-os út túloldalán, szintén a Benta-patak partján megtalált Árpád-kori telepjelenségeket (MRT 7. k. 9/2 lh.). A most feltárt településrészlet az Árpád-kori objektumok jelentős száma és egységes, összefüggő elhelyezkedése miatt valószínűleg ehhez a településhez tartozhatott.

Az ásatáson egész házsorokat találtunk a 10–14. századból. Ezek kb. 3×3 m-es szögletes, félig földbe mélyí-

tett házak, ÉK-i sarkukban kőkemencével, a kőkemencékbe gyakran római tegulákat s köveket építettek be. A házak az árkok által elválasztott É-D-i irányú sávokban helyezkedtek el. A terület É-i és középső része volt sűrűn lakott, a déli részen csak néhány elszórt gödör volt. A házakon kívül hulladékgyödrök, tárolóvermek és nagyon sok szabadtéri kemence került elő. A kemencekomplexumokban egy munkagödörhöz általában 2-3-4-5 kemence is tartozott. Jól megfigyelhető volt a folyamatos megújításuk. Tapasztásuk változatos. Lehet az átégett agyagtapasztás alatt soder, apróbb vagy nagyobb kövek, egy esetben kerámiaréteg is volt. Bejáratuknál egy-két nagyobb kő fordult elő. Fémmegmunkálásra utaló nyomokat a lakóházaktól távolabb, a DK-i részen lévő (1919-1921-es számú) kemence és munkagödör komplexumokban találtunk.

A középkori házaknál több esetben a házat körbevevő, derékszögű kerítésárok is megfigyelhető volt. A patak feletti, az ártérből kiemelkedő alacsony dombháton számos árok (összesen 450-et tártunk fel) gyűjtötte össze és vezette le a csapadékvizet a patakba. A mély és széles É-D-i irányú árkokat, amelyek néhol több ágra is szakadtak, K-Ny-i irányú keskenyebb és sekélyebb árkok kapcsolták össze. Számos ároknak a környező objektumokhoz való viszonyából következően területelhatároló funkciója is lehetett: az egyes lakóházakat és közvetlen környezetüket egymástól, valamint a növénytermesztésre, ill. állattenyésztésre használt területektől választották el.

A középkori leletanyag szegényes. Egy ezüstpénz került elő (I. András), néhány vasszerszám, a többi 10-14. századi kerámia, aminek a zöme a 12-13. századra keltezhető: fehér színű, kézi korongon készült, csigavonalban körbefutó bekarcolt vonallal díszített fazekak, csészék és korsók, sötét színű, néha grafitos, korongolt, legömbölyített peremű fazekak, sötét színű, vastag, ferde bevagdosásokkal díszített fülű korsók. Korábbi kerámiát keveset találtunk: a vörösésbarna, vízszintes peremű bogrács töredékek, illetve bekarcolt hullám- és párhuzamos vonalköteggel, valamint beszúrt pontsorokkal díszített fazéktöredékek sorolhatók ide. A késő középkori korongolt, fehér fazekak, kettősen profilált hornyolt peremmel, sokszor fenékbélyeggel és a sötét színű, ausztriai kerámia is szép számban került szemetre a falu hulladékgyödreibe. Az előkerült fémeszközök (kések, sarlók, fűrók, patkók, nyílhegyek, veretek, vasalások stb.) az orsógombok és szövőszéknehezékek, a csonteszközök és ételmaradványok a folyamatos megtelepedésre utalnak. Élénk mezőgazdasági tevékenységük bizonyítéka az előkerült állatcsontok nagy mennyisége (marha, ló, sertés, juh, kecske, baromfi).

Az Árpád-kor elejére, talán a 10. századra keltezhetünk egy lósisírt. Vasablával s aranyozott illetve ezüstözött bronzveretekkel temették el, tulajdonosa nincs mellette.

Munkatársak: Halász Ágoston, Kovár Dóra régészek, Mali Antal restaurátor.

MESTER EDIT – OTTOMÁNYI KATALIN

152. Farád, Ostffy-majori tó
(Győr-Moson-Sopron megye) Rő, Á

2004. november 5-én egy csornai lakos Farád határában, Ostffy-major környékén a felszínen talált régészeti leletanyagot szolgáltatott be a Xantus János Múzeumba. A lelőhely Ostffy-majortól É-ra, az itt lévő kavicsbánya É-i szélén található. A leletek római és Árpád-kori kerámiatöredékek.

TAKÁCS KÁROLY

153. Fegyvernek, Szapárfalu
(Jász-Nagykun-Szolnok megye) Ő, Sza

2004. február 6-án helyszíni szemlét tartottunk a bányaművelések alá vonni szándékozott területen (hrs.: 059/1, 061-062, 071, 076/6-7). A korábban már működő egykori bányagödör közelében attól ÉK-re szép, szabályos halom áll, morfológiai tulajdonságai alapján valószínűleg kurgán; a bányabővítés nem érinti. A bányaművelés többek között egy ÉNy-DK-i irányú homokdombvonulatot érint. Követve a dombvonulat irányát, az említett gödörtől mintegy 100-150 m-re DK-re szörványos előfordulásban jellegtelen őskori és római kori szarmata cserepeket lehetett észlelni a felszínen 350×100 m nagyságú területen.

CSÁNYI MARIETTA

154. Feketeerdő határa
(Győr-Moson-Sopron megye) Ű

2004 márciusában a község településrendezési tervmódosításához kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány készítése folyamán Ritly Jenő régészeti gyűjteménykezelő társaságában helyszíni szemlét tartottam a település fejlesztésre kijelölt területein. Ezek szinte kivétel nélkül művelés alatt állnak, ennek megfelelően a felszín a mostani vegetáció előtti időszakban jól megfigyelhető volt. Semmilyen régészeti lelet nem került elő, csupán újkori, 18. századnál nem régebbi kerámiatöredékeket gyűjtöttünk.

TAKÁCS KÁROLY

155. Felsőcsatár, Bogdán-dűlő
(Vas megye) Á, Kk

2004. március 16-án helyszíni szemlét végeztünk a Nardai-vízfolyástól és a 8714 jelű úttól K-re. Egy a vízfolyásra erősen lejtős domboldalon terül el a lelőhely. Korábban nem nagyon művelhették a területet, amire a szűkebb környéken látható gyepek, valamint a nagyméretű edénytöredékek utalnak. A lelőhely gyakorlatilag lefedi a tervezett beépítésre szánt területet. Szétszántott objektumokat nem láttunk, ugyanakkor sok és nagyméretű Árpád-kori és középkori edénytöredéket és sok vassalakat gyűjtöttünk. A lelőhely körülbelüli kiterjedése É-D: 80 m, K-Ny: 120 m.

Munkatárs: Vámos Gábor.

ILON GÁBOR

156. Felsővadász határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, B, Sza, Kö

2004. április 8-án lakossági bejelentés nyomán helyszíni szemlét végeztünk a település határában.

Semjél-dűlő: A Várdomb közelében egy kb. 250×90 m-es szántott területen új régészeti lelőhelyet fedeztünk fel. Itt nagy mennyiségben és sűrűségben találtunk középső neolitikus (bükki kultúra?), kora bronzkori (hatvani kultúra), késő bronzkori, császárkori és középkori (13. század?) telepleleteket. A lelőhely teljes hosszát és szélességét a környező területek fedettsége miatt nem tudtuk megállapítani. Közvetlenül a Kupáról Felsővadászra vezető műúttól K-re, Felsővadász község előtt, É-ről, K-ről és D-ről is bozotos, nádas területtől körülvéve helyezkedik el.

Várdomb: Az innen származó leleteket az előző év során a helyiek által homokbányának használt dombnál gyűjtötték, az ismert és gazdag régészeti lelőhelyen, a védett középső bronzkori erődített településen. Legutóbb terepbejárást a Várdombon 2000 májusában Koós Judit végzett, 2003. július 3-án pedig légi felvételt készítettünk a lelőhelyről.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA – CSINGERI PIROSKA

157. Fiad, Betyár-dűlő

(Somogy megye) Kk, Ű

2004. április 19-én bejelentést kaptunk, hogy a Kossuth utca 54. sz. telek (hrs.: 1/2) kertjének végében egy dűlőút vízmosásában, kb. 40×50 cm-es „agyaglapot”, és fekete cserépdarabokat találtak. A vízmosásban az útra merőlegesen csontvázaradványokat is megfigyeltek.

A helyszínen a Kossuth utca 52–54. számú házak telkének Ny-i végénél, a dűlőúttal párhuzamosan elhelyezkedő É–D-i irányú telken a szántott területen és a búzában sok késő középkori, újkori cserepet lehetett gyűjteni. A bejelentő szerint egy uradalmi major kertje volt ezen a helyen. A K–Ny-i irányú dűlőút É-i oldalán, egy dombon ma is látszik egy juhkarám kerítő árka.

A dűlőutat kimosta a víz. Egy edénytöredékekkel kitapasztott, jól átégett sütőfelületű kemence maradványaitól É-ra egy csontváz koponyáját is felszínre hozta a vízmosás. A kissé DNy–ÉK tájolású, erős csontozatú férfi csontváza a kemencéből kimosott hamus réteg (vagy a kemence hamus gödre?) alatt volt. Az egészet nem tudtuk kibontani, így a csontokat visszatemetjük.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

158. Fonyód, Fehérbézsény

(Somogy megye) LT, Á, Tö, Kú

A lelőhely (M7 S-33) Fonyódtól DK-re 3 km-re, a Kaposvár–Fonyód műúttól K-re, az úgynevezett Fehérbézsény-pusztás és Bézsényi-dűlő nevű határrészekén helyezkedik el. A Balaton egykori mocsarából kiemelkedő egyik dombháton húzódik, ahol a leendő M7 autópálya

nyomvonalának, illetve csomópontjának területén 2003. március 27. és december 8. között több korszak 1620 régészeti objektumát tártuk föl.

2004. június 23. és augusztus 19. között a leendő főpálya és a csomópont, valamint az új (Kaposvár–Fonyód) bekötőút területét tártuk fel a 809–810 és 750 határpontok között. Ezen a 9100 m²-es felületen 323 objektum került elő.

Egyetlen *őskori* objektumot, a kelta telephez tartozó gödröt dokumentáltunk a bekötőút területén. Az *Árpád-kori* telepnek elszórta további kisszámú külső kemencéje, kemencecsoportja került felszínre. A *török kori* és *kora újkori* település újabb részét tártuk fel. A telepnyomok főleg a szelvény É-i felében mutatkoztak igen intenzíven, középső részén is nagy sűrűségben jelentkeztek: gödrök, mély tárolóvermek, árokszakaszok, cölöphelyek, két földbe mélyített építmény. Utóbbiak mindegyikében többszörösen megújított, „nyolcas” alaprajzú kemence helyezkedett el. Az egyik mély gödör aljában hét szarvasmarha teljes vagy részleges vázát találtuk meg. A szelvény ÉK-i részét egy igen nagy kiterjedésű gödörkomplexum uralta, teljes Ny-i felében pedig egy hosszú árok futott végig, amely vágta a többi objektumot. DK-en, már a bekötőút területén három kút került felszínre, kettőben megmaradt a csapolt deszkázatból álló faszerkezet, a kutak alján ép, illetve alig törött korszakokat találtunk.

A szelvény ÉNy-i részén feltártuk a tavalyi kis „sírkert” K-i folytatását. A tíz sír két sorban helyezkedett el, amelyeket árok kerített egy téglalap alaprajzú területen belül. A sírokba háborús cselekmények áldozatait temették el, ezt támasztják alá a fej nélküli holttestek, a végtaghiány, a csontokon látható sérülésnyomok, ólomgolyó-maradvány. Némelyik sírba több személyt (pl. két felnőtt, illetve négy gyermeket) temettek el. A török korszakból származhat egy sír is, amelyben minimum tíz ember egymásra dobott csontvázát figyeltük meg, de csak háromnak volt meg a koponyája!

Újabb temetőre bukkantunk a temetőtől délre kb. 60 m-re, amelynek szélső két Ny-i sírját 2003-ban már dokumentáltuk. E sírkert szintén téglalap alaprajzú volt, és sorokba rendezett sírokból állt. A kerítőárok teljes déli szakaszát azonban nem sikerült megfigyelni. A feltárt 68 sír között üres sírok is voltak. Kettős temetkezésekre, fej nélkül eltemetett halottakra itt is akadt példa. A koporsó famaradványai csak két-három esetben őrződtek meg, a koporsó meglétére utaló vasszőgek, kapcsok gyakoribbak voltak. A kelteztést elősegítő mellékletek száma igen kevés, két gyereksírban maradtak meg a fejdísz (párta) elemei. Az egyik gyermeket valószínűleg az ingnyakra varrt, füles gombokkal díszített ingecskevel temethették el. Egy esetben sodrott/tekercselt karikájú, ötszögletű lemezből kialakított fejű gyűrű került napvilágra, másik esetben a sír betöltésében I. Miksa 1578-ban vert dénárját találtuk. A temetőt ezen leletek alapján a 16–17. századra keltezhetjük.

GALLINA ZSOLT – SOMOGYI KRISZTINA

159. Fonyód, Feketebészény

(Somogy megye) R, B

Az S-34 számú lelőhely Lengyeltóti és Fonyód között, Feketebészénytől közvetlenül É-ra helyezkedik el, a Kaposvár-Fonyód műút Ny-i oldalán.

A feketebészényi vasúti megállóhoz vezető földút és attól É-ra húzódó akácos erdősáv közötti, kis kiterjedésű szántón még 2003 őszén nyitottunk egy 836 m² területű szondát, amelyben elszórt gödörobjektumok feltjai látszottak.

A munkát 2004. március 23–29. között végeztük. A meglévő kutatószelvényt dél felé bővítettük tovább a leendő autópálya nyomvonalában. Összesen 1800 m² területen 33 objektumot tártunk fel, amelyek a szelvény Ki végében sűrűsödtek. Az objektumokban kevés őskori kerámiatöredék volt. Ez alapján a településmaradványok a rézkorból, illetve a bronzkorból származhattak.

GALLINA ZSOLT – SOMOGYI KRISZTINA – MOLNÁR ISTVÁN

160. Fonyód, Vasúti-dűlő

(Somogy megye) R, Rő, N, Á

2004 márciusában folytattunk először próbafeltárást a leendő nyomvonalon, ami az üzemmérnökségtől délre, egy erdősáv túlsó oldalán húzódik. Ezért ugyanazt a lelőhelyszámot (M7 S-34) használtuk. Az említett műútból Ny-ra 2004. május 5. és június 7. között 8414 m²-en 260 objektumot tártunk fel.

A Balatont övező mocsarak által egykoron körbevett, alacsony kiemelkedésen hat régészeti korszak településmaradványai és temetkezései kerültek felszínre.

A *Balaton-Lasinja kultúra* egyetlen gödre az É-i szelvényrészben volt. E korszakból, a középső rézkorból származik egy urnasír is. Az edény, amelynek felső része megsemmisült, nagyméretű, profilált hasú korsóra emlékeztet, sráfozott háromszögekkel tagolt, ívelődő sávokkal díszítették.

A *késő rézkori* badeni kultúra telepének gödrei a feltárt terület egészén megtalálhatók voltak, de Ny-on sűrűsödtek. Az egyik gödör emberi csontvázat rejtett. Egy másik gödörben állatcsontokból, kagylóhéjakból összecementálódott, összeállt hulladékréteget figyeltünk meg átégett omladék felett. A leletanyagból olyan vesszőfonatos tapasztásdarabokat kell kiemelni, amelyeken salak látható, ezért feltehetően kohóból valók!

A *Somogyvár-Vinkovci* kultúrát csak három gödör képviselte a Ny-i szelvényben.

Az őskori kultúrák valamelyikéhez tartozhatott három melléklet nélküli, zsugorított csontváz egymás közelében. Koruk pontosan nem állapítható meg.

A *késő római* telep objektumai az erősen ívelődő szelvény teljes É-i sávjában jelentkeztek. A kissé hasasodó mély vermek, különböző gödrök, két nagyméretű, esetleg kút beásásaként értelmezhető objektum mellett 10 földbe mélyített építményt tártunk fel. Két típust figyeltünk meg: a jellegzetes 3-3 cölöphelyes és a sarkokban 1-1 cölöphelyes formát. A 253. sz. objektumban tüzelő-

hely nyoma lakóházra utal. A leletanyagból két vasfibulát és töredéket, díszített csontfésűket és darabjaikat, egy bronzcsörgőt emelhetünk ki. A kerámiaanyagban egész és összeállítható csuprok, fazekak is voltak. A leletek között az 5., sőt a 6. századra jellemző formákkal is találkozunk.

Az *Árpád-kori* megtelepedést két-három, illetve több kemencét tartalmazó kemencebokrok, kemence-komplexumok és különálló szabadtéri kemencék jelzik. Egy földbe mélyített építmény két oldalának közepén 1-1 cölöplyukkal még ide sorolható.

A mérnöki telep déli részén kibontottunk egy melléklet nélküli, háton, nyújtott helyzetben fekvő emberi csontvázat is, amelynek kora pontosan nem határozható meg a népvándorlás koron-középkoron belül.

Feltárásunk legfontosabb eredménye a Kr. u. 5–6. századra keltezhető telepjelenségek felbukkanása, amelyből még keveset ismerünk a térségben. A lelőhely minden bizonnyal tovább húzódik minden irányban.

GALLINA ZSOLT

161. Füzér, Vár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B, Kö

2004-ben a Felsővár területén – két kisebb szakasz kivételével – teljesen feltártuk a várudvar keleti felét. Ennek során előkerült az eddig csupán az írott forrásokból ismert, kör alaprajzú, tufatömbökből falazott oldalú kút. Ennek kitisztítása a következő időnyre maradt. Az udvar 17. század végi szintjét borító vékony égésréteg és az abból előkerült számos szeg igazolta az udvart körülvevő palotaszárnyak emelete előtt volt fafolyosó egykori létét. Az udvaron talált számos apró tagozattöredék arra utal, hogy a 19. században itt szabadultak meg a felesleges, kiálló részekről a várat kőbányaként használó és az általuk kifeszegtetett kő nyíláskereteket házaik építőanyagaként hasznosító helybeliek.

Az udvar utolsó járószintjét egyelőre egyetlen kutatóárokkal vágtuk át. Az itt tapasztaltak is igazolták azt a korábbi megállapítást, hogy a vár északnyugati palotaszárnya a 15–16. század fordulóján épült fel.

Ugyancsak teljesen megtisztítottuk az omladéktól a déli palotaszárny alatt húzódó hatalmas, négy, egymással összefüggő részekből álló pince („Öreg pince”) két utolsó, eddig még egyáltalán nem, vagy csak alig kutatott elemét.

A vár délnyugati sarkát elfoglaló első periódusú lakóépület keleti eleme volt a várfalra merőleges tengelyű, téglalap alaprajzú helyiség, melyet a 17. századi leltárak Tárháznak neveznek. Az ez alatt levő, eddig még nem kutatott pincészakasz feltárása során kiderült, hogy az Öreg pince széles, kétszárnyú, kőkeretes ajtaja e pincetérbe nyílt az udvar felől. A pince utolsó, dél felé lejtő, földes járószintje még legmagasabb pontján is 1 m-rel mélyebben helyezkedik el az udvar szintjénél. Mivel falazott lépcsőt a bejárat előtt nem találtunk, bizonyos, hogy falépcsőn, vagy rámpán jártak le ide. Az egykor

dongaboltozatos pince déli végén egy-egy széles, kerekezés nélküli, félköríves záradékú átjáró nyílt kelet, illetve nyugat felé, a szomszédos pinceterekbe. A pince szakaszt kitöltő igen vastag, néhol a 4 m-t is meghaladó omladéokban tapasztaltak alapján a felette volt Tárház dongaboltozatú, négyzetes padlótéglákkal burkolt tér volt. Egyetlen ablaka délre nézett, ennek csak ülőpadjából került elő néhány töredék. A 17. századi leltárak szerint a Tárházba csak nyugat felől lehetett bemenni, azonban az ajtóból – néhány, talán ahhoz köthető reneszánsz szemöldökpárkány-töredék kivételével – semmi sem maradt. Kiderült, hogy az épület külső sarkait eredetileg kváderek alkották. Az északkeleti sarok kvádereit a 14–15. század fordulója táján, a palotaszárny kelet felé történt kibővítéskor kiszedték az újonnan épített fal jobb csatlakoztatása érdekében.

A pincéből nagyon kevés leletanyag került elő. Kiemelendő közülük két apró csontfigura, egy félkész vörös márvány kőfaragvány, valamint a meglepően sok, közel száz, különféle méretű és típusú számszerű-nyílhegy. Ez utóbbi lelet bizonyítja, hogy e fegyvertípus – minden elavultsága ellenére – használatban volt még a 17. században is.

A Tárház alatti pinceszakasz keleti szomszédjában, a korábbi dokumentációkban Kápolna előtti pincének nevezett hatalmas alapterületű térben korábban már volt némi kutatás. Ennek során több száz, zömében a kápolna 1930-as éveiben történt állagvédelme során ide dobált kőfaragványt emeltünk ki innen. Most a pinceszakasz teljes belső területét kitakarítottuk az utolsó járószintig. Az egykor gerendafödemes pince északkeleti felét egy hatalmas sziklatömb foglalja el, ettől eltekintve padlója földes. Az omladék alján a pince és a felette volt Nagyterem átégett, elszenesedett fafödémjei markáns réteggént jelentkeztek. A pince keleti falában félköríves záradékú, tagozat nélküli átjárón keresztül lehetett továbbjutni az utolsó, az Ebédőpalota alatti pinceszakaszba. A Kápolna előtti pinceszakasz északi falában két, rézsús kávájú és könyöklőjű, a 17. századi inventáriumokban soha nem említett ablak került elő.

A pince felett volt Nagyterem – a pincében talált nagy mennyiségű padlótégla alapján – szintén téglaburkolatú volt. A terem egyetlen ablaka délre nézett, ennek keleti kávája a kőkeret fészkeivel együtt ma is megvan. A terem bejárata északról az udvar feletti fafolyosóról nyílt. Innen lehetett továbbmenni a kápolnába, illetve a kelet felől szomszédos Ebédőpalotába. Azt, hogy e nyílások kőkeretei közül maradt-e valami, csak az alatta levő pincéből az évek során előkerült több száz faragványtöredék részletes elemzése után dönthetjük el.

Ebben a pincében sem volt sok lelet. Említésre méltó a viszonylag sok 16. századi kályhacsempe-töredék és belül mázas, tál alakú kályhaszem. Az, hogy ezek honnan kerültek ide, kérdéses, hiszen a Nagyteremben a leltárak szerint kandalló állt.

A két, imént ismertetett pince utolsó járószintjét még nem volt alkalmunk kutatóárokokkal átvágni, ez a következő idény feladata lesz.

Három kutatóárokkal vizsgáltuk meg az Ebédőpalota alatti pince korábbi rétegviszonyait. Mivel a pince nagy részét a természetes szikla foglalja el, a kutatóárkoknak csak rövid szakaszaiból nyerhettünk információkat. Az árkokból előkerült leletek az épületrész építési idejét – korábbi tapasztalatainkkal összhangban – a 14/15. század fordulója tájára teszik.

A Felsővár nyugati végén álló, az udvar szintjénél méterekkel mélyebben elhelyezkedő, nehezen megközelíthető alsó védőmű teljes feltárására a jelek szerint nem lesz lehetőségünk. Az itt mégis szükséges állagvédelem miatt csupán a védőmű falainak belső síkját határoztuk meg. A védőmű valószínű építési ideje a 16. század második felének eleje.

Igen jelentős eredményekkel járt a feltárás a Felsővártól északkeletre, attól átlag 50 m-rel mélyebben elterülő, hosszan elnyúló, mintegy 90×15 m-es területet elfoglaló elővár (Párkány) területén. Több kutatóárokmal meghatároztuk a területet É, illetve ÉK felől határoló várfal vonalát, egyúttal pontosan behatároltuk az objektum DK-i végét. A terület ÉNy-i végén egy szabálytalan négyszög alaprajzú, nagyjából 5×7 m-es alapterületű kőépületet sikerült teljesen feltárnunk. Harmadsorban kutatóárkokkal szondáztuk a terület DNy-i, a várhoz vezető ösvény és a Várhegy sziklafala közötti területet.

Kiderült, hogy a Párkányt nem palánk, hanem komoly kő várfal határolja. Kapuja a DK-i oldalon nyílt, előtte széles szárazárok húzódott. A 17. századi inventáriumokban itt, a Párkányban leírt épületek a várfal belső oldalához támaszkodtak. Falaik a jelek szerint sárba voltak rakva. Közülük egyet tártunk fel teljesen. A Párkány a tapasztalatok szerint a 16. század harmincas éveiben épülhetett fel egy bronzkori telep helyén. A bronzkori telepet szárazon rakott kövekből emelt sánc védte.

A Párkányban kirívóan kevés, döntően kora újkori leletanyag került elő. Említésre méltó egy csont szíjvég, valamint a változatos fémanyag (patkók, sarkantyú, kések, lőporadagoló kanál stb.).

Munkatárs: Bocsi Zsófia, Miskolczi Melinda régész-hallgatók.

SIMON ZOLTÁN

162. Gersekarát, Szifa-dűlő

(Vas megye) Ő, Kö

2004. április 9-én utépítést megelőző helyszíni szemlét végeztünk a mély csapákkal, vízmosásokkal szabdaltságot területe. A község Petőfi Sándor utcájának folytatásában halad a dűlőút illetve a tervezett út a DK felé lejtős, teraszos domboldalon a Sárvíz felé, amelyet már az 1960-as években pontosan a kiugró dombnyelv alatt duzzasztottak tóvá. Ennek partján üdülőtelep van kialakulóban. A jelölt és számozott kitűzési karóknál talált leletanyag ő- és középkori kerámiatöredék. A lelőhely kiterjedése: 400 m (É-D) 200 m (K-Ny). Szétszántott objektumokat nem tapasztaltunk.

Munkatárs: Nagy Marcella.

ILON GÁBOR

163. Göd-Bócsaújtelep, késő római erőd
(Pest megye) Rő

A Bócsaújtelep mellett fekvő, soha el nem készült, ovális alaprajzúra tervezett késő római erőd tudományos program keretében végzett régészeti kutatása 2004-ben az erőd ÉNy-i falszakaszának feltárására irányult. Az erőd kitűzött falának vonalát kutatóárkokkal és szelvényekkel közel 80 m hosszan sikerült feltérképeznünk. Az idei ásatás legfontosabb eredményei a következők voltak.

A feltárt szakasz közel teljes hosszában az erőd építése a rögzített alaprajzi kitűzés stádiumában maradt. A 33–36 sz. felületeken két keskeny, átlagosan 30 cm széles árokba rakott kövekkel és téglatöredékekkel jelölték meg az erőd fal külső és belső alapozási síkját.

Egyszakaszon az erőd fal kitűzésébe komoly hiba csúszott, amelyet a tervezett falvastagság rossz irányba történt kimérése eredményezhetett. A hibát egy közel 15 m hosszú szakaszon ferdén futó vagy egymás mellé rakott kősorokkal igyekeztek korrigálni. A kitűzési munkálatok bizonyosan sietősen történtek, mivel az elrontott szakaszt nem jelölték ki újra, hanem csak javították.

A 37. sz. szelvényben egy olyan rövid falszakaszt találtunk, amelynek munkálatai már az alapárok kiásásáig és annak kő- és téglatöredékekkel való kitöltéséig jutottak. Habarccsal azonban már nem öntötték le az alapozás tetejét. Az alapárkot a fal kijelölésére lerakott két kő sor között úgy ásták ki, hogy a kő sorok belső oldala adta az alapárok külső és belső síkját. Ennek köszönhetően a két kő sor számára ásott árok – és bennük néhány kő- és téglatöredék – az alapozás két oldalán megmaradt. Az alapozás vastagsága alapján az erőd falat 2,2 m vastagságúra tervezték.

Sajnos ez a szakasz csak az ásatás utolsó napjaiban került elő, ezért számtalan kérdés megválaszolása a következő ásatási évadra maradt. Többek között még nem tudjuk, hol és hogyan kezdték meg, illetve állították le az alapárok kiásását; nem tudjuk, milyen mélyre ásták az alapozást és hogyan viszonyul az alapozás a kijelölést szolgáló kő sorokhoz stb.

Az ásatás során a korábbi években megszokott késő római bélyeges téglatípusok kerültek elő, amelyek az ún. OFARN csoportba tartoznak vagy a *legio X gemina magistri figlinariumait* nevezték meg.

MRÁV ZSOLT

164. Gödöllő-Máriabesnyő, Incső
(Pest megye) Kö

Az építetett közműárok ásása alkalmával régészeti objektum, paticsos, szenes feltökrölését jelentette be a váci Tragor Ignác Múzeumnak, aminek nyomán leletmentést végeztünk. Feltártunk egy 15. századi, valószínűleg ipari rendeltetésű kemencét. Két-két agyagból épített cső vezet K és D felől egy tüzelőgödörbe. A kemence boltozata, felső építménye nem maradt meg, ellenben a felső rétegek bontása közben igen nagy mennyiségű

cserépanyag került elő. Közöttük különlegesen érdekes az áttört előlapú gótikus kályhacsempék. A lelőhely a középkori Besnyő falu (MRT 13/3 k., kézirat, Gödöllő 2. sz. lelőhely) É-i szélén van.

TETTAMANTI SAROLTA

165. Gönc, pálos kolostor
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö

A miskolci Herman Ottó Múzeum 2004. július 1–15. között régészeti feltárásokat végzett a gönci pálos kolostor területén. Célja a kolostor tornyának megerősítését szolgáló tervezési és kivitelezési munkák régészeti, szakmai megalapozása volt négy munkaterületen.

Az egykori sekrestye területe: A szentélyből a sekrestyébe vezető jelenkori nyílás tengelyében, É–D irányban 1 m széles, 5,5 m hosszú árkot húztunk. A sekrestye területén a korabeli járószinthez képest 1,5 m vastag törmelékes feltöltés található. Az épület pusztulási rétegét a későbbi kőbányászat teljesen átforgatta, a sekrestye általunk kutatott területén eredeti állapotában lévő omladék sincs. A sekrestye törmelékes betöltésében több borda- és egy csomóponttöredéket találtunk. A sekrestye É-i fala a korabeli felszínhez képest 0,9 m magasságig megmaradt. Vastagsága 60 cm. A sekrestye déli fala 1,4 m magasságig megmaradt, belső (É-i) oldalán fehérre meszelt vakolatfoltokkal. A sekrestye szélessége 3,6 m.

A sekrestye és a szentély közötti lépcsőház: A ma is álló falakon, három helyen – a torony K-i oldalában alul, az 1. emelet magasságában, valamint a torony K-i falával szemben magasodó falcsonton – olyan falazatindítások figyelhetők meg, melyek összekapcsolva a szentély É-i falával egy folyosót alkotnak. E folyosó téglaboltozatának maradványai a szentély É-i falának É-i oldalán, valamint az itt található K-i falcsonton, a lavabo feltételezett helye fölött ma is megfigyelhetők. E folyosó déli oldalfalában (a szentély É-i falának külső, É-i oldala) a torony emeletére vezető lépcső lenyomatai is megfigyelhetők. Megkerestük a lépcsőház sekrestyével közös É-i falát. Legnagyobb magasságát a G1-árokban, a sekrestye kutatása során 1,4 m-ben határozhatuk meg. A fal 65 cm vastag, magassága, valamint vastagsága a torony felé haladva a kései bányászat következtében folyamatosan csökken. A torony K-i falában jól megfigyelhető a fal bekötése. Az újkori bányászat a lépcsőház falát jelentős mértékben – a korabeli járószint alá benyúlva – elbányászta. A lépcsőház fala a toronytól K-i irányba haladva a G4-árkok közepén falsíkjában végződik. Itt volt a bejárat a sekrestyébe.

A torony alsó szintje: A kutatott terület 2,7×2,7 m kiterjedésű volt. A korabeli járószint a mai felszín alatt 1,5 m mélységben található. Az itt talált feltöltési rétegek a kolostor pusztulását követő kőbányászat során részben összekeveredtek. A törtkőves feltöltésben faragott követ keveset találtunk. A feltöltés alatt előkerült egy 17–20 cm vastag agyagos réteg, ami az egykori járószint-

nek felelt meg. E réteg alatt a torony É-i nyílásának K-i és Ny-i lábázatát összekötő, egységes, jó állapotú sáv-alapozást figyeltünk meg. E terület kutatása során előkerült a torony É-i árkádjának eredeti helyen lévő, K-i lábázata, valamint e lábázattal szemben, Ny-on a lábázatnak a korabeli járószint fölé 60 cm-rel emelkedő maradványa. A K-i lábázati kőhöz kapcsolódik a kerengő K-i, vakolt fala, ami e területen igen jó állapotban, 1,5 m magasságig megmaradt. E fal az, melyre a torony É-i oldalán, a 2. szinten található falcsontok megtámasztását tervezik, szélessége 1,3 m, magassága É-i irányban haladva folyamatosan csökken.

A hajó É-i falával párhuzamosan a torony Ny-i, földszinti nyílásának befalazásától indulva húztuk az 1×3 m-es alapterületű árkot. Később DK-i irányban – a torony hajófal vizsgálata érdekében – kibővítettük. Megállapítottuk, hogy a torony alsó szintjének Ny-i nyílásában talált falat nem alapozták le a teherhordó talajra, hanem a torony- és kerengőfolyosó omladékára tették rá, minden bizonnyal már a kolostor pusztulását követően. A kerengőfolyosó padlószintje e területen, a feltöltés alatt 1,8 m mélységben található. A padlót feltehetően egy alkalommal megújították. E megújítás alatt Ny-K-i tájolású sírok kerültek elő. Közülük a legfelsőt feltártuk. A csontváz derekán, valamint a deréktól kissé magasabban, a csontváz alatt, egy apró rézszegecskekkel kivert, valamint spirálisan meghajtott, bronzszállal díszített övet találtunk. A sírból 16. századi mázas kerámiatöredék került elő. Az É-i hajófal külső (É-i) oldalának és a toronynak a kapcsolatát vizsgálva meghatároztuk, hogy a hajófalon itt található nyílás alja, a kerengő korabeli járószintjéhez mérten 1,3 m magasságban található. A nyílás feltehetően a kerengő DK-i sarkának hajón keresztül történő megvilágítását, illetve az É-i diadalív lábázatában elhelyezett oltárra való rálátást biztosította a kerengőből. A nyílás alatti falsíkon megmaradt a kerengő fehérre meszelt vakolata. E helyen – a hajó É-i fala és a torony találkozásánál – szintén elő kellett volna kerülnie a torony É-i nyílásához hasonló lábázati kövek. Ilyen szerkezetet azonban a kutatási területen nem találtunk.

PUSZTAI TAMÁS

166. Gyál, Némedi szőlők

(Pest megye) Á

2004. április 13. és május 20. között régészeti szakmai felügyeletet és szondázást végeztünk a lelőhelyen. Célja a Gyál 0145/3, 0145/4 hrsz-ú, valamint az ezekkel közvetlenül szomszédos, összesen mintegy 8000 m² kiterjedésű földterületen (Schlosser telep) létesítendő építmények helyének régészeti tisztázása volt. Ezen a területen régészeti jelenség nem került elő.

A 0145/33 területen, tehát a régészetileg negatívnak bizonyult területtől Ny-ra a humuszolással párhuzamosan végeztünk megfigyelést. Az itt mélyített keskeny árokban egy valószínűleg Árpád-kori kunyhó rész-

lete bukkant elő. Feltárása a következő években történhet meg.

ECSEDY ISTVÁN

167. Gyál, 8., 9/A számú lelőhely

(Pest megye) N?, Á

Az M0 autópálya Pest megyei szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során az M5 autópálya és az M0–4 főút csomópontja közti szakaszon, valamint a 4. sz. főút – Vecsést és Üllőt elkerülő – nyomvonalán dolgoztak 2004-ben a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai. Geodéta: Erdi Benedek, térinformatikusok: Zoltán S. Péter vezetésével Progli Szabolcs és Tóth Károly. Koordinátor: Tari Edit.

A Gyál 8. és 9/a lelőhelyek összefüggnek, így egybevontuk őket. 2003. július 22-én kezdtük meg a lelőhely gépi humuszolását és 2004 júliusában fejeztük be a régészeti feltárást. A lelőhely egy nagyjából É-D-i irányban húzódó alacsony dombhátnak a főút nyomvonalába eső keleti része. 2004-ben 35 050 m² területen 397 objektumot tártunk fel. Ebből 179 gödör, 19 ház, 96 árok, 1 edényégető kemence, 11 sütőkemence, 13 kút/ciszterna, 24 cölöplyuk, 3 egyéb Árpád-kori objektum, 39 középkori gödör és 7 ház. Négy kemencét közös munkagödör köré építettek – itt még a kemence falának tapasztásához használt vályogkupac is megmaradt. Jól ki rajzolódik a település szerkezete: a most feltárt terület nyugati, magasabban fekvő részén vannak a lakóházak: téglalap alaprajzú, lekerekített sarkú, földbe mélyített épületek, valamennyi belső kemencével. Ettől keletre található a karámok, amelyeket a téglalap- vagy négyzet alakú területet bezáró árok rajzolnak ki. Az itt található házak inkább gazdasági rendeltetésűek lehetnek: kemence nincs bennük, legfeljebb csak tűzhely. A terület keleti részén lehetett az „itatóhely”: egy csoportban 6 kút van. Általánosan jellemző a leletszegénység valamennyi objektumra, nagyon kevés a kerámia, valamivel több az állatcsont. Kiemelkedő lelet egy bronz huzalgyűrű. A település a kerámia alapján Árpád-kori, a 314. ház talán 8. századi.

Munkatársak: Szanyi Brigitta régész, Bosnyák Valéria, Káplár Ildikó, Szászvári Linda, Szőke Gábor, Szöllősi Géza régésztechnikusok.

ANTONI JUDIT – KÖVÁRI KLÁRA – PÉTERVÁRY TAMÁS

168. Gyál, 9. számú lelőhely

(Pest megye) B?, Szk, Á

2004. március 22. és június 2. között végeztük a régészeti feltárást. A lelőhelyszakasz végén lévő nyárfaerdő kivágása után a kivitelezés alatt az alóluk előkerülő objektumokat bontottuk ki 2004 októberében. Összesen 302 objektumot tártunk fel ebben az évben. Ebből 18 ház, 11 kút, 7 kemence, 18 cölöplyuk, 163 gödör, 85 árok.

Az előkerült objektumok nagy része az Árpád-korra, csekélyebb hányada a szkíta korra datálható. Az Ár-

pád-kori házak kisméretűek, kb. 2,5×3 m nagyságúak. Keleti sarkukban legtöbbször kis kemence került elő, melyeket esetenként agyagba rakott kövekből, nagyobb kavicsokból építettek. A házak padlója általában tapasztott volt, hossztengejükben, az oldalfalak közepénél, ill. középen 1-1 cölöplyukkal.

Kiemelendő a 433. objektum, mely a szkíta korra keltezhető gödör, ebből egy zsugorítva elhelyezett felnőtt csontváza került elő. A 631. objektum egy Árpád-kori kút, melybe egy fonott sövényfalba rakott ácsolt faszerkezetet helyeztek el bélésként. A lelőhely ÉK-i felében koncentrálnak a szkíta, illetve feltehetően bronzkori objektumok; DNY-on eddig csak Árpád-kori objektumok kerültek elő. A legtöbb objektumból azonban (főleg az árkokból) jellegtelen, kézzel formált kerámia került elő. Ezek kormeghatározása kérdéses. A lelőhely tovább terjed kelet felé a nyárfaerdő alatt is.

Munkatársak: Voicsek Vanda régész, Balogh András, Szabó Máté, Bagi Judit régészhallgató, Nyikus Krisztián, Szabó Sándor, Szalai Gábor régésztechnikus.

NAGY ANDREA

169. Gyál, 24. számú lelőhely

(Pest megye) B, Á

2004. október 19. és november 11. között folytattunk ásatást a lelőhelyen. Összesen 7170 m²-t kutattunk át. Ennek során 39 objektumot tártunk fel: 22 gödröt, 13 árkot, 4 házat. Az objektumok meglehetősen elszórtan helyezkedtek el a felületen. Hat gödörben, valamint egy árokban késő bronzkori, az urnamezős kultúrába tartozó leletanyagot találtunk: turbántekercses talak peremtöredékeit, síkzott peremtöredékeket, orsógot, szövőszéknehezéket, illetve állatsontokat. A földbe mélyített, oszlopszerkezetes házak közül háromból kemencék és Árpád-kori kerámiatöredékek kerültek elő, a negyedik házban csak állatsontok voltak. Néhány gödör szintén az Árpád-korra datálható. Az árkok többségében kevés és jellegtelen leletanyagot találtunk.

Munkatársak: Darányi Réka, Káldi Sebestyén, Kiss L. Zolt, Ligeti Gábor, Susics Diána, Szrnka Attila ásatási technikuskok.

PATAY RÓBERT

170. Gyomaendrőd, Csejt-puszt, Kőhalom I.

(MRT 4/2 k. 3/93 lh.)

(Békés megye) Sza

2004. július 12–16. között gázvezeték-fektetést megelőző régészeti feltárást végeztünk a lelőhelyen. A megelőző feltárást a nyomvonal lelőhelyet metsző mintegy 100 m-es hosszában, 6 m szélességben történt. A humuszolás, illetve a sárga agyag szintjéig történő földkitermelés során 5 régészeti objektumra utaló foltot tudtunk megfigyelni. Ezek mind kisebb-nagyobb szemétköveknek bizonyultak. Általában a szarmata településekre jellemző lefelé öblösödő alakúak voltak, csupán egyiknek

az aljában találtunk erőteljes égésnyomokat. Leletanyag nagyon kevés került elő.

SÁPINÉ TURCSÁNYI ILDIKÓ

171. Győr, Répaszer-dűlő

(Győr-Moson-Sopron megye) B

Győr község településrendezési tervéhez kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány készítése során 2004. május 1-jén helyszíni szemlét tartottam a település területén. A fejlesztésre kijelölt területen régészeti leletek nem kerültek elő. Ezzel szemben a faluhátar egyéb részeinek célzott bejárása során a Répaszer-dűlőben késő bronzkori telepnyomra bukkantam. A lelőhely a Kölesér mellett, a környezetéből markánsan kiemelkedő dombon található.

TAKÁCS KÁROLY

172. Györköny, Wiesenacker-dűlő

(Tolna megye) Kö

Tudomásunkra jutott, hogy a Györköny központjától kb. 1 km-re északra található Wiesenacker-dűlőből – ahonnan 1972 körül a szekszárdi múzeumba jutott egy 11. századi sír anyaga – embercsontok, kövek, valamint érmek kerültek elő; utóbbiak az I. András uralkodásától II. Andrásig (1055–1235) terjedő időből származnak.

Helyszíni szemlénk során egy kb. 50×50 m-es területen szétszántott templom építőanyagát figyeltük meg, tőle kissé északra pedig talán egy másik kőépület sejtethető. A törmelék között több római téglát is találtunk, falura utaló kerámia azonban csak igen kevés került elő. Eddigi adataink alapján a mindeddig teljesen ismeretlen templom a tatárjárás idején pusztulhatott el, s kérdéses, hogy Györköny korai helyével azonosítható-e vagy egy névtelenül eltűnt Árpád-kori településről lehet-e inkább szó.

K. NÉMETH ANDRÁS – ÓDOR JÁNOS GÁBOR

173. Győr, Bástya utca 59.

(Győr-Moson-Sopron megye) Rő, Á, Tő, Kú

2004. szeptember 27. és október 11. között megelőző feltárást végeztünk a történelmi belváros É-i részén fekvő telken. A telek legnagyobb részét az 1880-as években épült lebontott ház pincéje foglalta el, viszont a kapualj és a kb. 30 m² kisudvar nem. A pincék mélysége a 3 m-t meghaladta, a telken az altalaj 150–200 cm mélységben jelentkezett. Az udvar a továbbiakban sem kerül beépítésre, így a kapualj területén – kissé az udvarba benyúlva – folytattuk a feltárást. A telek a török kori vár É-i falától D-re fekszik, a várfal már a telken kívül húzódik. Eddigi tapasztalataink szerint a várfalat belülről földsánc támasztotta, amelyet a későbbiekben elbontottak, tehát a török kor előtti és újkori objektumokkal, leletekkel számolhatunk. A 18. században nyilvánvalóan már nem volt sánc a területen, az ásatás legdélibb részén

szén hatalmas, az altalajba mélyen beásott gödröt észleltünk. Betöltéséből 1724-es bélyeges téglá, kályhacsempék, írókázott mázas kerámia származik. A feltárt terület középső részén részben újkori (de még az 1880-ban épült ház előtti időkből), részben középkori cölöplyukakat találtunk minden fölismerhető összefüggés nélkül. A 15–16. századra keltezhető kemence maradványait az újkori beásások bolygatták. A kb. 60–70 cm vastag középkori rétegsor legalján egy újabb kemenceplatnit találtunk. A római korban semmiféle beépítési nyomot nem találtunk. A középkori rétegsor alatt a világos, humuszos réteg mezőgazdaságilag művelt területet mutat, ebből szórványosan római kori edénytöredékek és egy 4. századi pénz került elő. Mélyen az altalajba mélyedve egy kb. K–Ny irányú árokészletet találtunk kizárólag római betöltéssel. Telekhatároló ároknak gondoljuk.

Az ásatás eredménye: A Bástya utca 59. telken a 18. században már nem állt a török kori vár sánca, az erre a korra datálható nagy gödör rendeltetését nem ismerjük. A 15–16. században a terület – legalábbis részben – beépített lehetett, erre utal a késő középkori kemence. Az Árpád-kort főként nagy mennyiségű kerámia jellemzi, feltételeesen ide soroljuk a második kemencét. A római korból építési nyomokat nem találtunk, a megművelt kertekben a római réteget kerámatöredékek jelzik.

Munkatárs: Tomka Péter.

SZÖNYI ESZTER

174. Győr, Budai út 1.

(Győr-Moson-Sopron megye) Rő, Á, Kk

2004. június 27. és augusztus 6. között próbafeltárást végeztünk a leendő üzletközpont területén. A kutatott 700 m² területen 128 régészeti objektumot tártunk fel, amelyek három nagyobb korszakot képviselnek.

Római kori árokrendszer nyomait, Kr. u. 2. századi hamvasztásos temető 14 sírját tártuk fel.

A kora középkorból települések maradványait találtuk meg. A legkorábbi egy lakóház a 9–11. századból. Az Árpád-kor első feléből szabadban álló kemencék és tárológödrök származnak. A 13–14. századot nagy, cölöpös építmények és a hozzájuk csatlakozó gödrök jellemzik.

2004. október 4. és december 10. között megelőző feltárást végeztünk. A 400 m²-nyi területen végzett munka eredményeképpen megfigyeltünk 14 kora római kori árokkeretet, illetve azok erősen bolygatott részleteit, melyek az 1. századra keltezhetők. Feltártunk 25 római kori temetkezést. Közülük 18 tapasztott, kiégetett oldalú hamvasztásos sír, egy pedig urnasír volt. Három kis gödörben sem hamvakat, sem csontváz maradványait nem találtuk, a leletek azonban (csecsemő?) sírra engedtek következtetni. A sírokat a pénzek, az import- és házikerámia, az üvegedények, a mécsesek a 2. századra datálják. Különlegességnek számít egy kereszt alakú sírgödör, és egy – csecsemő sírjában talált – kis Bész-szobrocska.

A kora középkori megtelepedést igazoló korszakot nyolc, részben földbe mélyített, általában kőkemencés

ház, illetve házrészlet képviseli. Keltezésük 9–11. század. Feltártunk két Árpád-kori külső agyagkemencés házat, továbbá három műhelynek meghatározható objektumot. Közülük az egyiknek nem volt tűzhelye, ellenben malomkő egyik fele feküdt benne. A másik funkciójára az oldalába épített kis kohó és rengeteg salak utalt; a harmadikat kemencék és gödör-komplexum jellemzi.

Kibontottuk tíz szabadban álló, részben egymást védő, illetve fedő kemence maradványait, többnyire a hozzájuk tartozó munkagödörrel együtt. Koruk a 12–13. sz. Ugyanebből a korszakból származik egy furcsa, igen vastag rostéllyal épített égetőkemence és munkagödör. Öt nagyméretű, kissé földbe mélyített, nagy cölöpös szerkezetű építmény az Árpád-kor végére (13. sz.) keltezhető. Ugyanehhez a korszakhoz tartozik számos nagyméretű, kideszkázott oldalú, kereskedelmi mennyiségű termény tárolására alkalmas mély verem. Leletanyaguk rendkívül gazdag; néhány gödör leletanyaga későbbi, 14. századi. A kerámia jellege (sok import vagy azt utánzó edény, grafitos kerámia, mázas cserép, aquamanile töredéke) kifejezetten városias. Valószínűleg az iparral, kereskedelemmel foglalkozó győri hospesek telephelyét sikerült azonosítani. Kiemelkedő jelentőségű egy faragott csontlemezekkel díszített ládika maradványa. Egy gödörből a későbbi középkor idejéből származó mázas, díszített tálka és áttört gótikus kályhacsempetöredékek kerültek elő.

Munkatársak: Szőnyi Eszter, Bíró Szilvia, Molnár Attila régészek.

TOMKA PÉTER

175. Győr-Gyirmót, Csordanyom

(Győr-Moson-Sopron megye) B

A tervezett 2 ha területű élmény- és lovarda területén 2004. augusztus 12–17. között próbafeltárást végeztünk. A területen kutatóárkokat húztunk 2 m szélességben, 50–120 m közötti hosszúságban. Régészeti jelenség nem mutatkozott, viszont megfigyelhető volt egy hajdani széles vízjárás (folyóágy) átlagosan 20 m széles barna sávja. Ennek vonala a felszínen is jól látható, hosszan elnyúló mélyedésként egészen a falu széléig nyomon követhető. Valószínű, hogy e hajdani vízjárás mentén voltak korábban települések, amikre utaló leletanyagot terepbejárások során gyűjtöttünk. Ezt valószínűsíti, hogy a lovarda mellett nyitott kutatóárkokban több árkot figyeltünk meg, betöltésükből bronzkori kerámatöredékeket bontottunk ki. A lovarda épületei az ásatás megkezdésekor már álltak, további kutatásra itt nem nyílt lehetőség.

M. EGRY ILDIKÓ

176. Győr-Ménfőcsanak, Burkus-földek

(Győr-Moson-Sopron megye) LT, Rő, Kk

2004. április 13. és május 10. között lakópark építésére kijelölt területeken további feltárást végeztünk a telkeken (hrsz.: 25472/14, 17, 30, 50–54; 01514/25). A 6 kutatóárkokkal (2×150–250 m) a telkeket hosszában át-

vágtuk, ezzel képet kaptunk a régészeti fedettségéről. Ezen a területen nem volt település, az előkerült középkori telekhatároló árkok régészeti leletanyagot nem, vagy csak nagyon szórványosan tartalmaztak. Egy 60×80 m-es szelvényt nyitottunk az É-i területrészen, ahová útfordulót terveztek. Ez a szelvény közvetlenül határos az úgynevezett „Savanyító” lelőhellyel, ahonnan a múlt század 60-as éveiben bronzkori és kelta sírok is előkerültek. Napjainkban mély vízelvezető árok van a kerítés mellett. A humuszosítás során azt tapasztaltuk, hogy a terület a mellette lévő homokdomb széle. Itt a talajszint eredetileg is mélyen fekvő, vizenyős lehetett, a 83-as út építése során a területet kibányászták, majd építési törmelékkel feltöltötték. 1,5 m-nyi újkori töltés letermelése után az agyagos altalajon kettő, valószínűleg római kori vízelvezető árok beásása jelentkezett.

A 2003. évi ásátásnál elmaradt a Zsigmond király út felőli autóforduló kijelölése és feltárása, így most ezt pótoltuk. A rábontásban 3 kelta temetkezést, egy hamvasztásos urnát, valamint két csontvázás sírt (az egyik egy fiatal pár kettős temetkezése) tártunk fel.

M. EGRY ILDIKÓ

177. Győr, Rákóczi utca 44.

(Győr-Moson-Sopron megye) Á, Kk

2004. április 14–23. között megelőző próbafeltárást végeztünk a fenti telken. A beépítendő terület K-i és Ny-i szegélyén egy-egy 2 illetve 3 m széles kutatóárkot húztunk. Az árkokból egyértelműen megállapítható volt, hogy a beépítésre szánt terület teljes szélességében a török kori vár előretolt védműveihez (ravelin) tartozó árok húzódik. Réteges betöltése a védmű rekonstruált helyétől az árok tengelye, azaz ÉNy felől DK felé lejt. A Ny-i kutatóárkokban elértük a töltés feltételezett alját, itt a ferde töltésrétegek alatt vízszintes, kavicsos járósíntet találtunk, felette a várépítést megelőző korszak vegyes leletanyagát tartalmazó betöltés (tereprendezés) feküdt. Alatta leletmentes, egy-két állatcsonttöredéket tartalmazó szürke, homokos üledék fekszik. A rétegsort újkori beásások (emésztőgödör, téglafalak) zavarták. A betöltött rétegek leletanyagából feltűnően hiányoznak a római kori töredékek, ezzel szemben sok Árpád-kori és 14–15. századi anyagot találtunk. Említésre méltó leletanyag: szablya bronz keresztvasa, cserépbogrács-töredékek, mázas osztrák importedény kiöntője, úgynevezett bécsi edények töredékei.

TOMKA PÉTER

178. Gyula, Kossuth tér

(Békés megye) Kú

2003 őszén engedélyezett tervek alapján indult meg a gyulai Szentháromság kápolna felújítása. Az egykori vásártér sarkán az 1738–1739-ben dúló pestisjárvány után engesztelésül épített kápolnát a Szentháromság tiszteletére szentelték fel. A Gyulai Római Katolikus Plébá-

nia Historia Domusa szerint 1752-ben egy új kápolna alapkövét helyezték el, és az első, valószínűleg igen kicsi kápolna helyett egy nagyobb épületet emeltek a hívek. A kápolna bekerített környékét 1772-ben szentelték meg, hogy temetőnek használhassák azt. A kápolna a 18. század végén vörösre festett fatoronnyal és orgonával is bírt. Az épületet 1794-ben felújították. A kápolnát 1817-ben meghosszabbították, új toronnyal és kórussal látták el. A templom előtt álló keresztet is ekkor állították. A sekrestye 1828 táján épült a templomhoz.

A 2003. december 16. és 2004. február 18. közötti időszakban, több napon, hosszabb megszakítással végeztünk régészeti kutatást a kápolnában. A belső vakolatot leverték, a padlót elbontották, ezek után az épület hossz tengelyében, és erre merőlegesen, az oltár előtt ástunk egy-egy kutatóárkot. Megtaláltuk az eggyel korábbi építési periódus, tehát a 18. század közepén épült második kápolna karzatának alapozását. A szimmetrikusan elhelyezkedő, téglából rakott alappillérek jól megfigyelhetően a templom építésének középső periódusához köthetők. A karzattartó alapozások kibontásakor találtunk egy 3,5 méter hosszú, a déli falból 25 cm-nyire kiugró lábazati párkányt, amelyet utólag illesztettek a fal belső oldalához. Ez azon a részen helyezkedik el, ahol a második templombővítési periódus nyugati végfala volt. Valószínűleg statikai indokkal építették ezt a lábazattoldalékat a fal belső oldalához a 18. század végén, vagy a 19. század elején. A déli karzattartó pilléralapozás és az említett lábazattoldalék között, a pilléralapozással azonos magasságban egy alig több mint 1,5 méter hosszú, 2 téglaszélességében kirakott, T alakú alapozást is találtunk, amely 3–5, laza kötésben lévő, egymásra rakott téglasorból állt. Ezt az objektumot a második templomépítési periódus karzatára felvezető egykori falépcső alapozásának vélhetjük.

A kutatóárkok metszetalai laza, téglás, habarcsos feltöltést mutattak a templom teljes területén. Az oltár előtti, É-D-i irányú kutatóárkok nyugati metszetalában megfigyelhettük az első, 1739–40-ben épült, kicsiny kápolna kiszedett hosszanti alapfalainak helyét. Ez a kápolna a mai templom apszisának helyén állhatott. A templom hossz tengelyében kiásott kutatóárkok mindkét metszetalában megfigyelhető volt egy kitermelt falalapozás betöltése, amely a második templomépítési periódus épületének nyugati falaként azonosítható. A templomépítéshez kapcsolható feltöltési rétegekből néhány szórványos középkori edénytöredék került napvilágra, ám ezek másodlagosan kerültek ide. Az említett feltöltési rétegek alatt megtaláltuk az eredeti talajszíntet, és a bolygatatlan, sárga altalaj szintjét is azonosítottuk. Ezekből a rétegekből régészeti leletanyag nem került elő, tehát a mai kápolna helyén korábbi épület, vagy településobjektum nem volt.

A kutatóárkokkal két 18. század végi, vagy 19. század eleji sírt találtunk a templom belsejében. Az egyik sírban koporsómaradványok voltak megfigyelhetők az embercsontok fölött. A barna színű, elkorhadott koporsódesz-

kákon bronzszegecsekkel kivert évszám és felirat volt olvasható: „no 1752... Anno 1810 (?)”, fölötté: „...lovits (?)”. Az 1810 körül eltemetett, arccal az oltár felé fekvő halott azonosítása az anyakönyvi bejegyzések alapján egyelőre nem sikerült. A másik, az előzőhöz hasonló irányítású sír is a templom hossz tengelyéhez közel helyezkedett el. A kápolna területén van eltemetve Tomcsányi János uradalmi főintéző is, akinek a sírfeliratát őrzi a kápolna bejáratánál elhelyezett, a közelmúltban felújított vörösmárvány-tábla. A templom északi fala mentén megépített új szigetelés árkanak kiásásakor a fal s a jelenlegi karzat északi pillére között egy boltozatos kriptára bukkantunk a padlószint alatt. A teljesen ép téglakriptát nem bontottuk ki, megfigyeléseink után azt visszatettük. A kriptában egy férfi csontváza feküdt, háton fekvő nyújtott helyzetben. A csontváz körül néhány kisebb, megbarnult koporsómaradványon kívül mást nem tudtunk megfigyelni. A téglasírban talán Buruts János (1748–1829) nyugszik, akiről a Historia Domus mint a kápolna 1794. évi felújításának egyik finanszírozójáról emlékezik meg.

LISKA ANDRÁS

179. Gyula, Külső vár

(Békés megye) Kő

2004 március–áprilisában az álló várépület környezetének egészére kiterjedő – azonban az egykori külsővár déli, ma részben az Almássy-kastély és parkja által elfoglalt területet nem érintő – szondázó ásatást végeztünk.

Ezen a területen 1960-ban már Parádi Nándor is nyitott két-két, a téglavár falaira merőleges kutatóárkot, s magunk 1997-ben további két árokkal vizsgáltuk a rétegvizonyokat. Újabb kutatóárkaink – a vár falszorosának sarkára épített kerek ágyútoronytól délnyugatra nyitott két árok kivételével – úgy nyugaton, mint keleten ugyanebbe a rendszerbe illeszkedtek. Ennek megfelelően mindenütt közel azonos vonalban jelentkeztek az egykori fa-földszerkezetű kötőgátak nagyobb (30–50 cm) átmérőjű cölöplyukai. Ugyanakkor a kötőgátak pontos szélessége még nem volt megállapítható, ma a nyugati szélesebbnek tűnik a keleti oldalon emeltnél. Kifejezett átépítések nyomait nem találtuk az egységes sárga agyagos „sáncföldben”, ami természetesen nem zárja ki az újabb korban esetleg elhordott egykori felső részek későbbi módosításait.

A nyugati kötőgáthoz az ágyútoronytól délnyugatra vizsgált területen később (?) egy sokkal kisebb átmérőjű cölöplyukakkal jellemezhető külső védőmű épült, melynek pontosabb meghatározása azonban további vizsgálatokat – nagy felületű feltárásokat – igényel.

Munkánk fontos eredménye volt a két északi bástya homlokvonalaik meghatározása. Ezt az általunk nyitott, a téglavár homlokzataira merőleges, illetve azal párhuzamos árokkal elég megnyugtatóan el tudtuk végezni a vár szerencsés módon máig beépítetlen területén. Azonban hangsúlyoznunk kell, korántsem

biztos, hogy a bástyaépítmények külső vagy épp belső síkját tudtuk az itt talált s a kötőgátaknál megfigyelttel egyező cölöplyukakkal feltárni. Ez ugyancsak további, felületi feltárással lesz lehetséges. Ebből is adódhat a bástya „falainak” a kötőgátakéhoz mérten vélt kisebb szélessége. Átépítésekre itt sem bukkantunk, az egységes agyagfeltöltés jellemzői voltak ugyanakkor az itt különösen nagy számban feltárt hatalmas ún. sáncszegek.

Bár a kutatott terület nagysága ezt megbízható szinten még nem tette lehetővé, mégis megkíséreltük az egykori védőművek elvi rekonstrukcióját is – feltárási eredményeink mellett felhasználva a terület rendelkezésünkre álló finom szintvonalas felmérését. Bár az így megjelenő bástyák formája és mérete – főleg az északnyugati esetében – igencsak torznak tűnik, ez semmiképp sem tekinthető elfogadhatatlannak, hisz itt az ún. olasz bástyás rendszer egy viszonylag korai hazai alkalmazásával van dolgunk. (Lásd az illusztrációt a 225. oldalon!)

Kutatásunk fontos megállapítása volt ugyanis, hogy nem az 1562. évi Mirandola-féle terven megépítendőként ábrázolt bástyákat tártuk fel – azok véleményünk szerint meg sem épültek –, hanem az ugyanott már létezőként feltüntetett két kisebb északi védőművet. Bár azokat ugyanezen a rajzon az általunk meghatározottnál jóval kisebb méretben ábrázolták, a teljes alaprajz – elsősorban a ma is álló várépületre vonatkozó – arányrendszere vitathatatlanra teszi, hogy a feltehetően 1552 után – ekkor került a vár királyi kézre – végzett erősítési munkák eredményeit határozhattuk meg.

Munkatársak: Gál Viktor és Szatlóczi Gábor régész-hallgatók.

GERELYES IBOLYA – FELD ISTVÁN

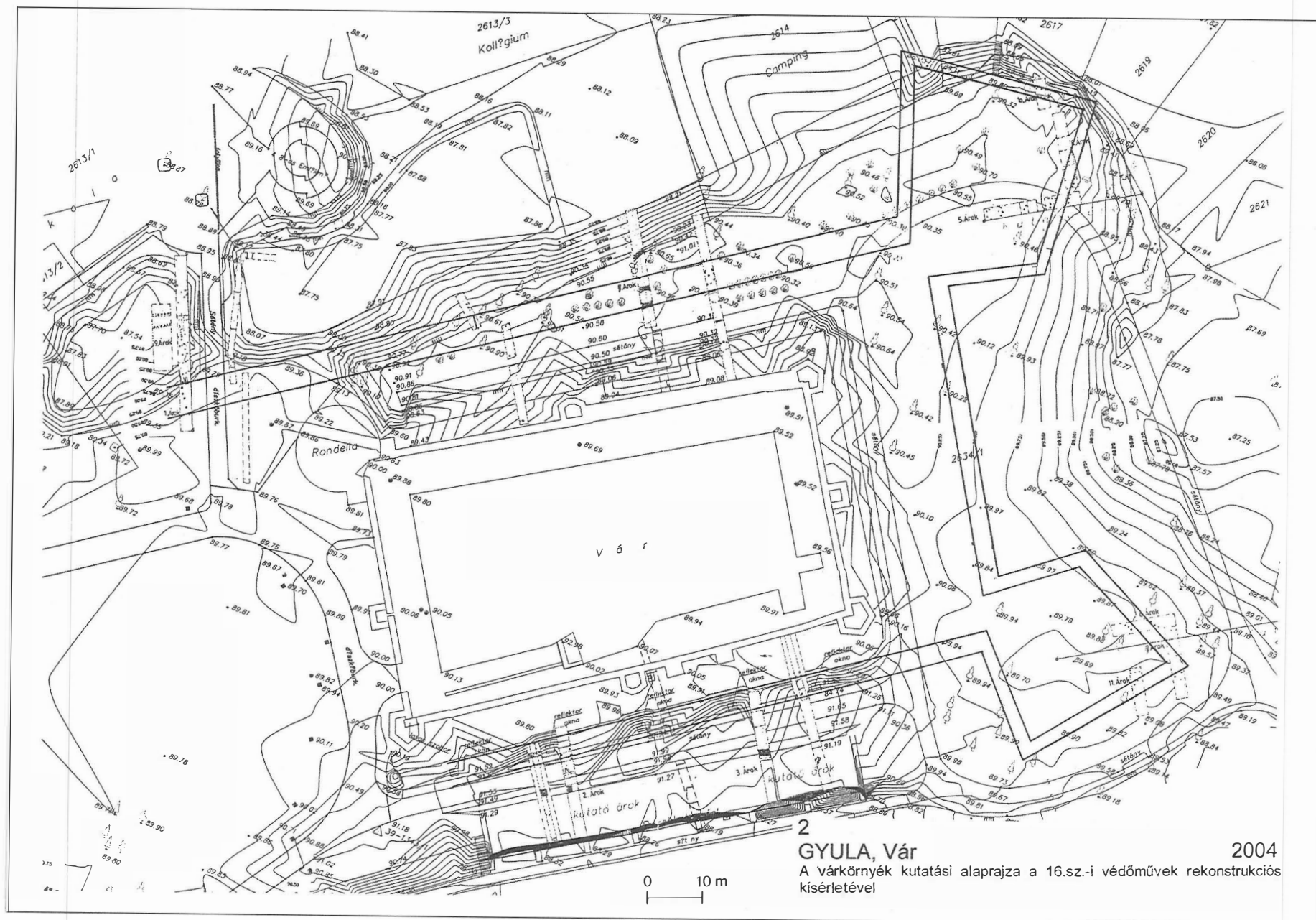
180. Hajdúböszörmény, Csíkos-tanya

(Hajdú-Bihar megye) U, Sza, A, Á

Az épülő M3-as autópálya 16. sz. lelőhelyén – folytatva a 2003-ban megkezdett munkát – szarmata és Árpád-kori objektumok kerültek elő. A szarmata településhez 179 gödör, 11 kút, 13 ház, 9 árok, 25 cölöplyuk és 5 kemence, míg az Árpád-kori településhez 4 gödör, 1 árok és 1 kemence tartozott. A feltárt objektumok szóródása megegyezik a 2003-ban megfigyelttel. A szelvény Ny-i végén találhatóak az Árpád-kori telepjelenségek, míg az É-i szakaszon a szarmata korú objektumok kisebb számban jelentkeztek.

A szelvényben K felé haladva feltártuk a szarmata települést övező árkoknak egy újabb szakaszát. Az árokrendszeren belül, az egykori falu K-i felén 3–4 m átmérőjű és 3–3,5 m mély kutakat és négyzetes formájú (0,5×1,5 m), 3–3,5 m mély víznyerő aknákat találtunk. A szelvény K-i felében sűrűsödtek a település nyomai: a földbe mélyített házak közötti területet szinte teljes egészében elfoglalták a kisebb-nagyobb méretű, méhkas alakú, hamus betöltésű tárológödörök. A házakban az ÉNy-i oldalon alakították ki a földbe vájt tűzhelye-

ket, míg a DK-i oldalhoz gyakran csatlakozott egy-egy tárológödör. Három nagyméretű újkőkori gödröt és egy kutat, egy avar temetőt, továbbá a szarmata falu folytatását sikerült megfigyelnünk a feltárt szarmata településtől K-re. Az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájába tartozó gödrök és kút leletanyaga megegyezett a tavalyi évben feltárt objektumok leletanyagával. A szarmata falu ezen részletét egy árokrendszer osztja egy kisebb (50×60 m) és egy nagyobb (110×70 m) egységre. Ebben az évben a humuszolt terület Ny-i harmadában elhelyezkedő, kisebb szarmata településrészlet feltárását végeztük el. A 3 házból, 3 kútból, 33 gödörből álló településrészletet három oldalról árok határolta. Itt az objektumok az előző felszíntől megfigyeltektől ritkábban helyezkedtek el.

Elvégeztük a terület DK-i részén előkerült 7–8. századi avar temető feltárását. Egy 70×50 m-es területen fekszik, az ÉNy-DK-i tájolású sírok kilenc, ÉK-DNy-i sorba rendeződnek. A humuszolás során mintegy 140–145 sír feltárását lehetett megfigyelni, de csak 49-et tártunk fel. A nőknél általában bronz vagy ezüstözött bronz fülbevalókat, üvegyöngyöket, vascsatokat és egy esetben sarlót találtunk. A férfiaknál vascsatokat, késeket, egy-egy esetben baltát, illetve lószerszámot helyeztek a sírokba. A sírok között kiemelkedik egy előkelő férfi sírja, ahol a halottal együtt temették el felszerszámozott lovát is. A lovas férfi ezüstlemezekkel díszített övet viselt, az övre erősítve hordta a 12–15 cm hosszú vaskését, amelyet a sírban a jobb oldalán találtunk meg, míg a férfi bal oldalán egy 100–110 cm hosszú, egyenes kard feküdt. A halott lábához baltát és némi ételmellékletet helyeztek. A lószerszámból megmaradtak a fém és a csont alkatrészek: a zabla, a kisebb csatok, a hevedercsat, a kengyelek, a nyereg kápáját díszítő csontlemezek, továbbá a szíjakat díszítő ezüstözött bronzgombok. Öt másik sírhoz hasonlóan ebben a sírgödörben is megfigyelhető volt annak a faszervezetnek a nyoma (4 vagy 6 cölöplyuk a sírgödör szélén), amelyre a halottat fektették.

Munkatársak: Kovács Katalin, Váczi Gábor régészek, valamint az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

MÁRKUS GÁBOR

181. Hajdúböszörmény, Ficsori-tó-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) U, R

Az épülő M3-as autópálya 1. sz. lelőhelye Hajdúböszörmény határában, a várostól 7 km-re ÉNy-ra helyezkedik el, egy mélyebben fekvő, vizenyős terület partján. A terepbejárási adatok alapján a lelőhely 650–700 m-es szakasza esik a nyomvonalba, melyből 2004. június 1. és augusztus 31. között egy 270 m hosszú szakaszt (16 200 m²) tártunk fel. Eddig összesen 71 objektumot bontottunk ki.

Az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának településéből csupán a nagyméretű gödröket tudtuk megfog-

ni, azoknak is a valódi mélységéről és az aljuk eredeti formájáról nem rendelkezünk hiteles adatokkal, mivel a talajvíz a bontás során már a harmadik ásónyom után megjelent. A feltárt településrészlet DK-i részén látott napvilágot öt sekély, kisméretű tárológödör és két rövid árokszakasz. Az egykori település többi objektuma (15 gödör és 2 kút) a humuszolt területen rendszertelenül, elszórva helyezkedett el, helyenként 25–30 m-es területeket is szabadon hagyva. A korszakhoz összesen 10 temetkezés tartozott. Edénymellékletet két sírban találtunk. A leletanyag alapján a település az esztári festett kerámia és a klasszikus AVK csoportjába sorolható.

A kora rézkori tiszapolgári kultúra 34 temetkezést számláló temetője a humuszolt terület ÉNy-i végén, egy 20×25 m-es, ÉNy-DK-i irányú, ovális területen helyezkedett el a nyomvonal közepén. A sírok a gépi humuszolás során kerültek elő, a nyesést követően sírfoltokat nem lehetett a nyers agyagban megfigyelni, csupán a csontváz és a mellékletek elhelyezkedése alapján lehetett egy-egy sírgödört megfigyelni. A fő tájolási irány az ÉNy-DK-i, de megjelenik a DK-ÉNy-i is. A temetőben a csecsemőtől az idősebb korig minden korosztály képviselve volt, fektetésük szigorú rendje alapján a nemekre is következtetni is tudunk, melyek száma a temetőn belül arányosan oszlik meg. A sok kerámia-, állatcsont- és kőeszköz-melléklet mellett különleges jelentőségű két csonteszköz, melyek alapján a két sírt, „kézműves” síroknak határoztuk meg. Az ékszerekként szolgáló márványgyöngyökön kívül réz spirálkarperect érdemes megemlíteni. A temető teljesen feltártnak tekinthető.

A feltárási felszín ÉNy-i felében a bodrogkeresztúri kultúra három gödre is előkerült. A három gödör közül az egyiket egy újkőkori gödörbe ásták bele, míg egy másik a tiszapolgári kultúra temetőjének három sírját bolygatta meg.

Munkatársak: Kovács Katalin, Váczi Gábor régészek, valamint az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

MÁRKUS GÁBOR

182. Hajdúdorog, Szállásföldek, közép

(Hajdú-Bihar megye) Sza, Á

Az épülő M3-as autópálya 52. sz. lelőhelye Hajdúdorogtól É-ra található, az Árpád-kori templomot és temetőjét magába foglaló Templomdomb (M3 53.) lelőhely közvetlen közelében. Az M3 53. lelőhelytől Ny-ra húzódó területen az M3-as autópálya tervezett nyomvonalát követve egy 14 600 m² nagyságú felszínt tártunk fel, ahol egy szarmata és egy Árpád-kori település összesen 137 objektuma került elő.

A feltárt felszín K-i harmadában, a legalacsonyabb részekben sűrűsödtek a Kr. u. 4. századra keltezhető szarmata kori település objektumai. Egy 2,5 m mély kúton, két füstölőnek használt gödörrendszeren kívül túlnyomórészt méhkas alakú gödrök tartoztak ebbe az időszakba. A területen két temetkezést is feltártunk. Területünk

Ny-i harmadában egy melléklet nélküli, háton fekvő, nyújtott csontvázas, D-É tájolású sír; a felszín Ny-i végében pedig egy szarmata kerámiával kelezett méhkas alakú gödörben egy rendkívül rossz megtartású, zsugorított helyzetű csontvázra bukkantunk.

Az objektumok mintegy kétharmada a 12–13. századra kelezhető. Az *Árpád-kori* település objektumainak legnagyobb részét karámrendszerekhez tartozó árkok alkotják. Az árokrendszeren kívül néhány sekély gödör, két fölbe mélyített, kemencével ellátott ház, két külső kemence, valamint kutak tartoztak még a középkori településhez. A kutaknak két változatát tudtuk megkülönböztetni: egy kisebb méretű, általában négyszögletes formájúra ásott, 2–3 m mély; valamint egy kerek aknával induló, alsó kétharmadában négyszögletesre váltó, szélesebb aknával ellátott, 3 m-nél mélyebb típust.

Az objektumokból viszonylag szegényes, apró kerámiatöredékeket és kevés állatcsontot tartalmazó leletanyag került elő. Figyelemre méltó leletegyüttesnek mindössze a kemencék tüzelőfelületébe tapasztott edénytöredékeket, az egyik házban előkerült vastárgyakat, valamint a település egyik kútjában feltárt ép edényt és a felszín Ny-i végében húzódó árokban talált 12. századi vassarkantyút tekinthetjük. Néhány gödörben vassaladarabokat, két kútban pedig a közeli templom tégláihoz hasonló méretű és anyagú téglatörmelékét találtunk.

Munkatársak: Szabó Gábor régész, valamint az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

FODOR ISTVÁN

183. Hajdúdorog, Szállásföldek-Templomdomb (Hajdú-Bihar megye) Á

Az épülő M3-as autópálya 53. sz. lelőhelye Hajdúdorogtól 11 km-re É-ra, a Szállásföldek nevű határrészben, a Temető-dűlőben helyezkedik el, mintegy 500 m-rel ÉK-re a Temetőhegy nevű dombtól, amelyen 1997–1989 között egy 615 síros 10–11. századi temetőt tártunk fel. 2004 novemberéig összesen 910 objektumot tártunk fel.

A mintegy 1 hektárnyi területnek nagyjából a közepén emelkedik az a kisméretű halom, amelyen néhány évvel ezelőtt már megfigyeltük az *Árpád-kori* templom és temető kiszántott maradványait. A temető a dombtetőn egy 36×39 m-es területen helyezkedik el, s ennek közepén bukkantunk rá a szokatlanul kisméretű, egyenes szentélyzáródású *Árpád-kori* templom falazási árkaira (a templomhajó 437×329 cm, a szentély pedig 200×250 cm). A szántással és természetes erózióval évszázadok óta koptatott dombtetőn már csak a templomfalak alapozási árkainak az alsó néhány centiméterét figyelhetjük meg, amelyekbe egykor agyagot döngöltek. A templom felmenő falai téglából épültek, a téglát azonban még a középkorban s az újkorban elhordták a környékbeli lakosok. Mivel a templomalapozás DK-i sarka egy korábbi sírra rányúlt, aligha kétséges, hogy e dombon előbb valószínűleg egy fatemplom épült, majd ennek helyére építették a téglatemplomot. A templomba

nem temetkeztek. A templom körüli temető sírjai rendkívül sűrűn helyezkedtek el, s általános volt a korábbi sírokra való rátemetkezés. A kis területen ez évben 1099 sírt tártunk fel, de a temető DNy-i részén még további 50–100 temetkezés előkerülése várható. A nagy sírsűrűség ellenére is megfigyelhetjük, hogy a templom É-i oldalán valamivel kevesebben temetkeztek. A sírkert körvonalai jól kirajzolódnak, amelyet egykor élő sövényvel vehettek körül. Mindössze két sír feküdt e határvonalon kívül: az egyik 25 m-el DNy-ra – fejjel DK-re, tehát a templom felé tájolt –, a másik pedig 16 m-el K-re. Az elhunytakat leggyakrabban koporsóba temették, amelynek sok sírban figyeltük meg maradványait, néha pedig gyolcsba csavarták őket. Számos téglából, vagy részben téglából épített sírt figyeltünk meg. Valószínűleg a legrendesebb temetkezés a templomhajó déli fala mellé épített téglasír lehetett, amelyet nem sokkal a temetés után kiraboltak. A sírokban egyébként meglehetősen kevés lelet volt: sima és S-végű hajkarikák, övcsatok, pénzek, veretes bőrpárta maradványai.

A mintegy 20 sírból előkerült pénzek jól kelezik a temetőt. A legkorábbiak II. Géza (1141–1162), a legkésőbbiek pedig II. András (1205–1235) veretei. Nyilvánvaló tehát, hogy az itteni első templom 1140 körül épülhetett, ekkor kezdett a falu lakossága ide temetkezni, a téglatemplom és általában a falu pusztulása pedig minden bizonnyal 1240-re, a tatárjárásra kelezhető. Igen lényeges szempont továbbá, hogy ugyanennek a falusi közösségnek volt a temetője a közeli Temetőhegyen feltárt nyugvóhely, amelynek legkorábbi, 10. század közepi sírjait egy arab dirhem, a legkésőbbieket pedig II. Béla (1131–1141) pénze kelezi. A falu lakossága tehát 1140 körül hagyta fel ősi pogány eredetű temetőjét s kezdett el – királyaink törvényinek megfelelően – az újonnan létesített templom köré temetkezni. Jelenleg ez az egyetlen hely az országban, ahol nyomon követhető egy falu lakosságának élete és biológiai fejlődése a honszerzéstől a tatárjárásig, tehát jó három évszázadon keresztül.

A templom és a temető közvetlen közeli környezetében nem találtuk a falu építményeinek maradványait, csupán az állatok tartására szolgáló karámok árkait. Valószínűleg e faluhoz tartozhattak az M3 52. lelőhelyen feltárt településjelenségek is.

Munkatársak: a SZTE Régészeti Tanszék hallgatói.

FODOR ISTVÁN

184. Hajdúnánás, Eszlári út

(Hajdú-Bihar megye) U

Az épülő M3-as autópálya 45. sz. lelőhelye az Eszlári út és a Fürj-ér találkozásától 900 m-re É-ra, az út K-i oldalán található egyik DK-ÉNy irányú dombháton helyezkedik el. 2004-ben 14 415 m²-nyi területen összesen 133 objektumot bontottunk ki.

A terepbejárási adatoknak megfelelően egy középső újkőkori település nyomaira bukkantunk. Az egykori falu egy természetes, homokfűtő magaslaton he-

lyezkedik el; D-ről és É-ről vízjárta területek, vízfolyások határolták, míg K-i és Ny-i irányból kettős-hármas, hármas-négyes tagolású, mély árokrendszerek zárták le a települést. Az árkokon kívüli területen objektumokat nem találtunk. Az árkokon belüli részen nagyméretű, olykor 10–15 m hosszúságú gödröket bontottunk ki, rendkívül gazdag leletanyaggal. A kerámiatöredékek az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának bükki és esztári csoportjába sorolhatók. A gödrökből viszonylag sok őrlőkötőredék és pattintott kőeszköz is napvilágot látott. Ez utóbbiak nyersanyaga zömében obszidián.

A lelőhelyen 46 temetkezést tártunk fel. A sírok egy részét a nagy gödrök felső részébe, vagy oldalába ásták be, így kisebb csoportokat (5–6 sír) alkotnak, míg a többit szétszórta, az altalajra fektetve találtuk meg. Sírgödört egyik esetben sem tudtunk megfigyelni. Az elhunytakat szinte kivétel nélkül azonos rítus szerint temették el: Ny–K-i tájolásúak, a vázak bal oldalukon, zsugorított helyzetben fekszenek. Mellékletet csak két sírban találtunk, két-két edényt helyeztek a halott mellé.

Házakra, vagy azok cölöplyukaira eddig nem bukkantunk a nagy talajerózió miatt, de a gödrökből előkerülő paticstöredékekből, melyek egy része áglenyomatos, arra következtethetünk, hogy a korszakra jellemző felmenő falú, cölöpszerkezetes épületek is álltak itt.

Munkatársak: Raczy Pál, Nagy Emese Gyöngyvér, Sebők Katalin, valamint az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

ANDERS ALEXANDRA

185. Hajdúnánás, Fürj-halom-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) Sza, Ge, Á

Az épülő M3-as autópálya 41. sz. lelőhelyén 2004. április és augusztus között összesen 19 333 m² nagyságú területen folytak a megelőző feltárások. A teljes felületen 908 objektumot bontottunk ki. A lelőhely Hajdúnánás Ny-i határában, ÉNy–DK-i irányú partélen, a Fürj-halom nevű kurgántól mintegy 950 m-re Ny-ra található. A lelőhely egy a környezetéből enyhén kiemelkedő löszös dombháton terül el.

A terület legjelentősebb leletegyüttese a Kr. u. 5–6. századi germán (*gepida*) temető 72 sírja. A temető É-i és déli határát biztosan megtaláltuk. A sírok két nagyobb csoportot (É-i és D-i sírcsoport), ezeken belül pedig határozott sorokat alkottak. A sírgödrök Ny–K-i tájolásúak, 1–1,5 m mélyek, és 80%-ban korabeli sírrablók által bolygatottak voltak. A rablókaknak sötétbarna nyoma élesen elvált a sírok eredeti, világos betöltésétől. A rablások nem sokkal a temetések után történhettek; erre utal az a körülmény, hogy többnyire pontosan a mellkasi részre és a deréktájrát ástak rá. A néhány bolygatatlan sírban a halottak háton, nyújtott testhelyzetben feküdtek. A temetőt délről egy ovális gödörben, zsugorított testhelyzetben fekvő női temetkezés zárta le. Tíz esetben figyeltünk meg torzított koponyás női és férfi csontvá-

zat. A feldúlt sírokban visszamaradt mellékletek is egyértelműen utaltak a temető egykori gazdagságára.

Az egyik feldúlt sírban például 17 darab almandinlapocskát leltünk. Ezek némelyike még feldolgozásra várhatott, egyes köveket azonban valószínűleg ékszerekből fészegettek ki. Egy női sírban aranyozott bronz fülbevalót, borostyán-, karneol-, és üveggyöngyöket, bronztükörtöredéket, valamint ezüstfibulát találtunk. A női sír mögött, azzal egyvonalban egy nagyobb és egy kisebb gyermek sírjára bukkantunk. A három sír mélysége a női sírtól a kisebb gyermek sírjáig lépcsőzetesen csökkent. Az ezek mellett lévő sírban fiatal lány feküdt, mellé madár alakú bronzfibulát, orsógombot és gyöngyöket helyeztek. Egy másik sírban ugyancsak fiatal lány feküdt. Faltörzsből kivájt rönkkoporsóba temették, nyaka körül borostyán- és üveggyöngyökből fűzött nyaklánc, mellkasan üvegberakásos bronz kengyelfibula, medencéjén ovális vascsat, combcsontjai közt gyöngyök feküdtek. Ennek közelében került napvilágra egy harcos bolygatott temetkezése: sírjában két ezüstcsatot, bronz szőrscipeszt és hét darab vasnyílhegyet leltünk. Más, bolygatott sírokban is kerültek elő fegyverek: vaslándzsák és egy fapajzs vasból készült fogórésze.

A temető leggyakoribb mellékletei a többnyire a fej közelében előkerült, és még az alaposan kirablott sírokban is „benne hagyott” kétsoros csontfésűk. Fontos lehetnek számítnak még a leggyakrabban ugyancsak a fej mellé helyezett kerámiaedények. Ezek gyakran kettős kúpos (bikónikus) alakúak, sötétszürkék, fényes felületűek, és függőleges besimításokkal díszítettek.

A gepida temető közvetlen szomszédságában, attól ÉK-re egy *szarmata* temető 16 sírját tártuk fel. A két temető pontosan egymás mellett helyezkedett el, egy gepida sír sem volt *szarmata* sírra „ráásva”, és nem is keveredtek a temetkezések. A *szarmata* sírok D–É tájolásúak, maximum 50 cm mélyek, és még a germán síroknál is alaposabban ki voltak rabolva. Csupán két sír volt érintetlen, a többiben nemritkán csont is alig maradt. A csontvázak a germán vázagnál lényegesen rosszabb megtartásúak. Az egyik nagy, téglalap alakú – sajnos teljesen kirabolt – sírgödört egy kb. 15 m sugarú árok kerítette. Az árok É-i részén két ép edényt találtunk. Az árokba egy fiatal nő sírját is beleásták, még hozzá oly módon, hogy a sírgödör az árok ívét is kövesse, és egyúttal a *szarmata*knál szokásos D–É-i tájolásnak is megfeleljen. Ez a női sír bolygatatlan volt, benne bronz fülbevalót, aláhajtott lábú bronzfibulát, vascsatot és kis kerámiaedényt találtunk. További leletek a *szarmata* sírokból: egy csaknem ép (Kowalk-típusú) és egy töredékes üveg pohár, két római bronzérem, vaskard (igen töredékes), bronz szíjvégek, terra sigillata edények utánzatai. A temető valószínűleg a késő császárkorra keltezhető, használata talán az 5. századra is átnyúlik.

A lelőhelyen egy *szarmata* és egy Árpád-kori 10–12. századi falu nyomait is feltártuk. A *szarmata* telep objektumai közt téglalap alakú, kissé földbe mélyített házakat, kutakat, méhkas alakú tárolóvermeket és füs-

tölögödröket sorolhatunk fel. Ezek a feltárt terület déli részén különösen sűrűn jelentkeztek. Egyes gödrökben gazdag kerámiaanyagot találtunk: hombárok, amforák és főleg kettős kúpos talak töredékeit. Úgy tűnik, hogy a telepnek van egy korábbi (2–3. század), és egy későbbi (4–5. század) periódusa.

Az *Árpád-kori* falura a kissé földbe mélyített, cölöpszerkezetes, kemencével ellátott házak, tárológödrök és kutak jellemzők, valamint néhány szabadtéri kemencebokrót is feltártunk. Északi és déli irányban egyaránt elértük a települések szélét. Markolóval lemélyültünk a szarmata és középkori kutakban. Aljukat 2,5–4 m-en értük el. A kútnakát kerekre vagy négyzetesre ásták, kútszerkezet nyomát többnyire nem sikerült fölfedeznünk, és a leletanyag is szegényes volt. Az egyik kútban, amely 410 cm mély, és alján 150 cm átmérőjű volt, kihegyezett végű karók közt vesszőfonatos kútbélés nyomait figyeltük meg.

Munkatársak: Szabó Gábor, Rácz Zsófia régészek, valamint az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

MÁRKUS GÁBOR

186. Hajdúnánás, Veres-tenger-járás

(Hajdú-Bihar megye) Á, Kú

Az épülő M3-as autópálya két lelőhelyének végeztük el megelőző feltárását Hajdúnánás határában, a Keleti Főcsatorna K-i partjának közvetlen közelében, egy valamikori folyómeder É-i partján.

42. sz. lelőhely: Egy szondázó szelvényt nyitottunk 1200 m²-nyi felületen. Egy szórványos, laza szerkezetű, – a terepbejárás adatok alapján – kora újkorra keltezhető tanyaszerű település 21 leletanyag nélküli gödrét tártuk fel.

A terepbejáráskor gyűjtött leletanyag (szarmata, Árpád-kor) vagy másodlagosan került a területre, vagy az erózió és a Keleti Főcsatorna építése elpusztította az egykori lelőhelyeket.

43. sz. lelőhely: A 42. sz. lelőhelytől mintegy 800 m-re 4825 m² nagyságú feltárási felületen, összesen 21 objektumot – házakat, kutakat, árkokat, gödröket és szabadon álló kemencéket – bontottunk ki.

A lelőhely egy, a terepbejárás adatok alapján a vártnál gyengébb intenzitású Árpád-kori teleprészetet rejtett, amely É-i, D-i és DNy-i irányban valószínűleg tovább folytatódik. A csekély mennyiségű kerámia mellett vastárgyak – sarló- és vödörfűl – is előkerültek. A kemencék sütőfelületét csonttal és cseréppel tapasztották ki. A települést K felől É–D-i irányban futó árkok határolták.

Munkatársak: Szabó Gábor régész, valamint az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

RÁCS ZSÓFIA – RACZKY PÁL

187. Hegyfalu, 84–86-os utak kereszteződése

(Vas megye) B, V

2004. május 28-án helyszíni szemlét végeztünk az OMV benzinkúti csomóponttól ÉNy-ra lévő táblarészen. A te-

ület (2,3 ha) a 86. sz., Hegyfalun átvetető főúttól a Répce felé lejt, majd erőteljesen emelkedik. Egy a Répce kísérő hátság része. Majd hirtelen leszakad (kiszélesedő ártér?). A területen öt-hat kisebb (10–15 m átmérőjű) emelkedés látható.

A késő urnamezős-kora vaskori település kiterjedése kb. É–D: 150 m, K–Ny: 150 m. Különleges jelenséget (ház) sejtetnek a területen látható kiemelkedések. Nagy mennyiségű és nagyméretű edénytöredéket gyűjtöttünk.

Munkatárs: Nagy Marcella.

ILON GÁBOR

188. Hejőkürt, Középső-dűlő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő?, Sza, N?

2004. április 26-án helyszíni szemlét végeztünk útépítési megelőző szakhatósági állásfoglalás kialakítása érdekében. A lelőhely Hejőkürt belterületétől ÉK-re, a Hejőkürtöt Oszlárral összekötő 3313 jelű út Ny-i oldalán, a Hejő-főcsatornától ÉÉK-re mintegy 400–450 m-re, a Hejő magaspartján található, a Horváth-tagot és a Középső-dűlőt elválasztó értől K-re. Itt a környezetéből kiemelkedő, É–D-i irányú dombháton szóródtak igen nagy leletsűrűséggel a régészeti leletek. A lelőhelyet délről gabona határolja, a felszín ezen a területen nem nyújtott kedvező látási viszonyokat, a lelőhely kiterjedése a déli, DNy-i oldalon bizonytalan. A felszínen a leleteket egy kb. 500×250 m kiterjedésű területen tudtuk nyomon követni, K-i oldalon egészen a 3313 jelű útig. A leletanyag jelentős számú korongolt, homokkal soványított, jól kiégetett, szürke színű szarmata kori oldal- és peremtöredékből, valamint kézzel formált, homokkal, kavicsal és örölt kerámiával soványított, rosszul kiégetett, jellegtelen, népvándorlás kori és/vagy őskori edénytöredékből áll. A leletek a miskolci Hermán Ottó Múzeumba kerültek.

Munkatárs: Papp Nóra.

JENEI ANITA

189. Hejőkürt határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, B, Sza

2004. október 4-én beruházáshoz kapcsolódóan helyszíni szemlét végeztünk, aminek során két régészeti lelőhelyet találtunk.

Hejő-part (043/5 hrsz): A terület déli részén, egy a felszínből kiemelkedő dombháton rókatúrásban bronzkori leleteket találtunk. A jól elkülönülő domb teljes területét régészeti lelőhelynek tartjuk, mely legalább 150×100 m kiterjedésű.

Sovány-hát-dűlő: A Hejő-parttal K-ről szomszédos dűlő déli részét a rajta ÉNy–DK-i irányban húzódó markáns dombvonulat miatt jártuk be. Kb. 350×350 m-es területre kiterjedő régészeti lelőhelyet találtunk, melyen közepes intenzitással neolitikus, bronzkori és szarmata leletek szóródtak. Lehetséges, hogy a lelőhely a dűlő északi részeire is kiterjed.

CSENGERI PIROSKA

190. Hernádvécse, Nagy-rét

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B, Szk?, Ge?

2004. május 3. és augusztus 11. között a 3. sz. főút Garadna-Hernádszurdok közötti szakaszának útrahabilitációja kapcsán megelőző feltárást végeztünk a határ részben. Három régészeti lelőhelyen mintegy 2 ha területet, összesen 594 régészeti jelenséget tártunk fel.

A 3. számú lelőhelyen egy kora vaskori (szkíta?) és egy kora népvándorlás kori (germán?) település maradványait találtuk. Az objektumok többsége oszlopok helyét jelző cölöplyuk volt. Emellett két földbe mélyített ház, néhány hulladékgödör, valamint egy kemencemaradvány, egy égetőgödör és egy növényevő állat csontvázát tartalmazó objektum került felszínre. Az őskori lakosok kultuszéletével hozhatók kapcsolatba a kisméretű agyag állatszobrok, valamint egy kőből készült függő. A lelőhely északi végén több, nagy mennyiségű régészeti leletet tartalmazó iszapos, kavicsos földfolyást találtunk, melyek valószínűleg a lelőhelytől nyugatra elterülő domb magasabb részeiről mosódtak le. A leletek között jelentős két bronzból készült szkíta nyílhegy és több emberi csontmaradvány, melyek egy magasabban elterülő szkíta kori temető léteire utalhatnak.

A 2. számú lelőhelyen egy intenzíven lakott késő bronzkori település és egy időben kicsit későbbi, de úgyszintén késő bronzkori urnatemető részlete került elő – mindkettő RBD-HA1 korú. Az urnatemető 17 sírját találtuk meg a feltárási terület keleti szélén, ami arra utal, hogy ezen a helyen az épülő úttól keletre egy nagyobb késő bronzkori urnatemető húzódik. A sírok meglehetősen változatosak voltak, és a jelenlegi földfelszínhez igen közel kerültek elő. Sírgödör, vagy sírfoltot egyetlen esetben sem tudtunk megfigyelni, az edények a kevert feltöltésrétegben kerültek elő. Kilenc temetkezést szinte teljesen elpusztított az idő (erózió, szántás), 8 sír maradt épőbb állapotban. A legjelentősebb a Gáva-kultúra tipikus nagyméretű urnáját tartalmazó S 400 temetkezés. Az S 446 urnasír egyik kisméretű bögréjében több bronztárgyat is találtunk – „szemüvegspirál” darabját, két félhold alakú, tömör csüngőt, bronzhuzalból készült csövecskék maradványait –, a többi temetkezésből azonban nem kerültek elő fémtárgyak.

A késő bronzkori településből nagyszámú hulladékgödört, egy kutat, házak és kemencék gödrökbe töltött paticsomladékát, illetve az egykori járósínt és a gödrökben maradt több háztartási edényt említhetünk. Az egykori járósínt találtunk „in situ” egy nagyméretűben megrongálódott házomladékot és egy tűzhely platniját. A tűzhelyet a későbbiekben egy lótemetkezéssel bolygatták meg, melynek kora azonban mellékletek hiányában nem állapítható meg. A leletek között az edényeken, edénytöredékeken, valamint a nagyszámú állatcsonton kívül pattintott és csiszolt kőeszközök, őrlőkövek, illetve egyéb szerszámkövek említhetők. Meglehetősen magas az előkerült bronztárgyak száma is. Elsősorban bronz díszítűket és ruhadíszeket találtunk, de előkerültek árák, árvésők és egy kisebb méretű bronzfűrészes is.

Az 1. számú lelőhelyen két különböző korszak maradványait tártuk fel. A kora népvándorlás korból származó germán (?) faluból néhány hulladékgödör és egy földbe mélyített, négyszögletes alaprajzú, ÉNy-i sarkában kőkemencés ház került elő. A ház betöltésében több elszenesedett gerendamaradványt bontottunk ki, a kövekből rakott, égett platnijú kemence pedig szinte teljesen megmaradt. A ház földjéből előkerült egy ép malomkő, a padlóján pedig egy hullámvonaldiszes, szürke színű, korongolt technikával készült fazék.

A másik időszak a késő bronzkor, melyből egy jelentős, valószínűleg a 2. lelőhely késő bronzkori településéhez, vagy temetőjéhez köthető objektum, egy kör alakú „áldozati gödör” került elő. Az objektumban hat emberi vázat találtunk. Az elhunytak többségét zsuporított testhelyzetben temették el, kettejüknél a fül táján több bronzkarikából álló fülbevaló-, vagy hajdísz-együtttest találtunk.

CSENGERI PIROSKA

191. Héhalom, Dengelegi-oldal

(Nógrád megye) U, Sza

2004 februárjában ivóvíz-beruházást megelőzően végeztünk terepbejárásokat. Héhalom község Ny-i határában, a Mária-völgyi-patak és a Bér-patak között található alacsony dombhat DK-i részén található az egyik lelőhely, a két patak összefolyásának közelében. Itt egy kb. 100×100 m-es területről gyűjtöttünk a DVK-hoz tartozó cserepeket és egy kovaszilánkot. Az 1. sz. lelőhelytől kb. 500 m-re É-ra, ugyanazon dombhat ÉK-i részén, a Bér-patak által leírt kanyartól délre, egy kb. 500×200 m-es körzetben gyűjtöttünk DVK-hoz tartozó, illetve szarmata cserepeket. Előkerült még egy obszidiánszilánk is.

BÁCSMEGI GÁBOR

192. Héreg, Fekete Gyémánt lakópark

(Komárom-Esztergom megye) B, Á

A lakópark területén az ott meginduló építkezések előtt 2004-ben több Árpád-kori edénytöredéket gyűjtöttünk. Az ásás folyamán hat darab 20×1,5 méteres, valamint egy 10×1,5 méteres kutatóárkot jelöltünk ki. Ezekben objektumot nem találtunk, csupán szórványos kora bronzkori (Makó kultúrához köthető) edénytöredékeket, valamint Árpád-kori (12–13. századi) perem- és oldaltöredékeket. Az általunk kutatott területen nagyon magas volt a talajvíz szintje, ezért itt a későbbiek során sem várható jelentősebb objektum előkerülése.

LÁSZLÓ JÁNOS

193. Hollád határa

(Somogy megye) R?, B?, Kö

A község településrendezési tervéhez kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány számára régészeti terepmunkát végeztünk 2004. szeptember 28-án.

Kis-mező: Frissen vetett területen nagy kiterjedésű régészeti lelőhelyet fedeztünk fel, amely nem terjed ki a tábla ÉK-i sarkára (kb. 200×250 m). A felszínen szórványosan gyűjtöttünk kerámiatöredékeket, amelyek nagyrészt a balatonszentgyörgyi bekötőút mentén mintegy 50×150 m hosszan sűrűsödtek kb. a tábla középső harmadában (a DNy-ÉK-i irányú távvezetékől É-ra).

A tábla DK-i sarkában, szélén újabb leletkoncentrációt (kerámiatöredékek, kovamagkő) figyeltünk meg, amelyet külön gyűjtöttünk. A leletek őskori (feltehetően rézkori, bronzkori) és középkori (13–15. század) településre utalnak. Az őskori leletek a tábla déli részében voltak túlsúlyban. A középkori anyag a tábla középső sávjában, a Ny felé kissé emelkedő részen fordult elő inkább, bár szórtan az egész kiterjedési területen is. A lelőhely a Cser-pataktól É-ra 150–250 m-re húzódik. A 7. sz. főút és a patak közötti, még Hollád külterületéhez tartozó parcella a lábon álló kukorica miatt nem volt járható, de a lelőhely errefelé, azaz déli irányba is tovább húzódhat. Ny-on, már Tikos külterületén, 800 m-re húzódik a Pörös-árok, amely a lelőhely további kiterjedését támasztja alá.

A község többi, a településrendezési tervben érintett külterülete kukorica, tarló vagy legelő miatt nem volt járható. A leletek a kaposvári múzeumba kerültek.

SOMOGYI KRISZTINA

194. Hollókő, Faluhely-rét

(Nógrád megye) Kö

2004. augusztus 2.–12. között szennyvízberuházást megelőző feltárást végeztünk Hollókő határában, a Hollókői-patak partján. A középkori lelőhely a patak két oldalán jelentkezett. A pataktól délre eső Faluhely-rét elnevezésű területen 3 szelvényt nyitottunk, közülük egyben találtunk értékelhető eredményt: egy középkori eredetű árok részletét. A lelőhely É-i része egy a patakpartot kísérő hosszan elnyúló dombon található, ahol a nyomvonalon (4 m-re párhuzamosan a patakparttal) 10 próbaszelvényt (2×1 m) nyitottunk. Ezek feltárása során kiderült, hogy a terepbejárás alkalmával a nyomvonalon megtalált leletek – közvetlen a patak partján – nem a lelőhely szélét jelzik, hanem csupán a domboldalról lemosott és leszántott régészeti leletanyag. A szántott réteg alatt megtaláltuk az altalajt, melyben objektumokat nem tudtunk megfigyelni. A 20–30 cm vastag szántott rétegből objektumhoz nem köthető középkori kerámia és állatcsont került elő.

GUBA SZILVIA

195. Hollókő, Pusztaverem-domb

(Nógrád megye) Kö

A szemle során sikerült azonosítanunk a Gádor Judit által 1968-ban feltárt középkori templom helyét. A területen, a templom tövében dögműt munkát végeztek, a

talaj szennyezettsége miatt a lelőhely egyelőre nem kutatható.

Munkatárs: Majcher Tamás.

GUBA SZILVIA

196. Hosszúhetény, 0121/4 hrsz.

(Baranya megye) Kk

A terület a településtől DNy-ra, a Mál-tetőtől délre húzódó É–D irányú dombvonulat keleti része. A dűlő nyugati és északi határa a települést a 6. sz. főúttal összekötő út, keleti határa az Ormánd-dűlőbe vezető földút, délen a Kis-Mező-dűlőtől elválasztó meredek lejtő.

2004. április 16-án kb. 400×200 m kiterjedésű területen végeztem régészeti terepbejárást. A 270–260 m Bf magasságú É–D irányú dombvonulat északi és déli részén kis magaslát, ezeken kisebb-nagyobb kopott, törött kövek természetes előfordulását figyeltem meg, a magaslatokon köves talaj jelent meg. A terület ÉK-i részén, az út közelében néhány apró, kopott (késő) középkori cserép szórvány előfordulása jelezte a középkori Ormánd település közelségét.

NAGY ERZSÉBET

197. Iklad, Iskola tér 7/a

(Pest megye) A

2004. június 7-én bejelentést kapott az aszódi múzeum, hogy a fenti telken házbővítés során csontvázat találtak. Még aznap a helyszínen a következőket tapasztaltam. A szóban forgó telek (hrsz.: 448/2) egy most kialakulóban lévő utcának a déli oldalán helyezkedik el, a Galga bal partján húzódó, nagyjából DK–ÉNy-i irányú magaspartján, annak déli oldalán a községi temető alatt és az általános iskola felett. A tulajdonos a csaknem É–D-i irányú telek DNy-i sarkában álló faháza bővítéséhez egy 50–60 m mély gödröt ásott, s ennek során akadt a vázra, amelyet nagy részben ki is bontott. Ugyanekkor – elmondása szerint – talált a jobb medencelapát alatt egy sor késő avar, öntött, zöldpatinás bronz (vagy ezüst) övveret: egy propeller alakút, 2 lekerekített végű, téglalap alakú, áttört szíjvéget (stilizált állatalakkal?), két akantusz levél alakút. A váz csak lábszárközépig látszott, ezért rá kellett bontani. Ezt a végső kibontását már magam végeztem, de ennek ellenére nem érzékeltem sehol a sírgödör betöltésének elszíneződését, amely talán azért nem látszódott meg, mivel azonos színű volt a sárga agyagos altalajjal. A váz rabolatlan, de sok helyen gyökerek és rágcsálók bolygatták meg. Hátán, egyenesen feküdt, lába térdben kissé meghajlott. Bal keze nyújtva feküdt a törzs mellett, a jobb kitérve helyezkedett el és könyöktől hiányzott. Tájolás ÉNy–DK: 290–110°, mélysége: 50–65 cm a mai felszíntől. Felnőtt férfi, a csontok megtartása jó. A bontás során valószínűleg másodlagos helyzetben a jobb térdnél előkerült egy félköríves, áttört, bronz szíjvég(?), valamint a váz felszedése után egy állatjárásban egy további akantusz levél alakút találtunk. A

medence felszedése után felfordított állapotban előkerültek az öv hátsó részének veretei: négy csuklós, áttört, öntött bronzveret, amelyek közül kettőnek csak a lecsüngő része volt meg (az övre való rögzítést szolgáló rész hiányzott). Az összes fejjel lefelé került elő: a 2. számú a jobb medencelapát alatt, a 3–5. a bal lapát alatt. A vázat és a leleteket a Petőfi Múzeumba szállítottam.

KULCSÁR VALÉRIA

198. Izsák, Vörös tanya
(Bács-Kiskun megye) Sza

2004. június 7-én helyszíni szemlét tartottunk a XVIII. sz. csatorna mentén, ahonnan erdőtelepítés nyomán előkerült ép emberi koponyát szolgáltatottak be a múzeumnak.

A lelőhely Izsáktól kb. 4,5 km-re DK-i irányban fekszik. Az Izsákról Páhi felé haladó útról kell lekanyarodni K-re egy földútra, még mielőtt az út áthalad a XVIII. sz. csatornán. A területen kisebb részen szétszóródva kerámiaanyagot találtunk. A lelőhely alig 50×50 m területen fekszik. Feltűnően sok, és nagy darab kerámiasalak hevert szerteszét, néhol égett paticsos részekből kemencére következtettünk. Szerencsésen sikerült találni egy állkapcsot, és részben a földben ott volt a szinte teljes csontváz, néhány csontja még anatómiai rendben. Egész koponyája nem volt, csak egy-két töredék, így biztos, hogy a bekerült koponya nem az övé volt. A csontok környékéről, de nem bizonyíthatóan hozzátartozva két kis vasdarabot leltünk. Az igen jó minőségű vörös, és sötétszürke kerámiatöredékek a szarmata időszak késői korszakára kelteznek a leletanyagot. Két sír biztosan volt ezen a helyen.

ROSTA SZABOLCS – V. SZÉKELY GYÖRGY

199. Jákfa, Jákfai útra-dűlő
(Vas megye) U, R

2004. március 28-án helyszíni szemlét végeztünk az építésre szánt területen (hrs.: 0171/1–4, 0711/7). A Peresztég-patak magasabban fekvő teraszán, egy kavicsdomb K-i lejtőjén, (Károlyi M. lelőhelyétől nem túl messze) terül el a lelőhely. A falu közútja közelében (a lelőhelytől Ny felé) a tervezett lakótelkeken nem találtunk leleteket. A mélyebb térszínen erősen fekete öntéstalaj van, ahol már nem találtunk leleteket.

A késő neolitikum-kora rézkor időszakára keltezhető település kiterjedése kb. É-D: 200 m, K-Ny: 120 m. Különleges jelenséget (ház, gödör, kemence), de még egyszerű elszíneződéseket sem tapasztaltunk, csupán edénytöredéket gyűjtöttünk.

Munkatárs: Nagy Marcella.

ILON GÁBOR

200. Jánoshalma határa
(Bács-Kiskun megye) Sza

2004. augusztus 11-én gázvezeték-fektetést kísérő régészeti szakfelügyeletet végeztem el. A vezeték János-

halma szélén, a Borotára vezető utat keresztezve fektették le, a közeli major (Petőfi TSz) céljára. A vezeték kb. 750 m hosszan vezetett az úttól az épületekig, végig legelő területen haladva, a régi földút alatt.

A helyszínen a kiásott és még be nem temetett árok nyomvonalán végighaladva kb. 350 m-re a falutól égett jellegű betöltésre figyeltem föl. A falból népvándorlás kori durva kerámia töredéke fordult ki. Másnap egy szelvényt nyitottam az árok É-i felénél 1,5 m-es szélességben. A jelenlegi felszíntől 40–45 cm átlagmélységben bukkant elő a második értékelhető járószint, mely a 20. század elejének időszakából származott, a későbbi tsz út elődje volt. A szinten és abba beletaposva jelentős mennyiségű kerámia feküdt. A második járószint elbontása után a keményre járt, palaszerűen elváló szint alatt előkerült a szarmata járószint, mely szántással nem volt megbolygatva. Kibontottuk a tüzelőhelyet, és két gödröt, melyek mind csak a humuszban voltak megfigyelhetők. A szelvényt szélesítve az árok déli oldalán nagyobb méhkas alakú tárolóvermet bontottunk ki, melyet kettévágott a gázvezeték árka. Egy ház körvonalai rajzolódtak ki, azonban már nem sikerült teljesen kibontani. Az objektumokból szép, és jelentős mennyiségű leletanyagot tártunk fel. A házból rosszabb minőségű terra sigillata darabjai kerültek elő. A szürke kerámia apró kavicsal soványított, kézi korongon készült.

ROSTA SZABOLCS

201. Jánosháza, Országúti-dűlő
(Vas megye) B?, V?, Ró, Kő

2004. május 17-én helyszíni szemlét tartottunk. Ekkor a rossz látási viszonyok miatt a lelőhely pontos kiterjedését nem tudtuk megállapítani, de valószínűleg végighúzódik az ártérből kiemelkedő területen. A terület (hrs.: 0115/10, 0115/12) egy egykori vízfolyás árteréből kiemelkedő magaspárt, dombhát. Tőle NyDNy-i irányban kb. 400 m-re van egy vaskori halomsír. Szemlénken kb. 3000 m²-es területen távolították el a humusz 30–40 cm-es rétegét. Az altalaj sárga agyagos, melyen megáll a talajvíz. A lehumusztolt területen kb. 20 nagyobb foltot sikerült elkülöníteni, de ezenkívül több kisebb is lehet: gödrök, árkok, cölöplyukak, egyéb régészeti jelenségek. A foltok felületéről főleg őskori kerámiát gyűjtöttünk. Feltehetőleg egy késő bronzkori, kora vaskori település részlete került elő. A leletanyag őskori kerámia, néhány római kori téglá-, tegula-, valamint kerámiatöredék. Szórvány középkori (15. század) kerámiát is gyűjtöttünk.

Május 20. és június 4. között végeztük el a leletmentést az építendő épület helyén a 80×40 m-es területen, illetve annak körzetében. Összesen 27 régészeti objektumot tártunk fel. Egy részük közepes méretű, sekély, tálszerűen lemélyedő gödör. Egy másik csoportba tartoznak azok, melyek kissé hosszúkasak, szabálytalanok, nagyjából É-D-i irányúak, és egyik felükben egy szűk, mély rész mélyül, mint egy nagyméretű oszlophely. Egy-

mástól való távolságuk viszonylag nagy, kb. 20–20 m; más szerkezeti összefüggést nem találtunk. Egy szabálytalan, mélyebb gödörből viszonylag sok leletanyag került elő, alsó felében jól megfigyelhető egy hamus, faszenes réteg, és egy kisebb vörösréteg. Akár műhely is lehetett. Leletanyagában nyersvasához hasonló töredékek voltak, valamint innen került elő egy lapos nyelű tüskés vaskés is. A betöltésből római téglák és imbrex-töredék is előkerült. Kerültek elő tárolásra szolgáló vermek, és egyéb objektumok is. A leletanyag nagy részét az igen rossz minőségű kerámia adja, mellette malomkövek, nyersvasdarabok, vasveret és egy vaskés került elő.

Feltehetően egy kora középkori, rövid életű, talán nyári szállásra szolgáló telep nyomait tártuk fel. A környéken van a Varsány nevű határrész, ami talán szláv településre utal.

Munkatárs: Czékus Károly.

FARKAS CSILLA

202. Jánossomorja határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ó

Településrendezési terv módosításához kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány készítése során 2004. május 15-én helyszíni szemlét tartottam a település fejlesztésre kijelölt területein. A Hanságliget felé vezető út mellett, és a péteri településrészen a temető mellett régészeti lelet nem került elő.

Felső-Újszegés: Az üzembővítésre igénybe venni szándékozott 2 hektárnyi terület és tágabb környéke már ismert régészeti lelőhely. Figler András és Németh Alajos 2000. július 11-én üzemcsarnok építésénél régészeti jelenségeket figyelt meg, az új üzemcsarnok mögötti szántóföldön pedig őskori kerámiatöredékeket gyűjtött. (Xantus János Múzeum Régészeti Adattára 29-2001.) A helyszíni szemle során a tervezett fejlesztési területen őskori kerámiatöredékeket gyűjtöttem. Megfigyeléseim teljesen egybevágóak Figler András négy évvel korábbi jelentésében foglaltakkal. A lelőhely kiterjedése többé-kevésbé pontosan megállapítható volt, a K-i széle kivételével, mivel itt a sűrű vetés akadályozta a felszíni gyűjtést.

Szállástető II.: Őskori lelőhelyet azonosítottam, amely egy a Hanság mocsarának déli peremén K-DNy-i irányban hosszan elnyúló, tekintélyes magasságú homokdombon található. A domb egy része be van kerítve és be van gyesítve, ezért oda nem juthattam be. Mivel azonban a leletek egészen a kerítésig gyűjthetők voltak, sőt ebben az irányban egyre nagyobb számban kerültek elő, ezért bizonyosra vehető, hogy a domb teljes területe régészeti lelőhely.

TAKÁCS KÁROLY

203. Jászberény határa

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, Szk, LT, Á

A Jászberényt elkerülő közút építésének első, 6 km-es szakasza a 31. sz. Nagykútára vezető és a 32. sz., Szol-

nokra vezető műutak között épül, közel a város déli határához. A terepbejárás során hat régészeti lelőhelyet dokumentáltunk, de megelőző feltárást csak három lelőhelyen kellett végezni. Erre 2004. augusztus–november között került sor.

Almási-tanya (5. sz. lh.):

A nyomvonal 78+550–79+140 km-szakasza között a terepbejárás során kb. 200 m hosszan lelőhely jelentkezett, melyről a humuszosítás után kiderült, hogy óriási kiterjedésű, közel 600 m hosszan húzódik. Jól elkülöníthetően két részre oszlott. A közel 400 m hosszú, keleti részében szórványosan jelentkező kelta, valamint szintén szórványos őskori (AVK) objektumok voltak. A 150 m hosszú nyugati végében intenzív szkíta (valamint itt is szórványos őskori, AVK) települést figyeltünk meg. A két felszín között semmilyen objektum nem volt, vagyis a két vaskori falu 50–60 m hosszan jól elkülönült egymástól.

Újkőkori, AVK objektumok

A terület „kelta végében” egyetlen, de annál nagyobb AVK gödör került elő. A hatalmas É–D irányú gödör északi és déli irányban is túlnyúlt a 22 m széles felszínen, szélessége átlagosan 10–13 m volt. Alja szabálytalan, több beásásra tagolható volt, általában sekély, legmélyebb pontja sem haladta meg a 120 cm-t. Amorfi agyagkitermelő veremnek tekinthető. A leletanyag megfigyelhető rendszer nélkül szóródott benne. Jellegzetes, díszített AVK töredékek és néhány, a tiszai kultúrára jellemző geometrikus díszű kerámia származott belőle.

A felszínen a következő AVK objektum mintegy 400 m-rel nyugatabbra, a szkíták által lakott területen volt. Itt három nagyméretű, szabálytalan alakú és aljú, mély – valószínűleg agyagkitermelő – gödör került elő, gazdag és változatos leletanyaggal.

Szkíta objektumok

A felszínen összesen 11 épületet bontottunk ki. A mélyebben vagy sekélyebben földbe mélyített, de egyenletes aljú, cölöpszerkezet nyomát őrző épületeket lakóházként értelmezzük, bár egyikben sem került elő sem tűzhely, sem tüzelésre utaló nyom. Így valószínűleg lakóház volt a három négyszögletes, mélyen földbe ástott, rövidebb oldalán szelementartó oszloppal jelzett épület, valamint a négy (kettő sekély, kettő igen mély) centrális cölöppel ellátott, szabályos kerek alaprajzú épület. A lakóházakban (a kerekben és a szögletesben egyaránt) gyakori a fal mellett futó padka. Több esetben a lejárati lépcsős vagy lejtős nyomát is megtaláltuk. A házaknak tapasztott padlója nem volt, de mind egyenletes, keményre lejáró aljú volt. Két épület aljában is olyan árok-szerű bemélyedéseket találtunk, melyek valószínűleg szövőszék lábázatának a lenyomatát őrzik. Az egyik mély, kerek épület falában áldozati gödört figyeltünk meg, melybe egy vagy több kecske tetemét gyömmöszölték bele (a csontok anatómiai rendben, de egy nagy

szűk, cölöplyuk méretű üregbe voltak szinte beletapaszva).

Előkerült egy sekély, négyszögletes épület, melyhez egy nagyobb tárológödör csatlakozott, valamint egy sekély, kerek alaprajzú, de egyenetlen aljú építmény.

Az építmények közé tartozott még egy igen sekély, gyakorlatilag a humuszban megfogott ovális alakú, tapasztott-döngölt aljú, kisebb építmény, melynek falát karósr mutatta, valamint egy négyszögletes, csupán a sarkon álló cölöphelyekkel jelzett építmény (talán fedett szín) is.

A szkíta objektumok közé tartozott még 9 gödör is. A falu szélén feltártunk egy kutat (2 m mélységben feljött benne a talajvíz), valamint egy mély, aknaszerű gödröt – esetleg ez is kút lehetett. A felszín közepén egy óriási, szabálytalan alakú, agyagkitermelő gödör volt, melynek aljába – másodlagos funkcióként – három kút is mélyedt. Különleges funkciójú volt az a nagy, ovális gödör, mely szinte lépcsőzetesen mélyedt a kút méretű és alakú belső gödöréhez. Bár a víz itt nem jött fel, ezt a gödröt is kútháznak, esetleg jégveremnek tudjuk elképzelni.

A felszínen közel 100 cölöplyukat figyeltünk meg. Sajnos, rendszert szinte lehetetlen volt találni bennük.

A gazdag leletanyag kézzel és korongon készült edénytöredékek, csonteszközök, vastárgyak, agancs szíjelosztó.

A szkíták által lakott felszínen előkerült még egy különleges, de melléklet nélküli – ezért ismeretlen korú – temetkezés. A rendkívül szűk, hosszúkás, sekély sírgödörben egy háton fekvő, lefejezett csontváz feküdt, a koponya a combcsontok közé volt dobva.

Kelta objektumok

A kelta falu különlegessége, hogy egy masszív árokrendszer erősítette, melynek három rövid szakaszát találtuk meg a feltárt területen. Mindhárom árokszakasz hasonló módszerrel, hasonló méretben készült. Szélességük kb. 8–12 m, az árok széles feltáján belül több párhuzamos „csatorna” futott, melyek közül a szélsők voltak mélyebbek. A „csatornák” közötti gerinceken több esetben figyeltünk meg cölöphelyeket, melyek valamilyen faszerkezet (paliszád?) meglétére is utalnak. Az árokrendszer sehol sem volt túlzottan mély, legmélyebb pontja is csupán 80–100 cm-re van a jelenlegi felszíntől. Az ásatási terület keresztbe metszette el ezt az óriási, láthatóan íves árokrendszert, melynek két legszélső pontja között 320–330 m távolság volt; az egymáshoz közelebb eső középső és keleti ág távolsága pedig 120 m. A kelta falu zöme az árokrendszeren belül helyezkedett el. Arra a tényre, hogy az árokrendszerből 3 részletet találtunk (és nem kettőt, ami egy gyűrű alakú védmű esetén elvárható lenne), azt a magyarázatot tudjuk adni, hogy a telepnek volt olyan időszaka, amikor kibővítették (vagy épp leszűkítették) az árokkal védett belső magot.

Az árokrendszeren belül négy lakóház került elő, mind négyszögletes, földbe mélyített volt. Közülük ket-

tő sekélyebb, míg a másik kettő jelentős mélységű. A 2. objektumszámú házhoz két földbe mélyített kemence is csatlakozott, a többiben nem volt tüzelésre utaló nyom. A 29. objektum számú házat az árokrendszer középső tagja elvágta.

Három cölöpszerkezetes építményt is sikerült megfigyelni. A legegyszerűbb négy sarki cölöplyukkal jelzett, 340×370 cm-es szín lehetett. A rendszertelenül elhelyezkedő cölöplyukak között – formai azonosságok alapján – elkülönítettünk egy 9 cölöpből álló, 6–7 m átmérőjű kerek építményt is. A legérdekesebb cölöpszerkezetes épület lényegesen nagyobb építmény volt, melynek 510×440 cm-es belső terét négy masszív, kerek sarki cölöplyuk jelezte, melyhez egy 230 cm széles „előtér” is csatlakozott, ennek két sarkán szögletes cölöplyukak voltak megfigyelhetők. A házak és cölöppépületek között öt kelta gödröt tártunk fel. A 6. számú objektum egy igen nagy és mély függőleges falú „kútház” lehetett, ugyanis a gödör aljából két kerek kút is lemerült. A kutakat a feltörő talajvíz miatt nem tudtuk kibontani.

A gazdag leletanyag több ép edény, grafitos fazekak, vaskések, vassfibula, vas karperec, orsógombok, fémkövek.

Csege-lapos (4. sz. lh.):

A terepbejárás során az út 77+850–77+950 szelvénye között csupán szórványos Árpád-kori leleteket gyűjtöttünk a felszínen. A 2400 m²-nyi lehumuszt területen vaskori szkíta objektumok kerültek elő, más korszak leleteit nem találtuk meg. Az objektumok között, a terület keleti szélén találtunk egy szabálytalan, de leginkább téglalap alakú, sekélyen földbe mélyített, oszlopszerkezetes házat, mellette 3 kisebb gödröt, valamint a terület délkeleti sarkában egy keskeny árok részletét. Ezeken túl csupán nagyszámú, mintegy hetven cölöphely volt megfigyelhető a felszínen. Azonban csupán egy esetben tudtuk megfigyelni, hogy a cölöpök sorba voltak rendezve. A terület közepén valószínűsíthetünk egy félkörbe rendezett oszlopcsoportot, mely egy nagyobb építmény (pl. karám) kerítése lehetett.

Hudra-tanya (6. sz. lh.):

Az 5. sz. lelőhely folytatásában, attól kb. 130 m-re jelentkeztek az első őskori objektumok. Összesen 110 m hosszan 2500 m²-t tártunk fel. A 20. sz-i tanya gazdasági épületei közül néprajzos kolléga segítségével, de régészeti módszerekkel feltártunk egy 1930-as évekből származó szemetesgödört (datáló értékű üvegtárgyakkal), egy oszlopsorral jelzett karámot és egy szintén oszlopokkal jelzett kukoricagörét.

Újkőkori, AVK objektumok

A lehumuszt területen szétszórva hat, szabálytalan alakú és aljú, sekély agyagkitermelő gödröt találtunk. Mindössze háromban volt értékelhető leletanyag.

Szkíta objektumok

Az út nyomvonalának északi felében két csontvázas sír került elő – valószínűleg az 5. lelőhelyen feltárt szkíta falu temetőjének legszélét sikerült megtalálnunk. A temető folytatása az úttól északra várható. A szkíta falu távolsága a temetőrésztől kb. 600–630 m.

Az egyik sírban D–É tájolású, bal oldalán fekvő zsugorított váz került elő. A másik sírban K–Ny tájolású, jobb oldalára zsugorított váz feküdt, talán férfi. Bal válla-felkarja mellé egy szájjal lefelé fordított behúzott peremű tál volt helyezve, mely alatt egy kis csupor és egy kőpenge is volt, a medence mögé egy kis bütyökdiszes csészét, a karokra egy disznó alsó állkapcsát tették.

Kelta objektumok

Az 5. lelőhelyen feltárt árokrendszeren kívül, attól 140–150 m-re találtuk meg a kelta telep keleti szélét. Itt csupán három mély, aknaszerű gödör került elő – valószínűleg kutak voltak. A kutak szomszédságában néhány tucat cölöphelyet figyeltünk meg, melyek közül két értékelhető objektum rajzolódott ki. Mindkettő kisebb méretű (210×280 cm; 170×240 cm) építmény volt, melyet a négy sarki cölöplyuk jelzett.

A leletanyag a szolnoki Damjanich János Múzeumba került.

Munkatársak: Csányi Marietta, Cseh János, Kertész Róbert, Madaras László, Polgár Zoltán régészek, Benedek Csaba néprajzos, Hegedüs Gabriella technikus, Kozma Károly fotós, Megyes László rajzoló.

TÁRNOKI JUDIT

204. Kalocsa, Bányai út

(Bács-Kiskun megye) Kö, Ü

2004. június 9. és július 20. között végeztünk áruházzal építését megelőző régészeti feltárást. A terepbejárás alapján középkori és kora újkori telepjelenségekkel lehetett számolni.

A lelőhelyen, mely a legkésőbbi időkben gyártelepként funkcionált, a régészeti korszakokat többszörösen szennyezték a legújabb korban keletkezett beásások. Ezekből változatos néprajzi anyag került elő, sajnos igen töredékes állapotban. Néhány középkori kerámiatöredék is felszínre került. Az érdeklődésre számot tartó objektumok az újkori állattartó karámok árkai voltak, ezekből kerültek elő a korábbi időszakok kerámiái. Betöltésüket és kemény aljukat tekintve sokáig tartó használatra következtethetünk.

A leletmentés 2004. június 9. és július 20. között zajlott. Több mint 7000 m²-en 40 objektumot tártunk fel, melyek jó része a legújabb korhoz kapcsolható. Az árkok a hagyományokban ma is élő, 18–19. századi vásártér karámjainak nyomát jelezték.

Az előzetesen meghatározott középkori kerámianyagot mi is tapasztaltuk, de nem tudtuk objektumokhoz kötni, csak a mélyszántás nyomán kialakult vastag,

helyenként 100 cm átforgatott szántásrétegből kerültek elő.

ROSTA SZABOLCS

205. Kalocsa, Szentháromság tér

(Bács-Kiskun megye) U, LT, Á, Kk

2003. szeptember 11. és 2004. február 13. között régészeti feltárást végeztünk a tervezett magasfeszültségű vezeték nyomvonalában. A feltárt 40 m²-nyi területen 89 objektumot bontottunk ki.

A nagyméretű DVK gödörnek csak a nyomvonalba eső részét tártuk fel. Leletanyaga jellegzetes, karcolt díszítésű cserepek.

A feltárt 6 kelta gödörben és egy árokban tipikus késő kelta kerámiát találtunk.

A középkori temetőrészlet többrétegű. Az Árpád-kori sírokban viseleti elem általában a bronz hajkarika. A 16. sírban aranygyűrűt, aranyozott ezüst fülesgombokat és az egykori szövetbe szőtt aranyszálakat sikerült megfigyelnünk. A 73. sír csontvázának medencéjén egy aranyozott bronzcsat nyugodott. Három sír nagyméretű, élére állított kőlapokkal volt körberakva. Két sír csontvázának melléklete nem volt, egy objektumban csontvázat sem találtunk.

A késő középkori sírokban viseleti tárgy általában nem volt. Egy-két sírban találtunk bronz fülesgombokat, párizsi kapcsot, bronzmedálos-üveggyöngyös nyakláncot.

Megtaláltuk az első székesegyház ÉK-i falának az alapozását. Körülbelül 150 cm széles és 140 cm mély. Válogatott laposabb élére állított mészkőkövekből mészhabarc-ágyba rakva építették több sorban.

A középkori főszékesegyház kereszthajójának részleteit is kibontottuk. Alapozását nagyméretű mészkőkövekből rakták, maga a fal trachid kváderkövekből áll. Körülbelül 130 cm széles, a fal az alapozással 280 cm magas.

A leletanyag a kalocsai Viski Károly Múzeumba került.

NAGY DÁNIEL SÁNDOR

206. Karád határa

(Somogy megye) U, R, B, V, LT, Ró, A, Á, Kk

2004. január 20–21-én terepbejárást végeztünk a település közigazgatási területén. A regisztrált lelőhelyeken az alábbi jelenségeket tapasztaltuk:

Újkőkori (dunántúli vonaldíszes kultúra) telep; rézkori (badeni kultúra?) telepek; kora bronzkori (somogyvári kultúra) temető; bronzkori telepek; késő bronzkori (urnamezős kultúra) telepek; kora vaskori telepek; kelta telepek; római kori villatelepülés és sírhalmok; késő avar kori(?) telep; Árpád-kori templom körüli temető; késő középkori települések, templomok, éremlelet és ismeretlen korú urnasír.

A lokalizált lelőhelyek túlnyomó többsége a településtől K-re, a Karádi-vízfolyás és a Büdös-gáti-víz mel-

letti magaslatokon, dombháton található, de több lelőhelyet lokalizáltunk a település belterületén, és attól délre, a Kálvária-dombon is. A Makrai-hegyet, a Kálvária-domb egy részét, illetve több vízfolyás melletti dombtetőt régészeti érdekű területként azonosítottunk.

Munkatársak: Marton Tibor, Molnár Attila, Stibrányi Máté régészek, Szabó Zoltán régésztechnikus.

VIRÁGOS GÁBOR

207. Karmacs, Felső rét-dűlő

(Zala megye) Rő

2004. november 28-án a dűlőben, a 065/3 helyrajzi számú ingatlanon őszi mélyszántás közben kőfalra és cserépekre bukkantak. A lelőhely Karmacs településtől K-re, a Karmacs-pataktól É-ra, a Gyöngyös-patak jobb partján a pataktól mintegy 100 m-re található. A Felső rétet Ny-ról egy meredek domb határolja, de a patak partján mintegy 200 m szélességben teljesen lapos terület követi a vízfolyást. Talaja agyagos öntéstalaj. A november 29-i helyszíni szemlén a gép által kitolt földben és az általa összejárt felületen különböző minőségű homokköveket láttunk. Igazi járószintnek vagy padlónak nem találtuk nyomát, csak az É-i fal K-i részén figyelhetünk meg a mai felszíntől 59–63 cm mélységben egy 2–8 cm vastag réteget, amelyben habarcsdarabkák és tegulatöredékek voltak, illetve a Ny-i metszettel É-i sarkában látszott egy feltehetően II. világháborús lövészárkok beásása. A felszíntől 53–69 cm mélységben rossz minőségű homokkőből és néhány kisebb dolomitkőből habarcs nélkül rakott alapfalakat találtunk. Szélességük 50 cm, mélységük a mai felszíntől 93–103 cm. Egy fal megközelítően É-D irányú, és ehhez csatlakozik Ny-ról és K-ről nem egy vonalban, és nem teljesen derékszögben két másik alapfal. Találtunk egy kisebb habarcsos tegulatöredéket, és különböző nagyságú terrazzopadló-darabokat, ami alapján itt részben másodlagosan felhasználva – egy elbontott római kori építmény anyagaiból – készítették el az alapfalakat. Egyetlen keltező értékű tárgy került elő: egy fémkancsót utánzó kerámia sárgásbarna mázzal bevont fültöredéke, ami a 4. század végére és az 5. század elejére keltezhető. Az épület kiterjedése, alaprajza, rendeltetése nem határozható meg. A leleteket beszállítottuk a Balatoni Múzeumba.

Munkatársak: Szakács Géza technikus, Egyházi Dóra és Farkas Zsuzsa régész szakfelügyelők.

MÜLLER RÓBERT

208. Kaszaper, Kossuth utca 39.

(Békés megye) B, Á, Kő

2004. június 8–30. között folytattuk a tavaly megkezdett feltárásokat a középkori Kaszaper területén. Szondázó ásatásunk szelvényeit a terepbejárási eredmények és a légi fotók tanúságai alapján jelöltük ki. Két, egymástól távolabb eső kiemelkedésen folytattunk kutatásokat, összesen mintegy 225 m²-en. A feltárás folyamán

Árpád-kori és középkori házak, árkok, valamint egy késő bronzkori objektum is előkerült.

LICHTENSTEIN LÁSZLÓ – RÓZSA ZOLTÁN

209. Káld határa

(Vas megye) Ő, B, V, Kő

2004. április 3-án helyszíni szemlét végeztünk az új ipari terület helyszínén.

Baba Tüссő-dűlő (hrsz.: 0283/1-14): A lelőhely a Vas-hosszúfaluba vezető aszfaltozott közút K-i oldalán található, az úttól Ny-ra nem terjed ki; mérete kb. 400 m (É-D) × 150 m (K-Ny). A kerámiatöredékek jellegtelen őskoriak, valamint a 13–17. század emlékei. Szétszántott objektumokat nem tapasztaltunk.

Országúton felől-dűlő (hrsz.: 0272/59): Enyhén lejtős domboldal a távolabb, kb. 600 m-re csordogáló Kodó-patak, azaz D felé. Ny felől a belterület, K-ről a 84. sz. főút határolja. Az egész területen szórványosan gyűjthetők a különböző korú leletek. A lelőhely kiterjedése kb. 200 m (É-D) × 200 m (K-Ny). A kerámiatöredékek jellegtelen őskoriak, valamint a 13–16. század emlékei. Szétszántott objektumokat nem tapasztaltunk.

Országúton alul-dűlő (hrsz.: 0286/36-70): A lelőhely a 84. sz. főúttól Káldra bevezető (Kútdomb u.) úttól D-re található. Az egész területen egész nagy sűrűséggel gyűjthetők a különböző korú leletek. A lelőhely jelenlegi kiterjedése kb. 200 m (É-D) × 350 m (K-Ny). A kerámiatöredékek jellegtelen őskoriak, valamint kevés halomsíros(?) és kora vaskori jellegű, továbbá a 13–17. század emlékei. Szétszántott objektumokat nem tapasztaltunk.

Sándorkert-dűlő (hrsz.: 0286/36-70): A lelőhely a Káldról a 84. sz. főútra kivezető aszfaltút és a 84. sz. főút, valamint a belterület által határolt domboldal része, amely a Folyás (Csikász)-patak felé lejt. Kiterjedése kb. 150 m (É-D) × 150 m (K-Ny). Középkori kerámiatöredéket gyűjtöttünk, de objektumokat nem tapasztaltunk.

Zártkertek (hrsz.: 0293/5): A területen egy időszakos vízfolyás által táplált időszakos tavacska található, három irányból igen meredek lejtők által határolt, csak K-felől közelíthető meg könnyebben. A tavacska közvetlen közelében és egy Ny-i oldalán fekvő teraszán gyűjtöttünk leleteket: egy alsó őrlőkötöredéket és négy újkőkori (DVK) kerámiatöredéket. Szétszántott objektumokat nem tapasztaltunk.

Munkatárs: Nagy Marcella.

ILON GÁBOR

210. Kálló határa

(Nógrád megye) U, LT, Sza

2004 februárjában ivóvíz-beruházást megelőzően végeztünk terepbejáráásokat.

Nógrádi- (Vanyarci-) patak-part: A Vanyarcra vezető betonút K-i oldalán, egy alacsony dombháton található a lelőhely, melyet D-ről egy földút, K-ről a patak

határol. Egy kb. 100×50 m-es területen gyűjtöttünk kelta és szarmata cserepeket.

Zsellér-föld: A Cékás-völgyi-pataktól D-re, a gázteleptől É-ra, egy dombhát tetején, kb. 50×50 m-es körben gyűjtöttünk szarmata cserepeket. A szántásból szórványosan előkerült némi császárkori, szürke színű, korongolt kerámia és csekély számú neolit edénytöredék. Az árokban összesen két objektumot tudtunk megfigyelni. Egy neolit gödröt, melyből egy nagyobb méretű állatcsont és kevés kerámia került elő, és egy császárkori, feltehetőleg kvád női sírt, melyre rábontottunk. A sírban egy háton fekvő, nyújtott vázat találtunk. Mellkasi részét állatjárat bolygatta meg. Mellékletei közt megtalálható két bronzfibula, három karperec, melyek közül egy a bal felkaron helyezkedett el, egy kézzel készült kisméretű fazék és egy nyaklánc különböző méretű üvegpasza- és borostyángöngyei. A koponya mellett kisméretű vastárgyak, illetve egy bronzból készült, csavart fülbevaló feküdt. A sír korát a fibulák alapján a Kr. u. 1. századra tehetjük.

BÁCSMEGI GÁBOR

211. Kecskemét, Katonatelepe, Rezeda utca

(Bács-Kiskun megye) I

2004. február 19-én építkezés során emberi csontok kerültek elő a területen. Március 9-én helyszíni szemlét tartottam. A munkások elmondása szerint a csontváz kb. ÉÉNy-DDK irányban nyújtott helyzetben fekvő, a mai felszíntől kb. 50–60 cm mélységben, a homokos altalajban feküdt. A csontváz további részeit összeszedtük, és a múzeumba szállítottuk. Sem a csontok elsődleges előkerülési helyén, sem másodlagos helyzetben nem került elő olyan tárgy vagy lelet, amely információt nyújthatott volna a csontok korára nézve. A csontok előkerülési helyén az építkezést megelőző talajjegylengetés során kb. 1 m magasságú dombot távolítottak el.

V. SZÉKELY GYÖRGY

212. Kehidakustány, Barátság, Parrag út

(Zala megye) I

2004. november 3-án telefonon értesítették a Göcseji Múzeumot, hogy szántás közben emberi csontokra bukkantak. November 5-én Tóth Zoltán múzeumi asszisztenssel a leletbejelentő társaságában helyszíni szemlét végeztünk. Egy férfi teljesen szétszántott, melléklet nélküli csontjait (medence, a koponya kisebb darabjai és ujjcsontok) találtuk. A csontváz tájolását illetve az egykori sírnak semmilyen nyomát nem sikerült megállapítanunk. A szántásban több emberi csont nem lettünk figyelmesek.

HAVASI BALINT

213. Kemenesszentmárton, Római-domb

(Vas megye) B, Kk

2004. április 21-én helyszíni szemlét végeztünk az építendő szennyvíztisztító területén (hrs.: 017/4, 09/3-4).

A Cinca széles ártere enyhén lejt a terasz, a meder felé. A lejtős teraszon a Cinca felé nyúló dombocskán kb. 100×100 m-es területen regisztráltunk lelőhelyet. Rövid idő alatt nagyobb mennyiségű, nagyméretű edénytöredékeket gyűjtöttünk. A leletek szinte 100%-a őskori, közélebből – valószínűleg – a halomsíros vagy az urnamezős kultúrára utal. Egy-két késő középkori edény talán csak a földművelésnek köszönhető. Szántott objektumokat nem tapasztaltunk.

Munkatárs: Vámos Gábor.

ILON GÁBOR

214. Keszthely, Fehérrét-dűlő

(Zala megye) B

A homokkőbánya területén 2004. március 9–11. között három hosszabb és egy rövidebb kutatóárkot húztunk, összesen 470 m² felületen termeltük le a humuszt. Minden árokban találtunk kevés jellegtelenséget, őskori kerámiatöredéket, de csak a szántott rétegben. A terület déli szélén, a 75. sz. út 100 m-es védőpillérének határán egy sekély, részben szétszántott bronzkori hamvasztásos sír került elő, több edényhez tartozó kerámiatöredékekkel és kalcinált csontdarabakkal.

MÜLLER RÓBERT

215. Kisfalud határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, V, Rő, Kö, Kú

A község településrendezési tervéhez kapcsolódó régészeti hatástanulmány készítése során 2004. december 3–4-én helyszíni szemlét tartottam a település területén.

Carmel-dűlő: A durva szántás ellenére számos csereptöredéket találtam, melyek java része újkori, akad azonban közte késő középkori és kora újkori is.

Kázmér-domb: Itt korábban őskori és középkori települések és 9. századi temető maradványai kerültek elő. Most azt tapasztaltam, hogy a tekintélyes nagyságú homokdomb nagy részét elbányászták. Jelenleg is folyik – feltehetően illegális – homokbányászat, a lelőhely továbbra is veszélyeztetett. Erősen kopott őskori (kora vaszkori) edénytöredékeket gyűjtöttem. A Kázmér-dombtól ÉNy-ra egy ÉNy-DK-i irányban hosszan elnyúló dombvonulatnak mind az É-i mind a déli kimagasodó részén régészeti lelőhelyre akadtam.

Sebőkház-dűlő: A déli nagyobb kiemelkedésen őskori cserepeket találtam, ezenkívül szinte a domb egész felületén égett foltokat, kiszántott tűzhelyek, kemencék maradványait figyeltem meg. A szántóföldi művelés tehát erősen veszélyezteti a régészeti jelenségeket.

A Kázmér-dombtól É-ra és a Sebőkház-dűlő I. lelőhelytől K-re egy kisebb, de markáns kiemelkedésen szórványosan őskori kerámiatöredékeket gyűjtöttem (*Sebőkház-dűlő II.*).

Tormás-domb: A dombvonulat É-i részén szórványosan őskori és középkori edénytöredékeket találtam,

emellett számos paticsdarabot, helyenként egészen nagyméretű tapasztástöredékeket figyeltem meg a szántásban. Figyelemre méltó, hogy a leletek zöme nem a domb tetején került elő, hanem a kiemelkedés DNy-i lábánál, egészen alacsony térszínen.

A Kázmér-dombtól Ny-ra, a tsz-major É-i szélén enyhe, alig észrevehető földdomborulaton néhány római kori cseréptöredéket találtam. A lelőhely déli széle bizonytalan. A többi vizsgált területen régészeti lelet nem került elő.

TAKÁCS KÁROLY

216. Kistelek, 27/9 számú lelőhely

(Csongrád megye) Sza, Á

Az M5 autópálya építését megelőző feltárások keretében 2003. november 5. és 2004. május 14. között került sor a Kistelek határában fekvő M5 9. lh. jelű régészeti lelőhely nyomvonalba eső szakaszának feltárására. A Kistelek, Kecskés István földje néven nyilvántartott lelőhely Kistelek községtől ÉNy-ra helyezkedik el, az M5 autópálya 134. km-szelvényében, egy ÉNy-DK irányú széles, azonban a környezetből alig kiemelkedő partos rész K-i peremén húzódik.

A lelőhelyen 1999-ben Horváth Ferenc és Vályi Katalin már végzett ásatást, melynek során 5000 m²-en 85 objektumot tártak fel. Feladatunk a korábbi feltárás helyétől É-i és D-i irányban kiindulva a lelőhely teljes területének kutatása volt. Megállapítottuk, hogy É-i irányban kapcsolódik a Gera-föld elnevezésű (M5 7. lh.) lelőhelyhez. Összesen 19 563 m²-en 487 objektumot tártunk fel.¹¹

Az ásatás során két korszak településrészlete vált ismertté. A *szarmata* kor objektumai közepes sűrűséggel fedték le a területet, és a korszakból jól ismert gödrökön, árkokon és árokrendszereken kívül félig földbe mélyített építményeket tártunk fel. Ez utóbbiak egy ÉNy-DK irányú vonal mentén, egymástól átlagosan 25–30 m távolságban helyezkedtek el. Két főbb típusuk különböztethető meg: az egyik egy kisebb méretű, négyzetes alaprajzú építmény, aljában szabálytalanul elhelyezkedő, eltérő méretű gödrökkel és cölöplyukakkal, illetve egy téglalap alakú, gádoros lejárátú objektum. Annak ellenére, hogy ezeket az objektumokat viszonylag magasan, az altalaj fölött egy kevert, humuszos rétegben sikerült megfognunk, egy kivételtől eltekintve egyikben sem találtunk tüzelőnyomot, így házként való meghatározásuk bizonytalan. A feltárt terület mélyebb fekvésű részén vízgyűjtő és tároló objektumokat tártunk fel, közöttük összesen tizenegy nagyméretű kopolyakutat. Az előkerült leletanyag alapján a településrészlet – az M5 7. lelőhelyen feltárt objektumokkal együtt – egy nagy kiterjedésű, hun kori szarmata falu részlete.

Előkerült továbbá egy *Árpád-kori* telep néhány objektuma is: elsősorban árkok, többször megújított karákok és gödrök, meglehetősen kevés leletanyaggal. Egyelőre bizonytalan a funkciója annak a nyitott, szabálytalan körárokknak, amelynek érdekessége, hogy a belső, lankásabb oldalán igen vastagon, mintegy 4–7 cm vastagságban ráhordott agyaggal ledöngölték és elegyítették.

BALOGH CSILLA – TÜRK ATTILA

217. Kistelek, 27/71 számú lelőhely

(Csongrád megye) Sza, Á

A lelőhely (M5 57) 2003. december 3-án abbamaradt megelőző feltárását 2004. március 19. és április 30. között, illetve május 14-én és 17-én végeztük el. A 2003-ban lehumusztolt 8851 m²-nyi területet nem bővítettük tovább. 2004-ben további 85 objektumot bontottunk ki, így a feltárt objektumok száma 183-ra emelkedett. A jelenségek nagyobbik része az *Árpád-korból* származik (házak, gödrök, árkok), kisebb része a szarmata temetőhöz tartozik. A tavalyi 33 temetkezés után előkerült még 7 sír, illetve egy körárok. Főként a sírok, illetve a mélyebb objektumok kibontása problematikus volt, mert a tavasz folyamán a talajvíz szintje alig csökkent a humuszhatár alá.

BENDE LÍVIA – LŐRINCZY GÁBOR

218. Komárom, Fácánkert

(Komárom-Esztergom megye) B

A korábbi terepbejárásokon már ismertté vált lelőhelyen 2004 márciusában megelőző feltárást végeztünk az építendő gázvezeték nyomvonalán. Az 1,5 m széles kutatóárkaink hossza 209 m volt. Ebben több, részben bizonytalan keltezésű, részben a bronzkor késői szakaszára keltezhető árkot találtunk, valamint egyéb településobjektumokat (gödrök, tüzelőhely, cölöplyukak). Szórványosan előkerültek még kora bronzkori házikéramia-töredékek is. Az eddigi megfigyelések alapján egy nagy kiterjedésű, viszonylag alacsony objektumsűrűségű telep meglétével számolhatunk itt. A leletek a tatárban múzeumba kerültek.

LÁSZLÓ JÁNOS

219. Komárom-Szőny, Vásártér

(Komárom-Esztergom megye) Ró

2004. július 5–30. között az ELTE BTK Ókori Régészeti Tanszéke és a komáromi Klapka György Múzeum közötti, 1992 óta fennálló együttműködés keretében folytattunk feltárást Brigetioban. Cél egyrészt az 1992 óta folyamatosan feltárt római városi lakóház É-i és K-i részében korábbi szelvények újranityásával a stratigráfiai kutatások folytatása, másrészt a déli traktusban a *domus* további kiterjedésének a megfigyelése volt. Ennek érdekében 10 szelvényben összesen 160 m² felületen dolgoztunk.

¹¹ MFM RégAd: 4187-2003.

Az F12 és G12 szelvények közötti metszettel elbontásával – aminek során barbotinos díszítésű, fél terra sigillata tálat, valamint bazaltból faragott, hasáb alakú fűtőcsatorna-oszlopocskát találtunk – sikerült egy ponton megfogni a 2003-ban megtalált épületbejárat eredeti szintjét, amelyet lapos kövekkel raktak ki, és vízszintesen lerakott téglákkal alapoztak. Ennek egyetlen köve maradt meg eredeti pozícióban, a többit valószínűleg még a római korban elbontották. Megfigyelhető a bejárat falkiszögellésénél az alapozás és a felmenő fal indításának elválása; ez utóbbi az eredeti járófelületet jelző kővel egy szintben indul. Az építési periódus keltezésére *terminus a quo* támpontot nyújthat az a négy, Severus Alexander illetve III. Gordianus idjén vert érem, amely az előző épületperiódus azon tetőomladékából került elő 2003-ban, amelyet az utolsó, talán Aurelianus-Probus-kori kőperiódus alapozásához használtak fel. Az F12 szelvényben újra kibontottuk azt a téglalapokkal kirakott felületű, freskótöredékekkel alapozott folyosót, amelynek folytatása 1995-ben ettől a szelvénytől kb. 10 méterrel délebbre szintén előkerült. A téglafelület azonos szintben van a bejárat egykori járószintjét jelző vízszintes helyzetű kővel.

Fontos eredmény továbbá a G12 szelvényben a részben kiszedett kőfalak vonalának sikeres tisztázása, valamint az alattuk talált téglakonstrukciók – korábbi periódus? csatornák? – kibontása.

A K-i oldalon húzódó, É-D irányú, három szelvényből álló szelvényt (H12, H13, H14) a 2002-ben illetve 2003-ban megkezdett kutatások folytatásának céljából nyitottuk ki újra, sőt, K-i irányban az I13 új szelvényrel tovább kiterjesztettük. Ez utóbbival a célunk a H13 szelvény kútjának teljes kibontása, és építészeti-stratigráfiai összefüggéseinek tisztázása volt.

A H12 és H14 szelvényt sorban ugyanazokat a kőalapozású, vályogtéglákkal rakott felmenő falazatú, Kr. u. 2. századra keltezhető épületmaradványokat találtuk, mint előző évben. A H12 szelvényben egyértelműen tisztáztuk a részben kiszedett falak vonulatát, sikerült mind a K-Ny, mind pedig az É-D falvonulatot megfognunk. Figyelemre méltó az a tény, hogy a kőfalak tövében jól kibontakozik a felmenő vályogfal agyagomladéka. Az agyagomladékok közötti laza fekete betöltésből érem, rengeteg vassalak, reliefdíszes terra sigillata, piros sávok festésű sárga kerámia, szürke kerámia és egy 4×4 cm méretű, háromszög alakú, csúcsaiban átfúrt, vékony csontlapocskák kerültek elő.

1992-ben a vásártéri feltárások első évében már részben megnyitottuk az I13 szelvényt. 2004-ben a szelvény intakt részében, az É-i metszettel előtt K-Ny irányú falkiszedés vonulata jelentkezett. Az igen sekély alapozási árok aljának elbontása után újabb falkiszedés került elő. Ettől É-ra vörösre átégett felületű agyagplatnira bukkantunk, amelyet kétoldalt 1-1 kő szegélyezett. A közeléből előkerült bronzöntecsek esetleg valamilyen metallurgiai tevékenységre engednek következtetni. A kemenceként meghatározható objektum közelében

bronz övcsat, valamint egy teljesen ép, fehér alapszínű, hatszög alakú emailos fibula került elő.

Az I13 és a H13 szelvények között a metszettel a kút teljes felületének megnyitása céljából elbontottuk. Az objektum kettős betöltését, amelyből – többek között – nagyméretű teguladarabok, illetve egy 50×40 cm méretű ép tegula, építési törmelék, Trebonianus Gallus ezüstérme, trieri Spruchbecher, magas falú szürke fazék oldaltöredéke, piros házikerámia oroslánfejet imitáló kiöntője, gemmafoglalatos, jellegzetesen 3. századi típust képviselő bronzgyűrű, valamint egy zöld üveg-paszta-gemma, üvegzseton stb. került elő, a mai felszíntől mért 4 m mélységig bontottuk, de az alját nem tudtuk elérni. A belső betöltés oldalában nem találtunk fabélésre utaló szerves maradványokat. Jól látható, hogy a kút elvágja az É-D irányú falkiszedést, amely délen folytatódik.

A H16 szelvényben sikerült megfogni egy részben visszabontott és kiszedett, részben pedig az ún. „fal-egyenlő” jelzett falsarkot, valamint egy ehhez délről kapcsolódó, É-D irányú falszakaszt. A szelvény felületén egy LEG[--- téglabélyeg töredéke, illetve egy emailos díszítésű bronzkapszula fedele került elő.

Az ettől Ny-ra elhelyezkedő, szomszédos G16 szelvény teljes felületére kiterjedően keményre döngölt, kemény sóderes foltokkal kiegészített (javított?) agyagfelületet találtunk, amelyet a szelvény Ny-i oldalán falkiszedés határolt. A G16 és F16 szelvények metszettel elbontása után egymással párhuzamosan futó falvonulatot figyeltünk meg. A két falszakasz által közrezárt felületen vízszintesen fekvő tegulák, imbrex-töredékek, valamint imbrexek kitöltésére használt habarcsrögök kerültek elő, amelyek talán a két fal között húzódó, mintegy 50 cm széles kis síkatorra engednek következtetni.

Az F16 szelvény felületén, a falkiszedéstől K-re rossz megtartású terrazzo-felületre bontottunk rá, amelyet délről egy K-Ny irányú falkiszedés határolt. Ugyanez a falszakasz folytatódott tovább Ny-i irányban, az E16 szelvény déli részében is, amelyhez a metszettel elbontása után É-D irányú falszakasz csatlakozott. Feltételezzük, hogy a H16 és az E16 szelvények déli részében előkerült falszakasz ugyanannak a mintegy 16 m hosszúságban megfigyelt falnak (esetleg az épületegyüttes déli zárófalának) a része. A szelvény D-Ny-i sarka közelében megfigyeltünk egy beásást, amelyből I. Ferenc 1800-ban vert 1 krajcáros érme került elő. A szelvényből előkerült leletek közül egy „X” bekarcolt jellel ellátott csontkorongot, valamint egy kerámiazsetont kell megemlíteni.

Munkatársak: Bartus Dávid, Magyar Myrtil, Szabó Dániel régészek, PhD-ösztöndijasok; Balogh Roland, Beck Attila, Bodnár Csaba, Boruzs Katalin, Bózsai Anikó, Dévai Kata, Faragó Norbert, Gálos Viktor, Gelencsér Ákos, Hudecz András, Kassa Szilvia, Kupovics Renáta, Kurunczi Mónika, Matola Szilvia, Melis Eszter, Nagy-Szabó Tibor, P. Zsupán Edina, Petrik Máté, Rupnik László, Sándor Ildikó, Schneider Ágnes, Sey Nikolett, Siller Erika, Szigli Kinga, Tóth András, Tóth Júlia, Tóksí Ti-

mea, Varga Gábor régészhallgatók; Magdalena Idzieak, Natalja Lipanzyk, Sabina Stempniak régészhallgatók (poznani Adam Mickiewicz Egyetem); Baladincz Péter egyetemi hallgató; Delbó Gabrella.

BORHY LÁSZLÓ – SZÁMADÓ EMESE

220. Komlóska, Pusztavár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, Á

A Komlóska falutól délre, egy 426 m magas hegy platóján található várat a Tolcsva nemzetség Uz és Langeus nevű tagjaitól származó Tolcsvai illetve Toronyai családok emeltethették a 13. század végén vagy a 14. század elején. Maga az erősség írott forrásokban csupán kétszer tűnik fel, először 1379-ben, egy közelebről nem ismert felosztás kapcsán, majd 1398-ban, amikor már mint *castrum desolatum et corruptum Solmus appellatum* említik.

Az azóta pusztuló falainak védelmét és bemutatását előkészítő szondázó feltárást 2004-ben folytattuk. Az északi várrész területére koncentrálna több kutatóárokkal vizsgáltuk az itt épített központi toronytól északra elhelyezkedő területeket. A korábbi 6. árok folytatásaként, de attól 1 méter távolságban, a kelet felé emelkedő területen, 3 méter hosszan és 1 méter szélességben jelöltük ki a 7. kutatóárkot. Az árok nyugati részén 15 cm-es, míg keleti végében 45 cm-es mélységben bukkant elő a bazaltszikla alkotta altalaj. A lényegében egységes feltöltési rétegből kevés fehér színű Árpád-kori kerámia és állatcsont került elő.

Az árok északi profiljára merőlegesen, attól 8,5 m távolságban, északi irányban jelöltük ki a 8. kutatóárkot, az itt található viszonylag vízszintes terület vizsgálatának céljából. A 4 m hosszú árok egész területén átlagosan 30–40 cm-es mélységben már előbukkant a bazaltos altalaj. Az egységes betöltési réteget képező barnás színű, kőket is tartalmazó föld alsó részéből került elő az őskori és Árpád-kori cseréptöredékekből álló leletanyag.

A 9. kutatóárok a torony északi előterét alkotó, környezetéből kiemelkedő, nagyjából vízszintes felületet vizsgáltuk meg. A bazaltszikla altalaj átlagosan 50–70 cm-es mélységben került elő. E felett nagyobb kőket is tartalmazó barnás földdel kevert betöltési réteg helyezkedett el. Ebből kevés őskori kerámia, pattintott kőeszköz és Árpád-kori kerámiatöredék került a felszínre. Nem kizárt, hogy a lényegében itt is egységesnek mutató réteg felső része, a terület felett egykor magasodott torony omlásrétegből alakulhatott ki.

A vár első, 1961. évi felmérésének dokumentációjában az erősség külső falának ÉK-i részén elhelyezkedő kapu boltindításáról tesz említést Gábor Judit és Valter Ilona. A Balassa Iván által 1959-ben a vár belső területén készített fényképek alapján, melyeken mintha egy gyalogkapu két nagyobb kőből összeállított egyenes záródású szemöldökköve lenne látható, elvégeztük az északi várrész északkeleti külső falában megfigyelhető nyílás vizsgálatát. A nyílás belsejének és előterének kitisztítása

után azonban világossá vált, hogy itt nem kapuról, hanem egy nagyobb falkiszakadásról van szó. A falomlás okozója egy a nyílásból eltávolított, igen nagy-méretű bazaltszikla lehetett, mely helyéből kifordulva kiszakította a természetes bazaltsziklákhöz kívülről, 2–3 kősnnyi szélességben hozzáépített várfalat.

A kutatás során megállapíthattuk, hogy az északi várrész északi részén – a helyenként a felszínre is emelkedő bazaltos sziklákon – építmények nem állhattak, a sziklafelszín ugyan vékony rétegben feltöltötték, ezt azonban intenzíven nem használhatták, mivel kifejezett járósínt sehol nem mutatkozott.

A déli várrészben, az ún. négyszögletes épület északi, eddig még ismeretlen helyzetű fala tisztázására nyitottuk meg a 10. kutatóárkot. Az árkot az épület nyugati fala külső síkjával párhuzamosan, attól 3 méterre keletre, mintegy 3,5 m hosszúságban jelöltük ki. A keregetett fal belső síkja 90 cm-es mélységben, az árok déli végétől 170 cm-re bukkant elő. Külső síkja erősen lepusztult, magát a falsíkot nem is találtuk meg, de a fal minimális szélessége 140 cm-re tehető. Az árok déli felében, tehát az épület belsejében tovább folytattuk a mélyítést a sűrűn egymásra borult kőket tartalmazó omlásrétegben, azonban padló- vagy járósínt még az elért 180 cm-es mélységben sem jelentkezett.

A várrész már korábban kutatott déli kapujának viszonylag vízszintes előterében jelöltük ki a 11. árkot, esetleges fa-föld szerkezetű építmények lokalizálása végett. Épületet a kutatás során nem találtunk. A kisebb-nagyobb kőket tartalmazó egységes betöltési rétegből, a 3. árokhoz hasonlóan, nagy mennyiségű Árpád-kori kerámiatöredék illetve vasszeg és patkó töredéke, kisebb mennyiségben őskori kerámiatöredékek, valamint egy pattintott kőeszköz töredéke került elő.

GÁL VIKTOR – FELD ISTVÁN

221. Kölked, Feketekapu

(Baranya megye) B, LT, Ró, A

2004. áprilisban terepbejárást végeztünk Kölked határában, sávós leletanyaggyűjtést alkalmazva. Célunk a település határába eső avar kori település és temető kiterjedésének, egymáshoz való viszonyának meghatározása volt. A terepbejárást során a (korai és késői) avar kori anyagon kívül bronzkori, kelta és római kori telepnyomokat találtunk, eltérő koncentrációjú leletanyaggal.

HAJNAL ZSUZSANNA

222. Körmen, Batthyány-kastély

(Vas megye) Kk, Kú

2004. őszén régészeti feltárást végeztünk a kastély főépületének földszintjén és az É-i melléképületek környezetében. A régészeti feltárást szorosan kapcsolódott a falkutatáshoz. A kutatást az eredeti tervekhez képest lesűkítette a biztosított pénzügyi háttér, ezért a most

elvégzett kutatást mindenképpen folytatni kell ahhoz, hogy annak eredményei értelmezhetőek legyenek.

Feltárás közben a főépület Ny-i és K-i szárnya között jelentős eltérés mutatkozott. A Ny-i szárnyban a modern rétegek alatt vastos kora újkori kerámiával datálható réteg feküdt, amely alatt közvetlenül az agyagos altalajt figyeltük meg. Ebben az altalajba alapozták az épület első periódusának (15. század vége) téglafalait. Egy helyen e téglafal vágott egy 14. század végi kerámiával datálható gödört. A Ny-i szárny első periódusú földszinti terei kissé alacsony járószinttel megegyeznek a mai terekkel. A K-i épületszárnyban, az ottani modern rétegek átvágása után, jelentős méretű 16. századi feltöltést vágtunk át az épület D-i részén, a szárny É-i helyiségeiben pedig egy pince vagy egy mélyebb járószinthez tartozó földszint részletei kerültek elő. A pincét vagy földszintet a 16. század végén(?) bonthatták le, hogy helyén egy azóta már többször átalakított új épületrészt építsenek fel. A Ny-K-i hossz tengelyű É-i melléképületek környezetében feltártuk a 19. századi tervrajzokból már ismert alaprajzú narancsház üvegház részét, amely egy padlófűtő rendszerrel fűtött melegházból és egy egyszerű kiépítési üvegházból állt. A K-i narancsházról délre egy kerti építmény téglafalai kerültek elő. A két üvegház között pedig egy É-D tengelyű épület maradványai kerültek részben elő, amit legkésőbb a 19. század elején, a narancsház átalakításakor elbontottak. Mindkét épület feltárásából 18-19. századi kerámia került felszínre. Kutatást folytattunk a második emeleten is. Itt a boltozati feltöltéseket bontottuk fel néhány helyen. Megállapítható volt, hogy a boltozatok másodlagosak a felmenő falakhoz képest. A Ny-i szárny boltozat feletti feltöltéséből reneszánsz kályhacsempe került elő.

KOPPÁNY ANDRÁS – THÚRY LÁSZLÓ

223. Környe, római erőd

(Komárom-Esztergom megye) Ró

2004. július 19-28. között folytattuk a környe késő római erőd falainak kutatását. Az eddigiekben megállapítást nyert a rombusz alakú erőd K-i, D-i és Ny-i falának vonala. Az É-i fal vonalát a terepjelenségek, a georadar-vizsgálat, illetve az új házépítők elmondása alapján a Hegyalja út vonalában, az úttal párhuzamosan, attól néhány méterre délre lehetett valószínűsíteni. Az Új Iskola udvarán kezdtük a feltárást egy nyolc szakaszból álló, összesen 50 m hosszú, 28 m-ig 1 m széles, a továbbiakban 60 cm széles É-D irányú árokkal, amely éppen az iskola fala és a tőle É-ra fekvő temető közé esett.

Az úgynevezett 1. árokban azonban nem találtunk falnyomokat, csak egy 40 cm vastag római planírrétegsort. A planírréteg gazdag kerámiaanyagot tartalmazott a Kr. u. 1. század végétől a 3. század elejéig terjedő időszakból, több keltező értékű terra sigillata töredéket, illetve egy hamis Marcus Aurelius középbronz érmét. Emellett egy 12-13 éves gyermek K-Ny tájolású csont-

vázát tártuk fel. Nem sírba volt temetve, hanem az altalajba vájt sekély gödörbe kotorták el és ráhúzták a planírréteget. A gyermek csípője mellett megtaláltuk a bulláját, ami a késő római korra – feltehetőleg a területrendezés, planírozás, erődépítés idejére – utalja a holttest földbe helyezésének idejét.

Tekintettel arra, hogy az É-i fal vonalát az elmondások és a georadar-vizsgálat nyomán az 1. ároktól K-re kb. 20 m-re követni lehetett, így esély volt a fal felbukkanására az 1. árokban. Mivel nem találtuk nyomát, arra a következtetésre jutottunk, hogy az É-i fal vonala az erőd Ny-i részén valószínűleg a domborzatot követte, azaz az úgynevezett Ravatalozótól megtörhetett a fal vonala DNy felé. Ezen a részen ugyanis a Leshegynek egy délre tartó nyúlványa helyezkedik el. Ezt követően vontunk két kisebb kutatóárkot, mindkettő 3×1 m-es volt, egyet az iskola K-i kerítésére merőlegesen, azaz Ny-K irányba, míg a másodikat a Ny-i fal vonalában. Mindkét újabb árokban ugyanaz a planírréteg mutatkozott, mint a hosszú árokban, illetve a 2. árok planírozása felett, 10-12 cm vastag kerámia-, kavics- és tetőcseréptörmelések réteg került felszínre.

A Ny-i fal vonalában ásott árokban ugyanazt a planírréteget találtuk. Tekintettel arra, hogy két esztendővel ezelőtt a Ny-i fal déli részének azonosításakor a falalapozás legelső sora került csak elő (a többi elhordták), nem kizárt, hogy az iskola építésekor ezt az egy kötőanyag nélküli kősort nem azonosították falként, és a gépek elhordták. Az idei ásás azonban a település magjában volt, ahol többször is építkeztek az évszázadok során, így az iskola déli része alatt húzódó falat teljesen kitermelhették.

A feltárás során megállapíthattuk, hogy a késő római korban az erőd teljes területét elegyengették, nagyon kis szintkülönbség maradt a D-i és az É-i erőd rész között. A gazdag kerámiaanyag alapján a Kr. u. 1. század végétől a 3. század elejéig lakott volt a terület. Településtípust nem lehetett megállapítani.

SZABÓ ÁDÁM – TÓTH ENDRE

224. Kunsziget, Toronyvár-dűlő

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró?, Kö, Kú

2004. augusztus 9. és szeptember 3. között radaros geofizikai felmérést végeztünk a római korinak meghatározott parti falcsonk környékén. A víz alatti lelőhely morfológiai viszonyainak feltérképezésére szeizmikus méréseket végeztünk. A mérések előzetes elemzése arra utal, hogy a parton, a dűlőút alatt jelentős falmaradványok húzódnak. A víz alatt 2002-ben dokumentált téglafal mellett, attól kiindulva, a parttal párhuzamosan egy 30 m hosszú alapegyenest jelöltünk ki a víz alatt. Erre az egyenesre 2×2 m nagyságú szelvényrendszert jelöltünk ki. A szelvényekben leszívattuk a felső, recens kavicsréteget. Alatta falmaradványok, omladék és egy kompakt kavicsos szint jelent meg. Az utóbbi már a falak pusztulása után rakódott le. A szelvények rajzait még

a feltárás ideje alatt AutoCAD programmal digitalizáltuk. Ez azért volt fontos, mert a többnyire 50–60 cm között változó látótávolság miatt csak így lehetett a felületet egyben tanulmányozni.

Megállapítottuk, hogy a kutatási terület folyási irány szerinti felső végén egy a parttól merőlegesen húzódó téglafal található, melynek folyásirány felőli oldalát nagyméretű, 30–35 cm-es mészkőtömbökkel falazták. A fal alapja a parttól befelé lejtősen halad, tehát eredetileg is a folyómederbe, illetve a partra épülhetett. Ezt erősíti meg a folyásirány felőli kőfalazás is. Ettől a faltól lefelé 4 m-rel egy kidőlt téglafalat találtunk. A téglák mérete és a kötőanyag minősége megegyezik a két falnál. A kidőlt fal eredetileg a parttal párhuzamosan futott. A két fal közötti részen kompakt omladékot találtunk, melynek anyaga döntően kő (fekete-fehér, szemcsés, gránitszerű kő). A köveken helyenként homokos, laza habarcsot találtunk. Az omladék tetején kora újkori jellegű kerámiatöredékeket dokumentáltunk. Az omladékot a kidőlt fal mellett átvágtuk. Az omladék vastagsága itt 50 cm volt. Alatta egy korábbi folyómederre utaló kompakt kavicsos réteg található, melyet a felső fal mellett egy árok alján már megtaláltunk. A felső fal mellett, az omladék alján egy cserépbogrács peremtöredékére bukkantunk. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a feltételezhetően római építményt (nem került elő római lelet) a középkorban felhasználták (a kőfalazás). A létesítmény a kora újkorban pusztult el.

Az építmény funkciójáról, alaprajzáról a geofizikai mérés kiértékelése után lehet többet mondani. Jellege és elhelyezkedése alapján a felső, eredeti helyén álló fal kikötői létesítmény, talán móló lehetett. A felderítés során mindkét irányban 1–1 km hosszan átvizsgáltuk a medret. A Bolgányi-híd fölött található kis sziget előtt egy nagyméretű kidőlt cölöpöt figyelhattunk meg, mellette újkori kerámiával, melyek egy hajómalomra utalhatnak.

TÓTH JÁNOS ATTILA

225. Kupa, Fecske-dűlő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, U, Á, Kk

2004. április 8-án bejelentés alapján helyszíni szemlét végeztünk a község határában, ahol szántáskor Árpád-kori templom alapjai kerültek elő. A kiszántott kőépület maradványai a Fecske-dűlőben találhatók, mely a községtől D-re, a műúttól és a Vadász-pataktól K-re, É–D irányban több mint 2 km-en keresztül húzódik. 1978 őszén Wolf Mária terepbejárása alkalmával három középkori lelőhelyet lokalizált ezen a területen. A kiszántott épület a Wolf Mária által Fecske-dűlő, 2. lelőhelynek nevezett településen került elő, ahonnan újkori törmelékeket, késő középkori és zömmel Árpád-kori leleteket írt le. A kőépület már a műútról jól látható volt, előbukkant alapja fehér, meszes és vörös, téglás(?). Az épület É–D-i irányú, a környezetéből erőteljesen kiemelkedő dombhát DNY-i lejtőjén került elő, tájolása KÉK–

NyDNY. Hossza 20–25 m, szélessége 8–10 m. Az épület területén és környékén nagy mennyiségű késő középkori(?) mázas cserepet és kevesebb szürke, fehér Árpád-kori edénytöredéket találtunk. Számos vastárgy és egy üveg-edény apró darabja is előkerült. Az épület kő építőelemeiből egyet behoztunk. Elképzelhető, hogy középkori templomról van szó. Az épület környékén elszórtan kevés őskori edénytöredéket is találtunk. A bejelentő beszolgáltatotta az általa a lelőhelyen gyűjtött anyagot.

A bejelentő egy általa újonnan felfedezett neolitikus lelőhelyet is megmutatott nekünk, mely szintén a Fecske-dűlőben, de a középkori lelőhelyektől É-ra a faltól közvetlenül D-re található. Itt két frissen szántott parcellában kb. 50×50 m-es területen közepes sűrűségben találtak a bükkai kultúra településeinek leleteit: cserepeket, pattintott köveket és őrlőkötőredéket. A lelőhely valószínűleg nagyobb kiterjedésű, mint jelenleg látható, és feltehetően ÉK–DNY-i irányban húzódik.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA – CSENGERI PIROSKA

226. Lenti-Lentiszombathely, Felső-telek

(Zala megye) U, R

A lelőhely Lentiszombathely ÉK-i határában, a Malonypatak partján fekszik (hrs.: 0570/4). A helyszínen 1996-ban dr. Kvassay Judit végzett terepbejárást, melynek során régészeti jelenséget észlelt. 2004. október 12–14. között próbafeltárást végeztünk. A lehumuszolt 430 m² nagyságú felszínből kb. 100 m²-en jelentkezett régészeti jelenség. Egy nagyméretű gödrt tártunk fel, amely a neolitikus dunántúli vonaldíszes kerámia kultúra és a középső rézkori Balaton-Lasinja kultúra idejére datálható. Az objektum leletanyagát, kerámiatöredékeket és háztapasztás-darabokat a zalaegerszegi Göcseji Múzeum gyűjteményében helyeztük el.

Munkatárs: Korcsmáros Attila technikus.

TOKAI ZITA MÁRIA

227. Lesencetomaj, Piroskereszt

(Veszprém megye) Ő, A

Idén tovább folytattuk a feltárásokat, amelyek elsődleges célja a temető déli szélének kutatása volt. A tervezetteknek megfelelően sikerült a temető ismert teljes Ny–K-i hosszában megtalálni a temető déli szélét. Itt újabb 104 sír látott napvilágot. Korábbi tapasztalatainknak megfelelően a temető K-i részén a kultúra későbbi időszakára jellemző leletanyag került elő: nagyméretű kosaras fülbevalók, dinnyemag alakú gyöngyök, viszonylag kevés stílustű, huzal karperecek. A feltárt terület középső részén megjelentek a szuperpozíciós sírok. Közülük is kiemelkednek az 579. és az 585–584. sírok. Előbbiben ezüstlemezből préselt övgarnitúrával eltemetett férfi, felette kirabolt, vaspántos favödörrel és agyagedénnyel egy későbbi időpontban eltemetett nő csontváza került elő. Az 584. sírban, a korai időszakban ezüst kiskosaras fülbevalóval, szemes gyöngyökkel és vaskar-

pereccel eltemetett nő nyugodott, amelyre később jellegzetes késő Keszthely-kultúrára viseletű asszonyt temettek (585. sír). Érdeemes megemlíteni a 603. sírt is, amelyben vas övveretek kerültek elő. A temető Ny-i részén, szintén korábbi tapasztalatainknak megfelelően, megjelentek a késői időszak jellegzetes leletei. Az ásatási terület K-i szélétől É-ra még az 1990-es évek elején engedély nélkül kiasott 63 m hosszú, 20–30 m széles és 150–200 cm mély gödör betemetését megelőzően folytattunk feltárást. Ennek során kiderült, hogy a déli részen, a sírok egy részét elpusztították, így csak a sírgödörök alját tudtuk megfigyelni. A kazetta középső és É-i részén viszont több ép sírt sikerült feltárni. A mellékletek a későbbi időszak jellegzetes leletei voltak. 38 sír került elő, köztük több kettős vagy többes temetkezés volt. Úgyis szintén sikerült megtalálni a temető K-i szélét is. Ugyanitt 5 objektum is előkerült, amelyek közül csak az egyik tartalmazott őskori edénytöredékeket. Az újonnan feltárt sírok száma 142, összesen 651 sír került elő.

S. PERÉMI ÁGOTA

228. Lébény, Göbeháza

(Győr-Moson-Sopron megye) U, Á

2004. augusztus 2–23. között leletmentő feltárást végeztünk a területen útépitésre kijelölt szakaszon (hrs.: 2001). Az ásatás közvetlen előzménye volt, hogy a terület szomszédságában található a Göbeháza néven nyilvántartott lelőhely. Az építkezések megindulásakor régészeti megfigyelést, majd ennek pozitív eredménye után leletmentő ásatást végeztünk. Ennek során 164 objektum került elő. Közülük egy földbe vájt, négyszögletes, tűzhely nélküli őskori (neolit) kunyhó alapja volt, míg a többi objektum egy Árpád-kori faluszél részét alkotta (árkok, gödörök, vermek, cölöplyukak). A leletanyag a 11–12. századra keltezhető.

ASZT ÁGNES

229. Létavértes, Oroszgát

(Hajdú-Bihar megye) R, B, V

2004. március 16-án a területen lévő homokbányából egy helybeli lakos homokkitermelés közben emberi csontokra bukkant. Március 19-én a helyszínen megmutatták a csontok pontos lelőhelyét. A sík, de kisebb homokdombokkal szabdaltszerű területet személtérakónak használták, nemrég indult el a homok bányászása. A helyszíni szemle során több embercsontot is találtunk, szemmel láthatóan szétdobálták őket. Eredeti helyzetben csak két lábszárcsontot sikerült megfigyelni, amelyek a halom érintetlen részéből lógtak ki. A bolygatott lelőhelyen több mint egy tucat bronzkori cserepet is találtunk. Sajnos a cserepek sem eredeti helyzetben voltak, vagy az elhunytakhoz tartoztak, vagy a jól megfigyelhető gödörökből kerültek elő.

A temetőt elhagyva, a hídon átkelve egy kb. 2 m magas, nagy kiterjedésű halmot vettünk észre. A halom

tetején állva kiderült, hogy szabályos téglalap alakú földvár van szó, amelynek belsejét szintén személtérakónak és homokbányának kezdték használni. A megbolygatott falban jól látszottak a rétegek, amelyekből további cserepeket gyűjtöttünk. Az előkerült leletek szintén az őskorból származtak, egy nagyobb edénytöredék a badeni kultúra emléke lehet, de bronzkori és vaskori cserepek is voltak a lelőhelyen.

DANI JÁNOS – D. SZABÓ LÁSZLÓ

230. Lipót határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Kk, Kú

A község településrendezési tervmódosításához kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány készítése folyamán 2004. március 13–14-én helyszíni szemlét tartottunk a település fejlesztésre kijelölt területein. A vizsgálat folyamán a Dunaremete felé vezető úttól K-re gyűjtöttünk szórványos leletanyagot. Két késő középkori és három kora újkori (17–18. század) kerámatöredék került elő (valamint újkori töredékek), viszonylag nagy területen elszórtan, egymástól távol. A többi kutatott területen régészeti leletanyag nem került elő.

Munkatárs: Hatos János régészhallgató.

TAKÁCS KÁROLY

231. Litér, Papvásárhegy

(MRT 2. k. 29/6–7 lh.)

(Veszprém megye) Ő, Ró, N

2004. május 10. és június 7. között végeztük el az előfeltárást a balatoni elkerülő út építéséhez kapcsolódó, kb. 300 m hosszú és 14–20 m széles, teljesen sík területen. Az objektumok a terület K-i vége felé elfogytak, Ny-i végén sűrűsödtek és Ny felé túlterjedtek a jelenlegi feltárt területen. A lelőhelyen eddig három korszak jelenségeit figyeltük meg. Őskori településnyomok: cölöplyukak, gödörök árkok; római kori gödör; népvándorlás kori temető sírjai. A temetőnek eddig 10–12 sírfoltja jelentkezett a terület Ny-i végén, az őskori objektumok közé beásva. Összesen 48 objektumot tártunk fel, közülük 24 cölöplyuk, 3 gödör és 22 árok. Az árkok több árokrendszer alkottak, amelyeket egy árok összekötött egymással. A többi kisebb objektum (főként cölöplyukak), egy kivételével zömmel a két nagy árokrendszer közelében helyezkedett el. A feltárt terület egészére az erőteljes leletszegénység volt jellemző.

Munkatárs: Regénye Judit régész.

RAINER PÁL

232. Lövő határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, Ró, A, Kk, Kú

2004. április 29-én terepbejárást végeztem régészeti hatástanulmány céljából.

Felsővízes: A 84. sz. út mellett, az úttól Ny-ra viszonylag nagy területen intenzív késő középkori és kora újkori

ri telepjelenségeket észleltem. Úgy tűnik, a lelőhely egy része átnyúlik az út K-i oldalára is.

Pataki-dűlő: A Gömöri János által korábban felfedezett 8–9. századi lelőhelyről kiderült, hogy egészen a volt gépállomás széléig kiterjed. A felszínen nagyszámú vassalak- és kerámiatöredéket figyeltem meg.

Strand: A Vasút utcai lelőhelytől délre lévő telkeken római kori és őskori kerámiatöredékek kerültek elő. A régészeti jelenségek feltehetően a domb tetejéig tartanak, tehát a mai főutca két oldalán, a házak alatt is megvannak. Valószínűleg összefügg a Vasút utcai lelőhellyel, de a kettő közötti terület egyelőre kutathatatlan (erdő).

Vasút utca: Ezen a területen nagy kiterjedésű római településnyomot észleltem, amelynek a középső részén (a település szélső telkeitől a vasúti órházig) számos edénytöredék mellett nagyszámú téglatöredéket is találtam. A megfigyelt jelenségek alapján római kori villára lehet következtetni.

Várhely: Felleltem a régebbi szakanyagokból ismert lelőhelyet, amely a Kardos-ér K-i oldalán emelkedő dombháttal azonos. A szőlők között és a mellette lévő szántóföldön őskori és római kori kerámiatöredékeket gyűjtöttem.

Völcséji határra-dűlő: A település Ny-i szélét érintő lakóterület-fejlesztés területén két, egymáshoz közeli foltban késő középkori és 17–18. századi cseréptöredékeket gyűjtöttem. A lelőhely határait nem tudtam megállapítani.

A többi tervezett fejlesztési területen régészeti anyag nem került elő.

TAKÁCS KÁROLY

233. Lukácsháza, Nagycsömötei-hegy, Kistrókás (Vas megye) U, R

2004. április 23–30. között leletmentést végeztünk a kb. 2 ha nagyságú területen. Ennek során 18 objektum (különböző méretű és formájú gödrök) feltárását végeztük el. Az 1. objektumban nem találtunk régészeti emléket, a 3–18. objektumok (többnyire méhkas alakú gödrök) a DVK különböző (korai és kottafejes) periódusainak leleteit (kerámia, patics, kőeszközök) tartalmazták. A 2. objektum egy több mint 2 m mély, 10 m hosszú beásás, már ami az út felületébe esett. Nagy mennyiségű edénytöredéket, rengeteg háztapasztás-töredéket, sok kőszökt (balták, nyílhegy, kovaszilánk) és könnyersanyagot, valamint egy szarvasmarha vázrészét emeltük ki innen. Kora: badeni kultúra. A lelőhely a domb gerincén és a Gyöngyös felé folytatódik.

Munkatársak: Nagy Marcella és Vámos Gábor (geodéziai felmérés) régésztechnikus.

ILON GÁBOR

234. Lulla határa

(Somogy megye) Ő, R, LT, Rő, Á, Kk

2004. november 17-én terepbejárást végeztünk a Lulla és Balatonendréd között tervezett összekötő út 9,5 km-

es hosszában. A nyomvonalból fedettség miatt közel 7 km-es szakasz nem volt járható. A fennmaradó szakaszon kilenc lelőhelyet regisztráltunk.

Büdös-alja: A település középső részén, az Öreg-erdő ÉK-i szélé és egy, a Jaba-patakba torkolló vízfolyás között lévő határrészen található a lelőhely. A terület két, É-D-i irányú domb viszonylag szűk völgyében fekszik, kb. 0,5 km-re, É-ra a Lulla-pusztai-patak torkollik az említett vízfolyásba. Jó látási viszonyok között gyűjtöttük a leleteket, amelyek a lelőhely ÉNy-i szélén, már szántott földön csak elszórtan kerültek elő. A leletanyag nagy mennyiségű Árpád-kori és késő középkori kerámiatöredék, köztük hullámvonal és rádlimitás oldalak.

Jaba-hát: Jabapusztától közvetlenül É-ra, a Jaba-hátnak nevezett határrészen figyeltük meg a lelőhelyet, a Balatonendréd felé vezető földút mentén közvetlenül Ny-ra, a tsz karámjától 300 m-re. Egy kb. É-D-i irányú domb viszonylag meredek lejtőjének aljáról van szó, egy a Jaba-patakba torkolló vízfolyás közelében. A vetésben kb. 150×70 m nagyságú foltban elszórtan jelentkeztek a leletek. A leletanyag közepes mennyiségű jellegtelen őskori oldaltöredék, egy beszúrt pontsoros, valószínűleg késő rézkori (péceli) peremtöredék, egy szépen retusált kova nyílhegy, egy újkori peremtöredék.

Jabapuszta DK: Jabapusztától közvetlenül délre, a Lullára vezető út és a Jaba-patak közti keskeny határrészen található a lelőhely. A jabapusztai bekötőúttól délre 50–100 m-re kb. 200×50 m hosszú foltban (a lullai út mentén) kerültek elő a régészeti leletek. A patak partjához itt lankásan ereszkedik egy É-D-i irányú domb oldala (Szilfás-dűlő), amelyre feltehetően felhúzódik a lelőhely. A lábon álló kukorica miatt azonban ezt nem sikerült megfigyelni. A leletanyag kevés jellegtelen őskori és egy-két kelta grafitos oldal, közepes mennyiségű római és Árpád-kori kerámiatöredék, újkori földarab.

Lovarda: A Büdös-alja lelőhelytől É-ra 300 m-re egy É-D-i irányú domb alján terül el, a Jaba-patak jobb partján. Egy kb. 300×80 m-es nagyságú területen, vetett parcellában találtuk a leleteket: néhány őskori oldaltöredéket és kova magkövet, továbbá közepes, sok késő középkori (15–17. század) kerámiatöredéket, egy újkori oldaltöredéket.

Lulla ÉNy: A 2. lelőhelytől ÉNy-ra mintegy 300 m-re, egy különálló erdőtömb déli szélén, kb. É-D-i irányú, 200×100 m-es foltban gyűjtöttük a leleteket a szántásban. A lelőhely a Jaba-patak közelében található, de patak felőli, K-i szélét a járhatatlan parcellák miatt nem lehetett behatárolni. A leletanyag egy-két darab őskori oldaltöredék, valamint kevés római és Árpád-kori kerámiatöredék.

SOMOGYI KRISZTINA

235. Madocsa, Templom tér 6.

(Tolna megye) Kő

Lakossági bejelentést kaptunk, hogy a faluban kövekkel kirakott oldalú kút került elő pár éve. A madoccai középkori bencés apátság helyén álló református temp-

lomtól délre kb. 50 m-re fekvő lebontott ház kertjében található a szorosan illeszkedő faragott kövekből rakott, kb. 1 m belső átmérőjű kút, amely 50 éve még használatban volt. 2004. szeptember 22-i helyszíni szemlémen a telken fekvő egykori ház bontási anyagából több középkori kváder mellett egy építőanyagként odahurcolt gótikus szárkövet és egy római oltárkő (?) felső részének töredékét találtam meg. Ódor János Gáborral közösen tett későbbi kiszállásunkon a bontott anyagban nem találtunk újabb faragott köveket. Mivel a két kőtől tulajdonosa nem kívánt megválni, ezért lakóházában (Tempom tér 19.) helyeztük őket védett helyre.

K. NÉMETH ANDRÁS

236. Maglód, Katona József utca 5.

(Pest megye) A

2004. március 29-én helyszíni szemlét végeztem az avar kori férfisir lelőhelyén. Az utca vonalával párhuzamos hosszanti téglalakú telek közepétől balra áll az elmúlt évben épült modern lakóház, amelynek alapterülete 115 m². Készítéséhez kb. 150 m²-es területen bolygatták meg a talajt. A 60 cm széles alapokat 90–100 cm mélyen ásták. A ház jobb oldali részén kb. 30 m² területet pince-szintre mélyítettek, a férfisir leletei e mélyített területről származnak. Sem a tulajdonos, sem vállalkozótársa, sem a jogi szakértő nem tudnak azokról a hiányzó leletekről, amelyek az eddigi ismeretében biztosan hiányként kezelendők. Összegezve: a teljesen felépült ház és rendezett telek jelenleg nem alkalmas feltárássra. Az a tény azonban, hogy az eddig ismert leletek biztosan egy sírból származnak, továbbá, hogy a nagyobb területen történt ásás, mélyítés során más lelet nem került elő arra enged következtetni, hogy a maglódi álcsatos férfisir, hasonlóan a Duna-Tisza köze azonos vagy magasabb rangú férfisirjaihoz, szintén magányos temetkezés volt.

GARAM ÉVA

237. Magyarsarlós, Várhegy

(Baranya megye) B, Ró, Kő

2004. április 28-án a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatósága munkatársa, Lakatos Veronika kérésére helyszíni szemlét végeztünk az ismert régészeti lelőhelyen. Emberi földmunka-tevékenységeket és rombolást tapasztaltunk, melyet fényképen megörökítettünk. A plató ÉK-i részén egy gödör beásását, és annak szándékolt kibérlésére utaló téglahalmot találtunk. A hegy K-i oldalában markolókanalak nyomai tanúsítottak arról, hogy a Várhegy platójából oldalról már több méternyi területet elvittek, azaz anyagkinyerő helyként használják. A helyszínen három korszak cserepei találhatók meg: bronzkor, római kor, középkor.

Munkatársak: Kárpáti Gábor régész, Lakatos Veronika és Bodó János (DDNPI), Kraft János (Geológiai Szolgálat).

238. Mád, Bogár-dűlő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, Kk, Kű

2004. április 27-én helyszíni szemlét végeztünk a község külterületén szakhatósági állásfoglalás kialakítása érdekében. Mád belterületétől délre, a Bogár-dűlőben, a Mádi-pataktól Ny-ra, egy kisebb É-D-i irányú dombháton, a Mádi-patakkal párhuzamosan haladó villamosvezeték 16. számú oszlopa mellett lelőhelyet találtunk. A környezetéből kiemelkedő, É-D-i irányú dombháton kb. 20×25 m-es kiterjedésű területen szóródtak igen kicsi sűrűséggel a régészeti leletek. Kiszámú kézzel formált, homokkal, apró kavicsal soványított, közepesen jól kiégetett, szürkés, barnás színű őskori, apró oldal- és peremtöredék, egy késő középkori/kora újkori fültöredék. A leletek a miskolci Herman Ottó Múzeumba kerültek.

Munkatárs: Paszternák István.

JENEI ANITA

239. Mályinka, Dózsa György utca 6.

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U

2004 folyamán Kulcsár Zsigmond helytörténész, mályinkai lakos a HOM Régészeti Adattára egy feljegyzése segítségével beazonosította a Mályinka-Lőrinc Kulcsár Lajos pincéje elnevezésű, az őskori szakirodalomban ismert régészeti lelőhelyet, ahonnan leltárkönyvi feljegyzés szerint 1931-ben kerültek be leletek a múzeumba. A lelőhelyen pinceásáskor 5 m mélyen találtak egy csontvázat. A bal vállánál 3 edény feküdt egymásba téve mellékletként, melyek alapján a бүккі kultúrához kötötték a temetkezést.¹² E lelőhelyről az elnevezésén kívül semmilyen dokumentum nem található a HOM Régészeti Adattárban. Ebből adódhat, hogy nem került be a Borsod-Abaúj-Zemplén megye regisztrált régészeti lelőhelyei közé. Az idősebb mályinkai lakosok és a „Lőrinc” Kulcsár család ma élő tagjai segítségével Kulcsár Zsigmond megállapította, hogy a sírlet valamikor az 1910-es évek második felében kerülhetett elő. Az egykor nagyméretű udvaron belül állt szolgaházak, pincék ma már külön udvarokat képeznek. Ahol az ominózus pincét ásták, ma a Mályinka, Dózsa György utca 6. szám (hrs.: 453/1).

2004. október 6-án Kulcsár Zsigmond vezetésével helyszíni szemlét végeztünk a lelőhelyen. Megtekintettük, és térképen bejelöltük az udvart és az egykori pince feltételezhető helyét. Megállapítottuk, hogy a lelet egy igen markáns, és jelenleg sűrűn beépített domb meredeken leszakadó É-i falában került elő. A domb anyaga mésztufa, melyen állítólag csak vékony humuszréteg található. A környék sajnos annyira beépített, illetve növényzettel fedett, hogy település(ek)re utaló leleteket nem találtunk.

Munkatárs: Hajdú István.

CSENGERI PIROSKA

240. Mályinka határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B?

2004. július 19-én helyszíni szemlét, leletmentést végeztünk Dédestapolcsány és Mályinka községek határvonalában, ahol vasleleteket találtak.

Déderi vár, Vásárhelytető: Egy nagyobb mészkővel jelzett fa tövében vastartalmú nehéz rögök voltak, s ugyanennek a fának a tövében összegyűlve cserepek látszottak. Az egész mesterségesnek tűnt. A vasrögök felszedésekor azonban kiderült, hogy azok a fa gyökerei között vannak, lényegében a fa növekedésekor gyökereivel átfogta, sőt befoglalta, hiszen volt olyan vasrög, amit nem is tudtunk kivenni a vastag gyökerek közül.

Verebce vár: Egy bükkfa mellett eredetileg öt nyéllyukas vasék feküdt. A megtaláláskor egy darabot a Kohászati Múzeumba vittek, helye azonban jól látszott a puha földben. Gyakorlatilag a felszínen voltak. A területen pár cserepet találtunk. Nováki Gyula és Sándorfi György A történeti Borsod megye várai című, 1992-ben megjelent munkájában a 12–13. oldalon írt a várról, és a felszínen gyűjthető cserepek alapján nagy valószínűséggel a Kyjaticse-kultúra korára datálta.

A terepbejáráson részt vett a Bükki Nemzeti Park Természetvédelmi őrkerület vezetője Barta Zsolt, önkéntes természetvédelmi őr Taricska Tibor, a Kohászati Múzeum igazgató-helyettese Porkoláb László és Balogh Marcell fotós.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA – PUSZTAI TAMÁS

241. Mesteri, Padoskertalja és Tüskés-dűlő

(Vas megye) B, V, Kö

2004. február 21-én helyszíni szemlét végeztünk a tervezett új fürdőkomplexum helyének Ny-i részén. Művelés alatt álló domboldal, amely lejt É felé. A domboldal úthoz közeli terephullámán (alacsonyabb terasz) gyűjthetők a leletek. A magasabb térszínen és a dombtetőn egyre kavicsosabb a termőtalaj és a leletek is megszűnnek. A fürdőre vezető aszfaltúttól D-re, a dombtető felé kb. 70–80 m szélességben és a tehenészeti telepre vezető földútig bizonyosan tart a lelőhely. Kiterjedése Ny felé, azaz a Mesteri–Kemeneskápolna (8456. sz.) út felé nem tisztázható. A lelőhely pillanatnyilag ismert kiterjedése kb. 70–80 m (É–D) × 120 m (K–Ny). A leletek csak kerámiatöredékek: őskoriak, nagy valószínűséggel az urnamezős és a Hallstatt kultúra, valamint a 13–18. század emlékei. Szétszántott objektumokat nem láttunk.

ILON GÁBOR

242. Mezőcsát, Erdőszög

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, R

A területen tervezett bányatelek terepbejárásait 2004 márciusában végeztük. A vizsgált terület tarló volt, közepén, egy egykori kiemelkedés helyén egy bányagödört találtunk. Annak metszetalában nem lehetett régé-

szeti jelenségeket megfigyelni, viszont a meddőhányóban igen. Itt kevés újkőkori kerámiatöredék került elő. A bányagödör környezetében a tarlón további felszíni régészeti leletek nem voltak. A tervezett bányatelektől É-ra, a bányatelek határaitól 300 m-re egy ÉNy–DK irányú kiemelkedésen, 220 m hosszan a szántásban közepes felszíni leletsűrűséget mutató, rézkori leletek által jelzett régészeti lelőhelyet találtunk. A leletek a Herman Ottó Múzeumba kerültek.

PUSZTAI TAMÁS

243. Mezőörs határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Kk, Kú

2004. március 16-án helyszíni szemlét végeztünk a község településrendezési tervéhez kapcsolódóan.

Rétre-dűlő: Megállapítottuk, hogy a KÖH Mezőörs 12. számú lelőhely valóban ott található ahol a térképezéskor jelezték – igaz, római kori leletek helyett mindegyik középkori és kora újkori edénytöredékeket láttunk a felszínen. A dűlőút túloldalán, a tehenészet mögött új lelőhelyet találtunk: itt is középkori edénytöredékeket észleltünk a felszínen, viszonylag ritkán de nagy területen elszórva.

Volt szovjet gyakorlótér: A ma legelőnek használt terület a helybeli információk megfelelően jóval nagyobb volt a bejelölt területnél. Ma a beásások már nem látszanak, a többszörösen bolygatott felszínen régészeti leletet nem észleltünk.

TOMKA PÉTER

244. Miskolc-Tapolca, Barlangfürdő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Á, Kö

A miskolci Herman Ottó Múzeum 2004. december 1–17. között régészeti feltárást végzett a területen (hrs.: 46292/5), amely a barlangfürdő jelenleg lekerített területéhez K-ről közvetlenül kapcsolódó park, az egykori Anna szálló helye. A vizsgált területen nyolc É–D, illetve K–Ny tájolású, egyenként 1,5 m széles kutatóárkot húztunk. Az árkok legmélyebb szakasza a mai felszín alatti 2 m mélységet érintette. A feltárás során előkerültek a tapolcai bencés apátság templomának és kolostorépületének maradványai. Az apátság épületeinek legkorábbi járósíntjei a mai felszín alatt 1,5–1,8 m mélységben találhatók. A próbafeltárás során meghatároztuk a K-i és D-i kolostorszárny épületeinek egy részét, valamint a templom hajóját. A kolostor falai a korabeli járósínhez mérten 1,2 m magasságig, míg a templom egyes részei a korabeli felszínhez mérten 1 m magasságig állnak. A templom esetében elkülöníthetünk egy 13. századi pusztulási réteggel jelzett Árpád-kori, valamint egy középkori építési periódust. A kolostorépület területén ennél jóval több átépítéssel is számolhatunk. A nemzeti monostorként épített apátság templomában kell keressük az alapító Miskolc nemzetség temetkezéseit is. Az apátságról a legkorábbi írásos emlékek az 1210-

es évekből származnak, de a régészeti adatok alapján építését feltehetően korábbi időszakra tehetjük. Mind a templom, mind pedig a kolostorépület olyan állapotban maradt meg, hogy egy későbbi teljes régészeti feltárás eredményeképp megrajzolható lesz az apátság részletes szerkezete, ami lehetőséget ad annak bemutatására is.

PUSZTAI TAMÁS

245. Mohora, Dinnyés

(Nógrád megye) B, N

2004 augusztusában Mohora község településrendezési tervéhez régészeti hatástanulmány készítése során új lelőhelyet regisztráltunk a falutól ÉNy-ra, a Fekete-víz és vasútvonal közti dombon. A lelőhely pontos kiterjedését a mezőgazdasági művelés miatt nem tudtuk megállapítani. A lelőhely déli sarkában korábban szivattyútelepet létesítettek, aminek során valószínűsíthető, hogy a lelőhely ezen részét megbolygatták. A területen több korszak leleteiből gyűjtöttünk, a lelőhely földrajzi fekvése és intenzitása alapján az őszi hónapokban terepbejárással kívánjuk meghatározni a pontos kiterjedését.

GUBA SZILVIA

246. Mosonmagyaróvár, Déli városrész

(Győr-Moson-Sopron megye) Á, Kő

2003–2004 folyamán zajlott le a terület csatorna-rekonstrukciós programja. Az érintett utcák egyrésze érinti az Árpád-kori (11–13. század) mosoni ispáni vár suburbiumának területét, amit a helyi önkormányzat a 35/1996 sz. ÖKT rendelettel helyi régészeti védetség alá helyezett. A csatornázási munkák 80 cm széles árkokban zajlottak, szakaszos (5–10 m) sávmegnyitásokkal, az érintett utak É-i sávjának közepén. A felső, újkori rétegeket régészeti megfigyelés mellett kanalas markoló távolította el, míg a régészeti rétegeket kézi munkaerővel bontottuk ki.

Fuvaros utca (hrsz.: 3167): A tervmódosulások miatt a teljes csatornázás elmaradt, mindössze néhány métert bolygattak 30–40 cm mélyen, az utca déli végén, a Soproni utca bekötésénél. Itt régészeti leletet, jelenséget nem észleltünk.

Háromsarok köz (hrsz.: 3306): A régészeti kutatást 2003. november 18–21. között végeztük. A sávban régészeti leletet nem találtunk, ott a középkorban vízjárta terület lehetett. Az utca a Fuvaros utcát és a Soproni utcát köti össze, mindkettőben jelentős leletanyagot, és az ispáni vár sáncát tártuk fel. A Háromsarok közben a várat délről védő (természetes?) vizesárok húzódott.

Kis utca (hrsz.: 2658/2): A régészeti kutatást 2004. március 22. és április 9. között végeztük. A terület a mostani Királydomb (Bergli) déli felén fekszik. Bár a sűrű leletanyagból következően valószínűleg a közvetlenül határos területen (is) feküdt a suburbium, ám a korlátozott kutatási lehetőségek miatt objektumfoltot sehol

nem tudtunk megfigyelni, és a világosbarna agyagos réteg is csak a terület közepén (a Hajós utcától kb. 30 m-re) jelentkezett. Gazdag és változatos Árpád-kori leletanyagunk (állatsont, kerámia, import kerámia, vastöredékek) ebből a rétegből, zömében a réteg aljából származik. A legjelentősebb leletünk egy ép fazék. A fazék belsejéből földmintákat tettünk el, amelyet a Magyar Mezőgazdasági Múzeum archeobotanikusa, Torma Andrea vizsgál. A fazék aljából egy igen erősen korrodálódott vasszeg is előkerült.

Soproni utca: 2004 áprilisában a keskeny, sekély (140–150 cm mély) árokszakaszban az elhasználódott csatornacsöveket cserélték ki a Hajós utcai kereszteződésig bezárólag. A már korábban többszörösen bolygott árokban leletet vagy régészeti jelenséget nem észleltem.

Soproni utca 48–60. (hrsz.: 3313–3114): A régészeti kutatást 2003. október 27. és november 6. között végeztük. A feltárt rétegek az érintett terület teljes hosszában azonos módon jelentkeztek. Leletanyagunk csupán néhány állatsont és néhány vastöredék volt, mely a Hansági Múzeumba került.

ASZT ÁGNES

247. Mosonmagyaróvár, Kis utca 12.

(Győr-Moson-Sopron megye) Á

2004. november 23–29. között szondaárkos próbafeltárást végeztünk Mosonmagyaróvár mosoni városrészében, a fenti telken. A terület helyi régészeti védelem alatt áll, mivel része az Árpád-kori suburbiumnak. A három kutatóárok mindössze 20 m²-t fedett le. Az előkerült 12 objektum egyszerű Árpád-kori építmény, a suburbium egy udvarának elemei (árkok, gödrök, cölöplyukak). A belőlük előkerült nagy mennyiségű leletanyag (kerámia, állatsont) egységesen datálható a 12–13. századra.

ASZT ÁGNES

248. Muhi, Kavicsbánya

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B, Sza, Á

2004 tavaszán Pusztai Tamás terepbejárást végzett a kavicsbánya területén, melynek során a felszínen őskori cseréptöredékeket gyűjtött, valamint egy megbolygatott objektumot is regisztrált. A területen a már meglévő két bányató között egy csatorna megnyitását tervezték. A munkálatok megkezdése előtt elvégeztük a leletmentő ásást. A viszonylag csekély számú objektumból előkerült leletanyag zömében Árpád-kori (13. század), amely egy négyszögletes, lekerekített sarkú, sarkaiban egy-egy cölöplyukkal rendelkező házból került ki. Feltártunk továbbá egy keskeny árkot (kerítés?) amelyben egymás mellett sűrűn elhelyezkedő karólyukakra figyeltünk fel. A ház és a kerítés hossz tengelye egymással egyező (ÉNy-DK). Négy szabálytalan alakú gödörből származó kerámia került elő, többek között egy szépen meg-

munkált, korongolt edény. A lelőhelyen szórványosan késő bronzkori töredékeket is gyűjtöttünk.

Munkatársak: Veres János egyetemi hallgató, Homolai Krisztina rajzoló.

Koós JUDIT

249. Murga, Takács-part

(Tolna megye) Ö

2004. április 19-én terepbejárást végeztem a területen. A tízezres térképen úgy látszik, mintha átvágták volna ezt a dombot. Jelenleg a dombtetőt szántják, oldala bozótos erdő. A szántásban néhány jellegtelen őskori cserepet találtam. A domb erősítésre alkalmas, de erősítési nyomokat nem találtam.

MIKLÓS ZSUZSA

250. Nagybátony határa

(Nógrád megye) R, B

Bánya úti lakótelep: 2004 októberében a Maconka elnevezésű városrészben, a Bánya úti lakótelep mögötti salakpálya mellett, az új játszótér kialakítása közben nagyméretű edénytöredékek kerültek elő. A lelőhelyről a lakótelep építése során már kerültek be szórványos leletek a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeumba, feltárás a területen mindeddig nem folyt. A leletmentés kapcsán összesen három késő rézkori (badeni kultúra) gödröt és egy késő bronzkori anyaggal kevert badeni gödröt bolygattak meg. A gödrökből nagy mennyiségű kerámia- és paticsstöredék került elő. A leletmentésen részt vett Bácsmegi Gábor és Nicklas Larsson.

Maconkai Zagypart: 2004 októberében szennyvízberuházást megelőző feltárást végeztünk a területen. A lelőhely a pataktól Ny-ra húzódó kisebb kiemelkedésen található. A nyomvonalon egy próbaszelvényt (2×5 m) nyitottunk, melyben egy késő bronzkori járósíntet sikerült megfigyelni. A talaj tömörsége miatt a nyomvonal további részén, 120 m hosszúságban gép segítségével kutatóárkot nyitottunk, melyben régészeti jelenségeket megfigyelni nem tudtunk.

GUBA SZILVIA

251. Nagydorog határa

(Tolna megye) Kő

2004. április 16-án célzott terepbejárást végeztünk középkori templomhelyeken.

Kis-teleki-dűlő: Terepbejárásunk során szereztünk tudomást arról, hogy a falu déli határrészében építési törmelékkel és cserepekkel jelzett helyet ismernek a helybeliek. A középkori falut a Kis-teleki-dűlő keleti szélén húzódó kisebb kiemelkedéseken azonosítottuk, a közepes méretű kövekkel és néhány embercsonttal jelzett templomot pedig az egyik kiemelkedés kiszélesedő oldalában, egykori vízfolyás közelében. A faluhely vélhetőleg a középkori Bezzeg faluval azonosítható.

Sas-hegy-dűlő (Tyúkházi-dűlő): A sárszentlőrinci országúttól délre, a Sárvíz egyik régi medre mentén fekvő dombháton kb. 20×15 m-es területen apróra törött téglá- és kevesebb kőtöredéket találtunk, kevés embercsonttal együtt. A faluhely bejására nem volt időnk, de elmondás alapján rögzítettük kiterjedését. A lelőhely középkori falunévvel való megfeleltetése egyelőre nem megoldott.

Táncsics u. 53.: Nagydorog középkori egyháza után érdeklődve megtudtuk, hogy a falu északi szélén középkori cserepek találhatók, az utcásor végétől számított második ház kertjében pedig csontvázat is találtak. A ház mögött enyhén emelkedő szántóföldön közepes sűrűségben figyeltünk meg templomra utaló, közepes méretű kő- és téglatörmelék, valamint néhány embercsontot. A lelőhely a felszíni nyomok alapján az innen délre fekvő telekre is áthúzódik. A helyiek elmondták, hogy pár éve a szélső háztól északra 6-7, sorban fekvő kemencét is kiszántottak.

K. NÉMETH ANDRÁS – ÓDOR JÁNOS GÁBOR

252. Nagykanizsa, Békás-tó

(Zala megye) Á

2004. július 27. és augusztus 9. között végeztünk próba-feltárást a lelőhelyen, mely az ún. Békás-tóból a Péterfai-patakba folyó ér keleti, meredek partoldalán fekszik. A lelőhelyet dr. Horváth László észlelte 1992-ben végzett terepbejárásakor.

A szondaárkokat egy 160 cm szélesen, több helyszínen, egymásra merőlegesen húztuk, melyekben az altalaj 35-40 cm mélységben jelentkezett. Az így átkutatott 1140 m² nagyságú területen négy objektumot bontottunk ki, amelyek igazolják a terepbejárás megfigyeléseket. A többi szondaárok negatívnak bizonyult.

Az előkerült leletanyag közepes intenzitású, mind egyik gödör tartalmazott kerámiaanyagot és paticsot, kettőben pedig állatcsont is volt. A feltárt objektumok az Árpád-kor korai szakaszára datálhatók, egy nagyon ritkán lakott településre utalnak.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatárs: Korcsmáros Attila technikus.

TOKAI ZITA MÁRIA

253. Nagykanizsa, Bilkei-dűlő

(Zala megye) U, R, Ró, Á

2004. április 29. és szeptember 29. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a lelőhelyen (714. sz.). Bronzkori leletekre számítottunk, mert korábban a lelőhely déli részén Horváth László késő bronzkori településrészt tartott fel.

A tervezett autópálya nyomvonala, és a hozzá kapcsolódó lehajtók területe K-Ny-i irányban szeli át a lelőhely É-i részét. A területet először kutatóárkokkal vizsgáltuk át. A feltárandó terület egy K-Ny-i irányú lankás

dombon van. A dombtetőn és a K-i lejtőn régészeti jelenség nyomát nem találtuk. A domb Ny-i lejtőjén húzott kutatóárkainkban voltak az első objektumok. Itt a Péterfai-árok közelében nyitottunk összefüggő felületet, összesen 5626 m²-t, ahol 126 objektumot tártunk fel.

Az objektumok zöme az őskorra datálható. Minden bizonnyal őskori a Péterfai-árok közelében feltárt két szabályos cölöplyukrendszer is. Az egyiket vágja a római árok. A nagyobb, tojásdad, lekerekített végű objektumok mindegyike a Balaton-Lasinja kultúra jellegzetes kerámialeleteit tartalmazta. Más gödrökből is kerültek elő őskori, rézkori leletek, agyagkanál-töredékek.

A Péterfai-árok közelében, a domb alján volt néhány biztosan római objektum, gödör, itt szórvány leletek is előkerültek. Az ásatási területet megközelítően É-D-i irányban átszelő árok is a római korhoz köthető, bár betöltésében igen csekély mennyiségű leletet találtunk.

Az egyik római kori gödör felső rétegében népvándorlás kori gyanús oldaltöredékek is voltak.

Az Árpád-kori gödrök feltárja fekete, határozott, faszén, kerámias betöltéssel jelentkezett. Ezekben volt a legtöbb lelet. Az egyik gödörből – a jellegzetes fazékermek mellett – vassarkantyú töredéke, agyaggolyó darabjai, vassalak-rög is előkerült.

A leletek a nagykanizsai Thúry György Múzeum régészeti gyűjteményébe kerültek.

SZÁRAZ CSILLA

254. Nagykanizsa, Inkey-kápolna

(Zala megye) Ró

A régészeti lelőhely az Inkey-kápolna mellett feltárt római kori villagazdasághoz tartozik. A feltárt terület a 74. sz. út Ny-i oldalán fekszik. A feltárás raktárépítéssel párhuzamosan folyt.

2004. augusztus 16–23. között az alapozási gödrök között négy kutatószelvényt húztunk, melyekben öt régészeti objektumot bontottunk ki. A 2. objektumból több edény töredéke került elő (pl. Faltenbecher pohár – raetia-i import, háromlábú tál, és egy hombár töredékei).

Szeptember 22. és október 29. között az épület keleti oldalán végeztünk feltárást, ahol út, rakodási terület, forduló és a bejárat lesz, illetve az épület északi oldalán húztunk egy kutatóárkot. A feltárt területen összesen még 28 objektumot bontottunk ki. Az épület keleti oldalán egy cölöpszerkezetes épület alapja és egy római kori kemence került elő.

Az ásatás kiemelkedő eredményeket is hozott. Feltártunk egy római kori sírkápolnát benne négy sírral, melyből kettő jól megépített téglasír volt. A sírkápolna és a hozzá tartozó sírok a Kr. u. 4. század végéről származnak.

A leggazdagabb sír a 25. számú volt, melyben öt üvegedényt, 44 római bronzpénzt, arany fülbevalót, nyakláncot, ezüst és bronz karperecet, ezüsttűket találtunk.

A terület É-i részén egy római kori épület homokkő-alapozása került napvilágra, melynek alapjában egy ember zsugorított csontváza volt.

Konzulens: dr. Horváth László.

EKE ISTVÁN

255. Nagykanizsa, katonatemető

(Zala megye) N, Á

Nagykanizsa belterületétől ÉK-re, a Péterfai-árokra lejtő domb tetején és oldalán húzódik az É-D-i hossztengetű, nagyméretű lelőhely (713. sz.), amelynek déli harmadát érinti az M7 autópálya nyomvonala. A 2004. július 27. és szeptember 30. között elvégzett megelőző régészeti feltárás keretében 7527 m² felületen 20 objektumot bontottunk ki. A domb oldalán és alján, elszórt csoportokban elhelyezkedő település-jelenségek (gödrök és cölöplyukak) több korszakban történt megtelepülésről tanúskodnak. A 9. századi emlékek négy gödör betöltéséből bukkantak napvilágra. Az Árpád-korra jellemző edénytöredékeket nyolc gödörben találtunk. Lelelőhelyünk egyike azoknak a kisebb, késő népvándorlás kori és Árpád-kori településnyomoknak, amelyeket a mai Nagykanizsa peremén, az M7 autópálya nyomvonala mellett feltártunk. A hasonló korú és szerkezetű települések összegző elemzése fontos adalékkal szolgál majd Zala megye 9–13. századi településtörténetéhez. A leletanyagot a nagykanizsai Thúry György Múzeum M7 raktárbázisán helyeztük el.

Munkatársak: Horváth Krisztián, Horváth Szabolcs, Kálmán Beáta technikusok. A geodéziai felmérést Soós Zsolt és Vadász Norbert technikusok végezték. Az ásatáson részt vett Fullár Zoltán és Bába Márta egyetemi hallgató.

KVASSAY JUDIT

256. Nagykanizsa-Palin, Nagysarok

(Zala megye) Ő, Kk, Kú

2004. áprilisban régészeti terepbejárást végeztünk a 74. sz. főút tervezett nyomvonalaán, ahol egy új lelőhelyet regisztráltunk.

Nagykanizsa központjától 3 km-re ÉNy-ra, a Principális-csatornától K-re 100 m-re egy kis dombocskán őskori és késő középkori-kora újkori leletanyagot találtunk. Az intenzív lelőhely jelenlegi mérete 420×130 m, de ennél minden bizonnyal nagyobb volt.

KVASSAY JUDIT – SZÁRAZ CSILLA

257. Nagykanizsa-Palin, szociális otthon

(Zala megye) R, B, LT, Ró, N, Á, Kk

Kvassay Judit és Száraz Csilla 2004. március 29. és április 28. között végzett terepbejárása során vált ismertté a lelőhely.

2004. július 27. és november 23. között végeztünk régészeti kutatást a lelőhelyen, amely a 74. sz. út módo-

sított, és az M7 autópálya leendő nyomvonalába esik. A régészeti lelőhely a Principális-csatornától (volt Kani-za folyó) K-re, annak ártéri, mocsaras területéből kiemelkedő dombháton terül el É-D-i irányban; közép-ső részén a Lazsnak-patak fut keresztül.

A lelőhelyen, melyből 2004-ben összesen 8550 m²-t tártunk fel, hat korszak leletei kerültek elő.

Az első megtelepedés a *rézkori* badeni kultúra időszakában következett be, a következő a *bronzkor* korai szakaszában történhetett. A terület középső részén a Somogyvár-Vinkovci kultúra hagyatéka került napvilágra. A késő bronzkorból egy kis temetőt tártunk fel, két urnasír és egy szórt hamvas sír került elő. A *késő vaszkorban* a kelták telepedtek meg a domb nyugati lejtőjén. Ebből a korszakból több, félig földbe mélyített házat tártunk fel. A korszak jellegzetes leletei: korongolt talak, grafitos fazekak, és üvegből készült ékszerek. A kelta falu a római hódítás után is tovább élhetett, ugyanis kelta és római leletek együtt kerültek elő.

A lelőhely következő fázisát a 8–9. századra keltezhető népvándorlás kori település jelenti. Több gabonátároló-vermet, földbe mélyített házat sikerült feltárnunk ebből a korszakból. A régészeti objektumok nagy része az *Árpád-korból* származik. A 13. században itt lehetett az 1262-ben oklevélben említett Lazsnak falu, melynek létét a Lazsnak-patak, és a terület Lazsnak-pusztá elnevezése is bizonyítja. Ebből a korszakból több gabonátároló verem, számos cölöpszerkezetes épület és egy kemence is előkerült. Az Árpád-kor leletanyagának nagy része kerámiaedény, de több vasszerszámot, fegyvert is találtunk. A lelőhely É-i részén sikerült feltárni a falu késő középkori maradványait, mely korszaknak ékes lelete egy épen maradt gótikus övcsat.

EKE ISTVÁN

258. Nagykanizsa, Récsei út menti É-i dűlő (Zala megye) Á

A lelőhely Nagykanizsa ÉK-i határában, a Nagykanizsát Nagyrécsével összekötő 7511. sz. út É-i oldalán, egy É-D-i irányú egykori vízfolyás mellett terül el. A lelőhelyen 2004 tavaszán dr. Kvassay Judit és Száraz Csilla végzett terepbejárást, ahol Árpád-kori gödrök feltárait bukkantak a frissen szántott földön. A lelőhely próbafeltárását 2004. szeptember 2. és október 4. között végeztük el. A szondaárkokat 160 cm szélesen húztuk megközelítőleg a középtengely vonalában, majd erre merőleges árkokkal kutattuk meg a területet. A sárga agyagos altalaj 35–40 cm mélységben jelentkezett. A lehumuszolt 2200 m² felszínből csupán 750 m²-nyi felületen jelentek meg régészeti jelenségek. A feltárást a dombtetőről indulva az úgynevezett Békás-tóból a Péterfai-patakba folyó ér egykori, ma már kiszáradt medrének irányába folytattuk. Ezután a középtengely két oldalán nyitottunk nagyobb felületet, majd a domb alján és az egykori patakmeder közepén kiemelkedő kis dombocskán húztunk szondát. A domb teraszán 17 kora Árpád-

korra datálható gödröt és cölöplyukat, valamint egy kemencét tártunk fel. Feltehetőleg a lelőhely a lehajtó nyomvonalán kívül, K-i és Ny-i irányba is folytatódik. A leletanyag zömét kerámiatöredékek adják. Napvilágra kerültek még kövek, orsókarika, egy vassarló töredéke, egy vaslyukasztó és egy kisméretű bronzkarika. A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatárs: Korcsmáros Attila technikus.

TOKAI ZITA MÁRIA

259. Nagykanizsa, Sánc

(Zala megye) Ö, Kk, Kú

2004. áprilisban terepbejárást végeztünk a 61. sz. főút tervezett nyomvonalán, ahol két új lelőhelyet regisztráltunk.

Csónakázótó: Nagykanizsa központjától 3,3 km-re DK-re, a csónakázótótól Ny-ra, a motocross pálya területén őskori és késő középkori-kora újkori cserepeket találtunk. A lelőhely kiterjedése 16×130 m.

Sánci-pusztá-dűlő: A csónakázótótól Ny-ra lapos, kis domb a lelőhely; a talált őskori, 14–15. századi és késő középkori-kora újkori cserepek a dombtetőn koncentráltak. Kiterjedése 470×450 m.

KVASSAY JUDIT – SZÁRAZ CSILLA

260. Nagykanizsa határa

(Zala megye) Ö, Á, Kk

2004. március 29. és április 28. között ellenőrző terepbejárást végeztünk az M7 autópálya nyomvonalának Nagykanizsa és a Zala/Somogy megyehatár (187+485–209+300 km-sz.) közötti szakaszán. Az alábbi új lelőhelyeket regisztráltuk:

Égetett-berek-dűlő: A lelőhely a város központjától Ny-ra közvetlenül a város határán, a mai 7. sz. főút déli oldalán terül el. A húszem melletti szántott területen elszórtan késő középkori, a Principális-csatorna keleti partján nagyobb számban Árpád-kori és késő középkori cseréptöredékeket találtunk.

Récsei út menti déli dűlő: A Nagykanizsát Nagyrécsével összekötő 7511 sz. főút két oldalán, egy É-D-i vízfolyás mellett terül el a lelőhely. Az út É-i oldalán egy szerpentint csiszolt kőbaltatöredéke került elő. Az út déli oldalán őskori, római kori valamint késő középkori-kora újkori oldaltöredékeket találtunk. A lelőhely mérete 630×440 m.

KVASSAY JUDIT – SZÁRAZ CSILLA

261. Nagykálló, Csorda-Páskum

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, V, Sza

2004. november 3. és december 2. között megelőző régészeti ásatást végeztünk a Nyíregyházát keletről elkerülő út tervezett nyomvonalába eső lelőhelyen (14. lh.), a 0+160–0+320 km közötti szakaszon.

A lelőhely a Balkányi-folyástól délre kb. 500 méterre, és az ebből déli irányba leágazó szivárgó csatornától nyugatra, ennek magaspartján, két alacsony dombháton, ill. azok közvetlen környezetében helyezkedik el.

Az általunk megkutatott terület nagysága hozzávetőlegesen 16 000 m², melyen 80 objektumot azonosítottunk. Feltártunk két, egymástól távol, zsugorított helyzetben eltemetett, valószínűleg bronzkori sírt. Sikerült körülhatárolnunk és teljesen feltárnunk egy 9 (?) síros kora vaskori hamvasztásos temetőt. A temetkezések egy csoportban helyezkedtek el a domb nyugati oldalán, egészen a legmélyebb részig húzódva. Előkerült a temetőhöz tartozó telep részlete is, mely lakóépületekből, gödrökből, és egy kemencéből állt. A legkésőbbi időszakot egy néhány házból és gödörből álló szarmata telep maradványai képviselték.

Munkatársak: Nagy Márta régész, Lukács József régészhallgató, Gábor Tamás és Svéda Csaba rajzoló.

PINTYE GÁBOR

262. Nagykőnyí határa (Tolna megye) Ő, Rő, Kő

Inokai-legelő I.: A Türi-víz és a nyugatról beletorkolló Bodonkúti-árok közti földnyelven, sűrű vetésben római kori cserepeket gyűjtöttem. A lelőhely a patakocská déli oldalán is hosszan folytatódik.

Inokai-legelő II.: Helyi lakosok elmondása szerint a Türi-víz és a Bodonkúti-árok közti földnyelven, egy kisebb kiemelkedésen néhány éve 5-6 hamvasztásos sírt szántottak ki.

Szentkúti-kápolna: A Szentkúti-erdőben eredő Zöld-víz-árok északi oldalán, a patakocská és az egykori vasút között fekvő domboldalon, É-D irányban kb. 400 m hosszan középkori cserepek gyűjthetők. A kápolnától keletre kb. 50 m-re egy csomóban vassalakok vélhetőleg kovácsműhelyt jeleznek. A lelőhely a középkori Inoka faluval azonosítható.

Sziget (Határ-völgy-dűlő): A falutól keletre, a Kopány folyó északi partján nagy kiterjedésű római épületmaradvány található, a kiszántott peremes téglák helyenként néhány méter hosszú falvonulatokat rajzolnak ki még az álló kukoricában is. A helyiek elmondása szerint a falu északi részén fekvő tsz épületeitől nyugat felé haladva egészen lelőhelyünkig találhatók kisebb megszakításokkal római leletek.

K. NÉMETH ANDRÁS

263. Nagyrécse, Baráka-dűlő (Zala megye) R, B, N, Á

Nagyrécse belterületétől DDNy-ra, a Bakónaki-patakra lejtő domb oldalán és alján húzódik az É-D hossztenge-lyű, nagyméretű lelőhely, amelynek közepét érinti az M7 autópálya nyomvonala. A 2004. március 29. és július 26. között elvégzett megelőző régészeti feltárás keretében 13 428 m² területen, 197 objektumot bontot-

tunk ki. A domb oldalán és alján, elsősorban elhelyezkedő településjelenségek (kemencék, vermek, gödrök, árkok, cölöplyukak) több korszakban történt megtelepülésről tanúskodnak.

A középső rézkori Balaton-Lasinja kultúra gazdag kerámialeleteit találtuk 11 objektum betöltésében. A késő rézkori badeni kultúra anyaga 18 objektumban jelentkezett. Még ezeknél is nagyobb arányban tartalmaztak a gödrök (59 objektum) késő bronzkori, az urnamezős kultúrára jellemző leleteket. 45 objektumban 9. századi emlékek bukkantak napvilágra. (*A részletes tanulmányt lásd az 5. oldalon!*) Az Árpád-kort mindössze egy gödör képviselte lelőhelyünkön. A korhatározó leleteket nem tartalmazó, összesen 61 objektumról (kemencékről, cölöplyukakról és gödrökről) csak a feltárás eredményeinek értékelése után dönthető el, hogy mely korszakban keletkezhettek. A feltárt terület északi és déli szélén kibontott árkok késő középkori-kora újkori mezsgyének bizonyultak.

Valamennyi korszak objektumaiból igen változatos, gazdag kerámiaanyag került elő. A feltárás két legkiemelkedőbb lelete a 9. századból származik: egy frank sarkantyú és egy ékszer öntőmintája.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum becselhelyi bázisának régészeti raktárába került. Az őskori leletanyag kormeghatározásában dr. Kalicz Nándor volt segítségemre.

Munkatársak: Horváth Krisztián, Horváth Szabolcs, Kámán Beáta technikusok, Fullár Zoltán, Bába Márta egyetemi hallgatók. A geodéziai felmérést Soós Zsolt és Vadász Norbert technikusok végezték el.

KVASSAY JUDIT

264. Nagyrécse, Péterfai-dűlő (Zala megye) R

2004. március 29. és április 2. között, valamint szeptember 9–17. között végeztünk régészeti feltárásokat Nagyrécse DNy-i részén, a Péterfai-dűlő nagyrécsei és kánizsai határrészében. É-D-i és K-Ny-i irányba összesen 25 kutatóárkot húztunk, de a nagy területen (2260 m²) csupán egyetlen rézkori (Balaton-Lasinja) objektumot találtunk. A korábbi terepbejárás által feltételezett őskori és középkori településnyomokat nem tudtuk ásatásunkkal alátámasztani, a szondázás lényegében negatívnak bizonyult.

STRAUB PÉTER

265. Nagyrécse, Tüskevári-dűlő (Zala megye) Á, Kk

2004. április 19. és november 12. között végzett kutatásaink során a lelőhely nyugati felében feltehetően Petend falu késő Árpád-kori objektumait, keletebbre pedig a település 15–16. századi nyomait találtuk meg. Az előbbi széles árok határolta. 2004-ben csak a nyomvonal déli felében dolgoztunk, mindkét településrészt csu-

pán részletében tártuk fel. Számos hulladéktároló-gödör, vermet, szabadtéri kemencét, földbe mélyített cölöpszerkezetes épületet és kutat találtunk mindkét időszakból. Egy több mint húsz méter hosszú, alapárkos, cölöpös, háromhelyiséges házat kemencével teljes egészében sikerült feltártunk, melynek környezetéből számos díszes 16. sz. eleji kerámiatöredék és értékes fém tárgy került elő. A késő középkori településen az objektumok olyan sűrűek, hogy utca, illetve telekszerkezet egyelőre nem különíthető el. A feltárt terület 13 000 m².

STRAUB PÉTER

266. Nagyrécsce határa

(Zala megye) Ő, Á

2004. március 29. és április 28. között ellenőrző terepbejárást végeztünk az M7 autópálya nyomvonalának Nagykanizsa és a Zala/Somogy megyehatár (187+485–209+300 km-sz.) közötti szakaszán. Az alábbi új lelőhelyeket regisztráltuk:

Cserharaszi-rét: A lelőhely Nagyrécsceközpontjától 1,5 km-re DK-re, Zalasárszeg központjától 1,5 km-re DNy-ra található. A patakmeder melletti dombtetőn sűrűbben és annak DNy-i lejtőjén ritkábban találtunk őskori leleteket, köztük kőpengét is. Kiterjedése 350×210 m.

Rózsa-víz: Nagyrécsce központjától 4 km-re K-re, a Rózsa-víz nevű kis vízfolyás jobb partján, és az onnan déli irányba emelkedő dombon őskori és Árpád-kori leleteket gyűjtöttünk ritkás szóródásban. A lelőhely mérete 290×135 m.

KVASSAY JUDIT – SZÁRAZ CSILLA

267. Nagyszénás, Sváb föld 562. sz. tanya

(Békés megye) Sza, H

2004. szeptember 17. és október 8. között tervásatás keretében kutatásokat folytattunk a lelőhelyen. Az ásás célja az 1948 vagy 1949 augusztusában előkerült lovas sír helyének tisztázása és további temetkezések feltárása volt. A lelőhely Nagyszénástól délre 1,5 km-re, a Hajdúvölgyi-csatornát kísérő magasparton található. Az ásás során három 10–11. századi, Ny–K-i tájolású temetkezést és egy valószínűleg a korai szarmata korszakhoz köthető objektumot tártunk fel.

A 10–11. századi sírok közül kettő felnőt, egy pedig gyermeksír. Az első sírban nyugvó férfit ezüst S-végű fülbevalói mellett csontmerevítő íjával, törével és csiholókészletével együtt, részleges lótemetkezéssel, ételmelléklettel bocsátották utolsó útjára. A sír bontásakor koporsó famaradványait sikerült megfigyelni.

A három sír Ny–K-i irányban egymás mögött helyezkedett el. A kiscsaládi temető nagy valószínűséggel csupán három sírt tartalmazott.

Munkatársak: Bóka Gergely, Gyenge Antal, id. Lichtenstein László, Lukács József, Nagypál Attila, Tóth Tibor, Tugya Beáta.

LICHTENSTEIN LÁSZLÓ – RÓZSA ZOLTÁN

268. Nagytarcsa, 844/1 helyrajzi számú út

(MRT 13/3 k. 18/9 lh.)

(Pest megye) B?, V?, Sza

2004 márciusában gázvezetékárkot ástak Nagytarcsán, a 844/1 helyrajzi számú út nyomvonalán, ahol szakfelügyeletet láttam el március 31-én. A helyszín a község belterületének DK-i szélé, a temetőtől K-re, a Szilaspatak melletti domboldal. Az összesen 570 m hosszan kiásott árok a nagytarcsai 9. sz. lelőhely területére esik. Az 50 cm széles, 80–100 cm mély árkok falában régészeti jelenség nem mutatkozott, a kidobott földben cserépet nem találtam. Ugyanakkor az árok É-i, országút melletti szakaszánál, az árok melletti megbolygatott felszínről néhány cserepet gyűjtöttem: pár kézzel formált szarmata töredéket és egy késő bronzkori vagy kora vas-kori oldalt. A most előkerült leletek a 18/9 lelőhely kismértékű kiterjedését jelzik É-i irányban. A leletek a váci Tragor Ignác Múzeumba kerültek.

KÖVÁRI KLÁRA

269. Narda határa

(Vas megye) Ő, Kö

2004. március 16-án helyszíni szemlét végeztünk a község területén.

Kisnarda, Petőfi Sándor utca (hrsz.: 290–294): Egy a határok irányából lejtős domboldal terephullámán terül el a lelőhely, amely mind az öt telket lefedi. Szétosztott objektumokat nem láttunk. Csak középkori edénytöredékeket gyűjtöttünk.

Széles-földek-dűlő (hrsz.: 081/10–16): A 082/2 helyrajzi számú földút Ny felé lejtős domboldalát évszázadok óta erősen művelik, a talált edénytöredékek meglehetősen elaprózódtak. A domboldal említett földúthoz közeli terephullámán (alacsonyabb terasz) gyűjthető a leletek többsége és nagyon sok a dombtetőhöz közeli mélyedésben. A dombtetőn, dombgerincen a leletek megszűnnek. Délen a műút, Ny-on a 080/2 helyrajzi számú földút és K-en a domb gerincétől Ny felé kb. 50 m-ig ismerjük a lelőhely kiterjedését: kb. 200 m (É–D) × 200 m (K–Ny). A leletek csak kerámiatöredékekre és kovaszilánkra korlátozódnak. Ezek őskoriak, valamint a 13–18. század emlékei.

Munkatárs: Vámos Gábor.

ILON GÁBOR

270. Nemesládony, Erdőalja-dűlő

(Vas megye) Ő, Á

2004. július 23-án leletmentést végeztünk a régi kavicsbányában. A területen a kavicsbányászat egy 12–13. századi település objektumait semmisítette meg. Az objektumok indulását jelentő, a bánya oldalában megfigyelhető humuszréteg a mai felszíntől 25–30 cm-re kezdődik. A bányászat mélysége 80–130 cm között változik, így gyakorlatilag minden, a bánya területén elhelyezkedő régészeti jelenség megsemmisült. A megrongált

objektumból előkerült leletanyag 12–13. századi. Nagyrészt redukált égetésű, kisméretű fazekakhoz tartozó töredékeket bontottunk ki az objektum aljából. Figyelmet érdemel egy nagyméretű, az edény egész alját elfoglaló, kerek alakú fenékbélyeges fazékalj. Emellett sűrűn elhelyezett rádlisorokkal és szélesen, mélyen bekarcolt vonalakkal díszített fazékoldalok és egy fazékperem került elő. A gödörben viszonylag sok állatcsont-darabot figyeltünk meg, ezek azonban a bontás során szétporladtak. Találtunk egy 2 cm-es, közelebből meg nem határozható kovácsoltvas-töredéket is. A település kiterjedését nem tudtuk megállapítani. A bányagödör metszetfalában objektumot és leletanyagot nem találtunk. A kavicsbányászat tehát egy Árpád-kori falu objektumait bolygatta meg és jórészt elpusztította.

Munkatárs: Szilasi Attila Botond régésztechnikus.

PAP ILDIKÓ KATALIN

271. Nemesvámos, Baláca

(Veszprém megye) Ó, U, Ró, Kő

2004-ben július 12. és augusztus 17. között végeztük a régészeti feltárást. Az ez évi ásatások elsődleges célja a korábbi években részlegesen már kutatott XV. épület ásatásának befejezése volt. Ennek érdekében nyitottuk meg a 13/H-I-J-K, a 37/G és 49/G szelvényeket, valamint a 2/1991/3 kutatóárok É-i felét. Sajnálatos módon további kőfalat nem találtunk, különböző szinteken azonban középkori házakra utaló elszíneződéseket, különböző rendeltetésű gödröket tártunk fel. A XV. épület Ny-i falához közel eső szelvényben egy kis, középkori vasolvasztó kemence maradványaira akadunk. A 13/H-K szelvényekben nagyon erős újkori (középkori) beásásokra találtunk. Az általajt átvágó gödrök nagyobb részt őskori eredetűek voltak, az egyikben egy kissé hiányos újkőkori(?) csontvázas sírt tártunk fel csontgyöngy mellékletekkel. A gödör kerámiaanyaga lehetséges, hogy a temetkezéssel van összefüggésben. A XVII. épület közelében két szelvény feltárást be kellett fejezni. Római kori kőfalakat, kőfalakhoz csatlakozó könnyűszerkezetű válaszfalakat határozhattunk meg. Az egyik gödörből kora római edényeket gyűjtöttünk. 2004 májusa és augusztusa között mérésekkel, majd kiértékeléssel folytattuk a földradar kutatásokat a Rhé Gyula által már ismert VI. épület környezetében.

PALÁGYI SYLVIA

272. Nemesvámos, Büdös-kút

(MRT 2. k. 34/4 lh.)

(Veszprém megye) Ó

Nemesvámos község önkormányzata beruházásában vízvezeték épül a falu K-i határában található 34/4 őskori és középkori lelőhely közelében, a disznóhizlaldához vezető földúton. A lelőhely pontos helye és kiterjedése ismeretlen volt, ezért 2004. június 1–8. között 200 m hosszan kutattuk a nyomvonalat. Összesen kilenc

beásást találtunk, melyek közül csupán kettőben volt szórványosan jellegtelen őskori kerámia. A lelőhelynek csak a peremét érinti a vízvezeték.

REGENYE JUDIT

273. Nemti határa

(Nógrád megye) I, Kő, Kő

2004. május 9-én lakossági bejelentés nyomán helyszíni szemlét tartottam a Réz-hegy és a Mogyorós-tető közötti vízmosás oldalában.

Kisszög: Korábban a templomtól délre, a Zagyvapart-ra vezető utcában egy közműfektetés során ismeretlen korú, agyagba rakott kőfalra bukkantak. A helyszíni szemle során ennek nyomát nem leltük.

Kőház (Vasút utca 1.): Az ismert régészeti lelőhely szemléje során megállapítottam, hogy az 1970-es években tett megfigyelésekhez képest az egykori kőépület jelentősen lepusztult. A lelőhely dombjába több helyütt belebányásztak, az egykor több méter magas falak nagy részét lebontották, aminek gyakran faragott kőanyagát a szomszédos telkek melléképületeinél használták fel. Az épület Ny-i oldalán új nyílást nyitottak és a feltehetően középkori eredetű falakat jelenleg pinceként használják. A lelőhely régészeti védelme mindenképpen indokolt lenne.

Mogyorós: A Mogyorós oldalában megállapítható volt, hogy a vízmosás É-i peremének omlásakor egy kb. 10 m hosszan követhető fekete kormos réteg bukkant elő a jelenlegi talajszinttől kb. 1,5 m mélységben. A rétegből fosszilizálódott agancstöredék került elő több lapos kő mellől. A fekete rétegből kiindulva a partfalban sekély 30–40 cm mély beásás volt látható. A lelőhely az erózió, a partfal omlása miatt folyamatosan pusztul.

Templom: A már ismert régészeti lelőhelyet bejárva megállapítottam, hogy a dombon álló templomot egykor kőkerítés vette körbe. Ennek nyomai a domb déli oldalán ma is láthatók. Ugyanitt pincék is feltételezhetők.

Zagyva-malom: A Zagyva partján, nagyjából az út menti kereszttel szemben a kb. 30 évvel ezelőtt még óriási facölöpök voltak a folyó medrében. Az újabb medertisztítások következtében ezen a helyen ma már semmi nem látható, de a helyiek szerint egykor malom állt itt.

TANKÓ KÁROLY

274. Nógrád, Vár

(Nógrád megye) Kő

2004. november 2–12. között régészeti feltárást végeztünk a Belső vár déli részén. Megállapítottuk, hogy a Belső vár déli részének egykori udvarát a Várhegy biotici-dácit sziklacsúcsának lefaragásával, körbefalazásával és sziklatörmelékkel feltöltésével alakították ki a 17. század első felében. Korábbi építkezések nyomai nem kerültek elő. A körítőfal lebontása után a terület legnagyobb része a járószint alatti szintig lepusztult.

A leletanyag 17. századi (cseréppipák, írókázott edény-töredékek).

Konzulens: Majcher Tamás. Munkatársak: Nagy Éva régész, Nagy István rajzoló.

TOMKA GÁBOR

275. Nyalka, Hadnagytag

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, Kö

2004. április 13-án helyszíni szemlét végeztem a területen. Egy helybéli lakos közlése szerint a területen néhány évvel ezelőtt szántás közben egy fémdetektorral mászkáló ember mutatott neki egy – közlése szerint – II. Lajos korából származó pénzérmét. Az adattár tartalmazza a „Hadnagytag” lelőhelyet, mint azonosítatlan helyű területet, ahol Mithay Sándor 1951-ben településnyomot figyelt meg és pár darab pénzérmét is áthozott egy helybéli múzeumnak.

A nevezett lelőhely a falu K-i határában, a Vezseny-ér és a Kis-Malom-ér közötti magaslaton, megtelepedésre kiválóan alkalmas helyen fekszik. A helybeliek elmondása szerint a terület közepén a 19. században tanyát építettek, amit az 1950-es években elbontottak. A talaj okozta elszíneződést, és az épület maradványait megtaláltam. Jelenleg szántó, így nagyszámú középkori, és néhány őskori cserepet tudtam megfigyelni. A töredékek a terület K-i részén, a Vezseny-ér medrére ereszkedő domboldalon sűrűsödtek.

LOSONCZI MÁTÉ

276. Nyíregyháza, Ipari Park

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Á

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága 2004 júniusában leendő beruházás helyén megelőző feltárást végzett. A terület közvetlen szomszédságában a megelőző években bronzkori telep, szarmata temetkezések és Árpád-kori telep nyomai kerültek elő. A leendő csarnok helyén két bronzkori temetkezést és közel 40 Árpád-kori objektumot (gödört, kemencét, házat) tártunk fel. Az Árpád-kori házak belső kemencével, nagyjából egy sorba rendezetten kerültek elő, az egyik ház betöltésében késői S-végű hajkarika volt. A feltárás során ugyanazt a jelenséget figyeltük meg, mint a szomszédos területek ásatásakor: a vízjárásokkal erősen tagolt területen a kisebb-nagyobb medrek és vizes területek partján találhatóak sorban az objektumok, az erősen mélyülő részek a mai felszín alapján nem állapíthatók meg, csak a humuszolás megkezdése után lehet rekonstruálni őket.

KURUCZ KATALIN

277. Nyíregyháza, Nagyszállás

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) U, R

A Nyíregyházát keletről elkerülő úton regisztrált 54. sz. lelőhely már a kivitelezési munkálatok közben került

elő a 2,6 km tájékán, a Mészáros-tanyától ÉÉNy-ra. 2004. október 7–27. között végeztük a megelőző feltárást.

A lelőhely egy alacsony dombháton húzódik, amelyet északról és délről egy-egy magasabb, szélfúttá homokdomb határol. A kb. 0,4 hektáros területen 80 objektumot tártunk fel. Egy a badeni kultúrához tartozik, a többi neolitikus korú. Feltételezzük, hogy a 23 lelet nélküli objektum is idetartozhat. Több gödör igen gazdag anyagú volt, főleg a szamos vidéki festett kerámia kultúrájára jellemző festett cserepekkel és kevés AVK-töredékkel. A legérdekesebb objektum az 52. számú kút volt, amelyiknek rönk(?)bélése teljes épségben megmaradt.

Munkatársak: Nagy Katalin régész, Gábor Tamás, Svéda Arnold rajzoló.

ALMÁSSY KATALIN

278. Nyíregyháza-Oros

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) U, R, B, Sza, Á

A 41. sz. út és a Nyíregyháza-Vásárosnamény vasút közötti részen 1998-ban terepjárás során nagy felületen rézkori?, bronzkori és császárkori településre utaló nyomokat regisztráltunk. 2004 júniusában kezdtük meg a Nyíregyházát elkerülő út 24. sz. lelőhelyének megelőző feltárást.

A lelőhely a nyomvonal keleti részén egy nagyjából É-D-i dombvonulat déli nyúlványán húzódik, az objektumok egészen vízközellig találhatók. A vízmedrek valószínűleg időszakos vízjáratok maradványai, melyek a terület nyugati szélének közelében folyó, ma Balkányi főcsatorna néven ismert egykori nyírvízbe torkollottak.

A feltárt 3,5 ha területen 1450 objektumot dokumentáltunk.

Ezek megoszlása a következő. *Neolitikus* kori 2 sír, 3 ház, 55 gödör; *rézkori* 1 gödör; *bronzkori* 2 sír, 1 ház, 3 cölöplyuk, 1 cserépréteg, 1 kemence, 1 kút, 35 árok, 501 gödör. Közelebből nem meghatározható őskori 2 sír, 2 tűzhely, 1 cölöplyuk, 1 árok, 56 gödör. *Császárkori* 22 sír, közülük 5 sír körárkos, 8 ház, 3 cölöplyuk, 11 kemence, 1 tűzhely, 4 árok, 447 gödör, illetve gödörborkor. *Árpád-kori* 1 ház; kérdéses korú 3 sír, 3 sír alakú gödör, 1 ház, 198 gödör, 7 kemence, 1 tűzhely, 14 cölöplyuk, 8 árok. A bronzkori járószintet 10, a császárkori 6 helyen figyeltük meg, további 6 esetben a járószint kora nem egyértelmű.

A bronzkori objektumok zöme a Gáva időszakra keltezhető, de már a középső és talán a kora bronzkorban is volt élet a területen.

A császárkori település a feltárt terület ÉK-i részére lokalizálható, délen és nyugaton a vízmederig húzódott. A meder túlpartján a hozzá tartozó temető nyúlik el.

Munkatársak: Babolcsi Andrea régész, Vremir Mátyás archaeozoológus, Mester Andrea, Bakos János technikusok, Simonné Asztalos Henrietta adattáros, Lukács József régészhallgató, Szűcs Éva, Király József, Gábor

Tamás, Urbán Norbert, Varga Eszter, Bujnóczi Zsolt, Kiss László rajzolók.

ISTVÁNOVITS ESZTER – ALMÁSSY KATALIN –
JAKAB ATTILA – GERGELY BALÁZS – SCHOLTZ RÓBERT –
PINTYE GÁBOR – KÁDAS ZOLTÁN

279. Nyíregyháza-Oros, Kánya-hegy-dűlő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) R, Ú

A Nyíregyházát keletről elkerülő út 28. sz. lelőhelyén a 2002. évi terepjárás során kora bronzkori és császárkori települések nyomait regisztráltuk. A nyomvonalról kis mélyre nyugatra egy szétszántott rézkori objektum (feltehetőleg ház?) maradványait figyeltük meg a szántásban.

2004-ben a nyomvonalba eső 3433 m²-en késő rézkori település részletét tártuk fel. A terület erősen lejt nyugati, illetve délnyugati irányban. Az objektumok egy része igen mély részen került elő. Általában feltört az aljukban a víz. Az altalaj alapvetően sárga homok.

Összesen 13 régészeti objektumot tártunk fel: 9 késő rézkori gödört, 3 lelet nélküli – de valószínűleg ugyan csak a rézkori településhez tartozó – gödört és 1 újkori objektumot. Az egyik rézkori gödörben egy edénydepót találtunk.

GINDELE RÓBERT – KÁDAS ZOLTÁN

280. Nyíregyháza-Oros, Lévai-tag

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza

A Nyíregyházát keletről elkerülő út 53. sz. lelőhelye a Balkányi főfolyás keleti partját alkotó homokháton húzódik végig. Északon a 33. lelőhelyhez kapcsolódik, ettől egy 50 m széles erdősáv választotta el, amely alatt a régészeti jelenségek nem szűntek meg. Délen a lelőhely határát egy gázvezeték vonala jelenti.

A nyomvonal alatti 15 452 m² területen 519 régészeti objektumot tártunk fel. A keltezhető régészeti objektumok közül egy bronzkori gödör, az összes többi egy császárkori telep része. Közülük 11 ház, 1 akol, 9 kút, 3 füstölő, 2 árok és 235 gödör, illetve gödörbokor. Nem tudtuk meghatározni, de nyilván ugyanennek a telepnek az objektuma 2 ház, 11 árok, 30 cölöplyuk, 213 gödör.

A feltárt telepobjektumok két területen mutattak sűrűsödést. A lelőhely északi részén két ház valószínűleg a 33. sz. lelőhely déli részén feltárt telephez kapcsolódik. A lelőhely közepén, egy természetes magaslaton csoportosult a többi kilenc feltárt ház. A házak alaprajzi elrendezése és szerkezete nem egységes. Az eltérés valószínűleg különböző építési eljárás eredménye, amely adódhat mind kronológiai, mind funkcionális különbségekből.

Mindkét házcsoporthoz közelében egy-egy füstölőt találtunk. Ezek egy-egy tüzetartó alkotó gödörből és ezekhez csatornával csatlakozó egy-egy füsttérből álltak. A házcsoporthoz körül a – leginkább tárolóveremként szolgáló – gödrök sűrűsödtek. Gyakori volt a gödrök alján a

vékony hamuréteg. Egyes gödrökben egész disznó-, vagy kutyacsontvázak feküdtek, illetve két gödörben egy-egy emberi csontváz. Az árok többsége egyenes, K-Ny tájolású; kettő ívelt, egy pedig ovális területet zár körül.

A lelőhely leglátványosabb objektumai a kutak. A talajvíz szintjének közelében megőrződtek az oldalak biztosítására szolgáló vesszőfonatok: 14–20 vastagabb, függőlegesen levert cövek köré, vékonyabb faágakból font sövény.

A leletanyag többségét a kerámia adja. A legnagyobb mennyiségben a finoman iszapolt szürke áru került elő, kisebb számban mindenütt finom vörös áru is kísért. Kisebb számban, de mindenütt előkerült kézi kerámia is. A szemcsésebb, korongolt kerámia viszont csak három – a lelőhely közepén csoportosuló – objektumban fordult elő. A kevés számú fémleletből csak egy ívelt és csavart végű fémhuzal – talán egy vödör füle –, valamint egy sarló pengéje érdemel említést.

MARTA, LIVIU – KÁDAS ZOLTÁN – ASTALOS, CIPRIAN

281. Nyíregyháza-Oros, Malom-hegy-dűlő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) I

A Nyíregyházát keletről elkerülő út 32. sz. lelőhelyén 2002-ben a terepjárás során bronzkori, vaskori(?), császárkori és népvándorlás kori(?) cserepeket gyűjtöttünk. A lelőhelyet közepesen intenzívnek becsültük. A 2004. évi megelőző feltáráskor a humuszolás során mindössze egy gödörre és egy árokra akadtunk. Koruk kérdéses.

GINDELE RÓBERT – KÁDAS ZOLTÁN

282. Nyíregyháza-Oros, Nagyrét-dűlő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) R, B, Sza, Á

A Nyíregyházát keletről elkerülő út építését megelőzően régészeti feltárást végeztünk a dűlő területére eső négy lelőhelyen.

25. sz. lelőhely: A 2002–2003. évi terepbejárás során nagyobb mennyiségű rézkori, bronzkori és középkori cserepet gyűjtöttünk. 2004-ben szondázó kutatást végeztünk 3400 m²-nyi területen. Annak ellenére, hogy a szántásban továbbra is nagyobb mennyiségű kora bronzkori és Árpád-kori kerámiát találtunk, régészeti objektum nem került elő. Ez arra utal, hogy a lelőhelyet a mezőgazdasági munka elpusztította. Ugyanakkor egy igen mély fekvésű részről van szó, ami kérdésessé teszi, hogy csakugyan lelőhely-e.

29. sz. lelőhely: A 2002–2003-as terepbejárás során rézkori és császárkori településnyomokat regisztráltunk. 2004-ben 13 449 m²-t kutattunk, összesen 52 objektumot tártunk föl. Többségük rézkori, de néhány császárkori és Árpád-kori is akadt közöttük. A feltárást több újkori objektum nehezítette. Az Árpád-kori házak közül 3 víz közelében egy csoportban került elő, közülük kettő ún. „nyeles” ház.

Az objektumok közül rézkori 24 gödör, 1 árok, közélebről nem meghatározható őskori – valószínűleg az

előbbi telephez tartozó – gödör 2, császárkori 2 gödör. Árpád-kori 4 ház, 3 körárok és 1 kemence, meghatározatlan korú 8 gödör; újkori 7 objektum.

30. sz. lelőhely: A 2002. novemberi terepbejárás során császárkori településre utaló gyér nyomokat regisztráltunk a dűlő középső részén. 2004-ben 1200 m²-t kutattunk, összesen 3 objektumot tártunk föl (1 bronzkori gödört, 1 császárkori árkot és 1 – talán császárkori – tűzhelyt). Nagyon kevés anyag került elő belőlük, leginkább szarmata és bronzkori kerámia. A legnagyobb objektum egy árok volt, mely négyszög alakban határolt egy területet, egyik vége ismert, a másik vége valószínűleg a dűlőút alatt végződik.

31. sz. lelőhely: A 2002–2003-ban végzett terepbejárás során őskori és császárkori településre utaló nyomokat regisztráltunk a dűlő északi részén. 2004-ben feltártuk a nyomvonal alatti 1,32 hektáros területet.

Az altalaj alapvetően különböző színű homok, helyenként agyagos vagy löszös felületekkel. A feltárandó terület nyugati oldalán mélyebb, vizes terület húzódott (vízmeder?), ahol szintén találtunk régészeti objektumokat. A terepbejárás során tapasztaltaknak megfelelően a lelőhelyet a szántás nagymértékben bolygatta, sok gödörnek már csak az alja maradt meg. Nehezítette a munkát a magas talajvízszint. Összesen 787 objektum került elő.

Rézskori 8 gödör, kora bronzkori 1 ház és 12 gödör, késő bronzkori 1 ház. További 1 árok és 5 gödör bronzkori, de anyaguk pontosabb kormeghatározásra nem alkalmas. Őskori 1 árok, 4 cölöplyuk és 72 gödör. Császárkori 2 ház, 3 kemence, 2 tűzhely, 1 füstölő, 2 további ipari létesítmény, 1 kultikus objektum, 4 cölöplyuk, 1 kettős körárok, 20 árok és 329 gödör. Nem meghatározható a kora 253 további gödörnek, 33 cölöplyuknak, 18 ároknak; 2 objektum újkorinak bizonyult.

Munkatársak: Gergely Balázs régész, Bocz Péter, Mester Andrea, Bakos János technikusok, Simonné Asztalos Henrietta adattáros, Király József, Gábor Tamás grafikusok.

GINDELE RÓBERT – BABOLCSI ANDREA –
ISTVÁNOVITS ESZTER – ALMÁSSY KATALIN

283. Nyíregyháza-Oros, Nyulaska, Szék-dűlő (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) A

A Nyíregyházát keletről elkerülő út nyomvonalán a terepbejárás során 2003-ban igen szórványosan regisztráltunk cserepeket a területéről (36. lelőhely). Az ásatás 2003–2004-ben folyt. Az É–D-i nyomvonal három K–Ny-i alacsony dombot vág át. Mindhármát megkutatuk. A feltárt terület 1,5 ha.

A déli dombvonulaton mindössze egyetlen objektum került elő. Az északi dombon igen gyér leletanyaggal telepobjektumokat tártunk föl, a középső dombon pedig egy késő avar temető részletét. A sírok szomszédságában is volt néhány telepobjektum, ennek ellenére úgy véljük, hogy a telep és temető összetartozott.

A sírok leletanyaga szegényes: főként edények, kések, csatok, orsók kerültek elő, valamint nagyobb mennyiségben állatcsont melléklet. A sírok között volt egy hamvasztásos is.

Összesen 55 sírt, 4 sír formájú üres gödört, és 41 telepobjektumot – közte 4 házat – tártunk fel. A temető jelentősége, hogy pillanatnyilag az egyik legkeletibb késő avar lelőhely. A település fontosságát abban látjuk, hogy nagy valószínűséggel a temetőhöz tartozik. Sajátos, hogy egy egykori vízmeder másik partján helyezkedik el.

A leletek a nyíregyházi Jósza András Múzeumba kerültek.

Munkatársak: Bálint Marianna, Pintye Gábor, Scholtz Róbert régészek, Jakab Attila egyetemi hallgató, Mester Andrea, Bocz Péter technikusok, Németh Erika, Szinyéri Péterné, Takácsné Varga Ágnes restaurátorok, Ulrich Attila helytörténész, Simonné Asztalos Henrietta adattáros és Király József grafikus.

ISTVÁNOVITS ESZTER – ALMÁSSY KATALIN

284. Nyíregyháza-Oros, Úr-Csere

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza, Ge

A 2002-ben végzett terepbejárás tapasztalatai bronzkori és császárkori településre utaltak. 2004-ben 14 620 m²-nyi területen 323 objektumot tártunk fel.

A lelőhely (Nyíregyháza keleti elkerülő 26. lh.) a Balkányi főfolyás keleti partját alkotó, É–D irányba húzódó homokháton fekszik. Északon egy vízenyős, mocsaras mélyedés választja el a 27. lelőhelytől, míg délen egy dűlőút a 33. lelőhelytől.

A bronzkorra keltezhető jelenségek közül a legjelentősebb egy nagyméretű árok. Enyhe ívben DK–ÉNy irányban szeli át a feltárt területet, megfigyelt hossza 134,5 m, a nyelés szintjétől mért mélysége 2 m és legnagyobb nyílása itt 2,6 m. Rendeltetése nem állapítható meg bizonyosan. A légi felvételeken megfigyelhető, hogy az É-i részen az árok ívesen K felé fordul. Vonala déli irányban nem követhető. Az árok a feltárt terület K-i részét alkotó, 3 m-re kimagasodó homokháton övezte, valószínűleg védelmi célokból. Az árok „belső” oldalán, a homokháton a bronzkori objektumok sűrűsödést mutatnak, míg a „külső”, nyugati oldalon számuk szignifikánsan kevesebb. Az árok betöltésének alsó részén szürkés, hamus réteg található. A betöltésben nagy mennyiségű édesvízi csiga háza került elő. E nagyobb folyóvizekben élő fajta (Vremir M. megállapítása) jelenléte azt sugallja, hogy az árok összeköttetésben lehetett a Balkányi-főfolyás elődjét alkotó Kálló-érrel, azaz az árokban időszakonként(?) folyó víz az említett érbe ömlött. Az árok betöltésében talált leletanyag – köztük bronzbaltá öntőmintája és egész edények – Kr. e. 12. századra (RBD fázis, vagy Kalicz-Bóna-Kemenczei kronológiájában a késő bronzkor 2a fázisa) keltezi és a Berkesz kultúrához köti az objektumot.

A bronzkori telep feltárt részét 1 ház, 124 gödör, 3 gödörbórkor és a fenti árok alkotta. A császárkori telep-

objektumok közül feltártunk 2 házat, 1 kemencét, 1 tűzhelyet, 62 gödröt, 1 gödörbokrot. A *germán(?)* sírok száma nyolc. Egy temetkezés kora – mellékletek híján – kérdéses. Nem tudtuk meghatározni további 82 gödör kronológiai helyzetét. Két árok és egy gödör újkorinak bizonyult.

MARTA, LIVIU – ASTALOS, CIPRIAN – KÁDAS ZOLTÁN –
VIRAG, CRISTIAN – SANA, DANIEL

285. Nyíregyháza-Oros, Úr-Csere Észak

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, V, Sza, Á, Kö

A 2002–2003-as terepbejárás során nagy mennyiségű bronzkorinak (Gáva), kora vaskorinak?, császárkorinak? és középkorinak meghatározott cserepet gyűjtöttünk a Nyíregyházát keletről elkerülő út 27. sz. lelőhelyéről. 2004-ben tártuk fel a nyomvonal alá eső 33 800 m²-t.

A lelőhely hosszúsága 670 m, szélessége 50 és 70 m között váltakozik; északon a 25. lelőhelytől egy csatorna, délen a 26. lelőhelytől egy mocsaras, alacsonyabban fekvő terület választja el. Déli, mintegy 300 m hosszú részét egy hát alkotja, ahol az altalaj agyagos, kötöttebb homok. Az északi rész egy lazább homokos altalajú domb. A lelőhely két részét egy mocsaras mélyedés választja el.

A lelőhely déli részén egy császárkori szarmata telep házait, tárolóvermeit, füstölőit, kútjait tártuk föl. A császárkori objektumokon kívül előkerült még néhány késő bronzkori, a Gáva kultúrához kapcsolható gödör, és a nyomvonal szélén, a lelőhely déli végén, egy körárkos, szarmata, déli irányítású, bolygatatlan sír. A temetkezés valószínűleg nem tartozik a lelőhelyen északabbra, 450 m-nyire feltárt többi sír csoportjához.

A lelőhely északi részén a császárkori telephez tartozó, 46 – köztük 10 körárkos – sírból álló temetőrészletet dokumentáltunk. A sírok túlnyomó része rabolt. A tájolás minden megállapítható esetben D–É.

A temetkezéseken kívül feltártunk 28 bronzkori (Gáva kultúra) gödröt, egy késő vaskori „tanya” 1 gödrét és 2 házat. További 1 ház és 3 gödör kora közelebről nem határozható meg, de leletanyaguk az őskorra utal. A császárkori telep feltárt objektumai a következők: 11 ház, 19 kút, 7 füstölő, 320 gödör. Kora középkori 7 gödör, Árpád-kori 2 gödör, középkori 1 gödör. Nem tudtuk meghatározni a korát 275 gödörnek, 10 kútnak, valamint 3 ovális körároknak, melyek valószínűleg aklok tartozékai. Újkorinak 9 objektum bizonyult.

GINDELE RÓBERT – MATEI, ALEXANDRU –

VIRAG, CRISTIAN – BĂCUEȚ-CRIȘAN, DANIEL –

BĂCUEȚ-CRIȘAN, SANDA – MARTA, LIVIU – POP, HOREA –

SZÉKELY ZSOLT – BEJINARIU, IOAN – SANA, DANIEL

286. Nyíregyháza-Oros, Úr-Cserétől délre

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza, N, Ú

A Nyíregyházát keletről elkerülő út 33. sz. lelőhelyén 2002–2003-ban végzett terepbejárás során nagyobb mennyiségű bronzkori, császárkori és talán Árpád-kori

cserepet gyűjtöttünk. 2004-ben maradéktalanul feltártuk a nyomvonal alá eső 21 790 m²-nyi területet.

A lelőhely a Balkányi-főfolyás keleti partját alkotó homokdombvonulaton, mintegy 700 m hosszan húzódik végig. Kapcsolódik (északon) a 26. és (délen) az 53. lelőhelyekhez. A terület északi részén sűrűsödtek az objektumok. Itt bronzkori és császárkori telepjelenségeket találtunk. A bronzkori objektumok valószínűleg a 26. lelőhelyen feltárt bronzkori telep részei. Tőle délre, mintegy 50 m-es szakaszon, ahol két homokhát között mélyebb rész húzódik, nem találtunk régészeti objektumokat. A leletmentes résztől közvetlenül délre néhány sírból álló császárkori temetőrészlet, majd ettől délebbre fokozatosan intenzívebbé váló császárkori telepjelenségeket tártunk fel. A lelőhely déli határát adó – mintegy 50 m széles – erdősávotól délre, az 53. lelőhelyen folytatódott a császárkori telep.

Összesen 556 objektumot tártunk fel. Közülük *bronzkori* gödör 25, *császárkori* sír 10. A császárkori telephez tartozik 29 ház, 13 kút, 1 tűzhely, 1 kemence, 2 füstölő, 4 árok és 274 gödör. Nem tudtuk meghatározni a korát 2 sírnak, 3 háznak, 1 tűzhelynek, 3 kútnak, 3 ároknak és 175 gödörnek. 10 objektum bizonyult újkorinak.

Az egyik gödör betöltésében két darab – hun nyereg díszét alkotó – poncolt, pikkelymintás aranylemez került elő – ezt az objektumot hunkorinak határoztuk meg. Az egyelőre császárkoriként meghatározott objektumok egy része valószínűleg ehhez a korszakhoz tartozik. Pontosabb kelteztést a leletanyag elemzése után lehet adni.

BEJINARIU, IOAN – ISTRATE, ANGEL – POP, DANIEL –

SZŐCS PÉTER LEVENTE

287. Nyírtura, Erdei-dűlő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ő, Sza

A Nyíregyházát keletről elkerülő út Nyírtura 3. sz. lelőhelyén a 2001-ben és 2003-ban végzett terepbejárás során közepes mennyiségű bronzkori és császárkori cserepet gyűjtöttünk. 2004-ben kb. 6000 m²-nyi területen végeztünk próbafeltárást.

A területből kiemelkedő K–Ny-i homokhát tetején fekvő lelőhelyen hat régészeti objektumot találtunk. Két őskori gödröt, 3 császárkori sírt és egy kérdéses korú körárkos részletét. További egy objektum újkori volt. A sírokból üveggyöngyök, egy ezüstpénz, egy bronzlemeztöredék, és egy szürke, korongolt edény került elő. A lelőhelyet a szántás, a talajerózió nyilvánvalóan elpusztította.

Munkatársak: Mester Andrea technikus, Kiss László rajzoló.

SCHOLTZ RÓBERT

288. Nyírtura, Várrétől északnyugatra

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza

A Nyíregyházát keletről elkerülő út 37. sz. lelőhelyén 2003-ban Almássy Katalin és Istvánovits Eszter által megkezdett feltárást folytattuk és fejeztük be.

A lapos, változó talajú földhát legmélyebb, keleti részén fekvő objektumok egy részének teljes bontását nem tudtuk elvégezni a magas talajvíz miatt. A már ismertté vált jelenségek mellett újabb 61 császárkori objektumot sikerült dokumentálnunk, ezzel a feltárt régészeti jelenségek száma összesen 98-ra emelkedett. A többségében teknősen mélyülő aljú gödrök mellett két méhkas formájú vermet, három gödörkomplexumot, továbbá egy K-Ny irányú és két É-D irányú árokreszt tártunk fel.

Figyelemre méltó egy rézsís lemenetelű, nagyobb, kör alaprajzú objektum, és a helyenként kettes-négyes osztatú árok szakasz, melynek sekély déli mellékkárában szabályos térközzel ázott cölöplyukak kerültek elő. A fő árokba északról kettő, délről egy keskenyebb árok csatlakozik bele.

Az objektumok nagy részében leletet nem találtunk. Kevés kézzel formált bronzkori és erősen kopott szürke, téglaszínű, korongolt császárkori kerámia, kevés állatcsont, egy csontkorcsolya és egy üveggyöngy került mindössze a Jósza Múzeumba.

Munkatársak: Babolcsi Andrea régész, Benedek András, Sósuti Kornél, Tompa György, Varga Eszter egyetemi hallgatók, Kiss László, Urbán Norbert rajzoló, Bujnóczki Zsolt tanuló.

PINTYE GÁBOR – SCHOLTZ RÓBERT

289. Nyírtura, Zöld Mező Tsz teleptől keletre (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza

A Nyíregyházától keletről elkerülő út Nyírtura 7. sz. lelőhelyén a 2003-ban végzett terepjárás során közepes mennyiségű bronzkori és császárkori cserepet gyűjtöttünk. 2004-ben 5700 m²-nyi területen végeztünk megelőző feltárást. Egy császárkori településrészletet, egy késő bronzkori urnasírt és néhány – feltehetően késő bronzkori – gödröt, összesen 219 objektumot tártunk fel, melyek a terület északi felében sűrűsödtek, így vélhetően az egykori császárkori település déli szélét sikerült megfognunk.

Az objektumok túlnyomó többségét különböző méretű, egyenes vagy ívelt oldalú, méhkasos gödrök alkotják. Utóbbiakból igen gazdag leletanyag került elő. A császárkori gödrök, illetve gödörbokrok száma 160. A császárkori településhez tartozó 6 házalap, 2 szabadtéri kemencét, 2 sekély árkot és 2 cölöplyukat sikerült még feltárni. A leletanyag zöme a szürke és téglaszínű korongolt kerámia, kézzel formált durva edények töredékei, és igen nagy mennyiségű, esetenként égett állatcsont. A leletek listáját egy vasból kovácsolt karosbaltá(?), és kevés, többnyire azonosíthatatlan vastárgy, valamint egy ezüstkarperec bekarcolt vonalakkal díszített töredéke teszi teljessé.

A késő bronzkori sír a terület ÉNy-i sarkában jelentkezett. A munkagép a sír felső részét megsemmisítette, így csak a hamvakat tartalmazó urnát, egy tál és feltehetően még két további edény töredékeit, valamint egy kődarabot sikerült megmentenünk.

Dokumentáltunk további 13 őskori gödröt, nem volt meghatározható a kora 30 gödörnek, 2 ároknak és 1 cölöplyuknak.

Munkatársak: Nagy Márta régész, Kiss László, Gábor Tamás és Svéd Csaba rajzoló, Szegfű László anyagbeszerző.

SCHOLTZ RÓBERT

290. Ordacsehi, Kécsimező

(Somogy megye) U, R, B, LT, Ró

2004. augusztus 9. és november 30. között megelőző feltárást végeztünk a több mint két évtizede ismert lelőhelyen. A település keleti külterületén, egy homokbányaként is működő dombháton helyezkedik el, ahol emiatt a régészeti jelenségek hosszú idő óta folyamatosan pusztultak. A felgyorsuló autópályaépítkezéssel párhuzamosan 2004 kora ősztől az itteni homokkitermelés folyamatossá és nagymértékűvé vált, így a leletmentésnek indult munkánk fokozatosan nagy felületű megelőző feltárássá alakult át.

A bányakráterrel É-ra, K-re és Ny-ra 24 158 m² területen 191 régészeti objektumot tártunk fel több korzsból. A régészeti jelenségek száma É felé fokozatosan csökkent. A lelőhely feltárt középső valamint keleti részén a kelta temető sírjainak és a bronzkor objektumainak; a nyugati oldalon egy már ismert római kori település további földbe mélyített házainak és objektumainak jelentősebb koncentrációja emelhető ki. A kelta temető ÉK-i szélét nem sikerült meghatároznunk, ezen a részen még további sírok felbukkanása várható.

A bánya DNY-i részén késő római kori településobjektumokat tártunk fel. Több oszlophelyes, padlós műhelyek mellett több mély tárológödröt találtunk, valamint egy kemencét, melynek hamusgödre ép vasfibulát tartalmazott. A műhelyekben több töredékes csontfésű volt, ez a településrészlet valószínűleg az itt már korábban feltárt csontfaragóműhely része lehetett.

A LT B2-LT C1 korú birituális kelta temető 42 temetkezését sikerült feltárni, 24 szórt hamvasztásos, 16 csontvázas, továbbá két, bolygatottságából adódóan nem megállapítható rítusú sírt. A sírok D-É tájolásúak. Kilenc É-D irányú sírsort figyeltünk meg. Ezek egy része csak hamvasztásos, illetve csak csontvázas temetkezést foglalt magába, de voltak vegyes rítusú sorok is. A sírgödrök ovális vagy téglalap alakúak, jelenlegi mélységük – a terület korábbi lehumuszolásából adódóan, továbbá az erózió és a mezőgazdasági művelésnek köszönhetően – változó volt, néhány cm-től 1 m-ig terjedt. A sírok nagy százaléka bolygatott, de csak kisebb részük rabolt, nagyobb részük a talajművelésnek esett áldozatul.

A temető mellékletekben gazdag, melléklet nélküli sírt nem találtunk. A síradományok egy részét az edények jelentik, beltartalmuk vizsgálatára földmintákat gyűjtöttünk. Szinte mindegyik halotton, illetve a hamvak mellett vagy között kerültek elő vas- és bronzékszerek.

rek (kar-, láb-, nyakperecek, láncok, gyűrűk, hajtűk, fibulák). Egy-egy esetben nemesfém-ékszer is előfordult: egy kifosztott sírban arany huzalgűrűt, egy másik temetkezésben kisméretű ezüstkarikát találtunk. Meg kell említenünk két fekete, valószínűleg szapropelitből készült karperecet is. Használati tárgyat jóval ritkábban helyeztek a halottak mellé: egy esetben vasollót és gombos végű borotvát, egy másikban orsógombot. Előkerült tűzcsiholó szerszám is. Több bolygatott sírban megtaláltuk a fegyverzet egyes darabjainak töredékeit: pajzskeretelő vasakat, kardhüvely vas alkatrészét, kard(?)töredékeket. A 198. sz. csontvázas sír férfi halottját derekáról csüngő vaskardjával, lándzsájával, valamint pajzsával együtt temették el. Említésre méltónak tartjuk, hogy viszonylag sok textilmaradványt dokumentálhattunk a fém tárgyak felületén. Egy ténylegesen fennmaradt foszlány, több, fémsóktól átitatott töredék, továbbá a negatív lenyomatok jelentik ezeket az emlékeket.

A késő bronzkori urnamezős kultúrának két, egymástól kb. 16 m távolságra eső urnasírt találtunk meg, feltételezzük, hogy ÉÉK-i irányban további sírok rejlenek. Mindkét sír eléggé magasán helyezkedett el, ezért sérültek; a hamvakat mindkét esetben kihajló peremű, nyomott hasrészű mély tálban helyezték el, az épebben megmaradt, vállrészén ferdén árkolt urnát több más edény, kisebb fazekak, csuprok összeillő töredékei borították, valamint egy kis csésze feküdt mellette. Ezek alapján a sírokat a kultúra korai periódusára datálhatjuk.

A bronzkor korai periódusát egyrészt a kisapostagi kultúra klasszikus fázisára tehető, kb. 10 200 m² területet magába foglaló ovális körárok képviseli, melynek funkciója bizonytalan. Szélessége 1–4 m közötti, mélysége 0,2–1 m, ami az É-i és ÉK-i része felé növekszik. É-i és K-i oldalán egy-egy nagyjából 2 m széles átjárót fedeztünk fel. Óriási mennyiségű leletanyag került elő belőle, elsősorban a viszonylag egységes felső, sötétebb barna feltöltődésből, ami valószínűleg az árok funkciójának szándékos megszüntetésével függ össze. Legnagyobb számban kerámiatöredék, köztük rengeteg díszített, illetve néhány miniatűr edény, állatcsont, pattintott kő, őrlőkövek, fenőkő, orsógomb, agyagkanál származott belőle. Az árokban kb. 0,6 m mélységben húzódó, kagylókból és csigákból álló sávot figyeltünk meg.

Ugyanennek az időszaknak egy korábbi szakaszát jelentik a Somogyvár-Vinkovci kultúra objektumai, melyek nagy része agyagkitermelő illetve hulladékgödör, viszonylag jó kerámianyaggal és egy bronz karpereccel. Ami azonban igazán jelentőssé teszi ennek a kultúrának a jelentkezését, az egy gödörház, mely D–É tájolású, bejárata feltehetően a déli rövidebb oldalon volt, cölöphely nyomát csak itt fedeztük fel, az épületen kívül. A lakógödörben három díszített kerámiatöredéket találtunk. Egy kis kihajló peremű korsót, a perem alól induló és a vállra támaszkodó füllel, a vállon beszürkált díszítéssel; egy bikónikus testű nagyobb urna alakú edény darabját, bordázott füllel, felső részén körben bekarcolt halszálla motívummal, melyben helyenként még

látszik a mészbetét; valamint egy teljesen ép, belső díszes, talpas tálat, melynek díszítését ugyancsak mészbetéttel kitöltött, háromszögeket mintázó alakzatok adják, illetve egy kis részén még némi vörös festés nyoma is látszik, talpa pedig négy kis lábban végződik.

A rézkort a Balaton-Lasinja kultúra agyagkitermelő- és hulladékgödre jelzik eszörtan a teljes feltárási területen, viszonylag gazdag kerámianyaggal.

A neolitikum időszakából a keleti szelvényben a DVK két gödrét tártuk fel, közülük a nagyobb abból a szempontból érdekes, hogy DK-i szélénél több, a klasszikus periódusba sorolható, összeállítható kerámia között egy őrlőkő feküdt, rajta nagyméretű okkertömbbel. A nyugati szelvényben, annak megnyitása előtt jelentős mennyiségű kerámiatöredéket és egy henger alakú idolt töredékét találtuk a nyelés során. Az itt feltárt sekély gödrökből viszonylag sok kerámia, kovapenge, csonteszköz és őrlőkőtöredék került elő. Az egyik mélyebb tárolóveremben ép miniatűr edényre is bukkantunk.

Több gödör esetében leletanyag hiányában nem volt meghatározható koruk, ezek elsősorban az É-i területen jelentkeztek. Ugyanezt mondhatjuk el arról a két melléklet nélküli csontvázas sírról is, melyek a középső-északi részen helyezkedtek el. Az egyik hátán fekvő, a másik a jobb oldalára zsugorított helyzetű; utóbbit a rítus alapján esetleg a rézkorra tehetjük.

PÁSZTÓKAI-SZEŐKE JUDIT – POLGÁR PÉTER –
NÉMETH PÉTER GERGELY

291. Orosháza, Bónum, Faluhely

(Békés megye) Sza, A, Á

2004. május–november között leletmentő ásásokat folytattunk az Orosházát elkerülő út nyomvonalán. A főút vonali részen 318 telepobjektumot és 6 sírt tártunk föl, mintegy 25 000 m²-en. A telepobjektumok mindegyike (egy újkori favázas kút kivételével) Árpád-kori volt, míg a temetkezések közül 1 a szarmata, 2 pedig a korai avar korba volt sorolható. A többi váz Árpád-kori betöltésű árkokban helyezkedett el, távol a falu templomától, kb. 5–600 m-re.

Az Árpád-kori objektumok mintegy 1/3-a volt ház, melyek a laposabb területeken is ugyanolyan intenzitással fordultak elő. Ez annál is inkább érdekes, mivel a falu szélét sikerült átvágnunk az út nyomvonalával. A házak kemencéi igen változatosak. A homok altalaj beomlása ellen több helyütt sárga agyaggal kitapasztva, szögletes konstrukcióval jelentek meg, de találtunk téglalékból boltívesre épített kemencéket is. Az árkok kerítő- és vízelvezető funkcióban egyaránt előkerültek. A gödrök száma valamivel kevesebb volt.

Az előkerült leletanyagban gazdag a fémanyag (sarkantyúk, kengyelek, kis- és hosszú kaszák, mérlegserpenyők stb.); változatos a kerámianyag (korai polírozott palackoktól a fehér kerámiáig, gazdag tipológiai megjelöléssel) és nagy mennyiségű az állatcsont.

RÓZSA ZOLTÁN

292. Orosháza-Községporta, Kisfaludy utca
(Békés megye) Sza, Á

2004. október 27-én új lelőhelyet azonosítottam Orosháza DNy-i részében, a Községporta nevű városrészben. ÉK-DNy-i irányú ősmeder húzódik itt, melynek déli partján gyűjtöttem az edénytöredékeket. A partvonulat igen jelentős medret kísér, s a vonulat egy darabon kissé kiemelkedik. Ez a kiemelkedés a Kisfaludy utca Ny-i oldaláig követhető nyomon, attól K-re már nem, ott a település lapos. A lelőhely valószínűleg nem terjed ki arra a területre. A 1410/1 helyrajzi számú ingatlanon kb. 50 m-es körben találtam a cserepeket. A gyűjtött leletanyagban dominált a késő szarmata korba sorolható leletanyag (függőleges falú, lekerekített peremű, vékony falú, perem alatt hornyolt darab), és emellett találtam néhány Árpád-kori edénytöredéket is.

RÓZSA ZOLTÁN

293. Orosháza, Springer-dűlő, Borsos-tanya
(Békés megye) Sza

Az Orosházát elkerülő út nyomvonala csak érintette a lelőhelyet, itt mintegy 3500 m² területen folytattunk ásatásokat 2004 májusában. A feltárások egy műhelygödört eredményeztek, amely a felszínen talált leletanyag alapján vélhetően szarmata kori. Feltárni a magasán álló talajvíz és a folyóhomok miatt nem állt módunkban.

RÓZSA ZOLTÁN

294. Orosháza, Vásárhelyi út
(Békés megye) Ő, Sza, Á

2004. május 11-én helyszíni szemlét tartottunk a 1395, 0384/4, 0384/6, 0387/7, 0384/8, 0384/9 helyrajzi számú ingatlanokon. A tervezési terület mélyebben fekvő ÉNy-i, 47. sz. út melletti része vizenyős, sűrű növényzettel és náddal benőtt. Ettől DK-re egy kb. 2–3 m-rel magasabban fekvő háton mintegy 500 m hosszon, 200 m szélességben népvándorlás kori (többnyire szarmata), Árpád-kori és őskori jellegű kerámiaanyagot gyűjtöttünk. A lelőhely a tervezési területet meghaladja, ÉK-i irányban mintegy 60 m-ig, DNy-i irányban kb. 200 m-ig követhető volt. A hát DNy-i végén kb. 45°-os szöget zár be egy másik, átlagosan 2 m-rel magasabb vonulattal. Tengerszint feletti magassága 89–90 m. Ezen a vonulaton a lelőhely körvonalait búzavetés miatt meghatározni már nem lehetett. A lelőhelyen gyűjtött edénytöredéket és orsógombot átadtuk az orosházi múzeum gyűjteménye számára.

Munkatársak: Harkai István, Rózsa Zoltán.

HUSZÁR EDIT

295. Orosháza, Vásárhelyi út, Szűcs-tanya
(Békés megye) LT, Sza, A, Á

2004. október–novemberben szondázó, majd az eredmények ismeretében végzett megelőző feltárás során

összesen 8200 m²-nyi területet kutattunk, 116 objektumot tártunk fel a területen.

Ásatásaink során napvilágra került egy késő szarmata–hun kori település keleti sávja. Az egykori telepherítő árok által övezett területen 3–4 házat, néhány kisebb-nagyobb árkot és több gödört találtunk, melyek mindegyikében jellegzetes késő szarmata kori edénytöredékek voltak, néhány esetben erős pusztulási réteggel, az egyik gödörben emberi csontvázal.

Szondázó árkainkkal és szelvényeinkkel 3 olyan ponton ástunk – egymástól nagyobb távolságban –, ahol az Árpád-kori magyarság településnyomait találtuk meg. Ezek házakból, több kemencés műhelygödörből és kisebb számú gödörből alkottak 1-1 komplexumot, mely egységeket széles, általában több ágú árkok kerítettek, választottak el egymástól. Az Árpád-kori leletanyag szegényes volt, de korhatározó: kizárólag korai típusú bogrács- és tálpermek kerültek elő a lelőhelyen.

A feltárt terület déli részén egy szórványosnak mondható kelta kori objektum is előkerült, illetőleg egy magányos, 7. század végi avar sírt tártunk fel.

Munkatársak: Fekete Zoltán, Kovács Orsolya, Lichtenstein László, R. Feldmann Natália, Tugya Beáta.

RÓZSA ZOLTÁN

296. Ostoros, Rácpa-dűlő
(Heves megye) Pa, R?

2004. november 27-én terepbejárást végeztünk az Ostoros és Novaji patak által határolt ÉNy-DK-i irányú dombsor egyik tagján. A leletanyagot a Rácpa-dűlő Hálás-tetőnek nevezett északi részéről gyűjtöttük: 3 vakarót, 2 árvésőt, 2 retusált pengét és 1 szilánkolt eszközt, valamint 53 szilánkot és 7 pengét. Előkerült még néhány jellegtelen, apró kavicsal soványított őskori (rézkori?) oldaltöredék. A szőlőművelés során felszínre került leletanyagban keveredik egy középső paleolit levél-eszközös ipar és a felső paleolit Aurignacien kultúra anyaga.

Munkatárs: Béres Sándor.

ZANDLER KRISZTIÁN

297. Oszkó határa
(Vas megye) U, B, Ró, Á, Kö

2004. márciusban, májusban és júniusban terepbejárást végeztünk a településrendezési tervhez kapcsolódóan.

Berek: A lelőhely a községtől délre helyezkedik el, a Verna-patak (Sió-patak) jelenlegi medrétől kb. 50 m-re Ny-ra, egy vízjárásos területből (berekből) kiemelkedő kisméretű dombon, a szántásban semmit sem találtunk, csupán a lelőhely déli oldalán, a leszántott földben leltünk egyetlen cseréptöredéket. Az itt korábban gyűjtött cserepek alapján a berekből kiemelkedő dombon a korai Árpád-korban rövid ideig megtelepedtek.

Csoma-dűlő: A lelőhely a községtől Ny-ra található, a Csapás nevű dűlőút déli oldalán, attól mintegy 150

m-re délre. A korábbi megfigyelések alapján a lelőhely kiterjedése K-Ny-i irányban kb. 150 m lehet. A korábbi és a jelenlegi gyűjtésből származó cserepek alapján a településnyomot az újkőkor időszakára (DVK és lengyeli kultúra) idejére keltezhetjük. A lelőhelyről az 1980-as években gyűjtött cserepek, kőszekők a Vasvári Múzeumba, 2004-ben a leletek a Savaria Múzeum régészeti gyűjteményébe kerültek.

Farkaslyuki-dűlő (hrsz.: 0179/5): A lelőhely a községtől délre található a Verna-patak (Sió-patak) K-i oldalán emelkedő dombháton. Az egykor Alsóoszkóból Kozmafára vezető úttól K-re, egy domb tetején, legalább 200×50 m-es, É-D-i irányban elnyúló területen elszórva jellegtelen őskori cserepeket gyűjtöttünk.

Hegytáji-dűlő (hrsz.: 0179/1-2): A lelőhely a községtől délre terül el a Verna-patak (Sió-patak) K-i oldalán emelkedő domboldalon. Az egykor Alsóoszkóból Kozmafára vezető úttól Ny-ra, egy domb tetején, és annak Ny-i oldalán, egy legalább 200×200 m-es területen a felszínen elszórva jellegtelen őskori, római kori és Árpád-kori cserepeket gyűjtöttünk.

Keleti kertalja, Kossuth utca 48-50. (hrsz.: 35-36/2): A lelőhely a község középkori templomától KDK-re található, egy különálló kis dombon, a felszínen, egy kisebb területen (kb. 20×20 m) középkori kerámia- és téglatöredékek gyűjthetők. Ugyanitt egy szétszántott kemence nyoma is látszik a szántásban. A kisméretű településmaradvány a középkori Oszkó egyik épületének helye volt, amelynek kora a gyűjtött cserepek alapján a 13-14. századra keltezhető.

Magyarosi-dűlő (hrsz.: 0190/16-17): A lelőhely a községtől délre helyezkedik el, a Verna-patak (Sió-patak) Ny-i oldalán, a vízfolyást kísérő domboldalon, a dombperem és a patak között félúton. A felszínen, egy kisebb területen (kb. 20×30 m) római kori kerámiatöredékek (köztük nagyméretű római kori hombáredények töredékei), továbbá római kori téglá- és tetőcserép-töredékek gyűjthetők. A lelőhely a korábbi gyűjtések adata alapján bizonyosan benyúlik a mai gyümölcsös alá.

Rókalyuki-dűlő (hrsz.: 056/9-11): Az egykori tsz-gyümölcsös ma részben felhagyott, részben művelés alatt álló területe terepbejárásra nem volt alkalmas. Az 1970-es években a gyümölcsös É-i részén egy őskori őrlőkövet találtak, a gyümölcsös területén pedig elszórva több kőbalta, illetve annak töredéke is napvilágra került.

Sió-dűlő: A lelőhely a községtől délre helyezkedik el, a Verna-patak (Sió-patak) jelenlegi medrétől kb. 100 m-re Ny-ra, egy vízjárásos területből kiemelkedő, alig észrevehető, É-D-i irányban elnyúló dombon. A szántásban két jellegtelen őskori cseréptöredéket találtunk.

Temető-domb (hrsz.: 017/9-14): A lelőhely a községi temetőtől és a temető mellett elhaladó É-D-i irányú dűlőúttól K felé, a Verna-patakra (Sió-patakra) lejtő domboldalon található, attól kb. 250 m-re Ny-ra. A lelőhely alatt egy kiszélesedő vizenyős rét terül el, amelynek régi neve Nádfej, a középkorban pedig Sédő volt, ami a ma is meglévő forrásokra utal. A felszínen most gyűjt-

hető őskori kerámia legnagyobb számban egy kb. 30×30 m-es területről származik, ami szürkésbarna színével válik el a környező talajtól. A korábbi megfigyelések alapján a lelőhely kb. 200 m hosszúságú lehet ÉK-DNy-i irányban. Két szélén egy-egy intenzívebb őskori folttal, közepén, egy kis területen pedig római kori leletekkel (emberarcos edény, mécses, vastárgyak stb.). Az őskori részen korábban elsősorban kerámiatöredékek kerültek elő, de kőszekők, kőnyersanyag és bronzbalta szintén származik erről a helyről. Az őskori településnyom cserepei az újkőkorra (DVK) és a késő bronzkorra (urnamezős és halomsíros kultúra) keltezhetők.

Újhegy: A lelőhely a község szőlőhegyének legmagasabb pontját borító erdejében helyezkedik el, a hegy peremén, körív alakban, az É-D-i irányú, Kám-Nagytilaj úttól kb. 400 m-re Ny-ra. Az út a középkorban már biztosan megvolt. Nem kizárt azonban, hogy nyomvonalra még a középkornál is régebbi, hiszen a Rába-völgyet köti össze a Zala-völgygel. Az erdővel benőtt területen az elmondások szerint a nagyjából 400×300 m-es körív alakú területen összesen kb. 8-9 kisebb, pár méter átmérőjű sírhalom található, amelyek minden valószínűség szerint a római korból származnak. Néhányat közülük az idők folyamán már megbolygattak, mások teljesen ellaposodtak. A halmok kettes, hármas csoportban állnak. A néphagyomány „Törökdomb”-nak nevezi a sírhalomokat.

Munkatárs: Zágorhidi Czigány Balázs.

KISS GÁBOR

298. Ónod, Malom-dűlő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ó, Kö

2004. szeptember 24-én terepbejárást végeztünk Ónod határában a Sajólád és Ónod közötti Malom-dűlő elnevezésű területen. A munka időpontjában a terület jelentős részét ősgep és napraforgó takarta, melynek ÉK-i oldalán a Sajó-parti ártéri erdő (Júlia erdő) vonul végig a két település között. A Malom-dűlő É-i végén a folyó folyásirányával párhuzamosan, egy jól körülhatárolható dombhát húzódik végig É-D-i irányban, méretei kb. 40×250 m. Ennek kb. kétharmad része frissen szántott volt, s így lehetőség nyílt a felszínen szórványanyag gyűjtésére, mely őskori és középkori kerámiák mellett települési nyomok megfigyelését eredményezte. A lelőhely a 0100/27 és 0101/2 helyrajzi számú ingatlanokra terjed ki.

VERES JÁNOS

299. Ópusztaszer, Szermonostor

(Csongrád megye) Á, Kö

2004 folyamán 4,5 hónapot tudtunk a feltáráson dolgozni. Befejeztük a „fakolostor” É-i szárnyán és udvarán korábban megnyitott szelvények területén a mélyebben lévő, tatárjárás előtti kolostorudvar szintjeinek a kibontását. A 2002-ben megnyitott két új szelvényben fel-

tártuk a „fakolostor” 3., 4. és 5. szintjét, alatta a tatárjárás előtti kolostorudvar köves szintjét. Mind a nyolc eddig említett szelvényben feltártuk a kora Árpád-kori település maradványait is. A korábbi években feltárt korai árokrendszerek is sok újabb árok szakasszal gyarapodtak. A déli kaputorony előtt átvágtuk, illetve 3 m hosszan kibontottuk a tatárjárás előtti kolostorépületeket övező sáncárkot: itt az árok szélessége 190 cm, mélysége 120–130 cm. A betonút K-i oldalán lévő szelvényeinkben is újabb 8–9 m-es szakaszát bontottuk ki a korai sáncárkoknak. Érdekes és egyelőre érthetetlen az előbbi árokra éppen merőleges, tehát K–Ny-i irányú, az előzővel teljesen azonos kialakítású újabb sáncárok, amelynek kb. 6 m hosszú szakaszát bontottuk ki. Újabb felületet nyitottunk meg a „fakolostor” K-i szárnya fölött. Az épületszárnynak négy helyisége esik a szelvénybe, melyeknek az 1., 2. és 3. szintjét bontottuk ki. Egészben (in situ) kiemeltük a 02/56 sz. kis borzöntő-gödröt, és elhelyeztük a Feszti-körkép épületében lévő állandó régészeti kiállításon.

VÁLYI KATALIN

300. Órbottyán-Őrszentmiklós, Határ-dűlő (Pest megye) N

Bányatelek tervezett kiterjesztéséhez kapcsolódóan végeztem terepbejárást 2004 márciusában. Őrszentmiklós belterületétől É-ra, egy ÉNy–DK-i irányú domboldal alján, egy mára már eltűnt kis vízfolyás közelében a lehumusztolt felszínen egy helyen kevés kvád cserepet találtam. A cserepek kb. 2–3 m sugarú körben heverték a sárga homokon. Objektum feltárása sem itt, sem a lehumusztolt terület többi részén nem mutatkozott. A lelőhely, vagy annak lehumusztolt területre eső része a jelek szerint megsemmisült. Ugyanakkor a lelőhely tovább húzódhat K-felé. A leletek a Tragor Ignác Múzeumba kerültek.

KÖVÁRI KLÁRA

301. Paks-Csámpa (Tolna megye) Ó, R, Kő

Csámpa: 2004. április 27-én Csámpa déli házaival szemben, a 6. sz. út DK-i felén, a Csámpa-patak ÉK-i oldalán emelkedő, lucernával beültetett domb főleg déli részén néhány római és kevés jellegtelen, apró őskori cserepet találtam. A lelőhely pontos kiterjedése jelenleg nem ábrázolható meg.

Sáfrány-tanya (Ráctemető): Terepbejárást végeztem az egykori úgynevezett Sáfrány-tanya helyén, amely azonosítható a mára elenyészett Ráctemető nevű dűlővel. Utóbbit Wosinsky Mór S-végű hajkarikás lelőhelyként közölte, előbbi helyen pedig Gaál Attila és Mészáros Gyula gyűjtött középkori kerámiát és viseleti elemeket 1971–72-ben. A lelőhely a középkori Csámpa falu templomával azonosítható. Tudomásunk van róla, hogy a 19. század végén Daróczy Zoltán helyi bir-

tokos, későbbi történész-genealógus a templomrom feltárását tervezte.

A lelőhely a 3. katonai felmérésen jelölt Ráctemető helynév és az EOY-térképen jelölt tanya alapján könnyen azonosítható a 6. sz. útról lekanyarodó földút mentén fekvő, a környezetéből határozottan kiemelkedő, fennsíkszerű, rétként használt dombbal. A tanya a felszíni nyomok alapján a domb déli lábánál állhatott. A domb DNy-i részén egy beszakadt pincének tűnő mélyedés É-i és D-i falában egyaránt kevés, apró téglá- és habarcsdarabot; valamint jellegzetes, kicsi embercsont-darabkákat figyeltem meg. A középkori templom az ÉNy–DK irányú domb déli részén állhatott: a magaslejtől Ny-ra valamint a déli partoldalban, egyaránt térdig érő fűben néhány középkori téglá- és habarcs töredéket találtam. E dombtól K-re a domboldal alsó részét kb. 150×30–40 m hosszan elmarkolták, a mesterséges vizesárok É-i oldalán futó földút vonaláig. A füves részüben jelenségek nyomát nem tudtam megfigyelni, de gyűjtöttem kevés jellegzetes középkori cserepet.

K. NÉMETH ANDRÁS

302. Paks-Dunakömlőd, Sánchegy, Lussonium (Tolna megye) B, Rő

2004. július 5. és augusztus 6. között folytattuk a régészeti feltárást a római erődben.

Az ásatás célja a 32/13-as szelvényben a 72/1-es kutatóárokmal már egy 2 méteres szakaszon megtalált északi erődfal további tisztázása, valamint az erőd északi kapujának K-i, hiányzó tornyának lokalizálása. Ennek a kapunak a Ny-i kaputornyát az 1994-es ásatás során hozzávetőleges pontossággal már sikerült meghatározni. A 33/13-as szelvényben az erőd északi fossájának kibontása volt az elvégzendő feladat. A lussoniumi erőd kutatás számára problémát jelent, hogy a Sánchegy északi felén, ott, ahol az erőd északi bejárata volt, igen kedvezőtlenek a domborzati viszonyok, a sárga löszös altalaj felett vékony a római rétegeket is magába foglaló kultúrréteg. Ráadásul – mint ez az ásatás során be is bizonyosodott – a hegy (ill. erőd) ezen része esett leginkább áldozatul az újabb kori tereprendezéseknek.

A 32/13-as szelvényben, a gépi humusztolás után a szelvény déli részében egy mély bronzkori gödröt tártunk fel, betöltése égett faszenes, paticsos föld, benne sok edénytöredék (részben összetartozó) az objektum jelentős és szép lelete volt az egészben előkerült mészbetétű kicsi bögére. A szelvény déli metszetalán egy másik, a mai felszínhez nagyon közeli őskori objektum vált láthatóvá, melyet a gép elpusztított. Az objektum betöltése átégett vörös agyag, faszenes csíkokkal. Bronzkori kerámia volt benne. A 32/13-as szelvény déli falától mintegy 2 m-re északra a löszös altalaj egy hirtelen lépcsővel meredeken lejtteni kezdett, egy kb. 60 cm-es lépcsőt alkotva. Ezt a lépcsőt részben metszve, a szelvény nyugati részén, a fentebb említett bronzkori objektumtól két másik objektumot bontottunk ki.

A szelvény északi részén a bontást az altalajt követve folytattuk. Az ÉNy-i negyedben a 6. ásónym aljái (137,65 m) folytattuk a bontást. Két jelenséget sikerült ezen a szinten elkülöníteni. Az egyik egy nagyobb, amorf újkori beásás, közvetlenül a szelvényt két részre osztó, fentebb már említett 1. lépcsőtől É-ra. A másik a szelvényeinket elválasztó tanúfaltól délre, 1 m-re megfigyelhető újabb lépcsőzetes süllyedése az altalajnak. (Továbbiakban 2. lépcső) Ennek a lépcsőnek a vonala alapján arra lehetett következtetni, hogy ez nem más, mint az erőd északi falának alapozási árkának déli széle.

A K-i részen megtaláltuk a 72/I-es kutatóárok nyomát. Betöltésétől K-re a föld kevert, természetes humusz, gyökerekkel és kevés leletanyaggal. A szelvény ezen része a természetes domborzati viszonyoknak megfelelően a Sánchegy leszakadt, a római kor óta elpusztult része lehetett, melyre a későbbiekben rakódhatott rá a humusz. A munkát így ezen a részen a 138.00 m körüli szintet elérve abbahagytuk. A szelvény Ny-i tanúfalát elkezdjük bontani, hogy az 1994-ben feltárt területet a mostani feltárás felületével összenyissuk. Az 1. lépcső és a 72/I-es árok találkozásánál a löszös altalaj egy jól megfigyelhető, közelítőleg derékszögű bevágást alkotott. Ebből arra következtettünk, hogy az 1. lépcső nem más, mint a hiányzó kaputorony déli falának alapárkának déli széle, s erre a bizonyíték az erre a lépcsőre közelítőleg merőleges, sekély bevágás, mely csak rövid, kb. 1 m-es szakaszon volt követhető. (A kaputorony K-i alapárkának K-i széle.)

A 2. lépcsőről bebizonyosodott, hogy valóban az északi fal alapárok déli széle, mivel vele egyvonalban rábukkantunk az erőd fal habarcsos, sóderes alapozásának maradványára, melyet már 1972-ben sikerült a 72/I-es kutatóárokkal megtalálni. Az alapárkot viszont egy újabb újkori beásás tette tönkre, így annak É-i széle elpusztult. Az alapárok alja, mely fölött sok törmelékkel kevert barna föld volt, szinte a szelvény teljes szélességében előkerült, kivéve a szelvény középső részén, ahol egy kb. 1,5 m-es szakaszon az újkori beásás tegulatörmelékes, habarcsos betöltése az árok aljának szintjén (137 m) még mindig megfigyelhető volt. Ennek kibontására végül idő hiányában nem került sor.

A 32/13-as szelvény Ny-i metszetaljának elbontása lehetővé tette, hogy a 330/032-es koordináta ponttal É-D-i irányban körülbelül egyvonalban megfigyelhető legyen az északi alapárok (2. lépcső) derékszögű bekanyarodása déli irányba. Itt az árok vonala kb. 1 m-es szakaszon volt követhető dél felé, mellette habarccsal, apró törmelékkel kevert barna föld betöltéssel. Az árok másik, szemközti széle itt sem volt meg, de feltételezhető, hogy a hiányzó kaputorony ÉK-i belső sarkának alapozásmaradványa lehet.

A szelvény Ny-i szélének vonala mentén, az 1. lépcsőtől közvetlen É-ra található nagyméretű, amorf újkori beásás kibontása után egy téglalap alakú, kb. 3x2 m-es, mély gödör bontakozott ki. Betöltésében nagymé-

retű római edényhez tartozó töredékeket, kevés római kerámiát találtunk. A gödörnek, vele egy vonalban, tőle Ny-ra az 1994-es ásatáson már feltártuk a párját. A két objektum helyzetéből adódott a következtetés, hogy a kuruc kori palánkvár bejáratát szegélyező ún. farkasvermek lehettek.

A 33/13-as szelvényben kiástuk újra a 72/I-es kutatóárkot. Ettől K-re és Ny-ra pedig megkezdjük az erőd fossájának törmelékes betöltését kitermelni. Az ásatás végén elért szint: 136.20 m.

VISY ZSOLT

303. Paks-Gyapa

(Tolna megye) Kk

Cecei utca: A Paks-Bochegy víztározótól Gyapára vezető ivóvízvezeték építési munkálatai egyetlen lelőhelyet, a középkori Gyapa falu szélét érintették. A régészeti felügyelet mellett három átvágott késő középkori, szabadon álló sütőkemence feltárását végeztem el, a sütőfelületükbe tapasztott cserepekből több edény lesz részben összeállítható.

Templomdomb: Folytattuk a tavaly napvilágra hozott Árpád-kori templom körül fekvő, egyelőre kizárólag késő középkori sírokat tartalmazó temető feltárását. Befejeztük a szentélytől keletre nyitott, tavaly félbehagyott szelvényt, valamint tőle északra és keletre egy-egy újabb szelvényben összesen újabb 50 m²-t kutattunk át az altalajig. A templomtól távolodva, a domborzat esésével párhuzamosan megfigyelhető a humusz és az altalaj közötti, még a középkorban átforgatott, bolygatott vázakat tartalmazó sírföld-réteg egyre keskenyebbé válása: a szentélytől keletre 10 m-re a humusz alatt már közvetlenül az altalajba ásott sírok kerültek elő, ebben az irányban innen kissé keletre sejthető a temető széle.

A 2004-es idényben 80 sírt vagy sírrészletet dokumentáltunk; két sírgödörben nem találtunk csontvázat. Lelet 10 sírban került elő, közülük három pénzt (is) tartalmazott. Említést érdemel a 63. sír 18 db – főleg négy-szirmú virágokat mintázó – préselt verettel ellátott pártöve, valamint a 61. sírban talált csontból készült övkapcsoló. Szórványként ismét sok egyéb viseleti elem került elő. Idén is jellemző volt a gyereksírok feltűnően magas aránya.

Munkatársak: dr. Várady Péterfi Zsuzsanna, dr. Várady Zoltán régészek.

K. NÉMETH ANDRÁS

304. Pamuk, Laskai-rét

(Somogy megye) R, Ró

2004. augusztus 17-én helyszíni szemlét végeztem a Somogyvámos 0176 helyrajzi számú területen, ahol halastó építését kezdték. A halastó-rendszer két tóból, egy úgynevezett alsó- és felső tóból áll. A két tó a somogyvámosi tórendszerhez tartozik a Somogyvámosi-vízfolyás Ny-i irányú kanyarulatában. Az alsó tó Pamuk, a felső

Somogyvámos közigazgatási területére esik. (A község-határ éppen a két tó közötti gátnál van.) A helyszínelés napjáig az alsó tó és műtárgyai teljesen elkészültek, a felső tónál az É-i gát, és a mederkotrás jelentős része készült el. Ebben a tóban sok helyen megmaradtak az eredeti fák, illetve tuskózást nem végeztek. A gátakon, a töltésben, és az elterített földben néhány őskori, és több római kori cserepet lehetett gyűjteni. A felső tó Ny-i medre É-i gátjának rézsűjében egy római kori gödör metszete, a K-i meder fenekének ÉK-i csücskében egy ugyancsak római kori kemence(?) maradványai látszódtak.

Augusztus 31-én és szeptember 1-jén végeztük el a látható objektumok feltárását. A felszínen régészeti objektumok feltárása nem volt látható. A szántott rétegben több római kori kerámiatöredéket lehetett gyűjteni. Főleg a jól iszapolt, szürkére égetett típusok fordultak elő. A humuszolt terület Ny-i szélén őskori töredékek, köztük néhány kőpenge, vakaró és magkődarab is előkerült. A tó mellett É-on elterülő kukoricásban is lehetett cserepeket gyűjteni. A felső tó medrében húzott 4 kutatóárokban az első szemle idején megtalált 2 objektumon kívül újabb 2 gödröt találtunk. A tófenéken megnyesett többi felületen objektumra utaló nyom nem került elő. Az összesen 4 feltárható objektum közül három római kori, a kerámia alapján Kr. u. 2. századi, egy pedig a rézkori Balaton-Lasinja kultúra településéhez tartozott.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

305. Pannonalma határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, B, LT?, Ró, Kk, Kú
Településrendezési tervhez kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány készítése során 2004. április 17-én és április 24-én terepbejárást végeztünk a város közigazgatási területén.

Attila utca (18. lelőhely): Késő középkori-kora újkori és őskori kerámiatöredékek mellett újkori cserepeket is találtunk. A lelőhely a vasút és az Attila utca közötti szántóföldön található.

Böröckei-dűlő II. (15. lelőhely): Az őskori lelőhely két oldalról a Pándzsa-patak által határolt ÉNy-DK-i irányban elnyújtott kiemelkedésen található.

Felső-hegy: A Felső-hegynek nevezett markáns kiemelkedésen és környékén három lelőhelyet is regisztráltunk. A kiemelkedésen és déli lejtőjén középkori-kora újkori kerámiatöredékek szétszórtan kerültek elő (21. lelőhely). A Felső-hegy Ny-i lejtőjén közvetlenül a Győr-ság felé vezető országút mellett a középkori-kora újkori kerámiatöredékeket nagyon elszórtan találtuk meg (22. lelőhely). A Felső-hegytől K-re található meredek hegyoldalon újabb középkori-kora újkori lelőhelyet határoltam meg (23. lelőhely).

Keskenyek (13. lelőhely): A lelőhely a Pándzsa-patak folyását kísérő magasabb felszínen található. Mintegy 500 m hosszan húzódik É-D-i irányban. Délen egy mar-

káns domb (Kishegy) zárja le. A domb tetején már csak szóróványosan kerültek elő kerámiatöredékek. A nagy kiterjedésű római kori lelőhelyen belül két kisebb területen sűrűsödtek a leletek.

Kishegy alja (14. lelőhely): A lelőhely a Pándzsa jobb partján, a 13. lelőhelytől délre, egy enyhe kiemelkedésen található. Az őskori (kelta?), római kori leletek zöme a lelőhely DNy-i részén koncentrálódott.

Kispáskom (16. lelőhely): Felszíni telepnyom. A lelőhely a Pándzsa-patak K-i partján, ÉNy-DK-i irányban hosszan elnyúló dombvonulaton található. A késő bronzkori, késő középkori leletek a dombvonulat legmagasabb, ÉNy-i részén összpontosulnak.

Ravazdi út mellett (12. lelőhely): A lelőhely a Ravazdi felé vezető országút Ny-i oldalán, a Pándzsa-patakot kísérő magasabb dombvonulaton található. Délről egy kiszáradt patakmeder határolja. A patakmedren túl római lelőhely kezdődik (17. lelőhely). Szép számmal találtunk őskori, római kori és késő középkori leleteket. Cserepek mellett vassalakdarabok és vasolvadékok is kerültek elő, ez utóbbiak azonban egy kb. 100 m átmérőjű körön belül sűrűsödtek.

Sima-hegy alja (17. lelőhely): A lelőhely a ravazdi úttól É-ra, a Pándzsa-patak és egy kiszáradt patakmeder által közrezárt területen fekszik. A kiszáradt patakmeder választja el a 12. lelőhelytől. Római kori, bronzkori kerámiatöredékek rendkívül nagy mennyiségben hevertek a felszínen, köztük terra sigillatákat is gyűjtöttünk. Miután a leletek változatlan intenzitással az itt lévő halastó széléig megfigyelhetők voltak, ebből arra lehet következtetni, hogy a lelőhely Ny-i része a halastó kialakításakor elpusztult.

Szeszfőzde (20. lelőhely): A római kori, középkori lelőhely a Pándzsa-patak K-i oldalán, egy a Pándzsába futó hajdani patakmeder mellett található, lapos vízenyős helyen. Feltehető, hogy a lelőhely É felé a Szeszfőzde területére is kiterjed. Kapcsolata a nem messze található 13. lelőhellyel nem egyértelmű.

Vasútállomás mellett (19. lelőhely): Késő középkori-kora újkori (16–18. század) felszíni telepnyom. A lelőhely a vasútállomástól Ny-ra egy kisebb kiemelkedésen és környékén terül el.

Meglátogattuk a már ismert Pannonhorma 3. lelőhelyet is (*Kültelek 4. sz.; Halastavak*). Részben a helyszíni megfigyelések, részben Tomka Péter 2002-es helyszíni szemléje (XJM 22–2002.) alapján pontosítottuk a lelőhely kiterjedését. A lelőhely déli, Ravazdi felé eső részét jártuk be, itt kizárólag késő középkori kerámiát találtunk.

TAKÁCS KÁROLY

306. Pápoc, Rába utca (Vas megye) Ő, Á, Kk

2004. október 11–15. között a község belterületén, a Rába utcában a lefektetendő csatorna nyomvonalában leletmentést végeztünk, ami az utca egész hosszát érin-

tette. A megnyitott 260 m² területen 3 sírt, 1 több váz összebolygatott csontjait tartalmazó objektumot, valamint 30 őskori és késő középkori gödröt tártunk fel. A P. Hajmási Erika által 1974–75-ben részben feltárt Árpád-kori és késő középkori temetőhöz tartozó sírokban mellékletet nem találtunk, ezért koruk a középkoron belül nem állapítható meg. A sírok a 12. századi, négykaréjos kápolna és a gótikus templom között helyezkedtek el. A terület ÉNy-i részén lévő őskori objektumokból igen kevés és jellegtelen anyag került elő. A nyeléskor késő középkori leleteket találtunk viszonylag nagy számban, de ezek rétegben, objektum nélkül is előfordultak.

PAP ILDIKÓ KATALIN

307. Pári, Kleine Schanz

(Tolna megye) Á

2004. április 15-én ellenőriztem az Árpád-kori kisvár korábbi felmérését. Most jobban áttekinthető volt a vár területe, mivel az É-i részen kivágták a fákat és a bozót. Leletet most sem találtam, annak ellenére, hogy a fakitermeléssel eléggé megbolygatták a felszínt.

MIKLÓS ZSUZSA

308. Páty, Alsó-Hegy-Alja

(MRT 13/1 k.13/4 lh.)

(Pest megye) B, Rő

2004 nyarán és kora őszén Páty külterületén raktárbázis első két épületének helyszínén végeztünk megelőző feltárást. A gépi humusztól követően az I. épület területén 170 régészeti objektumot és 5 árokrészt tártunk fel, és dokumentáltunk. Az objektumokból 82 a bronzkori Vátya kultúrához tartozó urnasír, 35%-a különböző rendeltetésű vatyai gödör, 3–4 gödör a betöltésükben talált leletanyag alapján Kr. u. 2–3. századi római, két zsugorított csontvázas sír szintén a vatyai kultúrába sorolható, további 4 csontvázas sírből az egyik késő római–hun kori. Az árkokból kettő természet alkotta vízelvezető, az egyik geomorfológiai jelenség, a leghosszabb II. világháborús lövészárók.

A II. épület területén szintén jelentős régészeti emlékeket dokumentálhattunk. A közel 131 objektum néhány gödre az I. épület területén feltárt néhány objektum szerves folytatása (a bennük talált leletanyag alapján is), viszont a többi (kb. 95%) területileg távol esik az I. épület lelőhelyétől illetve lelőhelyeitől. A 130 objektumból 113 vatyai urnasír volt, melyek az I. épület urnáihoz képest egy másik periódust képviselnek. Két-három különleges objektum későbbi értékelésre vár, akár csak a jelentős nagyságú egybefüggő kőborításos vatyai urnatemető-rész.

A tervezett két épület körülbelül 8000 m²-es területén a több mint 300 objektum feltárása, dokumentálása alapján az objektumok közül 195 bronzkori urnasír (Vátya I–III., viszont több bronztárgy inkább a koszi-deri időszakra jellemző), 20 százaléka különböző korú

objektum (nagy részük a Vátya kultúrához köthető gödör). A feltárás alapján megállapítható, hogy a lelőhely a megkutatott területen túl, mind a négy égtáj irányába tovább húzódik. A leletanyag a szentendrei Ferenczy Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatársak: Sáfár Pál rajzoló, Sima Gábor technikus.

REPISZKY TAMÁS

309. Petrivente, Büdös-patak

(Zala megye) Ó, Rő Kk, Kú

2004 áprilisában régészeti terepbejárást végeztünk a Rigyác–Sormás közé tervezett bányaterületen, amely a 7. sz. főút déli oldalán található. A K–Ny-i hossz tengelyű bánya több É–D-i lefutású patakmedret szel át. Terepbejárástunk célja a kijelölt bányaterület szisztematikus bejárása, feltérképezése volt. Munkánk során sikerült a korábban ismert lelőhelyek határait pontosítani, és egy új lelőhelyet regisztráltunk.

Petrivente központjától 850 m-re ÉK-i irányba, Rigyác központjától 2,8 km-re DNy-ra, közvetlenül a Büdös-patak K-i partján, egy É–D-i irányú dombháton, a dombtetőn és annak Ny-i lejtőjén találtuk a leleteket, gyér szóródásban, de egyenletes eloszlásban. Az őskori, római kori, középkori, késő középkori–kora újkori cserépek a Büdös-patak és a tőle K-re lévő, vele párhuzamos É–D-i lefutású vízfolyás találkozásánál sűrűsödtek. A lelőhely 620×570 m kiterjedésű, É–D-i irányú.

SZÁRAZ CSILLA

310. Pécs, Apáca utca 13.

(Baranya megye) Ó, Rő, Kö, Tő

2004 májusában a lelőhelyen mélygarázs építését megelőző próbafeltárást végeztünk, nyolc K–Ny-i irányú szondaárkot húztunk. A kijelölt területen (hatsz.: 18462/1) két szelvényben a próbaárkokat teljes felületű bontással bővítettük. A területen 26 objektumot (gödröket, vermeteket, kőfalakat és téglákat) tártunk fel. A leletek alapján római kori és középkori régészeti jelenségeket találtunk.

Az ősz folyamán további kutatásokat végeztünk, amelynek során öt korszak leleteit találtuk meg. Egy csi-szolt őskori kőbaltaleletösszefüggés nélkül, egy középkori kútból került elő. Feltártunk Kr. u. 4. századi sírokat, melyek valószínűleg a nagy őkeresztény temető déli szélén helyezkedtek el. Szintén a római korból származik egy 12 m hosszú, É–D irányú fal. A korai középkorból néhány veremház és cserepek, köztük sütőharang töredékei kerültek elő. A középkorból ázott kutakat találtunk. Török kori leletek is előkerültek a kutak betöltéséből, de összefüggés nélkül. Az újkor földmunkái az egész területen mutatkoztak, a kutatott terület É-i részén a régészeti rétegeket szinte teljesen meg is szüntették.

A leletek a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága Régészeti osztálya gyűjteményébe kerültek.

GÁBOR OLIVÉR

311. Pécs, Dóm tér

(Baranya megye) Kö

2004. október 11-én vízműárok régészeti megfigyelésekor a Püspöki Palota DK-i sarkánál feltételezhetően a középkori várfal déli részének K-Ny-i irányú föld alatti maradványát találtuk meg. A fal homokos habarcsú mészkövekből áll. Tárgyi leletet nem találtunk.

Munkatársak: Kárpáti Gábor, Sümeghy Gyöngyvér régészek.

GÁBOR OLIVÉR

312. Pécs, Kazinczy utca 14.

(Baranya megye) Tő

2004. szeptember 7–9. között építkezést megelőző próbakutatást végeztem a dzsámi telkén.

1. árok: Az udvar K-i felében húzott É-D-i irányú árokkal elsősorban a dzsámi déli falának alapozását akartam megkeresni. Nem sokkal a mai felszín alatt egy 2 m széles, erős mészhabarcsba rakott kőfalat találtunk. Az alapfal közel párhuzamos a dzsámi ma is álló É-i falával, így feltehetően a keresett déli fal került itt elő. Az árok É-i részén a dzsámi alatti kéregpincét a mélypincével összekötő lépcső boltozatának tetejéig mélyítettük. A lejárót a földbe vájták, így a felette lévő rétegek nem pusztultak el. A dzsámi padlószintjét ennek ellenére sem sikerült meghatározni. A dzsámit egy kemény, sötétbarna, illetve barnásfekete rétegre alapozták; ez volt az építéskori felszín. A dzsámi alapfalától délre lévő rétegeket a modernkori beavatkozások teljesen átforgatták, így azok régészetileg nem értékelhetők.

2. árok: Az árkot megközelítően az udvar K-Ny-i tengelyében jelöltem ki. Az árok K-i végében a várakozásoknak megfelelően találtunk egy falalapozást. Az alapozásnak mindhárom – az árokba eső – oldala szabályos, függőleges falsíokban végződött; vagyis a fal Ny-i, D-i és a K-i oldalához nem kapcsolódott további fal. Az árokban talált alapozást minden bizonnyal a dzsámi Ny-i oldalához kapcsolódó épület Ny-i falával azonosíthatjuk. A fal déli és Ny-i végén egyértelmű alapozási padkát lehet megfigyelni. A K-i oldalon viszont, egy téгла széles vendégfalat találtunk. Az árok É-i és D-i oldalának rétegsora jelentős mértékben különbözik egymástól. A különbség oka elsősorban az utóbbi évtizedek során beásott, majd később sárga homokkal feltöltött gödrökből adódik. Az árok K-i felében feltárt alapfalat itt is egy sötét barnásszürke tömör földre alapozták; ez a réteg jelentős mértékben Ny-i irányba lejt. A falalapozástól 8,5 m-re Ny-ra egy nagyméretű gödör feltöltését találtuk meg. A gödröt feltehetően a dzsámi építése után áshatták, leletanyagot nem találtunk, így készítésének pontos korát nem tudjuk. A szürkésbarna, morzsalékos feltöltésben sem találtunk leletanyagot. Ebből két dolog is következik, a beásást nem használták szemétygyűtőnek, másrészt feltöltése egy periódusban, rövid idő alatt történt meg. A gödör betöltésén és a már említett hódoltság kori járószinten is vastag habarcsos köves tör-

meléket találtunk. A törmelék nem fut át az alapfalon, vagyis keletkezésekor a falnak még volt felmenő része. A törmelékréteg 19. századi keletkezését egyértelműen bizonyították a benne talált sárgásbarna, mázas lábas és üvegpalackok töredékei. A habarcsos törmelék feletti vastag, barna, illetve szürke, morzsalékos feltöltés feltehetően a 19. századi pinceépítések utáni tereprendezési, feltöltési munkák során került ide. Talán a pincéből kikerült föld egy részét planírozták itt el. A hét árok Ny-i végén egy nagyméretű 20. századi gödör barnás-vörös színű morzsalékos feltöltését találtuk meg. Az árok mélyítése során 3,5–4 m-es mélységet értünk el. A mélypince boltozata 4,5 m mélyen van. A mélypince boltozatának felszínétől mért mélysége az 1. árokban feltárt szellőzőaknáknál pontosan mérhető volt.

3. árok: A telek Ny-i részén kijelölt É-D-i irányú árok É-i végén egy 20. sz. elején készült téгла emésztőaknát találtunk. Az árok középső részén egy nagyméretű, mély beásást találtunk. A beásás betöltése feltehetően még az utóbbi évtizedekben is megsüllyedt, ezért azt egy vasbeton gerendával hidalták át.

4. árok: A főépület déli végfalával közel párhuzamosan kijelölt árokban arról szerettem volna tájékozódni, hogy erre a részre is kiterjedt-e az írott forrásokban említett temető. A felszíntől mért 220 cm mélyen találtuk meg a közel É-D-i tájolású, nyújtott csontvázas temetkezéseket. A sírokban leletanyagot nem találtunk. A síroknak csak az árokba eső szakaszát tártuk fel, majd dokumentálás után visszatemetjük őket.

GERE LÁSZLÓ

313. Pécs, Rákóczi utca 67.

(Baranya megye) Kö

2004. június 2–24. között próbafeltárást végeztünk a területen (hrs.: 17417/1). Itt húzódott – a 19. században járószintig lebontott – városfal K-Ny-i irányú szakasza.

Az 1. számú árokkal a Tímár utcában észlelhető DNy-ÉK irányú törésvonalat követtük 18 m hosszúságban. A recens feltöltés alatt humuszos barna feltöltés volt középkori és újkori cserepekkel. A városfal építésével egykorú 3. rétegből kevés 14–15. századi edénytöredék került elő. A 4. réteg az érintetlen holocén Mecsek-hordalék. Az árok Ny-i végében érintettük a városfal alapjait. A városfal helyi tört mészkőből épült, középe-sen gazdag habarcsba ágyazva.

A 2. számú árokkal a városfal nyomvonalát követtük. A városfal itt nem követi a Tímár utcában észlelt iránytörést, szélessége 116–120 cm. A Haüy térképen jelzett paliszád vagy földbástya építmény a szomszédos Rákóczi utca 69.–Felsőmalom utca 24. sz. telken helyezkedhet el. A városfal É-i és D-i oldalán mélyített kutató-árokból megállapítható volt, hogy a fal külső oldalán 30–40 cm magasságban helyenként megmaradt a felmenő fal. Az alapozási árok 5–10 cm-rel volt szélesebb a felmenő falnál. Az É-D irányú, a városfalra merőleges kutatóárokkal a külső árok mélységét állapítottuk

meg. Ez igen csekély, csupán 280 cm, az árok szélessége 15 m volt.

NAGY ERZSÉBET

314. Pécs, Széchenyi tér, Szent Bertalan harangtorony (Baranya megye) Kö, Tő

2004. április-májusban hitelesítő feltárást végeztünk az épülő új harangtorony földmunkálataihoz kapcsolódóan. A területen egykor a Szent Bertalan templom állt, amit Török Gyula és Gosztonyi Gyula tártak fel 1939-ben.¹³ Az ásatás az ő dokumentációik alapján történt, a harangtorony kijelölése céljából. A harangtorony az egykori templom szentélyében létesült úgy, hogy a falak nem kerültek elbontásra.

2004. március 30-án a kivitelező ásatási engedély hiányában fogott a munkához, és 3 m-es mélységben kimarkoltak egy falszakaszt. A feltárásnak ezután az előkerült fal helyzetét kellett megállapítania. Ezért, egy a már meglévő gödörhöz kapcsolódó, K-i és egy különálló É-D-i árkot húztunk. A gödör kibővítése kapcsán előkerült a gótikus templom 2. periódusához tartozó szentélyzáródás. A trapéz alakban záródó szentély É-i, ÉK-i, és – erősen elszedve – a K-i falát találtuk meg. Az É-i és ÉK-i falon az egykori vakolat is látható volt. A vakolat alján, azonos magasságban jelentkező kis perem az egykori járószintet jelentette. A falak festéséről csak annyit lehetett megállapítani, hogy sárga volt és elszórtan szabálytalan alakú piros pöttyök borították. Ezen a falon az É-i oldalon, egy másik fal húzódott. Iránya K-Ny-i, a szélességét megállapítani nem sikerült, mert a mai járda alapját képezte. Valószínű a templom 3. periódusát jelentő É-i szentélyfalat alkotta.

Az 1939-es feltáráskor alkalmával a római csontkamrának meghatározott építményt is megtaláltuk. Falát vöröses vakolat fedte, oldalában lyukak voltak bemélyítve. Az árok Ny-i végében egy sárgás kötőanyagú, törtkövekből álló fal volt a csontkamrának nekiépítve. Az É-D-i fal nem volt kötésben a csontkamrával; 4 m mélységben jelentkezett, magassága 100 cm volt.

A harang aknáját képező gödörtől K-re, az É-D-i kutatóárokból, a 2. periódus szentélyzáródásának a K-i és DK-i fala, valamint a DK-i pillére került elő. A falak itt is különböző mértékben elszedett állapotban voltak. A pilléren két darab omladék kváderkő feküdt. Ebben az árokban három sír is előkerült. Kettő közülük a 2. periódushoz tartozó szentélyfalra volt helyezve, egy a pillér oldalában volt. Egyik esetben sem volt látható sírfolt, sem a metszetben sírbeásás. A sírok K-Ny-i tájolásúak voltak, mellékletet nem tartalmaztak.

A kutatóárok déli végében találtuk meg a templom 3. periódusának szentélyfalát. A 120 cm vastag, szilárd, fehér kötőanyagú fal iránya K-Ny-i. Gosztonyi Gyula a templomról írt könyvében ezt a falat félköríves záródásúnak ábrázolja. Ennek tisztázása céljából K-i irányban amíg lehetett, rábontottunk a falra. A fal fordulását 2 m után sem sikerült megfogni. Ez csak úgy lehetséges, hogy a szentélyzáródás nem félköríves, hanem poligonális volt. Mindkét szelvényben találtunk elporladt téglát lapjára fektetve. A „B” árokban ez némileg egységesen is jelentkezett. Gosztonyi szerint a templom 3. periódusának járószintjét téglaburkolat adta, ezt találtuk meg mi is. Az előkerült leletek többségét csontok adták és elrozsdásodott vasszőgek. Ezenkívül előkerült két török kori festett vakolattöredék, amin valószínűleg koránfelirat látható. A kitermelt földben két érmet találtam. A kerámiákat néhány szürke és feketére égett oldaltöredék alkotta.

KIKINDAI ANDRÁS

315. Pécs, Tettye

(Baranya megye) Kk

Szatmári György pécsi püspök az 1510-es években építette fel nyaralóját a Tettyén. Az épületet a török Pécs elfoglalása után (1543) derviskolostornak használta. A török kolostorról kapta a terület és a patak is Tettye nevét (Tekie=kolostor). Pécs töröktől való visszafoglalása után 1701-ben a pécsi káptalan, majd 1780-ban a város tulajdonába került. A palota ekkor még épen álló része a városi erdészek lakóhelyévé lett; később, amikor ez is megszűnt, elkezdődött az épület pusztulása.

A magyarországi korai reneszánsz villaépítészetnek ezen jelentős, romosan még ma is álló emlékében 1957-ben Parádi Nándor végzett kisebb méretű ásatást, ami azonban nem annyira a villára, mint inkább az Áprád-kori településre koncentrált.

A Szatmári-villa kutatására egy tervezett, a rom védelmét szolgáló támfal építése adott lehetőséget. Ebben az ásatási idényben az épület DK-i részét tártuk fel. A villa udvarából induló É-D-i irányú árokban talált kőfalról a későbbiek során bebizonyosodott, hogy azonos a déli épületszárny udvari falával. A déli szárny külső falának egy hosszabb maradványa napjainkig fennmaradt a nyugati részen. Korábban a kutatás ezt a falmaradványt udvari kerítésfalként értékelte. Amennyiben azonban az épület alaprajzán meghosszabbítjuk a két falat, akkor azt látjuk, hogy azok párhuzamosak egymással. A két déli fal közötti terület belmérete 6,2 m. Az É-i épületszárny esetén a helyiségek belső mérete 6,4 m, vagyis a két helyiségsor belső mérete közel azonos volt.

A DK-i helyiség feltárása során kiderült, hogy alatta egykoron dongaboltozatos pince volt. A boltvállakat a K-i és a Ny-i falon találtuk meg. A pince eredeti lejárata a DK-i sarkon volt. A későbbiek során azonban a pincelejáró felső részét elbontva, a maradványokat alapozásként használva egy tornyot építettek ide. A torony építéskor feltehetően megszűnt a pincének ez a bejárata. A régi be-

13 TÖRÖK Gy.: A pécsi belvárosi templom bővítésénél előkerült római leletek, *FolArch* III-IV. 1941, 125.; GOSZTONYI Gy.: A várostemplom építéstörténete. Pécs, 1941.

járat helyett az északi fal középső részén alakítottak ki újat, ennek három lépcsőfoka került elő a feltárás során. A pince boltozata 150–160 cm-el az udvar egykori járószintje fölött fejeződött be, ezért volt lehetséges az új bejárat kialakítása az É-i fal közepén, a dongaboltozat legmagasabb pontja alatt. Az új bejárat a K-i szárny kapubejárójából nyílt.

GERE LÁSZLÓ

316. Pinkamindszent, 8708. sz. út

(Vas megye) B, LT, Rő, A?, Á?, Kk

2004. március 5-én Ilon Gábor terepbejárást végzett a 8708. sz. út 7+000–10+460 km-szelvényének nyomvonalán. Az ott tapasztaltak alapján június 14. és július 14. között hat szelvényben összesen 1 649 m² felületet tártunk fel. Ezzel párhuzamosan végigjártuk a teljes nyomvonalszakaszt, ellenőrizve a máshol már megkezdett útépítést.

Az útépítéssel érintett nyomvonalszakasz közvetlen szomszédságában, az egykori Körmen-Güssing vasút, Pinkamindszent főutcájának meghosszabbítása, valamint a Sároslaki-patak medre által határolt területen, a környezetéhez képest kb. 3 m-rel kiemelkedő platón nagy kiterjedésű, több korszakot is érintő település helyezkedik el. A változó klimatikus viszonyok és a mindenkori talajvízszint függvényében, az egyes szárazabb periódusokban e település a Pinka árterére is kiterjedt. A régészeti vizsgálat során feltártuk és dokumentáltuk az időszakos települések nyomait, a terület környezetének és változásának rekonstrukciójához szükséges adatokat. A szárazabb időszakokra a löszös-homokos rétegek, míg az áradásos periódusokra az iszap és a medersóder üledékes rétegei és a görgetett leletek sokasága utaltak.

Az őskori időszakos megtelepedésre *késő bronzkori* valamint *késő vaskori* (La Tène) szórványos leletek utaltak. E fenti két időszak településjelenségeit azonban a későbbi áradások nyilvánvalóan megsemmisítették.

Ezt követően a *római korban* számolhatunk jelentős megtelepedéssel. A település minden bizonnyal egy római villagazdaság lehetett, melynek központja a kutatott nyomvonalszakasztól É-ra elhelyezkedő platón feküdt. A megtalált nagyszámú lelet a Kr. u. 2–3. századra keltezhető. A pénzérmék és a díszkerámia, a kő és falazótégla valamint habarcsnyomok hiányából megállapíthattuk, hogy a feltárt terület a villagazdaság gazdasági szárnyához tartozott. A mindenhol jelentkező faszén és a nagy számban előkerült római tetőcserepek faszervezetű épületek meglétére utalnak, a tárgyi emlékek között a tárolóedények töredékeinek dominanciája pedig a gazdasági funkciót igazolja.

A római kort követően néhány *avar*, vagy *Árpád-kori* lelet, illetve 15–16. századi cserép utalt a későbbi időszakok szórványos megtelepedésére.

Kutatásunk legjelentősebb eredményét az új Sároslaki-patak hídja alatt, már a terepbejárást során megfigyelt faszervezetű hidak maradványainak feltárása jelentette. A 18. század végi térképeken is rögzített út és

híd maradványai a most átépítendő híd alatt, a néhány évtizeddel ezelőtt készült beton hídpillérek között, a mai patakmederben jelentkeztek. A maradványok feltárását a meder homokzsákokkal történő elkerítése, és a tűzoltóság folyamatos szivattyúzása tette lehetővé. A feltárt famaradványok eltérő anyaga és konstrukciója alapján legalább két időszak hídszerkezetét sikerült elkülönítenünk. Minden bizonnyal a négyszögletes átmetszetűre bárdolt tölgygerendákból álló, egysoros cölöpsort tekinthetjük korábbinak, míg a sodorirányra merőleges, hármas kötegekben álló (vörös?) fenyőcölöpök egy későbbi időszakot képviselnek. Mindkét konstrukció cölöpjeinek következetes ÉNy–DK tájolása eltér a mai, szinte pontosan É–D iránytól. Okát nem ismerjük, természetes mederváltozás és mederkorrekció egyaránt lehetett.

A hidak építési periódusainak meghatározására dendrokronológiai mintavételt végeztünk. Az ásatással párhuzamosan folyamatosan ellenőriztük a Pinka új híd alapozási munkáit és a már megkezdett útépítés földmunkáit. Ennek során régészeti jelenséget nem találtunk.

SOSZTARITS OTTÓ

317. Polány határa

(Somogy megye) Ő, Kk

2004. szeptember 18-án helyszíni szemlét végeztem a község határában. A településtől DK-re, a Mernyeszentmiklósra vezető úton lévő hídtól délre, a Deseda-patak ágát kiszélesítve szándékoznak létesíteni halastavat (1. sz. objektum). A halastó alsó déli végének vonalánál egy kisebb terület a dűlőút mellett szántott. Ezt bejártam, sem lelet, sem régészeti jelenség nem figyelhető meg. (Szőlők alja). A következő területen (Polányi-dűlőn) kukorica található, a sorok között haladva a domb teteje felé közeledve, annak déli felén őskori cserepeket gyűjtöttem.

A víztározó (2. sz. objektum) a hídtól É-ra kb. 150 m-re fog kezdődni. A Deseda vonala fákkal, bokrokkal, náddal kb. 100 m szélességben borított. Megfigyelésre alkalmas terület a Malomsűrű-alja-dűlő, azaz a Deseda és a szentmiklósi erdő közti háromszög formájú terület. Az erdő beszögelléséig egy kis terület szántott, alaposan bejártam, de leletet nem találtam. É felé haladva egy nagyobb domb található, kukoricával. A magasfeszültségű vezeték leágazása előtt, a domb DNY-i oldalán a Deseda felé, a kukoricásban késő középkori kerámia, csontok és pattinték gyűjthető, lelőhelyet jeleznek a leletek. A Deseda elágazásától visszafelé a dűlőút és a Deseda közötti kukoricásban kevés középkori kerámia és csont volt gyűjthető.

BÁRDOS EDITH

318. Pomáz, Holdvilág-árok

(MRT 13/1 k. 23/17 lh.)

(Pest megye) Rő, Kk

2004 nyarán egy hónapig tartó hitelesítő ásatást folytattunk Pomáz külterületén, a Holdvilág-árok néven

nyilvántartott régészeti lelőhelyen, elsősorban azokban a mélységekben, ahol eddig még régészeti kutatás nem folyt. A Nagyszikla alatti részen, az 1981. évi ásatás területétől ÉNy-ra, a Sashegyi-féle „g” szikla és a Nagyszikla között kutatóárokkaal folytattuk a 2003-ban megkezdett feltárást. Az 1981-es ásatás szelvénypontjait, az akkori 0 pontot, illetve szintet (a mesterséges üreg bejáratának küszöbszintje) mi is viszonypontként használtuk. Elkészítettük a kutatás teljes helyszínének geodéziai bemérését.

Egyértelmű, hogy a Nagyszikla alatti térségben a 4, illetve 6 m mély újabb kutatóárukunkkal még nem sikerült elérnünk az alapsziklát. Az ásatás folytatásának szükségességét elsősorban a kézi erővel faragott vízszintes és függőleges kőfalak további, eddig fel nem tárt mélységbe ereszkedése indokolja. Tudományos értéklésre várnak az előkerült leletek: néhány datáló értékű kerámiatöredék (római kori és késő középkori), kőfejtőszerszámok, különböző állati csontok. Említést érdemel az ez évben előkerült emberhez tartozó lábujjperec. A különböző állatcsontok (nagyreszt szarvasmarha, rágcsálók) nagy összevisszaságban leginkább 1–1,50 m mélységig fordultak elő. A két igen apró, minden bizonnyal késő középkori töredék 1 méter mélyen volt, míg az egy edényhez tartozó vékony falú szürke római kori töredékeket 1,40–1,70 m mélységben, és egy vasból készült hasító éket 3,50 mélyen, egy közel vízszintesre faragott kötömbön találtunk. A leletanyag a szentendrei Ferenczy Múzeum gyűjteményébe került.

Konzulens: Gömöri János. Munkatársak: Sima Gábor, Horváth Frigyes, Szrnka Attila, Grócz Zsolt, Szörényi Levente.

REPISZKY TAMÁS

319. Porrogszentkirály, agyag- és kavicsbánya (Somogy megye) Kk

2004. március 31-én régészeti terepbejárást végeztünk a területen. A bánya a település belterületétől közel 2 km-re DNy-ra található. Mintegy 25 ha-t ölel fel egy összefüggő szántott területen. A terepbejárást során 110 ha-t vizsgáltunk át.

A terepbejárást során egy nagyobb méretű 14–17. századi falut rögzítettünk. Két közepes és egy nagyobb kiterjedésű részletét lokalizáltuk. A falu DNy-i része túlnyúlt a Gyékényes–Csurgó közötti vasútvonalon, déli határának megállapítása nem volt feladatunk. A területen kevés/közepes mennyiségű 14–17. századi kerámiát gyűjtöttünk.

SOMOGYI KRISZTINA

320. Putnok, Szörnyű-völgy

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U

2004. július 9-én helyszíni szemlét végeztünk a lelőhelyen a középső neolitikus településmaradvány jelenlegi állapotának felmérése és a leletmentés helyének kijelölése céljából. A lelőhely a Putnokról Kelemérre vezető út Ny-i oldalán, a Felföldi-tanyaként szereplő épület-együtttestől ÉÉK-re, mintegy 600 m-re, közvetlenül egy K-Ny-i irányú patakmeder előtt, attól délre található. A jelek szerint kb. 20×20 m-es területen földkitermelést végeztek itt markológéppel. A kitermelés Ny-i és D-i falában mintegy 50–150 cm vastag fekete, kevert, paticsos, kerámiás réteg látható a 30–60 cm vastagságú barna, helyenként köves erdei talaj rétege alatt. A kevert rétegben középső neolitikus kerámiatöredéket, illetve paticsdarabokat lehetett megfigyelni. Objektumok profilja a metszetalban nem mutatkozott, kivéve a csupán néhány méter hosszúságú déli falat, melyben talán egy kisebb gödör feltját láttuk.

CSENGERI PIROSKA

321. Püski határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, Rő, Kő

2004 februárjában településrendezési tervhez kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány készítése folyamán helyszíni szemlét tartottunk a település fejlesztésére kijelölt területein. A vizsgálat során a Kisbodak felé vezető 14105. sz. út két oldalán szórványos leletanyagot gyűjtöttünk, eltérő régészeti korszakot képviselő kerámiatöredékeket (őskor, római kor, középkor). A többi kutatott területen régészeti leletanyag nem került elő.

Munkatárs: Ritly Jenő gyűjteménykezelő.

TAKÁCS KÁROLY

322. Rábahídvég határa

(Vas megye) Ő, Á, Kk

2004 márciusában több alkalommal régészeti terepbejárást végeztünk a falu településrendezési tervében megjelölt területein (hrsz.: 01295/5, 0196, 0199/4, 0199/6, 0260/5, 136/1, 120–123, 236, 240–241).

Berta-föld: A vetett terület déli felében néhány középkori kerámiát találtunk. A lelőhelynek szórvány jellege van.

Dózsa György utca: A falu ÉK-i részén, az utca keleti oldalán, szántóföldi területen Árpád-kori és középkori cserepeket találtunk. Teleprészlet, vagy tanya lehetett.

József Attila utca: A falu ÉK-i részén, a főúttól keletre a kertekben késő középkori, újkori kerámia-töredékek kerültek elő.

Kis-Dobogó: A szántott területen egy kisebb, az egykori mederből kiemelkedő dombháton jellegtelen őskori kerámiatöredékeket találtunk. A lelőhelynek telep jellege van, kiterjedése kb. 100×100 m. A lelőhely a dűlő-úttól délre is folytatódik.

Templom környéke: A falu középső részén található kertekben és a templom környékén szórványosan késő középkori kerámiát találtunk.

Munkatársak: Dördák Ferenc geodéta, Németh Gábor régészhallgató.

FARKAS CSILLA

323. Rezi, vár

(Zala megye) Kk

2004. szeptember 7. és október 27. között folyt a feltárás a vár két területén; a lakótoronytól délnyugatra eső részen (5. szelvény) és a nyugati kaputoronytól délre fekvő területen (7. szelvény).

Az 5. szelvényben feltártuk a lakótorony déli falának külső falsíkját, mely közelében előkerült egy L alakban jelentkező, erősen pusztult korábbi építményhez tartozó falszakasz, valamint ettől délre egy K-Ny tájolású falszakasz. Az L alakú falszakasz a lakótorony déli falával, valamint a nyugati várfallal volt párhuzamos. Az épületsarok meg volt bontva, a kövek iránya alapján itt támpillér lehetett, melyet a szikláig elbontottak. Úgy tűnik azonban, hogy a lakótorony külső, déli falsíkján megfigyelt padka és ez az épületrész egymáshoz tartozhat, a padka a vár egy korábbi építési periódusához tartozó sarokpillér nyoma lehet. A lakótorony déli falának keleti részén egy jól elhatárolható befalazott nyílást, valószínűleg ablakot figyeltünk meg. Az 5. szelvényben sok újkori bolygatással zavarva kevés késő középkori kerámialelet és néhány vasszeg került elő.

A 7. szelvényben a DNy-i kaputorony előtt a külső szintek meghatározásán dolgoztunk, valamint a várakok É-i permét szerettük volna meghatározni. Ez utóbbit egyelőre nem sikerült tisztázni. A szelvényben az apróköves omladékrétegből kevés késő középkori kerámialelet került felszínre.

HAVASI BÁLINT

324. Rigyác, Magyarocsa-dűlő

(Zala megye) Ó, Á, Kk, Kú

2004 áprilisában régészeti terepbejárást végeztünk a Rigyác-Sormás közé tervezett bányaterületen. A bányaterület a 7. sz. főút déli oldalán található. A K-Ny-i hossz tengelyű bánya több É-D-i lefutású patakmedret szel át. Terepbejárásunk célja a kijelölt bányaterület szisztematikus bejárása, feltérképezése volt. Munkánk során új régészeti lelőhelyek kerültek elő, és sikerült a korábban ismert lelőhelyek határait is pontosítani. Két új lelőhelyet regisztráltunk.

Magyarocsa-dűlő É: A lelőhely Rigyác központjától 1 km-re DDNy-i irányba, Eszteregnye központjától 2,8 km-re DNy-ra található. Az Alsó-mező-dűlő Ny-i határán futó dűlőút K-i oldalán, a Magyarocsa-dűlő É-i felében van. É-D-i irányú dombhát, melyet K-ról az É-D-i lefutású Rigyáci-patak határol. A lelőhely egészen voltak ritkás szóródásban őskori, középkori, késő középkori-kora újkori cserepek. A legtöbb cserepet a domb DK-i lejtőjén találtuk. A lelőhely 860×320 m kiterjedésű, É-D-i irányú.

Magyarocsa-dűlő D: A lelőhely Rigyác központjától 1,8 km-re DNy-i irányba, Eszteregnye központjától 3,3 km-re DNy-ra található, a Rigyáci-patak Ny-i oldalán a patakparttól 100 m-re található. Egy É-D-i irányú domb DK-i lejtőjének Ny-ról és É-ről fákkal, cserjékkel

határolt felszántott parcelláján találtuk a leleteket. Intenzív lelőhely, nagyszámú Árpád-kori és középkori töredéket gyűjtöttünk. Egy szétszántott objektum felszínén Árpád-kori cserepek között agyaggolyó töredéke is előkerült. Elképzelhető, hogy a lelőhely déli irányban hosszabb. A lelőhely 290×150 m kiterjedésű, É-D-i irányú.

SZÁRAZ CSILLA

325. Sajókaza, református templom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö, Ű

2004-ben az elfogadott terv szerint került sor a templom környezetének tereprendezésére az előírt régészeti felügyelet mellett. A múlt évben a templomkertben elvégzett kutatások alapján elkészített terv (Szabadics Anita, ÁMRK) nem érintett a középkori felszínnél mélyebb rétegeket, de az újkorban lebontott sekrestye- és ossariumfalakat fedő feltöltést kézi munkával kellett eltávolítani. Ellenőrző szondát nyitottunk továbbá az előző évi munka folytatásaként az É-i fal Ny-i szakasza mellett, az itt feltételezett középkori oldalépítmény szakaszán a templomalapozás vizsgálatára: építményre utaló jelet az alapozásban nem találtunk. A gépi munkát megelőző kézi feltárás tehát ezekre a területekre terjedt ki. A feltöltés leletanyaga újkori háztartási hulladék volt, igen szórványos középkori kerámiával együtt. Megtaláltuk a sekrestye bontása után készített kis támfal korábban másutt már előkerült maradványait is.

A gépi munkavégzés során a sekrestye K-i oldalán kisebb falrészlet került elő a középkori felszín magasságában, valószínűleg az említett újkori támfal részéről van szó, de ennek megtisztítására és további kutatására ekkor már nem nyílt lehetőség.

RÁCZ MIKLÓS

326. Sajókaza határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B, Sza

2004. november 10-én Sajókaza határában három helyszínen végeztünk helyszíni szemlét.

Rét-föld, Gyalog-rét: A terület a település Ny-i határában, a Sajótól É-ra, a Sajó és az erdő között található, K-Ny-i tájolású kiemelkedés. Szántóföld. A friss szántáson nagy mennyiségű császárkori kerámia található a felszínen. A K-Ny-i tájolású lelőhely kiterjedése 340×140 m. A régészeti lelőhely K-i folytatása a *Palota-hosszak-dűlő*ben található, ahol a szántásban kis felszíni leletsűrűséget mutatva, császárkori leletek kerültek elő. A lelőhely kiterjedése 600×600 m.

Sajókaza-Szuhakálló közötti út két oldala mentén az út a Sajó É-i partján húzódó dombvonulaton halad, K-Ny-i irányban. Az út két oldalán szántóföldön, 780×320 m-es kiterjedésű területen bronzkori kerámiát találtunk a felszínen. A lelőhely legintenzívebb része az úttól É-ra eső területen, a lelőhely K-i részén található.

A leletanyag a miskolci Herman Ottó Múzeumba került.

PUSZTAI TAMÁS

327. Sajókeresztúr, református templom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kő

2004-ben a templom műemléki helyreállítását megelőzően a külső homlokzatok falkutatását és a külső környezet régészeti kutatását végeztük el. Az egykor a Szent Kereszt tiszteletére szentelt egyházzal tudósító első írott forrás az 1332–36. évi pápai tizedjegyzék, de mivel a település éppen templomának titulusról kapta nevét, a falu első említése (1291) egyúttal a templom első említésének is tekinthető. Építtetőjét a Miskolc nemzetség tagjai között kell keresni. A törtkőből épült, jellegzetesen nyújtott, egyenesen záruló szentélyű, egyhajós, eredetileg torony nélküli templom hajója és szentélye őrzi eredeti alapterületét, a falak egyszerre, a 13. század második felére tehető első építési periódusában épültek fel. E periódusban a templom ablakai félköríves záradékú, tölcseresen szűkülő nyílások voltak. A hajó déli falán három ilyen ablak lehetett, de közülük csak a középső maradt meg, a két szélső helyén ma késő gótikus ablakok nyílnak. A déli homlokzat Ny-i végén látható negyedik, kisebb ablak arra utal, hogy a templom Ny-i végén eredetileg karzat emelkedett, és ez az ablak azt volt hivatva megvilágítani. A szentély déli falán ma nyíló ablakok szintén eredetiek. A Ny-i ablak a többtől eltérő formájú és méretű, ennek okára egyelőre nincs magyarázat. Talán a belső falkutatás tisztázhatná a kérdést. Egy eredeti ablak a K-i szentélyfalán is nyílik. A templom két kapuja közül a Ny-i kőkerete jelenleg másodlagos helyzetben van a Ny-i fal belső síkjában összeállítva.

A falkutatás során egyértelműen bebizonyosodott, hogy az épületnek eredetileg egyáltalán nem voltak támpillérei, a sarkok szabályos kváderkövekből épültek föl. A szentélyfal koronája a mainál alacsonyabb szinten húzódott. Koronázópárkánynak, lábazatnak nem találtuk nyomát, de lábazat egykori léte nem zárható ki; azt lehet, hogy csak a homlokzatok alsó részén mindenütt megtalálható, modern téglából álló alapmegerősítés készítése során pusztították el. A szentély É-i oldalán a templommal egykorú, téglány alaprajzú, 7×4 m-es belméretű sekrestye állt. Ajtajának külső körvonalait nem találhattuk meg, mert a falat modern téglaköpenyezés takarja. A sekrestyeajtó pontos helyének meghatározására belső falkutatásra van szükség. A középkori járószint a mainál jóval mélyebben húzódott, a legvastagabb feltöltődés az É-i oldalon van. A hajó É-i falához utóbb, közelebből ismeretlen időpontban, de még a középkor folyamán nagy valószínűséggel a 15–16. század fordulóján táján egy hosszú, téglalap alaprajzú, 12×5 m-es belméretű egyetlen, osztatlan teret magába foglaló, ismeretlen funkciót betöltő (talán iskola) kőépületet ragasztottak. A terrazzo burkolatú épület pusztulása leg-

korábban a 17. században, a sekrestye lebontásakor következett be. A templomot a 16. sz. első éveiben késő gótikus stílusban átalakították. Ekkor keletkeztek a hajó nagy, mérműves ablakai. A 17. század végén a Ny-i homlokzat elé vaskos kőtornyot építettek, melynek felső szintje eredetileg fából készült. A toronyba kívülről nem, csak a hajó felől lehetett bejutni. A torony építésekor emelték ki eredeti helyükről a Ny-i kapu elemeit, és rakták azokat ismét össze (rosszul) a Ny-i hajófal belső oldalán. A torony Ny-i sarkait utóbb átlós helyzetű támpillérekkel erősítették meg. A hajó déli oldala elé a 18. században előcsarnokot emeltek. Ennek építőanyaga is törtkő. A 20. század elején a torony felső szintje leégett, újjáépítése 1928-ban már szilárd anyagból történt. Talán ekkor keletkeztek a torony Ny-i sarkainak támpillérei is. Az 1970-es években mind a hajó, mind pedig a szentély fala törtkőből épült, de téglákat és igen sok vasbetont is tartalmazó pillérekkel „erősítették meg”. A hatalmas súlyú, kellően le nem alapozott pillérek a remélttel ellentétes hatást váltottak ki: megsüllyedésük következtében meghúzták azokat a falszakaszokat, amelyekbe bekötötték őket. Az egyetlen eredeti „támpillér” a hajó ÉK-i sarkán áll, ez azonban valószínűleg a sekrestye Ny-i falának meghagyott darabja. Az utolsó tatarozások során a korábbi vakolat- és meszeléstegeket maradéktalanul eltávolították, a homlokzatokra rabicháló és vastag, cementes vakolat került. A szentély részleteiben most feltárt ablakának kőkeretén többszörös fehér meszelés nyomait figyeltük meg.

SIMON ZOLTÁN

328. Sajószöged, geodéziai torony

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, B, Á, Kk, Kú

A 35. sz. főút déli útpadkájának Nagycséc és Sajószöged közötti szélesítése során 2004. szeptember 3-án a munkagép embercsontokat forgatott ki a 12+000–12+100 km-szelvények között. 2004. szeptember 6. és október 5. között mentő feltárást folytattunk. Ennek során 76 temetkezést tártunk fel. A sírok mind keleteltek voltak, a feltárt terület középső részében jellemző volt a szuperpozíció, a középtől kifelé haladva, a széleken ez már nem fordult elő. A terület két legszélső sírjától Ny-ra és K-re néhány méterre mindkét oldalon egy-egy kb. 50 cm vastag, a sírokkal azonos mélységű árok nyomát találtuk, feltehetőleg a temető árka volt. Az árkon kívül nem voltak temetkezések. A központi részben a csontvázak kisebb hányadának volt bronz ruhadísze, övverete, ruhakapcsa. Előkerült négy övpálca is, valamint néhány sírból gyöngynyaklánc, valamint bronz huzalnyaklánc. Két pénzérmét találtunk, de másodlagos helyzetben, betöltésből: egy Károly Róbert, illetve egy Zsigmond ezüstdenárt. Ezek feltehetőleg 14–15. századi sírok jelenlétére is utalnak, azonban az eredeti helyzetben megtalált ruhadíszek, övdíszek, pitykegombok sírjai 17. századi eredetűek lehetnek. A feltárt temetőrészlet K-i szélén, az árok közelében a többi temetkezéshez képest igen mélyre ásták a sírokat.

2004. október 5–13. között a 35. sz. út É-i oldalán is folytattunk mentő feltárást. Itt 18 temetkezést tártunk fel, valamint 3 őskori gödröt. Ezek is mind keleteltek voltak. Itt nagyon mély sírokat találtunk (a déli oldal mély sírjaival szembeni oldal), amelyek vágtak feltűnően sekély sírokat. Ezen sekély sírok közül egynél a koponya alatt két S-végű hajkarika, egynél pedig egy nyitott végű karika Árpád-kori eredetre utal. A kétoldalt feltárt temetkezések többsége 17. századi, esetleg 18. század első harmadából származik, azonban a sekély sírok Árpád-kori, a két megtalált pénzérme pedig további középkori sírok jelenlétére utal. Feltételezhető egy templom jelenléte is a területen, de ennek nyomára még nem bukkantunk. A lelőhelytől É-ra fekvő dombon intenzív bronzkori leletsűrűsödés utal őskori lelőhelyre.

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

329. Salgótarján, Márkházapuszta II.

(Nógrád megye) R, B, Á, Kk, Ú

2004. szeptember 20. és november 9. között megelőző feltárást végeztünk a lelőhelyen. A helyszín a Tarján-patak Ny-i dombosorának alján egy korábbi majorságot is magába foglaló teraszos domb terasz alatti lejtője és domblába. A feltárást során a domblában, de főleg a lejtőn kerültek elő régészeti jelenségek, objektumok. A horhos oldalában a következő domb lábánál húzott szondánk szintén tartalmazott leleteket, így feltételezhető, hogy a lelőhely erre a dombra is kiterjed. A kutatás során 66 objektumot tártunk fel. Az előkerült objektumok kb. 60%-os területi lefedettséget mutatnak.

Késő rézkor (Badeni kultúra) – bronzkor: Két objektum került elő, amelyek közül az egyik egy szabálytalan alakú. Az előkerült leletanyag közül kiemelkedő egy kétszattatú tál töredéke, illetve több kisméretű füles bögre. A másik objektum egy gabonásverem, amelynek az oldala vékony rétegben kormos. Leletanyaga díszített bronzkori kerámiából, állatcsontból, illetve három darab pattintott kőszekéből állt. A dombvonulat koronáján szórvaányosan előkerültek még bronzkori kerámiatöredékek, amelyek arra utalnak, hogy a lelőhely valójában a domb tetején helyezkedik el és mi csak a szélét érintettük.

Árpád-kor: Két félig földbe mélyített házat tudtunk megfigyelni. Ezek közül az egyik szerkezete a szabályostól eltérő formát mutat. A ház beásása sekély és nem szabályos négyszög alakú, illetve a benne talált oszlophelyek nem nyeregvetés megoldásra utalnak. A házhoz kapcsolódó lejáratot, illetve kemencét nem tudtunk megfigyelni. A bontás során az Árpád-kori korongolt kerámia és állatcsont mellett előkerült még egy bikónikus orsógomb és egy kézzel formált kerámia töredéke is. Ettől az objektumtól délre feltártunk egy kör alakú gödröt, amelynek közepét négyszögletes alakban lemélyítették. Az objektum bontása során Árpád-kori kerámia, állatcsont és egy őrlőkő töredéke került elő. A másik ház egy kis alapterületű, külső és belső kemencével rendelkező, ágasfászelemen szerkezetű épület. Külső kemencéjének ol-

dala és kavicsal kitapasztott platnija jól átégett, ami a hosszú ideig tartó használatra utal. A bontás során megtaláltuk a másik kemencét, amely szabályos négyszög alakú boltozata is sarkos kiképzésű volt. Sarkait kővel (őrlőkővel) támasztották meg. A kemence oldala és platnija szintén jól átégett vörös, helyenként fekete színű volt. Egyik kemencénél sem figyeltünk meg megújítást. Az ágasfás oszlophelyei a lakógödörön kívül helyezkedtek el, illetve azok tengelyében, középen még egy oszlophelyet tudtunk megfigyelni. A ház közepén egy enyhén ívelt pengéjű aratósarlót találtunk jó állapotban. A ház területéről nyolc őrlőkő-töredéket gyűjtöttünk össze.

Késő középkor: Négy gabonásvermet tártunk fel, ezek mindegyikének vékony, hamus réteg borította az oldalát. A felszíntől számított mélységük eléri a 2,5 m-t. A vermek leletanyaga kerámiából, állatcsontból, üvegtöredékekből állt. Ezenkívül egy olló, több kés töredéke, egy orsógomb, sarkantyú, egy ezüst pecsétgyűrű és egy őrlőkőtöredék került elő a vermekből. Két esetben meg tudtuk figyelni a gabonásvermek beszakadt szájrészét is. A vermeket még a 18. században is töltötték. Szintén késő középkorhoz sorolható még kettő objektum, amelyek közül az egyik talán egy be nem fejezett gabonásverem, míg a másik agyaggyerő gödörként funkcionálhatott. Az előbbi esetben egy négyszög alakú gödörbe ástak bele egy kerek, egyenes falú gödröt. A bontás során kerámiatöredékek, állatcsont, egy patkótöredék került elő; és jól megfigyelhető volt, hogy a gödröt a domb tetejéről töltötték fel. Az utóbbi gödör szabálytalan alakú és az oldalában kisebb fülkéket alakítottak ki. Leletanyaga néhány késő középkori kerámiából állt. A területen több helyen is feltártunk kis alapterületű égett, hamus felületeket, amelyeket késő középkori kerámia datált. Eredeti funkciójukat nem tudtuk megállapítani.

Újkor: Az ásatáson a domb aljában egy 18–19. századi épület alapfalait találtuk meg, amely feltehetően három periódusban épült és a majorsághoz tartozott. Első periódusából „GTP” betűjeles téglák kerültek elő. Ilyen téglák a major többi épületének omladékában is láthatók. Második periódusban a téglafalat téglapillérrel támasztották meg, majd a harmadik periódusban a falat visszabontották és egy gerendaváz-szerkezetes, kőalapozású épületet emeltek. A maradványokból a teljes épület nem volt kiserkeszthető, így funkciójára sincs információ. Ezenkívül meg tudtunk még figyelni egy nagyméretű árkot, illetve hulladékgödröket is a területen, amelyek leletanyaga mázas népi kerámiából, állatcsontból állt.

Konzulens: Majcher Tamás.

Munkatárs: Parditka Györgyi régészhallgató, Juhász Ágnes történelemszakképző.

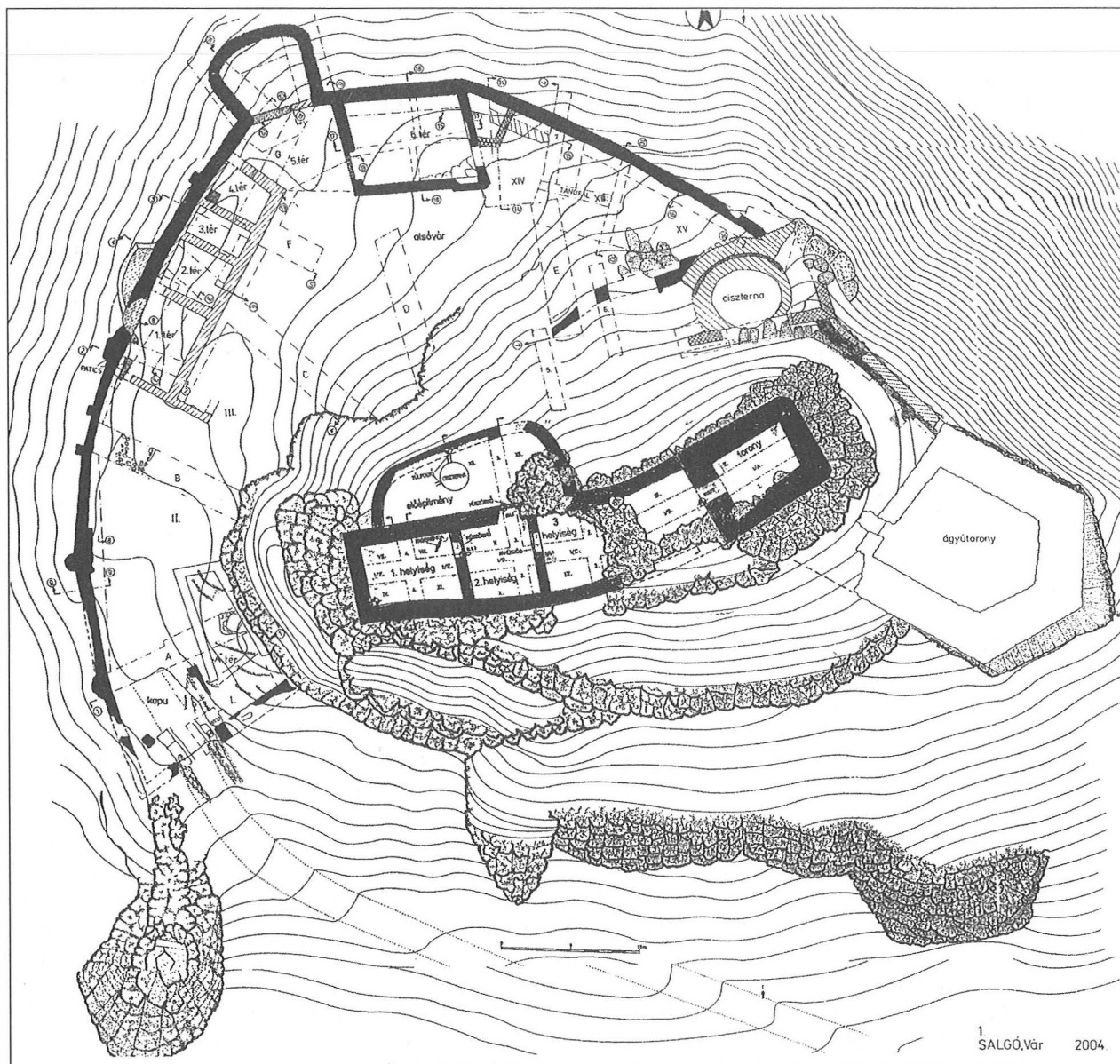
FARKAS ZSUZSANNA

330. Salgótarján, Salgóvár

(Nógrád megye) Kő

2004 augusztusában már ötödik éve folytatódott a vármaradványok helyreállítását előkészítő ásatás. Ebben az

évben három fő feladat megoldása szerepelt a kutatási tervben: 1: Az északon, már részben az udvarszint alatt elhelyezkedő, korábban is ismert, de mindeddig agy- részt a munkák során keletkezett törmelék tárolására használt nagyobb falazott tér feltárása. 2: Az ettől kelet- re található terület kutatásának lezárása, az itt találha- tó nagyméretű fatuskó kiemelése. 3: Az ún. nagycisz- ternát és az ötszögű ágyútoronyt összekötő várfal és kap- csolódo elemeinek tisztázása. Mindezek mellett felada- tunk volt egy ideiglenes tereprende- zés is az alsóvár északi részén. *(Lásd az illusztrációt!)*

Munkánk során – a továbbra is anyagdepóként használt ÉNy-i negyede kivételével – a sziklafelszín jelentkezésének megfelelő utolsó, közel vízszintes járósztig sikerült feltárnunk a vár legnagyobb méretű – 8×6 m belvilágú – terét, melynek a várfallal egyidős falai közül a keleti és a déli több mint 2 m magasságban áll. Az

újkorban erősen bolygatott betöltése alsó részén még megfigyelhettük az építési és pusztulási rétegek maradványait, s emellett tisztázhattuk Ny-i kapujának – itt a küszöbök is megmaradt – egykori formáját.

A K felé kapcsolódó, egykor a várudvarhoz tartozó, nyitott területen befejezhattük a rétegek és az itt korábban megfigyelt jelenségek (vastag építési-pusztulási rétegsor, habarcskeverő-helyként értelmezett maradványok, továbbá egy ismeretlen funkciójú, szabálytalan alaprajzú, vékonyfalú saroképítmény) elemzését; ezt követően itt egy rézsús terepszintet alakítottunk ki.

Az alsóvár K-i részén, az ún. nagyciszterna mellett, az attól délre húzódó, részben korábban is ismert, már a hegyoldalba épített, K-Ny-i fal megmaradt részleteit bontottuk ki. Megállapítottuk, hogy az eredetileg Ny felé, a felsővár megközelítését szolgáló feljáró irányába folytatódott – itteni záródását csak további feltárás tisztáz-

hatja. Kelet felé ugyanakkor egy derékszögben É-ra forduló fal kapcsolódott hozzá, mely eredetileg befuthatott a ciszterna ÉK-i részén az elmúlt évben kibontott falcsonkhoz. Kiderült, hogy a bazaltoszlopok alkotta beugrásban kialakított ovális vízgyűjtőt egykor egy közel négyzetes, átlag 90 cm-es falvastagságú építmény foglalta magába. Ez K felé mintegy toronyszerűen kiugrott a vár védelmi rendszeréből s itt a felső részen a ciszterna mellett még bizonyos fedett térnek (vagy tereknek) is helyet biztosított. A falcsatlakozások azt bizonyították, hogy először ez az említett építmény, illetve a vastag falú ágyútorony épült meg, s csak ezt követően készült el az azokat összekötő, már a sziklafalhoz támaszkodó (vár)fal, melynek szélesebb alapozására csak egy 80–90 cm vastag felmenő rész támaszkodott. Úgy tűnik, ez a meglehetősen csekély – 80–100 cm-es – falvastagság jellemző az alsóvár építményeinek többségére, s ez a megfigyelt falelválások ellenére azok közel egykorú voltát látszik igazolni. Ugyanakkor több réteg-megfigyelés és az előkerült leletanyag is amellet szől, hogy a teljes alsóvár a várkaputól az ágyútoronyig egyetlen építési folyamat eredményeképp a 16. század közepének közelebről meg nem határozható időszakában jött létre. Csupán a nyugati palotaszárny tekinthető egy későbbi – de ugyancsak még 1554 elé helyezhető – periódus emlékének.

FELD ISTVÁN

331. Salgótarján, TESCO

(Nógrád megye) U, B, LT, Sza, Kk

A 2004. április 13. és május 4. között tartó feltárás a 2003. november 19–27. között folyó próbafeltárás folytatását képezte. Az ásás során a több helyen másodlagosan, a jelenkorban megbolygatott felszín alatt hulladékgödörök, tűzhelynyomok kerültek elő. A leletanyag a felső kevert rétegekben vegyes volt: újkori és késő középkori edénytöredékek mellett kevés újkőkori, bronzkori, kelta, császárkori barbár, és exportált római edénytöredékek kerültek elő. A bolygatatlan teleprészen bronzkori és császárkori objektumokat találtunk.

VADAY ANDREA

332. Sámsonháza, Fehérkő-vár

(Nógrád megye) Á, Kö

2004. június 7–16. között kutatóárokkaal vizsgáltuk meg a vár leginkább látható, É-i épületszárnyának maradványait. A vár három jelentős falmaradványának, melyek falsíkja már lepusztult, régészeti kutatással kerestük meg és mértük be falsíkját. Megállapíthattuk, hogy a vár É-i részén egy emeletes épületszárny állott, melynek É-i, külső falát alkották a ma is legmagasabban fennálló falszakaszok. Az épületszárny külső fala 2,5 m, belső fala 2,2 m vastag volt, a sziklára alapozták azokat. Az alsó szintje a vár belseje – feltehetőleg belső udvara – felől alagsorszerűen félig a terepszint alatt helyezkedett el,

erre mutat a belső falban feltárt ablaknyílás, mely felfelé erősen emelkedik. Az alsó szint padlóját a simára faragott sziklafelszín alkotta. Az épületen kívül É-on egy cölöpsor nyomait találtuk meg, melynek vonala összetart a külső várfalsíkkal, s megállapítható volt a rétegek vizsgálata, a feltárás során, hogy nagy valószínűséggel a vár ezen épületénél korábbi cölöpfalról van szó, melyet éppen ezen kőépület építésekor számoltak fel. A cölöpsorhoz tartozó szint alatt egy meszes réteget is találtunk. Ebből arra következtethetünk, hogy a cölöpfalal egyidőben már kőépület is kellett, hogy álljon a várnak valamely részén. Feltehető, hogy a vár legkorábbi időszakában egy kisebb alapterületű kőépület állt a vár egy magasabb pontján, melyet akkor még egy cölöpfal kerített. A kutatott É-i épületszárny alsó szintjének padlóját vastag, égett famaradványokból és hamuból álló réteg borította. Az égési rétegen, mely minden valószínűség szerint az épület tűzvészben való pusztulásának nyoma, nem figyelhettünk meg újabb kultúrréteget, az épület használatára vagy itteni tevékenységre utaló jelenséget. Ebből arra következtethetünk, hogy az itt megfigyelhető pusztulás után a várnak legalábbis ez a része többé nem épült újjá, s a jelek szerint a pusztulás után nem sokkal az épület falaiból leomlott kövek halmozódtak fel, s a természetes pusztulás útján vastag omladék-réteggel töltődött fel az épület helye. A pusztulás időpontját a szenes-hamus rétegben előkerült leletek segítenek behatárolni, s ezek egyúttal az épületrész használatáról is vallanak.

A kerámiaanyag egységes jellegzetességet mutat: szabálytalanul, kézi korongon formált, csigavonalas bekarcolással díszített fehér anyagú edények oldaltöredékei kerültek elő innen, ezek készítése és használata a 12–13. századra, de legkésőbb a 14. század első felére tehető. A faszenes rétegben feküdtek egy összetört őrlőkő töredékei, mely kézimalmából származhat. Ebből a leletből arra következtethetünk, hogy a várban terménytárolás és -feldolgozás folyt. Előkerült továbbá pusztulási rétegből egy forgócsillagos sarkantyú töredéke. A kerámiaanyagban előforduló egy-két igényesebb edényből származó töredék talán a várúr használati tárgyaira vall. A pusztulási rétegnél korábban került az épület É-i fala mellé néhány finom, fehér anyagú edény töredéke melyek egyike valószínűleg egy pohár darabja.

RÁCZ MIKLÓS

333. Sárovar, Nádasdy-vár

(Vas megye) Ú

2004. július 13–20. között régészeti szakfelügyeletet látunk el a Nádasdy-vár földmunkáinál, amire a vár külső oldalán északra, keletre és nyugatra a hajdani várárookban, valamint a vár udvarának nyugati és keleti oldalán került sor.

A várárookban a feljáróhíd két oldalán futó árkokban a felső 30–50 cm újkori tégladarabokkal és kavicssal kevert föltöltés alatt megtaláltuk a világosszürke agya-

gos altalajt. A vár külső oldalán futó árokban szintén vastag újkori téglás-kavicsos feltöltést, benne néhány kis mennyiségű 19–20. századi cseréptöredéket találtunk. A feltöltés itt vastagabb, az altalaj az árok alján nem mutatkozott.

A várbelsőben húzott árkok tanúsága szerint a várudvar az árkok teljes mélységében (60 cm) és nyilván ettől lejjebb is, többszörösen elplanírozott építési (bontási) törmelékkel van feltöltve. Néhány helyen megfigyelhető volt összefüggő, vörös kavicsos planírozás a felső 20–25 cm-en.

A várudvar ÉNy-i részén egyhelyen kb. 25 cm mélységben a munkagép az árokra merőlegesen futó falat talált, amely mind a felhasznált építőanyag (gépi téglá), mind a kötőanyag (habarcs illetve részben beton) tanúsága szerint a 20. századból származik. A várbelső K-i részén, az 5. bástyától 10–12 m-re délre egy újabb 20. századi fal került elő.

A várat övező, illetve a várkertben lévő árkokban régészeti jelenséget nem találtunk.

PAP ILDIKÓ KATALIN

334. Sárvár határa

(Vas megye) LT, Rő, N, Á, Kö

2004 áprilisában–májusában több alkalommal régészeti terepbejárást végeztünk a várostól É-ra a sárvári határ É-i részén, a Gyöngyös bal partján, a Végh-malom környékén.

Bagoly-rét: A Gyöngyös csatorna déli partján, a kertvárostól délre, a téglagyári horgásztótól Ny-ra nagy szántóterület van. A területen, közel a csatornához szórványos középkori, késő középkori kerámiatöredékeket találtunk. A lelőhely csak szórvány jellegű.

Csénye-újmajor: Az ipari park területétől délre egy nagy szántóföldi táblán folytattuk a terepbejárást. A majortól ÉK-re, egy enyhén emelkedő részen sok kerámiatöredéket találtunk. A többség Árpád-kori, több fazéktöredéken bekarcolt csigavonaldíszet figyeltünk meg. Az Árpád-kori telep középső részén néhány grafitos vaskori töredék is előkerült. A teleptől ÉK-re egy kissé kiemelkedő dombocskán néhány szórványos kora középkori, vaskori töredéket találtunk. Valószínűleg nem különálló lelőhely, hanem összefüggő település. Az Árpád-kori település nagysága kb. 250×300 m.

Kenderszeri-dűlő: A várostól ÉÉNy-ra, a vasúti átjáró után a Rábasömjén felé vezető út mellett, a 88-as tervezett elkerülő út nyomvonalától délre, egy kisebb táblán régészeti megfigyelést folytathattunk. A sömjéni úttól K-re, közvetlen egy dűlőúttól délre, amit fás, bokros növényzet határolt, csaknem 200 m hosszán, viszonylag sok őskori, késő bronzkori anyag került elő. A kerámia mellett kova is került elő. Néhány kerámia bizonytalanul népvándorlás korinak lett meghatározva az anyaga alapján, korongolt barnás-szürke, lyukacsos szerkezetű. A lelőhely az út túloldalán valószínűleg folytatódik. Tőle délre középkori kerámiatöredékek kerültek elő,

főleg oldaltöredékek, de egy fedő gombjának töredékét is megtaláltuk.

A tábla K-i részén, ahol egy kissé lejt a terület, szinte egy kisebb árkot, vagy patakmedret képezett, római téglá- és tegulatöredékek, kövek kerültek elő. A kerámia mellett egy vasbucát is találtunk, és egy kovát, valószínűleg egy kisebb késő római kori telep lehetett.

Közép-malomtól ÉNy-ra: Egy elhagyott Gyöngyösmeder partján római kerámiatöredékek, terra sigillata került elő a 120×120 m-es árokkal kerített római „tábor-tól” kb. 100 m-re Ny-ra. Feltehetőleg a római út mindkét oldalán hosszan követhető a római település nyoma. Ezen a területen is találtunk néhány kora középkori hullámvonaldíszes kerámiatöredéket is.

Osztályi-dűlő: A sárvári határ É-i részén egy nagyobb tábla ÉK-i sarkában a Gyöngyöstől nem messze szórvány középkori kerámiatöredékek kerültek elő. A rossz látási viszonyok miatt azonban még több leletanyag előfordulása is várható. Ez a település a római úttól É-ra helyezkedik el. A középkori teleptől délre, szintén ezen a határrészen, a római úttól É-ra egy római település É-i szélét találtuk meg. Déli részének meghatározása a magas gabona miatt nem lehetséges, de feltehetőleg egészen a római útig tartott. Viszonylag sok római kerámiatöredékre, kőre, tegulára bukkantunk ezen a részen.

Óvár: A felszínről igen sok kerámiát, terra sigillátát gyűjtöttünk, és tömegével figyeltük meg a téglá- és tegulatöredékeket. Egyetlen fémet sem sikerült találnunk. A római telep kiterjedése egészen a vasúti töltésig, sőt valószínűleg azon túl is húzódik, de a vasúti törmelék és a nagy növényzet miatt ezt nem tudtuk pontosabban megfigyelni. Néhány középkori edénytöredéket is találtunk, valószínűleg a későbbiekben a középkori Péntekfalú rátelepült a területre. Az új építésű házak egészen a lejtő széléig nyúlnak. 1973-ban Buocz Terézia ásatást végzett itt, a terület védett.

Végh-malom: A római úttól délre, a 602. sz. háromszögelési pont környékén, kissé ÉNy-i irányba, egy nagyjából szabályos 120×120 m nagyságú területet figyeltünk meg, ahol némi árok is látszik. K-i széle még kérdéses maradt a gabona miatt. Talán egy tábor helye lehetett. Igen sok építőanyag, kő-, téglá-, teguladarab került elő, római kori kerámiatöredékek, hombárperem, fazék-, táltöredékek, terra sigillata, üveg, és egy vasszeg is. Ez a lelőhely nem esik egybe a Gábler Dénes által kutatott területtel, attól kissé NyÉNy-i irányba fekszik.

Végh-malom és a Közép-malom között: A római úttól délre népvándorlás kori, kora középkori hullámvonaldíszes kerámiatöredékeket és jellegtelen kézzel formált, homokkal soványított fekete kerámiatöredéket, illetve egy sűrű vastag falú korongon készített töredéket is találtunk. Valószínűleg egy vaskori (kelta) település nyomait jelzik.

Munkatársak: Derdák Ferenc geodéta, Németh Gábor régészhallgató.

FARKAS CSILLA

335. Sárvár határa

(Vas megye) R, B, V, Rő, Á, Kö

2004 szeptemberében próbafeltárást végeztünk. A feltárások megkezdése előtt néhány nappal elvégeztettük a 88. sz. elkerülő út nyomvonalának teljes légi fotózását. A Savaria–Arrabona út kitűnően látszik ott, egyéb feltűnő jelenség nem volt tapasztalható.

Dombai-kereszt (4.sz. lelőhely): A lelőhely viszonylag sík területen fekszik, némiképp dél felé lejt. Az általában sárga agyag, néhol löszös foltokkal és őska-
viccsal. A humusz nagyon vékony, átlagosan 20–30 cm.

A próbafeltárást túlnyomórészt gépi humuszoslással végeztük el. Előkerült egy római kori épület patiosos, tegulás, majdnem teljesen szétszántott, erodált rétege. A kutatóárok-
kal az épület keleti, nyugati és északi falát tisztáztuk. Az épület hosszúsága 13 m K–Ny-i irányban, az É–D-i kiterjedése is meghaladja a 10 métert. Leletanyag nagyon kevés került elő. Az épület mellett több árkot is találtunk (kerítésárkok?).

A 3822. sz. tengelykaró mentén kavicsos sáv került elő, eléggé szétszántott állapotban. Ezt a Savaria–Arrabona távolsági út kavicsöltéseként azonosíthatjuk. A nyomvonal K felől átlósan keresztezi a tervezett 88. sz. elkerülő út vonalát, és az előkerült épülettől délre halad el.

Felső-mező: A két lelőhely két hosszanti dombháton helyezkedik el, mellettük délről egy vízjárta terület és egy forrás van. A terepalakulatok és a dűlők alapján 3 részre osztható a terület.

Az 1. a legészakibb rész, egy K–Ny-i dombhát déli lejtője, egy sekélyebb rész választja el a lelőhely többi részétől. A humusz vastagsága 30–60 cm között változik. Itt 120 m² kézi és kb. 900 m² gépi kutatóárkot, illetve humuszosított területet húztunk. A humuszból viszonylag sok kerámia került elő, néhány összefüggő töredék is, de egyéb jelenséget, objektumot nem tudtunk megfigyelni. Elsősorban késő bronzkori–kora vaskori anyag került elő.

A 2. szakasz egy szintén K–Ny-i laposabb dombhát K-i vége, É-i lejtője. Itt 180 m²-t kézzel és közel 700 m²-t géppel kutattunk meg. Két határozott réteget sikerült elkülöníteni a felső humuszrétegen kívül. Még a humuszban sikerült megfogni két Árpád-kori árkot. Az alsóbb rétegből sok őskori (bronzkor) kerámia került elő. Eddig elsősorban cölöplyukakat és több nagyobb, de a humuszban bizonytalanul látható objektumot figyeltünk meg.

A 3. szakaszt egy földút választja el a terület többi részétől, a dombhát itt folytatódik. 120 m²-t kézzel és kb. 380 m²-t géppel kutattunk meg. Több árok (szuperpozícióban) és néhány nagyobb egyértelmű objektum került elő. A bronzkori anyag mellett késő rézkori kerámia és kőeszközök kerültek elő.

Tilos erdő (3. sz. lelőhely): Az erdő sarka mellett elhaladó nyomvonalon kézi és gépi kutatással kb. 1000 m²-t tártunk fel. Megállapítottuk, hogy a Savaria–Arrabona út ezen a szakaszon csak a nyomvonalon kívül ha-

lad. A terepbejárás gyűjtött leletanyag mellett a kutatás során csak kevés jellegtelen ő- és középkori leletet gyűjtöttünk. A hajdani, nem túl intenzív és sekély jelenségeket az évszázados szántásokkal megsemmisítették.

6. sz. lelőhely: Topográfiai kutatások alapján feltételezhető volt, hogy a 84. sz. úttól K-re már felmért római út vonala Ny felé a tervezett 88. sz. elkerülő út nyomvonalát részben vagy egészen egy kb. 1900 méteres szakaszon fedi.

A próbafeltárást a Savaria–Arrabona római út feltételezett töréspontjánál kezdtük meg. Rögtön az első kézi szondával sikerült keresztezni az utat. Ezt követően mintegy 500 m² területen bontottunk rá, ennek eredményeként feltártuk az út kanyarulatát, a mellette húzódó árkokkal együtt. Az út irányát egy a Sárvár–Rábasömjén között vezető út mellett egy kutatóárok-
kal (20 m²) próbáltuk meghatározni, de eredménytelenül. A kb. 550 m² terület gépi humuszoslása után megállapítottuk, hogy a római út csak mintegy 200 folyó-
méter hosszúságban fedi, majd elhagyja a tervezett út nyomvonalát. A próbafeltárási eredményei alapján világossá vált, hogy a római út többször, átlósan keresztezi a 88. sz. elkerülő utat. A nyomvonalat Ny felé nem tudtuk pontosítani, mivel a területen még leir-
tandó fasor és bozótos található. Az ókori és a modern út nyomvonala feltételezéseink szerint mintegy 900 m-es szakaszon esik egybe.

ILON GÁBOR

336. Sárvár, külterület, római út

(Vas megye) Rő

2004. április 28-án műszeres felmérést végeztünk, melynek célja a Savari–Bassiana között vezető római út nyomvonalának pontosítása volt. Április 22-én azonosítottuk a római út kavicsöltését, amely az 5. lelőhely feltárt részétől Ny-ra, mintegy 50 m-re éri el a tervezett nyomvonalat. Április 27-én Derdák Ferenc és Németh Gábor terepbejárás-
t folytattak a 84. sz. út és a Végh-malom között. Több római lelőhelyet azonosítottak, és megfigyelték, hogy a római út nyomvonala kitűnően követhető. Felmérésünk nyomán a következő megállapításokra jutottunk:

A Tóth Endre által az 1980-as években végzett útkutatás bizonyította, hogy a porpáci út vonalán húzódott a római út, erre alapozták a mai utat is.¹⁴ A 88. sz. közúttal való kereszteződése után a római út nyomvonala világosan követhető a Felső-mezőn egy KÉK-i irányba vezető, mintegy 1500 m hosszú kavicsos sáv és enyhe kiemelkedés formájában. Ez a sáv belefut egy ma is használt földút vonalába, amelyben a korábbi kutatás a

14 TÓTH E.: A Savaria–Bassiana útszakasz. ArchÉrt 104 (1977) 65–75.

római út folytatását látta. A római út következő biztos pontját a mai 84. sz. köztúttól K-re, a Végh-malomig vezető földút vonala, majd ismét a szántóföldön követhető kavicsos, kiemelkedő sáv jelentette. Az út vonala ezen a szakaszon több helyen megtörik. A terepbejárás és a műszeres felmérés több ponton módosította a római út eddig ismert vonalát. A nyomvonalat a Végh-malomtól Ny-i irányban egészen a Faképi-dűlőig, a 88. sz. út tervezett vonaláig követtük. Érdekes, hogy a Szaput-árok környékén a kavicsos sáv teljesen hiányzik. Ezt okozhatta erózió (a vízfolyás, illetve áradások), de elképzelhető az is, hogy a mocsaras terület miatt nem kavicsotlét, hanem facölöpökre helyezett útszakaszt építettek. A római út nyomvonala a két, azonosított szakasz között feltételezéseink szerint a ma is használt földút vonalán, azaz a Tilos-erdő, majd a Sár-dűlő É-i szélén fut egészen a Sárvár-Rábasömjén között vezető közútig. Ezt Tóth Endre korábbi kutatásai is alátámasztják. Megállapítható, hogy a római út nyomvonala részben vagy egészében egybeesik a 88. sz. elkerülő út tervezett nyomvonalának mintegy 1900 m hosszú szakaszával. A kérdéses területen folytatott terepbejárások a ma is használt út nyomvonala és növényzet miatt nem nyújtottak segítséget a nyomvonal pontosításához. Elképzelhető az is, hogy – hasonlóan a Szaput-árok mentén tapasztaltakhoz – nem található kavicsáv az említett szakaszon. Lehet, hogy faszerkezetű útszakasz húzódik itt, esetleg elpusztult (erózió) az egykori kavicsalapozás. Végleges választ csak a terület feltárása adhat.

Munkatárs: Vámos Gábor.

KISS PÉTER

337. Sárvár, 88. sz. főút csatlakozása

(Vas megye) R, B, Rő, Á, Kő

2004. március 23. és május 14. között végeztük a Sárvár 84. sz. főút 65+184 km-szelvényben az útcsatlakozás építését megelőző régészeti feltárást. Az útcsatlakozás korábbi részeinek feltárása 2002–2003-ban megtörtént. 2004-ben a 88. sz. főút csatlakozását és lehajtóját kutatunk meg. Az ásatás három felületen zajlott. Elsőként a 88. sz. főút 0+20–0+50 m-ig tartó szakaszát tártuk fel március 22. és április 9. között. A felületen 23 objektumot bontottunk ki, melyek között római kori kutak, késő bronzkori (urnamezős kultúra) verem, bronzkori gödrök és cölöplyukak találhatók.

Április 29-ig tartott a 88. sz. elkerülő út 0+140–0+200 m közötti szakaszának feltárása, ahol 68 objektumot bontottunk ki. A feltárt jelenségek és leletek a rézkorból (lengyeli kultúra) és a középkorból, túlnyomó részük pedig a bronzkorból származik. A jelenségek típusai: házak, gödrök, kút.

Május 14-én fejeződött be a 88. sz. elkerülő út Sárvár felé vezető lehajtójának 0–0+230 m közötti szakaszának a feltárása. A legtöbb objektum (118) ezen a szakaszon került elő, amelyek őskori (badeni, urnamezős kultúrák) házak és gödrök, római kori gödrök, Árpád-

kori kemencék és kutak voltak. Feltártunk két egykori patakmedret, amelyek az Árpád-kori települést É és D felől határolták.

FARKAS CSILLA – KISS PÉTER

338. Sávoly, Benyiló-dűlő

(Somogy megye) R, N

A lelőhely Sávoly községtől kb. 3 km-re Ny-ra, Szőke-dencs községtől 2 km-re É-ra található.

Először 2004. június 7–16. között dolgoztunk. Az előkerült objektumok alapján a kutatószelvény középső és É-i részét bővítettük 2004. június 23. és július 12., majd július 18. és augusztus 11. között. Ebben az időszakban a lelőhely É-i részétől Ny-ra lévő lehajtósávból is kutatószelvényt húztunk, amelyet később bővítettünk. Augusztus 23–25. között a lehajtósávból lévő szelvényt szélesítettük ki.

Összesen 21 672 m² területen 313 objektumot tártunk fel. A lelőhely nyomvonalba eső részének É-i és középső részét, valamint a lehajtósáv Ny-i részét teljes szélességében tártuk fel. Az általunk megkutatott rész É-i végén az objektumok megszűntek, ezek sűrűsége a feltárt rész déli végében is jelentősen csökkent, a nyomvonalon kívül a lelőhely mind Ny-ra, mind K-re folytatódott.

A lelőhelyen viszonylag ritkán elszórva kerültek elő objektumok, ezek nagyobb részt a 9. századra, esetleg a 10. század első felére datálhatók. Ebből egy kemence-maradvány, kettő árok, a többi tároló- és szemetesgödör, illetve cölöplyuk. A kerámia mellett több gödörben igen nagy mennyiségű, nagy hőfokon kiégett patics és néhány vastárgytöredék került elő. Betöltése alapján 148 objektum szintén erre a korszakra datálható.

Előkerült továbbá néhány lengyeli kultúrához tartozó objektum is: főleg cölöplyukak kisebb-nagyobb gödrök, valamint két árok. Nyolc biztosan lengyeli objektum mellett két őskorra datálható és tíz, betöltése alapján feltehetően őskori objektum alkotta a lelőhely lengyeli részét. Ezek a lelőhely ÉNy-i részén csoportosultak. Több kovapattinték, három agyagkanál-töredék, egy kőbalta/kőbuzogány-töredék került felszínre a kerámia mellett.

MOLNÁR ISTVÁN – GALLINA ZSOLT

339. Sávoly, Hupolagos

(Somogy megye) U, R, LT, Á

A lelőhely (M7/S-57) a Főnyedre vezető közút és a Marótvölgyi-csatorna között helyezkedik el. Összefügg a Főnyedre vezető út túloldalán elhelyezkedő Major-dűlő (S-58) lelőhellyel. A Hupolagos számos, kisebb-nagyobb homokdombból áll, a terepbejárás adatok alapján nagy kiterjedésű, de kevésbé intenzív lelőhely. A 2004. évi feltárás igazolta a terepbejárás adatokat, több mint 17 000 m² területen mindössze 102 objektumot találtunk.

A lelőhely keleti részén, a Marótvölgyi-csatornához közelebb eső területen kerültek elő a *dunántúli vonaldí-*

szes kerámia kultúrájának települési objektumai. Szabálytalan, sekély objektumok mellett több tárológödrt és árkot sorolhatunk ebbe az időszakba. Feltártunk egy építményszerű objektumot is, mely több, mély tárolórészrel rendelkezett. A telep kevés számú objektumából aránylag sok kerámiatöredék mellett, viszonylag kevés állatcsontot és paticst gyűjtöttünk. Említést érdemelnek a részben szórványként előkerült kőbalták és kőeszközök.

A lelőhely nyugati részén találtuk meg a *Balaton-Lásinja kultúra* objektumait. Néhány, általában minimális leletanyagot tartalmazó, sekély gödör mellett, egy nagyobb területen elszórtan sok kerámiatöredék és több kőeszköz került elő. Objektumot nem lehetett meghatározni, a kerámiatöredékek kopása miatt feltételezhető, hogy a víz hordta össze egy helyre a leletanyagot. Feltártunk egy erősen szétszántott urnasírt is, melynek csak a legalja maradt meg. Egy nagyobb edény aljtöredéke tartalmazta a hamvakat, kísérő lelet nem volt.

A *kelta* kort egyetlen sekély gödör képviselte, melyből néhány kerámiatöredék mellett vassalak került elő.

A neolit teleppel megegyező területen találtuk meg az *Árpád-kori* települést. Számos árok és sekély gödör mellett az egyik objektum, igaz feltételelesen, vasolvasztó lehetett. Az előkerült, viszonylag szerény leletanyagban fazéktöredékek mellett néhány vastárgyat és vassalakot találtunk.

HONTI SZILVIA – SIKLÓSI ZSUZSANNA –
NÉMETH PÉTER GERGELY

340. Sellye határa

(Baranya megye) U, R, B, Rő, Á, Kk

A város rendezési tervéhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítésére 2004. június 2–3-án terepbejárást végeztünk a teljes közigazgatási területen. Sellye régészeti lelőhelyeinek szisztematikus felkutatása még nem történt meg. A településről először 1868-ban kerültek elő római kori éremleletek, később a pécsi múzeum régészei végeztek helyszíneléseket, terepbejárásokat. A korábbi ismert és a terepbejárás során újonnan azonosított lelőhelyekkel együtt összesen 18 lelőhelyet találtunk a város területén. A középkori és török kori források feltárása és feldolgozása átlagosnak mondható. A mai közigazgatási határon belül a középkorban legalább négy falu – Sellye, Csöbörfalva, Jánosfalva és Igrici – létezett. A helyi hagyomány két további faluról (Kisfalu, Diás) is tudott. Az írott forrásokban 1748-ban jelenik meg Cseberfalva,¹⁵ amely nevét Cseber-Csöbör nevű birtokosától kapta. Ma a község határ DK-i szélénél fekvő területet nevezik Csöbörfának vagy Cseberfának.¹⁶ A falu régészeti nyomait a

14. sz. lelőhelyen találtuk meg. Ide sorolható még a 11–13. sz. lelőhely is.

A birtokosról elnevezett Jánosfalva első említését 1454-ből ismerjük, ekkor itteni köznemes nevében fordul elő. Ma a község határ K-i részén fekvő területet nevezik Jánosfának.¹⁷ A település régészeti nyomait még nem ismerjük. Az írott forrásokban először csak 1500-ban jelentkező Igrice¹⁸ neve királyi igricek, azaz énekmondók, mulattatók lakhelyére utal, ennek alapján viszont a falu eredete visszanyúlik az Árpád-korra.

A belterülettől K-re, a csányoszftrói határ közelében van a Pusztasó nevű terület, ahol cserépdarabokat találtak. A hagyomány szerint itt volt Igric község. 2004. évi terepbejárásunkon a részben illegális szeméttlerakónak használt 10. sz. lelőhelyen Árpád-kori és késő középkori edénytöredékeket gyűjtöttünk. Pesty Frigyes adatközlője szerint Diás és Kisfalu (Kisfalu) hajdan település volt, ahonnan a 18. sz. közepén a lakosok beköltöztek Sellyére. A két települést nem ismerik a történeti munkák, de a hagyományt – legalábbis részben – igazolja az a körülmény, hogy a Deás-dűlőben Árpád-kori-késő középkori falu és kohásztelep maradványait sikerült rögzíteni.

A terepbejárás során regisztrált 18 lelőhely jellege: őskori (azon belül nem meghatározható korú); újkőkori (lengyeli kultúra); középső rézkori; bronzkori; késő bronzkori (halomsíros kultúra) telepnyomok; római kori telepnyom és éremlelet; kora Árpád-kori temető; középkori telepnyomok; Árpád-kori vaskohó; késő középkori falu és telepnyomok; késő középkori-kora újkori vár; újkori mészégető kemence, temető.

Munkatársak: Marton Tibor, Stibrányi Máté, Szabó Zoltán.

GÁBOR OLIVÉR

341. Sé, Kertalja-dűlő

(Vas megye) Ó, A, Kk

2004. április 22. és május 27. között végeztük el a 89. sz. főút Szombathelyt elkerülő szakasza folytatásaként a Bucsú felé vezető új útszakasz 4+300–8+800 km-szelvény közti szakaszán 2001-ben terepbejárással rögzített 4 lelőhely feltárását. A lelőhelyek számozása folytatása a Bucsú-ország határ szakaszon megfigyelt lelőhelyeknek.

Színese-patak K-i terasza: Néhány késő középkori gödört tártunk fel, kevés edénytöredékkal. Néhány erodálódott, jellegtelen őskori edénytöredéket is gyűjtöttünk.

Színese-patak Ny-i terasza: Több mint 100 objektumot tártunk fel, amelyek mindegyike az avar korra keltezhető. Oszlopszerkezetes házrészletek, szeméttgödörök, karám részlete és egy kemence jelenti a település elemeit. A ka-

15 CsÁNKI D.: Magyarország történelmi földrajza. II. köt., Bp., 1894, 477.

16 Baranya megye földrajzi nevei II. köt. Pécs, 1982, 263/266.

17 Baranya megye földrajzi nevei II. köt. Pécs, 1982, 263/257.

18 CsÁNKI D.: Magyarország történelmi földrajza. II. köt., Bp., 1894, 491.

rám és a kemence építésénél egy közeli római kori település vagy villa kő- és tegulaanyagát használták fel.

Munkatársak: Kelbert Krisztina, Vámos Gábor régésztechnikusok.

ILON GÁBOR

342. Sióagárd, Kenderföldek

(Tolna megye) Ó, Ró

Légi felderítés közben a Sió-parton, szántásban kerek, sötét gyűrűt vettem észre. 2004. május 4-én terepbejárás során a szántásban szórványosan őskori és római kori leleteket gyűjtöttem. A kerek gyűrű valószínűleg vízenyős sávval övezett domb lehet. Erődítésre utaló nyomokat nem találtam. A területet a gát építésekor erősen megbolygatták.

MIKLÓS ZSUZSA

343. Sitke, Újhegy

(Vas megye) Ó, Á, Kk

2004. december 13-án régészeti és örökségvédelmi hatástanulmány készítését megelőző terepbejárást végeztünk a tervezett lakóterület helyén, ahol régészeti leletek gyűjthetők. Összefüggő, jól lehatárolható telepnymokat nem tapasztaltunk. A leletanyag kerámiatöredékekre és egy darab kovára korlátozódik. Az anyag többsége középkori vagy még fiatalabb. Kis hányadát képezi az Árpád-kori és nem jellegzetes őskori kerámia. Szétszántott objektumokat nem figyeltünk meg. A területen tapasztalt nagy szintkülönbség és a lejtésre megegyező talajművelés miatt az erózió lehordta a leletek nagy részét. A késő középkori leletek nagyszámú előfordulásának oka a templomtól a szőlőig vezető, máig használt út lehet.

Munkatársak: Kelbert Krisztina, Czékus Károly, Vámos Gábor.

ILON GÁBOR

344. Solymár, Krughanselgraben-Äcker

(MRT 7. k. 25/3 lh.)

(Pest megye) B, V

A 10. sz. úttól délre, az angol katonai temető mellett építkezést terveztek. A leendő építési területen azonban egy 200×100 m kiterjedésű, őskori régészeti lelőhely van, amely terepbejárás során vált ismertté.

2004 novemberében–decemberében próbaásatást végeztünk az urnasíros kultúra feltételezett településének területén. A gépi erővel húzott 22 két méter széles kutatóárokka az építési terület 10%-át vizsgáltuk át. A 350–100 m hosszú árokban 93 régészeti objektumot észleltünk, melyek közül legalább 30 egy nagyméretű árokrendszerhez tartozik, mely északon és délen ívelődve keríti be a település objektumait. Az északi ároktól É-ra van a település temetője – itt több urnasírt találtunk, melyek a humuszban, sírfolt nélkül, a mai felszínhez közel helyezkednek el. A kisméretű urnákat valószínűleg tállal

fedték be, a hamvak az urnában voltak. Az egyik sírnál a hamvak mellett és az urna körül spirális bronzgyöngyöket találtunk. A település objektumai közt kemencék és különféle rendeltetésű gödrök vannak – ezek egy része a déli árokrendszeren kívül, attól délre helyezkedik el.

A lelőhely nagyobb kiterjedésű, mint azt az MRT jelzi. A próbaásatással megvizsgált területen K–Ny-i irányban mintegy 420 m hosszú, É–D-i kiterjedése 100–250 m. A lelőhely nyugaton tovább terjed az átvizsgált 4053/7 hrsz. terület határánál.

Munkatárs: Fáncsi Tamás fotós, ásatási technikus.

MARÓTI ÉVA

345. Sopron, Bécsi utca 9–11.

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Á, Kö, Kú

2004 áprilisában helyszíni szemlét tartottam a telken folyó építkezésen, majd megelőző feltárást végeztem. Egyrészt a Szent János templom szomszédsága miatt érdekelni figyelmet – az épület egy rövid folyosóval összeköttetésben is áll a templommal –, másrészt igen közel van a Szélmalom utca 17. nevű lelőhelyhez, ahol – többek között – római kori objektumokat tártunk fel.

A Bécsi utca szintjéhez a meglévő épület mögött egy felső udvar tartozik, ezt egy korábbi épületből megtartott árkádos, támfalként funkcionáló kőfal határolja. Ezen a felső udvaron a 19. században „Víg paraszt” néven működő fogadó falmaradványait tudtuk dokumentálni, ami egy – falazási technikája alapján – középkori épület felhasználásával jött létre. A középkori épületben esetleg a johannita rendhez tartozó épületet sejtünk. A nevelőotthon és a templom közötti szakaszon a fogadóhoz tartozó téglapadlót és egy emésztőgödrt tártunk fel, ami közvetlenül a templom falához épült. Ezen terület átvágásakor középkori kőfal rövid szakasza került elő néhány Árpád-kori kerámiatöredék kíséretében. A templom Ny-i oldalán lévő 16. századi ajtót annak küszöbszintjéig feltártuk.

Az épület belsejében nyitott szondák és árkok zömével legújabb kori anyagot eredményeztek, kivételt képez a pince, ahol kevés Árpád-kori és római kori kerámiatöredék került elő; továbbá a földszint 7. helyiség 7. árka, amiben középkori falrészletet találtunk, ami összefüggésben lehet a templom mellett feltárt falszakasszal.

Az alsó udvart árkokkal vizsgáltuk meg, szórványként kerültek elő római kori cserepek. A Szélmalom utca felőli szakaszon egy összefüggő területet tártunk fel, ahol kisebb római kori, középkori és újkori objektumok kerültek elő. A kerítésfal alatt egy feltehetően középkori kutat találtunk.

GABRIELI GABRIELLA

346. Sopron, Hátulsó utca 10–12.

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Á

Megelőző feltárást végeztünk a telken, ahol az Ógabona tér 44–46. sz. alatt korábban feltárt 5. századi temető

folytatására számítottunk. Sirokat azonban nem találtunk, sőt, római kori leleteket is csak szórványként, részben a középkori anyaggal vegyesen.

Előkerültek azonban egy 13. sz. végi lakóépület maradványai. Teljes nagyságában nem lehetett feltárni, két oldalát a résalapozás elvágta. Simított agyagpadlóját háromszor megújították, a két korábbi periódushoz belső, kőből rakott kemence is tartozott, melyek pontosan egymás fölött épültek. A kemencéket egyenként is többször megújították. Az épület falai vályogból lehettek, a padlószintet 20–30 cm széles, vastag agyagréteg határolta. A ház padlójába később több objektumot ástak. A házhoz külső, fedett, de oldalt nyitott szín is tartozott, ennek tetejét cölöpök tartották, mérete megegyezhetett a belső tér nagyságával. Ennek területén feltártuk egy kemence maradványát és több kisebb, különböző korú objektumot.

A területen még több késő Árpád-kori lakóépület és kemence kisebb-nagyobb maradványa került elő, későbbi objektumok által erősen bolygatva. A telek előtt a Hátulsó utcában tovább folytatódtak a jelenségek. Az utca két korábbi, apró kövekből kirakott útjának maradványát is megtaláltuk.

GABRIELI GABRIELLA

347. Sopron, Orsolya tér

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Á, Kk

2004. július 1–30. között a Szent Orsolya Iskola udvarán álló csillagvizsgáló-torony melletti várofszakasz feltárását végeztük a torony rekonstrukciójához kapcsolódó munkaként. Eltekintve Bella Lajos 1860–1880 közötti régészeti megfigyeléseitől, ez volt a negyedik régészeti kutatás a volt orsolyita zárda területén. Jól dokumentált ásatással először az általános iskolának átalakított volt rendház alagsorában, 1954 július–augusztusában tárta fel Kiss Ákos a római fürdő maradványait.¹⁹ Ugyanebben az időszakban az „orsolyák kertjében”, az iskola tornatermének szomszédságában szintmélyítés közben megtalálták az Árpád-kori égett sánc gerendavázának maradványait. Nagy Emese mentőásatásáról összefoglaló dolgozatában tette közzé az ásatási alaprajzot és a metszetet, valamint meghatározta a sánc építési idejét.²⁰ A sánc egy részletekkor a lebontott Templom utcai zsinagóga telkének K-i fala mellett, az iskolaudvaron egy fabódéval megvédve bemutatták. Ez a bemutatóhely igen rossz állapotban máig látható. 1963-ban Nováki Gyula végzett ásatást az udvaron, a tornaterem és a Széchenyi téri 18. sz. telek É-i végét határoló római várofsal közötti területen. Ez már tervszerű mun-

ka volt. Az Árpád-kori égett sánc maradványait tárta fel, a sánc és a római várofsal viszonyát vizsgálta meg. Ehhez kapcsolódva Póczy Klára a 4. századi déli városkapu maradványait kereste. Akkor is 4–5 m mélységig kellett dúcolással lehatolniuk a római szintig. Nováki Gyula dokumentációja a múzeumban található meg.²¹ Póczy Klára ásatásában azonban (a volt OMF-től) csak a rajzok állnak rendelkezésünkre. Ezekből megállapítható, hogy kutatószelvényük a mi második kutatóárkunktól 39 m-re Ny-ra volt.

2004. évi ásatásunk fő célja a csillagvizsgáló-torony statikai vizsgálatát elősegítő várofsal-állapotfelmérés a torony közelében, illetve a 15. római kori bástya feltárása volt. A helyreállítás tervezői Gábor Jenő és dr. Winkler Gábor voltak. A három kutatóárkban végzett ásatás eredménye a 15. számú középkori (és római) bástya pontos helyének és a római várofsal vonalának meghatározása és dokumentálása. A 14. századi 15. sz. bástya, vagy fali torony belső átmérője 450 cm. Külső íves része 4 m-t ugrik előre a várofsal vonalától. A középkori falkoronát az udvar mai szintjétől 250 cm mélyen találtuk meg. Ez azt jelenti, hogy a bástya a mai utcaszinttől számítva kb. 350 cm magasan áll a földdel elfedve. Ez a magasság pontosan megfelel a várkerületi 7. sz. bástya korai pártázatmagasságának. A várfalöv – teljesen le nem bontott – hasonló falú tornyai, bástyái általában 5–6 m magasságban állnak a mai utcaszinttől mérve. Esetünkben a 15. toronynál a mai utcaszinttől (Széchenyi téri udvarszinttől) mért rétegekben az alsó „zwinger” feltöltött rétegében még megvan a bástya alsó, kb. 1–2 m-t lemélyedő része. Tehát a középkori falmagasság itt is lehetett 5,5–6 m. A bástya tetejéből tehát mindenképpen visszabontottak, amikor a csillagvizsgáló építéskor a terepet átrendezték. A visszabontott középső várofsal köveit feltehetően a támfalba, esetleg magába a torony alapozásába építették be. Mint a soproni várofsal hasonló bástyái, a 15. bástya is pontosan egy római (4. század) bástya tetején áll. Ezért mélyebb szinten itt is megvan a belső római várfalsíktól kb. 100 cm-t beugró, átlag 7 m széles belső, szögletes falrész, amitől a scarbantiái római bástyák vasaló alakú építmény formáját mutatják. A római bástya belső szögletes részét nem tudtuk feltárni. A bástya formája azonban több feltárt soproni bástya alapján hitelesen rekonstruálható.

A római kori várofsal vonala a fennálló maradványok és a csillagvizsgáló-toronyhoz vezető lépcső padozatának süllyedése alapján kikövetkeztethető volt. A harmadik kutatóárkban 346–350 cm mélyen találtuk meg a római fal külső szélét, tetején az Árpád-kori sáncot támasztó Árpád-kori (I. periódusú) fallal. A római várofsal körben a belvároson 350 cm széles, (bár itt a belső síkját a felette álló újkori támfal miatt nem tudtuk feltárni) ez esetben is ilyen szélesnek rekonstruálható.

19 Kiss Á.: A soproni egykori Orsolya-rendi iskolaépület alatti császárkori épületmaradványok. *Arrabona* 31–33 (1994) 19–48.

20 Soproni Múzeum Régészeti Adattár 136. Nováki Gy.: Zur Frage der Sogenannten Brandvälle in Ungarn. *ActaArchHung* 16 (1964) 109.

21 Soproni Múzeum Régészeti Adattár 312.

juk. A fal tetején a sötétszürke feltöltési réteg a 11. századi fa-, földsánc külső felületének javítási rétege. A fal előtti laza, égett törmelékeltöltés az Árpád-kori sáncvárnak a városfal előtti alsó falszorosba és a városárokba letermelt felső rétege. Ez a hatalmas tömegű égett anyag részben a belső mély iskolaudvar területéről származik, hiszen azt szinte egészében az égett sáncba mélyítették bele. De a felső iskolaudvar szintsüllyesztésekor is sok égett földet termeltek le, mert mint az udvar Ny-i fala mellett megmaradt sáncbemutatóból látszik, az Árpád-kori sánc égett földtöltése legalább egy méterrel magasabb volt a felső udvarszintnél.

GÖMÖRI JÁNOS

348. Sopron, Szent György utca 20.

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Kö

Régészeti kutatásunk során az épületpincéjének három helyiségében 1-1 árkot nyitottunk a római kori maradványok felkutatására. A fekete, iszapos feltöltésből csupán néhány tegula- és kerámiatöredék, állatsont került elő. A talajvíz szintjéig objektumra nem bukkanunk.

Az udvar alatti, időközben lefedett terület ÉK-i sarkában egy kutat találtunk (1. obj.). A gondos munkával, kőből rakott, kör keresztmetszetű kutat a ház 19. századi átépítéséig használták, addig folyamatosan tisztították, keletkezési idejére vonatkozóan így nem találhatunk leletet.

A terület Ny-i fala mellett egy másik kutat tártunk fel (2. obj.), mely a belőle előkerült kerámiaanyag alapján a 13. sz. végére–14. sz. elejére datálható. A kút keresztmetszete enyhén ovális, alul vastag gerendákra terheltek. Kávéja nem maradt meg, de betöltéséből előkerült egy faragott kő, ami a káva része lehetett.

Feltártunk egy K–Ny irányban húzódó sövényfonatot (3. obj.), mely a kút északi oldalánál halad el. A kőrőkből 25–30 cm-es kihegyezett végű darabok maradtak meg, a vesszők két oldalról fonják körbe ezeket. A fonat közepétől kicsit K-re dél felé futó sövényfonat maradványait találtuk; ez egy feltehetően központi, 20 cm átmérőjű cölöphöz kapcsolódik, majd folytatódik tovább déli irányban. A cölöp dendrokronológiai vizsgálatát Morgós András elvégezte, eszerint a fát 1266 és 1273 között vágták ki. Az É–D irányú sövényfonat K felé való befordulását is megtaláltuk, ez a szakasz egy 10 cm átmérőjű cölöphöz kapcsolódhatott. A teljes területen végighúzó K–Ny irányú sövényfonat déli oldalán kövekből kirakott járósíntet tártunk fel, a kövek közé egy római peremes tégladarabját is beépítették.

E 3. sz. objektum területén több metszetben 9 réteget tudtunk megfigyelni és dokumentálni. Két rétegben is feltűnően sok bórdarabot találtunk, vágás és helyenként varrás nyomaival. Az építmény Ny-i felében és azon kívül is, főleg a terület ÉNy-i felében sok szalmát tartalmazó réteget figyeltünk meg, ami istállóra utal. Hasonló rétegeket a Szent György u. 18-ban Nováki Gyula tárt

fel, a 16-ban magam figyeltem meg. Az egész területről feltűnően sok famaradvány, kisebb-nagyobb nyesedék került elő. A különböző rétegek közötti időkülönbség csekély, néhány évtizedről lehet szó.

A 2. objektum déli oldalán 8–10 cm átmérőjű cölöpkökre helyezett kőfal részletét tártuk fel, a fehér kéreg több esetben megmaradt. A cölöpköket vesszővel fonták körbe, amit több esetben jól megfigyeltünk. Ezzel a falcsontokkal feltehetően összefüggésbe hozható az udvar alatti terület É-i felében feltárt, É–D irányú falcsont, amely alatt szintén találtunk cölöpköket.

Az udvar ÉNy-i fala mellett, a 2. objektumtól délre előkerült egy sövényfonat részlete (4. obj.), amely a rétegviszonyok alapján nem kapcsolható a 3. objektumhoz, annál fiatalabb.

Az előkerült épületrészletek a hajdani ispáni vár területén találhatók. Hasonló maradványok kerültek elő a közelben 1975-ben az Új u. 22–24. sz. épület, a középkori zsinagóga feltárásakor (Gömöri János ásatása) és az Új u. 23. sz. házból 1970-ben (Tomka Péter ásatása). Ezek a maradványok azonban 11–12. századiak. Kora Árpád-kori anyagot a Szent György u. 20-ban nem találtunk.

GABRIELI GABRIELLA

349. Sorkifalud, kavicsbánya

(Vas megye) LT?

2004. március 30-án helyszíni szemlét tartottunk a Sorkifalud 1. kavicsbánya déli, a horgásztó felőli részénél. A bányaterület DK-i részénél, ahol most még szántóterület van, terepbejárást folytattunk. A területen szórványosan vaskori kerámiákat gyűjtöttünk. Valószínűleg egy kelta településrészlet található itt.

Munkatársak: Derdák Ferenc geodéta, Németh Gábor régészhallgató.

FARKAS CSILLA

350. Sóly, református templom

(Veszprém megye) Á

A templom 2004. évi kutatásának célja a helyreállítás tervezéséhez hozzájáruló, az épületre vonatkozó elsőleges adatok szolgáltatása volt. A templombelsőben két részből álló kutatóárkunkkal a szentélybelső DK-i részén, illetve annak folytatásaként a külső oldalon, K–Ny-i irányban készítettünk metszetet a rétegviszonyokról. Az egyenletes magasságú sárga agyagos altalaj felett a fekete humuszréteg nagyjából bolygatatlan, vastagsága a templom alatt az 1,30 m-t is eléri, míg a templomtól K-re a középkorban csupán 15–20 cm volt. Ez utóbbi vízállásos területet az újkorban nagy vastagságban feltöltötték. A templom falát igen kis mélységben az említett humuszrétegbe alapozták. Temetkezés, vagy arra utaló nyom nem volt a kutatóárkokban. Korábbi épületre a szentélybelsőben talált köves réteg és vörös, illetve szürke agyagos rétegek utalhatnak, de ennek meg-

határozására és azonosítására csak további, nagyobb felszínű feltárás adhat lehetőséget. A kis mennyiségű leletanyag a mai templomépület késő Árpád-kori építésére enged következtetni. A falkutatás során a szentélyhajó csatlakozásban kisebb belső és külső szondákkal, majd a külső déli homlokzatot vízszintesen átfogó kutatósávval és két függőleges sávval megállapítottuk, hogy a középkori templom egy fázisban épült; a hajó magassítása a nagy, szegmensíves záródású ablakok kialakításával egy időben, az újkorban következett be. A templom mennyezetét korábbi festett darabok esetleges beépítésének felderítésére Szabó József restaurátor kutatta: a jelek szerint nem használtak fel festett alkatrészeket. A szentély ablakai körül előkerült újkori, fekete növényi ornamentális kifestés részleteit Novák Judit festőrestaurátor megtalálta a hajóban a diadalív mellett és a DK-i ablak körül is, a szentély veszélyeztetett vakolatrészleteit rögzítette.

RÁCZ MIKLÓS

351. Sőskút, M 7 autópálya

(MRT 13/1 k. 26/7 lh.)

(Pest megye) B

2004. december folyamán régészeti szakfelügyeletet végeztünk az M7 autópálya mellett a 17+000–110+600 km-szelvényig tervezett hírközlőrendszer részére tervezett kábelfektetés fölmunkáinál. A 40 cm széles és 90 cm mély nyomsáv kb. 300 m hosszan érintette az ismert régészeti lelőhelyet, viszont az árok falaiban sehol sem észleltünk régészeti objektumokra utaló beásási nyomokat. A gépi erővel kidobott talajban kis mennyiségű szórvány cseréptöredéket (nagy részük jellegtelen őskori oldaltöredék, néhány a vatyai illetve urnasíros kultúrához tartozhat). A 22. km-kő után 100 m-re került elő a lelőhely végét jelenthető utolsó apró őskori oldaltöredék. A 22. km-kő után 250 m-re fekete vastagodó altalaj kezdődött és a 90 cm mély árok nem érte el az altalajt. A kábel nyomvonalának többi területén, leleteket, régészeti objektumot nem találtunk. Az előkerült kerámiatöredékek a szentendrei Ferenczy Múzeum gyűjteményébe kerültek.

REPISZKY TAMÁS

352. Szatymaz, III. homokbánya

(Csongrád megye) Tő, Ú

2004. augusztus 23. és szeptember 17. között megelőző feltárást végeztünk a területen (51/113; M5 Nr. 78).

A bánya előzetes terepbejárása alapján a területen egy középkori település maradványait sejtettük, amely a feltárás során be is igazolódott. A régészeti lelőhely Szatymaztól északra helyezkedik el a Szatymaz–Balástya között húzódó műúttól Ny-ra, mintegy 1000 méterre.

A tervezett bányakitermelés kb. 130 m hosszú, és 90 m széles területen érintette és veszélyeztette a lelőhelyet. A földmunkagépekkel lehumusztolt terület nagy-

sága 16 200 m², amelyen összesen 297 régészeti jelenséget találtunk.

A lelőhely középső és Ny-i részén egy *késő középkori* település részleteit tártuk fel. Köztük tárolóvermeket, árkokat, karámokat, épületrészleteket, kutat; és egy cölöpökkel megerősített, talán települést határoló árok É–D-i irányban futó ágának részletét is feltártunk. Az objektumokból kis mennyiségű, a török korra keltezhető kerámiatöredék került elő.

A lelőhely keleti felében késő középkori–újkori objektumokat találtunk, melyek többsége verem.

A lelőhely minden bizonnyal a bányától északi és nyugati irányban is tovább folytatódik.

Munkatársak: Nagy Márta régész, Benedek András, Lukács József, Tompa György régészhallgatók, Kulcsár Kornél, Nagy Norbert, Rigó Péter, Szeles Imre ásatási technikusok.

MÉSZÁROS PATRÍCIA – PALUCH TIBOR – SZALONTAI CSABA

353. Szárazd, Gerenyás

(Tolna megye) Kö

A Kapos és Koppány összefolyásánál, az ártérből kiemelkedő dombon levő középkori földvár területén 2004. május 6-án tett terepbejárásomkor magas volt a fű, de a vakondtúrásokban jól látszott, hogy a domb peremén egykor paliszád húzódnak: csak itt tapasztalható, hogy a talaj erősen paticsos. A Kapos felőli oldalon nem bizonyítható, hogy ott is paliszád lett volna.

A domb belső részén néhány középkori cserepet találtam.

MIKLÓS ZSUZSA

354. Szárföld határa

(Győr–Moson–Sopron megye) Ő, LT?, Rő, Kk

Településrendezési tervhez kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány készítése során 2004. április 17-én és 24-én helyszíni szemlét tartottam a település területén. A település közigazgatási határában régészeti lelőhely korábban nem volt ismert.

Felsőtag-dűlő: A Szárföldről Osli felé tartó műúttól Ny-ra nagy kiterjedésű őskori, római kori és késő középkori lelőhelyet azonosítottunk. A lelőhely több kisebb kiemelkedésből álló magasabb térszínen helyezkedik el.

Gecsei-árok mellett: Az árok által kétoldról határolt enyhe kiemelkedésen római kori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk, amelyek mintegy 100–450 m átmérőjű körben szóródtak.

Gecséri-árokra-dűlő: A belterület K-i szélén egy alig észrevehető kiemelkedésen középkori és kora újkori edénytöredékeket találtunk. A település Ny-i oldalán kijelölt fejlesztési területen régészeti korú leletanyag nem került elő.

Macska-dűlő: Az iménti lelőhelyektől É-ra az Osli felé vezető műút és a Tordosa-csatorna közötti dűlőben

markáns, ovális alakú kiemelkedésen jellegtelen őskori (kelta?) cseréptöredékek kerültek elő. A domb egy részét akácerdő fedi, a lelőhely feltehetően erre a részre is kiterjed.

Tsz tehenészet mellett: A Tordosamenti Tsz tehenészetétől K-re és a kavicsbányától É-ra üdülőterületként megjelölt parcellán jellegtelen őskori oldaltöredékek, kovakőtöredék mellett római kori és késő középkori leleteket gyűjtöttünk. Előkerült néhány újkori kerámiatöredék is. A lelőhely egy részét a kavicsbányával feltehetően elpusztították.

TAKÁCS KÁROLY

355. Százhalombatta, Földvár

(MRT 7. k. 27/2 lh.)

(Pest megye) B

2004. június 24. és augusztus 6. között folytattuk az 1998-ban megkezdett, mintegy hat méter vastag rétegsorral rendelkező bronzkori tell telep további feltárását a 20×20 m-es szelvényünkben. Módszertanilag az eddig bevált rendszert alkalmazzuk a továbbiakban is.²²

2004-ben a szelvény közepét elfoglaló kb. 18 m hosszú, 6–7 m széles nagy átégett ház (1818) bontását kezdtük el. Több építési fázissal számoltunk, ezért hosszában É–D irányban félbe bontottuk. Idén csak a keleti felén dolgoztunk. A szezon fő kérdése, hogy két vagy három osztatú-e a ház, és északkeletre valóban „L” alakban folytatódik-e, mint ahogy azt a fölülről készült fényképek sugallják. Az ásatás során kiderült, hogy az „L” alak ÉK-i szára egy újabb házhoz (3606) tartozik, melynek omladéka nagyon töredezett volt. Az 1818-as ház É-i részében egy letaposott omladékos, padlószzerű réteget tudtunk megfogni, illetve egy ki nem égett osztófalat. További kérdés, hogy ez az osztófal egy ház két részét vagy két házat választott el. Az 1818 déli felében 3, illetve 4 többszörösen megújított, különböző típusú tűzhelyet és kemencét találtunk. Ezek közül a legépebbet az ásatás végén kiemeltük.

A szelvény többi részén található további négy ki nem égett ház (3076, 3170, 3147, 3136) részletét bontottuk. Mindegyik padlója többszörösen megújított volt. A szelvény nyugati felében található két háznál (3076, 3170) egy-egy átépítési fázist is meg tudtunk fogni. Mindkét esetben a ház életében az É-i rövidebb oldalra egy-egy szobát építettek, vagy sároztak le. Ezeknél a házaknál is megfigyeltük a szoba É-i fala mentén elhelyezkedő többféle tűzhelyet egy csokorban.

A tavaly megtalált ún. 3070-es bothros elbontásakor kiderült, hogy az objektum lefelé folytatódik és egy hatalmas méhkas alakú gödör lett belőle, amelynek ol-

dalát függőlegesen elhelyezett deszkákkal kibélelték, illetve több rétegben agyaggal bevonták. Érdekessége, hogy betöltéséből viszonylag kis számú leletanyag került elő, kivéve egy majdnem ép, nagy fermentáló edényt, szűrőt és egy tálat, melyek a gödör egyik fázisának az alján voltak, egy valószínűleg a gödör befedésére használt kerek agyagtárggyal együtt. A gödörből kibontott földnek, valamint a gödör oldalának, a tell tengervíz feletti magasságához viszonyítva, nagyon nagy nedvességtartalma volt. Elképzelhető, hogy víz vagy valamilyen folyadék tárolására használták. A módszer hatékonyságát mutatja, hogy a talaj a bontás napjáig megtartotta vízviszatarató tulajdonságát.

Az idei év érdekesebb leletanyaga a bothrosban talált erjesztő edény mellett a házból előkerülő szép klasszikus/korai Koszider kerámia (főleg kisebb tálak, korsók), valamint az utolsó napon az 1818-as ház égett padlóján talált miniatűr aranytomb.

Konzulens: Szabó Miklós.

Munkatársak: Kisfaludi Júlia, Szeverényi Vajk régészek; Fűköh Dániel, Nyíri Borbála, Jeney Rita, Tóth-Vásárhelyi Máté, Éri Olga régészhallgatók; Berzsényi Brigitta, Kovács Gabriella (Cambridge University), Kreiter Attila, Sandy Budden (Southampton University), Claes Uhnér (Göteborg University) PhD hallgatók.

Az ásatást meglátogatta Kristian Kristiansen (Göteborg University), Marie-Louise Sorensen (Cambridge University), Christopher Evans (Cambridge Archaeological Unit), Anders Biwall (National Heritage Board, Svédország), Joanna Sofer-Derevensky (Southampton University), Jako Weinstock (Oxford University).

† POROSZLAI ILDIKÓ – VICZE MAGDOLNA

356. Szeged, Delelő

(Csongrád megye) B, Á

A lelőhely a Szegedről Bajára vezető 55. sz. főút déli oldalán, a repülőtér és a Gróf Széchenyi István Matyéri evezőspálya közötti területen helyezkedik el. Megelőző feltárását 2004. május 3. és június 16. között végeztük, összesen kb. 13 500 m²-t kutattunk meg a nyomvonal mentén, változó szélességben és kb. 700 m hosszúságban. A lelőhely az említett főút jobb, északi oldalán is folytatódik.

Az ásatáson egy kora Árpád-kori település 98 objektumát tártuk fel. Az objektumok legértékesebb részét a három különböző típusba sorolható, földbe mélyített ház jelenti, melyek nagy mennyiségű leletanyagot szolgáltatnak. A feltárt házak, vízelvezető és kerítő árkok, élelemtároló- és anyagnyerő-gödrök, külső kemencék a Matyéri keleti magaspártján húzódó, nagy kiterjedésű Árpád-kori település keleti szélét jelzik. A feltárás során szórványos bronzkori jelenségek is előkerültek.

A feltárás történeti jelentőségét az adja, hogy egy olyan új, nagy kiterjedésű, a Bajára vezető, bizonyára a kora középkor óta közel azonos nyomvonalon haladó út mellé települt 11–12. századi falut sikerült lokalizál-

22 VICZE M.: A Százhalombatta Projekt által alkalmazott ásatási technika. – Excavation methodology on the Százhalombatta Project. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2002. Budapest, 2003, 131–146.

ni Szeged vonzáskörzetében, melyre sem okleveles, sem régészeti adatunk korábban nem volt.

LŐRINCZY GÁBOR – BENDE LÍVIA

357. Szeged, Horváth Mihály utca 8.

(Csongrád megye) Kk

2004. március 18. és május 7. között régészeti próba-feltárást végeztünk a telken, 150 m² területen. Megtálaltuk az 1879. évi nagy árvíz (tehát a feltöltés) előtti járósínt, ami 2,75–3,10 m mélységben mutatkozott; 3,2–3,3 m mélységtől kezdődően kizárólag középkori leleteket gyűjtöttünk; 3,5–3,8 m-en öt késő középkori gödröt tártunk fel. A gödrök eltérő nagyságúak, mélységűek.

A leletanyag döntő többségében kerámiából (14–16. sz.) áll. Találtunk továbbá állatcsontokat, fém-, üveg-, csonttárgyakat, faragott köveket. Gyűjtöttünk kagyló- és csigavázakat, salakot, faszenet.

A leletanyagot a Móra Ferenc Múzeumban helyeztük el.

NAGY DÁNIEL

358. Szeged-Kiskundorozsma, Hosszú-hát

(Csongrád megye) B, Sza, H, Á

2004. július 2. és október 31. között végeztük a Szeged III. homokbánya területén nyilvántartott régészeti lelőhely (26/59, M5 45. sz.) lehatárolását régészeti felügyelet keretében, majd a lelőhely megelőző feltárást. 2004-ben 824 objektumot tártunk fel, 56 800 m²-nyi területen. Így az 1999-ben folytatott ásatás²³ adataival együtt összesen 72 800 m²-en 932 objektumot tártunk fel, a lelőhelynek a bánya területére eső része teljesen feltártnak tekinthető. A lelőhelyen négy, egymástól távol eső kora bronzkori sír, szórványos kora bronzkori telepjelenségek, egy ugyancsak kora bronzkori paliszád több mint 500 méter hosszan követhető gödørsora, szarmata kori körárkos-halmos temető 48 sírral és településrészlet, egy 13 sírből álló honfoglalás kori temető, illetve Árpád-kori településrészlet került elő.

BENDE LÍVIA – LŐRINCZY GÁBOR

359. Szeged-Kiskundorozsma, Kettőshatár I.

(Csongrád megye) LT, Sza, A, Á

2004. április 26. és június 30. között megelőző feltárást végeztünk az M43 autópálya 1+500 és 1+850 km-szelvénye, illetve a 1+850–2+000 km között.

A nyomvonal előzetes terepbejárása alapján az utóbbi területen egy középkori település maradványait sejtettük. A feltárássra kijelölt részek humuszosítása során kiderült, hogy a feltételezett régészeti lelőhelynek nincs nyoma.

A nyomvonal 1+500 és 1+850 km-szelvénye között egy eddig nem ismert, nagy kiterjedésű lelőhelyet fedtünk fel (26/4; M5 Nr. 63=M43 5. lelőhely). Valószínű, hogy a 26/4 számon nyilvántartott régészeti lelőhely²⁴ kiterjedése nagyobb az eddig ismerteknél, és a szakdolgozatban leírt helytől mintegy 2–300 méterre É felé túlnyúlik. Emiatt a 26/95 számú lelőhely által érintett M43 autópálya nyomvonalán is észlelhetők a 26/4 lelőhely maradványai, így a jelzett és engedélyezett nyomvonalszakaszon egyidejűleg történt mindkét lelőhely ott található részének feltárása.

A lelőhely Kiskundorozsmától É-ra terül el az úgynevezett Kettőshatár úttól Ny-ra, mintegy 500 méterre. A lelőhely Ny-i vége a Maty-ér egyik ágának K-i partján, a mederre merőlegesen elhelyezkedő dombháton húzódik. A lelőhely K-i vége a Kettőshatári úttal párhuzamosan elhelyezkedő vizes, mocsaras mederig ér el.

A tervezett nyomvonal mintegy 350 m hosszú, és 90 m széles területen érintette és veszélyeztette a régészeti lelőhelyeket. A feltárt 31 422 m²-en összesen 848 régészeti jelenséget találtunk.

Feltártunk egy *kelta* edényégető kemencét.

A lelőhely középső és Ny-i részén egy Kr. u. 4–5. századi település részleteit tártuk fel. Köztük hagyományos tárolóvermeket, nagyméretű, egymásba ástott gödörkomplexumokat, előtérgödörös kültéri sütő-főző kemencéket, árkokat és épületrészleteket találtunk.

A 4–5. századi település helyén feltártunk egy kb. 300 síros *késő avar kori* temetőrészletet. A síroknak kis része volt rabolt. Nagy többségükben jó megfigyeléseket tettünk a sírpítményekkel és a koporsókkal kapcsolatban. Majd mindegyik sírban előfordult állatok lábhoz helyezése, gyakori volt az edénymelléklet, és több sírban találtunk tojásmaradványt is. A viseleti és használati eszközök között a leggyakoribb lelet a vaskés és vascsat volt, illetve a nőknél az orsógomb. A női sírok többségében találtunk gyöngyöket és bronz, ritkábban ezüst, vagy még ritkábban arany fülbevalókat. Néhány női sírban tűtartót és fémcsövecskéket is találtunk.

A férfisírok egy részében bronz-, vagy ezüstveretekkel díszített övet találtunk. Az övek legidősebb része lemezes technikával készült, de nagyobb számban ke-

23 BENDE L.–LŐRINCZY G.: Kora bronzkori temető és település a kiskundorozsmai Hosszúhát-halmon. – Ein Gräberfeld und eine Siedlung aus der Frühbronzezeit auf dem Hosszúhát-Hügel in Kiskundorozsma. MFMÉ – StudArch 8 (2002) 77–107.

BENDE L.–LŐRINCZY G.–TÜRK A.: Honfoglalás kori temetkezés Kiskundorozsma-Hosszúhát-halomról. – Eine landnahmezeitliche Bestattung von Kiskundorozsma-Hosszúhát-Hügel. MFMÉ – StudArch 8 (2002) 351–402.

24 NAGY E.: Kiskundorozsma régészeti terepbejárás és településtörténete. Egyetemi szakdolgozat 14.

rült elő öntött garnitúra is. Néhány sírban fegyver, íjcsont, fokos is volt a használati tárgyak mellett.

A temető sírjai között néhány esetben szuperpozíciót lehetett megfigyelni. A sírok nagy részét az ott található 5. századi település maradványaiba ásták bele. A temetőt Ny-ról és K-ről egy-egy, kb. 7–9 m széles, tagolt temetőárok határolta le.

Ettől a temetőtől keletre mintegy 120 méterre egy másik avar temetőt is feltártunk. Ebben a temetőben 42 sírt találtunk, és valószínűleg a temetőnek minden sírja beleesett a nyomvonalba.

A sírok mélysége 150 és 300 cm között mozgott. Tájékozásuk Ny–K; nagy többségükben olyan sírkonstruktókat figyeltünk meg, ami arra utal, hogy a koporsót még külön lefedték valamilyen faszerkezettel. A sírok mindegyike koporsós volt. Az összes feltárt sírt kirabolták, a sírgödörben csak az összedobált, hiányos csontvázakat találtunk meg. A csontok között állatcsontokat találtunk, és mindegyik sírban volt korongolt fazék is.

A csontok között nemcsak vastárgyakat, hanem igen gyakran aranyból, ezüsből és bronzból készült ékszereket is találtunk.

A lelőhely K-i felében, a most említett sírokkal részben egy területen feltártunk egy késő avar kori településrészletet is: árkokat, nagyméretű gödröket és 5 külső kemencét. Az objektumokból nagy mennyiségű késő avar korra keltezhető kerámiatöredék került elő, közöttük jelentős mennyiségű kézzel formált kerámia, sütharang-töredék, és kézzel formált cserépbogrács is.

A lelőhely Ny-i végében, a Maty-ér mentén húzódó területen egy jelentős nagyságú Árpád-kori településrészletet tártunk fel: karámkokat, árkokat, vermeket, külső kemencéket és házat is. Az objektumok többsége vagy az 5. századi településsel, vagy pedig az avar temetővel volt szuperpozíciós helyzetben.

A nyomvonal alatt a lelőhelyet teljesen feltártuk.

Munkatársak: Nagy Márta, Lajkó Orsolya, Sós-kúti Kornél, Tóth Zsolt István, Nagy Dániel, Wilhelm Gábor régészek (MFM), Tóth Katalin, B. Nagy Katalin régészek (Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely), Lukács József, Tompa György, Benedek András, Pópity Dániel régészhallgatók, Szeles Imre, Nagy Norbert, Magyar Emil, Rigó Péter, Kulcsár Kornél, Barta Gábor, Katkó Izabella, Sulyok Bence, Koncz Margit ásatási technikusok.

MÉSZÁROS PATRÍCIA – PALUCH TIBOR – SZALONTAI CSABA

360. Szeged-Kiskundorozsma, Pick ülepítő tározó (Csongrád megye) LT

Az M5 autópálya építési munkáinak régészeti felügyeletét 2004. május 24-én kezdtük meg. 2004. június 15-én Kiskundorozsma térségében, a 158. és 159. km között, a Pick egykori ülepítő tározója mellett új régészeti lelőhely került elő (M5 77). Június 16. és augusztus 10. között elvégeztük a leletmentő feltárást.

A Pick ülepítő tározójának, amely eredetileg egy természetes tó volt, K-i vége melletti magaspártján egy ho-

rizontális, egyrétegű vaskori (*kelta*) telep részletét tártuk fel. A telepet Ny-ról az egykori tó határolja, É-i és D-i széle ismert, K-i irányban azonban még folytatódik az autópálya nyomvonalán kívül is. A feltárt terület nagysága 18 073 m², melyen összesen 479 régészeti objektum került elő. Mivel a természetföldrajzi viszonyok indokolták, kutatóárkokkal az előzetesen kijelölt területtől É-i és déli irányban is tovább folyt a munka, a lelőhely teljes kiterjedésének biztos lehatárolása érdekében. É-i irányban mintegy 150 m hosszan 9 árkot, déli irányban pedig 800 m hosszan 14 árkot húztunk, amelyek leletmentesek voltak.

A régészeti jelenségek között az összesen 8 cölöpszerkezetes, földfelszínre épített nagyméretű, és az 5 félig földbe mélyített ház emelhető ki. Ezenkívül számos gabonátároló és egyéb gödröt, cölöplyukat, körárkot és kutat is feltártunk.²⁵

A kelta településrészlet véleményünk szerint egy oppidum jellegű településformát mutat. A DNY-i oldalon egykor egy természetes tó jelentette a védelmet, Ny és É felől egy 3–5 m széles árok jelezte a település szélét, amelyben – sajnos nem összefüggő részeken – egykori cölöpszerkezetes építmények nyomait figyeltük meg. A gödrökön és a többszortatú vermeken kívül előkerült egy nagyméretű körárok, funkciója egyelőre bizonytalan. Feltártunk továbbá két füstölőt, melyek a korszakból eddig nem voltak adatolva. Ilyen építményeket ma már – hála a nagy felületű feltárásoknak – szép számmal ismerünk az alföldi szarmata telepekről, melyekkel szerkezetükben teljesen megegyezőek kerültek elő a feltárásunkon. Két részből állnak: egy lépcsős lejárattal, agyagba vájt tüzelőgödörből és ehhez egy kürtőn keresztül kapcsolódó füstölő, vagy aszaló részből.

A lelőhelyen feltárt számos ház két fontosabb típusba sorolható. Az egyik átlag 3×3 m, illetve 4×4 m alapterületű, helyenként téglalap alakú, félig földbe mélyített, de felmenő fallal is rendelkező változat. A téglalap alakúak déli hosszanti oldala mentén gyakran széles, jól ledöngölt padkát figyeltünk meg. Bontásuk során több esetben összefüggő paticsos-omladékos rétegek jelentkeztek, melyek valószínűleg a bedőlt oldalfalak maradványai. A házak közepén lévő nagyméretű cölöplyukak arra engednek következtetni, hogy ezekbe volt beleállítva a nyeregteret tartó gerenda vagy cölöp. Tüzelőberendezéseik a padlóba mélyített ideiglenes tüzelőgödrök, vagy a házfal síkjából kiugró, agyagba vájt kisebb kemencék voltak.

A félig földbe mélyített házakon kívül felszíni, gerendavázaz épületek nyomai is előkerültek. Méretük a másik változathoz képest jelentősnek mondható, többségük alapterülete 8×15–17 m volt. Némelyikük – a cölöplyukak alapján – tornácos lehetett. Hossztengelyük ÉNy–DK volt, bejáratuk kivétel nélkül mindig a DK-i

25 Ásatási dokumentáció: MFM RégAd: 4187-2003.

oldalra esett. Belsejükben tüzelőnyomot nem találtunk, közepükön általában egy nagyobb gödör került csak elő. Az összesen 12 gerendavázis épület párosával helyezkedett el egy szabályos ÉK-DNy irányú utcát alkotva. A félig földbe mélyített épületek is az utca két oldalán, a felszíni épületek között helyezkedtek el, bár szabályos rendben. A házak ilyen elrendezéséből egy tudatosan tervezett szerkezetű települést valószínűsítünk.

A telep DNy-i részén, az egykori tó mellett nagyméretű kopolyakutakat tártunk fel, melyek egy sorban húzódtak. Az altalaj itt a terület többi részéhez képest átlag 2,5 méterrel mélyebben jelentkezett; a telep széle meredeken mélyült a tó irányában, így ez a lankás rész feltehetően már a tó egykori partjához tartozott. A területről érdekes földrajzi adottságai miatt szintvonalas felmérést és légi fotót is készítettünk.

BALOGH CSILLA – TÜRK ATTILA

361. Szeged-Kiskundorozsma, Subasa

(Csongrád megye) LT, Sza, A, H, Kk, Ű

Az M5 autópálya nyomvonalán végzett munkák keretében már 1998-ban, 2000-ben is folyt megelőző feltárás a nyomvonal ezen szakaszán. Akkor előbb Bozsik Katalin és Kürti Béla közösen, majd Bozsik Katalin önállóan vezetett ásatást a lelőhely (26/78; M5 Nr. 37) területén.

A régészeti lelőhely Kiskundorozsmától Ny-ra helyezkedik el a Kiskunhalasra vezető út mentén elhelyezkedő Subasa-hegy K-i lejtőjén, a Maty-ér egyik ágának Ny-i partján, a mederrel párhuzamosan futó dombháton.

A korábbi ásatások vaskori, szarmata kori, honfoglalás kori és Árpád-kori objektumokat és leleteket hoztak felszínre, így a mostani ásatásunk alkalmával is hasonló jelenségekre számítottunk.

Feltárási szelvényünket pontosan a 2000. évi szelvény déli végéhez nyitottuk. A mintegy 200 m hosszú és kb. 80 m széles területen 18 343 m²-t tártunk fel, 114 régészeti jelenséget találtunk.

A Subasa-hegy K-i szélén feltárt lelőhely magassága és a mellett folyó Maty-ér között kb. 2–3 m szintkülönbség van. A domb tetején rendkívül erős volt az erózió, emiatt a felszín nagyon kopott.

Az erózió elsődlegesen a dombhát gerincén volt észlelhető, pontosan azon a felületen, ahol az általunk feltárt három *szarmata kori* körárkos sír helyezkedett el. A sírok körüli árkok szélessége 1,5–2 m körül volt, azonban a mélységük alig érte el a 40–50 cm-t. A sírok mindegyike rabolt volt.

A szarmata sírokon kívül néhány *kelta* és *késő avar kori* objektumot, illetve néhány késő középkori–újkorai objektumot tártunk fel.

A feltárt objektumok között egy *honfoglalás kori* sírt is találtunk. A halott mellett megtaláltuk a lábhoz tett részleges lócsontvázat és lószerszámain. Mellékletei között tegez- és íjcsonttöredékek is voltak. A honfoglalás kori sír magányos volt, illetve a 2000-es ásatási terüle-

ten, ettől a sírtól északra, kb. 150 méterre kerültek elő korábban honfoglalás kori sírok.

Idei munkánkkal a lelőhely teljesen feltártnak tekinthető.

Munkatársak: Nagy Márta, Benedek András, Lukács József, Tompa György régészhallgatók, Szeles Imre, Nagy Norbert, Rigó Péter, Kulcsár Kornél ásatási technikusok.

MÉSZÁROS PATRÍCIA – PALUCH TIBOR – SZALONTAI CSABA

362. Szeged-Kiskundorozsma, Subasa, Vágóhíd

(Csongrád megye) B

Az M5 autópálya nyomvonalán végzett munkálatok keretében már 1998-ban, 2000-ben is folyt megelőző feltárás a nyomvonal ezen szakaszán (26/73; M5 Nr. 35). Akkor Tóth Katalin és Szalontai Csaba vezetett ásatást a lelőhely területén. Ennek nyomán egy kora bronzkori, egy Árpád-kori és egy újkori település maradványai kerültek elő. Feltártak továbbá egy „híd” szerkezetet is, amely a Maty-ér itt folyó ágán biztosította a száraz átkelést az úton közlekedők számára.²⁶

A 2000-ben végzett ásatás alkalmával nem törekedhettek teljességre az ásatásvezetők, mivel az ásatási területet, és a feltárt hidat is kettészelte egy földút. Az idei ásatás célja a dűlőút felszedése és az alatta lévő híd-részlet feltárása, továbbá a híd K-i végének feltárása volt.

Az ásatás során – a nyári száraz periódusnak köszönhetően – sikerült az egykori Maty-ér medrét teljesen átvágni, és az ott található pillérgödröket feltárni. Ezzel a 2000. évi és a 2004. évi szelvényt egymáshoz kapcsoltuk.

A meder keleti oldalán is sikerült követni a híd vonalát, és azt tapasztaltuk, hogy a híd K-i vége „felfut” az érrel párhuzamos partoldalra. Itt a pillérgödör-sorra nyitott szelvénnel folytattuk az objektum feltárását. Mintegy 120 m hosszan tudtuk követni a híd vonalát, és ezen a távolságon egymás mellett, 2 sorban haladva 132 gödröt tártunk fel, melyek minden valószínűség szerint a híd szerkezetét adó pillérek tarthatták. A gödrök közül hármat vágott egy gázvezeték, a többi bolygatlan volt.

A gödrök ovális alakúak, oldaluk lejtős, aljuk általában egyenes, szögletesre kialakított. A 2 gödörösorban a gödrök egymástól 60–90 cm-re helyezkedtek el. A mederben a két gödörösor távolsága kb. 3,5–4 méter, a domboldalon viszont ez a távolság lecsökken átlagosan 1,5 méterre.

A feltárt terület nagysága 1603 m², amelyen összesen 132 régészeti jelenséget találtunk és tártunk fel.

26 – SZALONTAI Cs. – TÓTH K.: Szeged-Kiskundorozsma-Subasa (26/73. M5 Nr. 35. lelőhely). In: Úton – útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. Szerk.: Szalontai Cs. Szeged 2003, 83–96.

Munkatársak: Nagy Márta, Benedek András, Lukács József, Tompa György régészhallgatók, Szeles Imre, Nagy Norbert, Rigó Péter, Kulcsár Kornél ásatási technikusok.

MÉSZÁROS PATRÍCIA – PALUCH TIBOR – SZALONTAI CSABA

363. Szeged-Kiskundorozsma, Tóth János dombja I. (Csongrád megye) V, Kk

Már 2003. szeptember 4. és november 28. között megelőző feltárást végeztünk a jelzett területen (26/66; M5 Nr. 60=M43/2). A terepbejárási adatok alapján itt bronzkori és késő középkori település maradványaira számítottunk.

A régészeti lelőhely Kiskundorozsmától ÉNy-ra helyezkedik el, a Maty-ér egyik ágának K-i partján, a mederrel párhuzamosan futó dombháton.

A tervezett nyomvonal mintegy 250 m széles, és 200 m hosszú területen érintette és veszélyeztette a régészeti lelőhelyet.

A tavalyi ásatási szezonban nem volt arra lehetőségünk, hogy az ásatási területet kettészelő földút, és a feltárási területen belül elhelyezett ásatási táborunk alatt feltárjuk a régészeti jelenségeket. A 2004 tavaszán végzett munka célja az volt, hogy ezeket a felületeket is feltárjuk.

Az ásatás közben derült ki, hogy a 2003. évi kitéréshez képest módosult a nyomvonal területe, és emiatt a tavalyi szelvényeink északi oldalán, közvetlenül a Maty-ér partján egy újabb szelvényt kellett nyitnunk.

A feltárt 9221 m²-nyi területen összesen 109 régészeti jelenséget találtunk. A felszedett földút alatt zöm-mel vaskori objektumokat, házakat és gödröket tártunk fel, míg az objektumok kisebb részét késő középkori településjelenségek tették ki. Ugyancsak késő középkori objektumokat tártunk fel az északi részhez nyitott újabb szelvényünkben. A lelőhely teljesen feltárt-nak tekinthető.

Munkatársak: Nagy Márta, Benedek András, Lukács József, Tompa György régészhallgatók, Barta Gábor, Szeles Imre, Nagy Norbert, Rigó Péter, Kulcsár Kornél ásatási technikusok.

MÉSZÁROS PATRÍCIA – PALUCH TIBOR – SZALONTAI CSABA

364. Szeged-Kiskundorozsma, Tóth János dombja II. (Csongrád megye) Sza

A 2003. évi feltárások után a 2004-es szezonban két alkalommal végeztünk megelőző régészeti feltárást a lelőhelyen. Noha a terepbejárási adatok alapján itt középkori település maradványaira számítottunk, a 2003. évi feltárást egy szarmata kori település maradványait eredményezte.

A régészeti lelőhely (26/92; M5 Nr. 59=M43/1) Kiskundorozsmától ÉNy-ra helyezkedik el, a Maty-ér egyik ágának Ny-i partján, a mederrel párhuzamosan futó dombháton, az úgynevezett Szeged-Északi csomópont

területén, illetve a csomóponttól délre, az országhatárig tartó nyomvonalszakaszon.

A 2004. március 22. és május 5. között végzett ásatás célja az volt, hogy elsődlegesen azt a területet tárjuk fel, ahol az autópálya építők megkezdik az építési munkálatokat. Emiatt tavasszal kizárólag északi és nyugati irányban haladtunk a nyomvonalban.

A kijelölt terület mentén nyitott szelvények összfelülete: 13 831 m², ahol 39 régészeti jelenséget találtunk. Ezek mindegyike egy szarmata kori településhez tartozott. A feltárt objektumok többsége verem, de találtunk kutat, karámot, és egy északi irányban kb. 300 m hosszan haladó egyenes árkot is.

A 2004. augusztus 8–23. között folytatott ásatás alkalmával 7008 m²-nyi területen 28 további objektumot tártunk fel, melyek ugyancsak a szarmata korra keltezhetők.

A régészeti lelőhelynek azt a részét, amely az autópálya nyomvonalába esik (159+400–159+850 km között) teljes egészében feltártuk. Az objektumok elhelyezkedéséből, a felszíni és vízrajzi viszonyok alapján arra következtethetünk, hogy a lelőhely minden bizonnyal a Ny-i irányban kb. 300 méterre folyó újabb Maty-ér medrének irányába terjed tovább.

Munkatársak: Nagy Márta, Benedek András, Lukács József, Tompa György, régészhallgatók, Kulcsár Kornél, Nagy Norbert, Rigó Péter, Szeles Imre ásatási technikusok.

MÉSZÁROS PATRÍCIA – PALUCH TIBOR – SZALONTAI CSABA

365. Szeged, Somogyi utca 19.

(Csongrád megye) B, Á, Kk, Kú

2004. március 16. és szeptember 10. között három szakaszban végeztünk megelőző régészeti feltárást a 3875/4 hrsz. telken. Az első szakaszban 150 m² próbafeltárást végeztünk, majd ennek eredményeit figyelembe véve május 26. és június 28. között a telek teljes területére kiterjedően végeztük el a megelőző régészeti kutatást. A harmadik szakaszban 2004 szeptemberében a telek-rész szomszéd ingatlanokkal érintkező, mintegy 3–5 m széles sávjára terjedt ki a feltárást.

A telekrész az egykori várost védő falon belül, a 15. században kiépült palánk nyugati szélén helyezkedik el. A telken az 1844-ben készült Giba Antal-féle térkép már épületet jelöl („Fehérkereszt-ház”). Az egykori Kereszt (Somogyi) utca és Könyök (Kelemen) utca sarka végleges alakjában a telektömb többi részéhez viszonyítva, meglehetősen későn épült ki, mivel a telek jobb oldalán húzódott az Eugenius-árok egy szakasza. Annak feltöltését követően kerülhetett sor csak az érintett telek 19. századi beépítésére.

A régészeti kutatás során összesen tizenkét szelvényt nyitottunk, 530 m²-t tártunk fel. A területen a 19–20. századi feltöltési réteg a jelenlegi felszínhez viszonyítva átlagosan 1,5–1,7 m-volt.

Legalább két modern kori szintet tudtunk elkülöníteni. Megfoghatóak voltak az árvíz előtti beépítések ma-

radványai, az árvízi tereprendezések és planírozások, majd az azt követő időszak törmelékrétegei. A kutatott terület déli és keleti oldalán modern kori épületmaradványok, csatorna és derítő került elő. A falak az egykori 1844-ben épült „Fehérkereszt-ház” alapozásához tartoztak. Az alapozás lényegében elérte a talajvízszintet, így itt érdemi megfigyeléseket nem állt módunkban tenni. A szondázó jelleggel nyitott 9. és 10. szelvények a 2000-ben elbontott épület falain belül helyezkedtek el, bennük régészeti jelenség és objektum nem került elő.

A régészeti jelenségek főként a telek északi részére összpontosultak. Összesen 109 objektumot tártunk fel, ezek többsége gödör, cölöplyuk és árok, de ismertté vált két feltehetően nyílt színi tűzrakóhelyként, esetleg külső kemenceként funkcionáló átégett agyagtapasztásos tűzhelymaradvány is, melyek sütőfelületét edénytöredékekkel rakták ki. A helyszíni leletmeghatározás alapján a sütőfelületbe tapasztott kerámia, késő középkori. Az 51. objektumból nagy mennyiségű kályhaszemtöredék került felszínre. A régészeti jelenségek sorában kell megemlítenünk a 30. és 58. objektumok összefüggő döngölt sárga agyagrétegét, amelyek egykori házalapozás nyomait sejtetik. Érdekes volt továbbá a kutatott felület egészen végighúzódo szenes égett, hamus betöltési réteg.

A régészeti feltárás eredményeként 11 sír is napvilágot látott. A feltárt temetőrészben a sírok egymással párhuzamosan sorokban rendezetten helyezkedtek el, rátemetkezések nem fordultak elő. A sírokban K-Ny-i tájolású, nyújtott, háton fekvő vázak feküdtek, mellékletük nem volt. A fektetés, kartartás és tájolás megfelel a középkori temetőinkből ismert temetkezési szokásoknak, feltűnő volt azonban, hogy valamennyi váz arckoponyáját délnek fordították. Koporsómaradványra utaló jelenséget nem tudtunk megfigyelni, a sírakna formája lekerekített, esetenként a láb felé enyhén szűkülő formájú volt. A sírok korhatározása bizonytalan. A rétegtani megfigyelések alapján a temetkezéseket Árpád-korinak tarthatjuk. Két esetben az előkerülő leletanyag kora alapján késő bronzkorinak meghatározott gödör és kút vágta és egyben bolygatta a sírokat.

Az ásatási terület egészéről nagy mennyiségű leletanyag került elő (14–18. sz.). A modern kori feltöltésből téglá-, kerámia-, üveg- és fémleletek kerültek felszínre. A kora újkori és középkori anyagot túlnyomó részt az edény- és kályhaszemtöredékek képviselték. Feltűnő volt az ásatási terület egészen az állatcsontanyag nagy mennyisége. A 94. sz. kútként meghatározott objektumból előkerült egy ló teljes vázcsontja.

F. LAJKÓ ORSOLYA

366. Szeged, Tisza folyó

(Csongrád megye) I

2004. november 15-én SSS műszeres mérést végeztünk a Tisza folyó szegedi szakaszán. Korábban már végeztünk geofizikai méréseket (Sub Bottom Profiler). Most egy be-

mutató tesztmérést végzett a Marine Sonic Technology Ltd., hogy működés közben is megismerhessük a termék hardver és szoftver összeállítását. A tesztméréseket a Királylány nevű hajóról végeztük (Kapitánya Kákai Géza), a 171 és 177 folyamkilométer közötti szakasz teljes szélességében. A Side Scan Sonar-os mérések alapján készült mederfotók elemzése és összevetése a korábban készült Sub Bottom Profiler-es felmérés meder topografikus térképével igazolta pontosságát. A teszt során elkészített mederfelvételek értékelése még jelenleg is tart, de már biztosan állítható, hogy az átvizsgált szakaszon nagy mennyiségű régészeti jelenséget figyelhattunk meg.

KERTÉSZ RÓBERT

367. Szeged, Tisza-meder

(Csongrád megye) B, Kú

A KÖH és az OCTOPUS Egyesület együttműködésében zajló víz alatti kutatás célja Giuseppe Ariosti gróf 1723-ban Szegednél elsüllyedt hajójának lokalizálása volt. 2004. április 29–30-án a Geomega Kft. geofizikusai irányításunkkal szeizmikus mérést végeztek a Tisza belvárosi szakaszán. A megáradt folyót 4–5 m-es keresztzelvények rendszerével differenciált GPS és szeizmikus hullámokat kibocsátó műszer alkalmazásával végigpásztázták. Célunk a meder domborzati viszonyainak felderítése, illetve az üledék alatti kőszórások helyének megállapítása volt.

A mérés első eredményei 2004. május 12-re készültek el. A háromdimenziós medertérképen jól látszik a jobb part előtt húzódo mély árok, melyet a középkorban várfallal, az újkorban rakparttal horizontális vándorlásában korlátozott folyó vájt ki magának. Az egykori vár előtt több 10–20 m átmérőjű, 1–2 m magas halom figyelhető meg, ezekről feltételeztük, hogy régészeti jelenségek, ezért a május 14–15-én végrehajtott szemlénken megvizsgáltuk azokat.

Bizonyítást nyert a halmok mesterséges eredete. Anyaguk kő- és téglatörmelék, felszínükön kora újkori kerámiatöredékeket találtunk. Mindez arra utal, hogy a halmok az 1692-ben a Tiszába dőlt várfal és saroktorony omladékával azonosak.

A medertérképen a folyó vár feletti szakaszán is megfigyelhető több 10–15 m átmérőjű halom, illetve a Bertalan-híd alatt 50 m-rel egy hatalmas dombvonulat. Az utóbbi a 20. sz. első felében elsüllyesztett Szőke Tisza lapátkerekű gőzös maradványa. A régi sóház előtti kisebb halmokról feltételeztük, hogy régészeti jelenségek, ezért közülük hármat megvizsgáltunk.

A merülések során kiderült, hogy az említett kiemelkedések közül az egyik egy felfordult fahajó roncsa. Egyik vége hiányzik, fennmaradt része mintegy 10 m hosszú. Egy az eredeti helyéről levált palánkdarabot felhoyztunk, továbbá kiemelésre került egy nagyméretű vasszeg is, mely a hajótest mellett feküdt. A deszka 2,5 cm széles volt, egyik oldalán fekete bevonó anyag (szurok) maradványaival. A vasszeg keresztmetszete négyzetes, kovácsolással készült.

Az első hajótól folyásirányban lefelé 20 m-rel egy vas-horgony környékén az üledékből megmunkált faelemek részei álltak ki. A felszínre hozott 2,3 m hosszú töredék 20 cm széles és 4,5 cm vastag. Egy az előzőhöz hasonló kovácsoltvas-szeg eredeti helyén megőrződött, egy másikra rozsdás falú lyuk utalt. Mindez a hartai 2. számú roncsra emlékeztet. Mivel egy 2003-ban Győrött, a Rábában talált 18. század eleji, valószínűleg hajóhoz tartozó faelem faszögelést találtunk, illetve J. Dörtsch 1723-ban kelt, a szegedi hajó kiemelésével foglalkozó levele is faszögelést említ, már a helyszínen feltételeztük, hogy a két (valószínűleg hajóból származó) palánk deszka újkori (18. század közepe–19. század második harmada).

Dr. Grynaeus András a 2. roncs faanyagából megálapította, hogy legkorábban 1864-ben vágták ki.

2004. június 22–23-án folytattuk a medertérképen található objektumok szemlészését. A vártól É-ra, a horgonyzó hajók előtti halmokról megálapítottuk, hogy azok recens eredetűek, így visszatértünk az 1. hajóroncs-hoz, hogy helyszínrajzot készítsünk, továbbá famintát vegyünk, illetve szondát nyissunk a belsejében. A helyszínrajzot a kutatásban részt vevő régészek készítették, a szondázás is víz alatti régészeti felügyelet alatt történt. Megálapítottuk, hogy a lapos fenekű hajónak gerince nincs, elkeskenyedő orrtőkében végződik. A megfigyelhető borda egyetlen fából van kifaragva. A palánk deszkái átlagosan 20 cm szélesek, vasszögekkel rögzítették azokat a bordához. A fenékdesszkák közét kívülről tömítették (szerves anyaggal), a tömítést vaskapcsokkal rögzítették. A test 2,5 m széles. A meder felőli végétől a test középső részén található szétroncsolt rész 12,1 m hosszú, a szétroncsolt szakasz 2,6 m hosszú, a part felé eső részen, a kövek és az uszadék fák között még 2 m hosszan érzékelhető a test. Teljes hossza tehát legalább 16 m. Az oldalpalánk 73 cm magas. A hosszú, keskeny test a luntra típusú hajókra emlékeztet. A hajó bordájából vett mintából megálapítható, hogy a fa kivágásának legkorábbi időpontja 1848 volt.

A szondázást az 1. roncs középső részén, a sérült felületen kezdtük meg. A választást az indokolta, hogy itt hiányzott a hajófenék, tehát roncsolás nélkül nyílt lehetőség az esetleges rakomány mibenlétének megálapítására. A szondát 20–30 cm mélységre bontottuk ki air-lift-tel. A 2,5×2,5 m-es szondában rakományra utaló nyom nem volt. Az üledékből az újkori kerámia mellett tucatnyi kézzel készült őskori (késő bronzkori) kerámiát találtunk. Ez arra utal, hogy a közelben a Tisza őskori lelőhelyet mosott el.

Megálapítottuk tehát, hogy az 1723-ban elsüllyedt hajóra utaló nyom nem került elő.

TÓTH JÁNOS ATTILA

368. Szegerdő határa (Somogy megye) R?, H

Az M7 S 46–47 sz. lelőhelyek Szegerdőtől DDNy-ra 1 km-re találhatóak a Hamuházi-tábla nevű dűlőben, az

M7 felé vezető bekötőút és a Marót-völgyi-csatorna között (178200 és 178600 km-szelvény). A terepbejárás során ezen É–D-i irányú, alacsonyabb domb K-i peremén, a leendő pihenőhely területén lokalizált lelőhely az S 45 (Hamuházi-tábla 1), e dombhát DNY-i részén, a leendő nyomvonalon lévő pedig az S 46 számot kapta.

Hamuházi-tábla: 2004. május 18-án kezdtük meg a humuszosást. A 178+200–178+500 km-szelvényben 3850 m²-en 75 objektumot tártunk fel. A jórészt őskori (feltehetően rézkori) gödrök és cölöplyukak elszórtan helyezkedtek el, kevés leletanyagot tartalmaztak. A humuszdepótól É-ra nyitott kutatóárok Ny-i részében (az S 47 mellett) már megjelentek a 9. századra keltezhető objektumok is.

Maróti-völgy: A lelőhely a csatorna partján húzódik egy legelőn, amelynek déli szélét szeli át a leendő nyomvonal (178+500–178+600 km-szelvény). Az S 46-tól jelenleg egy erdősáv választja el. A 3400 m² feltárt területen 115 objektum (gödrök, cölöplyukak, árkok), egy 9. századi település maradványai kerültek felszínre. Egy tucatnyi objektum még az említett őskori telephez tartozik.

A munkát 2004. június 6-án fejeztük be. Megfigyeléseink szerint e két lelőhely összetartozik.

Munkatársak: Gallina Zsolt, Somogyi Krisztina.

MOLNÁR ISTVÁN

369. Szegvár, kastély

(Csongrád megye) Ó, V, Kk

1988–1992 között dr. Vörös Gabriella régészeti feltárásokat folytatott a régi megyeháza és a Kurca-patak közötti területen. 2004. július 5. és augusztus 5. között a régi megyeháza mögötti magas parton régészeti feltárást végeztünk, amely az 1992-ben félbeszakadt ásatások folytatása, s egyben lezárása volt. Befejeztük az 1992-ben csak részben kibontott gödrök feltárását, valamint az eddig kiásott területtől déli irányban tovább folytattuk a kutatást. A feltárás folyamán hat régészeti objektumként értékelhető gödör került elő. (Folytattuk az 1992-ben félbemaradt számozást.) Kettő a Dóczi udvarházhoz tartozó gabonátároló verem, melyeket később egy darabig szemétdörmként használtak. Kettő őskori, egy kora vaskori. Kettő a kora vaskor és késő középkor közötti, lelet nem került elő belőlük. A három egymásba beleásott gödör közül a legkorábbi kora vaskori. Mindhármat átvágja a késő középkori gödör. Az 1992-ben feltárt területtől délre újabb 18. századi falak kerültek elő. Ezek építése részben a Károlyi-kastély (1726–1728), részben a megyeháza időszakára (1768–1773) tehető.

A leletek a szentesi Koszta József Múzeumba kerültek.

TÓTH ZSOLT

370. Szentendre, Római tábor

(Pest megye) Ró

2004 júniusa és szeptembere között régészeti ásatásokat folytattunk Ulcisia Castra római táborának déli ka-

puja, a porta principalis sinistra körzetében. A terület jelenleg játszótérként funkcionál – 70 évvel ezelőtt, 1934-ben itt kezdte meg a tábor tervszerű kutatását dr. Nagy Lajos. Feltárásunk során bebizonyosodott, hogy nem történt meg a terület teljes feltárása.

A táborfalra merőlegesen húzott szelvényeinkben megtaláltuk a Kr. u. 2. század 2. felére keltezhető periódust: a porta principalis sinistra két szögletes kaputornyát, melyek közül a keleti egy részét a hozzá csatlakozó táborfal egy kisebb szakaszával együtt az alapozásig visszabontották. A két kaputorony közt megtaláltuk a táborba bevezető út nagy kövekkel burkolt, kezdeti szakaszát. Ehhez az építési periódushoz tartozott a táborfallal párhuzamosan futó, kettős táborárok közül a külső, sekélyebb. A Kr. u. 4. században a kaput egy patkó alakú toronnyal elfalazták – belső részén többszörösen megújított terrazzo padlót találtunk, ezen apróra tört, másodlagosan átégett tegula-töredékeket. A feltárás során talált mintegy százötven bélyeges téglatöredéknek kb. 90%-a a coh. I. (milliaria) Surorum Sagittariorum-hoz köthető, a többi a leg II. Adiutrix gyártmánya. A 4. századi építkezéshez felhasználtak korábbi kőfaragványokat, pl. feldarabolt kőoszlopokat, feliratos kőemlék keretelésének töredékét és korábbi sírkő feliratos részének darabját. A 2. századi, kőburkolatos út táboron belüli szakaszára épületet emeltek, melynek falai közül a külső falnál meszes kötőanyagot alkalmaztak, a belső, osztófalaknál csak agyag van a kövek közt.

A 4. századi periódushoz tartozó táborárok közelebb került a táborfalhoz, mélyebb és szélesebb a korábbi ároknál. A táborfal közvetlen közelében feltártunk egy téglasírt, melybe gyermeket vagy fiatal felnőttet temettek mellékletek nélkül. A sírt alkotó bélyeges téglák nem köthetők a fent már említett csapatokhoz.

A leletanyagból megemlítenő 1-1 korai és késői mécses, csont hajtűk és dobókockák, bronzfibulák, áttört és lemezes övveretek, csatok, vas lándzsahegy. Különösen jelentős a táborfalon kívül előkerült bronzcsengettyű, votív bal kéz és Minerva bronzszobra (lásd a borítón!), melynek közeléből napvilágra került Priapus töredékes agyagszobrocskája is.

Datáló leleteink közül említendő a 600 db terra sigillata töredék és a száznál több érem.

A terra sigillaták forgalma – dr. Gabler Dénes meghatározása szerint – a táborban a Kr. u. 2. sz. 2. felében indult meg. Az érmek 80%-a még restaurálatlan, a már restaurált pénzek Diocletianustól Arcadiusig keltezhetők.

Munkatárs: Fáncsi Tamás fotós, ásatási technikus.

MARÓTI ÉVA

371. Szentlőrinc-káta, határ mente

(Pest megye) Á

2004. január 26-án Langó Péter régész kollega jelezte, hogy illegális homokbányászással korai Árpád-kori te-

metőt bolygattak meg, részben elpusztítottak. A szabálytalan bányászás tovább folyt, ezért március 11-én a polgármesterrel együtt rövid szemlét végeztünk az egyértelműen illegális bányában.

Ez a község határának É-i, Pusztamonostorral határos csücskében van, a Pusztamonostorra vezető műúttól 100–200 m-re DK-re, 50–70 m-re a megyehatártól, egy ÉNy-DK-i irányú, elég keskeny dombhát ÉK-i oldalában. A bánya területén egy-két nappal előbb tereprendezést végeztek, a bányagödöröket elegyengették, részben betöltötték. A műúttól kb. 50 m-re kezdődő dombhát legmagasabb részében, kb. a domb hosszten-gelyétől ÉK felé levő kb. 60×30–35 m-es területen folyt a homokbányászás, aminek nyomát részlegesen eltűntették. A bánya területén leletet nem találtam, a szélein foltot nem tapasztaltam. A DNy-i bányaszél mellett, középtől kissé ÉNy felé embercsontok hevertek a vetett és vetetlen terület találkozásánál (koponyatöredékek, néhány borda és csigolya, combcsont, ujjpercc), részben a felszínen, részben a talajból kibukkanva, nem az utóbbi napokban-hetekben kerültek felszínre. A banya ÉNy-i széle mellett, a dombhát tetején kb. 20×20 m-es területen levő mélyedések egy korábbi bányászás nyomai. Hasonlóan korábbi bányászásra, minimum a termőréteg elhordására utaló nyomokat tapasztaltam a banya DK-i végénél, a dombhát tetején, kb. 30×30 m-es területen.

DINNYÉS ISTVÁN

372. Székely, Háromsarkú föld

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) LT, Sza

A 2001. évi terepbejárás során a 4. sz. út Székelyt elkerülő tervezett szakaszán sárga homokos, alacsony dombháton kevés őskori és Árpád-kori(?) cserepet gyűjtöttünk (10. sz. lelőhely). A nyomvonal Székely községtől nyugatra a 4. sz. út északi oldalán, az úttal párhuzamosan fut, ahol 0,1 hektáron 2004-ben végeztük el a megelőző feltárást. Ennek során 6 D-É-i tájolású, szegényes leletanyagú, bolygatott császárkori sírt tártunk fel. Közülük 3 körárkos volt, a további 3 temetkezés a körárkokon kívül, de azok szomszédságában helyezkedett el. A késő császárkori-hun kori település objektumai közül 2 veremházat és 140 további objektumot (gödör és kút?) bontottunk ki. Tisztáztuk a telep és a temető nyugati és keleti határát. A település mind északon, mind délen, a temető pedig elsősorban délen áthúzódik a nyomvonalon kívüli feltáratlan területre. A nyelés során objektumhoz nem köthető szórvány kelta bronzfibula került elő, mely közeli további lelőhelyre utalhat.

A leletanyag a nyíregyházi Jósza András Múzeumba került.

Munkatársak: Babolcsi Andrea régész, Pintye Gábor technikus, Mester Andrea gyűjteménykezelő, Svéda Csaba rajzoló.

GERGELY BALÁZS

373. Székely, Hosszúföld

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Á

A részletes tanulmányt lásd a 25. oldalon!

GERGELY BALÁZS

374. Székkutas, Kakasszék

(Csongrád megye) Sza

A 47. sz. főút Orosházát elkerülő szakasza III-IV. ütemének (173+120-174+500 km- szelvények között) megvalósításához kapcsolódó régészeti kutatások első fázisaként 2004. április 28-án elvégeztük az érintett nyomvonalszakasz terepbejárását. Az Oravecz- tanyától ÉNy-ra kb. 300 m-re egy viszonylag nagy kiterjedésű, kb. 540×180 m-es szarmata kori település nyomai – kézzel formált és korongolt edénytöredékek, paticsdarabok és állatsontok – kerültek elő.

TÓTH KATALIN

375. Szikszó, Gémesküti-nyomás

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

2004. május 18-án helyszíni szemlét végeztünk a község területén szakhatósági állásfoglalás kialakítása érdekében.

Szikszó belterületétől DNy-i irányban, a város központjától mintegy 1,5 km-re, a Miskolcot Szikszóval összekötő 3. számú műúttól Ny-ra, kb. 1200-4250 m-re lelőhelyet regisztráltunk. A lelőhelyet K-i oldalán egy tölgyerdő határolja. Itt egy ÉNy-DK-i irányú dombháton szóródtak igen nagy sűrűséggel a régészeti leletek. A lelőhely egy 350×250 m, illetve egy 400×250-300 m kiterjedésű területből áll, a dombhát egy-egy magasabb kiemelkedésű részén, melyeket egy kb. 100-110 m-es leletmentes sáv választ el egymástól. A két lelőhelyrész összetartozása nagy valószínűséggel megállapítható.

A leletanyag jelentős számú durva, kézzel formált, homokkal, pelyvával soványított, rosszul kiégetett, jellegtelen, sárgásbarna, szürkés színű őskori (bronzkori) oldal-, perem- és aljtöredékből áll. A felszínen gyűjtöttünk továbbá egy bronzcsüngőt. A leletanyagban előfordult jó néhány salakrög, valamint rontott, túlégetett kerámiatöredék, ami talán arra utal, hogy fazekasműhely működhetett a településen. A leletek a miskolci Herman Ottó Múzeumba kerültek.

Munkatárs: Paszternák István.

JENEI ANITA

376. Szolnok határa

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, B, V, Sza, Á, Kk

2004. március 19-22. között régészeti terepbejárást végeztünk Szolnoktól É-ra, a Tisza jobb partján Szórópusztáig. Csak a magaspartokat és szigeteket vizsgáltuk, fő célunk neolitikus telepjelenségek azonosítása volt. A Millér-halastavaktól indultunk, ahol egy közepesen intenzív Árpád-kori és őskori települést találtunk (1. lh.).

A Fekete-város melletti partszakaszon, a Csapó-tanya egyik oldalán szarmata kori (3. lh.), míg a másik oldalán szarmata és Árpád-kori telepet azonosítottunk (2. lh.). A Fekete-városnak nevezett magasparti szigeten összesen négy lelőhelyet találtunk: az elsőn viszonylag intenzíven jelentkező bronzkori, vaskori, szarmata és középkori leletanyagot (4. lh.), a másodikon szórványosan neolitikus, vaskori és szarmata leleteket gyűjtöttünk (6. lh.). A harmadik lelőhelyen őskori és szarmata (5. lh.), míg az utolsó lelőhelyen szarmata település nyomait azonosítottuk (7. lh.). A magaspart egy részét mára már beépítették, így ezeket a területeket nem tudtuk bejárni. A Millér-patak melletti magasparton, a hobbitelkekkel szemben, két egymást követő, igen hosszan elnyúló, szarmata korú település nyomait figyeltük meg (15-16. lh.). A 15. lelőhelyen Árpád-kori és késő középkori leletanyag is jelentkezett. A leletek a Damjanich János Múzeum gyűjteményébe kerültek.

Munkatársak: Vida István és Bartus Dávid régészek, Ďurkovič Éva egyetemi hallgató.

KOVÁCS KATALIN

377. Szombathely, Ferences-kert

(Vas megye) Rő, Ű

2004. május 10. és július 9. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a telken (hrsz.: 8440/1-2), melynek folyamán a tervezett római stílusú városfal alatti kb. 380 m²-es területet, a tervezett kaszárnyaépület alatti mintegy 50 m²-es területet tártunk fel. Az előkerült leletek értelmezése miatt vált szükségessé egy további 30 m²-nyi felület feltárása. A teljes feltárás felszíne 460 m² volt.

A gépi földmunka során a K-i oldaltoronytól az É-i oldalra tervezett kaputornyokig csupán vegyes, nagyjából újkori leletanyag került felszínre. Régészeti jelenséget, objektumot nem találtunk. Előkerült viszont a régi Gyöngyös-meder kavicságya, amelyből római kori és újkori leleteket gyűjtöttünk. A kaputornytól Ny-ra 100%-os objektumsűrűség jelentkezett, átlagosan 80 cm mélységben. A kizárólag római kori kultúrréteg vastagsága változó; 60 cm-től 2,2 m-ig terjed. Ez a kultúrréteg a felszíntől számítva 0,8-1,4 m-től 0,4-2,6 m-ig húzódik. Az ásatáson előkerült egy É-D-i irányú út, amely Savaria insula-rendszerét K felől határolta. Tőle K-re már csak a Gyöngyös-patak futott, azon túl pedig a temetők húzódtak. Az úttal párhuzamosan, annak Ny-i oldalán fut egy csatorna, amelynek É-i része egyedülálló módon fából készült, szigetelését pedig kétoldalt agyagtapasztás szolgálta. A csatorna használata után szemétdörmnek használták a beomlott árkot. Betöltéséből a római kori ásatások leletmennyiségének sokszorosára került elő. Különleges régészeti jelenséget sikerült megfigyelni az 5. számú árokban: a faszerkezetű csatorna egy kisebb szakasza kőből készült. Az É-D-i úttól K-re egy kutat, egy meszesgödört és egy tűzvészben elpusztult épületet tártunk fel. Az ásatás során több mint 200 jelenséget azonosítottunk. A leletanyag kifejezet-

ten gazdag. Számos jó minőségű import áru (terra sigillata) és helyben készített kerámiaedény, valamint mécsesek kerültek elő. A leletek között rengeteg az állatcsont, és viszonylag sok fém- és üvegtárgy is napvilágra került. Savariai viszonylatban újdonságot jelentenek az egy római kori bennszülött népcsoport által készített kerámialeletek. Az ásatás leletei túlnyomórészt a Kr. u. 1–2. századra keltezhetők, kisebb részük 3–4. századi. A feltárás során több megőrzésre érdemes épületmaradvány került elő.

PAP ILDIKÓ KATALIN – KISS PÉTER

378. Szombathely, Fő tér 15.

(Vas megye) Ró

2004. december 9-én a telek előtti úttestszakaszon közművek ásását kezdték meg. Az útburkolaton É–D-i irányban egy kb. 2×3 m-es árkot nyitottak. A felszíntől kb. 120–130 cm-es mélységben római kori tegulás törmelékréteg jelentkezett kb. 30 cm-es vastagságban. A római törmelékréteg alatt bazaltburkolatú római útfelületet találtak. A bazalt burkolólapok közül 5 darab in situ feküdt 154 cm mélyen, egymáshoz illesztve az árok É-i részén, és ehhez a felülethez tartozó bazalt volt megfigyelhető az árok déli metszetalában is. A közöttük lévő részből bolygatott helyzetű bazaltlapot emelt ki a markoló. Az út irányát a szonda szűkössége miatt egyértelműen nem lehetett megállapítani, de feltehetően a lelőhelytől délre korábban megtalált É–D irányú utca része lehetett. A kutatóárok DNy-i sarkában, a mai felülettől 2 m mélyen, római törmelékréteggel fedetten, nagyméretű, stokkolt felületű, legkevesebb 60 cm szélességű mészkő kváder feküdt. A helyhiány miatt nem tudtuk teljesen kibontani. A feltárt útfelületről, illetve az utcafelület fölül kiemelt földből tárgyit lelet nem került elő.

Munkatársak: Szilasi Attila Botond régésztechnikus, Hódi Attila.

SOSZTARITS OTTÓ

379. Szombathely, Kozmán-kivüli-dűlő

(Vas megye) U, LT, Ró, Kő

2004. szeptember 27-én helyszíni szemlét tartottunk a tervezett lakópark helyén (hrs.: 0947/31). A lelőhely az oladi plató D felé lejtő szakaszán található, a 254,5–247,5 m szintvonalak között. A terület D, K (a város) és Ny (Mélykúti-földek-dűlő) felé is erősen lejt. A tábla K-i felének gerincén figyeltük meg és határoltuk le a lelőhelyet. Ez kb. a 250–247,5 m tszfm-ban helyezkedik el. Iránya szinte É–D. Hossza kb. 250 m, szélessége 100–150 m. Szétszántott objektumokat nem láttunk.

A területen legnagyobb mennyiségben DVK edénytöredékeket és ehhez kapcsolható teveli magkövet és ház-(tűzhely?), tapasztásdarabokat gyűjtöttünk. Ezek mellett kevés kelta, római kori és középkori edénytöredéket gyűjtöttünk.

ILON GÁBOR

380. Szombathely, Mátyás király utca 40.

(Vas megye) Ró

2004. február 11-én helyszíni szemlét végeztünk a területen (hrs.: 8842/1), ahol római leleteket találtunk. A 4×3 m-es helyiség falai mentén a kőművesek 50–55 cm szélességben falazási alapárkokat húztak 40–50 cm mélységben. Ekkor rongálták meg a római rétegeket. Tisztítás után a szelvény É-i oldalán egy K–Ny-i irányú falat lokalizáltunk, a hozzá tartozó agyagos szürkés járósínt pedig több égett patocsos felületet. A fal – a metszet alapján – több helyen kitermelt, és csak a sóderes kiszélesedése látszik. A déli oldalon az agyagos égett járósíntbe vágódott egy szürkés faszenes betöltésű szemetesgödör, melyben rengeteg kerámia és állatcsont volt (firmamécses, sávosan vörös festésű rovátkolt díszű sárga fazék-töredékek, szürke szemcsés keményre égetett fazék-, és korsótöredékek). A leletek alapján a jelenségek a Kr. u. 2–3. század derekára tehetők.

Munkatársak: Szilasi Attila Botond régésztechnikus, Hódi Attila.

ILON GÁBOR

381. Szombathely-Olad, római katolikus templom

(Vas megye) Kő

2004. július 19-én az oladi templom (Márton Áron u. 55.) lábazati vakolatának leverése után helyszíni szemlét tartottunk. Az épület első pillantásra barokknak látszik. A betonlábazat leverése az épületet roncsolta. Szakszerűtlen, mivel a cement lehozta magával a téglák és a kövek külső profilját, így az egykori színezések megállapításának lehetősége végleg elpusztult.

A templom D–É tájolású. Ebben a formában semmiképpen sem lehet középkori. Lábazati fala a hajóban csatári kő és kézi vetésű, 3 modulós téglából, melyeknek rakása kiegyenlítő sorokkal történt. Érdekessége volt a falnak téglaporos visszakövesedett mészkőtömbjei másodlagos felhasználásban. Szentélye íves, alatta kriptával, melyen egy szellőzőablak van D felé téglával berakva. A templom tornya rohonci hasított palás kőzet. Habarcsa is más, mint a templomhajóé. A körben levert vakolat alapján a templom hajója korábbi a szentélynél és a kriptánál, valamint a toronynál és a sekrestyénél. A látható részletek alapján a hajó az 1660-ban épült templom maradványa, melyről további információkat csak alapos épületkutatás után adhatunk. A szentély a kriptával 1795-ben épült. Az írásos adatokkal összevetve a falu 10. századi lehet. Temploma is lehetett az Árpád-korban. Templom körüli temetőjét a 19. század elejéig használták. A most látható töredékes részletek is az 1796-ban kialakult jelenlegi épületben korábbi részletekre utalnak. Derdák Ferenc geodéta szíves közlése szerint a templom az Arany-patakkal párhuzamos középkori út mellett van.

Munkatársak: Ilon Gábor, Pap Ildikó Katalin.

P. HAJMÁSI ERIKA

382. Szombathely, Paragvári utca 72.

(Vas megye) Rő

2004 májusában tulajdonosi bejelentést kaptunk, hogy kertművelés közben régészeti emléket találtak. A helyszíni szemlét Sosztarits Ottó végezte, egy valószínűleg római kori sírkő faragott szegélyét gyűjtötte be (Gy. 2004.47). Leletmentésre nem volt lehetőség.

PAP ILDIKÓ KATALIN

383. Szőce, Határi-földek-dűlő

(Vas megye) U, Kö

2004. november 24-én helyszíni szemlét végeztünk, amit a tervezett kavicsbányabővítés indokolt. A vizsgált terület Szőce K-i határában található az Akszi-völgyfőttől K-re, közvetlenül mellette. A völgyfőben forrás fakad.

A 240,5 m szintvonal által határolt terület a kaviccsos plató dombszerűen kiemelkedő és Ny felé (a völgy irányába) lejtős része. Itt figyeltünk meg és szedtünk fel szórványos edény- és paticstöröredékeket. Hossza (É-D) kb. 500 m, szélessége (K-Ny) kb. 150-200 m. Szétosztott objektumokat nem láttunk. A területen újkőkori és középkori edénytöröredékeket gyűjtöttünk.

ILON GÁBOR

384. Tarcál, református templom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U?, R?, Kk

2004. április 1-jén helyszíni szemlén vettünk részt a Templom közben található műemlék református templomnál.

A késő barokk épület közvetlen környezetében és a teleknek a templomtól É-ra lévő részén – vélhetően egy elbontott ház helyén – régészeti leleteket találtak a felszínen. A cserepek kb. fele kézzel formált, foltosra égett, részben fényezett felületű, neolit illetve talán rézkori töredék volt. A többi leletet késő középkorinak határoztuk meg, ezek edénytöröredékek illetve zöldmázas kályhacsempe töredékei voltak. A leletek a miskolci Herman Ottó Múzeumba kerültek. A lelőhely biztosan kiterjed a Tarcál belterület 628, 632 és 633 helyrajzi számokra, ezen túl szinte bizonyosan a lelőhelyhez tartoznak a 626, 627, 629, 630 és 631 hrsz. ingatlanok is. A lelőhely – különösen a középkori falu – nyilván ennél jóval nagyobb területen húzódik még.

Munkatársak: Szatmáry Klára, Spatz Béla.

PAPP NÓRA

385. Tatabánya, Birkás-rét

(Komárom-Esztergom megye) B

Épülő gázvezeték nyomvonalán a felszínen közelebből meg nem határozható őskori (bronzkori?) oldaltöröredékeket gyűjtöttünk. 2004. május 19-26. között a lelőhelyen megelőző feltárást kezdtünk. A vezeték nyomvonalán 150 m hosszúságban és 1,5 m szélességben jelöltünk ki kutatóárkot, amelyben egy objektumot találtunk.

Viszonylag sekély, szabálytalan kör alakú gödör. A benne talált edénytöröredékek alapján a kora bronzkori Makó kultúrához köthető. A leletanyag a Tatabányai Múzeumba került.

LÁSZLÓ JÁNOS

386. Tatabánya, Gatyás-rét

(Komárom-Esztergom megye) B

2004-ben létesítendő gázvezeték nyomvonalán, a Gatyás-réten a felszínen szórványos, talán bronzkori, edénytöröredékeket gyűjtöttünk. Május 17-20. között leletmentést végeztünk. A 80×1,5 méteres kutatóárkokban csak néhány további oldaltöröredéket találtunk, objektumokat nem. A leletanyag a Tatabányai Múzeumba került.

LÁSZLÓ JÁNOS

387. Tatabánya, Kertváros

(Komárom-Esztergom megye) Kö

A korábbi évek terepbejárásai által (1995-96) ismertté vált 5. sz. lelőhely területén lakópark építését kezdeményezték, ezért szükségessé vált a terület megelőző feltárása. 2004 áprilisában egy hétig dolgoztunk a területen. Tizenegy darab 20 m hosszú és 1,5 m széles kutatóárkot tártunk fel. A mintegy 2 ásonyomnyi humusz eltávolítása után a bolygatatlan altalaj jelentkezett, amelyben néhány újkori szántásnyomon kívül objektumot nem találtunk. Az árkok betöltésében csekély számú 12-13. századi edénytöröredék volt, amelyeket a Tatabányai Múzeumba szállítottunk.

LÁSZLÓ JÁNOS

388. Tállya határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, Kö

2004. október 15-én terepbejárást végeztünk Tállya határában, az Abaújszántó felé vezető útszakasz mentén, melynek során két esetben is őskori és középkori településnyomokat sikerült lokalizálni.

Akasztó-domb: A golopi vasúti megálló és a – Tállyától ÉNy-ra fekvő – Akasztó-domb közötti völgyben található lelőhelyen középkori kerámiatöröredékek kerültek elő.

Patócs-tető: A fenti völgy É-i végén fekszik a másik lelőhely, területe felfut a Patócs-tető déli lankáira is. Erőli a területről néhány középkori kerámia mellett nagyrészt durva, kavicsal soványított őskori kerámia került elő.

VERES JÁNOS

389. Tát, Alsőkörtvélyesi-dűlő

(Komárom-Esztergom megye) Rő

A 2003. szeptember 15. és október 22. között végzett feltárást a Tát községet elkerülő út építése tette szükségessé. A lelőhely a község határában, közvetlenül a 11. sz. út mellett helyezkedik el, terepbejárások révén már

az 1960-as évek végén ismertté vált. A feltárást megelőzően végzett terepbejárás során 2–3. századi edénytöredékeket és egy késő római bronzérmét találtunk. A lelőhely elhelyezkedése (Pannonia római tartomány határvidéke) és a leletanyag alapján a területen kora római őrtornyot tételeztünk fel.

A lelőhelyen 8 félig földbe mélyített ház, és két árok került elő. Legjobb állapotban a IX–X. sz. vények területén feltárt ház maradt meg, melyet egy korábbi házba mélyítettek, ennek azonban csak padlósintje maradt meg. A IX–X/1 ház téglalap alakú, sarkai lekerekítettek, hossza 4,2 m, szélessége 2,8 m, mélysége 70 cm, benne cölöplyukat nem találtunk, falai függőlegesek, padlóját többször megújították. A házat 50 cm vastagságú omladékréteg, illetve ez alatt 10–15 cm hamus-faszenes, átégett réteg töltötte ki. Ugyanilyen alakú és méretű a IV/1 ház (4,1×2,9 m), melynek felmenő falai nem maradtak meg, hozzá az előzőtől eltérően 6 cölöplyuk tartozott (2 a ház hossz tengelyében, 1-1 a ház négy sarkában).

A II/1 házban 8 cölöplyuk (4 a tengelyek végében, 4 a sarkokban), a IV/2 házban 4 cölöplyuk (a tengelyek végében) került elő. Mindkét ház hosszabb és szélesebb, mint az előző kettő (4,9×4,2 m illetve 4,5×3,6 m). A többi ház esetében a pontos méret és alak nem volt megállapítható.

A belső árok (1. árok) feltárt részlete egy kb. 19×15 m nagyságú területet vett körül. Az árok V-átmetszetű, a terület magasabban fekvő részein szélessége 2 m, a mélyebben fekvő részekben 1,5 m, mélysége 1–1,2 m. Az árok körülött öt házat, ezek azonban túl közel helyezkednek el az árokhoz, így az nem a házak védelmét látta el. Az árok az V/2 házat átvágta. A külső árok ugyancsak V-átmetszetű, az előzőnél szélesebb (a magasabban fekvő részekben szélessége eléri a 4 m-t). Az I–II/2 ház a két árok között helyezkedett el, az V–VI/1 házat a külső árok vágta. A K-i oldalon egy 2–2,5 m hosszúságú szakaszon mindkét árok megszakadt, ez átjáróként szolgált.

Az ásatás során egyetlen sír került elő, melyet a belső árok feletti területre temettek el. A 22–31 év közötti fiatal férfi sírjából mellékletként egy jellegtelen kis bronzcsat került elő, mely pontosabb kormeghatározást nem tesz lehetővé, annyi azonban megállapítható, hogy legkorábban a késő római korban temethették el, de az sem kizárt, hogy a törökkel vívott csaták során esett el.

Mind a házakból, mind az árkokból bőséges leletanyag, elsősorban edénytöredék származik. Ezek nagyobb részt korongolt, sárga színű, vörösre festett, kisebb részt szürke színű tál- és fazéktöredékek, melyek jórészt a 2–3. századra keltezhetőek. Emellett gyakoriak a kézzel formált, kagylóval soványított fazéktöredékek is. A tálak és fazekak többnyire a közeli esztergomi és tokodi fazekasműhelyekben készültek, más részük Brigetióból vagy Aquincumból származik. Az edények közül kiemelendő egy úgynevezett pannóniai pecsételt tál, melyhez – mind formáját, mind díszítését tekintve – kevés párhuzamot lehet találni. A nagy számban előkerült terra sigillata leletek jórészt Észak-Itáliából és Dél-Galliából származnak

és az 1. század 2. felére–2. század 1. felére keltezhetőek. Üvegleleteink az 1–2. századra jellemző kék színű töredékek, közülük kiemelendő egy épségben előkerült, 8,5 cm hosszúságú, csepp alakú parfümös üveg, melynek legközelebbi párhuzama egy esztergomi, korai hamvasztásos sírból vált ismertté. Bronzleleteink közül legjelentősebbek a fibulák, melyek között úgynevezett egygombos erősprofilú fibulákat és egy trombitafejes fibulát találunk. Az egygombos fibulák jórészt a környékre jellemző változatokhoz tartoznak, az egyik leletünk azonban Dél-Pannónia vagy Dalmátia területéről került lelőhelyünkre. A csonttárgyak közül egy dobókockát és egy töredékes hajtűt kell megemlítenünk.

A leletanyag alapján lelőhelyünkön a rómaiak a Kr. u. 1. század 2. felében telepedhettek meg, a telepnek késő kelta előzménye nem volt. A leletanyag nagy része a 2–3. századra tehető. A terület a késő római korban is lakott volt, de a korszakhoz köthető objektumok nem kerültek elő. A házak és árok egymáshoz viszonyított helyzete arra utal, hogy a házak az árkoknál korábban létesültek. Az árok az általunk feltételezett őrtorony védelmét láthatták el, mely az árkokon belül, de a feltárási területünkön kívül helyezkedhetett el.

2004. május 26–27-én az útépitési munkálatok újabb régészeti feltárást tettek szükségessé. Közvetlenül a 11. sz. út mellett, a feltárási területünk déli határán egy kb. 5 m széles sávot kutattunk. Ennek eredményeként a külső (2.) árok egy újabb szakaszát tudtuk meghatározni. Ezen a szakaszon az árok egy újabb házat vágott át, melynek csak padlójából lehetett egy 3×1 m nagyságú részlet kibontani. A 2. ároktól K-re egy 3. árok részlete került elő, melynek létezését már a 2003-as ásatás során is feltételeztük. Feltártunk továbbá három tárológödröt, és egy szintén földbe mélyített, négyzetes alapú, négy oldalán kövekkel kirakott, 60–65 cm mélységű, ismeretlen rendeltetésű objektumot. A 2–3. árok között, illetve a 3. árkon kívül egy-egy kb. 170×50 cm nagyságú sírfolt mutatkozott, melyekből azonban sem csont, sem más lelet nem került elő. Az objektumokból előkerült leletanyag nem különbözött a 2003-ban feltárt leletektől.

KÖVECSES VARGA ETELKA – MERCI MÓNKA

390. Tikos, Nyárfás-dűlő

(Somogy megye) R, LT, Á

2004-ben befejeztük a Nyárfás-dűlőbe eső nyomvonal-szakasz, a M7/S-43 lelőhely feltárást. 8000 m² területen 664 objektum került elő. A tavalyi feltárással együtt az objektumok száma meghaladta az 1200-at. A nyugati területen most több objektumot sikerült találnunk, de ezek egy részének bontását nem tudtuk teljesen elvégezni a magas talajvíz miatt. A keleti dombhát dél felé húzódik, melyen a tavalyihoz hasonló rendkívül nagy objektumsűrűséget tapasztaltunk. Az idei feltáráson a középkori objektumokhoz viszonyítva nőtt az őskori objektumok aránya, de újabb korszak leletei nem kerültek elő. Úgy tűnik, hogy a középkori település köz-

pontja a nyomvonalától É-ra lehetett, míg az őskori települések ettől inkább délre találhatók.

A 2004-ben feltárt területen a legkorábbi megtelepedés nyomai a *középső rézkori* Balaton-Lasinja kultúrához köthetők. A tavalyi árokaszakasz folytatását a nyomvonal déli széléig követni tudtuk. Az árok teljes hosszában olyan nagy volt a későbbi korokból származó objektumok sűrűsége, hogy az árok nagy részét csak az objektumok bontása során találtuk meg. Bár a területről készült légi fotó, ezen az árok folytatását nem tudtuk megfigyelni, így a teljes árok mérete, iránya, funkciója kérdéses. A Balaton-Lasinja kultúrához sorolható objektumok szinte kizárólag az ároktól K-re kerültek elő. Említésre érdemes a 778. objektum. Az igen nagyméretű, szabálytalan alakú gödörben egy egyelőre ismeretlen funkciójú kb. 80×100 cm kiterjedésű, egyrétegű, összecementálódott tavi iszapdarabokból és homokkövekből álló rakást találtunk.

A protobolerázi horizont leletanyaga idén csak néhány kisebb objektumból látott napvilágot. A badeni kultúra késői fázisának leletei pedig elsősorban szabálytalan alakú gödrökben voltak. Egy szabályos, kerek, enyhén kihasasodó, homogén betöltésű gödör alján két átlatsontvázat és kevés kerámatöredéket találtunk.

Idén a tavalyinál több a *halomsíros kultúrához* sorolható gödröt tártunk fel, melyek a kisebb dombháton és a nagyobbik domb Ny-i lejtőjének alsó részén sűrűsödtek. A nagy mennyiségű kerámiaanyag mellett néhány bronztű is előkerült.

A *kelta korból* számos, de aránylag kevés leletanyagot tartalmazó gödör mellett hat ház került elő. Ezek közül kettő, kisebb mérete alapján, nem lakógödör, hanem inkább műhely lehetett. Formájuk négyszögletes vagy téglatest alakú, az oszlophelyek kialakítása változatos. Általában csak lejár, vagy döngölt az aljuk, két házban tapasztott padlót találtunk. Az egyik ház szélébe ásva, edényégető kemencét alakítottak ki. A két fűtőcsatornás kemence rostélyá töredezetten maradt meg, hamusgödörében több edény darabjai hevertek.

Az *Árpád-kori* települést ebben az évben is gödrök és oszlophelyek jellemezték. Feltártunk egy négyzet alakú építményt, sarkaiban egy-egy oszlophellyel. Három kutat találtunk, az egyikben az ácsolt faszervezet, a másikban pedig a vesszőfonatos szerkezet jó állapotban maradt meg. Mindkét kútból kerültek elő olyan famaradványok, melyek hordó vagy vödör részei lehettek. A nagy mennyiségű kerámatöredék fazekakhoz tartozott, a fémanyagot idén is a vaskések jellemezték. Az egyéb leletek közül a csontkorcsolyákat érdemes kiemelni.

HONTI SZILVIA – SIKLÓSI ZSUZSANNA –
NÉMETH PÉTER GERGELY

391. Tiszalúc, Danka-domb

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

2004. október 7-én helyszíni szemlét végeztünk az ismert bronzkori lelőhelyen, mert bejelentést kaptunk, hogy he-

lyiek leletek után kutatva időnként beleásnak a dombba. A Danka-domb a község DK-i határában található, jelenleg a volt tsz-telep É-i szegélyén húzódó földútról közelíthető meg. A lelőhely egy ÉK-DNy-i irányú „plátón” húzódik, mely D felé egy nagy kiterjedésű mocsaras terület irányába meredeken szakad le. Az őskori település e plató egy részén, illetve a hozzá kapcsolódó hármass dombon található. Ebből a jelenlegi földúttól É-ra fekvő terület szántóföld, melyen kis mennyiségű apróra tört kora bronzkori edénytöredéket (hatvani kultúra) találtunk. A hármass dombot magas, elvadult növényzet borítja. A középső kiemelkedésen több helyen figyeltünk meg régi és újabb beásásokat, melyek szélein kupacokba összerakott cserepeket, földjükben pedig nagy mennyiségű kagylót és állatsontot találtunk. Úgy tűnt, hogy a leletek közül csak az épebb edényeket vitték magukkal. Az egyik nagyobb beásásban legalább 50 cm vastag kevert, világosszürke, kagylós, faszenes réteg felső részét figyeltük meg. Az általunk összegyűjtött, a beásásokban hagyott anyag főként textilmintás és seprűdíszes, nagyobb méretű kora bronzkori házi edények (hatvani kultúra) töredékeiből áll, azonban kisebb mennyiségben vékony falú, sötét színű, fényezett felületű cserepeket, valamint egy retusált kőeszközt is találtunk.

CSENGERI PIROSKA

392. Tiszatarján határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, R

2004 októberében a község rendezési tervének régészeti hatástanulmányához terepbejárást végeztünk a község határában.

Nagyszögesi-dűlő: Rézkori település nyomaira bukkantunk. A felszínen cseréptöredékeket és nagyméretű, gondosan megmunkált penge töredékeit gyűjtöttük. A kerámiaanyagban előforduló korongos tapadású fültöredék alapján rézkorinak (hunyadihalmi csoport) határoztuk meg a leletanyagot.

Tanári-földek: A határ részben egy hosszan elnyúló, a környezetéből szemmel láthatóan kiemelkedő dombon nagy kiterjedésű lelőhelyre bukkantunk. A felszínen gyűjtött nagy mennyiségű kőanyag – magkövek, pattintékok, pengék és nyersanyag – alapján feltételezhető, hogy egy kőmegmunkáló műhely működhetett a településen. A leletanyagban a durva- és házikerámia egyaránt előfordul. A település újkőkori, a Tisza kultúra jellegzetes karcolt díszű kerámiájával.

Koós JUDIT

393. Tiszavasvári, Kashalom-dűlő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, A

Tiszavasvári határában, a debreceni út bal oldalán, a 0194/9 és 0194/10 hrsz. alatti ingatlanon agyagbányát, illetve téglagyárat kívántak létesíteni. 2004. május 24. és augusztus 27. között elvégeztük a majdani gyárterü-

letnek, az 1. bányának, az 1. depónak és a téglatárolónak kijelölt terület megelőző régészeti feltárását.

Az összesen 10,8 ha régészeti terület feltárása folyamán harminchat objektum került elő, melyeknek zöme (összesen húsz gödör) egyáltalán nem tartalmazott leletanyagot. Kilenc gödör leletanyaga főként állatcsontból és néhány jellegtelen kerámiatöredékből állt, így ezek datálása problematikus. Az előkerült cseréptöredékek alapján biztosan bronzkorinak mondható a 2. (edénye alapján valószínűleg urnasír), a 13., a 35. és a 36. számú gödör. Az ásatás legfőbb eredményeként könyvelhettük el a 15., 18., 33. és 34. számú sírok előbukkanását, melyek közül a 15. kora bizonytalan, a többi hármat kora avar korinak határoztuk meg. Kiemelkedően gazdag leletanyag (ezüst fülbevalók, gyöngysorok, két bizánci arany solidus, egy exágium, díszített csontlemez, aranyozott ezüst kantárveretek, zabla, kengyelpár stb.) került elő a 33. és a 34. sírokból. Temetéskor mindkét sírba nyújtott birkát, a másodikba nyújtott lovat helyeztek. A két sírt különlegessé teszi az is, hogy közelükben nem bukkanunk további temetkezésekre. A leletanyagot a nyíregyházi Jósza András Múzeumba szállítottuk.

Munkatársak: dr. Istvánovits Eszter, dr. Kurucz Katalin régészek, Mester Andrea gyűjteménykezelő, Simonné Asztalos Henrietta adattáros, Szinyéri Péterné, Takácsné Varga Ágnes, Németh Erika restaurátorok, Bocz Péter régésztechnikus, Vremir Mátyás geológus, Szegfű László anyagbeszerző.

GERGELY BALÁZS – SZÉKELY ZSOLT – BEJINARIU, IOAN

394. Tivadar és Kisar községek között, Tisza

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) I

2004. december 8–11. között víz alatti régészeti felderítést végeztünk. Cél a Vásárhelyi Terv továbbfejlesztéséhez kapcsolódó mederkotrás területének régészeti térképezése volt a Tisza 704.75–705.25 fkm közötti szakaszán a bal part előtt. A folyami felderítés módszerével a part előtti 25–30 m széles sávot fésültük át. A potenciális lelőhelyeket bójával, vagy a parthoz kivezetett kötéllel jelöltük. A kijelölt objektumokat célmerüléssel kontrolláltuk. A lelőhelyeket térképen rögzítettünk, a faanyagból dendrokronológiai vizsgálat céljából minden esetben mintát vettünk.

A célterület Tivadar és Kisar községek között helyezkedik el a modern híd két oldalánál a bal part előtt. Az első, a második és a harmadik katonai felmérési térképek a mai híd térségében révátkelőt jelölnek. A második és a harmadik felmérés pedig vízimalmokat is ábrázol a rév alatti szakaszon. Mivel az utcarendszer fő elemei és jellegzetes pontjai (templom, temető, elágazások) a 18. század óta nem változtak, ezért a rév helye viszonylag pontosan megállapítható volt.

A kutatás előtti héten áradás volt, munkánk ideje alatt a folyó folyamatosan apadt (+23-ról –80 cm-re). Ennek ellenére a víz átlátszósága csekély volt, az áramlás pedig – különösen a munka elején – rendkívül erős.

Emiatt a munkát a híd alatti csendes szakaszon kezdtük el. A jobb parti pillér alatt megtaláltuk a korábbi betonpillér csomkját. A pillér DK-i sarkánál két 20 cm átmérőjű fenyőcölöpöt találtunk, talán egy korábbi híd pillérei. Mintegy 100 m-rel lejjebb, a 704,92-es fkm-nél, a meredek parttól 15 m-re egy fekvő, erősen erodálódott tölgycölöpöt találtunk, másodlagos helyzetben.

Az apadás lehetővé tette, hogy a jóval erősebb sodrásnak kitett felső szakaszt is átvizsgáljuk. A 705.2-es fkm-nél két, egymástól 0,5 m távolságra elhelyezkedő, 20 cm átmérőjű fenyőcölöpöt találtunk a parttól 10 m-re. A cölöpből mintát fűrészeltünk. A cölöpök pontosan azon a területen kerültek elő, ahol a térképek alapján a rév működhetett. A rév felderítése céljából a jobb parti homokpad lábánál is felderítést végeztünk. Ezen a területen azonban nem találtunk semmilyen jelenséget, feltételezhetően a folyamatosan épülő homokpad mindent elfedett.

A kormeghatározásra vett minták közül a tölgycölöp nem tartalmazott elég évgűrűt, a két fenyőcölöp pedig jelenleg nem illeszthető be a Kárpát-medence adatbázisába (ennek oka valószínűleg az, hogy a kárpátaljai évgűrűsor még nem készült el, pedig vélhetően innen származnak a cölöpök).

Régészeti szempontból a vizsgált folyószakaszon a régi rév helye számít érzékeny területnek, mivel itt az üledék alatt a rév használatának korából származó tárgyak halmozódhattak fel. Ezekből következtetni lehet a rév használatának korszakaira, a használat jellegére és intenzitására.

TÓTH JÁNOS ATTILA

395. Tormásliget, Homokbánya

(Vas megye) Ő, Kő

2004. december 7-én a Savaria Múzeum Régészeti osztályának munkatársaival terepbejárást végeztünk a leendő külfejtéses homokbánya területén. A „Tormásliget I. – homok” névvel ellátott terület a Tormás-pataktól Nyra egy nagyobb plató szélén helyezkedik el, melyből több kisebb természetes kiszögellés magasodik ki. A bejárást főleg ezekre a dombokra terjesztettük ki. A régi bánya közvetlen közelében csak két szórványnak minősülő őskori kerámiát találtunk, azonban a leendő bánya Ny-i oldalán, egy nagyobb szakaszon több őskori és középkori kerámiát és vassalakat tudunk gyűjteni. Ez a hatalmas telep Ny-i irányban – a plató vonalával párhuzamosan – tovább húzódik.

Munkatársak: Vámos Gábor, Szilasi Attila Botond régésztechnikusok, Hódi Attila segédmunkatárs.

ILON GÁBOR

396. Tornyiszentmiklós, Zabos-telek

(Zala megye) R, N, Kő

A lelőhely Tornyiszentmiklós község belterületétől K-re, a Kerka patak Ny-i oldalán a patak árteréből kiemel-

kedő domboldalon terül el. A feltárássra azért volt szükség, mert a területen bányát akarnak nyitni. A bányaterület földmunkával ez idáig még nem érintett területe teljes mértékben régészeti lelőhely.

Régészeti terepbejárás során (2004. április 16. és 19.) rézkori, népvándorlás kori és középkori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk. A humuszosítás közben végzett régészeti szakfelügyelet során (2004. május 20–26.) több régészeti objektumot sikerült megfigyelni.

A megelőző régészeti feltárást 2004. június 9–23. között végeztük. A feltárt 5002 m²-en összesen 66 objektumot bontottunk ki. A jelenségek legnagyobb része a rézkor két korszakából származik. (Balaton-Lásinja kultúra, Furchenstich kultúra – tűzdelt barázdás díszű kerámia kultúrája.) Emellett egy késő népvándorlás kori gödör is napvilágra került.

A feltárást Ny-i és ÉK-i felén cölöpszerkezetes épületek nyomait tudtuk megfigyelni. Az ásás közepső részén két félig földbe mélyített épület maradványait tártuk fel. Az ásás kiemelkedő lelete egy rézkori idol töredéke, amely a 9. objektumból került elő.

A lelőhely tovább húzódik észak felé a teljes bányatelek területén.

Munkatárs: Kónya Bence régésztechnikus.

EKE ISTVÁN

397. Torony határa

(Vas megye) B, I

2004. április 22. és május 27. között végeztük el a 89. sz. főút Szombathelyt elkerülő szakasza folytatásaként a Bucsú felé vezető új útszakasz 4+300–8+800 km-szelvény közti szakaszán 2001-ben terepbejárással rögzített 4 lelőhely feltárást. A lelőhelyek számozása folytatása a Bucsú-országhatár szakaszon megfigyelt lelőhelyeknek.

Hammut-dűlő, Nyeste-patak K-i terasza: A gépi humuszosítás során megállapítottuk, hogy a domboldal erősen erodálódott, a minimális számú leletanyag másodlagos helyzetben van. Két objektumot tártunk fel, de leletanyag hiányában ezek egyikének kora sem volt meghatározható.

Nemesszer-dűlő, Nyeste-patak Ny-i terasza: A gépi humuszosítást követően mintegy 30 objektumot tártunk fel. Ezek többsége gödör (inkább agyagkitermelő és néhány árok). Nagyon jellegtelen, többségében kora vagy középső bronzkori házikerámiát tártunk fel.

Munkatársak: Kelbert Krisztina, Vámos Gábor régésztechnikusok.

ILON GÁBOR

398. Törökbálint, Tópark

(MRT 7. k. 36/1 lh.)

(Pest megye) B, V

2004-ben tovább folytatódott az ipari objektumok építése az ismert lelőhely területén. Ezekhez kapcsolódva

megelőző feltárássokat végeztünk a 3301/8, 3301/21 és 3301/24 hrsz. ingatlanokon.

A lelőhely nyugati részén, a 3301/8 hrsz. alatti telken a régészeti feltárást az építkezés megkezdése előtt, 2003 késő őszén elvégeztük, 2004 januárjában és februárjában az építkezés alapozási munkálatai alatt régészeti szakfelügyeletet láttunk el.

A lelőhely közepső részén, a 3301/21 hrsz. területen 2003 novemberében mintegy 3000 m²-es területen megtörtént a durva humuszosítás, melynek során 21 régészeti objektum került elő. A feltárást csak 2004 márciusában kezdhettük meg. Az ásás több szakaszban zajlott. Végül 43 objektumot, különféle rendeltetésű gödröket, cölöplyukakat tártunk fel. A leletanyagban – az állatcsontokon és a durva kerámián kívül – egy bronz fibulát és orsógomb-töredékek voltak.

Szintén a lelőhely közepső részén, a 3301/24 hrsz. területen 34 objektumot tártunk fel, melyek közül 21 kerek, 0,3–0,5 m átmérőjű cölöplyuk volt. A különféle rendeltetésű gödrökben a korra jellemző kerámiaanyagon kívül előkerültek bronztárgyak is: egy ár, egy bronzszegecs és egy pántgyűrű töredéke. Említésre méltó még egy töredékes csontszerszám, egy orsógomb töredéke és egy barnás-okker színű magkő, mely szórványként került elő a területen.

A lelőhely kora: késő bronzkor–kora vaskor.

Munkatárs: Fáncsi Tamás fotós, ásási technikus.

MARÓTI ÉVA

399. Túrkeve határa

(Jász-Nagykún-Szolnok megye) R, LT

2004. július 15. és augusztus 31. között a terepbejárási adatok alapján megelőző feltárást végeztünk a gázmező létesítésével érintett lelőhelyen. Közülük csak kettőn volt eredményes a kutatás.

Szeles-hát: A 2004. április végi terepbejárás során ezen a helyen – geomorfológiai tulajdonságok alapján – régészeti lelőhelyet valószínűsítettünk. Az aratás után a homokdombnak sejtett magaslatról, melynek lábánál fut majd a leendő vezeték, kiderült, hogy valójában egy kurgán, valószínűleg a késő rézkor idejéből.

A nyomvonalnak ezen a szakaszán 200 m hosszúságban 2–4 m szélességben lehumuszosítottuk a felszínt. Régészeti objektumot nem találtunk.

Görög-halom (Burkos-halom környéke): A szeméttel mellett lévő lelőhelyen a terepbejárás során igen nagy területen szétszántva, szóródva az újkőkori alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája és a római kori szarmatáknak a leleteit találtuk.

A 300 m hosszúságban lehumuszosított területen újkőkori és szarmata objektumok helyett a vaskori kelták kis falujára találtunk rá. A feltárt felületbe egyetlen földbe mélyített lakóház és egy keskeny árok részlete esett bele. A lakóház azért bizonyult különlegesnek, mert a ház padlójába ástott gödörben rendellenes, hason fekvő helyzetben fekvő csontváz is találtunk. A telep a ko-

rai kelta megtelepedés idejéből való; archaikus voltát a jellegzetes seprűdiszes, grafitos soványítású fazekak mellett a durva, kézzel formált, ujjbenyomkodásokkal tagolt oldalú cserépdarabok is alátámasztják.

Munkatárs: Tárnoki Judit.

CSÁNYI MARIETTA

400. Uraiújfalu-Szentivánfa, Szent János templom (Vas megye) Kö

2004. március 28-án helyszíni szemlét végeztünk a település templománál. A dombocskas, amelyiken a templom és temetője van kb. 70–80 m átmérőjű. A műemléki helyreállítás (vagy az azt követő, helyi önkéntesek által végzett és felügyelettel vagy anélkül(?) zajló munka) során a középkori temetőt erőteljesen megbolygatták. Nagy mennyiségű embercsonttöredék hevert a felzínen.²⁷

Munkatárs: Nagy Marcella.

ILON GÁBOR

401. Üllő, 1. számú lelőhely (Pest megye) Á

Az M0 autópálya Pest megyei szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során az M5 autópálya és az M0–4 főút csomópontja közti szakaszon, valamint a 4. sz. főút – Vecsést és Üllőt elkerülő – nyomvonalán dolgoztak 2004-ben a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai. Geodéta: Erdi Benedek, térinformatikusok: Zoltán S. Péter vezetésével Progli Szabolcs és Tóth Károly. Koordinátor: Tari Edit.

A 2002-ben feltárt Árpád-kori lelőhelyeken szélesítés miatt újabb kutatásokat folytattunk a nyomvonal mindkét (ÉNy-i és DK-i) oldalán. Az objektumok számozását folytattuk. 2004-ben 1390 m²-en 20 új objektum (5 árok, 14 gödör, 1 különálló réteg) került elő, továbbá feltártuk a tavalyelőtti 44., 51., 53. árkok folytatását, illetve a nagyméretű, földbe mélyített 63. Árpád-kori ház DK-i oldalát. A 92. sz. méhkas alakú gödörből gazdag 12. századi kerámiaanyag (hullámvonallal, csigavonallal díszített fazekak) került elő. A 94. sz. hamus betöltésű gödörben bordázott peremű kerámia, orsógomb és vaspengé volt.

Munkatársak: Füredi Ágnes, Gál Krisztián régészek, Farkas Zoltán, Nagy Borbála, Hargitai András régész-hallgatók, Darányi Réka, Füredi Tibor, Kiss László Zsolt, Progli Szabolcs, Sas Alexandra régésztechnikusok.

RÁCZ TIBOR – TARI EDIT

402. Üllő, 2. számú lelőhely

(Pest megye) Á

A 2002-ben feltárt Árpád-kori lelőhelyeken szélesítés miatt újabb kutatásokat folytattunk a nyomvonal mindkét (ÉNy-i és DK-i) oldalán. Az objektumok számozását folytattuk. A lelőhelyen összesen 46 objektumot bontottunk ki, ebből több a tavalyelőtti árkok folytatása volt. A 17 leletszegény árkon és a 25 gödrön kívül három földbe mélyített házat és egy cölöplyuksort találtunk.

A lekerekített sarkú négyzet alakú területet határoló árkok elképzelhető, hogy Árpád-kori karámok nyomai.

A 119. sz. objektum eredetileg szabadtéri kemence volt, amelyre később egy házat építettek. A ház rétegsorai ráfedtek a kemence munkagödrére. A sütőfelület jó állapotban megmaradt. A 120. sz. szabályos téglalap alakú ház kemencéje szintén jó megtartású. Alján számtalan cölöplyukat és két téglalap alakú tárolóvermet találtunk. Ezeket deszkákkal fedhették be, a deszkalapoknak kialakított vájatokat szintén megtaláltuk. A házakból késő Árpád-kori kerámia és állatcsont került elő.

Munkatársak: Füredi Ágnes, Gál Krisztián régészek, Farkas Zoltán, Nagy Borbála, Hargitai András régész-hallgatók, Darányi Réka, Füredi Tibor, Kiss László Zsolt, Progli Szabolcs, Sas Alexandra régésztechnikusok.

RÁCZ TIBOR – TARI EDIT

403. Üllő, 5. számú lelőhely

(Pest megye) Sza, Ü

A lelőhelyen korábban 2001–2003 között három éven át folytattunk kutatásokat. A lelőhely ÉNy-i, a Vecséről Ecserre vezető műút É-i oldalára átnyúló, a dombtetőn és a domb ÉNy-i lejtőjének indításán elhelyezkedő sarkát 2004 májusában tártuk fel. A felületet kutatóárokokkal vizsgáltuk át, a humuszréteg eltávolításakor újkori mázas kerámiadarabok és porcelántöredékek kerültek elő. A várakozásokkal ellentétben nem találtunk régészeti korú objektumot, mindössze újkori gödröket és világháborús futóárkot.

A már feltárt és átadott lelőhelynek mindössze 320 m² nagyságú területén 2004 szeptemberében kiszedték az út menti fákat, melyek alatt újabb szarmata objektumok kerültek elő. Két edényégető kemencét és munkagödreiket, egy patikos házomladékot, három gödröt és egy sütőkemencét tártunk fel. Az edényégető kemencék más-más technikával készültek, az egyik épített rostélyal, a másik rostélyát az altalajba vájva alakították ki. Az egyik edényégető kemence munkagödre korábban kútként funkcionált, majd részben feltöltötték, ezután alakították ki a munkagödröt.

Munkatársak: Mérai Dóra, Balogh András régész-hallgatók, Nyikus Krisztián régésztechnikus.

KULCSÁR VALÉRIA – NAGY ANDREA

404. Üllő, 10. számú lelőhely

(Pest megye) A, Á

A lelőhelyen a nyomvonaltól DK-re egy bekötőút építé-

27 P. HAJMÁSI E.: Uraiújfalu-Szentivánfa. In: Valter Ilona: Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon. Budapest, 2004, 167.

se miatt 2004-ben újabb kutatásokat végeztünk, amelyek során 14 újabb objektum került elő, ebből 4 újkori, 3 pedig recens volt. A többi gödör, illetve a 20. sz. ház az Árpád-korra datálható. A sütőkemencével rendelkező házból 13. századi kerámia, orsókorong, őrlőkőtöredékek és csiga került elő.

A nyomvonal DNY-i folytatásában júliusban újabb területeket vontunk be a régészeti kutatásba, ahol egy avar kori településrészletre bukkantunk. Az Árpád-kori és az avar kori lelőhelyeket egy felhagyott dűlőúttal szegélyezett fasor választja el.

Apró Mihály tanyáján 59 objektumot tártunk fel, ezek zömmel nagyméretű, kerek gödrök (37), illetve árok (17) voltak. A szántással kevert humuszcseppben egy sütőkemence maradványaira bukkantunk. Több nagyobb felületen sikerült megtalálni a szántással sajnos bolygatott, változó vastagságú (20–50 cm), avar kori kultúrréteget. Az erősen hamus, paticsos rétegből csontból faragott zabla oldalpálca, vascsatok, orsógombok, illetve hullámvonalakkal díszített, vastag oldalfalú, szürke fazéktöredékek kerültek elő.

Munkatársak: Füredi Ágnes, Gál Krisztián régészek, Farkas Zoltán, Nagy Borbála, Hargitai András régész-hallgatók, Darányi Réka, Füredi Tibor, Jakucs János, Kiss László Zsolt, Progli Szabolcs, Sas Alexandra régésztechnikusok.

RÁCZ TIBOR

405. Valkó, Tópart

(Pest megye) U

2004 szeptemberében bejelentés érkezett a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságához, hogy egy hétvégi telken, kerítésásás közben régi cserepeket találtak. A szóban forgó telek a Vácszentlászló és Valkó között elhelyezkedő horgásztótól délre lévő domb déli lejtőjén, a Kása-tető nevű, nagyjából K–Ny-i irányú dombvonulaton helyezkedik el (hrsz.: 1686). Két ismert régészeti lelőhely, az MRT 13/3 k. 20/13 és 20/6 közé esik, pillanatnyi ismereteink szerint eldönthetetlen, hogy önálló lelőhelyként kezelendő-e. A kerítésárok kiásása során a telektulajdonosok az árok ÉK-i végében, mintegy 25–30 cm mélységben (közvetlenül a humusz alatt) találták a következő leleteket.

Egy kisebb edény több darabja, két nagyobb tölcséres szájú edény nyaktöredéke és még néhány edény kevésbé jellegzetes töredéke. A kidobott földben további cserepeket és néhány emberi koponyatöredéket találtam. A fentiek alapján feltételezhető volt, hogy temetkezéssről van szó, ami az ezt követő feltárás során be is bizonyosodott. A kerítés kb. 40 cm széles árkának kiszélesítése és megtisztítása után a sárga altalajban semmilyen értelmezhető elszíneződést nem tapasztaltunk, de néhány előkerült csontot követve sikerült kibontani a teljes sírt. Sárga agyagos betöltésű sírgödörben (kiterjedését nem sikerült tisztázni) 34 cm mélyen feküdt a rossz megtartású, zsugorított helyzetben eltemetett halott a

bal oldalán, tájolása ÉÉK–DDNy. Koponyája hiányzott (a kerítésárok kiásása közben darabokra tört), csak töredékeit találtuk meg a sír környékén. Egyetlen mellélete egy bütykökkel díszített, behúzott peremű kis tál. A sírföldből a felsőtest környékéről egy lapos, hasáb alakú kagylógyöngy került elő. Az árok bővítése során több neolit cserepet is találtunk a sírföldben, illetve az árok falában, amelyben úgy tűnik, egy vékony neolit kultúrréteg húzódik. A leletek az aszódi Petőfi Múzeumba kerültek.

Munkatárs: Jakab Attila régészhallgató.

KULCSÁR VALÉRIA

406. Varsád-Kisvarsád

(Tolna megye) Kő

A lelőhelyen Pesty Frigyes összeírása templomromot említ. A tavalyi terepbejáráson azonban csak a középkori település hozzávetőleges határait tudtam megállapítani. 2004. október 28-i terepszemlénk során szántott felületen a középkori falu nyomait ismét azonosítottuk, a dombhát kiszélesedő, középső részén pedig – amely templom számára legalkalmasabb lehetett volna – több kiszántott csontváz töredéket és elszórt embercsontot figyeltünk meg legalább 150×100 m-es területen, azonban templomra utaló törmelék nélkül. A temető tehát leginkább ismeretlen korú csontvázas temetőnek tartható, annak ellenére, hogy a közelben egy templom körüli temető előkerülése (is) várható.

Munkatárs: Csizsér Antal régésztechnikus.

K. NÉMETH ANDRÁS – ÓDOR JÁNOS GÁBOR

407. Vác, Március 15. tér

(Pest megye) Kő

Folytattuk a 2003 őszén megkezdett középkori Szent Mihály templom feltárását. Megtaláltuk a Ny-i részén a temető kerítésfalának kétperiódusú – 15. századi és barokk kori – nyomvonalát a szépen kiképzett bejárással együtt. A templom Ny-i oromfalában, nagyjából e bejárással szemben előkerült magának a templomnak a bejárata, szép téglapadlóval ellátva. Megtaláltunk három pillérpárt Ny-tól K felé, tehát a középkori templom három hajója felmérhető volt. A középkori kőpilléreket később téglával és vakolatbevonattal vették körül megerősítésként. Az 1755-ben készült – Oracsek Ignác-féle – felmérésen látható középkori templom déli oldalán lévő kápolna Ny-i falcsontját is megtaláltuk. Mellette K felé egy téglából épített – valószínűleg – kriptá volt. Alja 5 m mélyen jelentkezett, temetkezőhelyet benne nem találtunk, ellenben betöltött földjéből szép 18. századi habán jellegű kerámiát és díszített – össze is állítható – üvegkancsó-darabok kerültek felszínre. Egyéb 18. századi építmények: a 18. század első felében megépíteni kísérelt barokk szentély-altemplomi szintje, egyéb barokk falak, közöttük egy szabályos kis téglapince emberi csontvázmaradványokkal, feliratos koporsó deszka- és

kapukeret töredékekkel. Részben a barokk kori építmények, részben a későbbi építőkő kitermelő gödör miatt a középkori templom 4. pillérpárjának, valamint tőle K-re a szentély megtalálása reménytelennek tűnik.

TETTAMANTI SAROLTA

408. Vác, Siketek Intézete

(Pest megye) Á, Kk

2004. március 25. és május 12. között régészeti feltárást végeztünk a területen. Feltártunk 74 fm sávalapot és 230 m² kiásott pincealapot. A sávalapok nyomvonalán megtaláltuk ismét az 1978-ban közműfektetéssel megrongált és akkor dokumentált városfalat, valamint tőle DK-re 23 m-re a városfal egy újabb szakaszának maradványait. A pince-alagsor gödrében feltártunk mintegy 60 régészeti objektumot, amelyeknek kora a 11–12. századtól kezdve a 17–18. századig keltezhető. Előkerültek élelemtároló gödrök, cölöplyukak, karólyukor, kavicsal lerakott padlósínt, lesározott padlójú, kövekkel körülakott alapozású ház. Tehát a városfalról ÉÉNy-ra 20–25–30 m-re igen intenzív Árpád-kori, késő középkori életet tükröző régészeti jelenségeket dokumentáltunk.

Munkatárs: Batizi Zoltán.

TETTAMANTI SAROLTA

409. Várdomb, vasútállomás

(Tolna megye) I

A 2003. augusztus 6-i légi infrafotón környezeténél sötétebb vörös kör látható. 2004. március 22-én az őszi vetésben a feltételezett kör környékén leletet nem találtam. A térképpel egyeztettem a kis dombot, amely környezetéből enyhén kiemelkedik, Ny felől egykori vízfolyás határolja (ez a mélyedés jelenleg is látszik). Ehhez csatlakozhatott K felől a feltételezett sáncárok.

A lelőhely pontosításához további légi fotózások és terepbejárások szükségesek.

MIKLÓS ZSUZSA

410. Várvölgy, Kis-Lázhegy

(Zala megye) B

Folytattuk a 2003 novemberében megkezdett megelőző feltárást. Ez évi eredményeink igazolták, hogy ez a lelőhely nemcsak a Dunántúl legnagyobb, eredetileg mintegy 160 ha-os, késő bronzkori magaslati települése, hanem az urnamezős időszak egyik legjelentősebb hatalmi és kézműipari központja is volt. Az 1950-es évek elején megnyitott bánya a település nagyobbik felét már megsemmisítette. A lelőhely déli része még érintetlen, ezért kezdeményeztük ennek régészeti védelem alá helyezését. Itt található az erődített telep máig használt déli bejárata, amelynek védelmére még a késő bronzkorban bazaltkövekből megépítették az „Ördögköveket”, amelyekhez több helyi hagyomány fűződik.

A feltárássra kijelölt terület a déli bejáratától É felé futó, a késő bronzkorban is használt út két oldalán helyezkedik el. Az enyhén É felé lejtő területet évszázadokon át használták szántóként, így az erózió is károsította a felületet, de a bányanyitáskor beerdősítették. A tarvágást követően régészeti szakfelügyelet mellett került sor a gépi tuskózásra és a felső 20–25 cm-es talajréteg elhordására. Az egykori földfelszíni jelenségek, elsősorban a lakóházak nyomai szinte maradéktalanul megsemmisültek. A humuszosítás során az egész felületen kerültek elő kerámiatöredékek és csak korlátozott mértékben figyelhetők meg az egykori objektumok foltjait.

A 129 kutatóárok – összesen 970 m hosszúságban – 160 objektumot találtunk és tárunk fel, mintegy 11300 m² felületen. A beásások különböző intenzitással jelentkeztek. A késő bronzkori út közvetlen közelében kevesebb földbe mélyített gödört találtunk. Feltételezhetjük, hogy elsősorban itt állhattak a lakóházak. Földszinti épületre utalhatnak azok a kisebb kerek vagy ovális beásások is, amelyek nagyobb cölöplyukak gödrei lehetnek. Ezek megtalálhatók a feltárt terület Ny-i felén is. A földbe mélyített kerek, ovális vagy teljesen alakatlan beásások mérete és mélysége különböző. Némelyik eléri a 15–20 m²-t. Eredeti rendeltetésük nehezen meghatározható, egy részük bizonyára agyagkitermelő-gödör volt. Több esetben figyeltük meg, hogy a háztartási hulladékkal részben betemetett gödörben kerámiatöredékek kirakott és agyaggal tapasztott tűzhelyet készítettek. Főleg a terület K-i felén találtunk olyan mélyebb, kerek gödröket, amelyek többnyire D felé nagyon erősen kihasasodtak. Feltételezzük, hogy ezek felett valamilyen felépítmény volt, talán éppen lakóház, és az élelmiszer hűtésére szolgáltak.

Elsősorban a feltárt terület Ny-i felében kerültek elő a méhkas alakú gabonásvermek. A gabona termesztésére és feldolgozására utalnak az előkerült őrlőkövek is.

Az óriási mennyiségben előkerült, több mint 2 tonnányi kerámia méretben, formában és díszítésben nagy változatosságot mutat. A durvább kidolgozású, téglaszerű, vastag falú, nagyméretű tárolóedényektől az ujbenyomással vagy síkozással díszített peremű, oldalukon csőfüllel vagy fogóbütyökkel ellátott, plasztikus lécmintával díszített fazekakon, a síkozott vagy turbántekercses, esetleg ívelt bordák között kis hegyes bütykökkel díszített vállú edényeken, a hengeres nyakú, erősen kiugró vállú, szűk talpú urnákon, a perem fölé magasodó fülű csupokon és csészéken át a sima, síkozott vagy turbántekercses, behúzott peremű, fésűs díszítésű tálakig és a miniatűr kerámiáig.

Az agyagkészítmények közt külön említést érdemel egy kis szobrocska, amely ismereteink szerint Közép-Európa egyik legkorábbi férfiábrázolása, és sértetlen állapotban került elő. A kerámiaanyag alapján a települést az urnamezős kultúra fiatalabb időszakában (Ha A₂ – Ha B₁) használták.

A gödrök betöltéséből számos kisebb bronztárgy, elsősorban ruha- és varrótüskék, huzaldarabok, kés-, sarló-

penge- és ékszertöredékek kerültek elő. Találtunk néhány egészen kicsi aranyhuzalt is. Nagy jelentőségűek a bronz depók. Ezek egy kivétellel az egykori út közelében ott kerültek elő, ahol a lakóházakat is feltételezzük. Többnyire sekély mélységbe, külön gödörbe ásták el őket. Az egyikben kisebb bronzbuca-töredékek mellett tutulusok, préselt és öntött felvarrható gombok, fűzfalevél alakú csüngő és hazánk feltehetően legkorábbi astragallos övverete volt. A legnagyobb bronzlelet is itt került elő egy betemetett hulladékgödör szélébe ásva. Ez egy szűrőüsttel letakarva nemcsak nyers bronzbucákat tartalmazott, hanem egyedülálló módon egy bronzkovács eszközkészletét is: hét különböző méretű tokos kalapácsot, egy tokos vésőt és egy tokos baltát. A bucákon kívül egyéb tárgyak is utalnak a helyi bronz előállításra és feldolgozásra. Részen a bronzleletekkel együtt találtunk ötvöző anyagokat, homokkőből faragott öntőforma-töredéket, csillámpalából készített, félkész termékek öntésére alkalmas faragványokat, és több gödör betöltéséből kerültek elő agyagból égetett öntőtégely-töredékek, belső oldalukon salakos bronzréteggel.

A talajadottságokkal magyarázható, hogy állatcsontot kizárólag egyetlen gabonásverem betöltésében találtunk – itt ezek egy emberi koponyával együtt kerültek elő –, a többi gödörben szinte csak nagyon rossz megtartású állati fogak voltak. Az archeobotanikai anyag gyűjtésére több objektumból tettünk el földmintát, illetve a C₁₄ kormeghatározásra faszenet.

Az ásatáson közreműködött Szakács Géza technikus, a felméréseket a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága becsehelyi térinformatikai csoportja végezte.

MÜLLER RÓBERT

411. Vecsés, 4. számú lelőhely

(Pest megye) Szk, Sza

Az M0 autópálya Pest megyei szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során az M5 autópálya és az M0–4 főút csomópontja közti szakaszon, valamint a 4. sz. főút – Vecsést és Üllőt elkerülő – nyomvonalán dolgoztak 2004-ben a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai. Geodéta: Erdi Benedek, térinformatikusok: Zoltán S. Péter vezetésével Progli Szabolcs és Tóth Károly. Koordinátor: Tari Edit.

2004 márciusa és szeptembere között folytattuk és befejeztük a lelőhely tavaly elkezdett feltárását. A lelőhely Vecsés déli határában, az épülő autópálya 38,1 és 38,5 km-szelvényei között található, az épülő autópálya 60 m széles nyomvonalában kb. 350 m hosszan húzódott. Úgy tűnik, hogy ÉK-i és DNY-i irányban is megtaláltuk a lelőhely széleit. Az ásatás során 2004-ben 18 000 m²-en összesen 524 objektumot tártunk fel, egy szkíta kori és egy szarmata település maradványait. Néhány gödröt és árkot a szarmata korba sorolhatunk. A gödrök és árkok többségéből őskori házikerámia és jellegzetes szkíta kori leletanyag – korongolt, magas fülű bögrék és behúzott peremű tálak, nagyobb méretű tároló-

edények és fazekak tagolt bordákkal díszített töredékei, parázsborító töredéke, bikónikus és gerezekre tagolt orsógombok – került elő. A lelőhelyen rendszertelenül elhelyezkedett cölöplyukak közül néhányban szintén őskori kerámatöredékeket találtunk. Összesen 28 földbe mélyített, oszlopszerkezetes házat is kibontottunk, őskori valamint jellegzetes szkíta kori leletanyaggal és egy geometrikus díszű agyagpecsétlővel. A pecsétlő mellett kiemelkedő leletünk egy karcolt díszű csonteszköz: zablaldaltag vagy bogozó. Ugyancsak a szkíta korba sorolható négy, kerámatöredékekkel kirakott platnijú sütőkemence. A településobjektumok mellett egy szórt hamvasztásos sírt is feltártunk, a hamvak között három bronz, három élű, tokos nyílhegyet találtunk.

Munkatársak: Voicsek Vanda régész, Nagy Nándor, Farkas Zoltán, Kiss Csaba, Santa Barbara, Szabó Lőrinc régészhallgatók, Darányi Réka, Hönig László, Kiss L. Zolt, Ligeti Gábor, Susics Diána, Szabó Sándor, Szrnka Attila ásatási technikusok.

PATAY RÓBERT

412. Vecsés, 36. számú lelőhely

(Pest megye) Á

Az M0 autópályához északról csatlakozó Vecsés déli bekötőúton található a lelőhely. Egy kisebb kiemelkedésen fekszik, egy legelőn. Keresztül halad rajta egy földút, így a lehumuszolt területen a földút áthelyezése miatt áprilisban már feltártunk egy 10×15 méteres sávot. A feltárást 2004. május 26. és június 18. között végeztük. A lelőhely minden irányban túlnyúlik a feltárt nyomvonalszakaszon, azonban nem tudtuk a teljes szakaszt feltárni.

Összesen kb. 9600 m²-nyi területen 308 Árpád-korra keltezhető objektumot bontottunk ki. Ebből 131 gödör, 4 ház, 43 árok, 5 sütőkemence, 123 cölöplyuk, 1 kút, 1 tűzhely. A lelőhely a 12–13. századra keltezhető az előkerült leletanyag alapján, melyet korongolt bogrács-töredékek és fésűs díszítésű, korongolt Árpád-kori kerámia jellemez. Különlegességként kiemelendő a 123 cölöplyuk, melyek négy nagyobb téglalap alaprajzú épülethez tartoztak, valamint két „nyeles” (kürtös) ház, melyek keleti sarkából kis kemence került elő.

Munkatársak: Nyikus Krisztián, Szalai Gábor régész-technikusok.

NAGY ANDREA

413. Vecsés, 51. számú lelőhely

(Pest megye) V

A Vecséstől K-re, a Zsellér-dűlőben, a Vecsésről Ecserre vezető műúttól ÉNy-ra elhelyezkedő lelőhelyet 2004 májusában kutattuk. Az ÉNy-DK irányban húzódó domb tetején és ÉK-i lankáján a terepbejárás során szórványosan avar és őskori cserepek kerültek elő. A feltárás során kutatóárokokkal vizsgáltuk át a területet, melynek É-i részén jelentkeztek régészeti objektumok. Az előkerült öt

gödör közül kettő mélyebb, betöltésük tartalmazott leletanyagot, három sekélyebb, lelet nélküli. A két csoport betöltése is eltérő jellegű. Korhatározó lelet egy objektumból került elő: rossz megtartású, jellegtelen, kora vaskori kerámiatöredékek; ezenkívül állatcsont és kőpattinték alkotta a leletanyagot.

Munkatárs: Mérai Dóra régészhallgató.

KULCSÁR VALÉRIA

414. Vecsés, 54. számú lelőhely

(Pest megye) B, Szk, Á

Egy ÉNy-DK irányú enyhe magaslat K-i lejtőjén végeztünk megelőző feltárást. Az előzetes terepbejárás alapján őskori, szarmata és késő avar lelőhelyre számítottunk. A feltárás során a terepbejárás által megállapítottához képest jóval nagyobb területen kerültek elő régészeti objektumok. Három korszak telepmaradványait tártuk fel.

A kisszámú *kora bronzkori* (makói kultúra) objektumok között főként hulladékgödrök és árkok kerültek elő, leletanyaguk házi- és finomkerámia, állatcsont. Kiemelkedik sorukból egy edény-raktárlelet (egy gödörben 4 ép, szájával lefelé fordított edény).

A *szkíta korból* néhány házat és gödröt, árkot találtunk, valamint szórt hamvas sírokat (?). A leletanyag zöme házi- és finomkerámia, állatcsontok, néhány vas tárgy, egy öntőminta-töredék, bronz- és vassalak.

Az *Árpád-kori* teleprész jellegzetessége, hogy számos árkot foglalt magába. Ezek egy része négyszögletes területet zárt közre – talán állattartó karámok. Néhány félíg földre mélyített házat találtunk kőtűzhelyek maradványával, továbbá egy földre vájt sütőkemencét. A leletanyag jellegzetes darabjai között említhetők csigavonal- és befésült hullámvonaldíszes kerámiatöredékek, orsógombok, vaskések, valamint egy viszonylag jó állapotú vascsakány. A lelőhely DK-i részén újkori, illetve ismeretlen korú objektumok kerültek elő. Az objektumok egy részét a magas talajvíz miatt nem tudtuk teljesen feltárni.

Munkatársak: Berecz Barbara régész, Mérai Dóra, Nagy Nándor, Jakab Attila régészhallgatók, Bodó Zsuzsa, Semperger Zoltán, Takács Tamás régésztechnikusok.

KULCSÁR VALÉRIA

415. Vecsés, 55. számú lelőhely

(Pest megye) Sza

A 2004 májusában végzett megelőző ásatások során 34 objektumot tártunk fel, közülük 11 szarmata kori, a többi bizonytalan korú (legújabb kori?). Az objektumok között 24 árkot és 10 gödröt találtunk. Valamennyiből igen kevés lelet (kerámiatöredékek, állatcsont) került elő.

Munkatársak: Hönig László, Ligeti Gábor, Szrnka Attila ásatási technikuskok.

PATAY RÓBERT

416. Vecsés, 67. számú lelőhely

(Pest megye) V, Sza, A, Á, Kk, Ú

A lelőhely 2003-ban megkezdett régészeti kutatását 2004-ben több szakaszban folytattuk.

Az első szakaszban a nyomvonal 36 900–37 150 km-szelvényei közt, a 2003 őszén abbahagyott, régészeti jelenségekkel rendkívül sűrűn fedett felületen kutattunk július 9-ig. A feltárt 636 objektumból 363 szarmata kori volt (7 ház, 320 gödör, 28 árok, 8 cölöplyuk), 19 kora vaskori (2 ház 14 gödör, 3 kút), 16 Árpád-kori (1 ház, 15 gödör), a többi részben a késő középkorra, részben az újkorra keltezhető.

A felület közepén egy kisebb kiemelkedés nyugati lejtőjén és annak aljában *kora vaskori* víznyerőket találtunk. A 400. sz. kör alaprajzú házból fényezett, fekete, kannelúrázott edénytöredékek és orsógombok kerültek elő. A 750. házban megtaláltuk a felmenő falak nagyméretű, simított tapasztásának töredékeit.

A feltárt objektumok több mint fele *késő szarmata kori*. Az említett kiemelkedés keleti lejtőjén húzóódott a szarmata települést határoló, 9–10 m széles árokrendszer. A hét földre mélyített házból kerámia mellett őrlőkő-töredékek, orsógombok, fenőkövek, vaspengék kerültek elő. Kemence csak a 760. sz. házban volt, a keményre taposott járószintet azonban több helyen is megfigyelhettük. A gödrökből, árkokból nagy mennyiségű késő szarmata fazéktöredék került elő, ritkábbak a terra sigillata-, illetve a jól iszapolt, szürke tál-, kancsó-, és szűrőtöredékek.

Az *Árpád-korból* származó 619. sz. ház tűzhelyét 18–20 őrlőkő-töredékből építették.

Az újkori objektumok közül említésre méltó egy döngölt, simított agyagpadlójú tanyaépület, amelynek padlószintjéről bronzgyűrű és vaskalapács került elő. A tanya környékén számtalan bélyeges téglát, továbbá pénzt, késeket, bicskát, vasvillát, ruhadísz, üvegpalackot találtunk.

A feltárás második szakaszában, augusztusban a lelőhely közepén húsz gödröt tártunk fel, ebből kettő szarmata, kettő Árpád-kori, négy újkori volt, a többi nem tartalmazott leleteket.

Szeptember 14-től a 36 200–36 700 km-szelvények közt 437 objektumot tártunk fel. Egy gödör volt szarmata, egy avar kori, öt bizonytalan korú (talán újkori), a többi Árpád-kori. Több objektumban nem találtunk leleteket. A nagyméretű, kerek gödrökből és a négyzet-hálós rendszert alkotó árkokból késő Árpád-kori, fehérre égett, csigavonallal díszített edények oldaltöredékei; illetve levágott peremű, szürke fazéktöredékek kerültek elő. Az 1126. sz. gödörben 5 cm hosszú, egyik végén megvastagodó, négyzet keresztmetszetű, hegyes; másik végén vésőszerűen elkeskenyedő bronzeszközt találtunk.

A korábban erdővel borított domboldalon az irtás után néhány ismeretlen korú és újkori objektum mellett egy *késő avar kori* temetőrészletet és egy 13. századi településrészletet tártunk fel. A 28 sírból a bolygatások ellenére is gazdag leletanyagot találtunk. A bolygatások

valószínűleg már az avar korban történtek, ezek a legtöbb esetben a halott fejére és mellkasára irányultak. Három sírban találtunk bronzcsüngős fülbevalót. Több kislány sírjában bukkantunk különböző típusú paszta- és üveggyöngyökből fűzött gyöngysorra. Orsógomb, bronz ruhadisz, vascsat, vaskés több sírban is előfordult. Az 1271. sz. sírban nyugvó férfit bronzveretes övével együtt temették el. Általában a lábaknál találtuk a juh-, kecske- és szárnyascsontokat, illetve tojáshéj töredékeit, valamint szinte minden sírban a jellegzetes kézzel formált, szürke kerámiát. Az 1274. sz. sír kiöntőcsővel és kör alakú hengeres füllel ellátott sárga korsója a késő avar korra keltezi a temetőt.

A legtöbb sírban sírépítményre utaló cölöplyukakat találtunk, több esetben koporsók nyomait is rögzítettük. A temetőn belül egyedi rítusra utal az 1283. zsugorított váz. Az 1252. sírban még a váz behelyezése előtt tüzet raktak, a sírgödör alja ugyanis teljesen átégett.

A késő Árpád-kori településen több gödröt és árkot, egy szabadtéri kemencét és öt földbe mélyített házat tártunk fel. Az 1301. megújított házban kétrétegű padlót és kétrétegű sütőfelületet figyelhettünk meg. A felsőbe bekarcolt díszű kerámiatöredékeket tapasztottak. Az 1302. számú, nagyméretű ház járósíntjét keményre taposott, szürke agyag alkotta. Rendkívül jó állapotban megmaradt, szintén nagyméretű, téglalap alakú kemencéjét sárga agyagból építették. A kerámiaanyag mellett egy kés csontnyelére bukkantunk benne. Az 1482–1483. objektumok úgynevezett „nyeles házak” voltak. Több ároknak településhatároló szerepe lehetett, az egyik alján palisszádra utaló cölöplyukakat találtunk.

Munkatársak: Füredi Ágnes, Voicsek Vanda régészek, Balogh András, Farkas Zoltán, Kiss Csaba, Mérai Dóra, Nagy Borbála, Nagy Nándor, Szécsényi Nagy Anna, Hargitai András régészhallgatók, Bíró Csaba, Füredi Tibor, Jakucs János, Ligeti Gábor, Németh Dániel, Progli Szabolcs, Sas Alexandra, Susits Diána, Szabó Sándor, Szrnka Attila régésztechnikusok.

RÁCZ TIBOR

417. Vecsés, 83. számú lelőhely

(Pest megye) B, Sza, A

2004 májusa és októbere között dolgoztunk a lelőhelyen, amely Vecsés déli határában, a Vecsést és Gyált összekötő műút és a Gyáli-csatorna között található. Az ásatás során 31 200 m²-en 722 objektumot tártunk fel. A lelőhely az épülő autópálya 40 m széles nyomvonalában kb. 1 km hosszan húzódott.

Az objektumok többsége *szarmata kori* volt, ezek a lelőhely ÉNy-i (a műúthoz közelebbi) felén sűrűsödtek. Számos gödröt – közöttük átégett peremű, hamus betöltésű gödröket –, több füstölőt és sütőkemencét, valamint árkokat tártunk fel. A leletanyag néhány terra sigillata töredék mellett szemcsés és jól iszapolt szürke

és téglaszínű kerámiatöredékekből és állatcsontból állt. A lelőhely középső részén a szarmata objektumok jóval ritkábban helyezkedtek el. Itt találtunk egy földbe mélyített, oszlopszerkezetes házat is, valamint négyzetes alaprajzú árkokat. Ezek rendszere egykori karámok léteire utalhat. Az egyik gödörből melléklet nélküli emberi váz maradványai kerültek elő. Az objektumok többsége kevés leletet tartalmazott.

Szintén ezen a részen 10 *kora bronzkori*, a makói kultúrába tartozó gödröt is találtunk. A leletek között belső díszes talpas talak töredékei és seprődíszes oldal-töredékek is voltak.

A terület DK-i, a Gyáli-csatornához közelebbi részén néhány szegényes leletanyagú *avar* (?) és szarmata gödör mellett főleg bizonytalan korú gödröket és árkokat bontottunk ki.

Munkatársak: Voicsek Vanda régész, Farkas Zoltán, Kiss Csaba, Nagy Nándor, Santa Barbara, Szécsényi Nagy Anna, Hargitai András régészhallgatók, Darányi Réka, Füredi Tibor, Hönig László, Jakucs János, Kiss L. Zsolt, Ligeti Gábor, Németh Dániel, Progli Szabolcs, Sas Alexandra, Susics Diána, Szabó Sándor, Szrnka Attila ásatási technikuskok.

PATAY RÓBERT – RÁCZ TIBOR

418. Vecsés, 98. számú lelőhely

(Pest megye) Á

A lelőhely az M0 autópálya és a gyáli bekötőút csomópontjában helyezkedik el. ÉK-i oldalán a 67. sz. lelőhellyel érintkezik. A nyomvonal hosszában négy, megközelítőleg 100 m hosszú kutatóárkot húztunk, de a területnek csak az ÉK-i részén bukkantunk objektumokra.

A két hétig tartó régészeti ásatással 25 objektumot tártunk fel. A leletanyag szegényesnek mondható. Árpád-kori leletek egy gödörből és egy házból kerültek elő, egy árokban cserépbogrács peremtöredékét találtuk. Két gödör valószínűleg újkori, a többi objektum (13 gödör, 7 árok) nem tartalmazott leleteket. A földbe mélyített ház rendkívül kisméretű (2 m oldalhosszúságú), szabályos négyzet alakú, enyhén kevert betöltésű volt. Felmenő szerkezetére két cölöplyuk utalt.

Munkatársak: Nagy Nándor régészhallgató, Jakucs János, Németh Dániel, Progli Szabolcs, Sas Alexandra régésztechnikusok.

RÁCZ TIBOR

419. Vecsés, 113. számú lelőhely

(Pest megye) B, Sza

Régészeti szakfelügyelet során 2004. szeptember-októberben 28 objektumot tártunk fel a lelőhelyen. Ebből 10 középső bronzkori gödör, 2 szarmata kori gödör, 16 bizonytalan korú (csak állatcsontot tartalmazó vagy lelet nélküli). Összesen 3820 m²-t kutattunk meg.

PATAY RÓBERT

420. Veszvény határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő. B. LT

A község településrendezési tervéhez kapcsolódó régészeti hatástanulmány készítése során 2004. december 10-én terepbejárást végeztem a település területén. Először az ipari gazdasági célra kijelölt területet és környékét vizsgáltam át, a 85. sz. út mentén a Fő utcától a Tordosa-csatornáig. Majd a község DNy-i részén a lakóterületbe vonni szándékozott parcellákat jártam be, a 85. sz. úttól É-ra egészen a Petőfi Sándor és Rákóczi Ferenc utcáig, Ny felé pedig a babóti határig. Az említett területeken régészeti lelet nem került elő.

A település ÉNy-i részén több régészeti lelőhelyről van tudomásunk. Ezen a területen *Tormostyán* (vagy *Tormostya*)-dűlőben egy honfoglalás kori temető, valamint ettől D-re egy langobárd fejedelmi temetkezés és egyéb leletek kerültek elő. Ez utóbbi területen most a felszínen leletet nem láttam.

A *Szilások-dűlő*t bejárva a település szélén húzódó kavicsbányáig, régészeti leletet itt sem találtam.

Tormostyán-dűlő: A 10. századi köznépi temető területét már művelésbe vonták. Mostani bejárásom során nem találtam a honfoglalás kori temetőre vonatkozó jelenséget, ugyanakkor sikerült pontosítani a 2003-ban lokalizált őskori település kiterjedését: déli irányban ugyanis még mintegy 200 m-rel nagyobb. Zömmel atipikus oldaltöredékeket találtam.

Ettől a helytől a Sírhegy felé eső, helyenként dombosabb határrészen nem került elő régészeti lelet. Bejártam a már régóta ismert *Sírhegy* lelőhelyet és környékét is. A félhold alakban elnyúló és a síkságból meredeken kiemelkedő dombon korábban késő bronzkori, hallstatt, kelta és avar leletek kerültek elő. A mostani bejárás során késő bronzkori és kelta edénytöredékeket találtam. Sikerült pontosítani továbbá a lelőhely kiterjedését: a domb teljes területét magában foglalja.

A volt tsz-majortól É-ra a Tordosa-csatorna mellett a szántókon leletet szintén nem találtam.

TAKÁCS KÁROLY

421. Visegrád, Királyi palota

(Pest megye) Kk

A 2004. szeptember 14. és október 15. között végzett ásatással két területet kívántunk megvizsgálni: egyrészt a DNy-i palotaszárny előző években feltárt É-i szakasza előtti udvarrész, másrészt a palota kerítésfalának déli előterét. A munka első szakaszában a DNy-i palota udvari homlokzata előtt nyitottunk öt 10x5 m-es szelvényt, melyek déli szélén 1 m vastag tanúfalakat hagytunk. Az I. és az V. szelvényben újkori pincék maradványai kerültek elő. A II. szelvényben egy újkori ház alapozását találtuk meg. Az I–III. szelvények déli oldalán, a középkor végi járósíntbe kutatóárkokat mélyítettünk. A középkor végi járósíntben a II. szelvényben egy élére rakott téglalából álló beomlott faltömb került elő. A III. szelvényben ebbe a szintbe a palota homlokzata előtt

kerek beásás mélyedt, amelyből 16. század elejéről származó leletanyag került elő. Az V. szelvényben a Mátyás-kori lépcső két lépcsőfokának köve is előkerült.

A második munkaterületen hat szelvényt nyitottunk. Ezekkel megállapítottuk, hogy a palota mai kerítésfala a középkorban feltehetően soha sem volt egyszerű kerítésfal, hanem mindig épületek homlokzati falát alkotta. A terület Ny-i részén állt egy Anjou-kori, alapincézett épület, amelynek egy válaszfalát tudtuk megfigyelni. A terület K-i végén szintén előkerült egy Anjou-kori alapincézett épület, amelynek csak Ny-i végét találtuk meg. Ehhez igen közel, tőle Ny-ra egy másik, vele egykorú fal is előkerült. Később az épület és a másik fal közé egy pilléralapozás épült, amellyel együtt a terület K-i felén egy nagy kiterjedésű, habarcsalapozású padlót alakítottak ki, amely minden bizonnyal e nagyobb épület járósíntje lehetett. Sajnos az épület kiterjedését és funkcióját nem tudtuk megállapítani.

Később, legkorábban a Mátyás-korban, de valószínűbb, hogy inkább a 16. század elején egy nagyméretű műhelyépületet emeltek, részben a korábbi építmények falainak felhasználásával a mai kerítésfal déli oldalára. Az épület déli fala – ahol nem a régi falakat használták fel – ott téglából készült. Az épület közepén ablakot nyitottak a palota felé. Az ablakkal szemben valamilyen szerkezet alapozását készítették el. Sajnos a feltárás korlátozott volta miatt ennek a szerkezetnek a mibenlétét nem tudtuk megállapítani. Az ismeretlen funkciójú alapozás és az ablak között egy szemetesgödört találtunk, amelyből nagy mennyiségű vassalak és Mátyás-kori kályhacsempék kerültek felszínre.

Az épületen kívül egy feltehetően kövekre fektetett faserkezetű kőfaragószín nyomai kerültek elő. Ennek hulladékanyaga – vörösmárvány- és durvamészke-szilánkok – arra vall, hogy vagy a palota, vagy a ferences kolostor építőműhelye helyezkedhetett el itt. A köztük talált Mátyás-kori kályhacsempetöredékek inkább az utóbbi feltevélezt valószínűsítik. Feltehetően a műhely megszűntetése után épülhetett fel egy széles téglapadlós tornác az épület déli homlokzata elé. Ezzel egy időben megszüntették az épületen belüli szerkezetet is, alapozása fölé új, habarcsalapozású téglapadlót készítettek. Az épület pusztulása során a K-i végében álló Anjou-kori pince falai erősen lepusztultak, de a 18. században a pincét agyagba rakott falakkal kijavították, és újra használatba vették. A terület nyugati részére is épült egy újkori parasztház. A terület a 15. századtól valószínűleg már a ferences kolostorhoz tartozott, annak külső udvarán állt.

Munkatárs: Buzás Gergely.

SZŐKE MÁTYÁS

422. Visegrád, Rév utca 5.

(Pest megye) Kö

A 2004. augusztus 9. és szeptember 6. között folytatott feltárás során az ingatlanak mintegy harmadát-negyedét sikerült feltárni. A területen több középkori lakó-

ház került elő, melyek a 14–15. századi Visegrád civitas királyi székhelynek voltak nemesi lakóházai, illetve polgárházai. Az egyik épületet a 15. század második felében üvegműhellyé alakították. A műhely kivételesen jó állapotban maradt fenn, s minden valószínűség szerint azonosítható egy 1491-ben említett adattal, amely a mester nevére és megrendelői körére világít rá. Az 1700 m² kiterjedésű ingatlan műemlékileg és régészetiileg védett terület. Az 1950-es években a telek utcafrontján már végeztek leletmentő feltárást, amelynek során 14. századi maradványokat találtak. A telek hátsó részén álló egykori lakóépülethez az elmúlt évtizedben sikerült hozzáférni (a ház leégett) és kiderült, hogy a lakóház Ny-i fala teljes hosszában középkori eredetű fal. 2004-ben a telek előlő részét, és az egykor leégett romos házat („B” épület) kutattuk meg.

Faszerkezetű ház és kőház alapjai

A telek utcafrontjánál (É-i végénél) nyitott kutatóárokban és szelvényekben egy 14. századi faszerkezetű épület maradványai kerültek elő. Pontos kiterjedését egyelőre nem ismerjük: hossza 7 m, szélességét nem sikerült megállapítani. Az épület omlásrétegében megmaradtak az épület átégett fagerendájának darabjai, és agyagos padlószintje is. A benne előkerülő kerámialeletek alapján korát a 14. századra tehetjük. Az épület omlásrétegétől É-ra a házhoz csatlakozó köves járófelület húzódik, mely szabályos kövekből illesztett felület, közlekedésre tökéletesen alkalmas. Szélessége 2,4 m, melynek délebbi 1 m széles szakasza lapos kövekből szabályosan rakott. Iránya K-Ny-i, s a falubeliek elmondása szerint a szomszédos telkek alatt is továbbhúzódik. A köves felület a középkori város egyik kisebb utcája lehetett. A kövezetből csekély mennyiségű lelet került elő.

A faépülettől délre egy másik épület húzódik, mely már kőépítésű, csak pincéje maradt meg, felmenő falai alig. A két épület között egészen kicsi a távolság (2 m); a két ház egymáshoz való viszonyát egyelőre nem ismerjük, de nem kizárt, hogy a két épület össze volt építve. Az alappincézett kőépület hossz tengelye É-D-i irányú, kiterjedése 12×8 m. A kőfal vastagsága 90 cm, déli oldalán angolaknás pinceablak nyílik, DK-i sarkán pedig a pince ajtaja található. Az ajtókeret élszedett profilú, íves keretű. Az ajtóhoz K felől pincegádort építettek, ezt egészében még nem sikerült feltárni. A pince DNy-i sarkában egészen a padlószintig mélyültünk le, ez a mai járószinttől 3,4 m mélységben van. A padló jól eldöngölt kemény agyagos föld. A pince boltozott volt, erre utalnak a betöltésben talált boltozati téglák, valamint a DNy-i pincesarok részleges elbontása is. Az épület felmenő falaiból csak egészen alacsony kősor maradt meg, így külső ajtónyílást nem találtunk. Az épület a leletek alapján 14–15. századi.

„B” épület

A telek hátsó, déli részén álló „B” épület első periódusához tartozott az egész épületet borító téglapadozat,

valamint az 1. helyiség keresztfalában kialakított kandalló. Ez a 14–15. század fordulóján épülhetett. Az épület ezután más funkciót kapott: a 15. század második felében beleköltözött az üvegműhely, s ennek igényei szerint alakították át az épületet. Az épület tulajdonképpen két műhelynek ad otthont, a két-két helyiség két egymás melletti műhelyt jelent, amelyek között nincs átjáró. A két-két helyiség egymás tükörképe, szabályos kialakítással. A helyiségek mindegyikében egy üveghuta állt: a két legtávolabbi helyiségben egy-egy kerek kemence, míg a két középsőben két négyzetes. Az egykorú források alapján (Theophylos presbyter, Georgius Agricola) a kemencéket pontosan lehet rekonstruálni, noha funkciójuk már valamivel bizonytalanabb.

A források szerint az üvegekészítésnek három fázisa volt, az elsőben az alapanyagokat állították össze, és magas hőfokon olvasztották egybe. Azután a tömböket kivették, széttörték, s a kikészítő-kemencében olvasztották fel ismét a tégelyekben, melyekből itt is rengeteg darab maradt fenn. Ezután a tégelyekből kiemelték a fúvócsövekkel a folyékony üveget, hogy kifűjják, illetve formába öntsék. Ez a két munkaszakasz egy kemencében is folyhatott, melyre itt az első helyiség kerekded kemencéje, valamint a negyedik helyiség kemencéje szolgált. Ezt igazolja, hogy a legtöbb üvegolvadék és üveglet ebben a helyiségben koncentrált, továbbá itt jött elő a legtöbb üvegtégely is. Az üvegekészítés harmadik szakasza a temperálás volt, melyet többnyire különböző kemencében végeztek, az úgynevezett kiegyenlítő-kemencében. Ennek során, alacsonyabb hőfokon hűtötték le fokozatosan a kész üvegtárgyakat. Ezt a folyamatot valószínűleg a második és harmadik helyiség négyzetes alapú kemencéjében végezték. Az első helyiség kerek/ovális alapú kemencéje körül szabályos karéjban cölöplyukat alakítottak ki a padlóban. Ezek valamifajta emelvényt tarthattak, mely körbevette a hutát. Fellépve rá, könnyebb hozzáférést biztosított a huta nyílásaihoz, és a benne lévő öntőtégelyekhez.

Az épületben és környékén talált üvegtöredékek gazdag és változatos leletanyagról tanúskodnak. Vegyesen előfordulnak félkész és kész, illetve rontott darabok, továbbá sík és fűjt üvegek is. Nagy részük barnára oxidálódott, de megfigyelhető, hogy eredetileg többszínűek voltak. Egyik-másik üveg festett. Típusuk szerint megtalálhatóak az ablakszemek, palackok, kancsók, poharak, kelyhek töredékei, melyek formai jegyeik alapján a 15. század második feléből valók. Találtunk az üvegekészítés jellegzetes melléktermékeire is példát: apró golyókat, melyek a tárgyak fúvásakor és a fúvócsőről való levágásakor keletkeznek, ekkor ugyanis a csőben maradt és kifolyó üveg csöppöt, vagy gömböt formál. Vanak egyéb hosszúka formáltak „folyások” is, melyek szintén az üveg levágásakor keletkeztek. Sok üvegolvadék, salak is előkerült, valamint az alapanyagokhoz szükséges kvarckavics is. Előkerültek vastárgyak, szerszámok is (például csipesz), melyek restaurálása folyamatban van. Az üvegletek közül sok hasonló típusú és anyagú

tárgy a királyi palotából is előkerült, mely azt bizonyítja, hogy a mester királyi megrendelésre is dolgozott.

A „B” épület nagy valószínűség szerint azonosítható azzal a műhellyel, amelyet 1491-ben Hyppolit érsek esztergomi számadáskönyvében is említene. Eszerint az Esztergomba költöző özvegy Beatrix királyné számára új lakószárny átalakításába kezdenek, melyhez 5000 ablakszemet rendelnek meg egy bizonyos visegrádi János mestertől. Ez körülbelül 20–30 ólomablak berakására elegendő. A feltárt leletanyag kora és típusa, valamint a műhelyek színvonala alapján nagyon valószínű, hogy az általunk feltárt műhely János mester műhelye. Az esztergomi megrendelés alapján nyilvánvaló, hogy János korábban az uralkodónak is dolgozhatott, valószínűleg épp az 1470–80-as években folyó királyi építkezések miatt költözhetett Visegrádra. Az üvegműhely előtt az épület nemesi lakóházként, vagy polgárházként szolgált, abban az időszakban, amikor Visegrád királyi székhely volt, és az uralkodó legbensőbb munkatársai vásároltak itt házakat. Több ilyen épületet ismerünk már Visegrádról, s a jelenleg feltárt „B” épület a nagyobb méretű, komolyabb házak közé tartozott. Az épület a magyar városrészben állt.

A telek előlő részében talált épületek, valamint a még feltáratlan „C” épület a késő középkori Visegrád város topográfiáját jelentősen gazdagítja. Első ízben sikerült régészetiileg egy egész utcasort azonosítani, melynek a korábban már megkutatott iskolaépület is részét képezi. Az iskolaépület kétszintes középkori lakóházat takar, valamint egy másik, délre eső ház homlokzatát. A délre eső ház alapjai a Rév utca alatt húzódnak, ami azt jelzi, hogy a mai Rév utca a középkorban nem létezett. Létezett azonban közvetlenül mellette egy K–Ny-i irányú, valószínűleg a Dunára lefutó középkori utca, melyet ebben az évben ismertünk meg. Az utca É-i oldalán állt az iskolaépület alatti két épület, déli oldalán a most részben feltárt faépület. Az iskola, a faépület, valamint a közvetlenül mellette álló alapincézett kőépület egy homlokzati sorra rendezhető. Ehhez képest a nagyméretű, üveghutaként is szolgáló ház („B” épület) bizonyos mértékben kiugrik K-re. A „B” épület azonban valamivel későbbi, mint az említett házak; azokkal egy építési periódusban és talán egy homlokzati vonalra rendezve a „B” épület alatti korábbi építmény állhatott. Az erre felépített „B” épület inkább a „C” épülettel tartozott egybe (porta?), ami nem jelenti azt, hogy az említett épületekkel ne léteztek volna egy időben. A „B” épület és az alapincézett kőépület közötti szélesebb szakaszon (13 m) elképzelhető, hogy volt egy másik utca, amelynek déli oldalán állt volna a „B” és „C” épület. Ezen a ponton a középkori járósíntig még nem mélyültünk le. Az említett utcásor és a „C” épület viszonya még tisztázatlan, vagy egy újabb, K-re eső ház sor részét képezte, vagy – a már említett módon – összetartozott a „B” épülettel. A barokk kori épületek, és a 18. századi térképek szerint egyébként úgy tűnik, hogy az újkori telekhatár megőrizte a középkort.

SZŐKE MÁTYÁS

423. Visegrád, Salamontorony utca 3.

(Pest megye) Kk, Kú

2004. augusztus 9. és szeptember 3., valamint október 11–12. között végeztünk régészeti kutatást a telken (hrs.: 13). Az itt álló villaépületet, az egykori Pálffy-Daun házat jelenlegi tulajdonosa szállodává kívánja átalakítani. A felújítás során a villaépülettől É-ra elhelyezkedő teraszon egy úszómedencét kívánnak kialakítani.

Mivel az érintett terület része volt a középkori Visegrádnak, megelőző feltárást kellett elvégezni.

A területen korábban is voltak kutatások. 1954-ben az ingatlan területén régészeti feltárást folyt Héjj Miklós vezetésével. Ennek során a lakóépülettől délre eső teraszon kialakítású területen három helyen nyitottak kutatóárkot. Ezekben középkori falmaradványok kerültek elő. A felső teraszon 14. századi boltozott épület (talán pince) maradványait figyelték meg. A kutatás dokumentált.

1977-ben a villaépülettől DNy-ra olajtartály elhelyezési munkálatainál két K–Ny irányú középkori kőfal 4 m hosszú szakaszát, ez alatt egy 14. századi agyagfalú ház részleteit, udvarsíntet, tűzhelymaradványokat tárt fel Héjj Miklós és Gróh Dániel. Itt egy nagyméretű, grafitos agyagból égetett keresztelőmedence talprészlete is előkerült.

A telken középkori településrészlet, illetve épületmaradványok előbukkanását reméltük. A szomszédos telkeken (Salamontorony utca 1., 2., 4., 5., 6., 7., illetve a Salamontorony utca teljes hosszában az úttengelyben) kerültek elő korábban 14–15. századi épületmaradványok és falak, valamint 16–17. századi sírok.

A villaépülettől É-ra elhelyezkedő felső teraszon az ide tervezett úszómedence területén egy 6×11 m-es területen alakítottuk ki az egyik szelvényünket. Ezt a területet közművekkel igen nagymértékben megbolygaták. A szelvény ÉNy-i sarkában egy É–D irányban húzódó árokszerű mélyedést lokalizáltunk, amelynek Ny-i és É-i oldala a szelvény területén kívül esett, déli végződését modern kori közműárkok elvágták. A K-i oldalon, egy rövid szakaszon megtaláltuk az árok szélét. Betöltéséből gazdag leletanyagot bontottunk ki. A nagy mennyiségű kerámiatöredék mellett nagyszámú állatcsontot (különösen sok halszállkát és pikkelyt), több vastárgyat (sarkantyú, vaskések, ruhadísz) és kevés üvegtöredéket is begyűjtöttünk. A leletanyagot a kerámia alapján egyértelműen a 14–15. századra lehet keltezni. A szelvényben más régészeti objektum vagy lelet nem volt. Ettől a szelvénytől Ny-ra húzódó É–D irányú támfal déli és Ny-i sarkánál „L”-alakú 1,1 m × 60 cm-es, 90 cm mélységű szondát nyitottunk a támfal alatti rétegek, illetve a fal-sarok és falalapozás vizsgálatára. Noha az alapozás tisztításakor középkori téglaidomot is leltünk, az alapozás kövei és a kövek között kitöltő habarcs újkoriak, a támfal tehát nem keletkezhetett a középkorban.

A villaépülettől délre eső felső teraszon nyitottuk meg a második szelvényt, ettől Ny-ra pedig az első árkot. Mindkettő a Héjj Miklós vezette 1954-es feltárást

árkainak környékén húzódott. Terepadottságok miatt csupán az 1954-es feltárás eredményeinek hitelesítésére és az akkor előkerült falak környezetének minimális vizsgálatára szorítkozhattunk. Az árokban két ÉK–DNY irányú falat, helyesebben falalapoport találtunk, egymástól 1,65 m távolságra. Az árokban északabbra elhelyezkedő alapozás a felszíntől 40 cm-re bukkant elő, csupán felső kőszora tartozhat a falazat felmenő részletéhez. Ugyanitt az árok K-i metszetsfalában nagy mennyiségű, valószínűleg a falhoz tartozó omladékréteg is megfigyelhető volt. A délre lokalizált alapozás teljesen lepusztult, 1,2 m mélyen volt. Az előkerült kevés középkori lelet újkori és legújabb kori anyaggal vegyesen került a felszínre, ezért biztosnak látszik, hogy itt az 1954-es ásatás helyszínrajzán már feltüntetett falakat találtunk meg. A II. szelvényben É–D irányban húzódó, igen rossz megtartású, szabálytalan síkú középkori fal részletét találtuk meg, a fal teteje a felszíntől 90 cm mélyen kezdődik. Hosszúsága 2,9 m, szélessége 30–40 cm között változik, a szelvény É-i metszetsfalánál mindössze 20 cm széles. A fal Ny-i oldalán mintegy 50 cm mélységű, 30 cm széles téglából rakott felület húzódik, amely enyhe szögben D felé hajlik. Szerepét az egykori falban nem tudtuk tisztázni. Az ásatáson előkerült leletek változatosak: nagy mennyiségben került elő középkori kerámia. Ezenkívül a középkorinál kisebb számban újkori, 18–19. századi leletanyagot is begyűjtöttünk.

Október 11-én nyílt lehetőség az épülettől DNy-ra húzódó terület gépi árokkal történő átvizsgálására. A területet K és D felől lehatároló kerítésfalak által közbezárt területen egy 11×7 m külső kerületű, 2,6–3,3 m mély „L”-alakú árokban 2,6 m mélyen találtuk meg az itt 1977-ben elhelyezett igen nagyméretű olajtartályt. Ennek földbe helyezésével gyakorlatilag elpusztították, illetve a későbbi kutatás számára hozzáférhetetlenné tették az itt 1977-ben megfigyelt középkori épületmaradványokat. Az árok teljes mélységében csak egynemű, újkori feltöltést, korábbi építkezések törmelékét találtuk meg. Említésre méltó leletanyag – két másodlagos helyzetű középkori kváderkövet leszámítva – nem került elő.

BUZÁS GERGELY – KOVÁTS ISTVÁN

424. Visegrád, Városházakörnyék

(Pest megye) Ó, Ró, Á, Kk

A 11. sz. út, a Rév utca, a Fő utca és a Mozi köz által behatárolt 1,3 ha nagyságú beépítetlen területen (hrsz.: 83, 84, 85) új városházakörnyék kialakítását megelőzően 2004. július 12. és augusztus 31. között régészeti kutatást végeztünk. Ennek során a területet átszabdalt árokrendszerrel alakítottunk ki, amelyet egyrészt a 2003-ban húzott kutatóárkok, másrészt a már ismert régészeti objektumok határoztak meg. A középkori rétegekig marcológépekkel hatoltunk le. Összesen 13 nagyméretű kutatóárkot, két szelvényt nyitottunk, valamint több kutatási felületet a 83/2 hrsz. magántulajdonban lévő ingatlan (úgynevezett Bene-telek) végében.

Az előkerült változatos leletek kora a 13. sz. végétől a 16. sz. közepéig terjed. Több ponton késő Árpád-kori kerámiát találtunk, ami arra utal, hogy a területet már akkor használták. Előkerült ugyan az elmúlt esztendő munkálatai során néhány római kori kerámiatöredék, illetve két pénzérme is, továbbá kevés őskori lelet is, azonban nagyobb mennyiségben való megjelenésük nem volt jellemző. A területet egyértelműen a késő Árpád-korban, a 13. század második felében vették használatba, s attól az időszakról fogva már jelentős mennyiségű leletanyaggal találkozunk. Ez egyértelműen arra mutat, hogy az írott forrásokban is szereplő 13. század végi hospes-település erre a területre is lokalizálható, noha korai építményre utaló egyértelmű nyomot nem találtunk. A területet – a leletanyag alapján – a 14–15. században használták intenzíven, tehát egyértelműen része volt a középkori városnak.

A történeti kutatások és az írott források szerint a terület a tatárjárás után kialakuló hospes-településnek, majd az ebből kifejlődő privilegiumokkal felruházott civitasnak része volt. A 14. században a két részből álló város magyar városrésze lokalizálható a patak és a mai városházakörnyék területére. A régészeti adatok szerint a (magyar) város egyértelműen kinyúlt erre a területre is, hiszen már a tatárjárás után használatba vették az ide települő (telepített) vendégnépek, majd a 14–15. században végig aktív része volt a városnak. A terület valószínűleg a város széle lehetett, vagy legalábbis ritkásabban beépített része, aminek többféle magyarázata is lehet. Elképzelhető, hogy a Dunához való közelség, esetleg városházák miatt volt kevésbé beépített. Az tűnik azonban a legvalószínűbbnek, hogy ezen a területen kereskedelmi és kézműves tevékenység folytatható, mely a vásárlás, vagy a tűzveszélyes tevékenység miatt követelte meg a nagyobb, szabadabb teret. A város más pontjain folytatott ásatások során kiderült ugyanis, hogy a mai városházakörnyék, azaz a római katolikus templom–Rév utca–Fő utca környékén feltárt középkori házak sokkal sűrűbben helyezkedtek el. A területen több olyan objektum került elő, melyek középkori ipari tevékenységgel azonosíthatók. Az 1963-ban feltárt, mai 11. sz. út alá eső középkori kőépület (Fő utca 32., úgynevezett Birkli-telek) kovácsműhely lehetett, míg a Bene-telek körül feltárt számos csont-hulladék csontműhely létét feltételezte. A Fő utca 36. sz. telek végére lokalizálható a 14. századi üveggyártóként azonosított gödörrendszer. A szomszédos, 2003-ban feltárt 30×8 m-es ház funkcióját egyelőre nem sikerült felfedni, de az épület szerkezete, és más analógiák alapján nem kizárt, hogy kereskedelmi tevékenységgel lehetett kapcsolatban. Ezt a Duna közelsége, és a 2004-ben megismert széles felvonulási útfelület is alátámasztja. Kutatási területünk tehát a középkori városnak aktív része volt, de nem volt olyan sűrűn beépítve, mint az attól K-re, DK-re elhelyezkedő központi terület. Már a 13. században használatban volt, s egészen a 16. századig a város része maradt. Kőépületei

ritkásabban helyezkedtek el, közöttük szabadon álló tűzhelyek, műhelyek, utak álltak.

A 2003-ban feltárt ház rámutatott arra is, hogy a középkorban esetleg kertek voltak, nagyobb terek, melyek piac gyanánt is működhettek. A Duna vízszintje alacsonyabb volt a mainál. Az épület olyan mélységben épült (a 11. sz. út szintjéhez képest 3 m-rel mélyebben), hogy mai vízszint vagy áradás esetén teljesen víz alá került volna.

A rendelkezésünkre álló terület 95%-át próbafeltárással feltártuk. DNY-i sarkát (Cseke-ház, és Fekete Holó panzió) egyáltalán nem ismerjük. Az ásatás során csupán a két kőépületnél volt módunk teljes felületben bontani, ami kb. 1000 m² feltárt területet jelent. Összesen tehát a teljes terület 20%-át (2600 m²) tártuk fel teljes felületi bontásban. A fennmaradó területet 95%-ban feltérképeztük. Ez alapján megállapítható, hogy a középkori rétegek 180–200 cm mélyen húzódnak a mai felszín alatt (tengerszint feletti magassága: 103.60–103.80 m). További kőépületek előkerülése nem várható.

MÉSZÁROS ORSOLYA

425. Visegrád, Városközpont, Bene-telek

(Pest megye) Kk

2004. július 19. és augusztus 13. között folytattuk a már részben feltárt úgynevezett Bene-telken levő 14–15. századi kőház kutatását. A feltárást a beruházás mellett az tette szükségessé, hogy a Fő utca 36. sz. ingatlan tulajdonosa hozzájárult, hogy a ház telkére eső részét is feltárjuk.

A visegrádi sportcsarnok és a ház között húzott kb. 2,5 m mély gépi árokhoz csatlakozva az épületet két szelvénnel ástuk ki. A kutatást megkönnyítette, hogy ezen a részen már nem volt legújabb kori feltöltés és a középkori kultúrréteg 40–60 cm-től kezdődött.

Az eddig 12×8,3 m-es méretűnek ismert ház KDK-i részét tártuk fel. Kiderült, hogy a ház DK-i sarkához téglával boltozott 3×5 m-es, valószínűleg földszintes bejárati helyiség kapcsolódott. A nagy mennyiségű középkori téglá habarcsos járósíntre volt ráhullva. Innét a ház belső részébe 190 cm hosszú, 28 cm széles, három darabból faragott küszöbköves bejárat vezetett a minden bizonnyal emeletes ház belső részébe. Feltártuk a korábbi is ismert sárga agyagpadlót, amelybe hat különböző méretű cölöplyukat ástak bele. A járósínt feletti betöltésben 14–15. századi kerámiát, kisméretű vas tárgyakat (szerszámok), aranyozott bronzgyűrűt, ép parasztkést, barna mázas Luxemburgi Zsigmond címeres kályhacsempe-töredéket találtunk. Az Árpád-sáv és a sas mellett a címerpajzson nem szerepel a Sárkányrend címerállata, ezért a példányt 1408 előttre keltezhetjük, ami kronológiailag megfelel a korábbi ásatásokon előkerült leletek, érmek által meghatározott időrendnek. A sárga padlót átvágva csekély kerámialelet mellett nagy mennyiségű állatsont, főleg halcsont került elő. Ez alatt szürke agyag, egy korábbi járósínt (építési szint) húzó-

dott. A feltárás során faragott köveket, építészeti szerkezeti elemeket nem találtunk. Fontos lelet a ház belsejében előkerült megmunkált csonthulladék, amely a háznak, illetve lakóinak a közelben levő csontfeldolgozó műhellyel való feltételezett kapcsolatára utal.

GRÓF PÉTER – GRÓH DÁNIEL

426. Völcsej határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Kk, Kú

2004. április 29-én terepbejárást végeztem régészeti háztanulmány készítése céljából.

Horgászto környéke: A település DNY-i szélén késő középkori és újkori cserepeket találtunk. A leletek a község szélső házainak vonalában fogytak el. A vízvezető árkokon túli területek (Ny-ra és D-re) a sűrű vetés miatt nem voltak vizsgálhatóak, ezért a lelőhely kiterjedése ebben az irányban bizonytalan.

Kertalja: A tsz-majortól délre a falu felé eső területen római kori cseréptöredékek kerültek elő. A lelőhely határai csak K-i irányban biztosak, mivel Ny és É felé sűrű vetés, délre pedig a sportpálya akadályozta a terepbejárást.

A többi tervezett fejlesztési területen régészeti leletanyag nem került elő.

TAKÁCS KÁROLY

427. Zalabér, Templom tér 1.

(Zala megye) Ű

A belterület központi részén húzódó lelőhely déli szélét érintette a próbaásatás. A telken (hrszt.: 424), a leendő épület és bejáróút helyén 72 m² felületet kutattunk meg. A telek déli szélén húzott kutatóárokban 120 cm vastag feltöltési és planírozási rétegeket figyeltünk meg, amelyekből a 18–19. század fordulójára keltezhető edénytöredékek kerültek elő. Objektumot ebben a kutatóárokban nem találtunk. A telek K-i szélén húzott másik kutatóárokban egy kiszedett téglafal részletét, és egy – az omladékrétegben jelentkező edénytöredékek tanúsága szerint – 18. századi kemence maradványát bontottuk ki. A leletanyag a zalaegerszegi Göcseji Múzeum Régészeti gyűjteményébe került.

Munkatárs: Kámán Beáta régésztechnikus.

KVASSAY JUDIT

428. Zalacséb, Körtvélyes

(Zala megye) B

2004. május 26. és augusztus 19. között megelőző régészeti feltárást végeztem a lelőhelyen. A 3000 m² nagyságú területen 135 régészeti objektum került elő, ebből 16 urnasír, egy szórt hamvas sír, a többi pedig telephez tartozó objektum.

Az urnasírok az ásatási terület nyugati részén 2 csoportot alkotva helyezkedtek el. Az urnák többségét kerékded, ívelt oldalú gödörben helyezték el egy tálka kíséretében, melyet leggyakrabban az urna mellett talál-

tunk meg. Az urnák általában 1-1 fogóbütyökkel díszítettek az edény átellenes oldalán. Az urnasírokban, melyek a BD időszakra keltezhetők, az edényeken kívül más mellékletet nem találtunk.

Az urnasíroktól nyugatra magányosan került elő egy szintén a BD időszakra keltezhető szórt hamvas sír, déli részén egy bronzborotva, északi részén bronzkés és egy bronzkarperec töredéke került elő. A kalcinált csontok főleg a sír déli részén koncentráálódtak.

A telepobjektumok túlnyomó többsége a feltárt terület keleti felén helyezkedett el. A szemetesgödörből bütyökkel díszített vállú bögrék, ujjbenyomkodással tagolt bordadíszes oldaltöredékek, hombárok képviselik a halomsíros kultúrát. K-Ny tájolású építményekre utalnak a cölöplyukak. Az előkerült kerámiaanyag alapján a telep is a BD időszakra tehető. Az azonos korú telep és temető között egy „leletmentes terület” alkotja a határt. Nagy valószínűséggel mind a temető, mind a telep déli irányban a Zala folyó felé tovább terjeszkedik.

HAVASI BÁLINT

429. Zalaegerszeg-Andráshida, Csár-mellék (Zala megye) R, B

2004. szeptember 13. és október 8. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a topográfiai terepbejárásokból régóta ismert Csár-mellék lelőhelyen, amely a Zsigérpatak és a Hidegkúti-dűlő vizenyős völgye között levő területen húzódik. A 2003. május 29. és június 17. között, az apátfai temetővel szemben levő területen végzett próbafeltárást négy objektumot hozott napvilágra, melyek a rézkori Proto-Boleráz horizonthoz voltak sorolhatók.

Az idei feltárást az út túloldalán, a temetőtől Ny-ra és D-re levő részen folyt. A területen a közeljövőben utat építenek. A lehumusztolt 2060 m²-es területen összesen huszonkét régészeti objektum került napvilágra, elszórva, nagyjából egyenletes eloszlásban. Az átlagosan 1,5 m mélységű objektumok szinte mindegyike leletanyagban nagyon gazdagnak bizonyult. Az előkerült leletek egy része a késő rézkori badeni kultúrához, másik része a késő bronzkori urnamezős kultúrához sorolható. Egy különlegesen érdekes objektumot tártunk fel a rézkori kultúrából, mely nincs kizárva, hogy áldozati gödör lehetett. Erre utal a gödör aljáról, faszenes rétegből előkerült hat egész edényke, épségben maradt bögrék és mericék. Mindezek mellett előkerült néhány különleges bronzkori edénytöredék, mely feltehetőleg a Litzen kerámia kultúrájához sorolható.

A leletanyag a zalaegerszegi Göcseji Múzeum Régészeti gyűjteményébe került.

Munkatárs: Auer Angelika régésztechnikus.

KREITER ESZTER

430. Zalaegerszeg, Mesterföld. (Zala megye) U

2004. október 6-14. között folytattunk feltárást a lelő-

helyen. A tervezett vízvezeték nyomvonala a lelőhely DK-i részét érinti. Összesen 360 m²-t humusztoltunk le, ebből egy 150 m²-es területen hét újkőkori objektumot tártunk fel. Konkrétan két nagyobb objektum részletét, és 5 gödröt dokumentáltunk. Az egyik gödörből a DVK jellegzetes vonaldíszes töredéke került elő. A többi lelet is az újkőkori dunántúli vonaldíszes kerámia kultúra kor- szakába sorolható.

Feltárásunk igazolta, hogy a lelőhely Ny-i és K-i irány- ba is folytatódik. A nyomvonalba, és a vezeték védőtá- vóságába eső objektumokat feltártuk, dokumentáltuk.

A leletanyag a zalaegerszegi Göcseji Múzeum Ré- gészeti gyűjteményébe került.

SZÁRAZ CSILLA

431. Zalakomár határa

(Zala megye) R, Rő, Kk, Kú

2004. március 29. és április 28. között ellenőrző terep- bejárást végeztünk az M7 autópálya nyomvonalának Nagykanizsa és a Zala/Somogy megyehatár (187+485- 209+300 km-sz.) közötti szakaszán. Az alábbi új lelőhe- lyeket regisztráltuk:

Alsócsalut-aljai-dűlő: Zalakomár központjától 2,4 km- re DK-re, a 6805 sz. műút ÉK-i oldalán, szántott domb- tetőn és annak lejtőjén elszórtan, de egyenletesen talál- tunk őskori és késő középkori-kora újkori cserepeket. Kiterjedése 760×110 m.

Büdös-folyás Ny: A lelőhely Zalakomár központjá- tól 3,5 km-re DNy-ra, Zalaszentjakab központjától 3,7 km-re ÉK-re található; jó része vizenyős rét. A Galam- boki-vízfolyásból ágazó patakok által közrefogott terü- leten rézkori (Balaton-Lásinja kultúra) és késő közép- kori-kora újkori cserepeket találtunk. A lelőhely kiter- jedése 450×337 m, É-i felén koncentráálódtak a leletek.

Nyugati mező: Zalakomár központjától 3,5 km-re délre, a Büdös-folyástól K-re terül el. Intenzív lelőhely, sok rézkori és római kori cseréptöredéket találtunk. Ki- terjedése 750×170 m. A mező egy másik pontján (Ny- ugi mező Kelet) egy lapos dombtetőn, nagy felületen kevés őskori cserepet találtunk. A lelőhely kiterjedése 720×290 m.

KVASSAY JUDIT – SZÁRAZ CSILLA

432. Zalaszentő, Tátika-vár

(Zala megye) Kö

A várrom 2001 óta folyó régészeti kutatásának célja el- sősorban a vár és a területén lévő épületek alaprajzi tisztázása, az egyes építési fázisok meghatározása, valamint a helyreállításához szükséges információk minél teljesebb körű felgyűjtése. A 2004. július 12. és október 29. kö- zött végzett kutatás a palota egyik földszinti, ún. „B” helyiségének, valamint a palota előtti belső udvar feltá- rását célozta.

A „B” helyiség teteje – a korábban feltárt, szom- szédos „A” helyiséghez hasonlóan – boltíves kiképzé-

stí; a falakat bazaltból, a boltíveket tufából rakták. Megtisztítottuk az I. emeleten a boltozatot, melyet az omladék kb. 1,60 m vastagságban borított, de az É-i fal tövében, a boltív hajlatában a 2,20–2,40 m-t is elérte. A földszinti „B” helyiségnek sikerült feltárnunk az ajtó- és ablaknyílását. A tolóretesz ajtó nyílását a béléskövek helye, valamint a küszöbök rajzolták ki. Az ablak – mely délre, a várudvarra nyílik – lőrészerű kiképzésű, alsó párkánya a helyiség belseje felé lejt. A párkányon és az ablaknyílás kétoldali felmenő falán még sikerült eredeti vakolatot feltárnunk. A palota épületét – így a „B” helyiséget is – közvetlenül a sziklás altalajra alapozták, oly módon, hogy a szikla egyenetlenségeit zúzott bazaltkövekkel töltötték ki. A „B” helyiség É-i oldalán – kihasználva a természetes adottságokat – a részben alapként szolgáló sziklát felhasználták a felmenő fal kialakításához is: gyakorlatilag a szikla vonalában, annak megmagasításaként rakták fel az É-i falat. A helyiség vakolt volt, a vakolat még most is nagyobb, összefüggő foltokat alkot. A sziklára festett 1876-os dátum mutatja, hogy a helyiség akkor még nem omlott be. Az omladék metszetében két omladékréteg különíthető el: a felső 19. századi, a vakolatba karcolt 1859-es dátum nyomán. Az első valószínűleg 17. századi, a vár felhagyásának idejéből.

Az udvar kutatása során feltártunk egy különálló kőépületet is, melyet a benne lévő kemencék száma és kiképzése alapján a vár konyhájaként azonosíthatunk. A konyhaépület délről a vár déli falához támaszkodik. A felmenő falak oly mértékig elpusztultak, hogy a bejáratát nem sikerült egyértelműen meghatározni, a K-i vagy a palota felőli É-i oldalon sejtjük azt. Döngölt padlóját többször megújították, három megújítást a helyiség teljes belső területén dokumentálhattunk. Egyértelmű bizonyítékokat találtunk arra, hogy a második megújítás alkalmával a helyiséget nagyjából a közepén egy vesszőfonású, cölöpszerkezetes válaszfallal két részre osztották. A harmadik megújítás alkalmával ezt a falat elbontották, a teljes épület újra egyetlen helyiségből áll. Összesen három tűzhelyet, ill. kályhát sikerült kisebb-nagyobb részleteiben megfigyelnünk: az egyik a konyha K-i részén állt, téglalapozású és tapasztott falú volt, a felépítmény teljes egészében elpusztult, csak az omladékát figyelhettük meg. A második tűzhely-melynek kéménye is volt – az épület D-i falához simult, részben ennek is téglából rakták az alapját, de nagyobb köveket is felhasználtak hozzá. A harmadik, a konyha Ny-i végén álló kemence helyét csak omladéka mutatta. A konyhaépületet az újkorban megbolygatták, ennek egyértelmű bizonyítéka két, egymásra nagyjából merőleges kutatóárok-szerű beásás, melyből 20. századi tárgyak kerültek elő. Valószínűleg ezzel hozható összefüggésbe az is, hogy az épületnek hiányzik a DNy-i sarka.

A konyhaépület külső falainak tisztázása közben, a palota Ny-i végétől a déli várfalig vezető folyosó végében, a várfalon kívül megtaláltuk a latrinát, en-

nek feltárására azonban ebben a szezonban nem került sor.

A vár udvarát két szelvényben kutattuk: ezekben a feltöltési rétegek két pusztulási horizontot mutatnak, melyek megegyeznek a „B” helyiségben megfigyeltével. Az udvar területén is zúzott bazaltkövekkel töltötték ki a sziklás altalaj egyenetlenségeit, így alakítva ki a hajdani járósíntet.

A leletanyag zömét kisebb kerámia-, fém-, csont- és kőtárgyak alkotják, köztük kerámiaedények, kályhaszemek- és csempék töredékei, vaseszközök, kések stb. Nagy fontosságúak a faragott kő építészeti elemek, pl. ajtóbélek, ablakkeretek töredékei, melyek a vár épületeinek részleteiről árulkodnak. Kiemelkedő lelet egy szakállasbajszos férfifejet ábrázoló kőfaragvány, mely oszlopfőt, ajtókeretet vagy kandallópárkányt díszíthetett.

Munkatárs: P. Barna Judit.

VÁNDOR LÁSZLÓ

433. Zalaszentiván, Kisfaludi-hegy

(Zala megye) B, V

2004. október 18. és november 19. között folytattunk feltárást a lelőhelyen. A tervezett vízvezeték nyomvonalának eddig átkutatott felülete teljes egészében régészeti objektumokkal és rétegekkel fedett. A leletek zöme a késő bronzkorból való.

A vízvezeték nyomvonala É–D-i irányban vágja át a földvár belsejét és a sáncokat. A kutatást először a földvár belsejében, D-ről É-felé haladva kezdtük meg. Kb. 30 cm mélyen megjelentek a leletek, majd az objektumok foltjai. Az idén összesen 235 m²-t tártunk fel, 100 m-t haladtunk, átlagosan 2,2 m szélességben dolgoztunk, 5 m hosszú szelvényeket alakítottunk ki, 113 objektumot dokumentáltunk. A vízvezeték nyomvonala megegyezik a földváron átvezető földút nyomvonalával, aminek tetejére kavicsot hordtak, ezáltal a felső 30 cm már eleve bolygatott volt. Ez alatt 1–3 ásonyom mély fekete, leletekben gazdag régészeti kultúrrétegre bukkantunk, ennek leásása után körvonalazódtak a sárgásbarna altalajban az objektumok foltjai. Gödröket, cölöplyukakat tártunk fel. A leletek között sok volt az orsógomb, a nehezék, rengeteg kerámiatöredék került elő. A kerámiaanyag zöme a késő bronzkori urnamezős kultúrába sorolható, ugyanakkor a leletes rétegekben és néhány objektumban a késő bronzkor-kora vaskor határára, már a kora vaskorra datálható töredékeket is találtunk. A feltáráson rengeteg terméskő- és homokkő-darabot, bronzsalakot gyűjtöttünk. Viszonylag kevés a fémlelet, néhány apró bronz-töredék mellett két vaskést, egy fibula kisebb darabját találtuk meg. Kiemelkedő az állatcsontanyag, több nagy agancs-töredék is előkerült. Egy nagyméretű gödör alján egy teljes lóvázat bontottunk ki.

A leletanyag a zalaegerszegi Göcseji Múzeum Régészeti gyűjteményébe került.

SZÁRAZ CSILLA

434. Zalavár, Vársziget

(MRT 1. k. 59/20 lh.)

(Zala megye) Ka, Á, Kk, Kú

A 2004. július 26. és szeptember 3. között folytatott ásatások során a Hadrianus zárandoktemplomtól délre 418 m² területet kutattunk.

Feltártuk a Karoling-kori Mosaburg 15 telepobjektumát (gödörház, kőkemence, kút, vermek), oszlopszerkezetes palotáinak maradványait, valamint a Priwina erősségét védő „nagy árok” újabb szakaszát.

A feltárt terület keleti szélén váratlanul jelentkezett a Vársziget középső részét a 9. században övező kettős paliszád rövid szakasza. Rögzíthettük a késő középkori külső vár palánkerődtményének újabb – köztük az egyik kerek földbástyához tartozó – cölöphelyeit. A késő középkori palánk három cölöpjét emeltük ki, a dendrokronológiai vizsgálatot Grynaeus András végzi.

A leletek zöme 9. századi, anyagát tekintve pedig (az állatcsont mellett) kerámia. Különösen leletgazdag, de egyben változatos volt a kettős paliszád közvetlen környéke: itt az állatcsontokon és edénytöredékeken kívül orsókat (köztük kőből készült darabot is) és számos vastárgyat találtunk. A telepobjektumok cseréptöredékei közül kiemelkednek a „nagy árokban” talált díszkerámia-töredékek. A 7/04 objektumból egy kisméretű öntőtégely került napvilágra. Egy újabb nagyobb „nyersüveg” darabot nem tudtunk objektumhoz kötni. Néhány Árpád-kori, s valamivel több kora újkori cserepet a „nagy árok” betöltésének felszínéhez közeli rétegeből bontottunk ki.

Összesen 87 Karoling- és Árpád-kori temetkezést bontottunk ki, többségüket a „nagy árok”, kisebb részben a 9. századi telepobjektumok betöltéséből. Egyes szakaszokon az Árpád-kori temetkezések gypszintben feküdtek. A koporsó feltárását a sírok többségénél dokumentálni tudtuk, a „nagy árok” északi szélébe, vagy betöltésének alsó rétegébe ástott sírgödörökben pedig szerkezete is rekonstruálható volt, bár a deszkázat nem maradt meg kiemelhető állapotban. A Karoling-kori vázak mellett ritkán volt melléklet (csörgő, fülbevaló, sarkantyú). Az Árpád-kori temetkezésekben – legalábbis egyes sírcsoportokban – több viseleti tárgy (ezüst karikaékszerek, gyöngyök) és Géza dux denárja feküdt.

A 2004. évi ásatások két különösen fontos eredménnyel zárultak.

A késő középkori földbástya maradványainak napvilágra kerülése megerősítette korábbi elképzeléseinket a G. Turco 1569. évi felmérésén megjelenő épületegyüttes lokalizálására vonatkozóan. Így meglehetősen pontosan jelölhető ki a felmérésen szereplő templom és a bencés monostor többi, 1569-ben álló épülete.

Mosaburg településtörténetében, illetve a település szerkezetében a korábbi módosulásokon kívül további döntő változás következett be még a 9. században. Korábban úgy gondoltuk, hogy a „nagy árok” betemetésére a kora Árpád-korban került sor, hiszen a betöltésében a megelőző években feltárt sírok vagy melléklet

nélküliek voltak, vagy Árpád-kori ékszereket találtunk bennük. Az idei feltárások során kibontott, sarkantyúval eltemetett váz azonban éppen az árok tengelyében feküdt. Így a „nagy árok” betemetése még a 9. században megtörtént, s nagy valószínűséggel ugyanekkor bontották le a Hadrianus templom mellett álló oszlopszerkezetes palotákat is. Az egykori árok és paloták helyét fokozatosan a Hadrianus templom temetője foglalta el.

A feltárás költségeit a Magyar Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Kulturális Alapprogram biztosította.

RITOÓK ÁGNES – SZÓKE BÉLA MIKLÓS

435. Zsámbék, Török kút

(Pest megye) Ő, Kk, Tő

2004. augusztus 3–30. között régészeti kutatást végeztünk a kút mellett. Attól K-re jelöltük ki a 2×8,2 m-es kutatóárkot. A felső 40 cm vastagságú legújabb kori rétegeket a vártak megfelelően három jelentősebb köves terepszint követte: 50–60 cm-nél részben köves, sóderes, 110 cm-nél, majd 170–200 cm között egy-egy vastagabb köves réteg. A leletanyag a legfelső rétegekben legújabb kori, az alatta lévőekben mind újkori, főként 19. századi (mázás fazéktöredékek, szopókás korsófülek, fajansztöredékek, cseréppipa, játékgolyó, mázas állatfigura stb.), kisebb részben 18–19. századi. A korábbra keltezhető anyagban a néhány középkori és őskori cserép mellett csupán egy-két darab tartható török korinak.

A többrétegű, mintegy 2 m-es köves feltöltés 19. századi, legfeljebb a 18. sz. közepétől keltezhető. Az alsó – 5 m mélységig követhető – iszapréteg talán egy egykori tó maradványa, a leletek tanúsága szerint ennek léte (betöltődése) is az újkorhoz köthető.

Mindezek (továbbá az építészeti részletek és a terepszintekkel való összefüggések) alapján a kút jelenlegi formájában értékes újkori műemlék. Nem zárható ki, hogy a török korban is létezett itt forrás, a belső kútház megbontása nélkül azonban erre nem adható válasz. Ha a kút 1892. évi újjáépítését tekintjük, a jelenlegi kút első változata legfeljebb 100 évvel korábban épülhetett. A kút körüli töltés minden valószínűség szerint az építkezés idején készült.

KOVÁCS GYÖNGYI – GÁLL ERVIN

436. Zsédeny, Gyep-dűlő

(Vas megye) Ő, Á, Kő

2004. március 28-án helyszíni szemlét végeztünk régészeti hatástanulmány készítése céljából. A lelőhely a szántón egy a környezetéből kb. 50–70 cm-es relatív magassággal emelkedik ki. A 84. sz. főúttól K-re, az AGIP benzinkúttól délre, annak magasságában található. Délről a dűlőút (Rákóczi u. folytatása) és azon túl a lovarda gyepes területe, Ny-ról a falu utolsó házai határolják. Ezek – az É-i házsor utolsó épülete bizonyosan – ráépül-

tek a lelőhelyre. Jelenlegi kiterjedése kb. 150 m (É-D) × kb. 120 m (K-Ny). Szétszántott objektumokat nem látunk. Viszonylag sok, de jellegtelen őskori, Árpád-kori és középkori edénytöredéket gyűjtöttünk.

Munkatárs: Nagy Marcella.

ILON GÁBOR

437. Zsombó, Határ út

(Csongrád megye) R, B, Sza, A?

2004. október 13–29. között megelőző régészeti feltárást végeztünk két lelőhelyen.

49. sz. lelőhely: A terepbejáráskor behatárolt, hosszan elnyúló, ÉNy-DK-i irányú lelőhely DK-i végét érintette a tervezett műút nyomvonala. A megkutatott 106,8 m²

területen egy gödörből és egy árokból álló népvándorlás kori (avar?) teleprészetet találtunk.

47. sz. lelőhely: A korábbi terepbejárás két lelőhelyet lokalizált a területen (46. és 47. sz.). Az ásatás megkezdése előtt végzett terepbejárás, majd a humusztalálás is azt igazolta, hogy a két lelőhely összeér, vagyis egy nagy lelőhely. A 1217,75 m²-nyi területen 31 régészeti objektumot tártunk fel: 3 badeni és 6 gávai gödröt, 12 gávai cölöplyukat és egy épületet. Továbbá 3 szarmata és 4 bizonytalan korú gödröt, 2 cölöplyukat és egy tüzelőhelyet. A nagy lelőhelynek a nyomvonalba eső DNy-i és ÉK-i végét megtaláltuk, DK-i és ÉNy-i irányban azonban folytatódik. A leletanyagot a Móra Ferenc Múzeumban helyeztük el.

NAGY DÁNIEL

Korszakmutató – *Index of Periods*

A mutatóban szereplő szám a lelőhely sorszámát jelöli.

- ŐSKOR 4, 11, 16, 23, 36, 44, 47, 48, 69, 71, 80, 85, 87, 88, 111, 112?, 113, 117, 127, 130, 133, 146, 153, 162, 188?, 202, 209, 215, 220, 225, 227, 231, 232, 234, 238, 256, 260, 262, 266, 269, 270, 271, 272, 275, 287, 294, 298, 301, 305, 306, 309, 310, 317, 321, 322, 324, 328, 341, 342, 343, 354, 369, 388, 395, 420, 424, 435, 436
- Őskőkor 15, 131, 144, 145, 296
- Aurignacien kultúra 15, 144, 145, 296
- Újkőkor 3, 6, 26, 28, 37, 40, 51, 64, 81, 82, 100, 101, 102, 103, 105, 110, 115, 127, 129, 131, 139, 146, 148, 150, 156, 180, 181, 184, 189, 191, 199, 203, 205, 206, 210, 225, 226, 228, 233, 239, 242, 253, 271, 277, 278, 290, 297, 320, 331, 339, 340, 376, 379, 383, 384?, 392, 405, 430
- Alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája 3, 6, 40, 115, 180, 181, 184, 203, 277, 399
- Bükki kultúra 115, 156, 225, 239
- Dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája 26, 28, 51, 64, 81, 103, 110, 127, 129, 139, 146, 148, 191, 205, 206, 209, 226, 233, 290, 297, 339, 379, 430
- Dunántúli vonaldíszes kultúra – keszthelyi csoport 37, 227
- Kottafejes kerámia kultúrája 6, 100, 103, 115, 233
- Körös kultúra 40
- Lengyeli kultúra 37, 297, 337, 338, 340
- Malo Korenovo kultúra 37
- Sopot-Bicske kultúra 37
- Starčevo kultúra 37
- Szakálháti kultúra 3, 6, 115
- Tisza kultúra 40, 203, 392
- Zselizi kultúra 6, 37, 100, 101, 103, 150
- Rézkor 3, 8, 9, 13, 24, 25, 27, 37, 38, 89, 91, 98, 103, 108, 109, 119, 127, 131, 132, 148, 159, 160, 181, 193?, 199, 206, 226, 229, 233, 234, 242, 250, 253, 257, 263, 264, 277, 278, 279, 282, 290, 296?, 301, 304, 329, 335, 337, 338, 339, 340, 368?, 384?, 390, 392, 396, 399, 429, 431, 437
- Badeni kultúra 24, 25, 98, 103, 119, 160, 206?, 229, 233, 250, 257, 263, 277, 329, 337, 390, 429, 437
- Balaton-Lasinja kultúra 27, 37, 148, 160, 226, 253, 263, 264, 290, 304, 339, 390, 396, 431
- Bodrogkeresztúri kultúra 3, 181
- Bolerázi kultúra 8, 89, 103, 390
- Ludanicei csoport 103
- Tiszapolgári kultúra 131, 132, 181
- Tűzdelt barázdás kerámia kultúrája 103, 109, 148, 396
- Bronzkor 1, 3, 9, 12, 22, 23, 24, 34, 36, 37, 38, 40, 47, 48, 50, 51, 54, 58?, 75, 76, 78, 82, 91, 98, 102, 103, 104, 105, 107, 109, 110, 118, 119, 125, 129, 132, 139, 140?, 146, 148, 150, 151, 156, 159, 161, 168?, 169, 171, 175, 187, 189, 190, 192, 193?, 201?, 206, 208, 209, 213, 214, 218, 221, 229, 237, 240?, 241, 245, 248, 250, 257, 261, 263, 268?, 276, 278, 280, 282, 284, 285, 286, 288, 289, 290, 297, 302, 305, 308, 316, 326, 328, 329, 331, 335, 337, 340, 344, 351, 355, 356, 358, 362, 365, 367, 375, 376, 385, 386, 391, 393, 397, 398, 410, 414, 417, 419, 420, 428, 429, 433, 437
- Berkesz kultúra 284
- Gáva kultúra 132, 190, 278, 285, 437
- Halomsíros kultúra 107, 139, 209, 213, 297, 340, 390, 428
- Harang alakú edények kultúrája 51, 75, 98, 109, 139
- Hatvani kultúra 22, 156, 391
- Kisapostagi kultúra 24, 290
- Kyjatice kultúra 146, 240
- Makó kultúra 103, 192, 385, 414, 417
- Mészbetétes edények népe kultúrája 24
- Nagyrévi kultúra 109, 129
- Somogyvár-Vinkovci kultúra 139, 160, 206, 257, 290
- Urnamezős kultúra 23, 24, 37, 51, 76, 98, 110, 139, 150, 169, 187, 206, 213, 241, 263, 290, 297, 337, 410, 429, 433
- Vatya kultúra 3, 103, 105, 129, 150, 151, 308, 351

Vaskor 40, 52, 102, 103, 150, 151, 187, 201?, 206, 209, 215, 229, 241, 261, 268?, 285, 335, 344, 363, 369, 376, 398, 413, 416, 433

Szkíta kor 22, 116, 142, 168, 190?, 203, 411, 414

La Tène kor 3?, 24, 25, 32?, 34, 47, 54, 75, 78, 79, 98, 103, 109, 110, 116, 128, 143, 151, 158, 176, 203, 205, 206, 210, 221, 234, 257, 290, 295, 305?, 316, 331, 334, 339, 349?, 354, 359, 360, 361, 372, 379, 390, 399, 420

RÓMAI KOR 13, 14, 17, 32, 37, 39, 47, 49, 58, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 101, 103, 105, 119, 127, 129, 138?, 147, 148, 150, 151, 152, 160, 163, 173, 174, 176, 201, 206, 207, 215, 219, 221, 223, 224?, 231, 232, 234, 237, 253, 254, 257, 262, 271, 290, 297, 302, 304, 305, 308, 309, 310, 316, 318, 321, 334, 335, 336, 337, 340, 342, 345, 346, 347, 348, 354, 370, 377, 378, 379, 380, 382, 389, 424, 426, 431

Római kori barbár (kvád) 210, 300

Római kori barbár (szarmata) 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 31, 40, 42, 43, 111, 113, 114, 115, 116, 122, 131, 132, 139, 142, 143, 153, 156, 170, 180, 182, 185, 188, 189, 191, 198, 200, 210, 216, 217, 248, 261, 267, 268, 278, 280, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 326, 331, 358, 359, 361, 364, 372, 374, 376, 403, 411, 415, 416, 417, 419, 437

NÉPVÁNDORLÁS KOR 22, 25, 46, 107, 108, 112?, 160, 167?, 188?, 231, 245, 255, 257, 263, 286, 300, 334, 338, 396

Avar 11, 47, 76, 103, 105, 109, 116, 120, 129?, 140?, 143, 148, 180, 197, 206, 221, 227, 232, 236, 283, 291, 295, 316?, 341, 359, 361, 393, 404, 416, 417, 437?

Germán 185, 190?, 284

Keszthely kultúra 227

HONFOGLALÁS KOR 103, 267, 358, 361, 368

ÁRPÁD-KOR 3, 5, 9, 11, 14, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 32, 37, 40, 42, 44, 45, 48, 52, 61, 66, 97, 103, 104, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 122, 126, 127, 129, 131, 132, 135, 140?, 143, 148, 149, 150, 152, 155, 158, 160, 166, 167, 168, 169, 173, 174, 177, 180, 182, 183, 185, 186, 192, 203, 205, 206, 208, 216, 217, 220, 225, 228, 234, 244, 246, 247, 248, 252, 253, 255, 257, 258, 260, 263, 265, 266, 270, 276, 278, 282, 285, 291, 292, 294, 295, 297, 299, 306, 307, 316?, 322, 324, 328, 329, 334, 335, 337, 339, 340, 343, 345, 346, 347, 356, 358, 359, 365, 371, 373, 376, 390, 401, 402, 404, 408, 412, 414, 416, 418, 424, 434, 436

KÖZÉPKOR 10, 22, 28, 33, 38, 57, 58, 60, 61, 63, 97, 98, 107, 127, 138, 146, 149, 156, 161, 162, 164, 165, 172, 179, 193, 194, 195, 201, 204, 208, 209, 215, 224, 235, 237, 241, 244, 246, 251, 262, 269, 271, 273, 275, 285, 297, 298, 299, 301, 310, 311, 313, 314, 321, 325, 327, 330, 332, 334, 335, 337, 345, 348, 353, 379, 383, 387, 388, 395, 396, 400, 406, 407, 422, 432, 436

Késő középkor 2, 4, 11, 14, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 29, 32, 40, 45, 48, 53, 61, 96, 116, 117, 119, 124, 126, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 147, 148, 155, 157, 174, 176, 177, 196, 205, 206, 213, 222, 225, 230, 232, 234, 238, 243, 256, 257, 259, 260, 265, 303, 305, 306, 309, 315, 316, 317, 318, 319, 322, 323, 324, 328, 329, 331, 340, 341, 343, 347, 354, 357, 361, 363, 365, 369, 376, 384, 408, 416, 421, 423, 424, 425, 426, 431, 434, 435

ÚJKOR 30, 65, 69, 74, 86, 96, 106, 154, 157, 204, 279, 286, 325, 329, 333, 352, 361, 377, 403, 416, 427

Kora újkor 2, 14, 32, 53, 59, 62, 97, 123, 124, 126, 130, 132, 137, 147, 148, 158, 173, 178, 186, 215, 222, 224, 230, 232, 238, 243, 256, 259, 273, 274, 305, 309, 324, 328, 345, 365, 367, 381, 423, 426, 431, 434

Török kor 53, 54, 55, 56, 59, 61, 62, 63, 119, 123, 158, 173, 310, 312, 314, 352, 435

ISMERETLEN KOR 35, 41, 72, 83, 134, 141, 211, 212, 273, 281, 366, 394, 397, 409

Szerzői névmutató – *Index of Authors*

Almássy Katalin	277, 278, 282, 283	Gróf Péter	425
Anders Alexandra	184	Gróh Dániel	425
Antoni Judit	167	Guba Szilvia	194, 195, 245, 250
M. Aradi Csilla	28	Gulyás Gyöngyi	5, 7, 115
Astalos, Ciprian	280, 284	Gyucha Attila	41, 43, 120
Aszt Ágnes	228, 246, 247	P. Hajmási Erika	381
Babolcsi Andrea	282	Hajnal Zsuzsanna	221
Balogh Csilla	122, 216, 360	Hansel Balázs	8
Bácsmegi Gábor	22, 146, 191, 210	Harkai István	33
Bárdos Edith	317	Havas Zoltán	69, 89
Băcuet-Crișan, Daniel	285	Havasi Bálint	212, 323, 428
Băcuet-Crișan, Sanda	285	B. Hellebrandt Magdolna	134, 156, 225, 240
Bejinariu, Ioan	285, 286, 393	Honti Szilvia	339, 390
Benda Judit	53, 56, 58, 59, 60, 61	Horváth Friderika	13
Bende Livia	217, 356, 358	Horváth István	149
B. Benkhard Lilla	20, 21	Horváth László	37
Beszédes József	98, 99, 101	Horváth László András	103
Borhy László	219	Horváth M. Attila	109
Budai Balogh Tibor	73, 74, 75, 76, 88	Huszár Edit	294
Buzás Gergely	423	Ilon Gábor	51, 155, 162, 187, 199, 209, 213, 233, 241, 269, 335, 341, 343, 379, 380, 383, 395, 397, 400, 436
Csányi Marietta	153, 399	Istrate, Angel	286
Csengeri Piroska	16, 156, 189, 190, 225, 239, 320, 391	Istvánovits Eszter	282, 283
Dani János	229	Jakab Attila	278
Dinnyés István	4, 5, 9, 11, 113, 116, 371	Jenei Anita	112, 188, 238, 375
Ecsedy István	166	Kalácska Róbert	3
M. Egry Ildikó	175, 176	Kádas Zoltán	278, 279, 280, 281, 284
Egyházi Dóra	135	Kárpáti Zoltán	64, 66
Eke István	254, 257, 396	Kertész Róbert	366
Endrődi Anna	109	Kikindai András	314
Facsády Annamária	67	Kirchhof Anita	68, 80, 93, 95
Fancsalszky Gábor	106	Kiss Gábor	297
Farkas Csilla	201, 322, 334, 337, 349	Kiss Péter	336, 337, 377
Farkas Zsuzsanna	329	Koós Judit	248, 392
Fábián Szilvia	25	Koppány András	222
Feld István	179, 220, 330	Korom Anita	71, 103, 105, 108, 139
Fodor István	182, 183	Kovaliczky Gergely	49
Fülöp András	136	Kovács Ágnes	6
Gábor Olivér	39, 237, 310, 311, 340	Kovács Eszter	96, 104
Gabrieli Gabriella	345, 346, 348	Kovács Gyöngyi	435
Gál Viktor	220	Kovács Katalin	40, 376
Gallina Zsolt	143, 158, 159, 160, 338	Kováts István	423
Garam Éva	236	Költő László	29, 157, 304
Gáll Ervin	435	Kövecses Varga Etelka	389
Gere László	312, 315	Kővári Klára	128, 143, 167, 268, 300
Gerelyes Ibolya	179	Kreiter Eszter	429
Gergely Balázs	278, 372, 373, 393		
Gindele Róbert	279, 281, 282, 285		
Gömöri János	347		

Kulcsár Valéria	143, 197, 403, 405, 413, 414	Paluch Tibor	31, 352, 359, 361, 362, 363, 364
Kurucz Katalin	276	Pap Ildikó Katalin	270, 306, 333, 377, 382
Kvassay Judit	26, 255, 256, 259, 260, 263, 266, 427, 431	Papp Adrienn	62, 65
F. Lajkó Orsolya	365	Papp Nóra	384
Lassányi Gábor	78, 79, 84, 85, 94	Patay Róbert	140, 142, 169, 411, 415, 417, 419
T. Láng Orsolya	69, 70, 77, 81, 86, 87, 89, 90, 91, 92	Pattantyús-Á. Miklós	17
Lászlai Judit	62	Pásztókai-Szeőke Judit	290
László Csaba	136	S. Perémi Ágota	227
László János	192, 218, 385, 386, 387	Petényi Sándor	18
Lichtenstein László	46, 208, 267	Péterváry Tamás	167
Liska András	42, 178	Pintye Gábor	261, 278, 288
Losonczy Máté	275	Polgár Péter	290
Lőrinczy Gábor	217, 356, 358	Polgár Zoltán	3
Madaras László	3	Pop, Daniel	286
Magyar Károly	55	Pop, Horea	285
Maráz Borbála	54	† Poroszlai Ildikó	355
Maróti Éva	47, 344, 370, 398	Pusztai Sándor	117
Matei, Alexandru	285	Pusztai Tamás	134, 165, 240, 242, 244, 326
Marta, Liviu	280, 284, 285	Raczky Pál	186
Marton Tibor	8	Rainer Pál	231
Márkus Gábor	180, 181, 185	Rajna András	6, 114
Medgyesi Pál	44, 45	Rácz Miklós	325, 332, 350
Merczi Mónika	389	Rácz Tibor	401, 402, 404, 416, 417, 418
Mester Edit	151	Rácz Zsófia	186
Mészáros Orsolya	424	Regenye Judit	272
Mészáros Patrícia	352, 359, 361, 362, 363, 364	Reményi László	101, 104, 107, 108, 111, 139
Miklós Zsuzsa	34, 35, 141, 249, 307, 342, 353, 409	Repiszky Tamás	47, 52, 308, 318, 351
Molnár István	27, 159, 338, 368	Ritoók Ágnes	434
Mráv Zsolt	163	Rosta Szabolcs	198, 200, 204
Müller Róbert	207, 214, 410	Rózsa Zoltán	46, 208, 267, 291, 292, 293, 295
Nagy Andrea	142, 143, 168, 403, 412	Sana, Daniel	284, 285
Nagy Dániel	357, 437	Sápiné Turcsányi Ildikó	170
Nagy Dániel Sándor	205	Scholtz Róbert	278, 287, 288, 289
Nagy Erzsébet	196, 313	Siklósi Zsuzsanna	339, 390
M. Nepper Ibolya	130, 131, 133	Simon Zoltán	10, 161, 327
K. Németh András	138, 172, 235, 251, 262, 301, 303, 406	Somogyi Krisztina	23, 143, 158, 159, 193, 234, 319
Németh Péter Gergely	290, 339, 390	Sosztarits Ottó	316, 378
Nováki Gyula	12	Straub Péter	264, 265
Ottományi Katalin	150, 151	Szabó Ádám	223
Ódor János Gábor	172, 251, 406	Szabó Géza	50
Palágyi Sylvia	17, 271	D. Szabó László	130, 131, 133, 229

Szalontai Csaba	30, 31, 121, 352, 359, 361, 362, 363, 364	Tézer Zita	81, 83
Számadó Emese	219	Thúry László	222
Száraz Csilla	147, 253, 256, 259, 260, 266, 309, 324, 430, 431, 433	Tokai Zita Mária	226, 252, 258
V. Székely György	198, 211	Tomka Gábor	274
Székely Zsolt	285, 393	Tomka Péter	174, 177, 243
Szilas Gábor	82, 83, 102, 103, 110	Tóth Anikó	100, 107, 108
Szolnoki László	132	Tóth Endre	223
Szörényi Gábor András	2, 48, 123, 124, 125, 126, 328	Tóth János Attila	224, 367, 394
Szőcs Péter Levente	286	Tóth Katalin	374
Szőke Béla Miklós	434	Tóth Zsolt	369
Szőke Mátyás	421, 422	Türk Attila	122, 216, 360
Szőnyi Eszter	173	Vaday Andrea	331
Takács Károly	32, 127, 137, 152, 154, 171, 202, 215, 230, 232, 305, 321, 354, 420, 426	Vályi Katalin	299
Tankó Károly	36, 38, 273	Vándor László	432
Tari Edit	401, 402	Veres János	1, 118, 298, 388
Tárnoki Judit	203	Vicze Magdolna	355
Terei György	103	Virag, Cristian	284, 285
Tettamanti Sarolta	164, 407, 408	M. Virág Zsuzsanna	72, 89, 101
		Virágos Gábor	14, 24, 119, 129, 148, 206
		Visy Zsolt	302
		Wicker Erika	19
		Zádor Judit	57, 63, 97
		Zandler Krisztián	15, 144, 145, 296
		Zsidi Paula	76

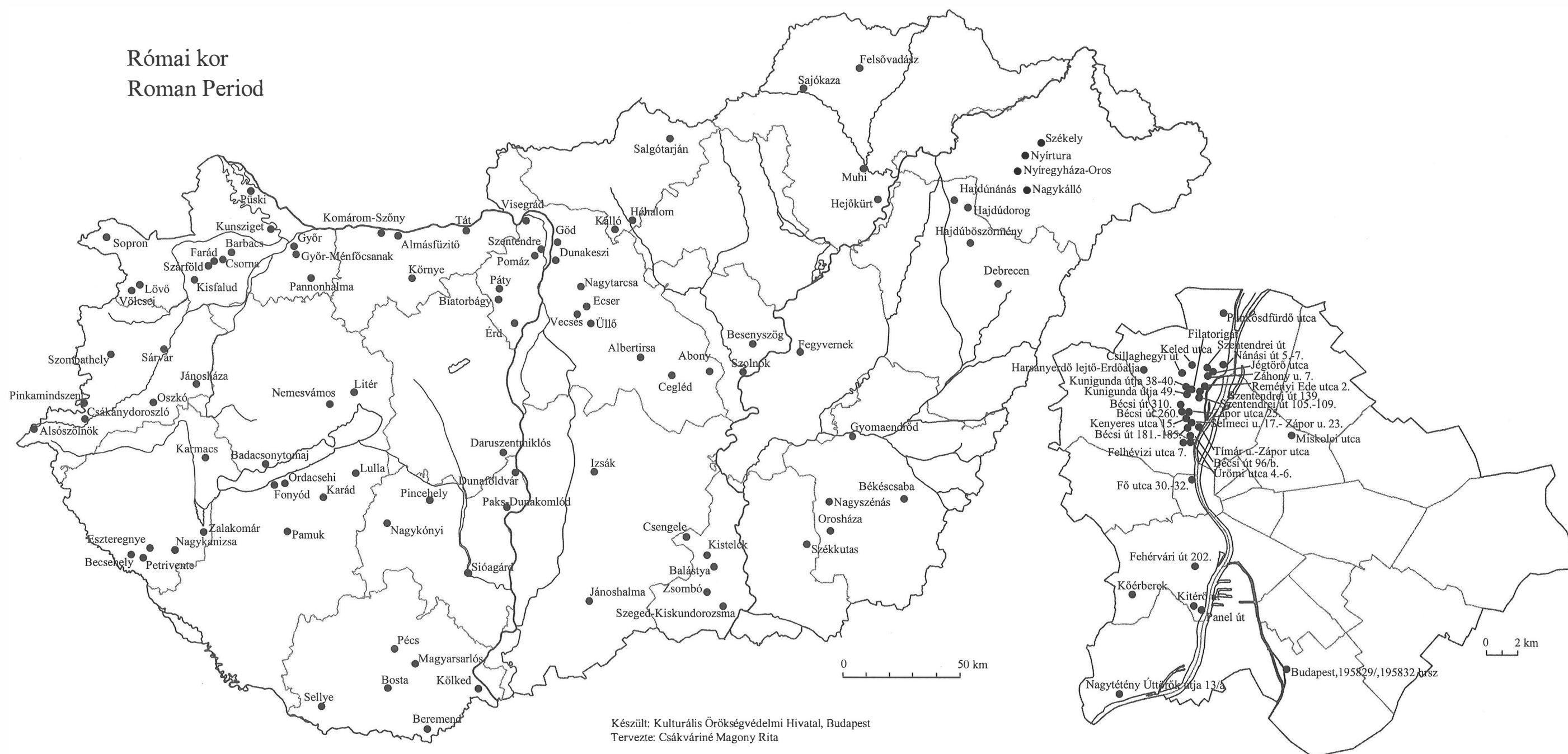

Térképek – *Maps*

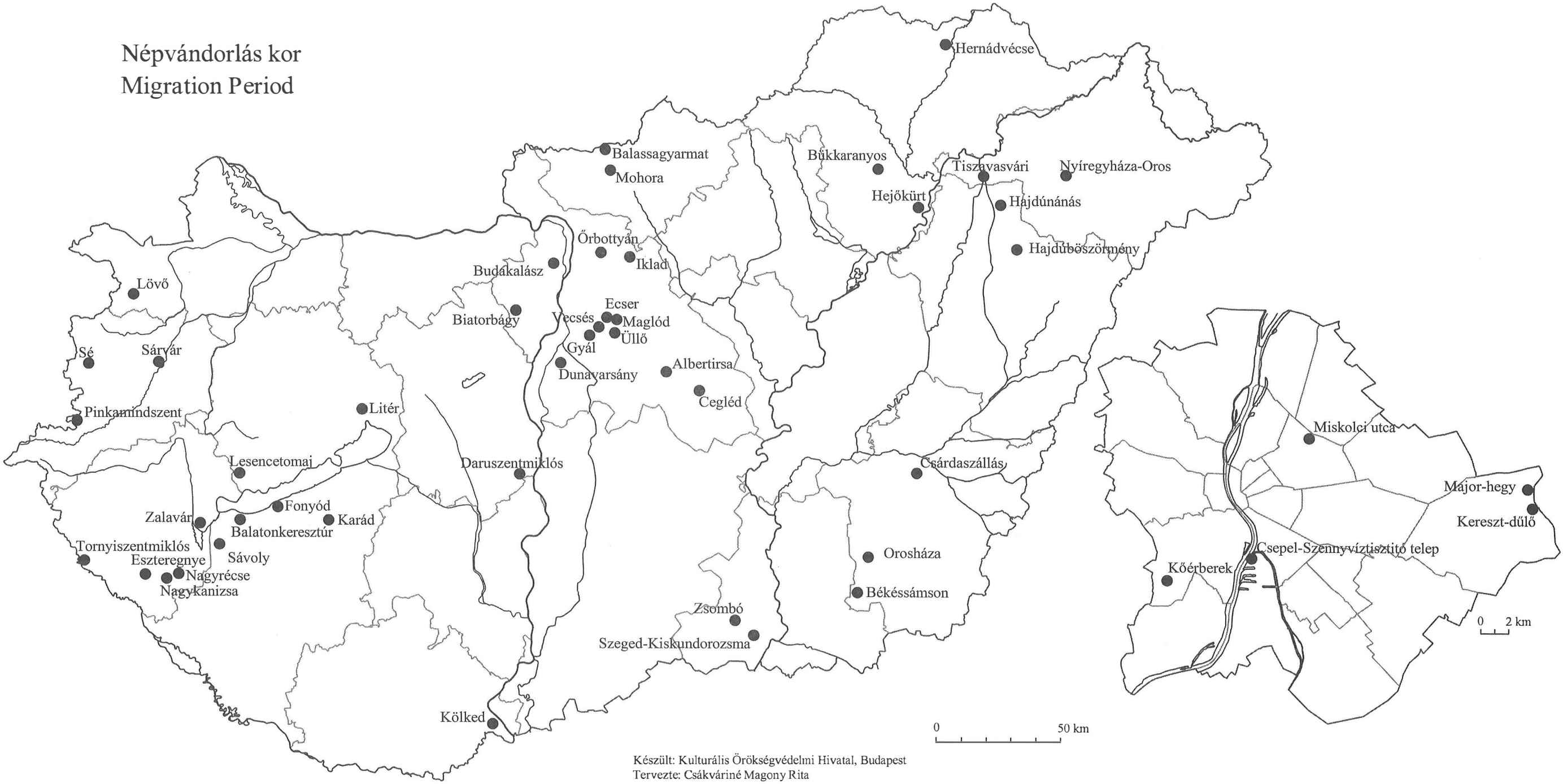
Öskor Prehistory

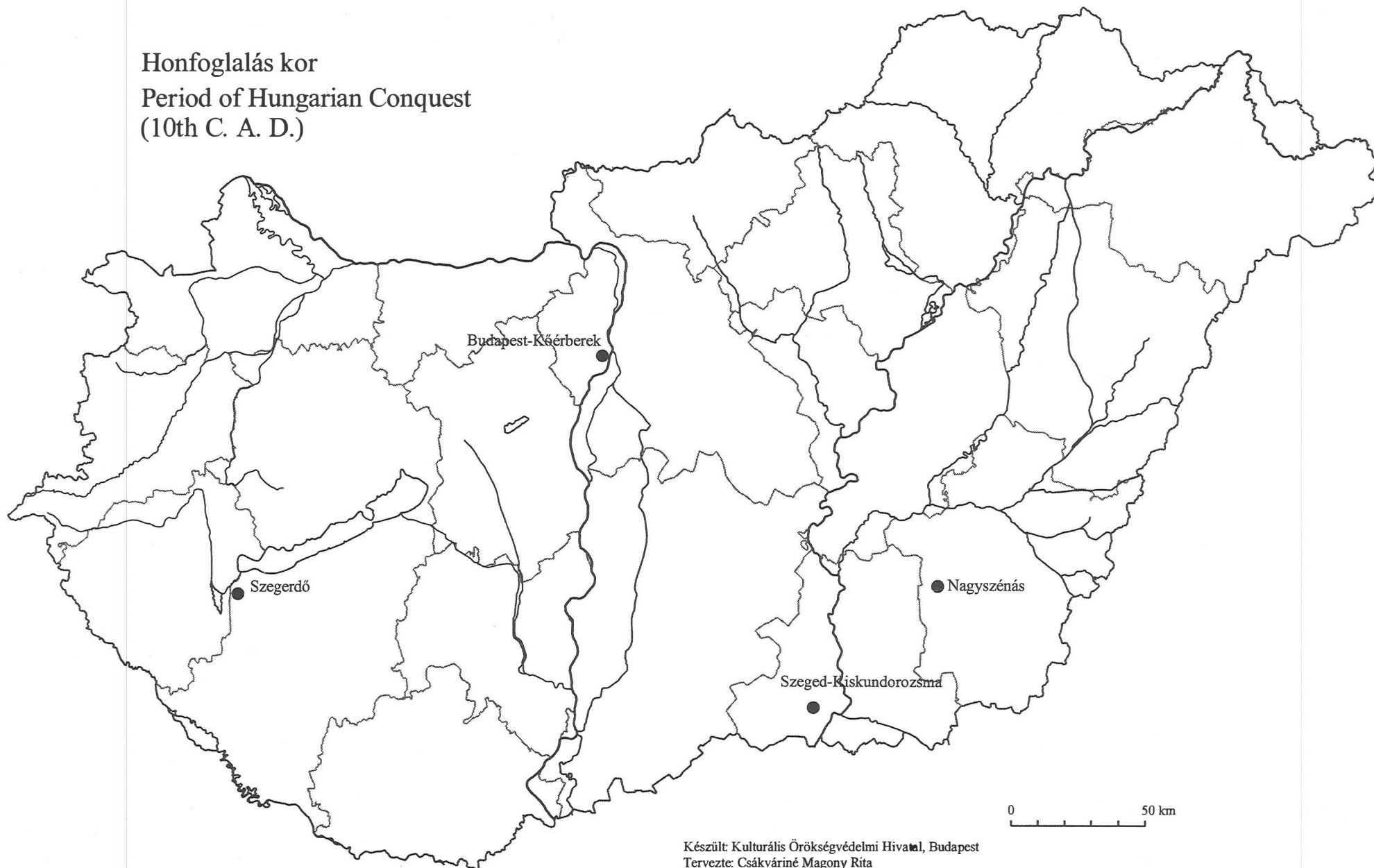
Római kor
Roman Period

Népvándorlás kor
Migration Period

Honfoglalás kor
Period of Hungarian Conquest
(10th C. A. D.)

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

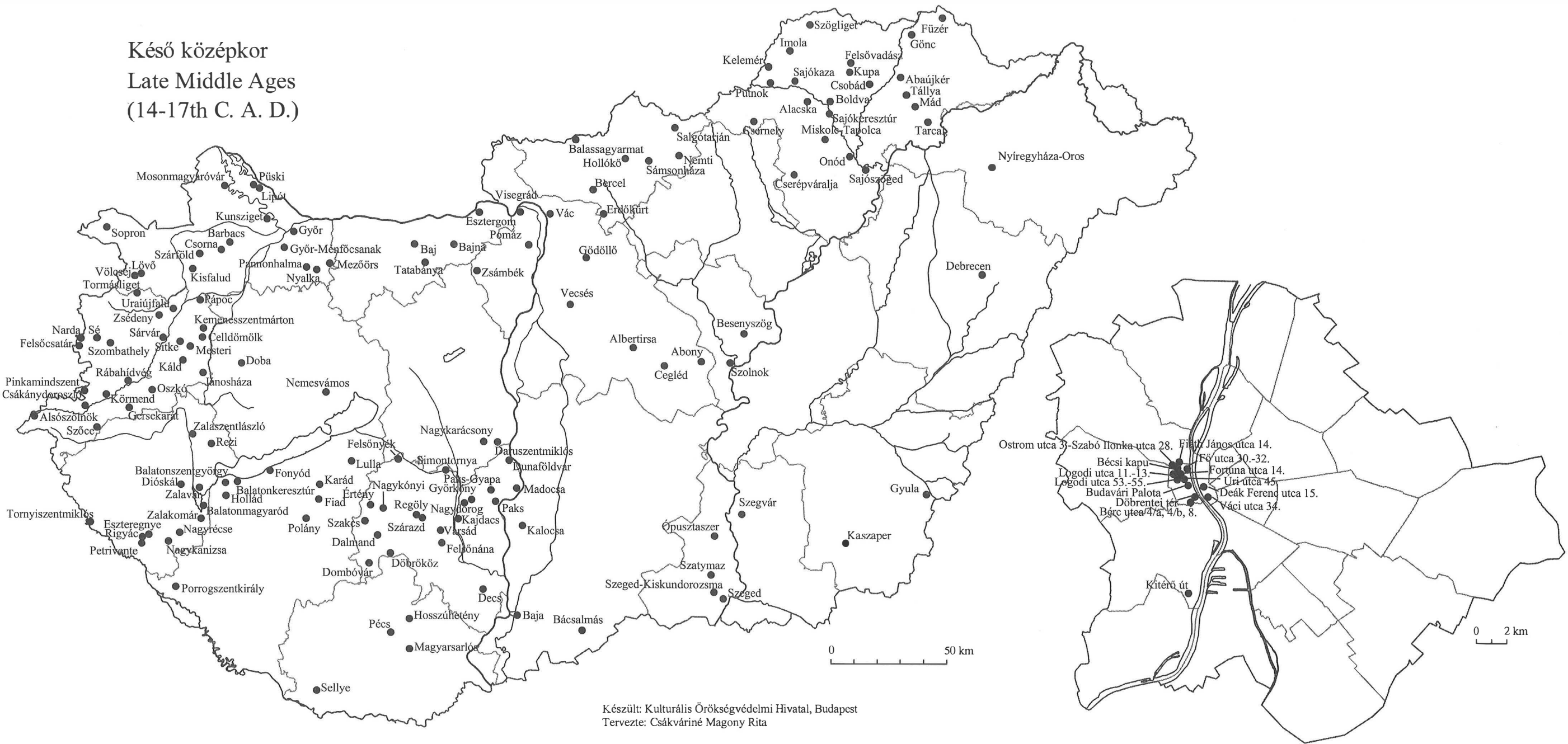
Árpád-kor
 Arpadian Period
 (11-13th C. A. D.)

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
 Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Késő középkor
Late Middle Ages
(14-17th C. A. D.)

A *Régészeti kutatások*
Magyarországon című sorozat
eddig megjelent kötetei:

1998 (2001)

1999 (2002)

2000 (2003)

2001 (2003)

2002 (2004)

2003 (2004)

